МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES

ВИПУСК 83. ТОМ 3
ISSUE 83. VOLUME 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 2 від 27.02.2025 р.)

Актуальні питання гуманітарних наук: / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2025. – Вип. 83. Том 3. – 348 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габілітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа в Коніні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Заєць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомря І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет) **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В. –** кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кадидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Реєстрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання
www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74,
факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2025
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомря І.М., 2025

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 2 from 27.02.2025)

Humanities science current issues / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica", 2025. – Issue 83. Volume 3. – 348 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushniy** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszałek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on historical sciences (032 – History and Archeology).

Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Distribution languages: Ukrainian, English, Polish, German, French, Bulgarian, Romanian.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2025
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2025

ІСТОРІЯ

УДК 330.34(477.83/.86)»18/19»:061.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-1

Юрій МИХАЛЬСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-1504-2604
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії і філософії
Львівського торговельно-економічного університету
(Львів, Україна) myhalski@gmail.com

Мар'яна МИРОНОВА,
orcid.org/0000-0003-1438-4394
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Львівського торговельно-економічного університету
(Львів, Україна) myronowa@gmail.com

ІНСТИТУЦІЙНЕ ПОЛЕ ГОСПОДАРСЬКОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу економічної самоорганізації українців Галичини у часи перебування у складі Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі, яка постає як унікальний феномен національного інституціоналізму. У центрі уваги – механізми створення господарських інституцій, що сприяли зміцненню національної ідентичності, економічній незалежності та розвитку громадянського суспільства за умов політичного обмеження. Метою статті є розкриття еволюції ідеології українського інституціоналізму, виявлення на основі новітніх досліджень основних тенденцій розвитку господарської самоорганізації українців у Галичині в другій половині XIX – першій половині XX століття. Дослідження ґрунтується на широкому спектрі джерел – від історичних праць Івана Франка до фундаментальних монографій Іллі Витановича та Степана Злупка. У роботі висвітлюються основні етапи розвитку кооперативного руху в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття, що включав створення кредитних спілок, торговельно-промислових організацій та професійних спілок. Аналізуються різноманітні громадські організації того часу, такі як кооперативи, кредитні спілки, наукові товариства, а також роль національно свідомих інтелектуалів та діячів у формуванні інституційної основи української економічної самоорганізації. Підкреслено роль українських економічних інституцій, які, попри відсутність власної держави, забезпечили економічну самодостатність українського населення. Розглянуто успіхи української кооперації, її вплив на економіку, культуру і суспільне життя, а також виклики, з якими вона стикалася за умов радянського панування. Окремо розглядається роль Львівського торговельно-економічного університету й інших наукових інституцій у розвитку кооперативної та економічної думки. Результати дослідження мають вагоме значення для сучасного розуміння процесів економічної самоорганізації та інтеграції історичного досвіду в сучасні моделі розвитку української економіки.

Ключові слова: *економічна самоорганізація, кооперація, національна ідентичність, господарський рух, інституціоналізм, історико-економічний аналіз.*

Yuriy MYKHALSKYI,
orcid.org/0000-0002-1504-2604
Ph.D. in History, Associate Professor,
Head of the Department of History and Philosophy
Lviv University of Trade and Economics
(Lviv, Ukraine) myhalski@gmail.com

Mariana MYRONOVA,
orcid.org/0000-0003-1438-4394
Ph.D. in Economics,
Associate Professor at the Department of International Economic Relations
Lviv University of Trade and Economics
(Lviv, Ukraine) myronowa@gmail.com

THE INSTITUTIONAL FIELD OF ECONOMIC SELF-ORGANIZATION OF UKRAINIANS IN GALICIA IN THE SECOND HALF OF THE XIX AND FIRST HALF OF THE XX CENTURY

The article is devoted to the analysis of economic self-organisation of Ukrainians in Galicia during the period of their stay in Austria-Hungary and interwar Poland which appears as a unique phenomenon of national institutionalism. The focus is on the mechanisms of creating economic institutions that contributed to the strengthening of national identity, economic independence and the development of civil society under political constraints. The aim of the article is to reveal the evolution of the Ukrainian institutionalism ideology, to identify on the basis of the latest research the main trends in the development of economic self-organization of Ukrainians in Galicia in the second half of the XIX and first half of the XX century. The research is based on a wide range of sources, from Ivan Franko's historical works to fundamental monographs by Illia Vitanovych and Stepan Zlupko. The work highlights the main stages of the development of the cooperative movement in Galicia in the late XIX and early XX centuries, which included the creation of credit unions, trade and industrial organisations, and trade unions. The article analyses various public organisations of that time, such as cooperatives, credit unions, scientific societies as well as the role of nationally conscious intellectuals and activists in shaping the institutional framework of Ukrainian economic self-organisation. The authors emphasise the role of Ukrainian economic institutions, which, despite the absence of their own state, ensured the economic self-sufficiency of the Ukrainian population. The successes of Ukrainian cooperation, its impact on the economy, culture and social life as well as the challenges it faced under Soviet rule are examined. The role of Lviv University of Trade and Economics and other academic institutions in the development of cooperative and economic thought is also discussed. The results of the study are of great importance for the modern understanding of the processes of economic self-organisation and integration of historical experience into modern models of the Ukrainian economy development.

Key words: *economic self-organisation, cooperation, national identity, economic movement, institutionalism, historical and economic analysis.*

Постановка проблеми. Економічна самоорганізація українського населення на теренах Галичини за умов панування Австро-Угорщини, а між двома світовими війнами – Польщі, є своєрідним феноменом, який став можливим завдяки розвитку і становлення національно-інституційної само ідентифікації українців. Економічна самоорганізація стала важливим інструментом не тільки для розвитку місцевої економіки, але й для зміцнення національної свідомості та боротьби за збереження культурної ідентичності. Водночас, цей феномен був результатом специфічних умов політичної і соціальної обмеженості, у яких українці змушені були знаходити свої шляхи для самозбереження і розвитку.

Аналіз досліджень. Об'єктивний підхід до аналізу і конкретизації основних тенденцій формування та розвитку інституційних параметрів, які були в основі господарської самоорганізації українців Галичини в кінці XIX – першій половині XX століття, забезпечує використання у дослідженні різноманітних джерел. Суттєві історичні традиції, що спостерігалися в Україні в різні часові історичні періоди у розвитку виробничо-кооперативного господарського руху у багатьох сферах української економіки, зокрема, в кінці XIX – першій третині XX століття у Галичині, відображені в багатьох наукових джерелах, які є національним науковим надбанням. Ці джерела відображають теоретичні і практичні аспекти побудови господарських інституцій, а також відображають вплив на динамічний господарський рух багатьох чинників – природних, ментальних та інших. Перші спроби аналізу цієї теми були зроблені ще Іваном Франком, який окреслив інституційні засади розвитку української економічної самоорганізації через кооперативні рухи та інші громадські ініціативи. Важливе місце в дослідженні цієї теми займають праці Іллі Витановича, Андрія Качора та Володимира Несторовича, які висвітлюють роль українських економічних організацій, таких як кооперативи та приватні торгово-промислові об'єднання, за умов австро-угорської та польської влади. Однак, радянський період значно обмежував вивчення цього феномену, через що дослідження 1970-х років, зокрема монографія Л. Олесневича, стали важливими зламами в історико-економічній науці, відкриваючи нові перспективи для розуміння української господарської самоорганізації. Після здобуття незалежності України в 1991 році наукові дослідження цієї теми отримали новий поштовх, зокрема завдяки працям Степана Злупка та численним науковим збірникам, що були видані у Львівській комерційній академії (тепер Львівський торговельно-економічний університет), але все ще залишаються відкритими питання глибшого аналізу взаємодії української економічної думки з політичними і соціальними змінами того часу.

Мета статті. Метою статті є розкриття еволюції ідеології українського інституціоналізму, аналіз історіографічних джерел, присвячених господарсько-кооперативному рухові українців Галичини, які у період другої половини XIX – першої

половини XX століття перебували під владою чужоземних держав, виявлення на основі новітніх досліджень основних тенденцій розвитку господарської самоорганізації українців на національній основі, вивчення кооперації не тільки як господарського, а й як суспільно-політичного або ж політико-державницького руху.

Виклад основного матеріалу. Економічна самоорганізація на теренах Галичини в умовах перебування у складі Австро-Угорщини та Польщі стала важливим етапом в історичному розвитку українського населення, що включав не лише економічні, але й культурні та соціальні процеси. Важливою складовою цього феномену було те, що за умов відсутності політичної та національної залежності, українці змушені були шукати нові форми самоорганізації, щоб зберегти свою ідентичність, не зважаючи на чужинецьке панування.

На рубежі XIX–XX століть у Галичині функціонують і розвиваються численні громадські організації, зокрема, різноманітні культурно-освітні, спортивні, жіночі, молодіжні, релігійні, а також Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) як академічна установа, кооперативи, велика кількість кредитних спілок, незалежна українська преса, професійні спілки і політичні партії. Всі вони були повноцінними українськими інституціями громадянського суспільства за чужих держав. Зрозуміло, що вони продовжували функціонувати, розвиватися і нарощувати потенціал до 1939 року. З приходом радянського режиму всі ці інституції були знищені, оскільки суперечили суті радянської політично-економічної політики. Однозначно можна стверджувати, що саме сформовані інституції громадянського суспільства в Галичині стали фундаментом феномену економічної самоорганізації українців – за умов відсутності держави українці отримали в чужій державі економічну незалежність.

Наукове дослідження й аналіз формування та діяльності різноманітних національних українських організацій, зокрема економічних, створення інституційного простору їх діяльності започаткував Іван Франко. Інституційний підхід до української економічної (господарської) самоорганізації, фундаментальні її засади вперше було обґрунтовано І. Франком у тексті промови Василя Нагірного (одного з ініціаторів «Народної Торговлі»), з якою він виступив 17 червня 1883 року на другому Народному вічі русинів (Франко, 1984: 181–204). У цьому програмному документі чітко визначені інституційні засади виникнення і розвитку споживчого кооперативу «Народна торговля».

І. Франко завжди з позиції національного інтересу аналізував, досліджував і оцінював розвиток української економічної дійсності і економічної думки, існуючі економічні концепції, діяльність окремих постатей. Національний інтерес був для Франка визначальним і головним принципом його діяльності, це дозволило йому зробити ґрунтовний аналіз досить тривалого історичного періоду та основних напрямів в історії економічної думки України. І сьогодні його праці, глибокі наукові дослідження і висновки не втратили актуальності та науково-пізнавального значення. Зокрема, актуальним є погляд І. Франка стосовно української економічної думки, згідно якого українська економічна думка має розвиватися безперервно, при цьому необхідно враховувати як етнопсихологічні її особливості, так і міжнародні впливи.

Ілля Витанович, один із активних учасників кооперативного розвитку Галичини, директор Кооперативного ліцею у м. Львові, дійсний член Наукового товариства ім. Тараса Шевченка разом з іншими ініціаторами національного господарського розвитку у середині 30-х років XX століття у «Товаристві Українських Кооператорів» почали видавати серію монографій про заслужених громадян на полі так званої «органічної праці», тобто про українців як теоретиків, так і практиків, які започаткували національний кооперативний рух: проф. Михайла Туган-Барановського, Григорія Галагана, братів Симиренків, Володимира Навроцького, Миколу Левитського, Василя Нагірного, Василя Доманицького, Євгена Олесницького, Івана Петрушевича і інших, та між ними і про Костя Паньківського. Ілля Витанович у 1954 році видає фундаментальну монографію «Історія українського кооперативного руху», що висвітлює розвиток кооперації в Галичині від половини XIX – до початку 60-х років XX століття. Ця наукова праця є вагомим надбанням української історико-економічної науки у царині кооперативного руху, вона широко використовується і буде використовуватися науковцями як безцінне джерело історії української кооперації (Витанович, 1964).

У міжвоєнний період і в роки Другої світової війни на Галичині за авторством відомого журналіста Андрія Качора друкуються публікації про основоположників, ідейних теоретиків та керівників української кооперації га Галичині, зокрема, про Остапа Луцького, Дениса Коренеця, Євгена Храпливого, Юліана Павликовського, Ольгу Бачинську, Андрія Палія (у 1926–1943 роках директора «Маслосоюзу», члена Надзірної Ради Ревізійного союзу українських кооператив і Товариства «Сільський Господар»), Андрія Мудрика

(у 1926–1939 роках директора організаційного відділу, з 1943 року директора «Маслосоюзу»). Заслуговує на увагу брошура Андрія Качора «Українська молочарська кооперація в цифрах і світлині в 45-ті роковини заснування першої молочарської кооперативи», що вийшла друком у 1949 році у Мюнхені (Качор, 1949). Про розвиток споживчої кооперації українців Галичини цього періоду написано у ґрунтовному дослідженні керівника Центросоюзу Івана Мартюка (Мартюк, 1973).

Дослідження інституційного поля господарської самоорганізації українців у Галичині в контексті формування і розвитку українських приватних торговельно-промислових та сільськогосподарських організацій здійснювали також інші дослідники. Наприклад, Павло Дубрівний, за редакцією якого видано збірник звітів працівників Товариства «Сільський Господар». Товариство «Сільський господар» ретельно займалося піднесенням агрокультури на селі, співпрацюючи з кооперацією, причому українська кооперація у значній мірі фінансувала дане Товариство.

Вагоме місце у дослідженні інституційних аспектів виробничо-господарської української кооперації у Галичині займає праця Володимира Несторовича «Українські купці і промисловці в Західній Україні (1920–1945)», що була надрукована у 1977 році за кордоном (Несторович, 1977). Володимир Несторович як безпосередній ідеолог і практик кооперативного руху був головним редактором фахового двотижневика «Торговля і Промисл». Автор використовував для написання зазвичай видання періодики 20–30-х років XX століття, мемуари та, звичайно, багатий власний досвід, при цьому він глибоко проаналізував фінансове забезпечення та систему кредитування з метою розвитку українського приватницького руху, систему фахової підготовки, звертаючи увагу на відношення польської влади до українських підприємців, на взаємовідносини і співробітництво з українською кооперацією, на формування конкурентного середовища тощо. При цьому слід зауважити, що робота виконувалась у діаспорі, автор, зрозуміло, не мав для роботи архівних матеріалів. Проте особлива цінність даної унікальної праці полягає у тому, що практично є єдиною спробою дослідження історії українського промислу та приватної торгівлі та промислу у Галичині у міжвоєнний період.

Період з 1848 року по 1944 рік є періодом становлення українських національних господарських інституцій, розвитку української кооперації, успіхи якої були більш, ніж очевидними. Саме тому дослідження цієї історії в радянський час були забороненими, формулювалися й оцінювалися як ворожі прояви українського буржуазного націоналізму. За умов радянського тоталітаризму проведені дослідження, без сумніву, ставали не тільки науковим, але і громадянським подвигом. Саме так можна оцінити монографію Л. Олесневича (Олесневич, 1974), яка стала першою ластівкою в радянській історіографії стосовно аналізу і дослідження у міжвоєнний період українського господарського розвитку та української кооперації в Галичині. Проти Л. Олесневича почались політичні репресії, оскільки використана література у монографії та предмет дослідження не вписувались у рамки дозволеного у радянський період. Суть опублікованого Л. Олесневичем наукового дослідження полягала в тому, що в Галичині українці за час перебування у складі як Австро-Угорщини, так і Польщі, створили власну життєздатну економічну систему кооперації, а на її основі – систему приватної торгівлі та промислу, які потужно і швидко розвивалися, виробляли високоякісну сільськогосподарську продукцію не тільки на внутрішній, але і на зовнішній ринок. Цей стрімкий розвиток раптово припинився у зв'язку з доленосними подіями у вересні 1939 року. Характерним є те, що в монографії змушений був дати класову оцінку українського господарського розвитку в Галичині у міжвоєнній Польщі, проте репресій він не уникнув. Тому зроблені відважним вченим у даній монографії висновки, не використовувались і не могли бути використані радянськими вченими історико-економічної науки другої половини 70-их і у 80-і роки XIX століття.

У незалежній Україні, починаючи з 1991 року, серед науковців активно почала зростати увага до проблематики розвитку українського господарського руху в Галичині, як до Першої світової війни, так і в період панування Польщі. В науковій літературі поступово з'являються наукові розвідки, в яких вперше переосмислюються деякі як теоретичні, так і практичні аспекти цього господарського феномену. Найбільш вагоме значення у науковому просторі України в контексті аналізу та обґрунтування наукових та основоположних засад українського господарського руху цього періоду має творча спадщина професора Степана Злупка, який опублікував багато наукових праць. У монографії «Іван Франко – економіст», яку опублікував С. Злупко у 1992 році, вперше у сучасній українській економічній науці фундаментально проаналізовано економічні погляди І. Франка (Злупко, 1992). Професор С. Злупко надзвичайно багато зробив для популяризації наукової спадщини

Михайла Туган-Барановського – економіста світової слави, він відродив з небуття десятки українських вчених-економістів, серед яких Євген Храпливий, Володимир Навроцький, Іоаникій Шимонович та інших.

Вагоме місце в дослідженні західноукраїнської кооперації та інституціоналізації господарського розвитку у часи панування Австро-Угорщини та Польщі посідають тематичні наукові збірники, які видані у Львівському торговельно-економічному університеті (Українська кооперація, 1998; Українська кооперація, 2001; Українські кооператори, 1999; Українські кооператори, 2001; Українські кооператори, 2007), а також монографії та підручники з історії кооперативного руху та споживчої кооперації України, які вперше в незалежній українській державі були підготовлені колективом науковців цього навчального закладу під керівництвом професора Степана Гелея (Аліман та ін., 1996; Аліман та ін., 2013; Бабенко та ін., 1995; Гелей, Пастушенко, 2006). Проте проведені в Україні дослідження господарської діяльності української спільноти у Галичині до 1939 року не охопили всіх як теоретичних, так і практичних аспектів. В першу чергу подальших глибоких досліджень потребує становлення та розвиток інституційного поля українського господарського середовища у Галичині впродовж 1848–1939 років. У цьому контексті важливо зауважити, що сучасна наука використовує міждисциплінарні підходи, які дозволяють інтегрувати підходи декількох суміжних галузей, що дозволяє цілком по новому підійти до аналізу значення господарського досвіду і традиції для сучасної виробничої самоідентифікації України.

Висновки. Дослідження економічної самоорганізації українців на території Галичини за умов панування Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі виявляє складний і важливий процес формування національних господарських інституцій, що стали основою для розвитку української економічної незалежності. На прикладі розвитку кооперації, кредитних спілок, приватної торгівлі та промислових організацій, а також культурно-освітніх і політичних інституцій, можна побачити, як українці за умов чужого державного апарату створювали життєздатну економічну систему, яка ефективно працювала на внутрішньому та зовнішньому ринку. Цей феномен самоорганізації став можливим завдяки глибокій національній ідентифікації, розвиткові інституційного підходу до економіки, що почався ще з ініціатив Івана Франка. Проте, з приходом радянської влади, ці інституції були знищені, а дослідження цієї теми в СРСР ставали науковими й громадянськими подвигами. Сьогодні, в незалежній Україні, ці процеси набувають нового розуміння, завдяки роботам сучасних вчених, що дають можливість переосмислити спадщину економічної думки та практики того часу. Вивчення практичного досвіду господарського розвою української спільноти в Галичині, переосмислення та аналіз цього процесу з позицій сучасного цивілізаційного підходу є дуже важливим для урахування їх у реальній практичній діяльності сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аліман М. В., Войнаш Л. Г., Гончаренко В. В., Гелей С. Д. та ін. Споживча кооперація України. Від зародження до сьогодення / За ред. С. Д. Гелея. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2013. 976 с.
2. Аліман М. В., Галюк В. Г., Гелей С. Д. та ін. Історія споживчої кооперації України. Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 1996. 384 с.
3. Бабенко С. Г., Галюк В. Г., Гелей С. Д. та ін. Історія кооперативного руху. Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 1995. 412 с.
4. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк: Товариство Української Кооперації, 1964. 624 с.
5. Гелей С., Пастушенко Р. Теорія та історія кооперації: Підручник. Київ: Знання, 2006. 513 с.
6. Злупко С. Іван Франко – економіст. Львів: МП «Слово», 1992. 206 с.
7. Качор А. Українська молочарська кооперація в цифрах і світлині. Мюнхен: Stepan Sliusarchuk, 1949. 24 с.
8. Мартюк І. Центросоюз. Союз кооперативних союзів у Львові в роках 1924–1941. Видавництво М. Т. Коць, 1973. 128 с.
9. Несторович В. Українські купці і промисловці в Західній Україні (1920–1945). Торонто: Клюб Українських Професіоналістів і Підприємців, 1977. 342 с.
10. Олесневич Л. О. Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883–1939). Київ: Наукова думка, 1974. 167 с.
11. Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. Том 1. Львів: Укоопспілка; Інститут українознавства НАН України, ЛКА, 1998. 240 с.
12. Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. Том 2. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2001. 224 с.

13. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга І. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 1999. 456 с.

14. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга ІІ. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2001. 338 с.

15. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга ІІІ. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. 328 с.

16. Франко І. Зібрання творів у 50 томах. Том 44. Книга 1. Економічні праці (1872–1887). Київ: Наукова думка, 1984. 695 с.

REFERENCES

1. Aliman M. V., Voinash L. G., Honcharenko V. V., Helei S. D. et al (2013) Spozhyvcha kooperatsiia Ukrainy. Vid zarodzhennia do sohodennia. [Consumer Cooperation of Ukraine. From the Beginning to the Present Day]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsiinoi akademii. 976 p. [in Ukrainian].

2. Aliman M. V., Haliuk V. H., & Helei S. D. et al (1996) Istoriia spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy [History of Consumer Cooperation in Ukraine]. Lviv: Instytut ukrainskoho naukovoho doslidnytstva NAN Ukrainy im. I. Krypiakevycha. 384 p. [in Ukrainian].

3. Babenko S. H., Haliuk V. H., Helei S. D. et al (1995) Istoriia kooperatyvnoho rukhu [History of the Cooperative Movement]. Lviv: Instytut ukrainskoho naukovoho doslidnytstva NAN Ukrainy im. I. Krypiakevycha. 412 p. [in Ukrainian].

4. Vytanovych I. (1964) Istoriia ukrainskoho kooperatyvnoho rukhu [Vitanovych I. History of the Ukrainian Cooperative Movement]. New York: Tovarystvo Ukrainskoi Kooperatsii. 624 p. [in Ukrainian].

5. Helei S., Pastushenko R. (2006) Teoriia ta istoriia kooperatsii [Theory and History of Cooperation]. Textbook. Kyiv: Znannia. 513 p. [in Ukrainian].

6. Zlupko S. (1992) Ivan Franko – ekonomist [Ivan Franko – Economist]. Lviv: MP "Slovo". 206 p. [in Ukrainian].

7. Kachor A. (1949) Ukrainska molocharska kooperatsiia v tsyfrakh i svitlyni. [Ukrainian Dairy Cooperation in Numbers and Pictures]. Munich: Stepan Sliusarchuk. 24 p. [in Ukrainian].

8. Martiuk I. (1973) Tsentrosoiuz. Soiuz kooperatyvnykh soiuziv u Lvovi v rokakh 1924–1941 [Centrosoyuz. The Union of Cooperative Unions in Lviv in the Years 1924–1941]. Vydavnytstvo M. T. Kots. 128 p. [in Ukrainian].

9. Nestorovych V. (1977) Ukrainski kuptsi i promyslovtsi v Zakhidnii Ukraini (1920–1945) [Ukrainian Merchants and Industrialists in Western Ukraine (1920–1945)]. Toronto: Klub Ukrainskykh Profesiionalistiv i Pidpryiemtsiv. 342 p. [in Ukrainian].

10. Olesnevych L. O. (1974) Kooperatyvni mify i kapitalistychna diisnist. Zakhidnoukrainska burzhuazna kooperatsiia (1883–1939) [Cooperative Myths and Capitalist Reality. Western Ukrainian Bourgeois Cooperation (1883–1939)]. Kyiv: Naukova dumka. 167 p. [in Ukrainian].

11. Ukrainska kooperatsiia. Istorychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty (1998) [Ukrainian Cooperation. Historical and Socio-Economic Aspects]. Vol. 1. Lviv: Ukoopspilka; Instytut ukrainskoho naukovoho doslidnytstva NAN Ukrainy, LKA. 240 p. [in Ukrainian].

12. Ukrainska kooperatsiia. Istorychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty (2001) [Ukrainian Cooperation. Historical and Socio-Economic Aspects]. Vol. 2. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsiinoi akademii. 224 p. [in Ukrainian].

13. Ukrainski kooperatory. Istorychni narysy (1999) [Ukrainian Cooperators. Historical Sketches]. Book I. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsiinoi akademii. 456 p. [in Ukrainian].

14. Ukrainski kooperatory. Istorychni narysy (2001) [Ukrainian Cooperators. Historical Sketches]. Book II. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsiinoi akademii. 338 p. [in Ukrainian].

15. Ukrainski kooperatory. Istorychni narysy (2007) [Ukrainian Cooperators. Historical Sketches]. Book III. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsiinoi akademii. 328 p. [in Ukrainian].

16. Franko, I. (1984). Zibrannia tvoriv u 50 tomakh. Tom 44. Knyha 1. Ekonomichni pratsi (1872–1887) [Collected Works in 50 Volumes. Vol. 44. Book 1. Economic Works (1872-1887)]. Kyiv: Naukova dumka. 695 p. [in Ukrainian].

УДК 904:930.85(477.87)(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-2

Павло ПЕНЯК,
orcid.org/0000-0002-9168-4123
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу археології
Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України
(Львів, Україна) penyak.pavlo@gmail.com

Олександр МАЛЕЦЬ,
orcid.org/0000-0001-7927-4335
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри готельно-ресторанної та музейної справи
Мукачівського державного університету
(Мукачеве, Закарпатська область, Україна) malecoleksandr@ukr.net

Наталія МАЛЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-1352-305X,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) maletsnata7@gmail.com

АРХЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АРТЕФАКТИ ПІЗНЬОЇ БРОНЗИ ТА РАННЬОГО ЗАЛІЗА ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЗАКАРПАТТЯ

Стаття присвячена вивченню матеріальних пам'яток минулого, які належать до періодів пізньої бронзової доби та раннього залізного віку на території Закарпаття. Дослідження цих артефактів має велике значення для реконструкції історичного розвитку регіону, соціальних, економічних і культурних процесів, що відбувалися у цей період. Археологічні знахідки, такі як кераміка, знаряддя праці, зброя, прикраси та культові предмети, є невід'ємною складовою культурної спадщини Закарпаття. Вони дозволяють простежити взаємодію локальних громад із сусідніми культурами, трансформації технологій, способів господарювання та художньо-естетичних уподобань. Особлива увага приділяється дослідженню курганів, поселень, поховань і фортифікаційних споруд як важливих джерел історичної інформації.

Ранньозалізний вік став періодом значних соціальних і технологічних змін, що відбилися на розвитку Закарпаття. Впровадження металургії заліза сприяло створенню більш досконалих знарядь праці, зброї та побутових виробів. Пам'ятки цього періоду демонструють зростання ремесел, розвиток торгівлі та обмін між різними культурами, зокрема із сусідніми територіями Центральної Європи, Балкан і Причорномор'я. Залізні вироби почали відігравати важливу роль у формуванні економіки та суспільної ієрархії.

Особливий інтерес становлять поховальні обряди цього періоду, які відображають релігійно-міфологічні уявлення та соціальну структуру громад. Характерними рисами поховань є використання курганів і ґрунтових могильників, різноманіття поховального інвентаря (керамічні посудини, зброя, прикраси) та застосування обрядів трупоспалення або трупопокладення. Аналіз поховальних практик допомагає зрозуміти духовну культуру, статусні та родові відносини давнього населення Закарпаття. Результати дослідження сприяють збереженню культурної спадщини регіону, інтеграції археологічних пам'яток у сучасний культурний простір і популяризації історії Закарпаття серед науковців і широкої аудиторії.

Ключові слова: *джерелознавство, археологія, пам'ятки, артефакти, культура,обряди, бронза, спадщина, інвентар.*

Pavlo PENIAK,
orcid.org/0000-0002-9168-4123
Candidate of Historical Sciences,
Senior Researcher at the Department of Archaeology
Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of National Academy of Sciences of Ukraine
(Lviv, Ukraine) penyak.pavlo@gmail.com

Oleksandr MALETS,
orcid.org/0000-0001-7927-4335
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Hospitality, Restaurant, and Museum Management
Mukachevo State University
(Mukacheve, Transcarpathian region, Ukraine) malecoleksandr@ukr.net

Natalia MALETS,
orcid.org/0000-0002-1352-305X
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Public Health and Humanities
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) maletsnata7@gmail.com

ARCHAEOLOGICAL SOURCE STUDY ARTIFACTS OF THE LATE BRONZE AND EARLY IRON AGES AS A COMPONENT OF THE CULTURAL HERITAGE OF TRANSCARPATHIA

This article is dedicated to the study of material relics from the Late Bronze Age and Early Iron Age discovered in the territory of Transcarpathia. The research of these artifacts holds significant importance for reconstructing the historical development of the region, as well as understanding the social, economic, and cultural processes of the period. Archaeological finds such as pottery, tools, weapons, jewelry, and ritual objects are integral elements of Transcarpathia's cultural heritage. These artifacts provide insights into the interactions between local communities and neighboring cultures, the transformation of technologies, economic practices, and aesthetic preferences. Special attention is paid to the study of burial mounds, settlements, burial sites, and fortifications as key sources of historical information.

The Early Iron Age marked a period of profound social and technological changes that shaped Transcarpathia's development. The introduction of iron metallurgy facilitated the creation of more advanced tools, weapons, and everyday items. The relics from this period demonstrate the growth of craftsmanship, the expansion of trade, and cultural exchanges with neighboring territories of Central Europe, the Balkans, and the Black Sea region. Iron products began to play a pivotal role in the economy and the formation of social hierarchies.

Of particular interest are the burial practices of this period, reflecting the religious and mythological beliefs and the social structure of ancient communities. Characteristic features of burials include the use of burial mounds and ground cemeteries, diverse grave goods (ceramic vessels, weapons, jewelry), and the application of cremation or inhumation rituals. The analysis of burial practices sheds light on the spiritual culture, social status, and kinship relations of Transcarpathia's ancient population. The findings of this research contribute to the preservation of the region's cultural heritage, the integration of archaeological monuments into the contemporary cultural landscape, and the promotion of Transcarpathian history among scholars and the general public.

Key words: *source studies, archaeology, monuments, artifacts, culture, rituals, bronze, heritage, inventory.*

Постановка проблеми. Закарпаття є унікальним регіоном, який відіграє важливу роль у вивченні історичних процесів Центрально-Східної Європи. Археологічні знахідки періодів пізньої бронзи та раннього заліза становлять особливу цінність для розуміння культурно-історичного розвитку регіону. Однак, попри значний науковий інтерес, багато артефактів залишаються недостатньо дослідженими, що ускладнює інтеграцію цих матеріалів у ширший контекст культурної спадщини. Проблема полягає в тому, що не всі археологічні джерела систематизовані та класифіковані відповідно до сучасних наукових методів; недостатня увага приділяється використанню інноваційних технологій для аналізу артефактів, таких як 3D-моделювання, спектроскопія тощо; археологічні об'єкти часто залишаються поза увагою широкої громадськості, що знижує їхню роль як частини культурної спадщини. Отже, актуальним є дослідження археологічних артефактів пізньої бронзи та раннього заліза в контексті їх значення для культурної ідентичності Закарпаття, а також розробка підходів до їх збереження, аналізу та популяризації.

Аналіз досліджень. Дослідження археологічних артефактів пізньої бронзи та раннього заліза в Закарпатті має давню історію, яка охоплює кілька етапів наукового вивчення. Особливий інтерес до цього регіону пояснюється його географічним розташуванням на перетині культурно-історичних шляхів Центральної та Східної Європи, що сприяло формуванню унікального матеріального комплексу. Вказані науковці (В. Бідзіля, В. Котигорошко, Л. Мацкевий, С. Пеняк, В. Ситливий, Л. Солдатенко, Ф. Потушняк) підтверджують глибоке дослідження регіону. Аналіз наукових

досліджень показує, що, попри значний прогрес у вивченні археологічних артефактів Закарпаття, залишаються актуальними завдання з систематизації наявних матеріалів, впровадження інноваційних методів аналізу та підвищення рівня інтеграції археологічної спадщини в сучасний культурний простір.

Мета статті. Комплексне дослідження джерелознавчих артефактів пізньої бронзи та раннього заліза Закарпаття як важливого елементу культурної спадщини регіону. Завдання полягають у визначенні їхнього наукового, історичного та культурного значення, систематизації археологічних знахідок, аналізі технологічних і художніх особливостей, а також розробці підходів до їх збереження, популяризації та інтеграції в сучасний культурний простір.

Виклад основного матеріалу. Добу пізньої бронзи на Закарпатті репрезентують старожитності культури Станово (XV–XIII ст. до н.е.). Серед її пам'яток значне місце належить поселенням. Вони розташовувалися на невисоких підвищеннях, неподалік водних джерел, на низьких терасах, серед боліт. Про господарсько-побутові комплекси носіїв культури можна судити на основі розкопок у селах Неветленфолу, Заболоття, Велика Паладь, Форкошфолво, Олешник, Квасово Берегівського, Чинадієво Мукачівського, Дравці-Баранинці Ужгородського районів (Пеняк, 1997: 19).

Для носіїв культури були характерними два типи жител. Перший – це наземні споруди з каркасно-стовповою конструкцією стін. Вони в плані прямокутні площею від 20 до 30 м². Інший тип представляють житла, що злегка заглиблені в материк (0,3–0,5 м), овальної в плані форми, розмірами і конструкцією аналогічні попереднім. У кожному житлі розміщалася глинобитна піч прямокутної або округлої форми, діаметром 1–1,5 м, а в деяких ще вогнище, обкладене каменями (Пеняк, 2013: 87). У житлах і поза ними розміщалися господарські ями. Важливою складовою культури були некрополі. Нині на території краю вони відомі із села Станово (від назви якого культура отримала назву), із сіл Чопівці, Лохово Мукачівського та Холмець Ужгородського районів. Усі вони розташовані поза поселеннями. Тільки в одному випадку, у с. Неветленфолу, поховання виявлено на поселенні. З плином часу ритуал поховання носіїв культури сформувався і був досить досить сталим. Він включав спалення небіжчика поза місцем поховання. Залишки спалених кісток, очищених від попелу і деревного вугілля, збирали в посудини-урни і заривали в ямки глибиною 0,5–0,7 м. Супроводжуючий інвентар досить бідний, він складається з двох-трьох орнаментованих ваз, мисок, черпаків, а також глиняних конусів, пряслиць і бус. В окремих випадках, наприклад, в Станові – поховання супроводжувалися крем'яними наконечниками стріл, в Невелетленфолу – глиняною стилізованою чоловічою статуеткою, в Чопівцях – деревним вугіллям (Пеняк, 2013: 88).

Значне місце в господарській діяльності носіїв станівської культури займала металургія бронзи. В ареалі поширення культури, а також на сусідніх територіях Трансільванії, Центральної Словаччини були розташовані поклади міді й золота, що й зумовило тут розвиток металургії бронзи. Хоч на Закарпатті поки що не відкрито бронзоливарні майстерні, але їх сліди засвідчені в різних районах краю. Так, наприклад, у с. Неветленфолу на Берегівщині знайдено кам'яні матриці для лиття шил, голок, широких браслетів. У складі бронзових скарбів серед речей нерідко знаходяться злитки бронзи-сирцю, пошкоджені бронзові вироби. Це свідчить про те, що ці речі цінувалися не менш ніж цілі, бо йшли на переплавку.

У ході дослідження пам'яток доби пізньої бронзи в другій половині XX ст. викристалізувався етап зі своїми характерними пам'ятками, який представляв собою перехідний період від доби бронзи до залізного віку і хронологічно охопив період XII–VIII ст. до н.е. На ранніх етапах характерним для нього була поява перших деталей і спорадичних виробів із заліза, відмова від орнаментованої кераміки, поширення чорнолискованої кераміки з канелюрами тощо. Такими ознаками перехідною періоду був наділений могильник, виявлений в селі Ґава області Саболч-Сатмар-Берег у північно-східній Угорщині. Старожитності типу Ґава зафіксовані також у північно-західній Трансільванії і Закарпатті. Під час розкопок на Закарпатті й суміжних територіях отримано дані, які дають право говорити про два типи жител – землянкові та наземні. Найбільш поширеними були землянки площею від 8 до 16 м² прямокутної і округлої форми. Багато землянкових жител заглиблені в материк на 0,7 м, а інколи до 1 м (Неветленфолу, Дерцен, Баранинці) (Пеняк, 2013: 94). Найбільш поширеними опалювальними спорудами були вогнища на округлих глинобитних площадках, які по периметру були обнесені уламками кераміки. Поряд з вогнищами, носії культури користувалися глинобитними печами каркасної конструкції. Вони споруджувалися на рівні долівки або в неглибоких ямках (Форкошфолво, Пийтерфолво, Дерцен). Поряд з

житлами розташовувалися господарські і побутові ями округлої або овальної в плані форми, розміром у діаметрі від 0,9 до 3 м, глибиною 0,4–1,2 м. В їх заповненнях знайдено зернотерки, глиняні конуси, пряслиця, цілі посудини або їх уламки. На поселенні в с. Дерцен в одній з ям було знайдено 10 цілих посудин, в Чорнотисові – 16 конусів (Пеняк, 2013: 95).

Укріпленні городища розташовані на стрімких взгір'ях, звідки добре проглядались стратегічні дороги, що вели в напрямку Карпатських перевалів (городища в Ужгороді, Невицькому, Шелестові, Арданові, Іршаві, Білках, Виноградові, Малій Копані, Солотвині) (Пеняк, 1997: 9). На частині з них були згодом споруджені кам'яні середньовічні замки. Городища носіїв гавської культури, які дійшли до наших днів – це Шелестівське (гора Тупча, знищено кар'єром наприкінці XX ст.), Арданівське (гора Богуслав), Іршавське (гора Стремтура), Білківське (гора Городище), Солотвино (городище Читатя) були укріплені штучними валами і ровами. Їх первісна висота, наприклад, в Шелестові 2–3 м, в Арданові 1–1,5 м. Рови на городищах мали різні розміри глибиною 1,5 м, шириною до 5 м. Як правило, до них вела дорога і були ворота. На Шелестівському городищі засвідчено 12 в'їздів, на Арданівському – 2, на Іршавському – 8 (Пеняк, 2013: 96). На городищі Стремтура в Іршаві засвідчено існування горизонтів ранньозалізного віку (VIII–VII ст. до н.е.) та середньовіччя (X–XII ст.). Нині земляні вали знаходяться у відносно доброму стані й можуть бути використані в екскурсійній діяльності. Поховальні пам'ятки культури Ґава малочисельні. На Закарпатті вони відомі лише в кількох місцях. За останніми даними це ґрунтові могильники з тілоспаленням. Такий могильник відомий у смт Великий Березний. Тілоспалення, очевидно, здійснювалося на стороні. Залишки кальцинованих кісток збирали у горщики-урни і закопували в неглибокі ямки (0,4–0,7 м). Супроводжували небіжчика 2–3 посудини (миски, чашки, інколи черпаки) (Потушняк, 1958: 130–134). Поодинокі поховання були відкриті на поселенні в с. Горбок на Мукачівщині та с. Чертіж біля Хуста.

З періодом існування культури Ґава пов'язано ряд бронзових скарбів, знайдених на території краю. По-перше, вони свідчать про високий розвиток бронзоливарної справи у Трансільвансько-Верхньопотиському металургійному центрі; по-друге, вони є свідками перетворення Закарпаття в транзитну територію, через яку йшли торгові і обмінні шляхи між Центральною і Східною Європою. Сьогодні на Закарпатті знайдено близько 150 бронзових скарбів. Тут, до прикладу, згадаємо кілька скарбів, що належали носіям культури Ґава (HA1-HA2 – XII–XI ст. до н.е.), а саме: Велика Бийгань – 114 предметів, Боржавське – 148, Лази – 111, Чинадієво – 61, Мукачево – 53, Олешник – 42 та ін. У склад скарбів входили знаряддя праці, зброя, прикраси, побутові вироби (Пеняк, 2013: 95).

Одним із найбільш визначальних елементів культури Ґава є керамічні вироби, для яких були застосовані нові технології виготовлення (фактура глиняної маси, уніфікація форм, орнаментація). За призначенням кераміку можна розділити на два типи: кухонну і столову. Кухонний посуд був великих розмірів, грубуватого виготовлення з коричневою або охристою поверхнею. Серед кухонного посуду основна кількість припадає на горщики, які мають слабо виражену шийку, прямі стінки з двома вушками, що звужуються до денця. Інший тип кухонної кераміки – це тюльпаноподібні посудини, добре відомі з городищ Шелестова, Арданова, Іршави, поселень Тисобикень, Неветленфолу. Стінки цих посудин плавно розширюються доверху і звужуються біля горла. Вінця широко або слабо відігнуті назовні, потовщені або загострені. За розмірами вони бувають більші і менші (висота 15–20 см, діаметр 14–27 см, діаметр денця 10–22 см) (Пеняк, 2013: 97).

Іншу групу кераміки представляє столовий посуд, який характеризується більш високою якістю тіста з домішками шамоту, лощеною або загладженою поверхнею. Найбільш привабливим варіантом столового посуду є корчаги. Вони мають високе воронкоподібне горло і випуклі стінки з сильно вираженим згином при переході від стінки до шийки. Такі амфори або фрагменти від них були знайдені на поселеннях в Ужгороді, Мукачеві, Чинадійові та городищах в Арданові, Білках, Іршаві, Шелестові.

На археологічній карті краю ранньозалізний вік представлений 43 пам'ятками куштановицької культури і епохи латену Найбільше їх відкрито у Мукачівському районі – 11 (поселення в Жукові, Медведівцях, Баркасові, курганні могильники в селах Кольчино, Куштановиця), а найменше у Тячівському (Руснак, 2022: 520). До кола куштановицької культури (VI–IV ст. до н.е.) зараховано курганні могильники у Білках, Дунковиці, Колодному, Чорному Потоці, Голубиному, Невицькому, поселення у Малих Геївцях, Баранинцях, Дерцені, Клячанові. За весь період дослідження куштановицької групи пам'яток на карту Закарпаття нанесено 20 поселень. Вони в основному розташовані в передгірській зоні краю, менше – в Притиській

низовині. Населення, що займало передгірську зону, вірогідно, займалося скотарством і присадибним рільництвом, а населення низовинної зони з її плодородними ґрунтами – землеробством. (Пеняк, 2012: 17).

Поселення невеликі за площею від 2,5 до 4 га. Навколо них не виявлено жодних укріплень. Культурний шар залягає на глибині 0,3–0,4 м і часто порушується оранкою. На найкраще дослідженому поселенні в Малих Геївцях, де було розкопано близько 1200 м² площі, виявлено десять жител наземного і напівземлянкового типу (Попович, 2006: 24). Напівземлянкові житла виявлені в селах Глибоке (1) і Малі Геївці (4) Ужгородського району. Житлові ями були овальної і прямокутної форми розмірами від 3,5 х 4,5 до 6 х 8,6 м, глибиною від 0,4 до 0,6 м від рівня залягання культурного шару (Попович, 2006: 25). Житла опалювалися вогнищами та печами. Вогнища розміщалися в центрі житла в неглибоких круглих ямках, стінки яких були обмазані. Глинобитні печі розміщалися в центрі і біля однієї зі стінок житла. Заповнення жител містило уламки кераміки від мисок, горщиків, черпаків, сковорідок. Поряд з напівземлянками траплялися наземні житла зі каркасно-стовповою конструкцією стін. Їхня форма встановлена на основі скупчення культурних залишків і розташування стовпових ямок. Житла у плані мали прямокутну форму, розмірами: найменші 3,2 х 6 м, найбільші 3,1 х 8 м (Попович, 2006: 26). Глинобитна піч розміщувалася, як правило, в центрі або біля однієї зі стінок. В заповненні жител зібрано значну кількість фрагментованої кераміки, що походить від горщиків, мисок, сковорідок.

Висновки. Археологічні джерелознавчі артефакти пізньої бронзи та раннього заліза є важливою складовою культурної спадщини Закарпаття, що відображає унікальні історичні процеси, які формували цей регіон упродовж століть. Аналіз матеріальних знахідок свідчить про активну взаємодію локальних культур із сусідніми цивілізаціями, високий рівень розвитку ремесел і складну соціальну структуру суспільства. Систематизація, дослідження та збереження цих артефактів мають ключове значення для розширення знань про минуле регіону. Водночас інтеграція археологічної спадщини в освітній і туристичний простір сприятиме популяризації культурного надбання Закарпаття та підвищенню його значення в загальноєвропейському контексті.

Отже, подальше впровадження інноваційних методів дослідження, розвиток міждисциплінарного підходу та забезпечення належного рівня охорони археологічних пам'яток є важливими завданнями, що потребують уваги науковців, громадськості та державних інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бідзіля В.І. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. Київ: Наукова думка, 1971. 183 с.
2. Карягін Ю.О., Тимошенко З.І., Демура Т.О., Мунін Г.Б. Маркетинг турпродукту. Підручник. Київ: Кондор, 2009. 394 с.
3. Котигорошко В.Г. Верхнє Потисся в давнину. 1000000 років тому – X сторіччя н.е. Ужгород: Карпати, 2008. 430 с.
4. Мацкевий Л.Г. Мезоліт Закарпаття. *Тези народознавчої науково-практичної конференції.* Мукачево, 1990. С. 40–42.
5. Мацкевий Л.Г. Мезоліт Закарпатської області. *Проблеми археології Східних Карпат.* Ужгород: Гражда, 1995. С. 37–45.
6. Пеняк П. Наше прадавнє минуле зафіксують у Зводі пам'яток історії та культури. *Новини Закарпаття.* 2012. №№ 61–62. 02.06. С. 17.
7. Пеняк П.С. Археологічні пам'ятки Закарпаття як один із видів історико-культурних рекреаційних ресурсів. *Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації.* Ужгород, 2017. С. 94–97.
8. Пеняк П.С. Стоянка Королево I, палеоліт. *Звід* пам'яток *історії та культури України. Закарпатська область*. Київ: Центр досліджень історико-культурної спадщини України, 2017. С. 219–220.
9. Пеняк П.С., Пеняк С.І. Історія Закарпаття з найдавніших часів до приходу угорців в Карпатську улоговину. Ужгород: «Вета-Закарпаття», 1997. 56 с.
10. Пеняк П.С., Пеняк С.І. Археологія Закарпаття: історія дослідження. Ужгород: Краєвиди Карпат, 2013. 256 с.
11. Пеняк П.С., Руснак В.І. Археологічні пам'ятки Мукачівського району як об'єкт пізнавального туризму. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку.* Матеріали XXI-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07.06.2022, м. Дебрецен, дистанційно). Київ: ГО «ВАДНД», 2022. С. 515–523.
12. Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI – XIII ст. Київ: Наукова думка, 1980. 179 с.
13. Пеняк С.І., Попович І.І., Потушняк М.Ф. Звіт Закарпатської археологічної експедиції про наслідки розвідок і розкопок 1985 року. *Науковий архів Інституту археології АН УРСР*. 1985/ 58. Ф.е. 21756.40 с.
14. Попович І.І. Куштановицька група пам'яток. *Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті.* Київ: Наукова думка, 1993. С. 250–286.
15. Попович І. Закарпаття за доби раннього заліза. Krakow-Lwow, 2006. 121 с.

16. Потушняк М.Ф. Питання хронології та культурної належності пам'яток неоліту Закарпаття. *Дослідження стародавньої історії Закарпаття*. Ужгород, 1972. С. 78–95.

17. Потушняк Ф.М. Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті. Ужгород, 1958. 144 с.

18. Ситливий В.І. Пам'ятки раннього палеоліту Закарпаття. *Матеріали до Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР*. Київ, 1984. Вип. 1. С. 35–36.

19. Солдатенко Л.В. Мустьєрські пам'ятки Закарпаття (до археологічної карти УРСР). *Археологія.* 1982. № 37. С. 73–83.

20. Солдатенко Л.В. Дослідження мустьєрських пам'яток Закарпаття. *Матеріали до Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР*. Київ, 1984. Вип. 1. С. 207–208.

21. Ткаченко В.І. Про культурні особливості розвитку пізнього палеоліту Закарпаття. Проблеми археології Східних Карпат. Ужгород: МПП «Гражда», 1995. С. 22–36.

REFERENCES

1. Bidzilia, V.I. (1971). *Istoriia kultury Zakarpattia na rubezhi nashoi ery* [History of Zakarpattia Culture at the Turn of Our Era]. Kyiv: Naukova Dumka. 183 p. [in Ukrainian]

2. Kariagin, Yu.O., Tymoshenko, Z.I., Demura, T.O., Munin, H.B. (2009). *Marketynh turproduktu. Pidruchnyk* [Marketing of Tourism Product. Textbook]. Kyiv: Kondor. 394 p. [in Ukrainian]

3. Kotyhoroshko, V.H. (2008). *Verkhnie Potyssia v davnynu. 1 000 000 rokiv tomu – Kh storichchia n.e.* [Upper Tisza Region in Antiquity. 1,000,000 Years Ago – 10th Century AD]. Uzhhorod: Karpaty. 430 p. [in Ukrainian]

4. Matskevyi, L.H. (1990). *Mezolit Zakarpattia* [Mesolithic Era of Zakarpattia]. *Tezy narodoznavchoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Theses of the Ethnology Scientific-Practical Conference]. Mukachevo. pp. 40–42. [in Ukrainian]

5. Matskevyi, L.H. (1995). *Mezolit Zakarpatskoi oblasti* [Mesolithic Era of Zakarpattia Region]. *Problemy arkheolohii Skhidnykh Karpat* [Problems of Archaeology of the Eastern Carpathians]. Uzhhorod: Hrazhda. pp. 37–45. [in Ukrainian]

6. Peniak, P. (2012). *Nashe pradavne mynule zafiksuiut u Zvodi pamiatok istorii ta kultury* [Our Ancient Past Will Be Recorded in the Register of Historical and Cultural Monuments]. *Novyny Zakarpattia* [Zakarpattia News], 61–62 (02.06), p. 17. [in Ukrainian]

7. Peniak, P.S. (2017). *Arkheolohichni pamiatky Zakarpattia yak odyn iz vydiv istoryko-kulturnykh rekreatsiinykh resursiv* [Archaeological Sites of Zakarpattia as a Type of Historical-Cultural Recreational Resources]. *Tendentsii rozvytku turystychnoi industrii v umovakh hlobalizatsii* [Trends in Tourism Industry Development under Globalization]. Uzhhorod. pp. 94–97. [in Ukrainian]

8. Peniak, P.S. (2017). *Stoianka Korolevo I, paleolit* [Korolevo I Site, Paleolithic]. *Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy. Zakarpatska oblast* [Register of Historical and Cultural Monuments of Ukraine. Zakarpattia Region]. Kyiv: Tsentr doslidzhen istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy. pp. 219–220. [in Ukrainian]

9. Peniak, P.S., Peniak, S.I. (1997). *Istoriia Zakarpattia z naidavnishykh chasiv do prykhodu uhortsiv v Karpatsku ulohovynu* [History of Zakarpattia from Ancient Times to the Arrival of Hungarians in the Carpathian Basin]. Uzhhorod: Veta-Zakarpattia. 56 p. [in Ukrainian]

10. Peniak, P.S., Peniak, S.I. (2013). *Arkheolohiia Zakarpattia: istoriia doslidzhennia* [Archaeology of Zakarpattia: History of Research]. Uzhhorod: Kraievydy Karpat. 256 p. [in Ukrainian]

11. Peniak, P.S., Rusnak, V.I. (2022). *Arkheolohichni pamiatky Mukachivskoho raionu yak obiekt piznavalnoho turyzmu* [Archaeological Monuments of Mukachevo District as Objects of Cognitive Tourism]. *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku* [Modern Aspects of Science Modernization: State, Problems, Trends of Development]. Materials of the XXI International Scientific-Practical Conference (07.06.2022, Debrecen, online). Kyiv: NGO "VAND". pp. 515–523. [in Ukrainian]

12. Peniak, S.I. (1980). *Ranniosloviansk e i davnoruske naselennia Zakarpattia VI–XIII st.* [Early Slavic and Ancient Rus Population of Zakarpattia (6th–13th Centuries)]. Kyiv: Naukova Dumka. 179 p. [in Ukrainian]

13. Peniak, S.I., Popovych, I.I., Potushniak, M.F. (1985). *Zvit Zakarpatskoi arkheolohichnoi ekspedytsii pro naslidky rozvidok i rozkopok 1985 roku* [Report of the Zakarpattia Archaeological Expedition on the Results of 1985 Surveys and Excavations]. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii AN URSR* [Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. 1985/58. F.e. 21756. 40 p. [in Ukrainian]

14. Popovych, I.I. (1993). *Kushtanovytska hrupa pamiatok* [Kushtanovytsia Group of Sites]. *Pamiatky hal'shtatskoho periodu v mezhyrichchi Visly, Dnistra i Prypiati* [Hallstatt Period Sites in the Area Between the Vistula, Dniester, and Pripyat Rivers]. Kyiv: Naukova Dumka. pp. 250–286. [in Ukrainian]

15. Popovych, I. (2006). *Zakarpattia za doby ranoho zaliza* [Zakarpattia During the Early Iron Age]. Krakow–Lviv. 121 p. [in Ukrainian]

16. Potushniak, M.F. (1972). *Pytannia khronolohii ta kulturnoi nalezhnosti pamiatok neolitu Zakarpattia* [Issues of Chronology and Cultural Affiliation of Neolithic Sites in Zakarpattia]. *Doslidzhennia starodavnoi istorii Zakarpattia* [Studies of the Ancient History of Zakarpattia]. Uzhhorod. pp. 78–95. [in Ukrainian]

17. Potushniak, F.M. (1958). *Arkheolohichni znakhidky bronzovoho ta zaliznoho viku na Zakarpatti* [Archaeological Findings of the Bronze and Iron Ages in Zakarpattia]. Uzhhorod. 144 p. [in Ukrainian]

18. Sytylivyi, V.I. (1984). *Pamiatky ranoho paleolitu Zakarpattia* [Early Paleolithic Monuments of Zakarpattia]. *Materialy do Zvoda pamiatok istorii ta kultury narodiv SRSR po Ukrainskii RSR* [Materials for the Register of Historical and Cultural Monuments of the USSR Peoples in the Ukrainian SSR]. Kyiv. Issue 1. pp. 35–36. [in Ukrainian]

19. Soldatenko, L.V. (1982). *Mustierski pamiatky Zakarpattia (do arkheolohichnoi karty URSR)* [Mousterian Sites of Zakarpattia (for the Archaeological Map of the Ukrainian SSR)]. *Arkheolohiia* [Archaeology], 37, pp. 73–83. [in Ukrainian]

20. Soldatenko, L.V. (1984). *Doslidzhennia mustierskykh pamiatok Zakarpattia* [Studies of Mousterian Sites of Zakarpattia]. *Materialy do Zvoda pamiatok istorii ta kultury narodiv SRSR po Ukrainskii RSR* [Materials for the Register of Historical and Cultural Monuments of the USSR Peoples in the Ukrainian SSR]. Kyiv. Issue 1. pp. 207–208. [in Ukrainian]

21. Tkachenko, V.I. (1995). Pro kulturni osoblyvosti rozvytku piznoho paleolitu Zakarpattia [On the Cultural Features of the Late Paleolithic Development in Zakarpattia]. Problemy arkheolohii Skhidnykh Karpat [Problems of Archaeology of the Eastern Carpathians]. Uzhhorod: MPP «Hrazhda». pp. 22–36. [in Ukrainian]

УДК 004.056.5
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-3

***Валентина ПЕТРОВИЧ*,**
orcid.org/0000-0003-0407-0471
кандидат історичних наук,
доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) valyavp@ukr.net

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ВИДИ

Електронні інформаційні ресурси сьогодні відіграють важливу роль у задоволенні інформаційних потреб різних категорій користувачів. Метою наукової розвідки є визначення особливостей електронних інформаційних ресурсів, їхньої структури та класифікації, а також вивчення способів їх використання в різних сферах діяльності. У статті проаналізовано поняття електронних інформаційних ресурсів. Здійснено класифікацію та охарактеризовано основні види, характеристики і властивості електронних інформаційних ресурсів. Доведено, що вони охоплюють широкий спектр матеріалів: від баз даних, електронних журналів і книг до мультимедійних ресурсів, які задовольняють академічні, наукові та освітні потреби тощо. Встановлено значення цифрових архівів як одного із важливих видів електронних ресурсів, що призначені для зберігання документальної культурної спадщини, забезпечення постійного доступу та використання історичних документів, медіафайлів, фотографій, рукописів, унікальних та рідкісних матеріалів, що мають історичну, культурну чи наукову цінність, полегшення проведення наукових досліджень. Звернуто увагу також на електронні бібліотеки як важливу складову електронних ресурсів, що пропонують доступ до різноманітних текстових, графічних та мультимедійних матеріалів, таких як книги, статті, журнали, енциклопедії, репозиторіїв наукових праць, тематичних баз даних, а також онлайн-платформ для самостійного навчання, які суттєво полегшують доступ до знань тощо. Зазначено, що для ефективного використання електронних інформаційних ресурсів необхідно забезпечити стабільний і захищений доступ до баз даних, оскільки технічні збої можуть негативно впливати на користувацький досвід. Вказано, що важливо також систематично оновлювати ресурси, додаючи нові матеріали та видаляючи застарілу інформацію, щоб підтримувати високу актуальність контенту.

Ключові слова: *електронні інформаційні ресурси, бази даних, цифрові архіви, оцифрування архівних документів, збереження цифрових матеріалів, електронні бібліотеки.*

***Valentina PETROVICH*,**
orcid.org/0000-0003-0407-0471
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Museology,
Monument Studies and Information and Analytical Activities
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) valyavp@ukr.net

ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES: CHARACTERISTICS AND MAIN TYPES

Electronic information resources today play an important role in meeting the information needs of various categories of users. The purpose of scientific research is to determine the features of electronic information resources, their structure and classification, as well as to study the ways of their use in various fields of activity. The article analyzes the concept of electronic information resources. The main types, characteristics and properties of electronic information resources have been classified and characterized. It has been proved that they cover a wide range of materials: from databases, electronic journals and books to multimedia resources that meet academic, scientific and educational needs, etc. The importance of digital archives as one of the important types of electronic resources intended for the preservation of documentary cultural heritage, ensuring permanent access and use of historical documents, media files, photographs, manuscripts, unique and rare materials of historical, cultural or scientific value, facilitating scientific research has been established. Attention is also paid to electronic libraries as an important component of electronic resources that offer access to a variety of textual, graphic and multimedia materials, such as books, articles, magazines, encyclopedias, repositories of scientific papers, thematic databases, as well as online platforms for self-study, which significantly facilitate access to knowledge, etc. It is noted that for the effective use of electronic information resources, it is necessary to provide stable and secure access to databases, since technical failures can negatively affect the user experience. It is indicated that it is

also important to systematically update resources, adding new materials and removing outdated information in order to maintain high relevance of content.

Key words: *electronic information resources, database, digital Archives, digitization of archival documents, saving digital materials, electronic libraries.*

Постановка проблеми. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій надало особливого статусу та значення електронним інформаційним ресурсам. На сьогодні вони стають найбільш зручною та ефективною формою представлення, передачі та користування інформації. У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» у контексті визначення поняття «національні електронні інформаційні ресурси», під електронними інформаційними ресурсами розуміється «будь-яка інформація, що створена, записана, оброблена або збережена у цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних, технічних, програмних або інших засобів» (Про основні засади забезпечення кібербезпеки України, 2017). Зміст поняття «електронні інформаційні ресурси» оптимізовано у Законі України «Про Національну програму інформатизації» – «систематизовані відомості і дані, створені, оброблені та збережені в електронній формі за допомогою технічних засобів та/або програмних продуктів» (Про Національну програму інформатизації, 2023).

В «Українській архівній енциклопедії» П. Марченко дає таке визначення електронного інформаційного ресурсу – «інформація, апаратні, програмні та інші засоби, що можуть бути надані користувачеві, наприклад, файл-сервером або базою даних. На файл-сервері вся сукупність документів подана файлами, які зберігаються в пам'яті комп'ютера з певним кодовим позначенням. Змістом файлу може бути зміст документа або інша інформація, що стосується документа. В базах даних сукупність документів подана одним або кількома спеціально-організованими файлами» (Марченко, 2008: 461).

Як зазначають Т. Ковтанюк та Н. Христова, унормування створення електронних інформаційних ресурсів дозволяє створити потужну національну пошукову систему з можливістю надавати доступ до документів в електронній формі. Деякі електронні інформаційні ресурси є цінними тим, що є унікальним інструментом для опрацювання інформації, що задокументована на папері, але дублюється в них. Це готовий фонд користування з розвинутим довідковим апаратом, на створення якого зазвичай витрачається багато часу (Віднесення електронних інформаційних ресурсів до Національного архівного фонду, 2012: 14).

На нашу думку, електронні ресурси включають широкий спектр інформаційних джерел: від наукових статей та книг до архівних документів і мультимедійних презентацій, які забезпечують користувачам зручний та швидкий доступ до інформації в мережі Інтернет або в локальних системах. Вони стали основним джерелом інформації для багатьох сфер діяльності, включаючи освіту, науку, бізнес та державне управління. Сьогодні ці ресурси забезпечують швидкий доступ до величезних обсягів інформації, що є важливим для прийняття рішень та проведення досліджень. Зі зростанням обсягу електронних даних з'являється потреба в їхній систематизації, зберіганні та ефективному використанні, що вимагає глибокого розуміння основних видів електронних ресурсів та їхньої специфіки.

Крім того, розвиток дистанційної освіти та онлайн-комунікацій значно посилив попит на електронні інформаційні ресурси. Це впливає на методи навчання, сприяє поширенню знань і робить інформацію доступнішою. Дослідження характеристик та типології електронних інформаційних ресурсів допоможе визначити їхні переваги, а також розробити ефективні підходи до їх використання у різних сферах.

Аналіз досліджень дозволив нам виявити, що матеріал, викладений в даній статті є результатом аналізу та синтезу виявлених джерел з досліджуваної теми. Зміст поняття «електронні інформаційні ресурси» розглядалися у працях низки науковців, зокрема М. Женченко, В. Копанєва, Т. Ковтанюк, П. Марченко, З. Савченко та інших.

Класифікація та види електронних інформаційних ресурсів докладно висвітлені у наукових розвідках П. Кулько та І. Милютченко. Науковці обґрунтували «електронний інформаційний ресурс» як важливий вид інформаційних ресурсів, поява якого зумовлена впливом інформаційних технологій. Ними наведено класифікацію електронних інформаційних ресурсів, яка узагальнює найбільш поширені ознаки та категорії, а також враховує відповідність ознак класифікації інформаційних ресурсів та електронних інформаційних ресурсів (Кулько, 2023; Милютченко, Кулько, 2023).

Комплексний аналіз електронних інформаційних ресурсів як важливої складової джерельної

бази новітньої історії та об'єкта архівного зберігання в Україні, вивчення їх сутності та ролі у системі інформаційного забезпечення дослідницьких практик фахівців різних галузей знань зроблено О. Левчук (Левчук, 2020).

У статті Н. Коржик досліджено сучасний стан цифрових архівів в Україні, котрі є платформами цифрового (електронного) контенту, що забезпечують доступ до різноманітних архівних ресурсів у глобальному інформаційному просторі та підтримують світову концепцію цифровізації найціннішої архівної спадщини (Коржик, 2022). Роль цифрових архівів у забезпеченні стійкості та доступності інформації в сучасному цифровому середовищі та пріоритетні напрями цифровізації архівної справи показані у працях А. Буряк, Д. Василенко та Л Бутко (Буряк, 2024; Василенко, Бутко, 2021).

Результати дослідження О. Анісімової та Ю. Ребренюк засвідчили важливу роль та вагоме значення електронних інформаційних ресурсів бібліотек як системи соціально-інформаційних комунікацій, спрямованих на ефективне збереження і доступність рідкісних та унікальних документів (Анісімова, Ребренюк, 2023). У статті Т. Копитко розглядаються сучасні напрями розвитку та використання оптимізованих електронно-інформаційних ресурсів на базі книгозбірень, нові підходи до їх каталогізації, формування їх бібліографічного опису та забезпечення швидкого доступу суб'єктів наукової діяльності до оперативної й достовірної інформації (Копитко, 2015).

Поняття «електронні інформаційні ресурси» визначено й у правовому просторі України, зокрема у Законах України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (Про основні засади забезпечення кібербезпеки України, 2017), «Про Національну програму інформатизації» усталеними є його визначення як «сукупності документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)» (Про Національну програму інформатизації, 2023).

Варто відзначити, що сьогодні зазначена вище проблема продовжує залишатися у полі наукового дискурсу, хоча за останні роки дослідниками було здійснено низку спроб систематизувати електронні інформаційні ресурси.

Мета статті полягає визначенні особливостей та властивостей електронних інформаційних ресурсів, їхня класифікація, структура, а також функціональні можливості в контексті сучасних інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Розвиток інформаційних технологій призводить до стійкої тенденції зростання обсягів виробництва інформації в електронному форматі, а також збільшення частки цифрових матеріалів у системі документальних комунікацій суспільства. Значну частину інформаційних ресурсів сучасних установ складають електронні ресурси. О. Левчук зазначає «інтенсивне нарощування темпів цифровізації, суцільна інформатизація та об'єктивні глобалізаційні процеси у світі обумовили особливу роль електронних інформаційних ресурсів як таких, що стали сьогодні найбільш зручною та ефективною, з точки зору користування, формою представлення та передачі даних» (Левчук, 2020: 53).

П. Кулько та І. Милютченко вказують, що класифікація електронних ресурсів за їхнім типом та призначенням охоплює кілька основних аспектів. Спираючись на подану класифікацію, можна визначити, що за типом контенту електронні ресурси можуть бути текстовими, мультимедійними або гібридними. Текстові ресурси включають електронні книги, наукові статті, журнали, звіти та інші матеріали, що надають текстову інформацію. Мультимедійні ресурси охоплюють аудіо- та відеофайли, графічні зображення та інтерактивні презентації, які об'єднують різні формати медіа. Гібридні ресурси поєднують текст, звук та візуальні елементи. За призначенням електронні ресурси поділяються на навчальні, науково-дослідницькі, довідкові, розважальні та архівні. Навчальні ресурси використовуються для освітніх цілей, науково-дослідницькі – для проведення досліджень та отримання нових знань, довідкові – для пошуку конкретної інформації, розважальні – для задоволення потреб у відпочинку, а архівні – для збереження та відтворення важливих історичних документів та даних (Кулько, 2023; Милютченко, Кулько, 2023).

Згідно Г. Папакіна, бази даних є одним із найпоширеніших видів електронних ресурсів, що дозволяють зберігати, організовувати та обробляти великі обсяги даних у структурованій формі, що забезпечує швидкий доступ до необхідної інформації. Вони можуть містити текстову, числову, графічну та іншу інформацію, розділену на логічні категорії та представлену у вигляді таблиць або інших структур (Папакін, 2013: 64). У Законі України «Про Національну програму інформатизації» база даних – «систематизована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх взаємозв'язків у визначеній предметній сфер» (Про Національну програму інформатизації, 2023). Відповідно даного визначення та на продовження думки Г. Папакіна, бази даних широко використовуються в науковій діяльності, бізнесі,

медицині та інших сферах, де важливим є швидкий доступ до великої кількості даних. Особливістю баз даних є їхня здатність підтримувати складні запити, сортування, фільтрацію та інтеграцію з іншими інформаційними системами, що робить їх незамінним інструментом для обробки даних. Інформація в цих елементах є вторинною щодо архівних документів, оскільки вона отримана внаслідок аналітико-синтетичного опрацювання первинної документної інформації (Папакін, 2013: 64).

К. Адамик поділяє бази даних на кілька типів залежно від способу організації даних і функціональних особливостей. Одним із найпоширеніших типів є реляційні бази даних, які зберігають інформацію у вигляді таблиць, де дані організовані в рядки та стовпці. Таблиця слугує основним «сховищем» для зберігання даних. Кількість стовпців, їх порядок і формат визначаються наперед, а їх назви є унікальними в межах таблиці. Найменшою структурною одиницею таблиці є рядок (запис), кількість яких може змінюватися та не має фіксованого порядку. Число рядків у таблиці називається кардинальністю, а кількість стовпців – ступенем (Адамик, 2018: 700). Цей підхід дозволяє легко виконувати запити, сортувати інформацію та встановлювати зв'язки між різними таблицями через ключі. Реляційні бази даних є стандартом для багатьох застосувань, включаючи бізнес-аналітику, фінансові системи та електронну комерцію.

Іншим типом є об'єктно-орієнтовані бази даних, які використовують концепції об'єктно-орієнтованого програмування для зберігання даних у вигляді об'єктів. Кожен об'єкт може містити як дані, так і методи для їх обробки. Цей тип підходить для складних застосувань, де важливо зберігати не лише дані, але й логіку роботи з ними, наприклад, у програмному забезпеченні для моделювання або розробки ігор (Аргунова, Потапова, 2023: 93).

На думку Д. Цьоменко, хмарні бази даних є відносно новим типом, що набуває все більшої популярності завдяки можливості зберігання даних на віддалених серверах. Це дозволяє легко масштабувати ресурси, забезпечувати резервне копіювання та доступ до бази даних з будь-якого місця. Хмарні ресурси можуть ефективно використовуватися в освітній сфері, забезпечуючи оптимальну організацію навчального процесу для здобувачів (Цьоменко, 2024).

Кожен вид бази даних, як зазначають А. Аргунова та Н. Потапова, має свої сильні та слабкі сторони, що робить його придатним для певних вимог і ситуацій використання. Вибір відповідного типу бази даних визначається різними чинниками, такими як характер даних, розмір системи, вимоги до швидкодії та доступності, а також необхідність забезпечення безпеки і збереження цілісності інформації (Аргунова, Потапова, 2023: 93). Т. Ковтанюк, Н. Христова стверджують, що сучасні бази даних мають різну архітектуру і можуть мати дуже складну структуру. Однак, якщо розглянути базу даних, як заздалегідь структуровану форму для фіксації інформації, то можна стверджувати, що разом з відповідним програмним забезпеченням бази даних є сучасним засобом для документування інформації. Відповідно вони є електронними інформаційними ресурсами (Віднесення електронних інформаційних ресурсів до Національного архівного фонду, 2012: 15). Крім того, бази даних забезпечують можливість роботи з великими масивами даних одночасно багатьом користувачам, що особливо важливо для корпоративних систем та онлайн-сервісів. Вони також підтримують механізми захисту даних, включаючи контроль доступу та резервне копіювання, що дозволяє забезпечити безпеку і цілісність інформації.

Цифрові архіви, як вважають Д. Василенко та Л. Бутко, є одним із важливих видів електронних ресурсів, що призначені для зберігання та доступу до історичних документів, медіафайлів, фотографій, рукописів та інших матеріалів, що мають історичну, культурну чи наукову цінність. Вони забезпечують довготривале збереження інформації, оцифрованої з різних джерел, таких як паперові архіви, аудіозаписи або відеоматеріали (Василенко, Бутко, 2021: 33–34; Буряк, 2024: 79). Аналізуючи вміст цифрових архівів і результати роботи зі створення та впровадження електронних ресурсів, Н. Коржик виділяє кілька основних видів: електронні архіви, створені архівними установами; архіви, що належать різним підрозділам підприємств та організацій; архіви відкритого доступу, такі як репозитарії закладів вищої освіти та бібліотек; архіви, що містять музейні колекції; тематичні або галузеві колекції в цифровому форматі; а також архіви, що охоплюють конкретні сфери, наприклад, банківські, медичні чи юридичні (Коржик, 2022: 37).

А. Буряк, О. Анісімова та Ю. Ребренюк зазначають, що організація цифрових архівів передбачає ієрархічну структуру з чітким поділом на колекції, категорії чи теми, що робить процес навігації та пошуку більш ефективним. Крім того, для підтримки довгострокової доступності та автентичності інформації використовуються тех-

нології цифрового збереження, такі як перевірка цілісності файлів і регулярне оновлення форматів. Цифрові архіви виконують кілька ключових функцій у сучасному інформаційному середовищі. По-перше, вони сприяють збереженню культурної спадщини, дозволяючи зберігати та відтворювати цифрові версії цінних історичних і архівних матеріалів. По-друге, ці архіви є важливим інструментом для наукових досліджень у різних галузях, оскільки надають доступ до первинних джерел для аналізу й вивчення. По-третє, їх широко використовують у освітніх цілях для навчання, самостійного освоєння матеріалу та поширення знань і культури через інтернет. Архіви надають доступ до документів як науковцям, так і широкому загалу, забезпечують послуги з копіювання та інтерактивного використання (Буряк, 2024: 78; Анісімова, Ребренюк, 2023: 53).

В. Петрович відзначає, електронні бібліотеки також є важливою складовою електронних ресурсів, що пропонують доступ до різноманітних текстових, графічних та мультимедійних матеріалів, таких як книги, статті, журнали, енциклопедії тощо. Вони дозволяють користувачам переглядати, завантажувати та використовувати ресурси для навчання, досліджень або особистого користування. Електронні бібліотеки значно розширюють можливості доступу до інформації, оскільки забезпечують цілодобовий доступ з будь-якої точки світу, не обмежуючись фізичними обмеженнями традиційних бібліотек. Особливо важливим є їхнє значення для дистанційного навчання та наукових досліджень, оскільки вони забезпечують швидкий доступ до великої кількості матеріалів (Петрович, 2024: 341–348). О. Цвілишена звертає увагу, для інформаційного забезпечення навчального процесу та науково-дослідницької діяльності систематично здійснюється аналіз та відбір зовнішніх електронних інформаційних ресурсів відкритого доступу, подальший розвиток електронної бібліотеки, наповнення її бібліографічної складової – електронного каталогу та поповнення повнотекстового контенту насамперед навчальними документами з віддаленим доступом до них (Цвілишена, 2023: 306).

За функціональним призначенням Т. Копитко поділяє електронні бібліотеки на загальні та спеціалізовані. Загальні електронні бібліотеки містять інформаційні ресурси з різних галузей знань і зазвичай використовують базові інструменти для виконання стандартних функцій інформаційних систем. Натомість, спеціалізовані електронні бібліотеки зосереджуються на ресурсах, що стосуються конкретної предметної області. Вони мають розширені можливості, крім стандартних послуг, пропонуючи специфічні функції для обробки даних, такі як зберігання результатів експериментів, підтримка часових і просторових параметрів, а також робота з особливими форматами вхідних і вихідних даних, включаючи картографічні матеріали, графіки, цифрові фотографії та аудіозаписи (Копитко, 2015: 22).

З метою зберігання електронних інформаційних ресурсів та надання доступу до них у 2007 р. було створено Центральний державний електронний архів України (Про утворення Центрального державного електронного архіву України, 2007). Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 червня 2022 року № 732 «Про оптимізацію системи центральних державних архівів» у результаті злиття Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного та Центрального державного електронного архіву України створено Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів, що визначений їхнім правонаступником. 24 жовтня 2022 р. установа зареєстрована в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (Про оптимізацію системи центральних державних архівів, 2022).

Висновки. Важливу роль у задоволенні інформаційних потреб різних категорій користувачів відіграють електронні інформаційні ресурси. Зважаючи на швидкість змін, що відбуваються з більшістю електронних інформаційних ресурсів завдання збереження для нащадків важливої інформації, що міститься у цих інформаційних об'єктах, є надзвичайно важливим. Характеристика електронних ресурсів також вказує на їхню доступність, мобільність та здатність оперативно оновлюватися, що забезпечує користувачам постійний доступ до актуальної інформації. Загалом, електронні інформаційні ресурси продовжують розвиватися, набуваючи дедалі більшого значення у створенні інформаційного суспільства. Їхній розвиток у межах цифровізації відкриває широкі перспективи для покращення інформаційного обслуговування, полегшуючи доступ до знань та сприяючи поширенню освітніх можливостей для людей у всьому світі.

Для оптимізації використання електронних ресурсів в інформаційному обслуговуванні важливо впровадити кілька стратегій: слід забезпечити користувачам зручний доступ до електронних ресурсів через інтуїтивні платформи з простим інтерфейсом, що дозволяє легко здійснювати пошук і навігацію; організовувати навчання користувачів цифровій грамотності;

забезпечувати стабільний і захищений доступ до баз даних, оскільки технічні збої можуть негативно впливати на користувацький досвід; систематично оновлювати ресурси, додаючи нові матеріали та видаляючи застарілу інформацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик К. Б. Реляційні бази даних як сучасний стандарт накопичення інформації в комп'ютерній системі бухгалтерського обліку. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти* : зб. наук. пр. за матеріалами ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. Дніпро : НМетАУ. 2018. С. 698–703. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/27636.
2. Анісімова О., Ребренюк Ю. Роль електронних бібліотек у збереженні і доступності культурної спадщини. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. № 11. 2023. С. 50–61. URL: http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/282662/276921.
3. Аргунова А. Р., Потапова Н. А. Типи та основні функції баз даних. *Прикладні інформаційні технології* : зб. наук. праць. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 92–93. URL: https://jait.donnu.edu.ua/article/view/13971.
4. Буряк А. М. Роль цифрових архівів у забезпеченні стійкості та доступності інформації в сучасному цифровому середовищі. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері* : зб. матеріалів ІХ Всеукр. наук. студ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2024 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 76–80.
5. Василенко Д. П., Бутко Л. В. Пріоритетні напрями цифровізації архівної справи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 4. С. 32–38.
6. Віднесення електронних інформаційних ресурсів до Національного архівного фонду. Аналітичний огляд ; уклад. : Т. М. Ковтанюк, Н. М. Христова. К., 2012. 33 с. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/ao-eir-naf.pdf.
7. Копитко Т. Сучасні напрями оптимізації використання електронно-інформаційних ресурсів. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 21–24.
8. Коржик Н. Цифрові архіви України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Книжкової палати*. № 4. 2022. С. 35–39.
9. Кулько П. О. Класифікація електронних інформаційних ресурсів. *Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті* : тези доп. 27-го Міжнар. молод. форуму, 10–12 трав. 2023 р. Харків : ХНУРЕ, 2023. Т. 3. С. 218–219. URL: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/633c9cbc-3477-4d9d-bef5-d46febf7434a/content.
10. Левчук О. Архівні електронні інформаційні ресурси як джерело історичної інформації. *Архіви України*. 2020. № 4. С. 52–70.
11. Марченко П. М. Інформаційні ресурси. *Українська архівна енциклопедія*. К. : Горобець, 2008. 880 с.
12. Милютченко І. О., Кулько П. О. Електронні інформаційні ресурси: визначення та класифікація. *Радіотехніка* : Всеукр. міжвід. наук.-техн. зб. 2023. Вип. 213. С. 65–69. URL: http://rt.nure.ua/article/view/289523/283085.
13. Папакін Г. В. Архівні електронні бази даних та експертні системи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. № 3. 2013. С. 62–65.
14. Петрович В. Бібліотеки в інформаційному середовищі: вектори модернізації. *Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу* : матеріали доп. учасн. Х Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 23–24 трав. 2024 р.). Луцьк : ЛІРоЛ, 2024. С. 341–348.
15. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01 грудня 2022 року № 2807-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 51. Ст. 127.
16. Про оптимізацію системи центральних державних архівів : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 2022 року № 732. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-2022-%D0%BF#Text.
17. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII (Редакція від 28.06.2024). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.
18. Про утворення Центрального державного електронного архіву України та Центрального державного архіву зарубіжної україніки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 279-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/279-2007-%D1%80#Text.
19. Цвілишена О. М. Інформаційний потенціал університетської бібліотеки в умовах дистанційного та змішаного навчання (з досвіду науково-технічної бібліотеки Вінницького національного технічного університету). *Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. Інтернет конф. 20–21 лист. 2023 р. Суми/Вінниця : НІКО/ КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 2023. С. 305–308. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2024/EIR_zbirnyk_11_2023.pdf.
20. Цьоменко Д. М. Хмарні бази даних: можливості та виклики впровадження. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 9(37). С. 931–941. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/15133/15203.

REFERENCES

1. Adamyk K. B. (2018) Reliatsiini bazy danykh yak suchasnyi standart nakopychennia informatsii v kompiuternii systemi bukhhalterskoho obliku. [Relational databases as a modern standard for accumulating information in a computer accounting system]. *Suchasni problemy obliku, analizu, audytu y opodatkuvannia subiektiv hospodarskoi diialnosti: teoretychni, praktychni ta osvitianski aspekty* : zb. nauk. pr. za materialamy II Vseukr. nauk.-prakt. konf. 698–703. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/27636. [in Ukrainian].

2. Anisimova O., Rebreniuk Yu. (2023) Rol elektronnykh bibliotek u zberezhenni i dostupnosti kulturnoi spadshchyny. [The Role of Electronic Libraries in the Preservation and Accessibility of Cultural Heritage]. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*, 11. 50–61. URL: http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/282662/276921. [in Ukrainian].

3. Arhunova A. R., Potapova N. A. (2023) Typy ta osnovni funktsii baz danykh. [Types and main functions of databases]. *Prykladni informatsiini tekhnolohii* : zb. nauk. prats. 92–93. URL: https://jait.donnu.edu.ua/article/view/13971. [in Ukrainian].

4. Buriak A. M. (2024) Rol tsyfrovykh arkhiviv u zabezpechenni stiikosti ta dostupnosti informatsii v suchasnomu tsyfrovomu seredovyshchi. [The role of digital archives in ensuring the stability and accessibility of information in the modern digital environment]. *Informatsiini tekhnolohii i systemy v dokumentoznavchii sferi* : zb. materialiv IKh Vseukr. nauk. stud. konf. (m. Vinnytsia, 12 kvit. 2024 r.). 76–80. [in Ukrainian].

5. Vasylenko D. P., Butko L. V. (2021) Priorytetni napriamy tsyfrovizatsii arkhivnoi spravy. [Priority areas of digitization of archival affairs]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia,* 4. 32–38. [in Ukrainian].

6. Vidnesennia elektronnykh informatsiinykh resursiv do Natsionalnoho arkhivnoho fondu (2012). [Assignment of electronic information resources to the National Archival Fund]. Analitychnyi ohliad ; uklad. : T. M. Kovtaniuk, N. M. Khrystova. 33 s. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/ao-eir-naf.pdf. [in Ukrainian].

7. Kopytko T. (2015) Suchasni napriamy optymizatsii vykorystannia elektronno-informatsiinykh resursiv. [Modern directions of optimization of the use of electronic information resources]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty,* 4. 21–24. [in Ukrainian].

8. Korzhyk N. (2022) Tsyfrovi arkhivy Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy. [Digital Archives of Ukraine: State, Problems, Prospects]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty,* 4. 35–39. [in Ukrainian].

9. Kulko P. O. (2023) Klasyfikatsiia elektronnykh informatsiinykh resursiv. [Класифікація електронних інформаційних ресурсів]. *Radioelektronika ta molod u XXI stolitti* : tezy dop. 27-ho Mizhnar. molod. forumu, 10–12 trav. 2023 r., 3. 218–219. URL: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/633c9cbc-3477-4d9d-bef5-d46febf7434a/content. [in Ukrainian].

10. Levchuk O. (2020) Arkhivni elektronni informatsiini resursy yak dzherelo istorychnoi informatsii. [Archival Electronic Information Resources as a Source of Historical Information]. *Arkhivy Ukrainy,* 4. 52–70. [in Ukrainian].

11. Marchenko P. M. (2008) Informatsiini resursy. [Information resources]. *Ukrainska arkhivna entsyklopediia*. [in Ukrainian].

12. Myliutchenko I. O., Kulko P. O. (2023) Elektronni informatsiini resursy: vyznachennia ta klasyfikatsiia. [Electronic Information Resources: Definition and Classification]. *Radiotekhnika* : Vseukr. mizhvid. nauk.-tekhn. zb., 213. 65–69. URL: http://rt.nure.ua/article/view/289523/283085. [in Ukrainian].

13. Papakin H. V. (2013) Arkhivni elektronni bazy danykh ta ekspertni systemy. [Archival electronic databases and expert systems]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia,* 3. 62–65. [in Ukrainian].

14. Petrovych V. (2024) Biblioteky v informatsiinomu seredovyshchi: vektory modernizatsii. [Libraries in the Information Environment: Vectors of Modernization]. *Aktualni problemy suchasnoi osvity ta nauky v konteksti yevrointehratsiinoho postupu* : materialy dop. uchasn. X Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Lutsk, 23–24 trav. 2024 r.). 341–348. [in Ukrainian].

15. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii : Zakon Ukrainy vid 01 hrudnia 2022 roku № 2807-IX (2023). [On the National Informatization Program : Law of Ukraine No. 2807-IX of December 01, 2022]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy,* 51. 127. [in Ukrainian].

16. Pro optymizatsiiu systemy tsentralnykh derzhavnykh arkhiviv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 chervnia 2022 roku № 732 (2022). [On optimization of the system of central state archives: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 28, 2022 No. 732]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-2022-%D0%BF#Text. [in Ukrainian].

17. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05 zhovtnia 2017 roku № 2163-VIII (Redaktsiia vid 28.06.2024) (2017). [On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine: Law of Ukraine of October 05, 2017 No. 2163-VIII (Edition of 28.06.2024)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy,* 45. 403. [in Ukrainian].

18. Pro utvorennia Tsentralnoho derzhavnoho elektronnoho arkhivu Ukrainy ta Tsentralnoho derzhavnoho arkhivu zarubizhnoi ukrainiky : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 travnia 2007 r. № 279-r. (2007). [On the formation of the Central State Electronic Archive of Ukraine and the Central State Archive of Foreign Ukrainian Studies: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 12, 2007 No. 279-r.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/279-2007-%D1%80#Text. [in Ukrainian].

19. Tsvilyshena O. M. (2023) Informatsiinyi potentsial universytetskoi biblioteky v umovakh dystantsiinoho ta zmishanoho navchannia (z dosvidu naukovo-tekhnichnoi biblioteky Vinnytskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu). [Information potential of the university library in the conditions of distance and blended learning (from the experience of the scientific and technical library of Vinnytsia National Technical University)]. *Elektronni informatsiini resursy: stvorennia, vykorystannia, dostup* : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. Internet konf. 20–21 lyst. 2023 r. 305–308. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2024/EIR_zbirnyk_11_2023.pdf. [in Ukrainian].

20. Tsomenko D. M. (2024) Khmarni bazy danykh: mozhlyvosti ta vyklyky vprovadzhennia. [Cloud Databases: Opportunities and Challenges of Implementation]. *Nauka i tekhnika sohodni*, 9(37). 931–941. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/15133/15203. [in Ukrainian].

УДК 27-4:321.01
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-4

Олексій ТЕРЕЩУК,
orcid.org/0009-0002-7072-3485
викладач
Таврійського християнського інституту,
полковник
Збройних сил України
(Київ, Україна) zuikovvolodymyr1991@gmail.com

Валентин КОРЕНЕВИЧ,
orcid.org/0009-0006-1898-2593
викладач
Таврійського християнського інституту,
директор
Пасторсько-капеланського керівництва у Київській богословській семінарії
(Київ, Україна) olivebranch.ua@gmail.com

Василь ПОВОРОЗНЮК,
orcid.org/0009-0004-1641-1792
викладач
Таврійського християнського інституту
(Київ, Україна) vasjane1@gmail.com

ТЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ЦЕРКВОЮ І ДЕРЖАВОЮ В КОНТЕКСТІ СВЯТОГО ПИСЬМА

У цій роботі досліджуються теологічні засади взаємовідносин між Церквою та державою в контексті Святого Письма. Підкреслено, що держава, згідно з християнським поглядом, є установою, визначеною Богом для забезпечення порядку, підтримки соціальної справедливості та боротьби з моральним злом у суспільстві. Держава покликана охороняти громадський спокій і здійснювати правосуддя, керуючись законами, встановленими Богом через природні і моральні принципи. Церква, з іншого боку, має специфічну духовну місію, яка полягає в проповідуванні Царства Божого, духовному освітленні та моральному вдосконаленні людей. Церква не повинна втручатися в політичні справи, оскільки її призначення служити Богові і підтримувати моральну основність суспільства. Духовна місія Церкви охоплює навчання та благовістування віри, в той час як державна влада покликана створювати умови для суспільного спокою та безпеки. У контексті Святого Письма взаємовідносини між Церквою і державою є складними, адже християни повинні коритися державній владі, проте в питаннях віри та моральних переконань їхня свобода залишається недоторканною. З одного боку, держава має забезпечувати мир, законність і стабільність, а з іншого Церква повинна залишатися духовним провідником, сприяючи моральному розвитку і оберігаючи свої віровчення від політичного впливу. Визначення чітких меж між духовною і світською владою сприяє не лише підтримці внутрішнього миру в суспільстві, але й допомагає уникнути конфліктів, що можуть виникнути через неправильне трактування місця кожного інституту в суспільному устрої. Цей аналіз взаємовідносин між Церквою і державою дозволяє краще зрозуміти їхню взаємодію у рамках християнської теології та розкрити необхідність забезпечення їхнього функціонування в окремих, чітко визначених сферах без взаємних втручань, що сприяє гармонії в суспільстві.

Ключові слова: *Церква, держава, взаємовідносини, Святе Письмо, роль Церкви, роль держави.*

Oleksii TERESHCHUK,
orcid.org/0009-0002-7072-3485
Lecturer
Tavriski Christian Institute,
Colonel
Armed Forces of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) Vd.okzahid@gmail.com

Valentyn KORENEVYCH,
orcid.org/0009-0006-1898-2593
Lecturer
Tavriski Christian Institute,
Director
Pastoral and Chaplaincy Leadership at the Kyiv Theological Seminary
(Kyiv, Ukraine) olivebranch.ua@gmail.com

Vasyl POVOROZNYUK,
orcid.org/0009-0004-1641-1792
Lecturer
Tavriski Christian Institute
(Kyiv, Ukraine) vasjane1@gmail.com

THEOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CHURCH AND STATE IN THE CONTEXT OF HOLY SCRIPTURE

This paper explores the theological foundations of the relationship between the Church and the state in the context of Holy Scripture. It emphasizes that, according to the Christian perspective, the state is an institution established by God to ensure order, uphold social justice, and combat moral evil within society. The state is called to safeguard public peace and administer justice based on laws ordained by God through natural and moral principles. The Church, on the other hand, has a specific spiritual mission, which consists of proclaiming the Kingdom of God, providing spiritual enlightenment, and fostering moral improvement among people. The Church should not interfere in political matters, as its purpose is to serve God and uphold the moral foundation of society. The spiritual mission of the Church includes teaching and spreading the faith, while state authority is tasked with creating conditions for public peace and security. In the context of Holy Scripture, the relationship between the Church and the state is complex, as Christians are called to obey governmental authority; however, their freedom in matters of faith and moral convictions remains inviolable. On the one hand, the state must ensure peace, legality, and stability, while on the other, the Church must remain a spiritual guide, promoting moral development and protecting its doctrines from political influence. Defining clear boundaries between spiritual and secular authority not only fosters internal peace within society but also helps prevent conflicts that may arise from misinterpreting the roles of each institution in the social structure. This analysis of the relationship between the Church and the state provides a deeper understanding of their interaction within Christian theology and highlights the necessity of maintaining their functions in separate, clearly defined spheres without mutual interference, thus promoting harmony in society.

Key words: *Church, state, relationship, Holy Scripture, role of the Church, role of the state.*

Актуальність теми теологічних засад щодо взаємовідносин між Церквою і державою в контексті Святого Письма зумовлена кількома важливими чинниками, що відображають сучасні суспільно-політичні та релігійні процеси в Україні та світі. У сучасному глобалізованому світі взаємодія між релігійними та державними інститутами набуває особливої важливості через їх взаємовплив на моральні, соціальні, політичні та культурні аспекти життя громадян. У період політичних та соціальних трансформацій, таких як війна, соціальна нестабільність, релігійні конфлікти та питання прав людини, правильне розуміння ролі Церкви та держави в житті суспільства є надзвичайно важливим.

Вивчення біблійних засад взаємовідносин між Церквою та державою дозволяє знайти духовно обґрунтовані відповіді на ці виклики, зберігаючи баланс між світською та духовною владою. Біблійні принципи взаємодії між Церквою та державою можуть стати важливим джерелом моральних орієнтирів для сучасного суспільства. Зокрема, питання підпорядкування владі, покори, праведного управління та взаємної підтримки можуть бути використані для формування етичних стандартів державного управління та суспільної моралі. Взаємодія між Церквою і державою є не лише релігійним, але й історичним та соціальним феноменом. Вивчення біблійних принципів допомагає глибше зрозуміти історичний контекст цієї взаємодії, зокрема, у періоди, коли релігійні інститути мали значний вплив на політичні рішення, або коли, навпаки, були підпорядковані державній владі. Це дозволяє краще оцінити розвиток концепції держави та Церкви в християнському контексті (Палінчак, 2014).

Питання розмежування та взаємодії релігійної та політичної сфер є актуальними і для сучасної України, де питання релігійної свободи, прав людини, а також роль держави у релігійних питаннях є предметом обговорення. Теологічний аналіз біблійних засад може допомогти знайти шляхи

для збалансованої взаємодії Церкви і держави в контексті сучасного суспільства, забезпечуючи збереження духовної свободи при збереженні громадянського порядку. Таким чином, дослідження теологічних засад взаємовідносин між Церквою та державою в контексті Святого Письма є важливим для розуміння не тільки релігійної, але й соціальної та політичної реальності сьогодення, сприяючи розвитку духовних цінностей і моральних орієнтирів в умовах глобальних змін.

Основні результати дослідження. У християнському контексті відносини між Церквою та державою мають глибокі теологічні корені, що зумовлюються як вченням Святого Письма, так і історичними реаліями. Від початку християнства і до сьогодні держава часто розглядала Церкву як виклик її владі. Ці відносини були не лише результатом релігійної конфліктності, а й інструментом для розгляду питань, що стосуються моральних норм і впливу релігійних інститутів на суспільство.

Як зазначав британський історик лорд Ектон: «Влада розбещує; а абсолютна влада розбещує абсолютно». Цей вислів підтверджує, що державна влада, що спрямована на утримання контролю і верховенства, часто готова приносити в жертву інші цінності, зокрема моральні та релігійні. Це зіткнення між владою та істинною моральною сутністю, яка втілюється у християнській релігії, є основною проблемою, що постає перед Церквою в контексті взаємодії з державою (Бліхар, 2013). В історичному контексті важливим моментом є розуміння позиції Ісуса Христа, який чітко заявив Пілату, що Його Царство не від цього світу (Ів. 18:36). Проте, Церква, як продовження земного служіння Христа, діяла в межах мирської влади, іноді вступаючи в суперечності з її діями.

Відносини між Церквою та державою стали складнішими після 313 року, коли імператор Костянтин проголосив християнство офіційною релігією Римської імперії. Церква почала отримувати державну підтримку, що створило можливості для використання релігійного авторитету в політичних та соціальних справах. Проте, цей союз з державою призвів до негативних наслідків, зокрема до переслідування язичників і тих, хто відмовлявся від християнства.

Імператор Феодосій, в свою чергу, у 381 та 383 роках ухвалив законодавчі акти, які сприяли перетворенню християнства на державну релігію, що призвело до примусового навернення. Церква, в свою чергу, почала виконувати функцію підтримки влади, що призвело до використання насильства на релігійній основі, що суперечило первісному християнському вченню про любов і мир (Мякінченко, 2024).

У результаті, за часів імператора Костянтина, Церква і держава стали тісно пов'язаними, що викликало розвиток думки про союз Церкви з державою, часто на шкоду духовним принципам Євангелія. Це питання залишалося актуальним в наступні століття, коли релігійні організації ставали частиною політичних і соціальних структур, виправдовуючи дії держави, навіть коли вони суперечили основним християнським заповідям. Таким чином, взаємовідносини між Церквою та державою є складним і суперечливим процесом, який неодноразово призводив до переосмислення християнських принципів у контексті мирських реалій.

Відносини між Церквою та державою у християнському контексті мають глибоке теологічне підґрунтя, що формується через історичні та духовні реалії. З самого початку християнства Церква і держава взаємодіяли через питання влади, авторитету та моральних цінностей, визначених Святим Письмом (Палінчак та ін., 2015). Важливим етапом у цих взаєминах є період, коли Римська імперія переживала внутрішній розпад, а після падіння Західної Римської імперії в 476 році Церква стала фактично єдиним стабільним інститутом у Європі. Згідно з історичними даними, після цього часу Римське папство здобуло величезну політичну силу. У період середньовіччя воно стало фактично квазі-державою, яке володіло земельними володіннями, збирало податки, укладало дипломатичні угоди та брало участь у війнах. Папство підтримувало і розвивало ідею синергії між церковною і світською владою, що виявлялася в прагненні до єдності церкви і держави як єдиного інституту (Войналович та ін., 2012).

У цій ситуації церква почала виконувати функції, притаманні земним державам, а її керівники, зокрема єпископи, стали землевласниками і носіями світської влади. Однак цей процес супроводжувався поступовим витісненням ідеалів безкорисливої любові та самопожертви, які пропагував Христос, на користь політичних інтересів.

Криза єдності церкви і держави проявилася в період реформації XVI століття, коли розпочалася боротьба за релігійні та політичні пріоритети, що призвела до поділу християнства на численні деномінації. Важливим етапом був конфлікт між Римським папою і англійським королем Генріхом VIII, який оголосив себе главою Англіканської церкви в результаті відмови папи дати дозвіл на розлучення. Значення цього процесу для розвитку взаємин між Церквою і державою важко переоцінити. Він став відправною точкою для численних дискусій щодо місця Церкви в суспільстві, її ролі в державному управлінні та моралі, що лежить в основі цивільної влади (Рєзков, 2010).

Радикальні реформи, зокрема від анабаптистів, моравійців, сепаратистів і баптистів, порушували питання необхідності відокремлення Церкви від держави. Вони вважали, що Церква повинна складатися лише з тих, хто щиро увірував у Христа, а не з усіх громадян. Водночас вони наголошували на необхідності уникати мирських справ і насильства, в тому числі участі в державному управлінні або в примусових діях. Протистояння між цими групами та домінуючими церковними та державними властями вказує на існування різних поглядів на взаємодію Церкви і держави. Водночас, відокремлення Церкви від держави мало теологічні підстави, що ґрунтувалися на розумінні духовного покликання Церкви. У контексті Святого Письма, роль Церкви і держави чітко визначена через біблійне одкровення. Ісус, звертаючись до Петра, заявляє: «Я скажу тобі, що ти – Петро, і на цім камені Я збудую свою церкву, і брами пекла не здолають її» (Мф 16:18-19). Церква, згідно з цим висловом, побудована на визнанні Ісуса як Господа і Месії, і її сила не може бути зруйнована.

Церква має особливу духовну владу, яка відрізняється від мирської влади держави. Державна влада відповідає за встановлення законів і забезпечення порядку через силові структури, в той час як Церква покликана нести духовну істину, відповідно до вічного і незмінного закону, що визначений Богом. Ця різниця у функціях між Церквою та державою стає основою для їхнього теологічного поділу, який також визначає сферу їхнього впливу в суспільстві.

Завдання і функції Церкви в контексті теології. Церква отримала від Бога важливу місію, яка полягає в поширенні Царства Небесного через помісні церкви, проповідуванні Євангелія і залученні людей до спасіння. Завдання Церкви включають:

1. Поширення Царства Небесного землею через помісні церкви.

2. Проповідування Євангелія про Ісуса та запрошення людей до спасіння.

3. Захоплення якомога більшої кількості людей для небесного Царства.

Ісус говорить у Євангелії: «Ідіть по цілому світі та проповідуйте Євангеліє всякому творінню. Хто повірить і охреститься, буде врятований, а хто не повірить, буде засуджений» (Мар. 16:15-16).

Функції Церкви включають:

1. Прославляти Бога.

2. Пасти овець, живлячи віруючих Словом Божим, допомагаючи їм зростати духовно.

3. Проповідувати Євангеліє світу, щоб люди отримали спасіння від Бога.

4. Молитовно протистояти духовним силам зла, щоб не дозволити їм впливати на країну та народ.

5. Донесення до земних правителів вимог Бога щодо функцій держави і правильного використання владних повноважень.

Церква виконує ці функції, служачи людям і прославляючи Бога. Вона не є державним органом і не проповідує політику влади, але через свої дії благословляє людей у всіх сферах життя та поширює Царство Боже. Церква володіє духовною владою і силою, здатною руйнувати бісівську опору диявола, що перешкоджає народам і країнам. Як сказано в 2 Кор. 10:4-5: «Зброя нашої боротьби не тілесна, а сильна в Бозі на знищення твердинь; ми руйнуємо задуми і всяку гордість, що повстає проти Божого пізнання».

Боротьба Церкви не фізична, а духовна. «Наша боротьба не є з тілом і кров'ю, але з начальниками, з владою, із світовими правителями темряви цього [віку], з піднебесними духами злоби» (Еф. 6:12). Тому і засоби боротьби Церкви духовні, головним чином це є Слово Боже та молитви.

Молитви, як показано на прикладі пророка Іллі, мають великий вплив на стан країни (Як. 5:17-18). Водночас Ісус, проповідуючи і молячись, дивував людей своєю владою, наказуючи нечистим духам, і вони слухали Його (Мар. 1:27). Біблія наголошує на духовній владі Церкви, яка відрізняється від фізичної чи політичної влади. Ісус заявляє: «Царство Моє не від цього світу» (Ін. 18:36), що підтверджує, що хоча Боже Царство не належить до політичних структур, воно має відношення до сучасного світу. Царство Боже і помісна церква керуються не законами цього світу, хоча остання частково підзвітна державним інститутам, що регулюють земне життя.

Духовна влада, яку Ісус передав Церкві, має силу, яка здатна впливати на країну глибше і ефективніше, ніж соціальні чи політичні реформи. Важливим завданням Церкви є виконання її призначення, яке включає не лише захист суспільства, але й попередження про гріх. Церква повинна залишатися вірною своєму покликанню та уникати компромісів з гріхом, адже це є запорукою благословення для країни.

Коли Церква відмовляється від своєї місії і піддається компромісам з владою, наслідки для держави можуть бути руйнівними. Пророки та духовні лідери покликані передавати Божі вказівки владі, що забезпечує справедливість і моральність у суспільстві. За відмову від виконання цієї місії настають тяжкі наслідки, як це зазначено у книзі Осії (4:1), де вказується на відсутність істини, милосердя та богопізнання, що веде до руйнації.

Церква має бути вірною Божим заповідям і попереджати владу про можливі порушення Божественних законів. Коли державні закони суперечать Божим, наприклад, дозволяючи аборти, це призводить до духовного і морального занепаду нації. Порушення Божих заповідей, таких як «не вбивай», має негативний вплив не лише на мораль, але й на економічний стан країни.

Праведність, прийнята народом, є основою благополуччя держави. Церква, проповідуючи істину, має бути активним учасником у процесі духовного оновлення, що здатне привести до благословення країни. І навпаки, коли Церква мовчить і не виступає проти порушень, наслідки цього відчуваються по всій державі. Як зазначено в Приповістях 14:34, «праведність підносить народ, а гріхи зменшують племена».

Влада має виконувати земні обов'язки, тоді як Церква покликана служити духовним благом, керуючись Божим Словом. Важливим аспектом є те, що хоча віруючі можуть бути політиками і приносити користь державі, основна місія Церкви – духовна, а не політична. Вона повинна залишатися невід'ємною частиною суспільства, не допускаючи втрату моральних орієнтирів і забезпечуючи духовне підґрунтя для державної діяльності.

Збереження моральних стандартів і вірність Божим заповідям – це основа стабільності і процвітання країни. Коли Церква виконує своє покликання, вона сприяє зміцненню держави та благословенню її народу. Держава в християнському розумінні є людським утворенням, допущеним Богом. Існують два основні підходи до її природи:

Природне утворення: держава є необхідною для соціального порядку, оскільки людина, як соціальна істота, потребує організованої влади. Наприклад, Фома Аквінський вважав метою держави досягнення загального блага. Наслідок гріха: після гріхопадіння людина потребує сили державної влади для приборкання зла, оскільки в Едемі держави не було, а природа людини схильна до гріха. Це вчення пропагували Августин та Іоанн Златоуст.

Обидва підходи зводяться до принципу обмеженої лояльності християн до світської влади, що здійснюється «по совісті та заради Господа» (2 Петр. 2:13). Це означає, що християнська покора державній владі виправдана лише в тих випадках, коли держава діє на благо, протидіючи злу, але така покора не повинна поширюватися на відносини з Богом чи право жити згідно з вірою. Держава за своєю суттю двояка: вона покликана служити добру, але використовує силу, що може стати джерелом зла. Вона не має мети створити рай на Землі, але повинна запобігти перетворенню життя на пекло Рєзков, 2010).

Церква, у свою чергу, повинна бути відокремлена від держави. Царство Боже і помісна церква керуються не законами цього світу, хоча іноді можуть бути підзвітні певним державним інститутам, що впорядковують життя суспільства. Церква повинна займати своє місце, призначене Богом, і виконувати свої функції, щоб стати захисником суспільства та благословенням для країни. Однак, диявол, прагнучи заволодіти країною, намагається ослабити церкву, розбиваючи її моральне єднання та сімейні зв'язки віруючих. Ці теологічні засади вказують на необхідність чіткого розмежування між духовною і світською владою, що дозволяє кожній з них виконувати свої призначення без надмірного впливу однієї на іншу.

Згідно з християнським вченням, держава є інструментом Божим, що має право застосовувати силу за необхідності. Християнинові заповідається коритися державній владі, оскільки вона є Божим служителем для встановлення порядку в суспільстві та стримування зла.

Християни повинні дотримуватись двох основних заповідей. Жити згідно з вченням Христа, викладеним у Нагірній проповіді, що визначає моральні цінності Царства Божого, яке лише прийде у повноті. Сприяти державі в підтримці миру, що засвідчить владу Бога над світом. Християни, не відповідаючи злом на зло, мають розривати коло зла, зберігаючи мир у своїх відносинах із державою. Вони можуть перебувати в межах Богом встановлених державних структур, які використовують силу для протистояння злу в занепалому світі (Мелехова, 2019).

Згідно з теологією, Бог заснував три інститути, які виконують свої особливі функції в суспільстві: державу (для забезпечення порядку), сім'ю (для продовження роду) та Церкву (для проповіді Царства Божого). Кожен із цих інститутів має свою роль і важливість. Держава є інструментом для забезпечення справедливого соціального порядку. Помилковим є уявлення, що функції держави визначаються лише волею народу. Як зазначав Ісус Христос під час допиту перед стратою, Пілат не мав би влади, якби вона не була надана Богом. Апостол Павло вважав владу Божим слугою, яка покликана покарати зле і заохочувати добро (Зінкевич, 2019).

Держава існує через волю Бога і є відповіддю на потреби людської природи. Вона не має мети спокутувати світ, а лише стримує зло та окреслює межі людської поведінки. Її завдання – захист життя і власності громадян, підтримання миру та

порядку, але не лікування злочинів чи встановлення Царства Божого на землі (Зінкевич, 2019). Коли Бог утвердив Ізраїль, першим кроком стало надання народу Закону. Це не лише релігійна, але й цивільна необхідність, що забезпечує порядок у суспільстві. Уже до того, як Мойсей отримав Десять заповідей, потреба у цивільному законодавстві була очевидною.

Висновок. Теологічні засади взаємовідносин між Церквою та державою, що розглядаються в контексті Святого Письма, демонструють важливість взаємодії між двома інститутами, кожен з яких має свою визначену роль у суспільстві. Держава, як Божий інструмент, покликана забезпечувати порядок, стримувати зло та підтримувати моральні норми. Християни повинні коритися владі заради підтримки миру та благочестя, але не підкорятися в питаннях віри. Водночас, Церква повинна виконувати свою місію, сприяючи духовному розвитку та проповідуванню Царства Божого, зберігаючи при цьому свою незалежність від світської влади. Підкорення християнина державній владі є обмеженим і повинно обмежуватись рамками громадянської покори, не порушуючи права на віру та поклоніння. Ця взаємодія між державою і Церквою не передбачає їхнього злиття або конкуренції, але вимагає чіткої відокремленості з метою виконання кожним із цих інститутів своїх призначених завдань. Держава не має на меті встановлення Божого Царства на землі, а лише сприяє соціальному порядку та моральному клімату для досягнення загального блага.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Палінчак М. М. Держава і церква у постсоціалістичних суспільствах (на прикладі країн Центральної Європи та України): монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. 408 с.
2. Бліхар В. С. Державно-церковні відносини як експлікація дихотомії влади та суспільства у європейській філософії. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 516 с.
3. Мякінченко І. О., Стельникович С. В. Міжконфесійні відносини та державотворення в Україні (1990-ті – 2010-ті роки). Житомир: Вид. дім «Бук-Друк», 2024. 296 с.
4. Палінчак М., Галда П., Лешанич М. Релігійний фактор у міжнародних відносинах: Навч. посіб. для студентів УжНУ. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2015.
5. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України : монографія / В. Войналович та ін. Київ: Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с.
6. Рєзков М. Моделі взаємин церкви і держави в контексті політики Української держави щодо церкви. *Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр.* Київ. 2010. № 1. С. 63–75.
7. Мелехова О. С. Європейські моделі державно-церковних відносин та їх адаптації в Україні: дис. … канд. філос. наук: 09.00.11. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, 2019. 210 с.
8. Зінкевич Т. Християнська релігія і церква як чинник державотворення в Київській Русі : дис. … канд. іст. наук: 07.00.01. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2019. 200 с.

REFERENCES

1. Palinchak M. M. (2014) Derzhava i tserkva u postsotsialistychnykh suspilstvakh (na prykladi krain Tsentralnoi Yevropy ta Ukrainy) [State and Church in Post-Socialist Societies (using the example of Central European countries and Ukraine)]. Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira». 408 p. [in Ukrainian].
2. Blikhar V. S. (2013) Derzhavno-tserkovni vidnosyny yak eksplikatsiia dykhotomii vlady ta suspilstva u yevropeiskii filosofii [Church-state relations as an explication of the dichotomy of power and society in European philosophy]. Lviv: LvDUVS. 516 p. [in Ukrainian].
3. Miakinchenko I. O., & Stelnykovych S. V. (2024) Mizhkonfesiini vidnosyny ta derzhavotvorennia v Ukraini (1990-ti – 2010-ti roky) [Interfaith Relations and State Building in Ukraine (1990s – 2010s)]. Zhytomyr: Vydavnychyi dim «Buk-Druk». 296 p. [in Ukrainian].
4. Palinchak M., Halda P., & Leshanych M. (2015) Relihiinyi faktor u mizhnarodnykh vidnosynakh [Religious factor in international relations]. Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira». [in Ukrainian].
5. Voinalovych V., Yelenskyi V., Kyriushko M., Kochan N., & Rublova N. (2012) Relihiinyi chynnyk u protsesakh natsiie- ta derzhavotvorennia: dosvid suchasnoi Ukrainy [Religious factor in the processes of nation- and state-building: the experience of modern Ukraine]. Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 272 p. [in Ukrainian].
6. Riezkov M. (2010) Modeli vzaiemyn tserkvy i derzhavy v konteksti polityky Ukrainskoi derzhavy shchodo tserkvy [Models of church-state relations in the context of the Ukrainian state's policy towards the church]. Problemy mizhnarodnykh vidnosyn: Zb. nauk. pr. – Problems of international relations: Collection of scientific works. Kyiv. 1. 63–75. [in Ukrainian].
7. Melekhova O. S. (2019) Ievropeiski modeli derzhavno-tserkovnykh vidnosyn ta yikh adaptatsii v Ukraini [European models of state-church relations and their adaptation in Ukraine]. Kyiv: Drahomanov National Pedagogical University. 210 p. [in Ukrainian].
8. Zinkevych T. (2019) Khrystyianska relihiia i tserkva yak chynnyk derzhavotvorennia v Kyivskii Rusi [Christian religion and church as a factor in state formation in Kievan Rus]. Kyiv: Lesya Ukrainka Volyn National University. 200 p. [in Ukrainian].

УДК 94.001.73(47+57)«18/20»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-5

Микола ТРУБЧАНІНОВ,
orcid.org/0000-0001-8432-478X
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) trubchaninov83@gmail.com

РОЗВИТОК КУСТАРНОГО КИЛИМАРСТВА ТА КОЦАРСТВА В СЛОБОДАХ І СЕЛАХ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

В статті досліджуються загальні місце, роль, масштаби, динаміка та регіональні особливості розвитку кустарного килимоткацтва та коцарства в селянських господарствах Слобідської України протягом другої половини XIX – початку XX ст. Тривалий час килимові вироби на українських землях називали по-різному. У період Київської Русі щодо них використовувалася лише найстаріша назва «ковер». Із XVI ст. поряд із нею виникають і поширюються такі назви, як «ліжник» та «коц». Тільки на початку XVII ст. в широкий обіг увійшла назва «килим», але нею тривалий час називали лише гладкі двосторонні килимові вироби із смугастим рисунком. Такі вироби поступово набували в Слобідській Україні найбільш широкого розповсюдження, а разом із ними дедалі популярнішою ставала і назва «килим». Найдавніші письмові згадки про існування народного килимарства на території Слобідської України зустрічаються у подорожніх нотатках чужоземних мандрівників, ранньослов'янських літописах, народних билинах, історичних піснях та інших джерелах, які належать ще до середини та другої половини XVII ст. Приблизно на кінець XVIII ст. вона вже стала загальною щодо всіх українських килимових виробів. Етимологічний зв'язок між українською назвою «килим» і турецькою «кілім» та персидською«чілім» свідчать про те, що слово «килим» має східне походження і прийшло до нас разом зі східними килимами. У контексті світового та загальноукраїнського процесу модернізації малих форм промислового підприємництва пропонується визначення поняття селянського промислового килимарства та коцарства. Висувається і обґрунтовується гіпотеза про те, що другій половині XIX – на початку XX ст. різноманітні малі форми промислового підприємництва набули серед українського селянства широкого розвитку й стали важливою складовою соціально-економічного та етнокультурного розвитку України. Отже, у побут українського народу килим увійшов досить давно і протягом віків посідав у ньому чільне місце. Призначення його було надто різностороннім. Про це збереглося чимало відомостей.

Ключові слова: *килимоткацтво, килимарство, коцарство, народна творчість, селянське господарство, кустарні промисли, селянське промислове підприємництво, слобідсько-українська спільнота, креативне селянство, ринкова трансформація.*

Mykola TRUBCHANINOV,
orcid.org/0000-0001-8432-478X
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of World History
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) trubchaninov83@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF ARTISANAL CARPET WEAVING AND CARPET WEAVING IN THE SETTLEMENTS AND VILLAGES OF SLOBODA UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES

The article examines the general place, role, scale, dynamics and regional features of the development of artisanal carpet weaving and carpet weaving in peasant farms of Slobodsk Ukraine during the second half of the 19th – early 20th centuries. For a long time, carpet products on Ukrainian lands were called differently. During the period of Kyivan Rus, only the oldest name "carpet" was used for them. From the 16th century, such names as "lizhnyk" and "kots" appeared and spread alongside it. Only at the beginning of the 16th century did the name "kilym" come into wide circulation, but for a long time it was used only for smooth double-sided carpet products with a striped pattern. Such products gradually became the most widespread in Slobodsk Ukraine, and along with them the name "kilym" became increasingly popular. The oldest written references to the existence of folk carpet weaving on the territory of Sloboda Ukraine are found in travel notes of foreign travelers, early Slavic chronicles, folk epics, historical songs and other sources that date back to the middle and second half of the 17th century. Approximately at the end of the 16th century.

it had already become common for all Ukrainian carpet products. The etymological connection between the Ukrainian name «kilym» and the Turkish «kilim» and the Persian «chilim» indicates that the word «kilym» has an Eastern origin and came to us together with oriental carpets. In the context of the global and all-Ukrainian process of modernization of small forms of industrial entrepreneurship, a definition of the concept of peasant industrial carpet weaving and kotsarstva is proposed. The hypothesis is put forward and substantiated that in the second half of the 19th – early 20th centuries. Various small forms of industrial entrepreneurship have become widely developed among the Ukrainian peasantry and have become an important component of the socio-economic and ethno-cultural development of Ukraine. Thus, the carpet entered the everyday life of the Ukrainian people quite a long time ago and for centuries occupied a prominent place in it. Its purpose was very diverse. A lot of information has been preserved about this.

Key words: *carpet weaving, carpet weaving, kotsarstvo, folk art, peasant economy, handicrafts, peasant industrial entrepreneurship, Sloboda-Ukrainian community, creative peasantry, market transformation.*

Постановка проблеми. Актуальність представленої наукової проблеми визначається тим, що килимарство протягом століть було одним із найважливіших елементів національної культури українського народу. На Слобідській Україні килими та коци традиційно служили для утеплення і прикрашання житла, були обов'язковою частиною виправи нареченої, а нерідко виконували обрядові функції. У другій половині XIX – на початку XX ст. основна частина мешканців Слобідської України задовольняла власні потреби саме саморобними килимами та коцами. Тому без детального дослідження розвитку кустарного килимоткацтва та коцарства в селянських господарствах Слобідської України неможливо об'єктивно зрозуміти загальні тенденції соціально-економічного розвитку України у період ринкової трансформації суспільства. Окрім того, актуальність дослідження зумовлена тим, що воно має історико-краєзнавчий характер і спрямоване на визначення напрямів сучасної практичної діяльності, у справі виявлення, відродження та збереження народних промислів і ремесел.

Аналіз досліджень. з історичного досвіду розвитку кустарного килимоткацтва та коцарства в селянських господарствах Слобідської України впродовж другій половині XIX – початку XX ст. свідчить, що ця важлива проблема залишається однією із маловідомих науковому загалу сторінок в економічній та соціокультурній історії України. Роботи таких дослідників як В.І. Власенко, И.С. Аксаков, А. Зарембовський, А. Мещерский, К. Модзалевский, О.О. Рыбников, Д. Шапиро та інших були присвячені лише деяким окремим аспектам обраної проблеми. При цьому роботи згаданих істориків несуть не скільки фактологічне, скільки джерелознавче навантаження. Наведені в них матеріали в цілому дозволяють оцінити головні тенденції розвитку в Україні кустарного килимарства та коцарства у другій половині XIX – на початку XX ст. Наукова новизна та теоретичне значення представленої статті полягає в тому, що у процесі дослідження автором було сформульоване й вирішене важливе наукове завдання – осмислена й оцінена роль кустарного килимоткацтва і коцарства в економічному та соціокультурному розвитку Слобідської України у другій половині XIX – на початку XX ст. Автором проаналізовані основні фактори розвитку килимарства в селянських господарствах Слобідської України у зв'язку з трансформацією й модернізацією цього кустарного промислу на основі цінностей ринкової економіки та у контексті процесу українського державотворення. До новизни роботи також цілком можна віднести широке використання в ній і включення в науковий обіг цілої групи маловідомих раніше конкретно-фактичних матеріалів, що розкривають багатогранну діяльність українських кустарів. Успішне вирішення поставленого завдання можливе тільки при використанні якнайширшої джерельної бази, тому автор намагався спиратися у своєму дослідженні на опубліковані письмові джерела, архівні документи і зразки кустарних килимів і коців, які сьогодні зберігаються в експозиціях українських історичних та етнографічних музеїв і виставок.

Метою статті є аналіз історичного процесу розвитку кустарного килимоткацтва та коцарства в селянських господарствах Слобідської України в умовах індустріалізації другої половини XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. В селянських господарствах Слобідської України килимарство з'явилося у другій половині XVII ст. Спочатку, воно існувало як домашнє виробництво селян для власного вжитку. Виготовлення килимів було в цей час виключно жіночим заняттям. Але вже на початку XVIII ст. килимарство в основному трансформувалося в кустарне дрібнотоварне виробництво, яким, поряд із жінками, стали активно займатись і чоловіки. З цього часу слобідсько-українські кустарі-килимарі виготовляли килими та коци переважно на замовлення або для збуту на місцевих ярмарках і ринках. За підрахунками члена русского геогр. о-ва. І.С. Аксакова, щороку вони виготовляли близько 26 тис. різноманітних

килимів, які продавали на найбільших ярмарках Харкова – Хрещенському, Успенському та Покровському. Велику частину килимів кустарного виробництва закуповували купці для вивезення до Москви, С.-Петербурга, Риги, Кишинева, у німецькі колонії півдня України та інші регіони України та Росийськои империи (Аксаков, 1858: 77–84).

Щоб організувати виготовлення килимів і коців у домашніх умовах, слобідсько-українські селянам-кустарям не потрібні були великі витрати. Сировину для ткання, коноплі та льон селяни могли вирощувати на своїх городах або купувати у односельців, а вовну звичайно купували у Харкові на Троїцькому ярмарку, на якому «можна було купити велику партію, з перших рук, дешевше, аніж в інший час» (Аксаков, 1858: 91–92). Із багатьох видів місцевих рослин, плодів, комах і матеріалів килимарі одержували чудові природні фарби різних відтінків для фарбування своїх килимів. Головним знаряддям виробництва килимів були дерев'яні верстати досить простої конструкції, які легко міг зробити сам килимар або замовити їх виготовлення сільському столяру. Сировиною для виготовлення килимів та коців була вовна, льон і коноплі. Для основи килима кустарні майстри звичайно використовували саморобну однотонну міцно скручену в кілька разів конопляну нитку, а значно рідше вони брали лляну чи бавовняну пряжу. Для піткання кустарі добирали саморобну різнокольорову вовняну, а іноді, через брак сировини, напівшерстяну нитку. Для виготовлення конопляної та лляної пряжі були характерні точно такі ж технологічні процеси, як і в звичайному ткацькому промислі. Спочатку коноплі та льон, куплені у селян, кустарі вимочували в ямах -«копанках», або на дні річки або ставка. Щоб рослини не спливали, на них зверху клали мул, дерен, землю, каміння або прибивали їх кілками. Тривалість вимочування звичайно залежала від якості волокна та від температури води і коливалася від 5–7 днів (для коноплі-«плосконі» та льону) до 2–3 тижнів (для коноплі-«матірки»). Після завершення вимочування волокно промивали у проточній воді і сушили на сонці, рідше – у спеціально опалюваних спорудах. Тільки з добре висушених рослин можна було одержати легке й еластичне волокно («Описание кустарных и ремесленных производств», 1893: 93–94).

На подальшому технологічному етапі кустарного килимоткацтва волокно під час тіпання промислові селяни відокремлювали від костриці – зовнішньої оболонки стебла рослини. В селянських промислових господарствах Слобідської України для тіпання волокна селяни послідовно використовувалися дві м'ялки – «битницю» і «терницю». Вони різнилися розмірами язика, який у терниці, на відміну від битниці, був невеликим, ножеподібним і значно гострішим. Тому м'ялку-битницю селяни кустарі застосовували переважно для первісної грубої обробки конопель, а м'ялку-терницю промислові селяни використовували для остаточного очищення волокна. Спочатку стебла конопель розміщували поперек м'ялки-битниці й кількома ударами «мечика» розтрощували кострицю. Потім стебла перекладали на м'ялку-терницю і мечиком притискували їх до жолоба, від чого волокна витягувались і остаточно витріпувались від терміті й дрібних грубих частинок. Додатково очищали волокна, б'ючи жмутиком конопель по корпусу м'ялки або стовбуру дерева («Промысловые занятия крестьянского населения Курской губернии», 1910: 92–94).

Наступною операцією кустарного килимоткацтва було розчісування волокна. В селянських промислових господарствах Слобідської України волокно («ручку») звичайно розчісували («микали») дерев'яним гребнем, який встромляли у спеціальний отвір, видовбаний в ослоні, припічку або днищі, на який сідала прядильниця. Жмут волокна кустарі накладали між зубцями і чесали невеликою дерев'яною гребінкою («дергальною щіткою»), а потім – щіткою, виготовленою із свинячої щетини («чесальною щіткою»). До кінця XIX ст. одночасно з дерев'яними гребінками сільські килимарі все частіше вживали й металеві гребінки – «дергалки» («Отчет по исследованию кустарных производств в России», 1907: 72–75). Завдяки чесанню гребнями волокно коноплі або льону остаточно очищувалося від дрібних шматочків деревини й, розчіплюючись на дрібні волоконця, ставало шовковистим. Одночасно кустарі поділяли волокно на три сорти: «повісмо» – найкраще за якістю, «миканка» – середнє і «клоччя» – найгірше, з якого частіше за все й виготовляли грубу килимову тканину. З одержаного волокна сільські кустарі Слобідської України скручували нитку за допомогою веретена, а пізніше за допомогою прядки, яка більш ніж удвічі прискорювала і значно полегшувало працю прядильниць. Звичайно на веретені пряли вовну та пряжу на піткання, а на прядці – конопляне і лляне волокно. Під час прядіння, щоб дістати тоншу й міцнішу пряжу, прядильниці постійно змочували волокно слиною або водою. Щоб слина виділялася, вони часто їли під час праці кислі яблука та сливи (Анциферов, 1903: 3–4). Для виготовлення конопляної та лляної пряжі і для підготовки її до

процесу ткання були характерні точно такі ж технологічні процеси, як і у звичайному селянському ткацькому промислі (Трубчанінов, 2024: 139).

У всіх селянських промислових господарствах Слобідської України одним із найбільш складних і важливих процесів килимарського виробництва було фарбування вовняної пряжі. Від того, як вона буде пофарбована та які фарби будуть ужиті, залежала якість усього килима. Як правило вовняну пряжу фарбували рослинними та мінеральними барвниками і потім закріплювали їх сироваткою, огірковим або капустяним розсолом. Однак кожен кустар намагався виготовляти барвники за своїми рецептами, які намагалися зберігати в таємниці й передавали як цінність у спадок («Курское губернское земство. Собрания сессии 1912 г. и доклады к ним губернской управы», 1913: 175).

Найчастіше килимарі та коцарі Слобідської України, в домашніх умовах виготовляли фарбу з різноманітних рослин, які вони або навіть частіше члени їх сімей збирали в лісах, на полях і на власних городах. Так, коріння кінського щавлю вони товкли в ступі, потім варили і в результаті одержували світло-жовту фарбу, яка могла міцно триматися на вовняній пряжі та майже не линяла. Зварене лушпиння стиглої цибулі давало дуже тривку жовтогарячу фарбу. Квітки гвоздики або соняшниковий цвіт після тривалого виварювання у глиняному горщику на звичайній варильній плиті вживалися для фарбування вовняної пряжі в ніжно-жовтий колір. Спориш, стовчений у ступі та зварений, давав світло-зелену фарбу. Таку ж фарбу кустарі селянських господарствах Слобідської України, одержували із звареного гарбузового листя. Молода вільшана кора у відварі давала коричневу, а дубова кора – чорну фарбу. Сам процес фарбування цими фарбами вовняних ниток полягав у тому, що пряжу спочатку знежирювали, а потім клали в розчин натуральних фарб і в ньому варили. Часто до цієї фарби, як засіб закріплення на пряжі, додавали галуну або сирівцю. Пофарбовану пряжу сушили і змотували в клубки. У досліджуваний період народні умільці дедалі частіше експериментували й винаходили нові барвники для пряжі, знаходили нові способи її фарбування та закріплення барвника.

Починаючи з 1880-х років в кустарному килимарстві Слобідської України почали широко використовуватися хімічні барвники фабричного виробництва. Вони дозволяли фарбувати пряжу в дуже широкий спектр яскравих кольорів. Однак килими, виготовлені з такої пряжі, дуже швидко линяли, тому на них був невисокий попит на ринку й цінувалися вони набагато нижче, ніж килими з натуральними барвниками. Ця особливість пояснює той факт, що поява у кустарному килимарстві фабричних хімічних барвників аж ніяк не призвела до витіснення з нього традиційних саморобних рослинних і мінеральних барвників (ЦДІАУ, арк. 30–31).

Сільські килимарі Слобідської України використовували у своєму промислі як вертикальні, так і горизонтальні ткацькі верстати. Вертикальний верстат («кросна» або «разбій») мав відносно просту конструкцію: вертикальна дерев'яна рама, що складалася з бокових стояків, власне кросен, скріплених між собою зверху і знизу поперечними планками – «бервинами», зовнішні боки яких були закруглені. Бервини вільно входили в отвори, зроблені у бокових стояках, і закріплювалися в них за допомогою дубових клинів. Висота кросен звичайно становила близько 1,5 м, а ширина могла досягати 2,5 м. При цьому килимар, витягаючи клини з бокових стояків, міг м'яко змінювати ширину кросен залежно від ширини килима. Верстат завжди встановлювався у хаті вертикально в похилому положенні. Унизу він спирався на долівку, а верхньою частиною притулявся до стіни (Аксаков, 1858: 78–80).

Горизонтальні верстати були складнішими за своєю конструкцією. В селянських промислових господарствах Слобідської України їх стали використовувати значно пізніше, ніж кросна. У другій половині XIX – на початку XX ст. основою такого верстата була станина, що складалася з чотирьох кутових стояків («стоянів»), скріплених між собою внизу і вгорі бантинами – поперечними «шайдами» та повздовжніми «конями». По краях станини, між стоянів, були закріплені дерев'яні валики – задній і передній навої. Один із них служив для намотування ниток основи, а другий – для намотування готового виробленого килима. На горизонтальних верстатах можна було виготовляти килими тільки з геометричними або геометризованими рослинними візерунками [Аксаков И.С. Исследования о торговле на украинских ярмарках. СПб.: Тип. Императорская АН, 1858. 384 с.].

Горизонтальні верстати були складнішими за своєю конструкцією. В селянських промислових господарствах Слобідської України їх стали використовувати значно пізніше, ніж кросна. У другій половині XIX – на початку XX ст. основою такого верстата була станина, що складалася з чотирьох кутових стояків («стоянів»), скріплених між собою внизу і вгорі бантинами – поперечними «шайдами» та повздовжніми «конями». По краях станини, між стоянів, були закріплені дерев'яні

валики – задній і передній навої. Один із них служив для намотування ниток основи, а другий – для намотування готового виробленого килима. На горизонтальних верстатах можна було виготовляти килими тільки з геометричними або геометризованими рослинними візерунками [Традиционный промысел харьковских коцарей // Киевская старина. – 1886. – С. 364–368 (С. 364–365)].

У досліджуваний період сільські кустарі Слобідської України виготовляли килими різними техніками, серед яких найпоширенішими були лічильна («рахункова»), гребінкова («кругляння») та ворсова техніка. Лічильна техніка дістала таку назву через те, що при тканні нею килима для кожного цього візерунка необхідно було розраховувати потрібну кількість ниток основи для кожного кольору. Лічильну техніку кустарі застосовували переважно для виготовлення двосторонніх килимів на горизонтальних верстатах. Вони ткали килими майже за тією ж технологією, що й звичайне полотно – по черзі натискали то одну, то другу підніжку та, змінюючи таким чином верхній ряди основи, утворювали зів. Човник або міточок кольорових ниток піткання вони прокладали крізь зів для перетинання з нитками основи по всій ширині і прибивали їх бердом із калиновими зубцями. При цьому нитки піткання лягали точно перпендикулярно основі та, з'єднуючись між собою, утворювали прямий, ступінчастий або скісний контур рисунка. Темп роботи був досить високим, кустарям доводилося до 60 разів на хвилину прокладати човник із ниткою крізь зів та, відповідно, стільки ж разів погойдувати батат уперед і назад [Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 64].

У другій половині XIX – на початку XX ст. в селянських промислових господарствах Слобідської України була також поширена гребінкова техніка ткання килимів, або, як її ще часто називали «кругляння». Нею виготовляли великі килими переважно на вертикальних верстатах. Спочатку майстер ткав із зсуканих у кілька разів конопляних ниток смугу завширшки близько вершка, розташовуючи на відстані 5–10 см над нижньою глицею. Збільшуючи зів ниток основи за допомогою верхньої глиці – лінійки, килимар прокладав через нього справа наліво, а відтак зліва направо міточок кольорових вовняних ниток піткання. При цьому нитки піткання прокладались у зів не по всій ширині основи, як при лічильній техніці, а лише в окремих ділянках килима відповідно до плавних заокруглених контурів візерунків, тобто нитка «кругляла» по килиму. Після прокладання нитки піткання на окремій ділянці її одразу прибивали дерев'яним молотком із залізними зубцями, який звався гребінкою, і саме через це таку техніку також називали гребінковою [Зарембовський А. История и техника тканья украинских килимов // Материалы по этнографии. – Ленинград: Изд. гос. рус. музея. – Т. 3. – Вып. 1. – 1926.– С. 8–11 (С. 8–10)].

Слобідсько-українські кустарі у другій половині XIX – на початку XX ст. виготовляли різноманітні за композицією і колоритом килими з ритмічним укладом стилізованих квітів, листя, квіткових галузок тощо. Це були вишукані за формою та силуетом мотиви, однотипні, гармонійно врівноважені, з плавними заокругленими обрисами, які легко і вільно стелилися всією площиною килима. Колорит квіткових візерунків завжди був соковитий, будувався на м'яких тональних переходах теплих, коричнево-зеленуватих, вишневих, червоних і жовтих тонів, що гармонійно поєднувалися з вишукано пастельними вохристими, сірувато-голубими та сніжно-білими барвами. Окрім орнаментальних, килимарі часто створювали й сюжетно-тематичні килими, в композиціях яких поряд із квітковими мотивами застосовували зображення елементів народного господарського життя й побуту, портрети, емблематику та ін. [Зарембовський А. История и техника тканья украинских килимов // Материалы по этнографии. – Ленинград: Изд. гос. рус. музея, – Т. 3. – Вып. 1. – 1926. – С. 9–12 (С. 10–12)].

Серед усіх різновидів техніки кустарного килимарства найбільшого поширення в селянських промислових господарствах Слобідської України набула ворсова техніка ткання. Нею виготовляли односторонні килими з довгим ворсом, які дістали назву «коци». Зокрема у Харкові кустарне виробництво коців виникає приблизно в кінці XVII ст., а вже до початку XVIII ст. в місті налічувалося кілька сотень кустарів-коцарів, які щорічно виробляли значну кількість коців. На території приміської Залопанської слободи коцарі заснували і заселили цілу вулицю, яка до сьогодення називається Коцарською. Спочатку коци використовували як плащі, а пізніше ними стали завішувати стіни, покривали скрині, ліжка, підлоги, сани тощо. За обсягом виробництва коцарський промисел Слобідської України уже в той час займав перше місце в Україні («Традиционный промысел харьковских коцарей», 1886: 367–368).

У другій половині XIX – на початку XX ст. слобідсько-українські народні майстри навчилися виготовляти ворсові килими на досить високому технічному та художньому рівні, про що свідчать

зразки, які зберігаються в експозиціях історичних та етнографічних музеїв. Їх ткали лише на вертикальних разбіях звичайної конструкції. Техніка ткання коців полягала в тому, що на вертикально натягненій конопляній чи вовняній основі килимар в'язав горизонтальними рядами вузли зі шматочків різнобарвної ворсової пряжі. При цьому кожний вузол захоплював дві нитки основи, а кінці вузла висмикувалися назовні й утворювали на лицьовому боці килима ворс. Після кожного ряду вузлів для їх закріплення по всій ширині основи килимар прокладав кілька рядів ниток, які щільно прибивав дерев'яним молотком-гребінцем. Така операція повторювалася безліч разів протягом усього періоду ткання коца. В результаті виходила тканина з ворсовою поверхнею, де різнокольорові ворсові вузли розміщувалися рівними горизонтальними і вертикальними рядами, утворюючи густу правильну сітку. Колір ворсових вузлів сільські кустарі добирали відповідно до візерунків, що зображувалися на килимі. Техніки ткання різноманітних ворсових килимів відрізнялися між собою лише висотою ворсу, що визначалася кількістю вузлів на квадратну одиницю поверхні й товщиною ворсової нитки. На виготовлення такою технікою одного килима харківські кустарі витрачали всього 4–5 днів (Бабенко, 1902: 371–372).

Ворсова техніка була популярнішою серед селянських кустарів Слобідської України, бо дозволяла створювати килими з як найскладнішими за формою та багатими за кольором візерунками. Такі килими набагато повніше виконували як свої утилітарні, так і естетичні функції. На слобідсько-українських базарах і ринках вони коштували набагато дорожче і тому приносили своїм виробникам більші доходи. На початку XX ст. в Слобідській Україні коцарством займалися мешканці 36 слобод та сіл. В цих кустарних осередках майже у кожній селянській хаті стояло по 2–3 верстати-кросна, на яких працював сам майстер і члени його родини або наймані робітники. Лише в Харкові кустарі щорічно виготовляли до 20 тис. коців, більша частина яких вивозилася за межі Слобожанщини (Бабенко, 1902: 371–372).

Висновки. Підбиваючи підсумки дослідженого матеріалу, ми можемо зробити висновок, що в впродовж другій половині XIX – початку XX ст. в українському суспільстві різноманітні килимові вироби виконували як утилітарні, так й естетичні функції. У кожному кустарному осередку Слобідської України виготовлення різноманітних килимів і коців мало свою багатовікову історію та свої глибокі традиції. Із покоління в покоління українські майстри-килимарі передавали й удосконалювали техніку виготовлення килимів та основні принципи їх художнього оформлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксаков И.С. Исследования о торговле на украинских ярмарках. СПб.: Тип. Императорская АН, 1858. 384 с.
2. Описание кустарных и ремесленных производств.СПб.:Тип. В. Киршбаума, 1893.128 с.
3. Промысловые занятия крестьянского населения Курской губернии. Курск: Издание Курского губ. земства, 1910. 228 с.
4. Отчет по исследованию кустарных производств в России. СПб.: Издание А.Ф. Девриена, 1907. 194 с.
5. Анциферов А.Н. Система домашней промышленности. Пробная лекция, прочитанная в Харьковском университете 21 апреля 1903 г. Х., 1903. 8 с.
6. Трубчанінов М.А. Історія поширення та розвиток виробництва килимів в селянських господарствах Слобідської України. *International periodic scientific journal «ScientificWorldJournal»* Isssue №26 Part 2. July 2024. S. 138–143.
7. Курское губернское земство. Собрания сессии 1912 г. и доклады к ним губернской управы. Курск: Изд-во. земства, 1913. 279 с.
8. Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 років. *ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України у м. Києві.)* Ф. 57. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 30–31.
9. Традиционный промысел харьковских коцарей. *Киевская старина.* 1886. С. 364–368.
10. Бабенко В.А. Коцарство в Харьковской губернии. *Труды XII Археологического съезда в Харькове*. Т. 3. М.: Тип. В.И. Воронина, 1902. С. 371–372.

REFERENCES

1. Aksakov I.S. (1858) Issledovaniya o torgovle na ukrainskih yarmarkah. [Research on trade at Ukrainian fairs] SPb.: Tip. Imperatorskaya AN, 384 s. S. 77–84. [in Russian].
2. Opisanie kustarnyih i remeslennyih proizvodstv. [Description of handicraft and artisan production] SPb.: Tip. V. Kirshbauma, 1893.128 s. [in Russian].
3. Promyislovyie zanyatiya krestyanskogo naseleniya Kurskoy gubernii (1910) [Industrial occupations of the peasant population of Kursk province] Kursk: Izdanie Kurskogo gub. zemstva, 228 s. [in Russian].
4. Otchet po issledovaniyu kustarnyih proizvodstv v Rossii (1907)/ [Research report on handicraft production in Russia] SPb.: Izdanie A.F. Devriena, 194 c. [in Russian].

5. Antsiferov A.N. (1903) Sistema domashney promyishlennosti. Probnaya lektsiya, prochitannaya v Harkovskom universitete 21 aprelya 1903 g. [The Home Industry System. A Trial Lecture Delivered at Kharkov University on April 21, 1903.]/ A.N. Antsiferov. H., 8 s. [in Russian].

6. Trubchaninov M.A. (2024) history of distribution and development of carpet production in peasant farms of Slobid Ukraine [International periodic scientific journal «ScientificWorldJournal»]/ Isssue № 26 Part 2. July 2024 [in Bulgaria]

7. Kurskoe gubernskoe zemstvo. Sobraniya sessii 1912 g. i dokladyi k nim gubernskoy upravyi. [Kursk Provincial Zemstvo. Session meetings of 1912 and reports to them by the provincial administration] Kursk: Izd-vo. zemstva, 1913. 279 s. [in Russian].

8. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi. [Central State Historical Archive of Ukraine] F. 57. Op. 1. Spr. 51. Ark. 30–31. [in Ukrainian].

9. Traditsionnyiy promyisel harkovskih kotsarey. [Traditional craft of Kharkiv kotsars] Kievskaya starina. 1886. S. 364–368. [in Ukrainian].

10. Babenko V.A. (1092) Kotsarstvo v Harkovskoy gubernii [Kotsarstvo in Kharkov province] Trudyi HII Arheologicheskogo s'ezda v Harkove. T. 3. M.: Tip. V.I.Voronina, S. 371–372. [in Russian].

УДК 780.616.432.071.2: 781.42:781.68(477)(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-6

Валентин РУКОМОЙНІКОВ,
orcid.org/0009-0005-3808-1330
пошукувач кафедри теорії музики
Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського
(Київ, Україна) walkapiano@gmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ АПАРАТУ ПІАНІСТА У РОБОТІ НАД ПОЛІФОНІЧНИМ ТВОРОМ (НА ПРИКЛАДІ ФУГИ ФА МАЖОР МИРОСЛАВА СКОРИКА)

Дослідження виявляє актуальні аспекти роботи виконавського апарату піаніста під час виконання фуги. Усвідомлення, як працюють власні м'язи, дозволяють виконавцю керувати своїм апаратом таким чином, аби коректно втілити композиторський задум і інтерпретувати нотний текст. В інтерпретаційне прочитання тексту, входить дуже багато складових елементів, якими користується виконавець. Це і стильові, і штрихові особливості, елементи колористики на інструменті під час гри та ін. Гра без розуміння процесів фізіології, а лиш на своєму розумінні і відчуттях може привести до того, що виконавець може собі нашкодити, навіть не відчуваючи це. Ознаки перевтоми або болю можуть з'явитися набагато пізніше, навіть через декілька років. Розуміння фізіологічного процесу значно полегшує роботу над твором. Адже при першому знайомстві з нотним текстом твору виконавець вже може бачити, наприклад, стильові особливості, інтонаційні моменти, котрі за рахунок рухів руки вже можна проінтонувати, навіть не граючи за інструментом. Специфіка поліфонічної фактури полягає в одночасовому звучанні декількох самостійних голосів. Виконавець постійно мусить відчувати і кожний голос окремо, і охоплювати їх контрапунктичне звучання одномоментно. Така ситуація актуалізує питання аплікатури і роботи апарату піаніста в момент виконання твору. Саме в ній проявляється специфіка виконання поліфонічної музики. На прикладі Фуги Фа мажор Мирослава Скорика проаналізований зв'язок музичного матеріалу, можлива варіантність аплікатури і робота м'язового апарату піаніста. Також представлений свій варіант виконання-інтерпретації пунктирного ритму цієї Фуги у джазовій стилістиці. Відчуття і розуміння тіла лиш додає виконавцю переваг у грі, а теорія інтерпретації допомагає зрозуміти наміри композитора та довести написану музику до слухача.

Ключові слова: *апарат піаніста, інтерпретація, фуга, Мирослав Скорик.*

Valentine RUKOMOINIKOV,
orcid.org/0009-0005-3808-1330
Searcher of the Department of Music Theory
The Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) walkapiano@gmail.com

THE FUNCTIONING OF THE PIANIST'S APPARATUS IN THE WORK ON A POLYPHONIC WORK (ON THE EXAMPLE OF THE FUGUE IN F MAJOR BY MYROSLAV SKORYK)

The study reveals relevant aspects of the pianist's performance apparatus during the performance of a fugue. Awareness of how their own muscles work allows the performer to control their apparatus in such a way as to correctly embody the composer's intention and interpret the musical text. The interpretative reading of the text includes a great many constituent elements that the performer uses. These are both stylistic and line features, elements of color on the instrument during the game, etc. Playing without understanding the processes of physiology, but only on one's own understanding and feelings, can lead to the fact that the performer can harm himself without even feeling it. Signs of fatigue or pain can appear much later, even after several years. Understanding the physiological process greatly facilitates work on the piece. After all, when first getting acquainted with the text of the piece, the performer can already see, for example, intonation moments, which can already be intoned by hand movements, even without playing the instrument. The specificity of polyphonic texture lies in the simultaneous sounding of several independent voices. The performer must constantly feel each voice separately and encompass their contrapuntal sound simultaneously. Such a situation actualizes the issue of fingering and the work of the pianist's apparatus. It is in it that the specificity of performing polyphonic music is manifested. Using the example of Myroslav Skoryk's Fugue in F-dur, the connection of musical material, possible variations in fingering and the work of the pianist's muscular apparatus are analyzed. Also presented is his own version of the performance-interpretation of the dotted rhythm of this Fugue in jazz style. Feeling and understanding the body only adds advantages

to the performer in the game, and the theory of interpretation helps to understand the composer's intentions and convey the written music to the listener.

Key words: *pianist's apparatus, interpretation, fugue, Myroslav Skoryk.*

Постановка проблеми. Новизна представленої теми полягає в тому, що вперше в українському музикознавстві аналізується робота м'язового апарату піаніста при виконанні поліфонічних творів, зокрема фуги. Аналіз роботи м'язів дозволяє по-новому підійти до виконавських і методичних питань в підході до звуковидобування і аплікатури, а розуміння інтонаційної природи допомагає вписати фізіологічну роботу апарата піаніста в загальний процес інтерпретації – виконання. Також аналіз роботи апарату піаніста створює новий аспект усвідомлення важливості аплікатури і її варіантного потенціалу. Варіанти аплікатури дозволяють «включають» різні м'язи, тим значно впливають на роботу піаністичного апарату.

Аналіз досліджень. Проблемам апарату піаніста присвячена значна кількість європейської методичної літератури, однак у вітчизняному музикознавстві робота м'язів у взаємодії з усім комплексом піаніста в момент виконання залишається мало дослідженою.

В навчальному процесі питання координації рухів та вдосконаленням техніки займаються всі викладачі-музикантів. Берлінський Інститут здоров'я музикантів імені Курта Зінгера досліджує професійні захворювання музикантів, їх профілактику, шляхи лікування. Автори книг про роботу апарату піаніста є переважно музиканти, які підходять до вивчення проблеми комплексно, компонують та екстраполюють знання з різних галузей науки (анатомії, фізіології) та власного професійного досвіду. Американський композитор, піаніст, викладач Й. Гофман зазначає, що учень повинен виробити здатність до уявлення звучання. Якщо уявна звукова картина буде виразною – пальці повинні і будуть їй підкорятися, де «техніка – скриня з інструментами, з якої умілий майстер бере в певний час і з певною метою те, що йому потрібно» (Hofman, 1976: 57). К.А. Мартінсен – піаніст, педагог Берлінської консерваторії пропонує таку методику викладання, за якої розвиток техніки здійснюється послідовно: від слухового образу, через моторику, до звучання (Martienssen, 1930: 83). Праця Й. Гата «Техніка фортепіаної гри» присвячена не тільки музичному мисленню піаніста, а також має великий розділ, у якому розповідається і пояснюється з медичної точки зору як працюють м'язи музиканта-піаніста (Gat, 1968).

В цій статті ми спирались на роботи Gat J (1), Hofman J (2), Martienssen C (3). В Україні таких досліджень нами не знайдено.[1]

Аналіз апарату неможливий без розуміння інтерпретаційного потенціалу нотного тексту. В цьому аспекті в статті ми спираємося на роботи на праці В. Москаленка (7). Суттєві дослідження фуги українськими поліфоністами також були залучені при підготовці цієї статті (9, 11, 13). Окремим корпусом стала література про творчість Мирослава Скорика (5, 6, 7, 10, 12, 14).

Виклад основного матеріалу. Теорія інтерпретації в музикознавстві змінює розуміння нотного тексту як втілення композиторського задуму, а також значення виконавської інтерпретації. Під поняттям інтерпретації ми беремо за основу саме професійну, концертну діяльність.

Музичний твір перетворюється на «конструктор», зі змінними, взаємозамінними частинами. «Створюючи музику, композитор подумки або «вголос» її виконує. Виконавець, реалізуючи твір у звучанні, коригує («до-створює») його попередньо обмірковану інтерпретаційну версію» (Москаленко В. 2013: 5). В залежності від конкретного стану саме виконавця, на сцені буде застосовуватись той чи інший підготовлений варіант «будівлі» твору. Ми можемо почути інший темп, видозмінений характер, іншу динаміку. Або при виконанні повторення розділу ми можемо почути відхилення від темпу, або виділення якоїсь додаткової мелодичної лінії. Недарма, за часів бароко, виконавець робив повторення розділу, але вже з імпровізаційним зміненням мелодійної лінії.

Нотний текст являє собою зашифровані знаки і передає художню інформацію від композитора до виконавця. При першому знайомстві з твором, піаніст в першу чергу дивиться на його характер та фактуру. При розборі нотного тексту у нього формується свій образний світ. Хтось бачить якусь картину, хтось уявляє собі життєву ситуацію, може бути безліч варіантів. Завдання інтерпретатора-виконавця передати композиторський задум, який є зашифрованим в нотному тексті, крізь призму своєї уяви і донести це до слухача. Тут інтерпретатор стикається з послідовними діями. По перше і найголовніше – це вивчення тексту.

[1] В цьому аспекті першою науковою розвідкою є стаття В. Рукомойнікова

Під час підготовки твору, на виконавця-інтерпретатора впливають декілька факторів. По перше, це часова різниця, різниця написання твору та його виконання. Ми знаємо, що за часів доби романтизму рояль відрізнявся від сучасного інструмента. Твори, які писались на початку XIX століття, були адаптовані на невелике звучання інструмента, не такими співучими, як можна зараз зіграти на сучасному роялі, не такі штрихово виразні. По друге, поняття швидкості часу, яке збільшується кожне десятиріччя. Темпи, котрі зараз ми використовуємо під час гри, ніколи не використовувались за часів минулих століть. Це також впливає на мислення виконавця-інтерпретатора.

Кожен виконавець являється індивідуальністю, це виражається у фізичних здібностях, понятті часу, інтонуванні, відчутті динаміки та штриха. В залежності від технічної підготовки виконавець буде використовувати наближену, або взагалі свою, зручну аплікатуру.

Кожна інтерпретація твору завжди відрізняється від інших. Це в першу чергу фразування та багатство звуку. Це йде від індивідуальних властивостей виконавця, адже звуковидобування напряму залежить від апарату піаніста. Чим він розвиненіший, тим більше варіацій звука може бути. Адже це залежить від чутливості пальців, тобто від їх мобільності та витривалості. За рахунок мобільності піаніст може виконувати будь які дії в середині фрази, без втрати рівності, або співучості звуку. Тобто це виділення або агогікою, або тривалістю окремих звуків, інтервалів, акордів.

Плечовий апарат, котрий регулює об'єм, м'якість та співучість звука, також є індивідуальною основою будь якого виконавця-інтерпретатора. Складова всього апарату піаніста (спина, плечі, руки, пальці) є інтерпретаційною можливістю. Чим апарат розвиненіший, тим більш багатогранніше може бути інтерпретатор, тим яскравіше може бути звуковидобування, тим швидше може бути темп виконання, тим цікавіше буде виконання поліфонічної фактури.

При вивченні нотного тексту кожен піаніст стикається з труднощами. Одна з перших проблем – як побудувати (промовити) першу фразу. Від неї залежить послідовне, конструктивне будування всього твору, вибір характеру, звуковидобування. Від цього ми вже відштовхуємось як від основи.

В залежності від характеру виконавець буде будувати зручну для нього аплікатуру. Бо від неї в першу чергу залежить все. При правильному розумінні свого апарату, піаніст підбирає аплікатуру, рухи рук таким чином щоб це було зручно. І якщо над нотою буде штрих стаккато, то за винятком, нота буде гратись більш сильним пальцем, а не наприклад, четвертим. Бо якщо занурюватись у будову наших рук, четвертий палець фізично не може виконувати (без допомоги замаху п'ясті) сильні дії. Тому що м'яз, котрий під'єднаний до пальця не має фізичної можливості це зробити. А от наприклад почати ліричну мелодичну лінію на піано цей палець зможе. Тому що він являється надчутливим і не має тієї сили що інші пальці. Самим сильним пальцем п'ясті буде перший палець. Фізично він має найбільшу кількість м'язів котрі з'єднані с передпліччям. Це ми говоримо про несвідоме застосування аплікатури. Більшість досвідчених виконавців навіть не замислюються над цим питанням. Користуючись багаторічним досвідом гри на інструменті візуальне сприйняття, наприклад, написаного акорду сприймається як вже усталений стандарт аплікатури. Завдання полягає лише в тому, який звук з цього акорду треба виділити: верхній, нижній чи середину. Але не завжди цей стандарт працює, особливо в мелодійно-фігураційних пасажах. В цьому випадку треба будете розраховувати наперед аплікатуру і добиватись автоматизації пальців задля виконання музичної думки.

Свідоме полягає в інтонуванні мелодії, гармонії, інтервалів, стрибків. Час який потрібен для інтонування всього, що більше терції займає більше часу ніж потрібно. Інструменталістам набагато легше зіграти інтервал ніж проспівати вокалістам, а от проспівати і відчути його відстань важко. Тут на допомогу приходять фізичні рухи, за рахунок яких ми можемо приблизитись до голосу. Під рухами маються на увазі фізіологічне тяжіння пальців від першої до наступної ноти. Це тяжіння досягається за допомогою контролювання в часі замаху та опускання пальця на потрібну нам відстань. А в голові ми проспівуємо заповнення інтервалу.

Розберемо приклад висхідного інтервалу, в котрому аплікатура буде перший – четвертий палець. Для інтонування руху для нам потрібна опора, щоб здійснити замах. В даному випадку опорою буде виступати перший палець. За рахунок опори ми можемо робити замах четвертим пальцем за допомогою п'ясті. На початку замаху наша кисть буде у зібраному стані. В момент самої дії замаху п'ясть буде розкриватись, підготовлюючи четвертий палець для опускання на ноту. Рух буде нагадувати кішку, котра витягує свої передні лапи після сну. З однієї сторони це як витягування, з іншої сторони це виглядає начебто ми до чогось тягнемось. Тобто рух нашої п'ясті з

зібраного стану перетворюється на широкий. За допомогою витягування ми свідомо «дістаємо» другий звук інтервалу. Це дозволяє відчути дистанцію інтервалу, прослухати його заповнення і не вдарити верхню ноту. Результатом буде завжди легатний м'який звук. На тому ж прикладі ми можемо побачити як наша рука виконує кульмінаційні октавні стрибки. Від першого звуку до другого треба відчути дистанцію і потягнутись наверх, а рука за допомогою ваги переноситься по півсфері над клавіатурою. Коли ми свідомо інтонуємо, наше тіло ніколи не дозволить нам виконати удар. М'язи, котрі підкоряються голові, будуть тільки помічниками у досяганні результату.

Розглянемо специфіку роботи піаністичного апарату на прикладі Фуги Фа мажор Мирослава Скорика, прослідкуємо, як працюють м'язи під час виконання поліфонічного матеріалу. Та звернемо увагу на інтерпретування матеріалу в аспекті сучасного виконання.

Цикл «6 Прелюдій та Фуг» М. Скорика був написаний у період з 1986 по 1988 роки. Спочатку задумувався як цикл з 12 прелюдій та фуг. На разі ми маємо лише 6 прелюдій та фуг для фортепіано. Як казав сам М. Скорик, в інтерв'ю 14.07.2011 у Львові Катерині Іваховій «Я старався написати такий цикл з 12 прелюдій і фуг. Задача була такою: зробити це сучасною мовою у 12 мажорних тональностях 12 прелюдій і фуг. Але шість мені пішли, а шість до цих пір не зберусь написати» (Івахова, 2013, с. 223) – с. 8.

Цикл побудований по принципу висхідної хроматичної гами від ноти До до ноти Фа. Всі тональності, зазначені автором, являються мажорними, але знаки при ключі відсутні. Творчості Скорика притаманні пошуки нового, свого стилю, використовуючи різні об'єднання декількох стилів одночасно. Але як зазначає Л. Кияновська, що «значно істотнішу роль у виборі стильових моделей відігравала для Скорика доба бароко» (Кияновська Л., 2008, с. 287). Так використовуючи формо будування барочної епохи, автор додає своє бачення сучасного поліфонічного циклу використовуючи сучасну фактуру (розведення регістрів, що не притаманне бароковому стилю), імпровізаційність, комбінування поліфонічних прийомів, з яких є застосування дзеркальної інверсії, мікс декількох жанрів.

«Композитор чітко поділяє всю музику на тональну і так звану "атональну". Він одразу обмежує сферу своїх досліджень творами, що мають тональну основу, і вважає, що в них ладотональна функціональність продовжує діяти. Але її якісна суть змінюється. Уважно аналізуючи сучасну музику, її ладову систему, М. Скорик доходить необхідності введення нового терміну для її визначення: "12-ступеневий діатонічний лад". Він розглядає кожний звук цього ладу як елемент якого-небудь з діатонічних ладів, що входять до поєднаного діатонічного ладу» (Полібіна-Малишкіна, 1991, с. 209).

Міні цикл F-Dur відрізняється від інших контрастом між прелюдією та фугою. Прелюдія є більш імпровізаційною, пасторальною, з великою кількістю прикрас. Фуга в свою чергу є дуже ритмічною, побудована на танцювальній темі, з характерними рисами джазової музики.

Тема починається у лівій руці першої октави. Крокуючий початок теми виписаний штрихом стаккато, але за рахунок пружного характеру можна припустити, що штрих буде більш близьким до нон-легато. Слід звернути увагу, ноти, які повторюються є рівними по динаміці і штриху – вони однакові по звуковидобуванню. Багато піаністів виконують другу ноту тихіше, ніж попередня. Дійсно, основні ноти припадають на сильну та відносно сильну долі, але якби композитор хотів написати другу та четверту долі тихіше, то він би це виписав.

На квінтах буде використовуватись п'ятий та другий пальці. При грі нон-легато буде використовуватись передпліччя як важіль. Він буде робити вертикальні рухи. А за рахунок п'ятого та другого пальців буде використовуватись амортизація, щоб не було звукового удару. По перше це зручно, по друге – ми досягаємо рівного, однакового звучання. Коли передпліччя буде робити рух вниз, нам важливо утримати п'ясть на одній лінії з передпліччям. Це буде робити Ліктьовий розгинач п'ясті. Щоб не було жорсткого звуку нам потрібна амортизація. Тут буде працювати група м'язів, а

саме: променевий згинач п'ясті (він буде основним утримувачем п'ясті від провалу одної лінії з передпліччям, тобто м'язом що виконує одну роботу з розгиначем п'ясті), довгий долонний м'яз (утримує купол кисті) та поверхневий згинач пальців (утримує пальці в зігнутому стані). Таким чином, наш важіль являє собою єдину лінію і ми можемо керувати штрихом (тривалість ноти), звуком (точність та яскравість), силою (чіткість, точність та динаміка). В третьому та четвертому тактах відбуваються ритмічні зміни, з'являється пунктир. Якщо поглянути на цей пунктир з точки зору виконання в академічній манері, то нічого начебто не буде відбуватись. Просто собі пунктир. Якщо же ми розглядаємо цю ритмічну формулу з точки зору інтерпретації, то тут може бути декілька варіантів виконання. Враховуючи, що М. Скорик являється сучасним композитором, і час в якому він писав цю фугу, ми можемо виявити декілька аспектів.

Перше: ми орієнтуємось на бахівську традицію, будування фуги, принципи контрасту, характер, тобто академічний погляд. Друге: захоплення Скориком джазовою музикою. Риси джазового стилю ми можемо побачити і у фузі. Ритмічна формула написання пунктиру в академічній музиці нічим не відрізняється від джазової музики. Різниця полягає у часовому виконанні. Бачення в пунктирній фігурації елементи свінгу, колі дві ноти перетворюються на тріолі, додає нам джазове зміщення останньої ноти пунктиру. Спираючись на статтю харківського піаніста С. Давидова, наш погляд на метрику та акцентування джазових ритмічних формул набуває іншого виконання.

«Мелодія виражається в згладженому адаптованому ритмі, зручному для читання з аркуша тривалостями, без додаткових позначень нюансів (темп, динаміка, штрихи). Вся музична тканина джазової імпровізації підпорядкована строгій (іноді з зовні не проявляється) метричній пульсації. Тут не практикуються агогічні відхилення, що застосовуються в академічній музиці, шляхом розтягування та стиснення метричного відліку. «Живе» вільне дихання музики створюється за допомогою використання зміщення смислових акцентів, мотивів і фраз стосовно долевих акцентів з урахуванням широкого застосування синкопування, поліритмії і поліметрії. Артикуляційні прийоми постійно наголошують на цій ритмічній загостреності» (Давидов С. 2001: 187).

Дивлячись на третій такт, відразу уявляємо традиційну аплікатуру. На чорну клавішу буде припадати другий палець. Тобто послідовність пальців буде така: перший, на чорну клавішу другий, потім знову перший. Але якщо ми спираємось на риси джазу, то і виконання, а також аплікатура буде змінена. Це виражається в першу чергу в зміщенні смислової ноти. Академічний погляд на пунктирну фігурацію: перша нота являється більш смисловою, друга коротка, легка. Джазове мислення: перша нота легка, друга нота грається з відтяжкою та виділенням. Таким чином ми бачимо синтез двох епох. Барочний стиль: фуга являється безперервною метроритмічною думкою. Афроамериканський стиль: незмінний метричний рух зі зміщенням долевих акцентів. Джазовий погляд на аплікатуру змінює усталені традиції. Таким чином на чорну клавішу буде припадати перший палець. Пунктирна фігурація буде починатись з другого пальця.

Це пов'язано з силою пальців. Перший та треті пальці будуть припадати саме на смислові сильні, акцентовані ноти (сі-бемоль, соль). Вони будуть акцентувати свінгові ноти. В штриховому плані пунктирна фігурація буде виконуватись на легато, не перериваючи звук. Це стосується і залігованих нот, після котрих йде пунктир. Виділення смислових нот буде відбуватись за рахунок більш сильних пальців. Четвертні ноти, як і всі попередні та наступні, будуть виконуватись нон легато. Весь нон легатний рух буде виконуватись за допомогою використання всього передпліччя.

Проведення відповіді розпочинається на квінту вище. Аплікатура пунктиру буде використовуватись ідентично попередній. Більш сильні пальці на смислових нотах.

У четвертому такті відповіді, виділення свінгових нот (це традиція афро-американської музики) буде відбуватись за рахунок замаху п'ясті, щоб придати сили четвертим пальцям. Також часове метричне відтягування свінгу робиться завдяки інтонуванню інтервалів. Всі ми знаємо, що свінг має зовсім інше будування ритму, а також метод нотування. Групування записаних двох восьмих, розшифровується як тріоль, в котрій перша восьма являється чвертю, а друга восьмою нотою з акцентом. Також аналогічний метод записування нот у пунктирному ритмі. Але виконання таких ритмічних формул обмежується лише записом у нотному тексті, при якому звучання відрізняється від написаного.

Після проведення основних голосів ми бачимо додаткове проведення теми в тональності домінанти, щоб перейти до наступного розділу.

На фоні проведення теми – дзеркальне протискладнення. Все це відбувається в одній руці. В технічному аспекті актуалізується виконання двох штрихів (легато і нон легато) в одній руці. Тут дуже важливо знайти правильну фізіологічну опору для виконання цих штрихів. Перше на що ми будемо орієнтуватись це штрих легато, він і буде забезпечувати нам опору, а виконання теми буде виконуватись першим пальцем на нон легато. За рахунок сильного першого пальцю нам навіть не потрібно додавати зусиль, щоб виділити тему. Він сам по собі являється найгучнішим пальцем.

У розвиваючому розділі (з 23 такту), як і в переважній кількості серединних розділів Й. Баха, матеріал також пов'язаний з безперервним модулюванням. Виділення мелодичних ліній (теми і протискладнень) постійно залежить від правильного розподілу ваги руки та знаходження фізіологічної опори.

З 5 такту розвиваючого розділу з'являється фігурація четверть з крапкою та дві шістнадцятих. Враховуючи, що на фоні цієї фігурації ще звучить тема, це дуже не зручне місце. Тут відбувається стрибок. За наявності двох голосів з різними штрихами, без стрибка тут зіграти неможливо. А якщо і можливо, результатом буде скорочення якогось голосу в штриховому плані. Перша квінта буде гратися першим та четвертим пальцями. Завдяки опори на перший палець ми виконуємо тему штрихом нон-легато. Зап'ястний суглоб буде повернутий у сторону тулуба, йому буде допомагати лікоть, котрий буде відведений та трішечки при піднятий вгору. Це потрібно для підготовки гри шістнадцятих. Перекидання другого пальця через перший, в дуже швидкому темпі. В момент гри, треба відштовхнутися від чорної клавіші (соль-дієз) для того, щоб була можливість зіграти рівно шістнадцяті, не загубити штрих легато. Також ми забезпечуємо замах п'ясті на наступну квінту Ре-Ля, котра буде виконуватись другим та п'ятим пальцями.

Опорою в цій фігурації будуть виступати перший та другий палець. В момент опори на другий палець, коли ми граємо другу квінту, потрібно встигнути розслабити м'язи першого пальця. Враховуючи поступове, фразувальне крещендо до третього такту, треба давати розгрузку м'язам першого пальця. Якщо цього не буде, результатом може бути втрата відчуття звуковидобування, а далі може бути біль вище п'ясті, з внутрішньої сторони передпліччя. Розслаблення досягається перенесенням опори на другий палець та відчуттям свободи першого пальця. Це не важко, адже при грі квінти Ре-Ля, задіяні другий та п'ятий пальці. Знаючи, що ці пальці пов'язані загальними м'язами, окремими від першого пальця, досягти розслаблення не повинно бути важким. За цим потрібно просто слідкувати. За вектором наростання напруги ця ритмічна фігурація переросте у рух шістнадцятими котрі приведуть нас до кульмінаційної фази середнього розділу.

Кульмінація фуги побудована яскравими акордами в обох руках. Тут важливо пам'ятати про інтонування стрибків акордів та амортизацію рук при видобуванні звуку. Якщо ми не будемо користуватись цим, звук може перетворитися з об'ємного у жорсткий, ударний. Поступово йде димінуендо до завершення фуги. М. Скорик все ж таки дотримується традиційних форм будування фуги, незважаючи на інтерпретацію на сучасний, джазовий лад.

Якщо ми подивимось на джазових піаністів, то можна прослідкувати як вони рухаються під час

гри. Вони дуже вільно себе відчувають за інструментом. Це пов'язано з танцем, основним елементом афро-американського стилю. У фузі М. Скорика дуже виразно відчувається цей танок. Це свідчить нам про те, що незважаючи на змістовне мислення фуги, ми повинні відчувати в середині себе танець. Це в першу чергу відноситься до відчуття спини. Ні, вона не повинна бути в розслабленому стані. Навпаки, м'язи повинні бути в тонусі. Під поняттям тонуса ми розуміємо відчуття зібраності в спині. Але м'язи працюють не на силу, а на витривалість. Тобто всі наші рухи підпорядковуються танцю з глибоким змістом фуги.

Висновки. Прочитання нотного тексту додає виконавцю розуміння будови, характеру твору, розуміння фактури та розрахунок витривалості при грі га інструменті. Знання будови нашого тіла дозволяють нам більш швидкими темпами досягати потрібних результатів. Розуміючи як працюють м'язи в тій чи інший ситуації при виконанні фактури твору, піаніст буде знати що і як з цим робити. Наприклад, розуміння принципу інтонування при стрибку дає можливість свідомо виконувати конкретні дії для досягання мети. Або виконуючи поліфонічну фактуру з виділенням окремого голосу в одній руці, у нас будуть конкретні знання, як це зробити. Це лише одна, технічна частина великого процесу гри на фортепіано, але знання технологічних процесів дозволяє робити піаністу Музику за інструментом.

Виконання поліфонічної фактури напряму пов'язано з піаністичним апаратом. Навантаження на м'язи трапляється не тільки при високих швидкостях, а й у виконанні двох голосів в одній руці. Це різне м'язове навантаження на пальці долоні, що виконують декілька мелодій. Потрібно розуміти, що фізіологічно долонь мусить мати опору на пальці, для виконання та виділення конкретної мелодичної лінії, котра переважає в даний момент. Виконання трьох, або більше мелодій одночасно, контролюється слуховим апаратом на основі інтерпретації, що створює виконавець під час гри.

Під час гри піаніст керує цілою системою задач. Це і інтонування інтервалів, і проведення мелодії, і відчуття, керування звуком тощо. Результатом цього складного процесу буде комплексна демонстрація музики для слухача. Для більш цікавої демонстрації, виконавець буде застосовувати свої індивідуальні навички, своє індивідуальне бачення музичної тканини, свої відчуття на даний момент. Важливість поняття інтерпретації набуває неабиякого змісту. Тому що передача емоцій, стиля твору, інтонування, залежить від керуванням апаратом піаніста. Адже він являється передавачем музичного задуму між виконавцем та слухачем.

Написання М. Скориком такої незвичної по стилю фуги привертає увагу. Це дає свободу у прочитанні тексту та інтерпретації виконавцю. Тобто виконавець може спиратися як на академічні риси виконання, так і поєднувати академічну музику з джазовою. Від цього залежить і аплікатура, і звуковидобування, і фразування, а також інша робота піаністичного апарату. Якщо розглядати фугу як барокову традицію, то ми бачимо як зберігається структура бахівської фуги. Але мова, на яку спирається автор більш імпонує сучасним реаліям і традиціям написання таких циклів, що беруть початок від Пауля. Гіндеміта «Ludus tonalis». Про це свідчить відношення Скорика до кожної опори як окремого ладу, відмова від знаків при ключі, розширення фактури, а також синтез стилів в одному творі. Звернення Мирослава Скорика до джазової музики не випадкове. Адже у 60–70 роки це по перше було популярно, по друге це нова мова, що може чудово синтезуватися з академічними традиціями. Для виконавця, такий синтез розширює кордони використання свої навиків, знань, розвитку музичної думки. Джазове направлення дає більш вільне відчуття ритму в середині академічної метричності. Від цього робота піаністичного апарату стає інакшою. Адже ритмічний танок, котрий закладений у ядрі джазової мови, дає те відчуття свободи рухів, котрого так не вистачає академічним музикантам.

Розуміння роботи апарата у фузі Мирослава Скорика допомагає виконавцю краще зрозуміти композиторську ідею, втілювати свій, власний інтерпретаційний задум.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gat J. The Technique of Piano Playing. Budapest: Boosey & Hawkes Inc, 1968. 244 c.
2. Hofman J. Piano Playing – With Piano Questions Answered. New York: Dover Publications, 1976. 272 c.
3. Martienssen C. Die individuelle Klaviertechnik auf der Grundlage des schöpferischen Klangwillens. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1930. 221 c.
4. Давидов С. До питання про інтерпретацію у джазовій музиці. Текст музичного твору: практика і теорія. Збірка статей. Київ 2001. №7. С. 180–190.
5. Івахова К. П. Фортепіанна творчість Мирослава Скорика (художньо-дидактичний концепт). Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006». 2013. 232 с.

6. Кияновська Л. О. Мирослав Скорик: людина і митець. Львів: Незалежний культурологічний журнал «Ї». 2008.
7. Коменда О. І. Феномен Мирослава Скорика в світлі ідей творчого універсалізму. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2019. С. 342–346.
8. Москаленко В. Г. Лекції з музичної інтерпретації: навчальний посібник / Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. Київ 2013. 134 с.
9. Мірошниченко С. В. Поліфонологія як музикознавча дисципліна та національна природа української професійної музики. Одеса: Астропринт, 2012. 296 с.
10. Полібіна-Малишкіна І. В. Нові музично-теоретичні ідеї та композиторська творчість М. Вериківського і М. Скорика. Українське музикознавство, 26, 1991. С. 198–215.
11. Постовойтова С. О. Великий поліфонічний цикл як композиційно-драматургічна цілісність (на матеріалі фортепіанних творів українських композиторів XX – початку XXI століття) : дис. … д-ра філософії (PhD) : 025 Музичне мистецтво / Нац. муз. академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2024. 266 с.
12. Рукомойніков В. Робота м'язового апарату піаніста у складних фактурно-технічних умовах. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2023. № 68, том 2. С. 84–92.
13. Рябая Ю. Становлення теоретичних принципів М. Скорика за матеріалами досліджень композитора. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, 10, 2000. С. 110–115.
14. Супрун-Яремко Н. О. Поліфонія: посібник для студ. вищих навч. муз. закладів. Вінниця : Нова Книга, 2014. С. 336–337.
15. Циганюк Л. І. Естетико-стильові особливості циклу «Прелюдії і фуги для фортепіано» Мирослава Скорика. В кн.: Internationale tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée, matériels de la conférence scientifique et pratique, Strasbourg, République française, 30 octobre 2020. Strasbourg: ΛΌГОΣ, vol. 3, 2020. С. 102–104.

REFERENCES

1. Gat J. (1967) The Technique of Piano Playing. [The Technique of Piano Playing] Budapest: Boosey & Hawkes Inc. [in Hungarian].
2. Gofman J. (1976) Piano Playing – With Piano Questions Answered. New York: Dover Publications. [in English].
3. Martienssen C. (1930) Die individuelle Klaviertechnik auf der Grundlage des schöpferischen Klangwillens. [The individual piano technique based on the creative sound] Leipzig: Breitkopf & Härtel. [in German].
4. Davidov S. (2001) Do pytannja pro interpretaziu u dgazovij muzyci [To the question of interpretation in jazz music] Tekst muzichnogo tvoru: praktyka i teorija, zbirka statej Kyiv. №7 180–190 [in Ukrainian].
5. Ivakhova K. P. (2013) Fortepianna tvorchist Myroslava Skoryka (khudozhno-dydaktychnyi kontsept) [Piano work of Myroslav Skoryk (artistic and didactic concept)] Kam'ianets-Podilskyi: Medobory-2006. [in Ukrainian].
6. Kyianovska L. O. (2008) Myroslav Skoryk: liudyna i mytets: [Myroslav Skoryk: The man and artist: a monograph] Lviv: Nezalezhnyi kulturolohichnyi zhurnal «I». [in Ukrainian].
7. Komenda O. I. (2019) Fenomen Myroslava Skoryka v svitli idei tvorchoho universalizmu [The phenomenon of Myroslav Skoryk in the light of the ideas of creative universalism] Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv 342–346 [in Ukrainian].
8. Miroshnychenko S. V. (2012) Polyphonologyia yak muzikoznavcha disciplina ta natsionalna priroda ukraynskoi profesiynoi muziki [Polyphonology as a musicological discipline and the national nature of Ukrainian professional music] Odesa: Astroprint. 296 p. [in Ukrainian].
9. Moskalenko V. G. (2013) Lekcii z muzichnoi interpretacii: navchalnyi posibnik [Lectures on musical interpretation] National academy of music of Ukraine Tchaikovsky [in Ukrainian].
10. Polibina-Malyshkina I. V. (1991) Novi muzychno-teoretychni idei ta kompozytorska tvorchist M. Verykivskoho i M. Skoryka [New musical-theoretical ideas and compositional works of M. Verikyvskyi and M. Skoryk] Ukrainske muzykoznavstvo, 26, 198–215 [in Ukrainian].
11. Postovoytova S. O. (2024) Velykiy polifonichniy cikl yak kompoziciyno-dramaturgichna cilisnist (na materiali fortepianih tvoriv ukrainskih kompozitoriv XX – pochatku XXI stolittya [The great polyphonic cycle as a compositional and dramaturgical integrity (on the material of piano works of Ukrainian composers of the 20th and early 21 centuries)] National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. 266 p. [in Ukrainian].
12. Rukomoinikov V. (2023) Robota m`iazovogo aparatu pianista u skladnyh fakturno-tehnichnyh umovah [The work of the pianist's muscular apparatus in difficult textural and technical conditions] Aknualni pytannia gumanitarnyh nauk № 68, 2. 84–92 [in Ukrainian].
13. Riabaia Yu. (2000) Stanovlennia teoretychnykh pryntsypiv M. Skoryka za materialamy doslidzhen kompozytora [Formation of M. Skoryk's theoretical principles based on the composer's research materials] Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho, 10, 110–115 [in Ukrainian].
14. Suprun-Yaremko N. O. (2014) Polyfoniya: posibnik dlya studentiv vischih navchalnih muzichnih zakladiv [Polyphonya: manual for students of higher educational music institutions]. Vinnytsia: Nova Knyha. P. 336–337. [in Ukrainian].
15. Tsyhaniuk L. I. (2020) Estetyko-stylovi osoblyvosti tsyklu «Preliudii i fuhy dlia fortepiano» Myroslava Skoryka [Aesthetic and stylistic features of the cycle "Preludes and Fugues for Piano" by Myroslav Skoryk] In: Internationale tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée, matériels de la conférence scientifique et pratique, Strasbourg, République française, 30 octobre 2020. Strasbourg: ΛΌГОΣ, vol. 3, 102–104 [in Ukrainian].

УДК 78.071.4
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-7

Олександра САПСОВИЧ,
orcid.org/0000-0001-9175-1018
заслужена артистка України, кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри спеціального фортепіано
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової
(Одеса, Україна) sapsovich@gmail.com

ФЕНОМЕН ОДЕСЬКОЇ ФОРТЕПІАННОЇ ШКОЛИ: ПРОЛЕГОМЕНИ ТА ПЕРШІ ІМЕНА

Одеська піаністична школа, значущість якої неможливо переоцінити, нерозривно пов'язана з такими славетними іменами як Еміль Гілельс, Яків Зак, Марія Грінберг, Марія Старкова, Марія Рибіцька, Берта Рейнгбальд, Людмила Гінзбург, Серафіма Могилевська, Генеон Лейзерович, Галина Попова, Олександр Бугаєвський, Евеліна Коваленко, Анатолій Кардашев і список цей можна продовжувати, що не дозволяє нам лише формальний масштаб анотації. Разом з пам'яттю про цих видатних митців, вимагає копіткої уваги історичний шлях розвитку культури та мистецтва нашого міста. Останнє, своєю чергою, передбачає вивчення та зіставлення того конгломерату обставин, що призвели до народження та розвитку як такої фортепіанної освіти на півдні нашої Країни.

З огляду на достатньо довгий історичний відрізок часу, який відділяє нас від моменту формування та становлення Одеської піаністичної школи, – часу, плин якого віддзеркалено у відкритті таких професійних навчальних закладів міста, як Одеський державний музичний ліцей імені професора П.С. Столярського, Одеський фаховий коледж мистецтв імені К.Ф. Данькевича, Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової, зважаючи на значні результати вихованців цих славнозвісних закладів у світовому виконавстві, звертаючись до самого процесу закладання традицій виконавського мистецтва, формування методологічної доктрини та колосальний педагогічний потенціал, питання системного розгляду феномену Одеської піаністичної школи в контексті Українського фортепіанного мистецтва постає актуальним та вкрай важливим.

Тож у даному дослідженні ми звертаємось до викриття та систематизації тих передумов, пролегоменів, які зрештою і постають для нас безпосереднім джерелом такого явища, як Одеська фортепіанна школа. Разом з тим, вбачаємо дуже важливим також не обійти своєю повагою деякі імена, які стояли у витоків феномену Одеської піаністики – імена, які не мають піти у забуття, для чого є тільки один спосіб – говорити про них.

Ключові слова: *пам'ять, Одеська фортепіанна школа, Одеська піаністика, історичні передумови, пролегомени.*

Oleksandra SAPSOVYCH,
orcid.org/0000-0001-9175-1018
Honored artist of Ukraine, Phd in Art Studies, Associate Professor,
Associate Professor at the Special Piano Department
Odessa National A. V. Nezhdanova Music Academy
(Odesa, Ukraine) sapsovich@gmail.com

THE PHENOMENON OF THE ODESSA PIANO SCHOOL: PROLEGOMENES AND THE VERY FIRST NAMES

The Odesa Piano School, whose significance cannot be overestimated, is inextricably linked with such famous names as Emil Gilels, Yakov Zak, Maria Grinberg, Maria Starkova, Maria Rybitska, Berta Reinbald, Lyudmila Ginzburg, Serafima Mogilevska, Geneon Leizerovich, Galina Popova, Oleksandr Bugaevsky, Evelina Kovalenko, Anatoly Kardashev, and the list can be continued, which is only prevented by the formal scale of the annotation. Along with the memory of these outstanding artists, the historical path of the development of culture and art of our city requires painstaking attention. The latter, in turn, involves the study and comparison of the conglomerate of circumstances that led to the birth and development of piano education in the south of our country.

Given the rather long historical period of time that separates us from the moment of the formation and establishment of the Odessa Piano School – the time, the course of which is reflected in the opening of such professional educational institutions of the city as the Odessa State Music Lyceum named after Professor P.S. Stolyarsky, Odessa Professional College of Arts named after K.F. Dankevych, Odesa National Academy of Music named after A.V. Nezhdanova, taking into account the significant results of the students of these famous institutions in world performance, addressing the very process of establishing traditions of performing art, the formation of methodological doctrine and colossal pedagogical

potential, the issue of systematic consideration of the phenomenon of the Odessa Piano School in the context of Ukrainian piano art becomes relevant and extremely important.

Therefore, in this study, we turn to the exposure and systematization of those prerequisites, prolegomena, which ultimately become for us the direct source of such a phenomenon as the Odessa Piano School. At the same time, we consider it very important not to bypass with our respect some names that stood at the origins of the phenomenon of Odessa piano school – names that should not go into oblivion, for which there is only one way – to talk about them.

Key words: *memory, Odesa Piano School, historical prerequisites, prolegomena, performing art.*

Постановка проблеми продиктована необхідністю приділити гідну увагу питанню зародження та розвитку Одеської фортепіанної школи у період, що фактично передував відкриттю в Одесі консерваторії.

Аналіз досліджень. До процесу вивчення та систематизації відомостей щодо явища Одеської піаністики у різні часи звертались Р.М. Розенберг, письмова та дослідницька спадщина якої відрізняється надзвичайною широтою ерудованості та поваги до митців минулого. Також неможливо уявити собі вивчення заданої тематики без долучання праць такого знавця історії фортепіанного мистецтва як Е.Р. Дагілайська. Праці цих славетних мисткинь віднайшли своє відображення у фундаментальних та масштабних роботах В.М. Щепакіна. Ми також не оминули увагою енциклопедичні дані, насамперед звертаємось у нашому дослідженні до Енциклопедії Сучасної України» (англ. The Encyclopedia of Modern Ukraine) – багатотомного науково-енциклопедичного видання Інституту енциклопедичних досліджень НАН України.

Мета статті. Дослідити пролегомени, передумови та джерела виникнення Одеської фортепіанної школи.

Виклад основного матеріалу. Безпосереднє та «вихідне» зародження піаністичного мистецтва Одеси бере свій початок в побутовому музикуванні у салонах аристократів та інтелігенції міста. Педагоги Рішельєвського ліцею (засн. у 1817 р.), Інституту шляхетних дівчат (засн. у 1828 р.), ментори пансіонатів та інших навчальних закладів, в яких, між іншим, і викладалися основи гри на музичних інструментах, історики, літератори, вчені, навіть чиновники – всі вони були частими учасниками музичних зібрань, в яких виконувалась фортепіанна та інструментально-вокальна музика. Особливо виділявся салон генерал-губернатора М.С. Воронцова, в якому навіть ставилися невеликі театральні вистави та проводилися танцювальні вечори. Втім, опосередковано вище відміченому та, певною мірою, аматорському рівню музичної освіти, що тільки-но починала розвиватись, сприяла низка подій безумовно широкого масштабу та здебільшого *професійної* спрямованості. До подібних відноситься, перш за все, відкриття Оперного театру у 1810 р., концертні гастролі відомих виконавців того часу, як, наприклад, останні шість концертів в кар'єрі Ференца Ліста, які проходили в 1847 році в Одесі. До кінця сорокових років Ліст досяг апогею у своєму піаністичному розвитку, піднявся на вищу точку, яку коли-небудь знало мистецтво гри на фортепіано. Цілком закономірно, що ця подія в культурному житті міста справила значний вплив на формування смаків поціновувачів фортепіанного мистецтва, як безсумнівно і те, що фігура Ліста видається знаковою для виникнення Одеської фортепіанної школи.

Наступним кроком у розвитку музичного мистецтва в місті стає заснування в 1865 році ***Товариства витончених мистецтв*** (президентом якого стає М.С. Воронцов, а віцепрезидентом архітектор Ф. Моранді), та відкриття в 1866 році музичної школи при Товаристві. В школі існували класи вокального співу, фортепіано, інших інструментів, гармонії, композиції.

Поряд з цим, значним поштовхом для мистецтва Одеси була діяльність журналіста, піаніста, композитора, магістра хімії П.П. Сокальського. У 1858 році, після переїзду до Одеси, П. Сокальський розпочав активну просвітницьку діяльність, яка підкріплювалась його статтями та рецензіями у газеті «Одеський вісник». Петро Сокальський разом з однодумцями заснував ***Товариство любителів музики,*** метою якого було виконання місцевими музикантами вокально-інструментальної музики для розвитку культурного рівня міста, заснування хору, яким керував сам Петро Сокальський, та відкриття при товаристві ***Музичних класів.*** Так, 1 вересня 1866 року в Одесі розпочались уроки, на яких в рамках цих «класів» вивчали теорію, історію музики, викладалась гра на скрипці, віолончелі, контрабасі, флейті, кларнеті, мідних інструментах, але відсутніми були класи фортепіано.

Приблизно в цей же час, у 1842 році Ігнацем Тедеско в Одесі було засновано Філармонійне товариство, яке мало своєю метою виховання музичного смаку місцевої публіки та благодійну підтримку музикантів Одеси.

Дуже вагомою в той час для нашого міста була постать Антона Рубінштейна. Починаючи з

1868 року, Антон Григорович Рубінштейн часто відвідує Одесу, де живуть його мати та сестра, його виступи в 1870–1871 роках мали великий успіх та вплив на фортепіанне мистецтво міста. Значущою його особистість для розвитку музичного життя Одеси була з декількох причин.

У 1886 завдяки його волінню в Одесі відкривається дещо на кшталт музичного коледжу, школи, або так званих музичних класів нового зразка. Посаду директора музичних класів обійняв професор Д.Д. Клімов. Музичні класи являли собою професійну музичну школу, яка працювала за програмами Петербурзької консерваторії. В музичних класах існували три курси – молодший, середній і старший, викладались гра на всіх інструментах, теорія і композиція. Педагогічний склад був сформований на базі кадрів кращих музикантів міста, які працювали в тому числі у школі при Товаристві витончених мистецтв. До педагогів фортепіанного класу входили Б.І. Дронсейко-Міронович, Г.М. Бібер, Д. фон Рессель, К. Лаглер, Р. Кауфман та інші (Цит. по: Руснак, 2017).

Вбачаємо необхідним надати стислий огляд ключових рис біографії наведених митців.

Броніслава Ієронімівна Дронсейко-Миронович була випускницею Віденської консерваторії, їй був притаманний *романтичний стиль* виконання, часто грала в тріо та квартетах, її репертуар включав твори Ф. Шопена, Ф. Ліста, Р. Шумана, а славетною ученицею стала Б.М. Рейнгбальт (цит. по: Руснак, 2017: 59).

Герміна Михайлівна Бібер-Кіршон (бл. 1889, Одеса – бл. 1940, там само) піаністка, педагог. Закінчила Віденську консерваторію (1908). Від 1905 концертувала у країнах Європи. Від 1908 виступала з сольними концертами, в тому числі у складі камерного ансамблю в Одесі; водночас викладала в Одеському музичному училищі, від початку заснування у 1913 році – у консерваторії. У її репертуарі були твори Ф. Шопена, Ф. Ліста, Е. Ґріґа, О. Гречанінова, С. Рахманінова та ін. Їй властива була *класична манера* (курсив наш, – О. С.) виконання (Бібер, 2008), а особливе місце в репертуарі займали твори Л. Бетховена.

Дем'ян Францевич фон Рессель став в певному відношенні представником лінії Шумана в Одеській піаністиці, адже базову музичну освіту отримав від свого батька – учня Роберта Шумана. Надалі випускник Лейпцігської консерваторії по класу І. Мошелеса та К. Райнеке, він також навчався в Берлінській музичній академії у професора Т. Куллака. Згодом брав уроки фортепіанної гри в К. Таузіґа, а пізніше – в А. Лешгорна, Л. Брассена та Г.Р. Вільмерса. Навчався і у А. Рубінштейна. Природно, що музична генеалогія Дем'яна фон Ресселя викликає захоплення. Втім, і на названих іменах вона не постає вичерпною. Обіймаючи посаду професора Королівської музичної академії в Будапешті, директором якої був Ф. Ліст, він два роки вдосконалював свою майстерність під керівництвом останнього. Згодом, у Відні, фон Рессель був асистентом Ліста. Зрештою, їх об'єднували вже дружні стосунки. У 1882 р. фон-Рессель оселився в Одесі, де протягом декількох сезонів проводив концерти камерної музики й за рекомендацією А.Г. Рубінштейна обійняв посаду старшого викладача в Одеському інституті шляхетних дівчат, де протягом десятиріч вів класи фортепіано і хорового співу. «Учень знаменитого Ліста […] прибув днями до Одеси […]. П. Рессель передбачає […] зайнятися викладанням уроків, а потім він має намір відкрити в нас музичні класи», – повідомляла преса (цит. по: Щепакін, 2012: 159).

Карл Францевич Лаглер відвідував один із найвідоміших у Чехії музично-педагогічний інститут Й. Прокша в Празі, де його вчителем з фортепіано був брат директора – видатний чеський піаніст Ф. Прокш, камерний соліст імператора Фердинанда (цит. по: Щепакін, 2012: 157). З 1871 року та впродовж всього свого наступного життя вкрай успішно викладав в Одесі в приватній формі. Число його учнів вражало, втім було відмічено і пропорційно високою якістю їх виконавської майстерності.

Рудольф Андрійович Гельм був випускником Лейпцизької консерваторії, де його вчителями з фортепіано були спочатку Л. Плоді та Е. Венцель, пізніше І. Мошелес та К. Рейнеке. У 1887 р. він переїхав до Одеси на запрошення церковного комітету одеської лютеранської церкви, де обійняти місце органіста і регента (Щепакін, 2012: 158). У 1898 домігся відкриття власних музичних курсів, на яких було введене, між іншим, викладання гри на фортепіано. Його учні показували надвисокий рівень і без перешкод, по закінченні освіти у свого наставника, займали місця в провідних консерваторіях Європи.

Розалія Ісидорівна Кауфман – енциклопедія сучасної України повідомляє нам, що піаністка, педагог, дружина *Леоніда*, мати *Бориса Пастернаків*, музичну освіту отримала вдома під керівництвом І. Тедеско. Виступала із сольними концертами в Одесі та у Східній Європі. За рекомендацією А. Рубінштейна у 1882–86 роках навчалась приватно грі на фортепіано у Т. Лешетицького у Відні (за іншими даними – закінчила Віденську консерваторію). Згодом викладала у

музичних класах Одеського відділення РМТ. 1889 разом із чоловіком виїхала до Москви. Виступала у домашніх концертах, де виконувала прем'єри О. Скрябіна, С. Рахманінова. В 1921 емігрувала до Берліна. Від 1938 мешкала у Лондоні (Ржевська, 2012).

Дмитро Дмитрович Климов навчався у К. Райнеке в Лейпцигу та у Т. Лешетицького в Петербурзькій консерваторії. Відмічали, що його грі була притаманна співуча манера, емоційна яскравість, технічна свобода та природність виконання. Завдяки зусиллям Д. Клімова в Одесі була закладена професійна школа з високим рівнем викладання та програмою консерваторії. Саме цей митець реорганізував музичні класи, що задавали тон музичної освіти в Одесі, у Музичне училище, яке він згодом і очолював до 1909 року. У 1902 він дуже результативно сприяв побудові приміщення училища, в якому нині розташовується Музична Академія. Його активна діяльність в організації концертів, запрошення видатних солістів, музикантів того часу з виступами підняли рівень культурного життя міста на значну висоту, сформувавши смак публіки та місцевих музикантів (Гамкало, 2013).

Вже на початку ХХ століття новим директором музичного училища в Одесі стає Вітольд Малішевський – композитор, музикант, педагог і диригент. За активної участі В. Малішевського 8 вересня 1913 року відбулося урочисте відкриття Одеської консерваторії, до педагогічного складу якої увійшли такі видатні музиканти міста, як Б.І. Дронсейко-Міронович, Г.М. Бібер-Гіршон, Р.М. Петров (учень К. Ігумнова), М.Л. Подрайська (учениця А. Єсипової), М.М. Старкова, К. Левенштейн, М. Чегодаєва.

Масштаби статті не дозволяють зробити панорамний огляд *всіх* визначних постатей, які ми традиційно вважаємо фундаторами та флагманами Одеської фортепіанної школи в ХХ столітті. Втім, роздивившись пролегомени виникнення професійної фортепіанної освіти в Одесі, ми хочемо приділити увагу принаймні одній постаті, яка були вже так би мовити *продуктом* її славнозвісних основоположників.

Прямою послідовницею та ученицею Б.І. Дронсейко-Міронович була Б.М. Рейнгбальт.

Берта Михайлівна Рейнгбальт (1897–1944) – піаністка та педагог, професор Одеської консерваторії. Крім спадщини Дронсейко-Міронович вона також сприйняла та продовжила у своєму професійному бутті естетичні та методичні настанови Естер Чернецької-Гешелін, яка, своєю чергою, була послідовницею школи В.І. Сафонова. В історію Рейнгбальт увійшла тим, що виховала великого піаніста Еміля Гілельса. Втім, з її класу також вийшли такі музиканті світового масштабу, як Оскар Фельцман, Марія Грінберг, Ісідор Зак, Берта Маранц, Зара Левіна, Тетяна Гольдфарб, Людмила Сосіна, Генрієтта Мірвіс, Віра Хорошіна, Лідія Фіхтенгольц. Неосяжна яскравий слід залишила Берта Михайлівна в історії Одеської піаністики. На жаль, сьогодні на кафедрі вже сучасної Одеської національної академії не працюють прямі послідовники Берти Михайлівни, втім численні нариси щодо її педагогічної доктрини дозволяють нам наблизитися до її мистецької та методичної позиції – та вимагають окремої публікації.

Поряд з останньою небосхил Одеського музично-фортепіанного життя уже у ХХ столітті наповнили своїм недосяжним горінням особистості, до яких ми звернемось у продовженні даної статті та у наступних номерах Журналу.

Навіть зі здійсненного огляду можна зробити висновок про те, що Одеська фортепіанна школа поступово, системно та глибинно зароджується Силами представників Австрійської (Австро-Угорської), Німецької мистецької спільноти, неможливо також оминути той факт, що здебільшого фундаторами Одеської консерваторії стали музиканти єврейського походження.

Висновки. Одеська фортепіанна школа є віддзеркаленням діяльності видатних митців, педагогів, методистів, піаністів, виконавців, спадкоємців традицій піаністичного мистецтва, що, своєю чергою, корінням сходить до золотих сторінок історії культури Півдня нашої Країни періоду 19 століття. Процес зародження та формування Одеської піаністичної школи пов'язаний з виникненням «аматорської», а потім і професійної музичної освіти у місті. Останнє ж було спровоковано низкою подій, що сприяли дуже бурхливому розвитку музикально-культурного життя містян загалом.

Музиканти, що стали фундаторами дійсно професійного фортепіанно-виконавського мистецтва в нашому місті, постають перед нами у досить туманному виді. Розрізнені, але здебільшого небагатослівні замітки в музичних енциклопедіях, довідниках, дають нам змогу познайомитися з ними лише нарисом: ми не можемо перевірити певність стислих даних, що описують їх як артистів, адже відомості, що доходять до нас сторінками подекуди псевдонаукових публікацій, відображають лише суб'єктивні враження тих людей, які чули їх виконання. Ба більше, інколи виявляються навіть їх доволі неточним переказом. Ми не можемо практично скласти більш-менш об'єктивне враження від опису їх педагогічної

доктрини, адже і їх послідовники, і послідовники їх послідовників вже відійшли в інший світ – а вчення про їх методологію, про яку так мало написано, для наукової точності потребує якомога більше свідчень безпосередніх учасників актуального життя цієї самої школи, які ми, разом з тим, можемо збирати лише по крупицях. Разом з тим, ми не нехтуємо й тими нехай мінімальними відомостями, які є у нас в наявності та просуваємось й будемо надалі просуватись у напрямку портретування особистісного відтінку феномену Одеської піаністики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гамкало І. Д. Климов Дмитро Дмитрович. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. Т. 13. URL: https://esu.com.ua/article-8400 (дата звернення 12.01.2025)

2. Лисенко І. М. Бібер-Кіршон Герміна Михайлівна. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. Т. 8. URL: https://esu.com.ua/article-22960 (дата звернення 12.01.2025)

3. Ржевська М. Ю. Кауфман Розалія Ісидорівна. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. Т. 12. URL: https://esu.com.ua/article-11125 (дата звернення 12.01.2025)

4. Руснак Ю. М. Передумови зародження Одеської піаністичної школи. *Музичне мистецтво і культура.* Одеса, 2017. Випуск 24. С. 52–63.

5. Щепакін В. Приватні музичні навчальні заклади Одеси кінця XIX – початку XX ст.: західноєвропейські традиції та впливи (І частина). *Вісник ХДАДМ.* 2012. No 3. С. 156–161.

REFERENCES

1. Hamkalo I. D. (2013). Klymov Dmytro Dmytrovych. [Klimov Dmytro Dmytrovych] Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. Vol. 13. [in Ukrainian].

2. Lysenko I. M. (2008). Biber-Kirshon Hermina Mykhailivna. [Bieber-Kirshon Hermina Mikhailovna] Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. Vol. 8. [in Ukrainian].

3. Rusnak Yu. M. (2017). Peredumovy zarodzhennia Odeskoi pianistychnoi shkoly. [Prerequisites for the emergence of the Odessa Piano School] Muzychne mystetstvo i kultura. Vol. 24. [in Ukrainian].

4. Rzhevska M. Yu. (2012). Kaufman Rozaliia Isydorivna. [Kaufman Rozaliya Isidorovna] Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. Vol. 12. [in Ukrainian].

5. Shchepakin V. (2012). Pryvatni muzychni navchalni zaklady Odesy kintsia XIX – pochatku XX st.: zakhidnoievropeiski tradytsii ta vplyvy (I chastyna) [Private musical educational institutions of Odessa in the late 19th and early 20th centuries: Western European traditions and influences (Part I).] Visnyk KHDADM. Vol. 3. [in Ukrainian].

УДК 78:782
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-8

Дар'я СЕРДЮК,
orcid.org/0009-0009-7370-1522
наукова аспірантка кафедри сольного співу
Одеської національної музичної академії імені А. В. Неждановой
(Одеса, Україна) serdyukdaria96@gmail.com

ІНТОНАЦІЙНА СЕМАНТИКА ЯК ПІДҐРУНТЯ ДРАМАТУРГІЧНОГО РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО ОБРАЗУ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЩАЛЬНОЇ АРІЇ МІМІ В ОПЕРІ ДЖ. ПУЧЧІНІ «БОГЕМА»)

Мета роботи – інтонаційна семантика музичного матеріалу як відображення драматургічної трансформації образу. Виявити музичні засоби, які композитор використовує для розвитку драматургії оперного образу (на прикладі – Прощальної арії Мімі з опери Дж. Пуччіні «Богема»). Розшифрувати інтонаційну партитуру інтонаційної семантики партії Мімі. Обґрунтувати взаємозв'язок між інтонаційними характеристиками та смисловим вираженням образу. Обозначити взаємозалежність тембру-амплуа голосу вокаліста з влучним сценічним відтворенням образу Мімі. Методологія дослідження: порівняльний аналіз, науково-історичний та бібліографічний аналіз, методично-виконавський аналіз, образно-семантичний та акторський аналіз музичного матеріалу. Наукова новизна – інтонаційна семантика партитури оперної партії у розвитку, як відображення драматургії опери. Драматургія розвитку оперної партії представлена як взаємозалежність вокальної складової та музичної семантики загальної партитури опери. Дано обґрунтування залежності якісного втілення образу Мімі від певного тембру-амплуа. Висновки. В будуванні оркестрової партитури та вокальної партитури, які існують разом, відображається розвиток образно-семантичної складової музичних образів в опері Дж. Пуччіні «Богема». Наскрізний розвиток дії, який не переривається на хвилину, відтворює будування опери, як єдиного смислового твору. Характерною ознакою опер Дж. Пуччіні є те, що вокальний голос не відокремлюється від музичного полотна, а несе у собі значення окремого інструмента, що працює на розшифровку музичного образу. Прощальна арія Мімі, не тільки є частиною драматургічного розвитку опери, але і за своєю будовою відображає драматургічний розвиток всередині себе, розкриваючи іманентно-інтонаційну будову образу Мімі.

Ключові слова: *музична семантика, інтонаційний розвиток, музична драматургія.*

Daria SERDIUK,
orcid.org/0009-0009-7370-1522
Scientific graduate student at the Department of Solo Singing
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music
(Odessa, Ukraine) serdyukdaria96@gmail.com

INTONATION SEMANTICS AS THE BASIS FOR THE DRAMATURGICAL DEVELOPMENT OF A MUSICAL IMAGE (ON THE EXAMPLE OF MIMI'S FAREWELL ARIA IN G. PUCCINI'S OPERA "LA BOHÈME")

Research objective The purpose of the work is the intonation semantics of musical material as a reflection of the dramatic transformation of the image. To identify the musical means that the composer uses to develop the dramaturgy of the opera image (on the example of Mimi's Farewell Aria from G. Puccini's opera «La Bohème»). To decipher the intonation score of the intonation semantics of Mimi's part. To substantiate the relationship between intonation characteristics and the semantic expression of the image. To indicate the interdependence of the timbre-role of the vocalist's voice with the apt stage reproduction of the image of Mimi. Research methodology: comparative analysis, scientific-historical and bibliographic analysis, methodological-performance analysis, figurative-semantic and acting analysis of musical material. Scientific novelty – intonation semantics of the score of the opera part in development, as a reflection of the dramaturgy of the opera. The dramaturgy of the development of the opera part is presented as the interdependence of the vocal component and the musical semantics of the general score of the opera. The dependence of the qualitative embodiment of the image of Mimi on a certain timbre-role is justified. Conclusions. The construction of the orchestral score and the vocal score, which exist together, reflects the development of the figurative-semantic component of musical images in G. Puccini's opera «La Bohème». The continuous development of the action, which is not interrupted for a minute, reproduces the construction of the opera as a single semantic work. A characteristic feature of G. Puccini's operas is that the vocal voice is not separated from the musical canvas, but carries the meaning of a separate instrument that works to decipher the musical image. Mimi's farewell aria is not only part of the dramatic development of the opera, but

also reflects the dramatic development within itself in its structure, revealing the immanent and intonation structure of Mimi's image.

Key words: *musical semantics, intonation development, musical dramaturgy.*

Актуальність теми дослідження. В сучасному розмаїтті музично-сценічних жанрів опера є різнобарвним та складно структурованим видом мистецтва, в якому окрім традиційних складових жанру – музика (оркестр), вокальний голос (соліст), хор, балет, декорації, активно використовуються сучасні надбання інженерного забезпечення сценічного простору – використання світла як заміни традиційним декораціям, використання екранного відображення як складової загального сценічного дійства тощо. Але найголовнішою основою опери є музична драматургія. Саме влучно побудована сюжетна лінія робить дію опери справжньою та реальною у часі відтворення її на сцені.

Музика Джакомо Пуччіні має свій шарм та певний характерний стиль. Його відмінність від інших композиторів полягає у тому, що музична партитура настільки докладно розписана, обумовлюючи смисл дії, що складається враження ніби перед тобою повна інструкція до відтворення образу. Наявність лейттем, які на протязі дії опери відіграють значну роль у драматургічному розвитку сюжету, відтворюючи певні смислові арки, розкриваючи переживання героїв; душевні переходи, які відтворюються завдяки зміні тонального плану, метро-ритмічній складовій, лейттембру певного музичного інструменту, оркестрове наповнення, що своєю міццю та хвильовою будовою музичних фраз несуть драматургічний смисл та іманентне наповнення кожного з дійових героїв; будова вокальної партії, що робить музику Джакомо Пуччіні живою та діючою у момент виконання.

Саме тому, для аналізу сутності музичної драматургії опери, ми обрали один з найчуттєвіших жіночих оперних образів – Мімі – героїню «Богеми» Джакомо Пуччіні, одної з найпопулярніших опер сучасного репертуару.

Мета дослідження – інтонаційна семантика музичного матеріалу як відображення драматургічної трансформації образу, віднайти музичні засоби, які композитор використовує для відображення розвитку драматургії оперного образу (на прикладі Прощальної арії Мімі з опери Дж. Пуччіні «Богема»). Розшифрувати інтонаційну семантику партитури опери стосовно образу головної героїні. Обґрунтувати взаємозв'язок між інтонаційними характеристиками та смисловим вираженням образу. Визначити взаємозалежність тембру-амплуа голосу вокаліста з влучним сценічним відтворенням образу Мімі.

Наукова новизна – інтонаційна семантика партитури оперної партії у розвитку, як відображення драматургії опери. Драматургія розвитку оперної партії представлена як взаємозалежність вокальної складової та музичної семантики загальної партитури опери. Дано обґрунтування залежності якісного втілення образу Мімі від певного тембру-амплуа.

Об'єкт дослідження – музично-драматургічний розвиток оперного образу (на прикладі Прощальної арії Мімі з опери Дж. Пуччіні «Богема»).

Предмет дослідження – аналіз музичної партитури опери як підґрунтя виконавської концепції оперного образу**.**

Виклад основного матеріалу. Опера «Богема» – лірична опера, в центрі якої інтимна драма. Написана італійським композитором Джакомо Пуччіні, у чотирьох діях на лібрето Луїджі Ілліка та Джузеппе Джакоза за твором Анрі Мюрже «Сцени з життя богеми».

Дія опери відбувається у Парижі, в 1830 році, у латинському кварталі в святкові Різдвяні дні (Святвечір), що, із самого початку надає героям опери та слухачам, відчуття дива та свята, не дивлячись на драматизм розгортання сюжету. Опера складається з 4 актів, музична дія якої розгортається безперервно, не акцентуючи увагу на окремих аріях або дуетах. За сюжетом опери на початку 3 дії ми дізнаємося що закохані герої не разом. Мімі розшукує близького друга Марселя , та жаліється йому на необґрунтовані ревнощі Рудольфа, що робить її життя нестерпним. Раптом з'являється Рудольф, в цей момент Мімі ховається та підслуховує розмову друзів. Так вона дізнається про справжню причину такої поведінки коханого, а саме – невиліковна хвороба Мімі, через яку поет боїться, що не зможе утримувати кохану. Почув це, Мімі видала себе плачем.

Прощальна арія Мімі лунає у середині 3 дії опери, передує їй квартет Марселя, Мюзетти, Рудольфа та Мімі. Цей невеликий музичний номер, передує майбутній арії Мімі. Можна відмітити що Марсель з Мюзеттою, своїм діалогом, охоплюють собою драматургічну лінію, яка відображається у вокальній партії головних героїв Рудольфа та Мімі, які звучать у середині, що є відображенням іманентності, яку не можна виразити словами.

Основна вокальна партія простежується у Рудольфа, в цей час він нарешті зізнається у своєму страху бути поруч з хворою Мімі.

Рис. 1. Квартет

Партія Мімі більш підспівувальна, але вона несе у собі найбільший смисл драматургії опери. Саме в цей момент, вона усвідомлює свій тяжкий стан, безвихідь свого становища. Цікаво, що при прослуховуванні квартету, чується тільки партія Мімі, не зважаючи на кількість голосів та міць оркестрової партії, які відтворюють собою фон. Будова вокальної партії ґрунтується на інтонаціях плачу. Саме з них, з семантики інтонацій, перервавшись, продовжується та набуває розвитку у Арії.

Прощальна арія Мімі – це, друга розгорнута арія головної героїні в опері. Саме цей музичний номер слугує медіаною у процесі трансформації образу: від Розповіді Мімі з 1 дії до трагічної 4 дії та передсмертної арії Мімі.

Так, як опера будується у наскрізному розвитку дії, арія Мімі слугує драматичним монологом героїні, яку охоплює розуміння неможливості бути з коханим, що слугує передвісником трагедійного фіналу опери. Написана арія у Des-dur – тональності, яка несе у собі важливий смисл, а саме тональність кохання у композиторів романтиків кінця 19 – початку 20 сторіччя. Тому ця арія слугує відвертою розповіддю про свої справжні почуття та сумніви, якими охоплена героїня. Цікаво, що поява головної героїні у опері та перша арія Розповідь Мімі звучить у тональності D-dur, яка ще з творів Баха, вважається такою, що сповнена надій та спонукає до дії (Васильєва 2018: 28). Спираючись на характеристику тонального плану за окрасом, можна визначити, що зміна тональності на пів тона вниз, дієзів на бемолі, свідчить про трансформацію, яку у процесі дії набуває Мімі. Її почуття, перші прояви хвороби, складнощі з якими вона стикається відображаються навіть у зміні тональності, що слугує передвісником її трагічного фіналу. Зазираючи на перед, слід обмовитись про третю тональну окраску Мімі вже у 4 дії опери. Des-dur моделює у cis-moll, що свідчить про зміну не тільки бемолів на дієзи, але в першу чергу про стан героїні. Поєднання того ж висотного положення, але зміна альтерації відображає іманентне інтонаційне забарвлення музичного матеріалу, яке відтворює трагічну долю героїні.

Окрім важливого значення тонального плану, інтонаційна семантика вокальної та оркестрової партії яскраво відображаються у лейтмотивах, темах які звучать не нав'язливо, але музичними засобами вибудовують драматургічний розвиток сюжету. Саме завдяки таким музичним аркам, які використовує композитор для ще більшого розкриття образу Мімі, можна поринути відчуття та переживання, які охоплюють героїню, її невидимі думки, що відображаються у музиці.

Початок 3 акту. Перед розмовою з Марселем, Мімі відчуває внутрішню боротьбу двох почуттів, які відображаються в оркестровій партії та лунають декілька тактів: перша відтворює лейттему «Розповіді Мімі» – «Si. Mi chiamano Mimi», нагадуючи зародження кохання головних героїв, друга відтворює лейттему прощання – початок арії Мімі з 3 дії на слова: «Donde lieta usci al tuo grido d'amore» майбутнє рішення розлуки з Рудольфом:

Рис. 2. Початок 3 дії, вступ, оркестрова партія

За структурою арія наскрізного розвитку дії та не має чіткої будови. Тому її краса та шарм означені невловимістю, а саме – постійна зміна вокальної партії за теситурою, то різкий спад, то стрибок до гори, у верхній регістр вокального голосу виконавиці; часті відхилення та зміна тонального плану; широкий спектр задіяних метро-ритмічних фігур – шістнадцяті, тріолі, половинні, чверті з крапкою та восьмі постійно змінюють одне одного, що зумовлює закладений смисл конкретного слова, що вимовляє Мімі. Для детального аналізу та зручності, пропонуємо розділити арію на умовні три епізоди: a, b, c.

Передує арії пролог-слово «Addio» (Прощавай). Цікавим є те, що композитор в першій арії «Розповіді Мімі» також починає з пролога – слова, певної згоди героїні – «Si» (Так). Якщо провести паралель, то можна сказати, що ці перші слова виступають ключовими смислами кожної арії. У «Розповіді Мімі» – «Si» обумовлює згоду дівчини відкритися, впустити у свій внутрішній світ Рудольфа, показати справжню себе, що і відображає вся арія, у другій – «Addio» – це, прощання з коханням, сумніви дівчини після почутих нею справжніх почуттів, які до неї відчуває Рудольф.

Перший умовний епізод «a» починається з оркестрового проведення теми «Розповіді Мімі» « Mi chiamano Mimì», а саме у струнної групи, композитор тим самим робить відсилку до першого, знайомого стану героїні при зародженні кохання, але у іншій тональності, це відображує розвиток образу героїні, неможливості повернути

Рис. 3. «Addio» слово-пролог Мімі

все як було, але теплий спогад зігріває та служить іманентною характеристикою її образу. Звучать її перші слова «Donde lieta usci al tuo grido d'amore, torna sola Mimi, al solitario nido» (Звідки вона щасливо вийшла на твій голос кохання, Мімі повертається одна в самотнє гніздо).

Рис. 4. Початок Арії Мімі

Поступово, виважено здіймаючись догори вокальна партія передає спокійний стан Мімі, струнна группа інструментів, як другий голос підтримує соліста, відтворюючи підтримуючу функцію.

Зазначене «espressivo» в оркестровій партії на словах «al solitario nido» (в самотнє гніздо) розкриває справжнє емоційне забарвлення, яке відчуває героїня. Кожна вокальна фраза поступово підіймається вгору, передаючи схвильованість, що

Рис. 5. Перша кульмінація Арії на словах «Ritorna un'altra volta..»

призводить до першої кульмінаційної хвилі стрибок на квінту у вокальній партії «e2 – a2», на ключовому слові «Ritorna» (Повернусь).

Завершується цей епізод знайомим проведенням в оркестровій партії теми з першої арії Розповіді Мімі – на піцикато у струнної групи,такий прийом композитора ніби огортає героїню у спогади та перші почуття, які зародились при знайомстві з поетом.

Другий епізод **«b»** починається теж з невеликого пролога – «Addio, senza rancor» (Прощавай, без гніву), зазначене композитором «lento», на слові «addio» показує більш виважене та рішуче рішення, яке доводиться приймати дівчині.

Арія звучить одразу, зазначена між прологом лише восьма пауза, слугує продовженням слів – «Ascolta, ascolta» (Слухай, слухай) – Мімі в цьому епізоді говорить про молитовник, який вона залишила у кімнаті Рудольфа, та просить, аби він загорнув його у фартук та віддав швейцару. Вокальна партія цього епізоду будується на трьох однакових мелодійних темах, які за своїм тяжінням та мелодією поступово спускаються вниз, охоплюючи октаву (d2-d1). Три однакові теми цього епізоду звучать наче три замкнені речення, які обміркувала героїня. Оркестрова партія має підтримуючу функцію, задіяні скрипкова група та дерев'яно-духові інструменти. Супровід оркестру, який ніби вторить жіночому голосу, дуже чітко виділяє сильні долі кожного такту, метро-ритмічний пульс, що слугує внутрішнім іманентним відображенням внутрішнього стану героїні.

Третій епізод «c» кульмінація всієї арії, починається з різкої зміни тональності з Des – dur у

Рис. 6. «Addio, senza rancor»

Рис. 7. «Bada… sotto il guanciale»

A dur, бемолі змінюються на дієзи – на словах «Bada… sotto il guanciale c'e la cuffietta rosa» (Майте на увазі, під подушкою рожевий чепчик) – нова думка, яка охоплює Мімі, спогад про приємну особисту річ, яка нагадує про Рудольфа.

Раптова зміна тонального плану, музичної лінії, перед нами нова грань Мімі. В оркестровій партії одразу зазначене «tutti» разом з чотирма «pppp», акордова фактура, передує подальший розвиток та емоційний стрибок у вокальній партії, який звучить не очікувано. Лунає домінантовий септаккорд тональності «D-dur» на словах «Se vuoi…….» (Якщо ти хочеш……), немов сподівання у краще, тому що після кожної фрази зазначено багато крапок, як роздум.

У вокальній партії відбувається стрибок e2 – g2 (на квінту), потім ще раз повторює ті ж слова вже c2 – e2 октави (на терцію), немов емоційний вигук та не бажання покидати коханого. Але раптом знов зміна тональності, повернення в рідну тональність «Des-dur» яка супроводжує кульмінацію всієї арії на словах «se vuoi serbarla a…ricordo d'amor!» (якщо хочеш зберегти це на згадку про кохання). Вокальна партія поступово підіймається догори та відзначаються головні два слова «ricordo» (згадка) – в вокальній партії лунає стрибок f2 – h2 октави, та на слові «d'amor» (кохання) c2 – a2.

Оркестрова партія, навіть в кульмінаційний момент, звучить достатньо м'яко та стримано. Весь оркестр, ніби в унісон, вторить вокальному голосу та підтримує.

В момент кульмінації, коли вокальний голос звучить на високій теситурі, він не відділяється від оркестру, а майже потопає в оркестровій фактурі. До речі, такий характерний прийом часто використовується в операх Верді та Пуччіні. Диригенти, розуміючи первісний задум композитора, так вибудовують динаміку звучання, що голос соліста не звучить «понад» оркестром, а стає мов би однією з «оркестрових партій» – вокал стає невід'ємною частиною оркестрової партитури.

Наприкінці арії, одразу після кульмінації, в оркестровій партії з'являється новий інструмент – арфа. Її ніжне та характерне звучання надають завершенню арії нового смислу. Накладаючись на останні слова героїні, чуттєвою, як висновок, фразою на середньому діапазоні голосу «Addio….addio senza rancor» (Прощавайте, без гніву). Дуже м'яко та віддалено арфа стає передвісником трагічного фіналу опери.

Можна сказати, що це арія сповідь – монолог Мімі, не дивлячись на хворобу і водночас бажання бути с Рудольфом, вона наважується на сміливе рішення, аби не обтяжувати собою. Перед виконавицею партії Мімі постає завдання глибинного аналізу не тільки вокальної складової партії, але й

Рис. 8. «Se vuoi…….»

Рис. 9. «Se vuoi serbarla a…ricordo d'amor!»; «Addio….addio senza rancor»

загальної музичної партитури опери, в якій закладено творчий задум композитора.

Висновки. В Будуванні оркестрової партитури та вокальної партитури, які існують разом, відображається розвиток образно-семантичної складової музичних образів в опері Дж. Пуччіні «Богема». Наскрізний розвиток дії, який не переривається на хвилину, відтворює будування опери, як єдиного смислового твору. Характерною ознакою опер Дж. Пуччіні є те, що вокальний голос не відокремлюється від музичного полотна, а несе у собі значення окремого інструмента, що працює на розшифровку музичного образу. Прощальна арія Мімі, не тільки є частиною драматургічного розвитку опери, але і за своєю будовою відображає драматургічний розвиток всередині себе, розкриваючи іманентно-інтонаційну будову образу Мімі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Є.Б. Тембр-амплуа як інструмент вираження оперного «голосообразу» (на прикладі драматичного тенора). Музичне мистецтво і культура: науковий вісник ОНМА імені А.В. Нежданової / гол.ред. К. Фламм. Вип. 30(1). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 89–96.

2. Васильєва Л.Л. Семантика основних елементів музичного мовлення HARD-AND-HEAVY: педагогічний аспект. RS Global Sp. z O.O., Poland: «World science» Вип. 29(1), 2018. С. 28.

3. Giacomo Puccini «La boheme». Partitura. Full Score. Ricordi, 1999.

4. Linklater K. «Freeing the Natural Voice» New York: Drama Book Specialist, 1976.

5. Оганезова-Григоренко О.В. Тембр-амплуа як основа музичного образу у вокальному мистецтві. Modern Ukrainian musicology: from musical artifacts to humanistic universals: Collective monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. 522 p. С. 440–459.

6. Самойленко О.І. «Мова свідомості» та семантичний аналіз музики: до постановки проблеми – Музичне мистецтво і культура: Науковий вісник Одеської державної музичної академії імені А.В. Нежданової / гол. ред. О.В. Сокол. Одеса: Друк, 2004.
7. Титаренко Т.М. «Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності» – Київ, 2002. С. 376.
8. Роменець В.А., Кірічук О.В. «Основи психології»: підручник. – видавництво Либідь., 2006.

REFERENCES

1. Avramenko Y.B. (2020) Tembr-amplua yak instrument vyrazhennia opernoho «holosoobrazu» (na prykladi dramatychnoho tenora). [The role of timbre as a tool for the creation of an operatic “holo-image” (on the example of a dramatic tenor)] Muzychne mystetstvo i kultura: naukovyi visnyk ONMA imeni A.V. Nezhdanovoi / hol.red. K. Flamm. – Musical art and culture: scientific bulletin Odesa National Academy of Music named after A.V. Nezhdanova / editor-in-chief K. Flamm, 1. 89–96. [in Ukrainian].
2. Vasylieva L.L. (2018) Semantyka osnovnykh elementiv muzychnoho movlennia HARD-AND-HEAVY: pedahohichnyi aspekt [Semantics of the main elements of HARD-AND-HEAVY musical speech: pedagogical aspect] RS Global Sp. z O.O., Poland: «World science», 28. [in Ukrainian].
3. Giacomo Puccini (1999) La boheme [La boheme] Partitura. Full Score. Ricordi. [in Italian].
4. Linklater K. (1976) Freeing the Natural Voice [Freeing the Natural Voice] New York: Drama Book Specialist.
5. Ohanezova-Hryhorenko O.V. (2021) Tembr-amplua yak osnova muzychnoho obrazu u vokalnomu mystetstvi. [The role of timbre as the basis of a musical image in vocal art] Modern Ukrainian musicology: from musical artifacts to humanistic universals: Collective monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. 522 p. R. 440–459. [in Ukrainian].
6. Samoilenko O.I. (2004) «Mova svidomosti» ta semantychnyi analiz muzyky: do postanovky problemy. [«Language of consciousness» and the semantic analysis of music: towards the statement of the problem] Muzychne mystetstvo i kultura: Naukovyi visnyk Odeskoi derzhavnoi muzychnoi akademii imeni A.V. Nezhdanovoi / hol. red. O.V. Sokol. – Musical art and culture: Scientific Bulletin of the Odessa State Music Academy named after A.V. Nezhdanova / goal. ed. O.V. Sokol Odesa: Druk. [in Ukrainian].
7. Tytarenko T.M. (2002) Zhyttievyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti. [The life world of an individual: within and beyond everyday life] – 5. 376. [in Ukrainian].
8. Romenets V.A., Kirichuk O.V. (2006) Osnovy psykholohii. [Basics of psychology]: pidruchnyk. – vydavnytstvo Lybid. – textbook. – Lybid publishing houses. [in Ukrainian].

УДК 78.071.1(477):780.616.432.083.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-9

Тетяна СИРЯТСЬКА,
orcid.org/0000-0003-0900-2857
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри загального та спеціалізованого фортепіано
Харківського національного університету мистецтв
(Харків, Україна) stethr69@gmail.com

СПЕЦИФІКА МЕТОДІВ РОБОТИ НАД ПОЛІФОНІЧНИМИ ЦИКЛАМИ М.СКОРИКА (НА ПРИКЛАДІ ПРЕЛЮДІЇ ТА ФУГИ C-DUR)

У статті розглядаються основні принципи роботи над поліфонічними циклами Мирослава Скорика. Прелюдії і фуги М. Скорика виділяються з-поміж інших своїми яскравими індивідуально-стильовими рисами: в них немає підкресленого новаторства, оскільки М. Скорик звернувся до жанру прелюдії та фуги, коли той уже набув значного поширення серед композиторів і в Україні, й у світі, і більшість з них запропонувало безліч нових нетрадиційних рішень, однак Мирослав Скорик ставить акцент на єдності традицій – класичних та новітніх – і з особливою майстерністю втілює цю ідею у сфері поліфонічного письма. В цьому вбачається ґрунтовна обізнаність композитора у жанрово-стильових аспектах (Задерацька, 1999).

Поняття стилю мало для Мирослава Скорика важливе значення. У ранні роки композитор значною мірою захопився художніми віяннями сучасності і намагався знайти актуальні рішення в питаннях композиції. Поєднання характерних стильових рис минулих епох та модерних знахідок, а також їх зіставлення породило свободу у творчості М. Скорика. У стильовому підході Мирослава Скорика спостерігається дві тенденції – це 1) алюзії до минулих епох, часто досить контрастних і віддалених у часі та 2) зіставлення їх в іронічній формі. У М. Скорика ці два напрямки одночасно надзвичайно органічно вплітаються в музичну тканину.

Риси «стильової гри» М. Скорика добре помітні власне у прелюдіях та фугах. Елемент іронії, присутній в стильовому аспекті, не перешкоджає піднесеному та величному настрою, притаманному образній сфері. Цикл очевидно орієнтується на бахівський зразок і, попри вплив музичних засобів ХХ ст., зберігає характерний для барокової доби раціоналізм.

Важливо розуміти, яке завдання ставить перед собою композитор у роботі над поліфонічним циклом, а саме – створення не досконалої реальної моделі, а фантастичного, саркастичного, часом ірреального образу, який поступово перевтілюється у дещо величне, де «несправжнє» набуває чіткої форми, а комічне – серйозності. Цього ефекту Мирослав Скорик досягає шляхом введення несподіваних «збоїв» у закладених із самого початку прийомах, що їх, почувши вперше, слухач очікуватиме й надалі. Таке «порушення» початкового задуму характерне чи не для усіх прелюдій та фуг М. Скорика (Задерацька, 1999: 42).

Ключові слова: *прелюдія, фуга, поліфонічний цикл, аудіозапис, аналіз форми.*

Tetiana SYRIATSKA,
orcid.org/0000-0003-0900-2857
Candidate of History Arts,
Accociate Professor at the Department of General and Specialized Piano
Kharkiv National Univercity of the Arts
(Kharkiv, Ukraine) stethr69@gmail.com

SPECIFICITY OF METHODS OF WORKING ON POLYPHONIC CYCLES BY M. SKORYK (USING THE EXAMPLE OF THE PRELUDE AND FUGU IN C-DUR)

The article examines the main principles of work on Myroslav Skoryk's polyphonic cycles. Preludes and fugues by M. Skorika stand out from the others with their bright individual stylistic features: there is no emphasized innovation in them, since M. Skoryk turned to the genre of prelude and fugue when it had already gained considerable popularity among composers both in Ukraine and in the world, and most of them offered many new non-traditional solutions, but Myroslav Skoryk emphasizes the unity of traditions – classical and modern – and with special skillfully embodies this idea in the field of polyphonic writing. This shows the composer's thorough knowledge of genre and style aspects (Zaderats'ka, 1999).

The concept of style was important to Myroslav Skoryk. In his early years, the composer was largely fascinated by contemporary artistic trends and tried to find relevant solutions to composition issues. The combination of characteristic stylistic features of past eras and modern finds, as well as their juxtaposition, gave rise to freedom in the work of M. Skoryka Two trends can be observed in Myroslav Skoryk's stylistic approach – these are 1) allusions to past eras, often

quite contrasting and distant in time, and 2) juxtaposing them in an ironic form. In M. Skoryka soon, these two directions at the same time are extremely organically woven into the musical fabric.

Features of the «stylistic game» of M. Skoryka the score is clearly visible in the preludes and fugues. The element of irony, present in the stylistic aspect, does not interfere with the lofty and majestic mood inherent in the figurative sphere. The cycle is obviously based on the Bach model and, despite the influence of musical means of the 20th century, retains the rationalism characteristic of the Baroque era.

It is important to understand what task the composer sets himself in working on the polyphonic cycle, namely – the creation not of a perfect real model, but of a fantastic, sarcastic, sometimes unreal image, which gradually transforms into something majestic, where the «unreal» acquires a clear form, and the comic – seriousness. Myroslav Skoryk achieves this effect by introducing unexpected «glitches» in the techniques laid down from the very beginning, which, having heard them for the first time, the listener will expect in the future. Such a «violation» of the initial idea is characteristic of almost all of M. Skoryk's preludes and fugues (Zaderats'ka, 1999: 42).

Key words: *prelude, fugue, polyphonic cycle, audio recording, form analysis.*

Постановка проблеми. Малі цикли «Прелюдії та фуги» (1987–1988) Мирослава Скорика (1938–2020) представляють собою оригінальне композиційно-драматургічне явище.

Перший зошит було створено в період з 1987 по 1988 роки, а Другий залишився ненаписаним, отже М. Скорик є автором всього шести прелюдій та фуг, написаних в тональностях *C-dur*, *Des-dur*, *D-dur*, *Es-dur*, *E-dur*, *F-dur*[1]. Разом із тим, наявне видання (Київ, «Музична Україна, 1989) містить заголовок «Дванадцять прелюдій та фуг» і підзаголовок «Зошит № 1», що може дезорієнтувати піаніста, який тільки починає знайомитись з творчістю М. Скорика.

Аналіз досліджень. Методичної літератури, присвяченої Прелюдіям та фугам М. Скорика, доволі небагато. Серед перших розробок, де надано рекомендації щодо їх виконання, слід відзначити роботу Д. Личковської, Л. Черкас (Личковська, Черкас, 1996), де розглядається Прелюдія та фуга *F-dur*. Серед найбільш цінних надбань цих методичних рекомендацій – запропонована аплікатура в ряді складних епізодів із подвійними нотами (Личковська, Черкас, 1996: 28), яка може стати в нагоді здобувачу, що працює над даним циклом, і зауваження щодо необхідності точного виконання всіх штрихів, «особливо тоді, коли в одній руці проходять два голоси, які потрібно виконувати контрастними штрихами» (Личковська, Черкас, 1996: 30). Важливе також спостереження авторів щодо ролі гомофонного начала в Фузі *F-dur* (Личковська, Черкас, 1996: 31).

Серед пізніших публікацій можна виділити статтю К. Івахової, щодо темпоритму фортепіанних творів М. Скорика, де зазначено, що «в Прелюдіях і фугах композитор зберігає класичну жанрову чіткість і організуючу роль метру, що в певній мірі обмежує темпову свободу» (Івахова, 2015). Це доволі справедливе зауваження, як ми побачимо в процесі наступного аналізу, оскільки ряд прелюдії і фуг спокушають виконавця використовувати *tempo rubato* через ілюзію свободи висловлювання, наявність *quasi*-імпровізаційних епізодів, однак насправді агогічних вказівок у М. Скорика доволі мало, що зумовлено важливою роллю ритмічного компоненту, який може пронизувати всю форму (як, наприклад, Фуга *F-dur*), і строгістю, неокласичністю естетичних орієнтирів цього циклу.

В підручнику Н. Ревенко, присвяченому фортепіанному виконавству, натомість, доволі мало спостережень щодо принципів роботи над поліфонічними творами М. Скорика. Відзначено лише їх загальні естетико-стильові особливості, як то прагнення «узагальнити класичний і сучасний досвід» (Ревенко, 2020: 70), близькість до Й. С. Баха та Д. Шостаковича (Ревенко, 2020: 71); строгість і лінеарність фуг (Ревенко, 2020: 71), хоча, як ми побачимо в процесі аналізу, ця теза може бути спростована в ряді мініциклів; вагому роль інверсійної форми теми, яка може мати «свою систему проведень» [там само], тяжіння до барвистих сонорних ефектів і «розведення регістрів» в кульмінації [там само].

Серед інших публікацій, з якими може ознайомитись виконавець, що обирає до програми прелюдії та фуги М. Скорика, можна рекомендувати статті К. Івахової (Івахова, 2013), де здійснюється стислий огляд присвяченої композитору літератури, а також різних напрямів і течій, які знаходять відбиття в його творчості; М. Рудик (Рудик, 2012), яка розглядає Прелюдії та фуги М. Скорика в контексті інших українських поліфонічних циклів; Л. Циганюк (Циганюк, 2020), де узагальнюються

[1] Звертаючись, як до аналізу, так і до виконання його поліфонічних творів, треба враховувати, що М. Скорик є автором концепту «дванадцятиступеневої діатоніки», чому відповідає органічне поєднання ознак тональності і всієї хроматичної шкали. У відповідності до цього, *C-dur* у М. Скорика рівною мірою містить і ознаки *c-moll*, і навіть *e* фрігійського (Фуга), а також всю хроматичну палітру, що свідчить про умовність вказаних композитором «тональностей».

естетико-стильові особливості Прелюдій та фуг М. Скорика, та монографію Л. Кияновської (Кияновська, 2008).

Мета статті – розкрити специфіку методів роботи над виконанням поліфонічних циклів Мирослава Скорика.

Виклад основного матеріалу. Роботу над поліфонічними циклами Н. Ревенко пропонує розпочати з прослуховування аудіозапису і ознайомлення з найвідомішими редакціями (Ревенко, 2019: 200). Якщо редакція поліфонічних творів М. Скорика наразі одна (Скорик, 1989), то різні виконавські версії активно пропонуються на майданчику *YouTube*. Серед них ми майже не зустрічаємо професійних студійних записів, за винятком Романа Рєпки (Скорик, 2025), який активно популяризує музику українських авторів (Федоріна, 2023). Однак, *YouTube* активно поповнюється домашніми і концертними записами прелюдій і фуг М. Скорика різної якості і рівня виконання, що дає можливість представити як оптимальні, так і менш вдалі рішення при роботі над інтерпретацією. На деякі з них (Скорик, 2013) ми будемо звертати увагу в процесі аналізу.

Наступний етап, згідно з Н. Ревенко – це «виявлення зв'язку між частинами даного циклу» (Ревенко, 2019: 200). Це цілком слушне спостереження, яке має бути направлене не тільки на вияв «єдності» [там само], але й рівня контрастності частин в циклі, що надасть інтерпретатору початковий вектор роботи. У випадку з прелюдіями та фугами М. Скорика ми будемо спостерігати, що навіть доволі контрастні частини мініциклу можуть виявляти свою єдність на рівні інтонаційної структури теми (*C-dur*) або взагалі містити арку в фузі, яка повертає звукообраз, закладений в Прелюдії (*Des-dur*). Виявлення і співвіднесення схожих фрагментів, арок має стати одним із початкових етапів роботи над драматургією мініциклу.

Третім етапом роботи стає аналіз форми і основної теми. Перший спрямований на побудову загальної виконавської драматургії, а щодо аналізу теми, він дає можливість оцінити жанрову природу всієї частини (інструментальний чи вокальний тематизм), звуковисотну структуру (гостра хроматика чи тяжіння до відносної діатоніки), панування легатного чи більш сухого, «клавірного» або маркатного штриха, що врешті вплине на характер усієї мініатюри.

Щодо роботи над динамічним планом, то у випадку з прелюдіями та фугами М. Скорика вона доволі проста, оскільки в частинах мініциклів ясно позначено ключову кульмінаційну зону – як правило, вона характеризується динамікою *fortissimo*, рідше – *fff*, максимальним ущільненням фактури, «розсуванням» регістрів правої та лівої рук, нерідко – найбільш інтенсивним ритмічним рухом (особливо при підході до кульмінації).

Для досягнення якісного звучання і осмисленного інтонування із чутними голосами і проведеннями теми, фуги рекомендують грати у вигляді окремих голосів, а потім – попарно (Ревенко, 2019: 202). І, врешті, не слід забувати універсальний спосіб роботи над творами будь-якого стилю і жанру – тривала гра – вслуховування в повільному темпі перш ніж його виконання в «концертному» варіанті.

Окрім таких консервативних методів, деякі педагоги рекомендують використовувати інноваційні для вдосконалення поліфонічних навичок. Так, Н. Іліницька описує два варіанти «роботи в трійках» (Іліницька, 2018: 75). Перший передбачає, що троє учасників сідають в один ряд, при цьому центральний – мовчить, а крайні розмовляють. Той, хто в центрі, має почути, про що говорять сусіди. В ролі вербального матеріалу тут може виступати казки, вірші, проза. Другий варіант – всі учасники розміщуються трикутником і розмовляють одночасно. Їх завдання – почути одне одного. Н. Іліницька зауважує, що результати такої роботи з'являються не одразу, і «цей навик необхідно напрацьовувати» (Іліницька, 2018: 75), втім в перспективі вони вчаться чути одночасно декілька голосів, що і важливо для виконання поліфонії.

Керуючись загальними принципами роботи над поліфонією, розглянемо кожен з поліфонічних циклів М. Скорика детальніше. Перший зошит було створено в період з 1987 по 1988 роки, а Другий залишився ненаписаним, отже М. Скорик є автором всього шести прелюдій та фуг, написаних в тональностях *C-dur*, *Des-dur*, *D-dur*, *Es-dur*, *E-dur*, *F-dur*[2]. Разом із тим, наявне видання (Київ, «Музична Україна, 1989) містить заголовок «Дванадцять прелюдій та фуг» і підзаголовок «Зошит № 1», що може дезорієнтувати здобувача, який тільки починає знайомитись з творчістю М. Скорика.

[2] Звертаючись, як до аналізу, так і до виконання його поліфонічних творів, треба враховувати, що М. Скорик є автором концепту «дванадцятиступеневої діатоніки», чому відповідає органічне поєднання ознак тональності і всієї хроматичної шкали. У відповідності до цього, *C-dur* у М. Скорика рівною мірою містить і ознаки *c-moll*, і навіть *e* фрігійського (Фуга), а також всю хроматичну палітру, що свідчить про умовність вказаних композитором «тональностей».

Прелюдія та фуга *C-dur* поряд із Прелюдією та фугою *F-dur* (Зошит 1, № 6) та *D-dur* (Зошит 1, № 4) – один із найбільш виконуваних серед піаністів мініциклів у М. Скорика. Він, передусім, приваблює своїм лаконізмом (Прелюдія – 26 тактів, фуга – 35 тактів), відносною простотою фактури (переважне двоголосся – в Прелюдії, триголосся – в фузі) і інтонаційною рельєфністю. Остання зумовлена застосуванням типової для М. Скорика дванадцятиступевої діатоніки, що ґрунтується на поєднанні рис тональності і залучення всіх 12 звуків хроматичної шкали, і стає фактором як стилістичної своєрідності музики більшості прелюдій і фуг, так і їх складності з точки зору досягнення осмисленого виразного інтонування.

Саме досягнення виразного інтонування становить основне завдання в **Прелюдії, *Allegretto***, тема-мелодія якої викладається в перших двох тактах на фоні тонічного органного пункту. Вона, з одного боку, викликає асоціації з бароковими зразками, як, наприклад, із темою Фуги *c-moll* (*WTK I*) Й. С. Баха, а з іншого – характеризується гостротою інтерваліки, що видає її приналежність до музики XX століття. Перший фактор виявився в гавотній ритміці і широких стрибках теми, які можуть бути вдало підкреслені *non-legato* або *portamento*, що надасть їм клавірного характеру. При цьому особливої уваги заслуговує ритмоформула ♫ як основний ритмічно-інтонаційний елемент теми. Звернемо увагу, що в нотному тексті лігою об'єднані лише ці три перші ноти, в той час як наступний рух восьмими не об'єднується лігою, а отже подальше виконання *non-legato* чи *portamento* цілком обґрунтоване.

Другий фактор розкривається уже в початковому аналізі теми. Звернувши увагу на інтонаційний склад стрибків, ми бачимо висхідні та низхідні квартові ходи із секундовим зсувом (*h-e*, *b-es*), комбінацію з двох тритонів – низхідного та висхідного, з'єднаних півтонами (es^2-a^1-gis^1-g^1-cis^2), а також подальший хід на квінту і малу секунду, що сприймаються, як друга, дещо викривлена ланка секвенції попереднього мотиву з чотирьох вісімок. В процесі нетривалого експонування тема охоплює всі 12 тонів хроматичної шкали. Завершується тема тоном *es*, який виступає III мінорним ступенем ладу, що надає Прелюдії ознак мажоро-мінору.

Все це зумовлює інтонаційну складність теми Прелюдії, і необхідність вибору такого темпу, щоб вона не стала просто початковим «пасажем», а насиченою барвами виразною ініціюючою фразою, і такого забарвлення кожного інтервалу, якій дасть слухачеві відчуття осмисленості, новизни, структурованості даної теми, керованої доволі раціональною логікою. Тому не дуже вдалим здається виконавське рішення Хаджиглоу Мелікє (Скорик, 2025), яка грає дану Прелюдію радше в темпі *Allegro* (тривалість Прелюдії ~ 50), аніж у вказаному *Allegretto*, що мало б надати її виконанню відчуття віртуозності і впевненості, однак натомість справляє враження індиферентності до інтонаційної виразності твору.

В подальшому виконанні піаніст має продовжувати враховувати цей баланс – між бароково-клавірним і гостро сучасним при тому, що тема буде проводитись у початковому вигляді лише у нетривалій репризі (тт. 23–26), а в процесі викладу постійно оновлюється, що зумовлює необхідність окремого вибудовування кожної лексико-синтаксичної структури Прелюдії. Так, у другому проведенні (тт. 3–4) в темі з'являються інтонації сексти, що доповнюють асоціацію з темою бахівської фуги, а бас починає рухатися рівними хроматичними ходами. В третьому проведенні (тт. 5–6) в мелодію проникають численні синкопи, а також з'являється стрибок на нону (т. 5). При тому, що незмінним залишатиметься пріоритет лінії верхнього голосу, слід звернути увагу і підкреслити поодинокі елементи імітаційного викладу (тт. 6–7, т. 12), з передачею тематичного матеріалу нижньому.

Рис. 1. М. Скорик. 12 прелюдій та фуг для фортепіано. Зошит № 1. Прелюдія C-dur, основна тема, тт. 1–2

Кульмінаційною зоною Прелюдії стає середина (тт. 14–22), в якій лінії двоголосся досягають максимальної регістрової відстані. В нижньому продовжується рівний рух по хроматизмах, що спускається в контроктаву, переважно чвертями та половинним, в той час як в верхньому звучать і елементи основної теми, і секвенції, і мелодизована фігурація, сягаючи регістру четвертої октави (*gis*^{4}, т. 19). Її пронизливе звучання співпадає із динамічною кульмінацію – *fortissimo*, що визначає цей епізод як найнапруженіший в драматургії форми Прелюдії. Разом із тим дволінійна фактура середини вирізняється максимальною простотою. Як і в першому розділі, в середині найважливішим для піаніста має стати пошук балансу. Цей епізод має прозвучати на межі речитацій-скандувань в дусі агресивного ударного звуковидобування, віднайденого XX століттям, та барокової стриманості.

В лаконічній репризі слід приділити особливу увагу забарвленню фінальної гармонії, яка розв'язує ладове протиріччя Прелюдії, затверджуючи *C-dur*.

Фуга № 1, *Moderato con moto*, як і Прелюдія, визначається вишуканістю, інтонаційною складністю теми і її тонально-ладової основи, що має змусити піаніста обрати доволі стриманий темп в діапазоні *Moderato*. Її лаконізм (35 тактів) водночас не має обманути виконавця, оскільки в процесі розвитку форми в фузі зустрічаються доволі складні епізоди – потрійна стретта (тт. 23–25), подальша інтермедія, побудована на подвійних паралельних квінтах (тт. 25–28). Все це вимагає ретельного аналізу як самої теми, так і логіки розгортання фуги.

На відміну від теми Прелюдії, в який відчувалися і елементи танцювальності, і характерності, асоціації з бароко та гостротою сучасної музичної мови, в темі фуги важливої ролі набуває лірична складова. Цьому відповідає її інтонаційний зміст, що наближується до національного пісенного фольклору – квінтова інтонація, яка асоціюється із ліричною пісенністю, перевага поступеневого руху в продовженні теми, опора на *quasi*-діаточнічний лад, який наближується до *e* фрігійського. Водночас тема виявляє зв'язок із Прелюдією – завдяки початковій ритмічній формулі ♫, поділенню теми на два основних фрагменти та поєднанню квінтового і тритонового інтервалів у початковому мотиві. Наявність ліг «широкого дихання», в свою чергу, свідчить про необхідність зв'язного виконання, і відхід від «клавірного» піанізму, що відрізняє фугу від Прелюдії.

Отже початкове проведення теми вимагає від піаніста виявлення наспівної природи тематизму, і м'якості *legato*, що зберігається протягом усієї фуги. Перший розділ охоплює три проведення теми – всі в скрипковому ключі – від e^1 (т. 1), від h^1 (тт. 4–7) та від e^2 (тт. 7–10). Суттєвий контраст вносить стійке протискладення (т. 5), що вперше звучить в альті. Його початок являє собою зразок прихованої поліфонії на зразок бахівської Фуги *d-moll* (з Токати та фуги *d-moll*) і виконується поєднанням *staccato* та *tenuto*.

Дотримання вказаних штрихів забезпечує значну рельєфність цього тематизму і потребує окремого пропрацювання, оскільки верхній голос, в якому проходить друга половина теми, має звучати на *legato*. Завершується перший розділ форми інтермедією (тт. 1–12), побудованою на початковому мотиві теми, що розвивається секвентно-імітаційно в усіх трьох голосах.

Центральний розділ фуги пов'язаний з «завоюванням» нового регістру (мала, велика та контр-

Рис. 2. М. Скорик. 12 прелюдій та фуг для фортепіано. Зошит № 1. Фуга C-dur, основна тема, тт. 1–4

Рис. 3. М. Скорик. 12 прелюдій та фуг для фортепіано. Зошит № 1. Фуга C-dur, стійке протискладення, тт. 5–7

октава) та нових звуковисотних вимірів теми (*C/c* – т. 15, *cis* – т. 18, *As* – т. 21), а також залученням нових поліфонічних прийомів – проведень теми в інверсії (т. 18), у вигляді потрійної стретти (тт. 23–28), від тонів ges^2, b^2 – в верхній парі голосів, від *H* (інверсія) – в басу. Стретта перетікає в рух паралельними квінтами, що відповідає викладу другої половини теми (тт. 25–28) і викликає аналогії із середнім розділом прелюдії. Стретний епізод також виступає кульмінацією фуги, вимагаючи від піаніста впевненого, виразного підкреслення кожного проведення теми водночас із пошуком зручної аплікатури для виконання щільної поліфонічної фактури і подвійних нот. Реприза (тт. 32–35), як і в Прелюдії, доволі стисла, і містить лише одне «подвійне» проведення теми в дециму через октаву (від *C* та від e^1). Уваги виконавця вимагає лише останній каданс, в якому композитор вводить фігурацію на кшталт трелі в ритміці тридцятьдругих. Вона не має затьмарити досягнену тоніку. Треба добитися її звучання неначе легкого обертонового відлуння, яке залишить у слухача відчуття прозорого хроматичного кластера.

Висновки. Отже, методи роботи над прелюдіями та фугами М. Скорика полягають в ознайомленні з музичним текстом (Скорик, 1989) та наявними аудіозаписами; виявленні типу співвідношення частин мініциклу, а також схожих епізодів і арок; аналізі форми (проведення теми, найбільш складних епізодів, кульмінації, репризи) і ключової теми кожної частини (інструментальна / вокальна, *legato* / *portamento* / *marcato*, діатоніка / хроматика); після чого уже пропонується перейти до більш кропіткої роботи – гри окремих голосів, пар голосів (особливо, коли композитор застосовує контрастні штрих в різних голосах), і традиційно грати переважно в повільному темпі, лише пізніше переходячи до більш жвавого (останній завжди має бути визначений найбільш складним, ритмічно і фактурно насиченим епізодом форми).

Найбільш доцільним для першого знайомства із стилістикою та поліфонічними принципами М. Скорика представляється мініцикл Прелюдії та фуги *C-dur*, який водночас містить алюзії до знайомої здобувачам музики бароко. Мініцикл Першого зошита – Прелюдія і Фуга *C-dur* Мирослава Скорика втілює однозначний пріоритет лінеарності і поліфонічного мислення. Його можна запропонувати піаністам і на бакалаврському рівні, і на рівні вищої освіти «Магістр» в курсі «Спеціального фортепіано».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Задерацька А. Прелюдії та фуги. *Мирослав Скорик: Збірка статей.* Львів: Сполом, 1999. С. 41–53.
2. Івахова К. П. Історико-мистецтвознавчі та художньо-дидактичні дослідження фортепіанної творчості Мирослава Скорика. *Педагогічний дискурс*, 2013. Вип. 15. С. 279–285.
3. Івахова К. Темпоритм фортепіанних творів М. Скорика. *Культура і сучасність*, 2015. № 1. С. 141–145.
4. Ілініцька Н. С. Особливості роботи над поліфонією зі студентами факультету мистецтв (традиційні та інноваційні методи). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики, 2018. Вип. 31. С. 72–76.
5. Кияновська Л. Мирослав Скорик: людина і митець. Львів: СПОЛОМ, 2008. 591 с.
6. Личковська Д. І., Черкас Л. І. Поліфонічні твори для фортепіано українських композиторів XX ст.: методичні рекомендації для студентів диригентських факультетів музичних вузів. Київ, 1996. 18 с.
7. М. Скорик. Прелюдія та фуга Des-dur. Катерина Нанай – фортепіано, Університетський коледж Київського університету імені Бориса Грінченка, Київ, грудень 2013 року URL: https://www.youtube.com/watch?v=2gOpts6ltj4 (дата звернення: 10.01.2025)
8. Ревенко Н. Інструментальне виконавство (фортепіано) Частина ІІ: навчально-методичний посібник. Миколаїв: «РАЛ-поліграфія», 2020. 212 с.
9. Ревенко Н. Методи роботи над поліфонічними циклами європейських композиторів в сучасній практиці педагога-піаніста. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлінського*. Педагогічні науки, 2019. № 1 (64). С. 199–204.
10. Рудик М. М. Ескізи до огляду української інструментальної музики останньої третини XX ст.: цикли п'єс, сонати. *Наукові записки*. Серія: Мистецтвознавство, 2012. С. 154–159.
11. Скорик, Мирослав. Дванадцять прелюдій та фуг для фортепіано. Зошит № 1. Київ: Музична Україна, 1989. 56 с.
12. Федоріна В. Роман Рєпка: Я граю переважно забутих та маловідомих авторів (12 серпня 2023). Інтерв'ю з України. URL: https://rozmova.wordpress.com/2023/09/08/roman-repka/ (дата звернення: 10.01.2025)
13. Хаджиоглу Мєлікє_М.Скорик «Прелюдія і фуга» C-dur URL: https://www.youtube.com/watch?v=jZdb2NdBrF4 (дата звернення: 10.01.2025)
14. Циганюк, Л. І. Естетико-стильові особливості циклу «Прелюдії і фуги для фортепіано» Мирослава Скорика. *Збірник наукових праць ΛΌГОΣ. Tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée*, 2020. Vol. 3. С. 102–104.
15. Myroslav Skoryk – Prelude and Fugue in F major audio+sheet music. Performer – Roman Repka. URL: https://www.youtube.com/watch?v=OI5uNgCKd4I (дата звернення: 10.01.2025)

REFERENCES

1. Zaderatska A. (1999) Preliudii ta fuhy. [Preludes and fugues] Myroslav Skoryk: Zbirka statei. – Myroslav Skoryk: Collection of articles, 41–53. [in Ukrainian].
2. Ivakhova K. P. (2013) Istoryko-mystetstvoznavchi ta khudozhno-dydaktychni doslidzhennia fortepiannoi tvorchosti Myroslava Skoryka. [Historical-artistic and artistic-didactic studies of the piano work of Myroslav Skoryk] Pedahohichnyi dyskurs. – Pedagogical discourse, 15. 279–285. [in Ukrainian].
3. Ivakhova K. (2015) Temporytm fortepiannykh tvoriv M. Skoryka [The tempo of piano works by M. Skoryka] Kultura i suchasnist. – Culture and modernity, 1. 141–145. [in Ukrainian].
4. Ilinitska N. S. (2018) Osoblyvosti roboty nad polifoniieiu zi studentamy fakultetu mystetstv (tradytsiini ta innovatsiini metody). [Peculiarities of working on polyphony with students of the Faculty of Arts (traditional and innovative methods)] Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 16 : Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky. – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanova. Series 16: Creative personality of the teacher: problems of theory and practice, 31. 72–76. [in Ukrainian].
5. Kyianovska L. (2008) Myroslav Skoryk: liudyna i mytets. [Kiyanovska L. Myroslav Skoryk: man and artist], 591. [in Ukrainian].
6. Lychkovska D. I., Cherkas L. I. (1996) Polifonichni tvory dlia fortepiano ukrainskykh kompozytoriv KhKh st. [Polyphonic works for piano by Ukrainian composers of the 20th century] Metodychni rekomendatsii dlia studentiv dyryhentskykh fakultetiv muzychnykh vuziv. – Methodological recommendations for students of conducting faculties of music universities, 18. [in Ukrainian].
7. M. Skoryk Prelude and Fugue in D major. Kateryna Nanay – piano, University College of Kyiv University named after Boris Grinchenko, Kyiv, December 2013 URL: https://www.youtube.com/watch?v=2gOpts6ltj4 (access date: 10.01.2025)
8. Revenko N. (2020) Instrumentalne vykonavstvo (fortepiano) Chastyna II. [Instrumental performance (piano) Part II] Navchalno-metodychnyi posibnyk. – Educational and methodological guide, 212. [in Ukrainian].
9. Revenko N. (2019) Metody roboty nad polifonichnymy tsyklamy yevropeiskykh kompozytoriv v suchasnii praktytsi pedahoha-pianista. [Revenko N. Methods of working on polyphonic cycles of European composers in the modern practice of a pianist teacher] Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlinskoho. Pedahohichni nauky. – Scientific Bulletin of the MNU named after V. AT. Sukhomlinskyi. Pedagogical sciences, 1 (64). 199–204. [in Ukrainian].
10. Rudyk M. M. (2012) Eskizy do ohliadu ukrainskoi instrumentalnoi muzyky ostannoi tretyny KhKh st.: tsykly pies, sonaty. [Sketches for a survey of Ukrainian instrumental music of the last third of the 20th century: cycles of plays, sonatas] Naukovi zapysky. Seriia: Mystetstvoznavstvo. – Proceedings. Series: Science of art, 154–159. [in Ukrainian].
11. Skoryk, Myroslav. (1989) Dvanadtsiat preliudii ta fuh dlia fortepiano. Zoshyt № 1. [Skoryk, Myroslav. Twelve preludes and fugues for piano. Notebook No. 1], 56. [in Ukrainian].
12. Fedorina V. Roman Repka: I mostly play forgotten and little-known authors (August 12, 2023). Interview from Ukraine. URL: https://rozmova.wordpress.com/2023/09/08/roman-repka/ (access date: 10.01.2025)
13. Hadjioglu Melikye_M. Skoryk «Prelude and Fugue» C-dur URL: https://www.youtube.com/watch?v=jZdb2NdBrF4 (access date: 10.01.2025)
14. Tsyhaniuk, L. I. (2020) Estetyko-stylovi osoblyvosti tsyklu «Preliudii i fuhy dlia fortepiano» Myroslava Skoryka. [Aesthetic and stylistic features of the cycle «Preludes and fugues for piano» by Miroslav Skoryk] Zbirnyk naukovykh prats ΛΌΗΟΣ. Tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliqué. – Collection of scientific papers ΛΌΓΟΣ. Tendances scientifiques de la recherche fundamental et appliquée, 3. 102–104. [in Ukrainian].
15. Myroslav Skoryk – Prelude and Fugue in F major audio+sheet music. Performer – Roman Repka. URL: https://www.youtube.com/watch?v=OI5uNgCKd4I (access date: 10.01.2025)

УДК 78.036:78.071.1Лян(510):7.01(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-10

Тан Гао СІЦЗЯ,
orcid.org/0009-0006-6770-4581
аспірантка кафедри історії української музики та фольклористики
Національної музичної академії імені П. І. Чайковського
(Київ, Україна) yunnagao@gmail.com

ТВОРЧІСТЬ ЛЕЙ ЛЯНА: ДО ПИТАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МИТЦЯ

В статті розглянуто проблема культурної ідентичності сучасного американського композитора китайського походження Лей Ляна, що є ключовою у цілісному розумінні творчого доробку та філософії митця. Про це свідчать численні есе та інтерв'ю самого Ляна, його твори та проблемні акцентуації наукових та публіцистичних статей, присвячених композитору. Методологія дослідження спирається на біографічний, історіографічний, компаративний та аналітичний методи. Наукова новизна полягає в тому, що вперше в українському музикознавстві піднімається питання культурної ідентичності видатного композитора Лей Ляна. Досліджено його біографію та простежено певну двоїстість культурних пластів, які формували його світогляд та філософію творчості. Проаналізовано статті та інтерв'ю митця в розрізі подій, які вплинули на формування його усвідомлення власної культурної ідентичності, відношення до проблеми китайського, унікально-індивідуального та універсального. Зазначено обережне ставлення композитора до будь-якого конкретного визначення певного типу традиції, яке за його думкою лише посилює небезпеку гальмування як індивідуального мислення, так і розвитку незалежної особистості. Введено в музикознавчий обіг його фортепіанний твір «Місяць слідує за нами». Фортепіанна п'єса «Місяць іде за нами» є яскравим прикладом поєднання китайської естетики і сучасних західних композиторських технік. Формотворення п'єси відповідає тезі, яку композитор викладає у передмові, де зазначає, що прогулянка по ландшафту – як слуховому так і візуальному, втілює особливості китайської естетики. Одночасно композитор препарує цитовану китайську пісню новітніми технологіями і отримує сучасну п'єсу західного зразку. Показово, що сучасними засобами композитор із пентатонічної народної пісні отримує інтервальні комплекси, які повністю відповідають сьогоднішній композиторській західній парадигмі.

Ключові слова: *Лей Лян, композитори XXI ст., культурна ідентичність, сучасна фортепіанна музика.*

Tang Gao SIJIA,
orcid.org/0009-0006-6770-4581
Postgraduate Student at the History of Ukrainian Music and Music Folkloristics Department
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) yunnagao@gmail.com

CREATIVITY OF LEI LIAN: ON THE QUESTION OF THE CULTURAL IDENTITY OF THE ARTIST

The article examines the problem of the cultural identity of the contemporary American composer of Chinese origin Lei Liang, which is key in a holistic understanding of the musician's creative output and philosophy. This is evidenced by numerous essays and interviews by Liang himself, his works, and problematic accentuations of scientific and journalistic articles dedicated to the composer. The research methodology is based on biographical, historiographical, comparative and analytical methods. The scientific novelty lies in the fact that for the first time in Ukrainian musicology the question of the cultural identity of the famous composer Lei Liang is raised. His biography is studied and a certain duality of cultural layers that shaped his worldview and philosophy of creativity is traced. The composer's articles and interviews are analyzed in terms of events that influenced the formation of his awareness of his own cultural identity, his attitude to the problem of the Chinese, the uniquely individual, and the universal. The composer's cautious attitude towards any specific definition of a certain type of tradition is noted, which, in his opinion, only increases the danger of inhibiting both individual thinking and the development of an independent personality. His piano piece «The Moon Follows Us» has been introduced into musicological circulation. The piano piece «The Moon Follows Us» is a vivid example of the combination of Chinese aesthetics and modern Western compositional techniques. The formation of the piece corresponds to the thesis that the composer sets out in the preface, where he notes that a walk through the landscape – both auditory and visual – embodies the features of Chinese aesthetics. At the same time, the composer reshapes the quoted Chinese song with the latest technologies and obtains a modern piece of the Western model. It is significant that, using modern means, the composer obtains interval complexes from a pentatonic folk song that fully correspond to today's Western composer paradigm.

Key words: *Lei Liang, 21st century composers, cultural identity, contemporary piano music.*

Постановка проблеми. Американський композитор китайського походження Лей Лян (1972) впевнено займає одне з провідних місць на сучасному світовому музичному Олімпі. Блискуче поєднання в його музиці візуального мистецтва, філософії, глибоких пластів східних культурних традицій, модерних звукових ландшафтів та найсучасніших комп'ютерних технологій високо оцінене найпрестижнішими нагородами, такими як Римська премія (2011), Пулітцерівська премія (фіналіст 2015 р.), Премія Гравемейєра (2021) та багато інших. Його численні твори – фортепіанні, камерні інструментальні та вокальні, опера, сценічна та електро-акустична музика – звучать на провідних майданчиках світу. Бібліографія, що досліджує життєтворчість Лей Ляна складає більш ніж 90 джерел, що наведені на офіційному сайті композитора.[1] У 2022 році опублікована єдина на цей час стаття українською мовою, присвячена Лей Ляну в аспекті дослідження формування світоглядно-філософських основ (Хуан Дань, 2022). Ключовим питанням у цілісному розумінні творчого доробку та філософії митця залишається феномен його культурної ідентичності, що доводять численні есе та інтерв'ю самого Ляна, його твори та проблемні акцентуації наукових та публіцистичних статей, присвячених композитору.

Мета статті – на основі аналізу інтерв'ю, статей Лей Ляна, а також його твору для фортепіано «Місяць слідує за нами» (2015) дослідити коди культурної ідентичності митця. **Методологія дослідження** спирається на біографічний, історіографічний, компаративний та аналітичний методи.

Наукова новизна. В українському музикознавстві вперше підіймається питання культурної ідентичності видатного сучасного американського композитора китайського походження Лей Ляна. Вводиться в музикознавчий обіг його фортепіанний твір «Місяць слідує за нами» (2015).

Виклад основного матеріалу. Традиційно творчість Лей Ляна відносять до генерації так званої «нової китайської хвилі», хоча життєвий шлях композитора з його сімнадцятирічного віку пов'язаний зі Сполученими Штатами Америки і очевидно, що його професійне формування відбувалося в західному музичному та інтелектуальному середовищі. З іншого боку, свідоме відкриття Лей Ляном східної культури, зокрема китайської, відбулося під час його навчання в Консерваторії музики Нової Англії (the New England Conservatory of Music). Ця «двоїстість» потужних культурних пластів оточувала митця з самого дитинства. Його мати Цай Лян-юй, музикознавиця Інституту мистецтв Китаю, була однією з перших в китайській науковій спільноті науковців, яка досліджувала західне музичне мистецтво, а саме американську музичну культуру. Водночас, його батько Маочун Лян, професор музикології в Пекінській центральній музичній консерваторії, спеціалізувався на історії китайської музики. Американська дослідниця Лара Пеллегрінеллі зокрема відмічає, що «Маочун Лян став піонером у вивченні китайської музики під час культурної революції» (Pellegrinelli, 2016: 68). Першою вчителькою музики Ляна, у якої він почав брати уроки гри на фортепіано з чотирьох років, була видатна китайська піаністка Чжоу Гуанжень. Вона заслужено вважається однією з найзначніших постатей сучасної китайської фортепіанної педагогіки. Вона познайомила Ляна з багатьма західними творами XX століття та заохотила його імпровізувати на фортепіано.

Цікавим є також факт, що, за словами самого Лей Ляна, соціально-музичне середовище його покоління рідко пропонувало традиційну китайську музику: «Пекінська опера, народні пісні, придворна музика, конфуціанська церемоніальна музика, тощо, не були присутні у нашому повсякденному суспільному музичному житті… У вільний час зі своїми шкільними друзями в Центральній консерваторії Пекіна я слухав записи Бітлз і Майкла Джексона. Я пам'ятаю, що я міг заспівати «Бітлз» ще до того, як розмовляв англійською» (Liang, 1996: 3). У свій початковий період життя Лян опановував лише європейський інструмент – фортепіано з відповідним репертуаром, тому що у той час в Китаї вважалося, що вивчення західного інструменту краще, престижніше, ніж вивчення традиційних китайських інструментів. У своїй статті «Про те, щоб бути китайцем» Лян пише: «Насправді, у Китаї фортепіано стало символом так званої вищої освіти та вищого соціального статусу, тоді як існує загальноприйняте упередження щодо традиційних китайських інструментів не дуже, так би мовити, "високого класу"» (Liang, 1996: 4). Лян посилається на той факт, що його рідна країна не поважала та не цінувала власну музичну культуру. Іншими словами, через культурну революцію китайські музичні традиції припинили свій розвиток і тому поступово відійшли до вторинного культурного статусу в китайському суспільстві.

Китайський період життя Лей Ляна закінчився трагічними подіями 1989 року на площі Тяньань-

[1] Більш детальна інформація тут: https://sites.google.com/site/leiliangcomposer2/biography/bibliography?authuser=0

мень, які сильно вплинули на всю політичну та економічну систему країни. Будучи одним із активних учасників протестів, шістнадцятирічний Лян разом з друзями та однокласниками майже два місяці приєднувався до протестуючих, які намагалися вирішити соціальні проблеми, питання свободи слова, корупції уряду та прагнення до демократії. Лян почав замислюватися питаннями ідеального суспільства і це згодом стало стрижнем його світогляду: «Це був досвід, який змінив життя. Я відчуваю, що все, що я роблю сьогодні, мотивоване цим досвідом, тими двома місяцями» (Chute, 2011: 3).

В інтерв'ю визнаному американському музичному критику Джеймсу Чуту[2] в 2011 році Лей Лян згадував: «Я бачив всюди кров, кулі, дим… Коли те, у що ви так пристрасно вірили, миттєво забирається насильством, ви починаєте думати про те, чого не може забрати зброя… Ваш спосіб мислення, ваші фантазії, ваша культура, ваша уява, ваша свідомість – ці речі неможливо відібрати насильством! Отже, найкращий спосіб перемогти насильство – це розвивати цей світ, це зробити цей світ настільки незалежним, настільки вільним, щоб він мав силу протистояти [насильству]. І так я почав свій шлях» (Chute, 2011: 3).

Ця кардинальна зміна світобачення призвела Лей Ляна до еміграції до Сполучених Штатів в 1990 році, де він здобув блискучу західну освіту в коледжі Консерваторії музики Нової Англії, отримавши ступені бакалавра та магістра. Був слухачем Гарвардського університету і відвідував заняття з історії релігії, сучасної архітектури, філософії та антропології, а пізніше в Гарварді отримав ступень доктора філософії. Його викладачами з композиції були сер Харрісон Біртвістл, Роберт Коган, Хая Черновін, Маріо Давидовскі, Джошуа Файнберг, Еліот Гайгер, Лі Хайла та Бернард Рендс. Крім того, він брав майстер-класи у Магнуса Ліндберга, Джеймса Тені та Чінарі Унга в Гарварді, а також у Георга Фрідріха Хааса, Тошіо Хосокави та Вольфганга Міттерера на Міжнародному курсі нової музики в Дармштадті.

Про найбільші творчі впливи сам Лей Лян зазначає: «Я був натхненний Кейджем та Фельдманом на самому початку, коли вступив до коледжу Консерваторії музики Нової Англії. Пізніше, багато інших композиторів вплинули на мене – так багато, що їх дуже важко порахувати. Я б сказав, що Монтеверді та монгольський музикант Сераші – два абсолютно особливі для мене митця. Останній одного разу сказав своїм учням, що "ви повинні вкладати все своє життя у кожну зіграну вами ноту". Це стало моїм девізом» (Leone, 2014).

Але Америка стала для Лей Ляна не тільки зануренням у світ західної культури і музики. Найбільш захоплюючим місцем під час навчання у Консерваторії для Ляна стала Бібліотека Гарварда – Єнчінга, в якій зберігається одна з найбільших колекцій східних досліджень в західному світі. Саме там композитор познайомився з великою колекцією творів китайської культури, багато з яких сильно вплинули на музичну філософію Ляна. У процесі самоосвіти Лян зрозумів, що китайська система освіти не надає оригіналів цих трактатів для студентів, що основні смисли оригінальних текстів були глибоко змінені в часткових та інтерпретованих версіях, і що ці версії змушують читачів робити хибні висновки. Розуміння оригінальних версій цих текстів без будь-якої інтерпретації третьою стороною стало пріоритетом Ляна у вивченні китайської культури.

Треба зазначити, що у свій час, китайська культурна революція у хворобливому прагненні побудувати «ідеальне комуністичне суспільство» табуювала китайські традиції, незалежно від їх якості чи цінності. Тому наприкінці культурної революції в середині 80-х років багато пристрасних вчених прагнули відновити втрачене за цей період. Цей процес «відновлення національної історичної пам'яті» триває в Китаї до сьогодні. Як зазначає Лей Лян: «Багато [китайських] композиторів зосереджують свої інтереси на стародавній китайській філософії, традиційній літературі або так званій «первісній культурі», або називають свою музику такими словами, як "порожнеча" або "дао", щоб нагадати іншим, що ми "китайські композитори"» (Liang, 1996: 5). Лян підкреслює, що така музика представляє собою лише запозичені матеріали в сучасних ідіомах, без глибокого розуміння традиційної китайської культури і тільки надає музиці поверховості, не встановлюючи емоційного зв'язку між композитором та слухачем. Лей Лян вважає, що ця тенденція призводить до неправильного висновку, що музика, заснована на минулому, буде стимулювати національну гордість.

[2] Джеймс Чут – критик класичної музики та мистецтва, працював музичним критиком у The Cincinnati Post, The Milwaukee Journal, The Orange County Register, The San Diego Union-Tribune. У Техаському університеті обіймав посади помічника редактора з мистецтва, редактора Currents, редактора з мистецтва та редактора спеціальних розділів. Фіналіст Пулітцерівської премії в галузі критики (1985) та володар премії ASCAP-Deems Taylor Award і премії Penney Missouri Award, автор статей для New Grove Dictionary of Music.

За словами Ляна, «якщо є потреба позначати свою ідентичність, це свідчення творчої слабкості та безсилля» (Liang, 1996: 5). Композитор наводить деякі приклади на підтвердження своєї позиції пошуку справжньої ідентичності в китайській культурі: «Слово китайський, насправді, дуже некитайське. Наприклад, якщо згадати про найпрекрасніші часи нашої історії, періоди Хань і Тан, не існувало такого поняття, як китайська культура. Світова культура для людей Тан була китайською культурою. Буддизм був імпортований до Китаю за часів династії Хань, і разом з ним багато інструментів, які ми вважаємо традиційними китайськими інструментами сьогодні. У придворній музиці династії Тан ми виявляємо, що значна частина репертуару була імпортована з Малої Азії... Для мене суть китайської культури – це відсутність занепокоєння в її ідентичності. Це відкриває і охоплює все» (там само).

Лян усвідомлює, що для того, щоб по справжньому бути композитором, який представляє китайську культуру, треба подолати обмеження бути китайцем, зберігати відкритість і поглинати якомога більше ресурсів з усього світу. Досвід і філософія Ляна формують його музичний стиль певним чином, основне натхнення якого лежить у китайській культурі, але він зазначає, що це не випливає з його китайської ідентичності. Лян вважає, що китайська національність не дає йому можливості зрозуміти китайську культуру і що тільки шляхом навчання людина може підключитися до кореня цієї культури. У своїй статті 2012 року «Деякі життєво важливі переживання та художнє твердження» (Liang, 2012), Лян вказує, що його прагнення не є ані ярликом так званої китайської традиції, ані ностальгією за стародавньою східною культурою. З точки зору Ляна, традиції, історія та особистий досвід поєднуються разом для створення різних форм мистецтва. Він стверджує, що будь-яке конкретне визначення певного типу традиції лише посилює небезпеку гальмування як індивідуального мислення, так і розвитку незалежної особистості: «Використання старої мелодії з міткою екзотики показує ознаку ліні та дефіциту творчості» (Liang, 2012: 10).

Лей Лян наполягає, що «створення музики повинно виходити за рамки простої термінології; іншими словами, мову музики в цілому не варто ототожнювати з будь-якої окремої культурою» (Hanqing Zhou, 2017: 1). Відповідно до його концепції музики, східні або західні композиційні методи або їх поєднання повинні бути тільки інструментами. Музика Лей Ляна зосереджена на зображенні універсальних концептах: внутрішнього сенсу і краси, які виявляються в символіці зображень, таких як магма або мазок пензля в китайській каліграфії. Знання і розуміння китайської культури є основою його творчої філософії, проте, за словами Ляна «китайська культура є моїм джерелом натхнення, але не визначає мене як "китайського" композитора. Я всього лише людина і композитор з Китаю» (Lei Liang, 1996: 3).

В цьому аспекті цікавим прикладом реалізації цього світобачення та філософії творчості може виступити твір Лей Ляна для фортепіано «Місяць слідує за нами» (2015). Його програмну назву композитор пояснює у передмові до п'єси:

«"Місяць слідує за нами" заснована на народній пісні, яка має для мене особисте значення, оскільки я вивчив її, коли ріс у Пекіні: "Підніміться в гори і подивіться на рівнини". В цьому творі народна пісня переосмислюється за допомогою різних засобів. За допомогою технологій можна "увійти" всередину пісні. Голос стає безліччю голосів, які чути на розкинутих відстанях. Мелодія стає ландшафтом, а композитор – мандрівником, який мандрує по її внутрішній території. Назву твору взято із випадкової репліки мого п'ятирічного сина Альберта. Я представляю, як беру Альберта на прогулянку по ландшафту – як слуховому, так і візуальному – так же, як мої батьки робили зі мною в дитинстві» (Liang, 2015: 2).

Форму п'єси композитор вибудовує як вільно-контрастну. Вона складається з 12 розділів, п'ять з яких неодноразово повторюються у варіантному викладі, а ще один ґрунтується на новому матеріалі, який кореспондує до програмної назви твору.

$$A – B – C – B_1 – C_1 – D(B_2) – C_2 – A_1 – E – F – C_3 – D_1(A_2)$$

В нотному тексті для зручності виконавця композитор подвійними тактовими рисками виділяє ці розділи, чим наочно структурує форму: «подвійні тактові риски використовуються як розмежування "вікон": кожне вікно пропонує інший настрій, колір, або якість звуку…» (там само).

За викладенням – це яскрава композиція з елементами сонорики і пуантилізму. В даній п'єсі все звуковидобування відбувається традиційно на клавіатурі. Із новітніх прийомів композитор використовує три типи арпеджато: повільно, середньо, швидко. Це стає важливим прийомом як в аспекті колористики, так і композиції в цілому. Композитор уникає регулярної метрики, тому кожен такт твору оформлений різними розмірами: 9/16, 5/8, 5/32 та ін. В цій п'єсі композитор використовує оригінальний прийом фіксування метру. Дуже часто він ставить пунктирну тактову риску, яка на

думку композитора не стільки відділяє попередній такт, скільки показує його відлуння. Видається, що саме в цьому прийомі проявляється втілення китайської філософії і музичного мислення.

Фортепіанна п'єса «Місяць іде за нами» є яскравим прикладом поєднання китайської естетики і сучасних західних композиторських технік. Формотворення п'єси відповідає тезі, яку композитор викладає у передмові «прогулянка по ландшафту – як слуховому так і візуальному» і втілює особливості китайської естетики. Одночасно композитор препарує цитовану пісню новітніми технологіями і отримує сучасну п'єсу західного зразку. Показово, що сучасними засобами композитор із пентатонічної народної пісні отримує інтервальні комплекси, які повністю відповідають сьогоднішній композиторській західній парадигмі.

Видається, що об'єднувальним моментом виступає широке розуміння колористики. З одного боку, колористика китайського фольклору, а з іншого – колористика, яка притаманна сонорній музиці, обертоновій техніці і пуантилізму. Треба підкреслити, що композитор в нотному тексті авторськими ремарками акцентує звукофарбність окремих моментів і вербально підсилює контрастні внутрішні території пісні.

Так, наприклад, пуантилістичні моменти він технологічно називає «алгоритми сортування» (5 т.), «навколо» (48 т.), «світ керований даними» (т. 54). Інша лінія підкреслює поетичність: «Пульсуючі імпульси» (назва розділу A), «як зітхання» (26 т.), «Пульсуючі лінії» (назва розділу A1), «Тисяча листків» (назва розділу E), саме «Місяць іде за нами» (назва розділу F). Подібне протиставлення у вербальних ремарках пояснює композиторський задум: за допомогою технологій можна увійти в середину пісні.

Таким чином, в даній п'єсі перетинаються два світи: китайський і сучасний західний технологічний, які об'єднані спільним принципом – великою увагою до окремого звуку.

Висновки. Творчість Лей Ляна увібрала в себе двоїстість культурних пластів, які формували митця з самого дитинства. З одного боку, світогляд та філософія композитора базуються на усвідомленні власної ідентичності як «людини з Китаю», з іншого, неодноразово в статтях та інтерв'ю Лян підкреслює своє обережне ставлення до будь-якого конкретного визначення певного типу традиції, яке за його думкою лише посилює небезпеку гальмування як індивідуального мислення, так і розвитку незалежної особистості. Органічне поєднання китайської естетики та сучасних західних композиторських технік через призму самобутнього індивідуального стилю яскраво демонструє фортепіанна п'єса «Місяць іде за нами». Створюючи унікальний звуковий та візуальний ландшафт, відкритий для дослідження небайдужим слухачем, Лян відкриває універсальні виміри внутрішнього сенсу та краси за допомогою східного та західного культурного інструментарію. Саме через це досягається глибокий емоційний зв'язок між композитором та слухачем, долаючи обмеження ярликів традиційних та сучасних культурних ідіом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хуан Дань. Витоки творчості Лей Ляна: особливості формування світоглядно-філософських основ. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2022. № 55. Том 1. С. 60–65. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-9

2. Chute, James. Touched by tragedy at Tiananmen Square, in creating his music, Lei Liang still draws on what he saw. San Diego Tribune (April 8, 2011). P. 1–3. URL: http://www.sandiegouniontribune.com/sdut-UCSD-Lei-Liang-2011apr08-htmlstory.htm (дата звернення: 10.10.2024).

3. Hanqing Zhou. Lei Liang's Compositional Philosophy and My Windows. An Essay for the Degree of Doctor of Musical Arts. Houston, 2017. 37 p.

4. Lei Liang, About Being Chinese. Sonus: A Journal of Investigations into Global Musical Possibilities 17, no. 1, 1996. P. 3–5.

5. Lei Liang. Dui wo shenyou yingxiang de jige tiyan he yixie chuangzuo xiangfa [Some vital experiences and an artistic statement]. Beijing: Renmin Yinyue 585, no. 1, 2012. P. 10–11.

6. Liang, Lei. The moon is following us (for piano solo). New York: Schott Music Corporation, 2015, 19 p.

7. Leone F. D. Composer Profile: Lei Liang. Musica Kaleidoskopea: a kaleidoscopic view of music. 6 august, 2014. https://fdleone.com/2014/08/06/composer-profile-lei-liang/

8. Pellegrinelli, Lara. Hearing History. The Harvard Magazine (January-February), 2016. P. 68–70.

REFERENCES

1. Huang Dan. (2022) Vytoky tvorchosti Lei Liana: osoblyvosti formuvannia svitohliadno-filosofskykh osnov. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka № 55, s. 60–65. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-9 [in Ukrainian].

2. Chute James. (2011). Touched by tragedy at Tiananmen Square, in creating his music, Lei Liang still draws on what he saw. San Diego Tribune. P. 1–3. URL: http://www.sandiegouniontribune.com/sdut-UCSD-Lei-Liang-2011apr08-htmlstory.htm (accessed: 10/02/2022)

3. Hanqing Zhou. (2017). Lei Liang's Compositional Philosophy and My Windows. An Essay for the Degree of Doctor of Musical Arts. Houston, 37 p.

4. Lei Liang, (1996). About Being Chinese. Sonus: A Journal of Investigations into Global Musical Possibilities 17, no. 1 P. 3.

5. Lei Liang. (2012). Dui wo shenyou yingxiang de jige tiyan he yixie chuangzuo xiangfa [Some vital experiences and an artistic statement]. Beijing: Renmin Yinyue 585, no. 1. P. 10–11. [in Chinese].

6. Liang, Lei. The moon is following us (for piano solo). New York: Schott Music Corporation, 2015, 19 p.

7. Leone F. D. (2014) Composer Profile: Lei Liang. Musica Kaleidoskopea: a kaleidoscopic view of music. 6 august. https://fdleone.com/2014/08/06/composer-profile-lei-liang/

8. Pellegrinelli, Lara. (2016) Hearing History. The Harvard Magazine (January-February) P. 68–70.

УДК 78.071.2:378:004.9
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-11

Олена ТІТОВА,
orcid.org/0009-0008-8024-6284
концертмейстер кафедри мистецької освіти
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) tit_or@ukr.net

Ігор СУБОТНИЦЬКИЙ,
orcid.org/0000-0003-1809-268X
концертмейстер кафедри мистецької освіти
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) subotnickijigor@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті відзначено, що сучасні умови функціонування закладів вищої освіти вимагають від концертмейстерів нових підходів до професійної діяльності. Сьогодні концертмейстер – це не лише музичний супровідник, а й повноцінний педагог, комунікатор, організатор навчального процесу, який має адаптуватися до змін в освітньому середовищі. Зокрема, цифровізація освіти, поширення дистанційного навчання та воєнні виклики стали серйозними випробуваннями для цієї професії, що вимагають розширення функціоналу та використання новітніх технологій.

В умовах цифровізації концертмейстер змушений опановувати нові форми роботи, зокрема використання мультимедійних ресурсів, програмного забезпечення для нотного редагування та обробки звуку, платформ для онлайн-взаємодії. Дистанційне навчання, яке набуло актуальності під час пандемії COVID-19, призвело до змін у методиці роботи концертмейстера, зокрема в організації репетицій, супроводу виконавців, запису фонограм для самостійних занять студентів.

Окремою проблемою є діяльність концертмейстерів в умовах війни. Вони змушені працювати у стресових ситуаціях, адаптовувати графік занять до реалій воєнного часу, організовувати роботу в умовах нестабільного інтернет-з'єднання та відсутності електропостачання. Важливим аспектом їхньої роботи стала не лише технічна та методична підтримка студентів, а й психологічна допомога, створення сприятливого емоційного фону для навчання.

Стаття аналізує сучасні виклики в роботі концертмейстера закладів вищої освіти, виокремлює основні проблеми та шляхи їх подолання. Особлива увага приділяється адаптивним методикам, цифровим інструментам та психолого-педагогічним аспектам діяльності концертмейстера, що сприяють ефективності навчального процесу та професійного розвитку студентів.

Ключові слова: *концертмейстер, вища освіта, дистанційне навчання, війна, адаптація, інноваційні методики.*

Olena TITOVA,
orcid.org/0009-0008-8024-6284
Concertmaster at the Department of Art Education
Zhytomyr Ivan Franko State University
(Zhytomyr, Ukraine) tit_or@ukr.net

Ihor SUBOTNYTSKYI,
orcid.org/0000-0003-1809-268X
Concertmaster at the Department of Art Education
Zhytomyr Ivan Franko State University
(Zhytomyr, Ukraine) subotnickijigor@gmail.com

PECULIARITIES OF A CONCERTMASTER'S WORK IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN TODAY'S CONDITIONS

The article tells that today's conditions for the functioning of higher education institutions require concertmasters to adopt new approaches to their professional activities. Today, a concertmaster is not only a musical accompanist but also a full-fledged educator, communicator, and organizer of the educational process who must adapt to changes in the

educational environment. In particular, the digitalization of education, the expansion of distance learning, and wartime challenges have become significant trials for this profession, necessitating an expanded range of responsibilities and the use of modern technologies.

In the context of digitalization, a concertmaster must master new forms of work, including the use of multimedia resources, music notation and audio editing software, and online interaction platforms. Distance learning, which gained relevance during the COVID-19 pandemic, led to changes in the concertmaster's methodology, particularly in organizing rehearsals, accompanying performers, and recording soundtracks for students' independent practice.

Another challenge is the work of concertmasters in wartime conditions. They are forced to operate in stressful situations, adapt class schedules to the realities of war, and organize work despite unstable internet connections and power outages. An important aspect of their work is not only providing technical and methodological support to students but also offering psychological assistance and creating a favorable emotional environment for learning.

The article analyzes the modern challenges faced by concertmasters in higher education institutions, identifying key issues and ways to overcome them. Special attention is given to adaptive methodologies, digital tools, and the psychological and pedagogical aspects of a concertmaster's work, which contribute to the effectiveness of the educational process and the professional development of students.

Key words: *concertmaster, higher education, distance learning, war, adaptation, innovative methods.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку музичної освіти висувають нові вимоги до професійної діяльності концертмейстера у закладах вищої освіти. Він виступає не лише як акомпаніатор, а й як активний учасник навчального процесу, педагог, коуч і навіть психолог, що сприяє формуванню виконавської майстерності студентів. В умовах змін у системі вищої освіти, зокрема цифровізації, модернізації навчальних програм та інтеграції міжнародного досвіду, виникає потреба в перегляді традиційних методів роботи концертмейстера та впровадженні нових підходів, що враховують сучасні виклики.

Однією з проблем є адаптація концертмейстерської діяльності до використання цифрових технологій, які змінюють формат репетиційної роботи та методи навчання. Також актуальним залишається питання професійної комунікації між концертмейстером, студентом і викладачем, оскільки від якості цієї взаємодії залежить ефективність підготовки майбутніх музикантів. Крім того, важливим аспектом є психологічна стійкість концертмейстера, адже робота в умовах інтенсивного навчального процесу та постійної взаємодії з виконавцями різного рівня вимагає високої емоційної витривалості та гнучкості.

Аналіз досліджень. Дослідженням концертмейстерської діяльності займалося багато вчених, які зосереджували увагу на різних аспектах цієї професії. Зокрема, питання професійної підготовки концертмейстерів розглядали такі музикознавці, як Л. Масол, О. Олексюк та О. Мартинів, які аналізували методологічні підходи до навчання концертмейстерів у закладах вищої освіти. Також важливий внесок зробили А. Бондаренко, Н. Коцюрба, П. Шиманський, О. Нікітська, якими досліджувалася роль концертмейстера в розвитку виконавської майстерності студентів та специфіка його співпраці з інструменталістами й вокалістами. Проблематика концертмейстерської діяльності висвітлюється у працях Н. Бабинець, Т. Грінченко, О. Сиренко, які аналізують еволюцію концертмейстерської професії. Н. Журавльова та І. Каленик вивчають психологічні аспекти роботи концертмейстера в академічному середовищі. Сучасні дослідники приділяють значну увагу використанню інноваційних методик у роботі концертмейстерів, що відкриває нові перспективи для подальших наукових розвідок у цій сфері.

Мета статті – дослідити особливості роботи концертмейстера закладу вищої освіти в сучасних умовах та визначити основні проблеми, з якими він зіштовхується в умовах цифровізації, дистанційного навчання та воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Концертмейстер у закладах вищої освіти відіграє ключову роль у підготовці майбутніх музикантів, забезпечуючи високий рівень виконавської підготовки студентів. Він не лише акомпанує, а й виступає як рівноправний партнер у процесі навчання, допомагаючи інтерпретувати музичні твори, розвивати художній смак та ансамблеве мислення. Концертмейстер тісно співпрацює з викладачами, студентами-виконавцями та хоровими або інструментальними колективами, що робить його діяльність багатогранною та надзвичайно важливою для ефективної підготовки музикантів.

Сучасний концертмейстер надає *технічну підтримку* студенту, що є важливим аспектом їхньої спільної роботи та впливає, власне, на якість виконавської підготовки. Насамперед, концертмейстер забезпечує точне ритмічне та темпове узгодження виконання, допомагаючи студенту витримувати стабільний темп, коригувати метроритмічні похибки та вдосконалювати синхронність у грі чи співі. Він також контролює динамічний баланс між партіями, підлаштовуючись під особливості інструменту або голосу виконавця, що сприяє

гармонійному звучанню ансамблю (Васильєва, 2021: 54).

Крім того, концертмейстер допомагає студенту опрацьовувати складні технічні місця твору, створюючи зручний акомпанемент, який підтримує виконавця, а не ускладнює його гру. Важливим завданням є миттєва реакція на можливі помилки студента під час виконання, корекція інтонаційних або ритмічних неточностей, що формує у нього впевненість у виступі. Також концертмейстер може використовувати методи роботи, спрямовані на покращення артикуляції, звуковедення, легато чи стакато в ансамблевому виконанні. Завдяки цій технічній підтримці студент отримує змогу більш усвідомлено опановувати репертуар, удосконалювати свою виконавську майстерність і відчувати себе комфортно під час репетицій та концертів (Васильєва, 2021: 55).

Водночас концертмейстер у закладах вищої освіти виконує не лише роль акомпаніатора, а й виконує важливу *педагогічну функцію*, спрямовану на формування професійної майстерності студентів. Він допомагає майбутнім музикантам глибше розуміти художній зміст творів, інтерпретувати їх відповідно до стильових особливостей, а також розвивати музичний слух, ансамблеве відчуття та виконавську техніку. Завдяки постійній взаємодії з виконавцями концертмейстер сприяє розвитку їхньої музичної чутливості, динамічного балансу та тембрового різноманіття, що є важливими складовими професійної підготовки. Педагогічна діяльність концертмейстера включає також і психологічну підтримку студента, допомагаючи йому подолати сценічне хвилювання, розвивати впевненість у власних силах та формувати сценічну витримку. Концертмейстер навчає студентів ефективно працювати з акомпанементом, адаптуватися до різних виконавських умов та взаємодіяти з іншими музикантами (Пірус, 2024: 121).

Комунікативна компетентність концертмейстера – іще один важливий компонент його професійної діяльності, оскільки взаємодія з виконавцями, викладачами та колективами визначає успішність навчального процесу. Концертмейстер повинен не лише якісно виконувати свою партію, а й встановлювати ефективний діалог із солістом або ансамблем, розуміти його художнє бачення твору та адаптувати свою гру відповідно до виконавських особливостей студента. Важливим аспектом є вміння давати конструктивні поради, аргументовано висловлювати музичні ідеї та коригувати виконання таким чином, щоб допомогти студенту розкрити власний творчий потенціал (Молчанова, 2021: 28).

Також концертмейстер виконує роль посередника між викладачем і студентом, сприяючи ефективній взаємодії в навчальному процесі. Його здатність швидко реагувати на зміни у виконанні, підтримувати музичний діалог і створювати комфортну атмосферу під час репетицій та концертів формує довіру між учасниками творчого процесу. У сучасних умовах цифровізації освіти комунікативна компетентність концертмейстера також включає вміння працювати в дистанційних форматах, використовувати мультимедійні засоби та онлайн-платформи для ефективної взаємодії зі студентами. Тобто, розвинені комунікативні навички є ключовим фактором успішної професійної діяльності концертмейстера у закладах вищої освіти (Молчанова, 2021: 29).

Таким чином, роль концертмейстера значно виходить за межі традиційного акомпанементу, перетворюючи його на незамінного наставника та координатора навчального процесу.

Викликом для концертмейстерів стало впровадження у навчальний процес дистанційної освіти за часів Covid-пандемії, оскільки традиційний формат співпраці зі студентами передбачає живе виконання та безпосередню взаємодію. В умовах онлайн-навчання роль концертмейстера зазнала значних змін, оскільки він повинен був адаптуватися до нових технологічних можливостей та сучасних методів викладання. Цифровізація навчального процесу вимагала від концертмейстера використання мультимедійних засобів і цифрових інструментів для більш ефективної роботи зі студентами. Це – відео-уроки, аудіозаписи, нотні редактори, онлайн-платформи для репетицій, а також інші технології, які сьогодні дозволяють дистанційно проводити репетиції та навчання.

Зокрема, концертмейстери у вищих начальних закладах почали використовувати програми для редагування та запису музики (наприклад, Finale, Sibelius, Logic Pro), що дало змогу не лише створювати точні аранжування та партитури для студентів, але й коригувати їх виконання за допомогою цифрових інструментів. Такі програми допомагають створити чіткий та якісний акомпанемент, який студент може використовувати в процесі самостійної роботи (Бондаренко, 2020: 70).

Також важливою є робота з віртуальними інструментами. Використання цифрових синтезаторів та віртуальних музичних інструментів сьогодні дозволяє концертмейстеру адаптувати звучання музичних партій до конкретних потреб студентів. Це особливо корисно, якщо він не може бути присутнім в режимі реального часу або якщо

студент працює над складною музичною технікою (Бондаренко, 2020: 70).

Іще однією вагомою складовою роботи концертмейстера в умовах дистанційної освіти стала підготовка якісних відео- та аудіо-матеріалів, які студенти можуть використовувати у самостійній роботі. Створення високоякісних записів фортепіанних партій дозволяє студентам працювати за власним темпом. Відео- та аудіо-файли можна підготувати для самостійних занять, що дозволяє студенту коригувати виконання та оцінювати свої досягнення (Коваленко, 2021: 48).

Крім того, віртуальні платформи та відеозв'язок (Zoom, Skype, Google Meet тощо) дозволили концертмейстерам підтримувати постійну комунікацію зі студентами, організовувати онлайн-репетиції, що стало особливо важливим в умовах обмеженого доступу до навчальних закладів. Така інтерактивність і миттєва зворотна реакція сприяють більш ефективному навчальному процесу, розвиваючи навички самостійності та творчої ініціативи у студентів (Коваленко, 2021: 49).

Загалом же, адаптація концертмейстера до цих нових технологій дозволила зробити навчальний процес більш доступним, гнучким і сучасним, що особливо важливо в умовах швидко змінюваного освітнього середовища.

Інший серйозний виклик для вітчизняних концертмейстерів – це робота у воєнних умовах, яка зазнала значних змін та супроводжується рядом серйозних викликів. Військові дії, постійні загрози безпеці, зміни у форматі навчання, а також психологічний стан студентів і викладачів значно впливають на освітній процес. Концертмейстер, як невід'ємний учасник навчального та творчого процесу, змушений адаптувати свою діяльність до нових реалій, долаючи складнощі організаційного, технічного та емоційного характеру.

Організаційні труднощі. Однією з головних проблем є нестабільність навчального процесу. В умовах війни багато студентів та викладачів змушені змінювати місце проживання, що ускладнює організацію репетицій та занять. Часто навчання переходить у дистанційний формат, а деякі студенти мають нерегулярний доступ до інтернету та необхідного технічного обладнання. Це значно впливає на якість ансамблевого музикування, оскільки взаємодія між солістом і концертмейстером вимагає безпосередньої присутності та синхронної роботи, що онлайн-формат не завжди може забезпечити (Азізов, 2024: 25).

Крім того, через військові дії робота закладів вищої освіти може переривatися повітряними тривогами або евакуаціями, що ускладнює проведення занять і репетицій. Концертмейстери та студенти часто змушені працювати в обмежених умовах, без можливості повноцінного використання інструментів та необхідної акустики. Відсутність доступу до спеціалізованих аудиторій із якісним обладнанням або навіть його пошкодження через обстріли є ще одним серйозним викликом (Кобець, 2024: 148).

Технічні труднощі та адаптація до нових умов. Перехід на дистанційне навчання ускладнює роботу концертмейстера, оскільки онлайн-платформи не дозволяють забезпечити належну якість звуку, що є критично важливим у музичному виконанні. Затримки в аудіо, проблеми зі зв'язком, відсутність синхронності між акомпанементом та солістом створюють серйозні бар'єри у підготовці студентів (Міщенко, 2022: 84).

Щоб подолати ці труднощі, концертмейстери змушені шукати альтернативні методи роботи: записувати акомпанемент для студентів, використовувати спеціалізовані програми для обробки музики (наприклад, GarageBand, Audacity, Logic Pro), працювати з цифровими нотами та інструментами. Це вимагає додаткових навичок, часу та ресурсів, що може створювати додаткове навантаження на концертмейстера (Міщенко, 2022: 84).

Психологічний стан студентів і викладачів. Війна спричиняє сильний психологічний тиск на всіх учасників освітнього процесу. Студенти можуть відчувати стрес, страх, втому, що значно знижує їхню мотивацію та концентрацію (Соломаха, 2023: 62). У таких умовах концертмейстер, окрім виконавської та педагогічної ролі, виконує також функцію емоційної підтримки студентів. Він повинен бути чутливим до їхнього стану, допомагати зосередитися на музиці як засобі психологічної реабілітації.

Концертмейстери також самі перебувають у стані стресу через небезпеку, втрату колег, друзів чи рідних, невизначеність майбутнього. Це може впливати на їхню працездатність, концентрацію, а також на загальний стан здоров'я. У таких умовах важливо зберігати баланс між професійною діяльністю та власною емоційною стійкістю, що є надзвичайно складним завданням (Соломаха, 2023: 63).

Матеріальні труднощі та нестача ресурсів. Багато закладів вищої освіти зазнали матеріальних втрат через війну: зруйновані будівлі, пошкоджені музичні інструменти, відсутність фінансування для їхнього ремонту чи оновлення. У таких умовах концертмейстери змушені працювати в обмежених можливостях, шукаючи альтернативні способи проведення занять та репетицій.

Крім того, через економічну нестабільність концертмейстери можуть зіштовхуватися з проблемами затримок зарплат, скорочення ставок або навіть необхідності шукати додатковий заробіток. Це створює додаткове навантаження, що негативно впливає на якість навчального процесу (Азізов, 2024: 25).

Вплив на концертну діяльність та розвиток студентів. Концертна практика є важливим елементом підготовки студентів, але в умовах війни багато заходів скасовуються або переносяться. Відсутність можливості виступати перед аудиторією, брати участь у конкурсах, фестивалях та міжнародних програмах обмежує творчий розвиток студентів і їхню професійну підготовку (Локшина, 2023: 241).

У таких умовах концертмейстер змушений знаходити альтернативні форми концертної діяльності: організовувати онлайн-концерти, відеозаписи, камерні виступи у безпечних місцях. Це вимагає нових навичок та підходів до підготовки виконавців, а також пошуку додаткових ресурсів для організації таких заходів (Локшина, 2023: 241).

Отже, війна внесла значні корективи у роботу закладів вищої освіти, змусивши викладачів та концертмейстерів адаптуватися до нових реалій. В таких умовах концертмейстер не лише виконує традиційні завдання акомпанементу та методичної підтримки студентів, а й застосовує нові підходи до організації навчального процесу, використовуючи сучасні технології та інноваційні педагогічні методи. Це:

1. Використання цифрових технологій та онлайн-інструментів. Оскільки в умовах війни очні заняття можуть бути ускладнені або неможливі через безпекові загрози, концертмейстери активно використовують цифрові ресурси для організації навчання: онлайн-платформи для занять – Zoom, Google Meet, Microsoft Teams дозволяють підтримувати безперервний навчальний процес та проводити дистанційні репетиції; програми для запису та обробки музики – Logic Pro, GarageBand, Audacity, Finale, Sibelius допомагають створювати якісні фонограми для самостійних занять студентів; використання віртуальних фортепіано та синтезаторів – онлайн-інструменти та додатки (наприклад, Flowkey, Simply Piano) дозволяють студентам і концертмейстерам взаємодіяти у цифровому форматі (Ашанін, 2024: 35).

2. Запис акомпанементу для студентів. Замість традиційного супроводу в реальному часі концертмейстери створюють професійні аудіо- та відеозаписи акомпанементу, які студенти можуть використовувати для самостійних репетицій. Це дозволяє: адаптувати темп та динаміку виконання під кожного студента; надавати студентам можливість багаторазового прослуховування та аналізу партій; мінімізувати технічні проблеми, пов'язані з якістю зв'язку під час онлайн-занять (Васильєва, 2021: 57).

3. Гнучкі форми роботи та індивідуалізація навчального процесу. Військові реалії змушують концертмейстерів пристосовуватися до нерегулярного графіка занять та створювати індивідуальні навчальні маршрути для студентів, які можуть знаходитися в різних часових поясах або мати обмежений доступ до інструментів, Індивідуальні консультації онлайн – концертмейстери аналізують записи студентів і дають рекомендації у форматі відео-зв'язку або текстових коментарів. Гібридний формат занять – поєднання очних, дистанційних і асинхронних занять для забезпечення гнучкості. Модульне навчання – розбиття матеріалу на короткі модулі, які студенти можуть опрацьовувати у зручний для них час (Кобець, 2024: 148).

4. Використання музики як засобу психологічної підтримки. У складних умовах війни музика набуває терапевтичної функції. Концертмейстери застосовують методи музикотерапії для зменшення стресу у студентів: виконання музичних творів, які мають заспокійливий або мотиваційний характер; використання музичних вправ для зниження рівня тривожності та емоційного напруження; організація неформальних онлайн-концертів, що сприяють збереженню відчуття спільноти та взаємопідтримки (Молчанова, 2021: 198).

5. Організація онлайн-концертів та дистанційної концертної діяльності. Попри обмеження, студенти та концертмейстери продовжують виступати у форматі онлайн-концертів, що дозволяє підтримувати мотивацію та розвивати виконавські навички. Також здійснюється: запис відео-виступів – формування відео-портфоліо студентів для участі у міжнародних конкурсах; співпраця з міжнародними платформами – участь у дистанційних фестивалях, конкурсах, майстер-класах; використання соціальних мереж – створення YouTube-каналів, публікація відео на Facebook, Instagram для популяризації мистецтва навіть у складних умовах (Томченко, 2023: 160).

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що робота концертмейстера в сучасних умовах набуває нових аспектів і вимагає від фахівців гнучкості, багатофункціональності та готовності до швидкої адаптації. Цифровізація освіти, дистанційне навчання, а також складні обставини воєнного часу суттєво

вплинули на характер професійної діяльності концертмейстерів, змусивши їх опановувати новітні технології, використовувати мультимедійні ресурси, нотно-редакторське програмне забезпечення та онлайн-платформи для взаємодії зі студентами. Водночас концертмейстери не лише виконують свою технічну функцію, а й стають важливими педагогами та комунікаторами, що допомагають студентам не лише професійно зростати, а й зберігати психологічну рівновагу у складних умовах. Війна внесла додаткові виклики в їхню діяльність, адже доводиться працювати в умовах нестабільного зв'язку, відключень електроенергії, емоційного виснаження студентів та викладачів. Проте, незважаючи на всі труднощі, концертмейстери продовжують виконувати свою місію, знаходячи нові ефективні методи роботи, зокрема через запис фонограм, використання мобільних платформ, адаптацію розкладу та підтримку студентів у моральному й професійному аспектах. Таким чином, сучасний концертмейстер – це не лише акомпаніатор, а й педагог, наставник, психолог і технологічно обізнаний фахівець, який активно сприяє розвитку музичної освіти навіть у найскладніших умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азізов Т.Н., Орлова О.М. Вплив війни на навчальні заклади та можливості навчання. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи*: матеріали всеукр. наук-пед. підвищення кваліфікації. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 23–26.
2. Ашанін В.С. Організація дистанційного формату навчання у закладах вищої освіти з використанням інформаційних технологій. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи*: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 34–36.
3. Бондаренко А. Дистанційна освіта музикантів-виконавців: проблеми та перспективи. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 3. С. 69–72.
4. Васильєва Л.Л. Досвід впровадження дистанційного навчання у фахову підготовку майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 7 (71). С. 48-58.
5. Кобець Т.А Безпека в умовах воєнного стану. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи*: матеріали всеукр. наук-пед. підвищення кваліфікації. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 146–149.
6. Коваленко А.С. Організація навчання вокалістів в умовах дистанційного навчання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. Вип. 7. С. 46–51.
7. Локшина О. Музична освіта в реаліях війни. *Педагогічна думка.* 2023. №12. С. 239–244.
8. Міщенко С.П. Особливості роботи концертмейстера вокального класу в умовах дистанційного навчання. *SWorldJournal.* 2022. № 6. С. 83–85.
9. Молчанова Т. Самоосвітня діяльність піаніста-концертмейстера: теоретичний аспект: навчальний посібник. Львів: Видавець Т.В. Тетюк, 2021. 220 с.
10. Пірус В. Феномен піаніста-концертмейстера та сутність його діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71, том 2. С. 119–123.
11. Соломаха К.В. Проблеми дистанційного навчання в умовах війни. *Довкілля та здоров'я*. 2023. №9. С. 60–64.
12. Томченко В.А. Освітній музичний процес під час війни: проблеми та перспективи. *Науково-педагогічні студії*. 2023. №2. С. 158–163.

REFERENCES

1. Azizov T.N., Orlova O.M. (2024) Vplyv viiny na navchalni zaklady ta mozhlyvosti navchannia. [The Impact of War on Educational Institutions and Learning Opportunities]. Osvitnii protses v umovakh viiny ta u povoiennyi period: vyklyky, pravyla, perspektyvy: materialy vseukr. nauk-ped. pidvyshchennia kvalifikatsii. Lviv-Torun: Liha-Pres, 23–26 [in Ukrainian].
2. Ashanin V.S. (2024) Orhanizatsiia dystantsiinoho formatu navchannia u zakladakh vyshchoi osvity zvykorystanniam informatsiinykh tekhnolohii. [Organization of Distance Learning in Higher Education Institutions Using Information Technologies].Osvitnii protses v umovakh viiny ta u povoiennyi period: vyklyky, pravyla, perspektyvy: materialy vseukrainskoho naukovopedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, Lviv-Torun: Liha-Pres, 2024. 34–36 [in Ukrainian].
3. Bondarenko A. (2020) Dystantsiina osvita muzykantiv-vykonavtsiv: problemy ta perspektyvy. [Distance Education for Performing Musicians: Challenges and Prospects]. Imidzh suchasnoho pedahoha. 3. 69–72 [in Ukrainian].
4. Vasylieva L.L. (2021) Dosvid vprovadzhennia dystantsiinoho navchannia u fakhovu pidhotovku maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva. [Experience of Implementing Distance Learning in the Professional Training of Future Music Teachers]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. 7. 48–58. [in Ukrainian].
5. Kobets T.A. (2024) Bezpeka v umovakh voiennoho stanu. [Security in Wartime Conditions]. Osvitnii protses v umovakh viiny ta u povoiennyi period: vyklyky, pravyla, perspektyvy: materialy vseukr. nauk-ped. pidvyshchennia kvalifikatsii. Lviv-Torun: Liha-Pres. 146-149 [in Ukrainian].
6. Kovalenko A.S. (2021) Orhanizatsiia navchannia vokalistiv v umovakh dystantsiinoho navchannia. [Organization of Vocalists' Training in Distance Learning Conditions]. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. 7. 46–51 [in Ukrainian].

7. Lokshyna O. (2023) Muzychna osvita v realiiakh viiny. [Music Education in the Realities of War]. Pedahohichna dumka. 12. 239–244 [in Ukrainian].

8. Mishchenko S.P. (2022) Osoblyvosti roboty kontsertmeistera vokalnoho klasu v umovakh dystantsiinoho navchannia. [Peculiarities of a Concertmaster's Work in the Vocal Class under Distance Learning Conditions]. SWorldJournal. 6. 83–85 [in Ukrainian].

9. Molchanova T. (2021) Samoosvitnia diialnist pianista-kontsertmeistera: teoretychnyi aspekt: navchalnyi posibnyk. [Self-Educational Activity of a Pianist-Concertmaster: Theoretical Aspect: A Study Guide]. Lviv: Vydavets T.V. Tetiuk, 220 s. [in Ukrainian].

10. Pirus V. (2024) Fenomen pianista-kontsertmeistera ta sutnist yoho diialnosti. [The Phenomenon of the Pianist-Concertmaster and the Essence of Their Activity]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 71. 119–123 [in Ukrainian].

11. Solomakha K.V. (2023) Problemy dystantsiinoho navchannia v umovakh viiny. [Problems of Distance Learning in Wartime Conditions]. Dovkillia ta zdorovia. 9. 60–64 [in Ukrainian].

12. Tomchenko V.A. (2023) Osvitnii muzychnyi protses pid chas viiny: problemy ta perspektyvy. [The Educational Music Process During Wartime: Problems and Prospects]. Naukovo-pedahohichni studii. 2. 158–163 [in Ukrainian].

УДК 75. 04:75.01(475)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-12

Марина ТОКАР,
orcid.org/0000-0002-3666-0604
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри аудіовізуального мистецтва, перший проректор з науково-педагогічної роботи
Харківської державної академії дизайну та мистецтв
(Харків, Україна) mari4katokar@gmail.com

Олег СТАНИЧНОВ,
orcid.org/0000-0003-0491-2552
старший викладач кафедри живопис
Харківської державної академії дизайну та мистецтв
(Харків, Україна) artstan3@gmail.com

АНАЛІТИЧНИЙ РОЗГЛЯД ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ЯЦЕКА МАЛЬЧЕВСЬКОГО ЗА ТРЬОМА РІЗНОВИДАМИ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ

Протягом багатьох століть митців цікавила теорія сприйняття кольору, схеми композиційного сприйняття структур картин, форми і перспективи. Щоб удосконалити техніку живопису, майстрами вивчались оптичні ефекти та ілюзії. Специфічність візуального сприйняття стала основою імпресіонізму.

Стаття присвячена аналізу впливу стилю Сецесії та Символізму на композиційне сприйняття структури картин Яцека Мальчевського.

У публікації розглядаються три різновиди схем композиційних структур.

Вперше тема різновиди композиційних схем були висвітлені в книзі Владислава Стшемінськго «Теорія бачення», яка була видана у середині XX ст. Саме розгляд методики та специфіку композиції майстрів XIX, поч. XX ст. дозволяє нам більш ретельно розглянути та зрозуміти творчість.

Саме твори Яцека Мальчевького були обрані, автором статті, за поєднанням класичної, імпресіоністичної та символістичної методики виконання.

Розглянута система спеціальних засобів і прийомів для передавання прихованого сенсу у полотнах майстра.

Проаналізована передача ідей художнього твору за допомогою символу, композиційного сприйняття та структури картини. При ретельному розгляді картин саме, три різновиду композиційної структури яскраво розкриваються у творчості польського митця Яцека Мальчевського (кінець XIX – початок XX ст.).

Обранність творів не випадкова, а спрямована на розкриття творчої різноманітності майстра від портрета до жанрової картини. Аналіз цих художніх робіт дозволяє побачити, як сприймаються композиційні пошуки в етюдах та в полотнах майстра з використанням принципів оптичної зорової ілюзії, яка спрацьовує на рівні підсвідомих реакцій та залежать від культурних, естетичних вподобань особистості митця.

Ключові слова: *символ, янгол, пейзаж, символічний характер, сюжет, композиційна схема, кольорові співвідношення, ритм, лінія, пляма.*

Maryna TOKAR,
orcid.org/0000-0002-3666-0604
Candidate of Art History,
Associate Professor at the Department of Audiovisual Arts,
The first vice-rector for Scientific and Pedagogical Work
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) mari4katokar@gmail.com

Oleg STANYCHNOV,
orcid.org/0000-0003-0491-2552
Senior Lecturter at the Painting Department
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) artstan3@gmail.com

ANALYTICAL CONSIDERATION OF THE ARTISTIC WORKS OF JACEK MALCHEVSKY BY THREE TYPES OF COMPOSITION STRUCTURE

For many centuries, artists have been interested in the theory of color perception, schemes of compositional perception of picture structures, forms and perspectives. In order to improve painting techniques, masters studied optical effects and illusions. The specificity of visual perception became the basis of impressionism.

The article is devoted to the analysis of the influence of the Secession style and Symbolism on the compositional perception of the structure of Jacek Malchewski's paintings.

The publication considers three types of schemes of compositional structures.

For the first time, the topic of various compositional schemes was covered in Vladyslav Stsheminsky's book «Theory of Vision», which was published in the middle of the XX th century. It is the examination of the methodology and specifics of the composition of the masters of the XIX th century, beginning XX th century.. allows us to more carefully consider and understand creativity.

The author of the article chose the works of Jaceka Malchewsky based on a combination of classical, impressionistic and symbolist performance techniques.

The system of special means and techniques for conveying the hidden meaning in the master's canvases is considered.

The transfer of the ideas of the work of art with the help of symbols, compositional perception and the structure of the picture is analyzed. When carefully examining the paintings, exactly three types of compositional structure are vividly revealed in the work of the Polish artist Jaceka Malchewski (end of the XIX th – beginning of the XX th century).

The selection of works is not random, but aimed at revealing the creative diversity of the master, from portrait to genre painting. The analysis of these works of art allows us to see how the compositional searches in the master's sketches and canvases are perceived using the principles of optical visual illusion, which works at the level of subconscious reactions and depends on the cultural and aesthetic preferences of the artist's personality.

Key words: *symbol, angel, landscape, symbolic character, plot, compositional scheme, color relations, rhythm, line, stain.*

Постановка проблеми. Своєрідність творів, композиційних рішень у творчості Яцека Мальчевсього є най головнішою складовою його творчості. Особливість робіт майстра відображають епоху та тенденції польських митців кінця XIX – початку XX століття та представляє одну з важливих ліній розвитку в європейському образотворчому мистецтві. Що заслуговує на уважне і повноцінне дослідження.

На створення картин майстра впливали творчі течії та тенденції, але пов'язані з класичним принципами композицій та трактовкою форми. Незважаючи на численні дослідження творчості Яцека Мальчевського тема композиційної структури мало вивчена.

Розгляд цього питання дасть можливість під новим кутом розглянути особливості портретів, пейзажів, жанрових картин та проаналізувати зміни які відбувалися в творчості майстра

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема композиції в мистецтві є най цікавішою частиною в творчості буд якого майстра живопису. Композиція – це мислення автора відповідно до теми яку розкриє художник, спрямовує нашу увагу на ті характері ознаки чи головні ідейні пріоритети в полотні, які зазначив майстер. Тому важливо не тільки проводити аналіз історії створення, описовість та символічні образів, але і як і якими засобами користувався митець.

Тому огляд літератури та публікацій може бути різноманітний. Мистецтвознавчого спрямування, які неодноразово звертались до творчісті митців «Молодої Польщі», до проблематики історичних шляхів або культурологічного розвитку польського живопису доби сецесії, це публікації таких авторів мистецтвознавців Н. Порожнякова (Порожнякова, 2010), Л. Соколюк (Соколюк 2014), І. Удріс (Удріс, 2007), Ю. Бірюльов (Бірюльов, 2004).

Композиційне сприйняття картин розглядав Владислав Стшемінський в книзі «Теорія бачення» (Strzeminski, 2016), більш сучасна публікація з композиції в мистецтві розглядалась автором Метью Вілсон «Мистецтво без таємниць» (Wilson, 2024) . У цих виданнях автори вивчили та проаналізували твори знакових митців кожного періудує, але не розглядали творчість Я. Мальчевського.

Стильові особливості візуального мистецтва доби модерну, що є у портретах та жанрових картинах визначені у ряді досліджень, серед яких – ключові роботи Ю. Хабермаса (Habermas, 1985). Специфічні риси польської сецесії, які проявлялися в композиціях портретів, аналізувалися польським мистецтвознавцем В. Ющаком (Juszcak, 1977). Біографічний аспект і типологія творчих індивідуальностей, у тому числі розгляд дитячих портретів роботи С. Виспяньського, Я. Мальчевського, Ю. Мехофера, були висвітлені в монографічному дослідженні Станичнова О. (Станичнов, 2017).

Це далеко не повне знайомство вітчизняних та закордонних науковців із проявом феномена

польської сецесії у живописній композиції, що залишає достатній простір для вивчення у контексті композиційних схем та для визначення того, який вплив мали стилістичні ознаки сецесії на розвиток композиції.

Мета статті. Зробити аналітичний розбір робіт Я. Мальчевського кінця XIX – поч. XX ст. використовуючи три різновиди композиційної структури. Визначити особливості композицій, колористики, техніки виконання. Провести аналіз творів мистецтва виявити вплив символізму у вирішенні та трактуванні пластичного образу.

Виклад основного матеріалу. Авторська міфологія творчості Яцека Мальчевського сповнена різноманітними героя від античного світу до католицького міро сприйняття. Ці характерні особливості його творчості сприяють до розкриття різноманітних засобів композиції. (Станичнов, 2018)

Основним засобами сприйняття картини в мистецтві є оптичні принципи зорової ілюзії, спираючись на особливості візуального матеріалу, зображення спрацьовують на рівні підсвідомих реакцій, які залежать від культурних та естетичних вподобань особистості митця. Проводячи аналіз за цим принципом мистецьких творів Яцека Мальчевського, можна виявити зображення інтерпретованих предметів міфології, які руйнують класичне сприйняття тем, сюжетів та створюють «сучасне» розуміння кінця XIX початку XX ст., залишаючи цілісний образ картини. Проаналізовані полотна Я. Мальчевського побудовані за принципами асоціативної-образної архітектури.

Для аналітичного розбору творів Я. Мальчевського використовувалися три різновиди композиційної структури:

1. Фронтальна композиція.
2. Об'ємна композиція
3. Глибинно-просторова композиція:

– замкнута композиція

– відкрита композиція (Strzeminski, 2016)

Фронтальна композиція. Характерною ознакою фронтальної композиції є розміщення в одній площині елементів форми в двох напрямах – вертикальному і горизонтальному – стосовно глядача, тло сприймається, як плоска декорація. (Strzeminski, 2016: 301)

Звертаючись до книги Стшемінського «Теорія бачення» де він зазначав що най головніше у фронтальній композиції є : «Просторовість у перспективі, що виникає від мого рухливого погляду (а зачатком цієї перспективи є імпресіонізм), виражається не опуклою світлотінню, а специфічною кольоровою насиченістю та специфічною якістю кольору. Покажіть чорно-білий відбиток такої картини, де просторовості немає визначається відповідною якістю переходів темно-світло, а також якістю кольору – це те саме, що стояти перед скляною стіною і розповідати слухачеві. йому судити про якість музики за рухами, які виконують музиканти, або вгадувати мелодію співу за розкриттям ротів співаків» (Strzeminski, 2016: 302).

Яскравого зразка чистої фронтальної композиції не має. Прикладом може слугувати художній твір «Сватання Фавна» (іл. 1). Колір полотна стримай, теплий. Характеристика композиції вибудована на фронтальному сприйнятті. Ритмізація повторювальних елементів створює враження прихованої розмови між героями. Перший план не перекритий, герої стоять на краю формату, але присутня глибина за рахунок діагональних ліній тіней, рівчаків паханого поля та хати під стріхою.

Тло сприймається, як театральна декорація, не маючи претензій на глибину.

Прикладом складного різновида фронтальної композиції стає полотно «Ельое» (1909) (іл. 2). Використання змішаної структури композиційної побудови, як **фронтальної** так і **глибинно-просторової,** це створює не однобічне сприйняття простору. Водночас це площинна поверхня без чіткої глибини, але крила та певний пластичний ритм створюють простір по якому хочеться рухатись з персонажами.

У картині янгол Смерті – відображається у вертикальному форматі в незвичайному одязі при сутінковому освітлені з символічним образом місячного сяйва. Створена ілюзія, що охоронець стоїть на переході з одного світу в інший переносся героя польського повстання посеред безкрайніх просторів Сибірі у вайхаллу. Я. Мальчевський зобразив янгола у подобі жіночої постаті (модель

Рис. 1. Я. Мальчевський. Сватання Фавна 1897–1898. Картон, олія. 51 х 68 см. Національний музей у Кракові

Рис. 2. Я. Мальчевський. Eloe 1909. Полотно, олія. 205,5 х 129 см. Львівська галерея мистецтв

Рис. 3. Я. Мальчевський. Портрет Леона Вичулковського бл. 1895. Полотно, олія. 139 х 93 см. Національний музей у Кракові

та возлюблена Марії Баль) з обличчям відвернутим від глядача у глибину полотна. Крила янгола розміщені у хаотичному напрямку, але створюють певну ритмічну пластику, фактура пір'я підкреслює складність образного сприйняття, але дає можливість відчути легкість з якою не несуть тіло померлого. На задньому плані зимовий пейзаж без натяку на буді яку живу істоту. Лавровий вінок привносить те, що цей образ Янгола прийшов до нас з античної міфології. Сама фігура вписана в трикутник, котрий перебивається хаотичними лініями крил. Характерною ознакою фронтальної композиції є розміщення в одній площині елементів форми в двох напрямах – вертикальному і горизонтальному – стосовно глядача (Станичнов, 2015).

Об'ємна композиція.

Об'ємна композиція – це форма, що має замкнену поверхню і сприймається з усіх боків.

Об'ємна композиція більше спрямована на скульптуру. Але в живописному полотні може існувати лише за рахунок контрасту між об`ємним зображенням та площинним середовищем (Strzeminski, 2016: 301).

Прикладом такої композиції може слугувати «портрет Леона Вичулковського» (іл. 3). Контрастна колористична структура полотна (помаранчева сорочка Л. Вичулковського та синьо сіре тло) підкреслює об`ємність обличчя портретованого. Портрет дуже якісно та гармонійно прописан з якісною деталізацією, незавершеність роботи підводить глядача до головного об`єкту.

Глибинно-просторова композиція.

Простір, як один із семи класичних елементів мистецтва, відноситься до відстаней або областей навколо, між і всередині компонентів твору. Простір може бути позитивним або негативним, відкритим або закритим, дрібним або глибоким, а також двовимірним або тривимірним. Іноді простір явно не представлений у творі, але його ілюзія є. Використання простору в мистецтві (Shelley, 2018).

Глибинно-просторова композиція складається із матеріальних

елементів, об'ємів, поверхонь і простору, а також інтервалів між ними. Якщо звернути увагу на категорії композицій в картинах то можна виявити такі характерні типи композиції:

1. Замкнута (закрита) композиція.

Зображення замкненої композиції вписується в раму таким чином, що воно не виходить за край, а замикається саме на собі. Погляд глядача переходить від фокуса композиції до периферійних елементів, повертається через інші периферійні елементи знову до фокусу, тобто прагне від будь-якого місця композиції до її центру. Визначною рисою замкненої композиції являється належність поля. В цьому випадку цілісність зображення проявляється в буквальному сенсі – на будь-якому фоні композиційна пляма має чіткі кордони, усі композиційні елементи тісно пов'язані між собою, пластично компактні.

Елементи зображення замкнутої композиції не відволікають увагу глядача і не змушують глядача переходити з одного об'єкта на інший.

Часто, але не завжди, головний об'єкт розташований ближче до центру зображення, а не по кутах або краях картинної площини. Усі інші елементи допомагають спрямувати погляд глядача на

певний об'єкт, а не на края формату. Така композиція най частіше формує статичні, цілісні, стійкі образи, які складають уяву завершенності і спокою .Іншими словами, це композиція, в якій головний об'єкт чітко виділяється з решти формату та одразу привертає увагу.

Прикладом закритої композиції може служити «Автопортрет в латах» 1914 (іл. 4). Сам портрет розташован у приблизному геометричному центрі полотна на темному тлі. Колорит роботи теплий створює ілюзію старовинного лицаря, пензля Тиціана, всі зображальні елементи розташовані чемно і не відволікають глядача від головного об'єкту (голови художника). У погляді автора картини присутня надмірне самоспоглядання на навколишній світ, що також відповідає замкнутій композиції (Wilson, 2020).

2. Відкрита композиція.

У відкритих композиціях заповнення зображеної площини може бути двояким.

– Зображені деталі вільно виходять за межі картинної площини, їх легко уявити за межами картини.

– Композиційний фокус розміщений у великому відкритому просторі, який надає розвиток руху підпорядкованих елементів. В цьому випадку відсутнє затягування погляду в центр картини, а присутнє певне домислення не зображеної частини.

– Композиція центробіжна, з поступальним від центру рухом, наче розвивається по спіралі. Вона може бути складною, але завжди рухається від центру. Інколи і сам композиційний центр відсутній, а композиція складається з міні-центрів, що заповнюють простір зображення (Станичнов, 2017).

Зразком такої композиційної побудови може слугувати полотно «Елое з Елленая» приблизного року створення 1908–1909 рр. (іл. 5). У роботі присутні декілька композиційних центрів, які пов'язани силовими лініями. Декілька дійових осіб полотна знаходяться у змістовому контрасті, сам янгол (Елое), який є активними діячем подій, розв'язує крила та готується до подальшої подорожі, головна героїня, яка знаходиться на крилах янгола у обіймах Морфея та місяць, як мовчазний свідок подій які відбуваються. Полотно контрастне та напружене за кольором. Домінуючі синьо-зелені відтінки контрастують з червоно-помаранчевими спалахами кольору у крилах, небі (місяць) та на снігових пагорбах.

Висновки. Отже своєрідність картин та композиційних рішень у творчості Яцека Мальчевсього є однією головної складової його творчості. Особливість робіт майстра відображають епоху та тенденції польських митців кінця XIX – початку XX століття та представляє одну з важливих ліній розвитку в європейському образотворчому мистецтві.

Рис. 4. Я. Мальчевський.
Автопортрет в латах 1914 р.
Картон, олія. 54 х 65 см.
Національний музей у Варшаві

Рис. 5. Я. Мальчевський.
«Елое з Елленая» 1908–1909.
Полотно, олія. 218 х 129 см.
Національний музей у Познані

Будь які художні твори мистецтва будуються на оптичному принципу зорової ілюзії.

Роблячи аналітичний розбір картин Яцека Мальчевського кінця XIX – початку XX ст з використанням особливості композиційних побудов. Цей аналіз дозволив вивести характерні риси мистецьких творів, які вирішувалися у символістичній будові полотен.

Види композиційних схем, застосованих у полотнах Я. Мальчевського, пов'язані з міфоепічними мотивами та формально стилістичною композиційною побудовою полотна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла А. Символізм. Київ : Темпора, 2010. 272 с.
2. Бірюльов Ю. Сецесія у Львові Львів: Незалежний культурологічний часопис «Ї», 2004. С. 218–230.
3. Удріс І. М. Давньоукраїнський портрет як предмет дослідження у вітчизняній науці про мистецтво кінця XIX – початку XX століття. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2007. Вип. 11. С. 129–141.
4. Порожнякова Н. Образи язичницьких ідолів давніх слов'ян в образотворчому мистецтві модерну. Українське мистецтвознавство: матеріали дослідження, рецензії збірник наукових праць. Київ, 2010. Вип. 10. С. 111–115.
5. Соколюк Л. Д. Творчість Михайла Жука в контексті стильових пошуків художньої культури XX ст. Народознавчі зошити. серія мистецтвознавча Київ, 2014. Вип. 6. С 1338–1342.
6. Станичнов О. О. Живописний польський портрет як пластичний образ доби модерну : монографія. Харків : Савчук О.О., 2017. 200 с.
7. Станичнов О. О. Особливості дитячих портретів у живописі польських митців доби сецесії. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2016. Вип. 2. С. 64–70.
8. Станичнов О. Роль образу янгола в творчості Я. Мальчевського. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2018. Вип. 37. С. 265–271.
9. Станичнов О. Образ смерті в творчості Яцека Мальчевського Вісник Львівської національної академії мистецтв 2015. Вип. 27. С. 53–60.
10. Habermas J. Der philosophische Diskurs der Moderne : zwölf Juszcak W. Malarstwo polskie. Modernizm. Warszawa, 1977. 356 s.
11. Wilson M. Art Unpacked: 50 Works of Art: Uncovered, Explored, Explain. Thames & Hudson. London,2020. 240 s.
12. Strzemiński W. Teoria widzenia. Muzeum Sztuki w Łodzi. Łodzi 2016. 342 s.
13. Vorlesungen. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1985. 449 p.
14. Shelley Esaak. «Exploring the Spaces Between and Within Us». ThoughtCo. Retrieved February 19, 2018. https://www.thoughtco.com/definition-of-space-in-art-182464

REFERENCES

1. Bila A.(2010) Symvolizm.[Symbolism] Kyiv : Tempora, 272 s. [in Ukrainian]
2. Biriulov Yu.(2004) Setsesiia u Lvovi Lviv [Secession in Lviv Lviv] Nezalezhnyi kulturolohichnyi chasopys «I»: zb. nauk. pr., 218–230 [in Ukrainian]
3. Udris I. (2007) Davnoukrainskyi portret yak predmet doslidzhennia u vitchyznianii nautsi pro mystetstvo kintsia XIX – pochatku XX stolittia. [Ancient Ukrainian portrait as a subject of research in the domestic art science of the late 19th – early 20th centuries.] Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv: zb. nauk. pr., № 11. 129–141. [in Ukrainian]
4. Porozhniakova N. (2010) Obrazy yazychnytskykh idoliv davnikh slovian v obrazotvorchomu mystetstvi modernu. [Images of pagan idols of the ancient Slavs in modern art.] Ukrainske mystetstvoznavstvo: matepialy doslidzhennia, retsenzii zbirnyk naukovykh prats: zb. nauk. pr. № 10. 111–115. [in Ukrainian]
5. Sokoliuk L. D. (2014) Tvorchist Mykhaila Zhuka v konteksti stylovykh poshukiv khudozhnoi kultury XX st.[Mykhailo Zhuk's creativity in the context of stylistic searches of artistic culture of the 20th century.] Narodoznavchi zoshiti. seriya mistectvoznavcha: zb. nauk. pr., № 6. 1338–1342 [in Ukrainian]
6. Stanychnov O. (2017) Zhyvopysnyi polskyi portret yak plastychnyi obraz doby modernu : monohrafiia.[The picturesque Polish portrait as a plastic image of the modern era: a monograph] Savchuk O.O., 200. [in Ukrainian]
7. Stanychnov O. (2016) Osoblyvosti dytiachykh portretiv u zhyvopysi polskykh myttsiv doby setsesii [Peculiarities of children's portraits in the paintings of Polish artists of the Secession period] Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv: zb. nauk. pr., 64–70 [in Ukrainian]
8. Stanychnov O. (2018) Rol obrazu yanhola v tvorchosti Ya. Malchevskoho.[The role of the image of an angel in the work of Y. Malchevsky] Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv : zb. nauk. pr., 265–271[in Ukrainian]
9. Stanychnov O. (2015) Obraz smerti v tvorchosti Yatseka Malchevskoho .[The image of death in creativity Jacek Malchevsky] Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv: zb. nauk. pr., 53–60 [in Ukrainian]
10. Habermas J. (1985) Der philosophische Diskurs der Moderne : zwölf Vorlesungen. [The philosophical discourse of modernity: twelve lectures.] Suhrkamp, 449 [in German]
11. Juszcak W.(1977) Malarstwo polskie. Modernizm [Polish painting. Modernism]. Warshava: 356. [in Polish]
12. Wilson M. (2020) Art Unpacked: 50 Works of Art: Uncovered, Explored, Explain. [Art Unpacked: 50 Works of Art: Uncovered, Explored, Explain.] Thames & Hudson, 240.
13. Strzemiński W.(2016) Teoria widzenia. [Theory of vision] Muzeum Sztuki w Łodzi, 342 [in Polish]

14. Shelley Esaak. «Exploring the Spaces Between and Within Us». ThoughtCo. Retrieved February 19, 2018. https://www.thoughtco.com/definition-of-space-in-art-182464

ІЛЮСТРАЦІЇ

1. Мальчевський Я. Сватання Фавна 1897–1898. Картон, олія. 51 х 68 см. Національний музей у Кракові.
2. Мальчевський **Я.** Eloe 1909. Полотно, олія. 205,5 х 129 см. Львівська галерея мистецтв
3. Мальчевський **Я.** Портрет Леона Вичулковського бл. 1895. Полотно, олія. 139 х 93 см. Національний музей у Кракові.
4. Мальчевський Я. Автопортрет в латах 1914 р. Картон, олія. 54 х 65 см. Національний музей у Варшаві.
5. Мальчевський Я. «Елое з Елленая» 1908–1909. Полотно, олія. 218 х 129 см. Національний музей у Познані.

УДК 791.43.01
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-13

Роман ТОТИКОВ,
orcid.org/0000-0003-2868-4814
аспірант кафедри кіно-телемистецтва
Київського університету культури
(Київ, Україна) totykovprod@gmail.com

КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКА: ГЕНЕЗА І РОЗВИТОК: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

Метою статті є огляд і оцінка кінодокументалістики – від її витоків до сьогодення, які здійснені на основі аналізу еволюції і розвитку техніко-технологічних аспектів цієї сфери. Особлива увага приділена генезі і подальшому розвиткові української кінодокументалістики. Методологія наукової проблеми базується на комплексі загально теоретичних і загально наукових принципів і методів. Основоположними науковими принципами, які відносяться до цієї методології є: історико-логічний, об`єктивності та системності, всебічності й комплексності. Методи, які були застосовані при написанні статті, відносяться до різних сфер гуманітаристики. По-перше, це методи, які відносяться до царини філософії (методи соціальної філософії, методологія пізнання тощо). По-друге, це методи, які відносяться до сфери культурології (оскільки кіно є сегментом загальнолюдської культури): історичний, історико-порівняльний, діахронії та синхронії, системно-функціональний тощо). По-третє, це методи, які відносяться до сфери мистецтвознавства: компаративний, історико-культурний. У четвертих, це методи, які використовуються в царині соціології: опитування, анкетування, інтерв`ю, спостереження і обробки інформації. У п`ятих, це методи, які відносяться до сфери кіновиробництва (традиційні методи кіновиробництва; сучасні методи кіновиробництва: хмарні технології, нейромережі, віртуальна реальність, доповнена реальність, мобільне кіно, новітні цифрові технології, game engine, нові технології в анімації, стримінгові платформи та революція Netflix). У результаті роботи над статтею були досягнуті наступні результати: 1. Визначено, що понад 100-рчний шлях розвитку кінодокументалістики ствердив її положення в суспільстві та його культурі як важливого соціокультурного аудіо-візуального сегменту; 2. Проведений аналіз основних етапів розвитку кінодокументалістики в світі, й, зокрема, в Україні, свідчить про те, що це мистецтво і явище культури продовжує свій розвиток у сучасному суспільстві. 3. У результаті обробки і аналізу масиву даних про кінодумменталістику (статті, монографії) були з`ясовані етапи техніко-технологічного розвитку кінодокументалістики. Вінцем роботи та її узагальненням є висновки: 1. Світова та українська, зокрема, кінодокументалістика пройшла великий творчий шлях. 2. У ході розвитку кінодокументалістики пролонговано розвивалися техніко-технологічні методи (прийоми, засоби, інструменти), які, в цілому, відображають основні тренди розвитку кінематографу. 3. Історія кінодокументалістики в Україні пройшла особливий шлях розвитку, певним чином відмінний від, зокрема, Західного стрімінгу. У сьогоденні українські кіномитці працюють над матеріалом, який відображає сучасні геополітичні, економічні, соціальні, і власне культурні реалії життя України та її народу. Важливим моментом у пролонгації українських цінностей за кордоном є показ документальних кіно- та відео- стрічок, які віддзеркалюють прагнення українців до Перемоги.

Ключові слова: *кінематограф, кінодокументалістика, жанр кіно, піджанр кіно, техніка і технологія кіновиробництва.*

Roman TOTIKOV,
orcid.org/0000-0003-2868-4814
Postgraduate Student at the Department of Film and Television Arts
Kyiv University of Culture
(Kyiv, Ukraine) totykovprod@gmail.com

DOCUMENTARY FILM: GENESIS AND DEVELOPMENT: CURRENT TRENDS AND TECHNOLOGIES

The purpose of the article is a review and evaluation of film documentary – from its origins to the present day, which is based on the analysis of the evolution and development of the technical and technological aspects of this field. Special attention is paid to the genesis and further development of Ukrainian documentary films. The methodology of the scientific problem is based on a complex of generally theoretical and generally scientific principles and methods. The fundamental scientific principles related to this methodology are: historical and logical, objectivity and systematicity, comprehensiveness and complexity. The methods that were used in writing the article refer to various fields of humanitarian studies. First, these are methods related to the field of philosophy (methods of social philosophy, methodology of cognition, etc.). Secondly, these are methods that belong to the field of cultural studies (since cinema

is a segment of universal culture): historical, historical-comparative, diachronic and synchronic, systemic-functional, etc.). Thirdly, these are methods that belong to the field of art history): comparative, historical and cultural. In the fourth, these are methods used in the field of sociology: surveys, questionnaires, interviews, observation and information processing. In the fifth, there are methods related to the field of film production (traditional methods of film production; modern methods of film production: cloud technologies, neural networks, virtual reality, augmented reality, mobile cinema, the latest digital technologies, game engines, new technologies in animation, streaming platforms and the Netflix revolution). As a result of the work on the article, the following results were achieved: 1. It was determined that the more than 100-year development path of film documentary confirmed its position in society and its culture as an important socio-cultural audio-visual segment; 2. The analysis of the main stages of the development of film documentary in the world, and in particular in Ukraine, shows that this art and cultural phenomenon continues its development in modern society. 3. As a result of the processing and analysis of the array of data on film documentary (articles, monographs), the stages of the technical and technological development of film documentary were clarified. The crown of the work and its generalization are the conclusions: 1. World and Ukrainian, in particular, documentary filmmaking has made a great creative journey. 2. In the course of the development of film documentary, technical and technological methods (techniques, means, tools) developed over a long period of time, which, in general, reflect the main trends in the development of cinematography. 3. The history of film documentary in Ukraine has followed a special path of development, in a certain way different from, in particular, Western streaming. Today, Ukrainian filmmakers are working on material that reflects the modern geopolitical, economic, social, and actually cultural realities of life in Ukraine and its people. An important moment in the promotion of Ukrainian values abroad is the showing of documentary film and video tapes that reflect the desire of Ukrainians for Victory.

Key words: *cinematography, film documentary, film genre, cinema subgenre, technique and technology of film production.*

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження пов`язана із пролонгованим процесом фіксації життя суспільства і природи. Кінодокументалістика активно реагує на процеси, які мають актуальність. Причому, треба відмітити, що кінодокументалістика особливо розвинена у тих суспільствах і культурах, для яких реакція на актуальні події (політичні, економічні, соціальні та власне культурні) має широкий суспільний резонанс, певним чином упливає на громадську думку. Для України це є нагальний процес фіксації усього, що пов`язане із подіями, які мають доленосне значення. З іншого боку, завдяки кіно- та відео- документалістики, Україна фокусує увагу на необхідності залучення демократичних цивілізованих країн до потреб країни та її народу в багатьох аспектах.

Кінодокументалістика активно залучена до створення літопису суспільства, до оперативної оцінки подій, які мають велике значення у його житті. Цей мистецький та культурний феномен має значення в якості архівування подій, які сталися в часо-просторі суспільства і природі. Він певним чином підштовхує і, одночасно, взаємодіє з новаціями техніко-технологічного характеру; в умовах сучасного глобального суспільства дозволяє громадянам оперативно долучитися до формування громадської думки та отримувати актуальну інформацію.

Також актуальною є позиція кінодокументалістики по відношенню до ідеології та пропаганди, що їх упроваджує певне суспільство. Кінодокументалістика – це не безпристрасний фіксатор подій у суспільстві та природі: вона здатна значно упливати на настрої в суспільстві, формувати реакцію громадськості на ті чи інші події.

Аналіз досліджень. Документальний фільм або, ширше – кінодокументалістика – це – нехудожній кінофільм, призначений для «документування реальності, головним чином для навчання, навчання або збереження історичних записів» («Oxford English Dictionary»…).

Польський письменник і режисер Болеслав Матушевський був серед тих, хто визначив моду на документального кіно. Він написав два з найперших текстів про кіно – «Une nouvelle source de l'histoire», 1898 («Нове джерело історії») (укр.) та «La photographie animée», 1898, «Анімована фотографія» (укр.). Він був одним із перших кінематографістів, які запропонували створити кіноархів для збору та безпечного зберігання візуальних кіно- та фото-матеріалів (James Chapman, 2013: 73–75).

Поняття «документальний фільм» (англ. «documentary») було введено шотландським режисером-документалістом Джоном Ґірсоном у його рецензії на фільм Роберта Флаерті «Моана», 1926; його Дж. Грірсон запропонував у якості форми «творчої розробки дійсності» (англ. «the creative treatment of actuality») (Susan Kerrigan, Phillip Mcintyre, 2010). Принципи документалістики Дж. Грірсона полягали в наступному: потенціал кіно для спостереження за життям можливо використати в новій формі мистецтва; «оригінальний» актор і «оригінальна» сцена є кращими порадниками щодо інтерпретації сучасного світу, ніж їхні художні аналоги.

З іншого боку, ці положення суперечать позиціям режисера Дзиґи Вертова – показати «життя

таким, яке воно є» (тобто життя, зняте таємно) і «життя, захоплене зненацька» (життя, спровоковане чи здивоване камерою). Білл Ніколс охарактеризував документальний фільм з точки зору «практики створення фільмів, кінематографічної традиції та способу сприйняття аудиторії (який залишається) практикою без чітких меж» (Nichols, Bill, 1998: XIV).

Американський кінокритик Паре Лоренц визначає документальний фільм як «драматичний фільм на основі фактів» («Pare Lorentz Film Library».., 2011). Бетсі Маклейн стверджує: документальні фільми створені з метою висловлювання кінематографістами своїх поглядів на історичні події, людей і місця, які вони вважають важливими (McLane, Betsy A., 2012). Стелла Бруцці стверджує: документальна правда має визнавати сконструйоване авторство документальної форми (Bruzzi, S., 2006: 163).

У той час, як цифрові технології дозволили виробникам документальних фільмів виконувати багатофункціональні та багатоцільові ролі знімальної групи, безліч навичок, необхідних для створення якісних фільмів, іноді можна втратити, якщо людина наполягає на тому, щоб сприймати це буквально. Наприклад, Пол Вотсон (який використовує камеру DV для зйомок власних документальних фільмів), стверджує: «…Якщо мені доведеться пожертвувати чимось у якості зображення чи звуку, нехай буде так» (Baker, M., 2006: 63). Не дивлячись на потенційне зниження якості записаних матеріалів на етапі виробництва, П. Вотсон визнає необхідність спільного внеску також монтажера фільму (Бейкер. 2006: 61), – хоча в цьому прикладі бракує підтримки з боку замовника, установи та платформи розповсюдження.

Вітчизняний кінознавець Сергій Безклубенко, аналізуючи види і жанри кіно, зазначив, що наукове кіно історично й логічно є своєрідним продовженням і різновидом документального (Безклубенко, 2004). Олеся Венгринович зауважує: «…Нині немає фахового кінознавчого видання, в якому процес становлення наукового кіно та його піджанрів в Україні мав би належне висвітлення. Якщо здійснити огляд академічних видань у цій сфері, то їх багато: «Українське кіно: начерк історії» С. Безклубенка, збірка статей «Кіно часів своєї юності» Л. Брюховецької, «Кіномистецтво України в біографіях» Н. Капельгородської та О. Синька та ін., «З минулого кіно в Україні» Г. Журова, «Історія українського кіномистецтва» В. Ілляшенка, «Історія українського кіно» Б. Береста та «Історія Українського кіно» Л. Госейка…" (Венгринович, 2015: 24).

Мета статті – розкрити та проаналізувати ґенезу кінодокументалістики через призму сучасних тенденцій та технології.

Виклад основного матеріалу. Ранні документальні фільми, які спочатку називали «реальними фільмами», були короткочасними. З часом документальні фільми були систематизовані: навчальні, спостережливі та документальні. У ті часи спостереження і фіксація різних явищ та процесів проводилися за допомогою кінокамери (використовувалася сповільнена/прискорена зйомка за допомогою мікроскопа). У фільмах (до 1900 р.) домінувала новизна показу події. У відомому фільмі, який тривав понад півтори години, «Бійка Корбетт-Фітцсіммонс» (1897) його автор Енох Дж. Ректор застосував інноваційну технологію циклічного відтворення плівки. У 1896 році Болеслав Матушевський записав на плівку хірургічні операції. У 1898 і 1901 роках румунський професор Георге Марінеску зняв кілька наукових фільмів у своїй неврологічній клініці в Бухаресті (Mircea Dumitrescu, 2005). Професор назвав свої роботи «дослідженнями за допомогою кінематографа». Деякі з цих власне наукових фільмів вийшли за межі лабораторій на широкий екран. Великі кіностудії створили відділи наукового кіно, залучаючи до роботи вчених-ентузіастів. Зокрема, науковим відділом кінокомпанії «Пате» керував доктор Ж. Командон (він у 1900-х роках здійснив зйомку за допомогою мікроскопа); науковим відділом кінофабрики АТ «Ханжонков і К°» – мікробіолог В. Лебедєв.

Зародження українського документального кінематографа пов'язано з хронікальними зйомками А. Федецького (1896), М. Козловського, І. Гуцана і К. Стефана (1907).

Фільми-подорожі були дуже популярними на початку XX століття (англ. «scenics»). У цей час також з'явилися біографічні документальні фільми (наприклад, «Емінеску-Вероніка-Крянга», 1914). У цей час з`явилися кольорові фільми (на плівці Kinemacolor), «З нашим королем і королевою через Індію» (1912), «Prizma Color» (1919), «Невідомий Балі» (1921). Technicolor зосереджувався на тому, щоб голлівудські студії застосували колір для художніх фільмів. Техніколор спочатку існував у двоколірній системі (червоний і зелений). Ці результати вперше були продемонстровані членам Американського інституту гірничих інженерів у Нью-Йорку 21 лютого 1917 року. Сама компанія Technicolor випустила єдиний фільм, знятий у «Процесі 1», – The Gulf Between. Друга повністю кольорова функція в «Process 2 Technicolor, Wanderer of the Wasteland» була випу-

щена в 1924 році. Численні короткі об'єкти були сфотографовані в «Technicolor Process 3». «Пісня полум'я» стала першим кольоровим фільмом, який використовував широкоекранний процес – з використанням системи, відомої як Vitascope. Виробництво кольорових плівок різко скоротилося до 1932 року, коли Бертон Вескотт і Джозеф А. Болл завершили роботу над новою триколірною кінокамерою. Тепер Technicolor обіцяла студіям повний спектр кольорів. Нова камера одночасно експонувала три смуги чорно-білої плівки, кожна з яких фіксувала різний колір спектру.

Роберт Дж. Флаерті («Нанук Півночі», 1922) зосередився на упровадженні в кінодокументалістиці стилістики романтизму. У цей час застосовується прийом анімаційного (графічного і об'ємного) моделювання об'єктів для кінодокументалістики («Електричний телеграф», В. Старевича і М. Бакліна, 1911).

У 1920-і роки, окрім наукового (науково-дослідного) кіно, з'являється навчальне та науково-популярне («Теорія відносності Ейнштейна» М. Флейшера, 1923; «Механіка головного мозку» В. Пудовкіна, 1926).

Піджанр «міська симфонія» відображав авангардні фільми, створені в 1920–1930-х роках. Відповідно до Скотта Макдональда (MacDonald, Scott, 2010: 50–57) «міські симфонічні фільми» можливо описати як «перетин між документальним і авангардним кіно: авангардний фільм». До них, зокрема, відноситься фільм «Людина з кіноапаратом» (Дзига Вертов, 1929). З цього приводу зазначимо: Дзига Вертов обіймав центральне місце в радянській кінохроніці «Кіно-Правда» у 1920-х роках. Цей режисер-документаліст вважав, що камера – з її різноманітними об'єктивами, редагуванням кадрів із протидією кадру, сповільненою зйомкою, можливістю уповільнення, зупинки та прискорення тощо, може відтворювати реальність точніше, ніж людське око. Великий вплив на цей жанр мала європейська континентальна традиція: вона зосереджувалася на людях-персонажах у створених людьми середовищах (приклади: Вальтер Руттманн, «Берлін: Симфонія мегаполісу», 1927; Альберто Кавальканті, «Rien que les heures», 1926).

Пропагандистська традиція на ниві кінодокументалістики полягає у ідеологічній спрямованості фільмів, знятих з явною метою переконати аудиторію в чомусь суспільно важливому. Одним із найвідоміших і суперечливих пропагандистських фільмів є фільм Лені Ріфеншталь «Тріумф волі» (1935), який описує конгрес нацистської партії 1934 року, який був знятий на замовлення Адольфа Гітлера. У Канаді, з пропагандистських міркувань, була створена Рада з кінофільмів, заснована Джоном Грірсоном.

У свою чергу, зазначимо: зйомки, виконані в піджанрі Cinéma vérité, базувалися на тогочасних технічних досягненнях, зокрема, на застосуванні легких, тихих та надійних камер, також портативного синхронізованого звуку. У цьому аспекті маємо розуміти – мають місце методологічні розрізнення між Cinéma vérité (засновник – Жан Руш, 1917–2004, французький режисер і антрополог; внаслідок його впливу, відкриття, здійснені на ниві сюрреалізму на початку 1920- их років, сприяли стиранню меж між художнім і документальним кіно, створенню нового стилю – етнофантастики) та північноамериканським «прямим кіно» (точніше «Cinéma direct» (його засновниками були канадці: Аллан Кінг, Мішель Бро, і П'єр Перро, також американці: Роберт Дрю, Річард Лікок, Фредерік Вайзмен і Альберт і Девід Мейслс) (Pevere, Geoff, 2007). Естетико-технічні основи цього стилю базовані на спостереженні за людиною в кіно за допомогою рухомої, часто ручної камери – з метою зафіксувати якомога більше особистих реакцій. При цьому, у ньому немає «сидячих» інтерв'ю; співвідношення зйомок (кількість відзнятого фільму до готового продукту) було дуже високим, воно часто досягало пропорції 80:1.

У 1960-х і 1970-х роках документальний фільм часто розглядався як політична зброя проти неоколоніалізму та капіталізму загалом, особливо в Латинській Америці; також це мало місце в інших регіонах світу, наприклад, у революціонізованому суспільстві Квебеку. «La Hora de los Hornos», аргентинський фільм 1968 року, знятий Октавіо Гетіно та Піно Соланасом, вплинув на ціле покоління режисерів. Серед багатьох політичних документальних фільмів, знятих на початку 1970-х років, був «Чилі: Спеціальний звіт» – перший показаний на громадському телебаченні документальний огляд повалення уряду Сальвадора Альєнде в Чилі у вересні 1973. Його створили режисери-документалісти Арі Мартінес і Хосе Гарсія.

У статті у «The New York Times» (червень 2020 року) було розглянуто інший впливовий політичний документальний фільм «І вона може бути наступною» (автори Грейс Лі та Мар'ян Сафінія) (Phillips, Maya, 2020). Його показ став яскравим відображенням політичних процесів у поляризованих США, де подвійні сили верховенства білої раси та патріархату загрожують подальшим розмиванням демократії зразка Північної Америки. Йдеться також про те, що, оскільки демографічні показники змінюються в бік «кольорової» небільшості, вибори будуть вирішувати американці, які

надихнуться проголосувати вперше; про те, що багатьох із цих виборців (які часто є бідними та переважно іммігрантами), політики та журналісти ігнорують. При цьому, зухвала група кольорових жінок – кандидаток та організаторок процесу спротиву – використовує політичну владу нової американської більшості. Документальний фільм «І вона може бути наступною», перший трансляційний міні-серіал POV, задається питанням про те, чи можуть найбільш маргіналізовані люди зберегти й зміцнити саму демократію.

У наш час відзначається: жанр документального кіно стає все більш успішним у кінотеатрах, особливо завдяки показу таких фільмів, як: «Фаренгейт 9/11», 2004, «Я супер розмір», 2004, «Їжа, корпорація», 2008, «Земля», 2007, «Марш пінгвінів», 2005, «Незручна правда», 2006, тощо.

В цілому зазначимо: простір і підходи у сфері документальних фільмів розширилася за останні 30 років у порівнянні зі стилем Cinéma vérité, коли використання портативної камери та звукового обладнання дозволяло встановити близькі стосунки між режисером і суб'єктом. У цей історико-культурний період межа між документальністю та оповіддю стирається; деякі кіно-твори мають дуже особистий характер («Розв'язані язики», Марлон Ріггз, 1989; «Чорне – це... чорне не буває», 1995).

Історичні документальні фільми (наприклад, 14-годинний «Погляд на премію: Роки громадянських прав Америки» (1986 – частина 1 і 1989 – частина 2) авторства Генрі Гемптона, «4 маленькі дівчинки» (1997) режисера Спайка Лі, «Громадянська війна» Кена Бернса тощо) висловлюють не лише особливий голос, але й перспективу та авторську позицію.

Режисери документальних фільмів все частіше використовують кампанії соціального впливу на свої фільми. Вони прагнуть залучити медіа-проекти з метою перетворення громадської обізнаності щодо соціальних проблем (Keenlyside, Sarah, 2001; «Festivals: Post-Sundance», 2001; "Kony", 2012, "Salam Neighbor, Gasland, Living on One Dollar", 2015, «Girl Rising», 2013).

Відмітимо сучасний момент: документальні фільми дещо перетинаються з телевізійними формами (внаслідок розвитку «реаліті-телебачення», яке іноді межує з документальним, але частіше відхиляється до вигаданого чи інсценованого). Документальний фільм про створення фільму показує, як створювався фільм чи комп'ютерна гра. Зазвичай створений для рекламних цілей, він ближче до реклами, ніж до класичного документального фільму. Сучасні цифрові відеокамери та комп'ютерний монтаж дуже допомогли документалістам. Першим фільмом, який повною мірою скористався цією зміною, був «Голоси Іраку» Мартіна Кунерта та Еріка Мейнса, де 150 DV-камер було відправлено до Іраку під час війни та передано іракцям для запису.

Також мала і має місце зйомка фільмів в документальній формі без слів («Слухай Британію», Гамфрі Дженнінгс та Стюарт Макалістер, 1942 рік).

Трилогія «Qatsi» є серією з трьох несюжетних фільмів, знятих режисером Годфрі Реджі (Godfrey Reggio, 1940-, є американським режисером експериментального документального кіно; протягом багатьох років він співпрацював з композитором Філіпом Глассом над музичними та оркестровими саундтреками, які доповнюють його безмовні фільми; у 2014 році Г. Реджо був відзначений Музеєм мистецтв і дизайну (Нью-Йорк, США) за повну ретроспективу його мистецької кар'єри відзнакою під назвою «Життя з технологіями: Кіно Годфрі Реджіо»). До її складу увійшли стрічки: «Кояаніскаці», 1982, «Повакаці», 1988, та «Накойкаці», 2002. Назви цих фільмів походять від мови хопі, у якій слово qatsi перекладається як «життя». Кінематографічні фільми, над якими працював оператор «Кояаніскаці» Рон Фріке – «Хронос» (1985), «Барака» (1992) і «Сансара» (2011), – також зняті в подібному стилі.

У сьогоденні актуальними формами кінодокументалістики стали наративні оповіді. Особливість цих фільмів полягає в тому, що спеціальний оповідач читає сценарій, який дублюється на звукову доріжку. При цьому, оповідач ніколи не з'являється на камеру. Тиха розповідь оповідання застосовує заголовки для візуальної розповіді – екран тримає її приблизно 5–10 секунд з метою дати глядачеві достатньо часу для вдумливого прочитання. При цьому диктор грає роль ведучого – він з'являється на камеру, бере інтерв'ю, озвучує демонстровані події.

Вихід фільму «Тонка блакитна лінія» (1988) режисера Еррола Морріса відкрив можливості для нових форм гібридного документального кіно (Еррол Марк Морріс (1948-), є американським кінорежисером, відомим своїми документальними фільмами та винаходом інтерротрона; у 2003 році його «Туман війни: одинадцять уроків із життя Роберта С. Макнамари» отримав премію «Оскар» за найкращий повнометражний документальний фільм; його фільм «Тонка блакитна лінія» посів п'яте місце в рейтингу Sight & Sound найкращих документальних фільмів). Гібридний документальний фільм використовує «ігри правди» з метою кинути виклик традиційному виробництву

фактів. Docufiction є гібридним жанром, який складається з двох основних жанрів художнього та документального кіно.

Також у наш час має місце «фальшива фантастика» (англ. fake fiction), жанр, який навмисно представляє реальні події без сценарію у формі художнього фільму, роблячи їх виглядом інсценованих. Цю концепцію ввів режисер П'єр Бісмут з метою описати свій фільм 2016 року «Де Роккі ІІ?» (П. Бісмут, (1963-, є французьким художником і режисером; у його роботах використовуються різноманітні медіа та матеріали, зокрема живопис, скульптура, колаж, відео, архітектура, перформанс, музика та кіно; він є найбільш відомий тим, що був одним із авторів історії для фільму «Вічне сяйво чистого розуму» (2004); за нього він отримав премію «Оскар») (Campion, Chris, 2015).

Надсучасним трендом є документальний фільм, знятий на DVD; ця форма випуску документальних фільмів стає все більш популярною та прийнятною, оскільки в сьогоденні швидко зростає вартість та виникають складнощі з пошуком місць для телевізійних показів чи кіно театральних локацій. Його об'єктами є: військова справа, сучасне мистецтво, транспорт, спорт, тварини тощо. На нашу думку, цей піджанр кінодокументалістики є найбільш прийнятним у час воєнних подій в Україні.

Документальні фільми-спостереження (англ. Observation documentaries) намагаються спонтанно спостерігати за суб'єктами з мінімальним втручанням. Перші документи датуються 1960-ми роками. Технологічні розробки, які зробили їх можливими, включають мобільні камери та портативне обладнання для запису звуку для синхронізації звуку. Часто цей режим фільму уникав озвучення коментарів, пост синхронізованих діалогів і музики або інсценувань. Ці фільми спрямовані на безпосередність, інтимність, розкриття індивідуального характеру людини у звичайних життєвих ситуаціях.

Документальні фільми з участю прагнуть до того, щоб акт створення фільму не вплинув або не змінив події, що знімаються. Ці фільми імітують підхід антрополога – учасника-спостерігача. Рефлексивні документальні фільми (англ. Reflective documentaries) не сприймають себе як прозоре вікно у світ; натомість вони привертають увагу до власної сконструйованості та того факту, що вони є уявленнями. Перформативні документальні фільми (англ. Performative documentaries) наголошують на суб'єктивному досвіді та емоційній реакції на світ. Вони є дуже особистими, нетрадиційними, навіть поетичними, та/або експериментальними.

Список найвідоміших фільмів на Заході включає назви від A до Z. Найпершим документальним фільмом у цьому списку є «Чхання» авторства Фреда Отта (1894), який також є першим кінофільмом, захищеним авторським правом у Північній Америці.

Окрема історія – це документальний фільм про природу або про дику природу. Документальні фільми про природу зазвичай зосереджуються на відео, знятих у природному середовищі існування об'єкта. Зазвичай фільм Роберта Дж. Флаерті (1922 рік) «Нанук Півночі» зазвичай називають першим повнометражним документальним фільмом (Rothman, William, 1997: 1). Пізніше Walt Disney Productions започаткувала серійний кінотеатральний випуск документальних фільмів про природу (серіал True-Life Adventures, 1948–1960 роки), (Rothman, William, 1997: 1).

Історія вітчизняної кінодокументалістики була пов`язана з ВУФКУ, яке координувало кінопрокат та кінопромисловість, об'єднало різні кіноательє, кіностудії. У 1931 році на Київській кіностудії тресту «Українафільм» було створено відділ «Техфільм», який спеціалізувався на документальних навчальних та науково-популярних фільмах. Тут працювали режисери Андрій Вінницький (1895–1970; український та російський радянський кінорежисер науково-популярних фільмів; його фільм «Сонячне плем'я» став одним з переможців Каннського кінофестивалю у 1946 році)) та І. Лозієв (1898-?; радянський, український кінооператор і режисер; режисер стрічок «По Туркменії й Бухарі», «До Хан-Тенгрі», «Тянь-Шань»). У 1950-х роках зросла кількість власне науково-популярних фільмів. У 1954 році студія «Техфільм» перетворилася на Київську кіностудію науково-популярних фільмів – «Київнаукфільм».

«Укркінохроніка» та «Київнаукфільм» понад 50 років були головними фондоутворювачами ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного. У наш час ця інституція містить в своєму складі різножанровий і різнотематичний масив документів, які відображають події та явища, що мали місце в різних галузях науки і техніки. Кінохроніка донесла до сучасників зоровий образ людей науки, техніки, гуманітаріїв, які зробили великий внесок у розвиток України у 1920–1970-их роках. У 1938 році «Укркінохроніка» почала випускати кіножурнал «Радянська Україна» (з перервою в 2 роки, 1941–1942).

Друга половина XX століття в українській кінодокументалістиці пройшла під гаслом НТП; екранна кіноперіодика стала ефективним засобом інформування суспільства про розвиток науки, пропаганди науково-технічних звершень. Окрім «Радянської України», з 1952 року вихо-

дять кіножурнали «Молодь України», «Піонерія»; з 1960-х років – «Україна сьогодні», 1970-х – «Людина і прогрес». Паралельно із кіножурналами на кіностудії знімалися окремі кіносюжети, збірники кіносюжетів. В цілому, наукові сюжети (за змістовим наповненням) можливо згрупувати відповідно до наступних категорій: 1. сюжети, присвячені окремим науковим, науково-організаційним заходам та подіям; 2. сюжети, які розповідають про наукові дослідження та впровадження їхніх результатів у виробництво; 3. сюжети про діяльність наукових установ, відділів, лабораторій; 4. сюжети про роботу окремих учених. При цьому, відповідно до вказаних тематичних напрямів кіносюжети можна диференціювати за критеріями: а. галузі науки й виробництва, б. за хронологією, в. за географічно-регіональним принципом.

У вітчизняних кіносюжетах різної тематики, знятих у 1920–1990-х роках, відмічається ряд спільних ознак організації екранного матеріалу: – оприявнення факту дійсності здійснюється за допомогою репортажної зйомки; – завжди візуалізуються дії, процеси (досліди, випробування, виступи, операції); – у ході зйомки використовується прийом послідовної деталізації об'єкта; – монтаж робиться «за принципом воронки» – у прямому/зворотному напрямку (загальний вид наукової установи, лабораторії, дослідного цеху, ділянки; науково-дослідні процеси; обладнання; деталі обладнання; результат, «продукт»); – також у цьому процесі присутні синхронні записи пояснень чи коментарів виконавців. Закадровий дикторський текст, окрім констатації факту, з картинкою, містить його трактування, емоційне забарвлення, інколи – додаткові невізуалізовані деталі екранізованої події.

В цілому зазначимо: аудіовізуальні документи, які презентують інформаційно-описову кіноперіодику, мають значний джерельний потенціал для дослідження наукового життя (у минулу історичну добу в урср); вони є свідками науковими явищ; у кіно-, теле- сюжетах фіксуються: місце події, науково-технічне оснащення, образи науковців на момент винаходу – момент зйомки.

Особлива роль у презентації та поясненні теоретичних і прикладних проблем, пов`язаних із розвитком природничих, фізико-математичних, гуманітарних наук (в урср, у зазначений період), наукових процесів, фактів і результатів досліджень, належить науково-популярному кіно – своєрідному синтезу науки і мистецтва.

За свідченням Людмили Касян, масив науково-популярних фільмів у зібранні ЦДКФФА України становить близько 300 одиниць обліку. Вони класифіковані відповідно до основних галузей суспільного розвитку: 1. відкриття в окремих галузях науки; 2. виникнення і розвиток нових технологій та наукових галузей; 3. незвичайні явища, властивості, факти, наукові теорії та гіпотези (Касян, 2020:40-57).

Окреме місце в історії українського науково-популярного кіно посідають фільми-дослідження. Насамперед, це – роботи режисера Київської кіностудії науково-популярних фільмів Фелікса Соболєва (1931–1984), українського радянського кінорежисера-документаліста). Саме з його стрічок, створених у другій половині 1960–1970-х років, розпочався новий етап у розвитку науково-популярного кіно. У цей час проблеми й наукові пошуки у галузі соціальної психології, експериментальної соціології, різних галузей гуманітаристики тощо. У подальшому вони знайшли відгук у роботах його однодумців, учнів та послідовників. У цей час стали класичними фільмами-дослідженнями стрічки: «Контакти» («Київнаукфільм», 1976; режисер В. Олендер), «Метаморфози» («Київнаукфільм», 1979, режисер А. Борсюк).

Висновки. У ході розробки і викладу матеріалу статті були зроблені наступні висновки: Історія документального кіно нараховує період понад 100 і більше років. У ході розвитку документального кіно були напрацьовані різні його під жанри; У час розвитку документального кіно пролонговано були напрацьовані методи (засоби, інструменти) техніко-технологічного характеру, починаючи від традиційної камери, і включаючи сучасні мультимедійні цифрові засоби (мобільного характеру, ШІ, нейромережі, доповнена реальність тощо).

Українська кінодокументалістика у минулу історичну добу була сконцентрована на основних досягненнях, пов`язаних із розвитком НТП і НТР. Цей жанр кіно відображав тодішні політичні, економічні, соціальні та культурні реалії, в яких знаходилося тодішнє суспільство. У час повномасштабної війни основні зусилля діячів культури і мистецтва зосереджені на відображення реального стану України та її народу; мають на меті пропагувати український спосіб життя, цінності, які притаманні українському соціуму і які мають сприяти нашій Перемозі та післявоєнній відбудові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безклубенко С. Д. Як робиться фільм (архітектоніка). *Питання культурології : зб. наук. пр. КНУКіМ*. 2004. Вип. 20. С. 216–228.

2. Венгринович О. Б. “Наукове кіно” як особлива галузь екранного мистецтва. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв: Мистецтвознавство*. 2015. Вип. 32. С. 21–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknukim_myst_2015_32_5

3. Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896–1995. Пер. з фр. С. Довганюк. Київ: KINO-КОЛО, 2005.

4. Ємельянова Т. О. Українське документальне кіно другої половини 1960-х – середини 1980-х років (архівознавчо-джерелознавчий аспект). *Архіви України.* 2015. № 1. С. 192–201.

5. Загданський Є. П. Київська кіностудія науково-популярних фільмів. Українська радянська енциклопедія. 1980. В 12-тт. Т. 5.

6. Касян Л. Г. Аудіовізуальні документи у процесі формування історичної пам’яті. *Архіви України*. 2018. № 5–6. С. 91–99.

7. Касян, Людмила. Наукова кінодокументалістика в зібранні ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного: інформаційний потенціал. Статті та повідомлення. 2020. С. 40–57.

8. Тримбач С. В. Кіно науково-популярне. Енциклопедія сучасної України. 2013. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=6928

9. Baker, M. Documentary in the Digital Age. Oxford, UK: Focal Press Baker. 2006.

10. Eitzen D. When is a Documentary?: Documentary as a Mode of Reception. Cinema Journal. 1995. Vol. 35. № 1. URL: http://www.semanticscholar.org

11. James Chapman. “Film and History. Theory and History”. Part “Film as historical source”. 2013. Pp .73–75.

12. McLane, Betsy A. A New History of Documentary Film. New York and London: Continuum International Publishing Group. 2012.

13. Nichols, Bill. “Foreword to the new and expanded edition”. In: Grant, Barry Keith; Sloniowski, Jeannette (eds.). Documenting the Documentary: Close Readings of Documentary Film and Video. Contemporary approaches to film and media series. Detroit: Wayne State University Press. 1998.

14. “Oxford English Dictionary”. oed.com. Archived from the original on 25 April 2018.

15. “Pare Lorentz Film Library – FDR and Film”. 24 July 2011.

16. Susan Kerrigan, Phillip Mcintyre. The creative treatment of actuality: Rationalizing and reconceptualizing the notion of creativity for documentary practice. *Journal of Media Practice*. 2010. #11(2). Pp. 111–130. doi: 10.1386/jmpr.11.2.111_1

REFERENCES

1. Bezklubenko S. D. (2004). Yak robytsia film (arkhitektonika). [How a film is made (architectonics)]. *Pytannia kulturolohii : zb. nauk. pr. KNUKiM.* Vyp. 20. S. 216–228. [in Ukrainian].

2. Venhrynovych O. B. (2015). «Naukove kino» yak osoblyva haluz ekrannoho mystetstva. [“Science Cinema” as a Special Branch of Screen Art]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv: Mystetstvoznavstvo.* Vyp. 32. S. 21–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknukim_myst_2015_32_5 [in Ukrainian].

3. Hoseiko L. (2005). Istoriia ukrainskoho kinematohrafa. 1896–1995. [History of Ukrainian Cinema. 1896–1995]. Per. z fr. S. Dovhaniuk. Kyiv: KINO-KOLO. [in Ukrainian].

4. Iemelianova T. O. (2015). Ukrainske dokumentalne kino druhoi polovyny 1960-kh – seredyny 1980-kh rokiv (arkhivoznavcho-dzhereloznavchyi aspekt). [Ukrainian documentary cinema of the second half of the 1960s – mid-1980s (archival and source studies aspect)]. *Arkhivy Ukrainy*. № 1. S. 192–201. [in Ukrainian].

5. Zahdanskyi Ye. P. (1980). Kyivska kinostudiia naukovo-populiarnykh filmiv. [Kyiv film studio of popular science films]. Ukrainska radianska entsyklopediia. V 12-tt. T. 5. [in Ukrainian].

6. Kasian L. H. (2018). Audiovizualni dokumenty u protsesi formuvannia istorychnoi pamiati. [Audiovisual documents in the process of forming historical memory]. *Arkhivy Ukrainy*. № 5-6. S. 91–99. [in Ukrainian].

7. Kasian, Liudmyla. (2020). Naukova kinodokumentalistyka v zibranni TsDKFFA Ukrainy imeni H. S. Pshenychnoho: informatsiinyi potentsial. Statti ta povidomlennia. [Scientific documentary films in the collection of the G. S. Pshenichny Central Collection of Scientific and Technical Documents of Ukraine: information potential. Articles and reports]. S. 40–57. [in Ukrainian].

8. Trymbach S. V. (2013). Kino naukovo-populiarne. [Popular science film]. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=6928 [in Ukrainian].

9. Baker, M. (2006). Documentary in the Digital Age. Oxford, UK: Focal Press Baker.

10. Eitzen D. (1995). When is a Documentary?: Documentary as a Mode of Reception. Cinema Journal. Vol. 35. № 1. URL: http://www.semanticscholar.org

11. James Chapman. (2013). «Film and History. Theory and History». Rart «Film as historical source». Rr. 73–75.

12. McLane, Betsy A. (2012). A New History of Documentary Film. New York and London: Continuum International Publishing Group.

13. Nichols, Bill. (1998). «Foreword to the new and expanded edition». In: Grant, Barry Keith; Sloniowski, Jeannette (eds.). Documenting the Documentary: Close Readings of Documentary Film and Video. Contemporary approaches to film and media series. Detroit: Wayne State University Press.

14. «Oxford English Dictionary». oed.com. Archived from the original on 25 April 2018.

15. «Pare Lorentz Film Library – FDR and Film». 24 July 2011.

16. Susan Kerrigan, Phillip Mcintyre. (2010). The creative treatment of actuality: Rationalizing and reconceptualizing the notion of creativity for documentary practice. Journal of Media Practice. #11(2). Pp.111-130. doi:10.1386/jmpr.11.2.111_1

УДК [008:782](477)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-14

Ольга УМАНЕЦЬ,
orcid.org/0009-0008-2113-1292
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна) oumanets5.10@ukr.net

ЖАНРОВА МОДЕЛЬ ОПЕРИ У СУЧАСНОМУ ПРОСТОРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Мета статті полягає у виявленні загальних тенденцій концептуальної, тематичної, образної та жанрово-стильової інтерпретації жанрової моделі опери в культурному просторі України межі XX–XXI століть. Методологія статті ґрунтується на компаративних настановах, які передбачають залучення настанов культурологічного підходу, жанрового та стильового аналізу. Акцентовано значущість мультикультурних спрямувань культури метамодерну як детермінантів формування жанрово константних, доцентрових та жанрово-дифузійних, відцентрових тенденцій трансформації жанрової моделі опери. Показано, що апробація релігійної тематики, як концептуальний модус модифікації жанрової моделі опери, резонує із сучасним процесом відродження релігійних основ і ревізії ціннісних основ людства та характеризується такими рисами, як: синтез зі світською академічною традицією та автентичними витоками; формування нових мікстових жанрових номінацій; поєднання різних модусів музичного мислення, вокальних технік, тембрових знаків різних культур; синтез із національною, історичною тематикою тощо. Доведено такі особливості трансформації жанрової моделі опери в контексті національної, зокрема й національно-історичної, тематики: актуалізація персонологічних вимірів; тяжіння до метафоричної, трагічної та фантасмагоричної інтерпретації моделі героїко-історичної опери; синтез із палітрою засобів виразності кінематографу; акумуляція стильових основ музичного мистецтва в діахронії та синхронії, зокрема автентичних настанов, традицій народнопісенного виконавства та новітніх настанов електронної музики; тяжіння до модуляції в сферу камерної вокальної музики. Виявлено, що камерні трансформації жанрової моделі опери, зокрема в її моно-варіанті, маркуються такими рисами, як: значущість філософської проблематики та проблематики духовного буття Людини у світоглядних параметрах сучасної культурної парадигми; плюралістичність стильових витоків і спрямувань жанрової дифузії; вагомість перформативних тенденцій. Обґрунтовано, що релігійний, національний концептуальний модуси трансформації жанрової моделі опери та тенденція її камернізації демонструють спрямованість на позиціонування опери як метатекстуального знаку духовної, художньої пам'яті.

Ключові слова: *сучасна українська музика, опера, жанрова модель, камерна вокальна музика, жанр, стиль.*

Olha UMANETS,
orcid org/0009-0008-2113-1292
Candidate of Art Criticism, Associative Professor,
Associative Professor at the Department of Cultural Studies
Yaroslav Mudry National Law University
(Kharkiv, Ukraine) oumanets5.10@ukr.net

THE GENRE MODEL OF OPERA IN THE CONTEMPORARY SPACE OF NATIONAL CULTURE

The purpose of the article is to identify general trends in the conceptual, thematic, figurative, genre and stylistic interpretation of the genre model of opera in the cultural space of Ukraine at the turn of the XX–XXI centuries. The methodology of the article is based on comparative guidelines that involve the use of cultural studies, genre and style analysis. The significance of multicultural trends in the culture of metamodernity as determinants of the formation of genre-constant, centripetal and genre-diffusive, centrifugal trends in the transformation of the genre model of opera is emphasized. It is shown that the approbation of religious themes, as a conceptual modus opera genre model modification, resonates with the modern process of revival religious foundations and revision of the value foundations of humanity and is characterized by the following features: synthesis with the secular academic tradition and authentic origins; formation of new mixed genre nominations; combination of different modes of musical thinking, vocal techniques, timbre sings of different cultures; synthesis with national and historical themes, etc. The following peculiarities of the transformation of the genre model of opera in the context of national, including national-historical, themes are proved: actualization of personological dimensions; tendency to metaphorical, tragic and phantasmagoric interpretation of the model of

heroic-historical opera; synthesis with the palette of cinematic expressive means; accumulation of stylistic foundations of musical art in diachrony and synchrony, in particular authentic guidelines, traditions of folk-song performance and the latest guidelines of electronic music; tendency to modulation in the field of chamber vocal music. It is revealed that the chamber transformations of the genre model of opera, in particular in its mono-variant, are marked by such features as: the importance of philosophical issues and the problem of the spiritual being of Man in the worldview parameters of the modern cultural paradigm; pluralism of stylistic origins and directions of genre diffusion; the importance of performative trends. It is proved that the religious and national conceptual modes of transformation of the genre model of opera and the tendency of its chamberization demonstrate the orientation towards positioning opera as a metamextual sing of spiritual and artistic memory.

Key words: *opera, genre model, chamber vocal music, genre, style.*

Постановка проблеми. Від початку дискусій щодо сутності та специфіки світоглядної картини світу ІІІ тисячоліття, її багатовимірність, внутрішня антиномічність і плюралістичність як ті основи, що парадоксальним чином уможливлюють існування різних істин, аксіологічних настанов, знаходить виявлення в амплітуді коливань між деклараціями радикальної новаційності та певної вторинності. Імпульсами до їх формування можемо визнати прагнення віднайти нові ціннісні опори у принципово мінливому світі метамодерну з його апологетикою суб'єктивності та нечуваною раніше деструкцією фактично всіх компонентів «архітектури світу» та водночас зберегти духовний, зокрема й художній досвід як іманентну основу людського буття.

На рівні художньої практики ці дихотомічні спрямування знаходять виявлення у плюралістичності трансформацій жанрових моделей музичного мистецтва, які у художній пам'яті людства «осяяні» статусом концентрованого втілення специфіки ракурсів мистецького світобачення. Водночас із активним процесом стильової інтерференції у сучасному художньому просторі це знаходить виявлення у коливаннях між «постмодерністським і домодерністським ентузіазмом та іронією, сарказмом і щирістю, еклектикою та чистотою, спогляданням і руйнуванням, відповідальністю та відстороненням, наївністю і самопізнанням» (Губернатор, 2023: 111).

У світлі такого дискурсу осциляції (Шабанова, 2019) центротворним ядром напруженого пошуку духовних основ стає «етичне, пов'язане з пошуком автентичності та визначенням коренів буття у спосіб, що дозволяє фрагментованому «я» інтегруватися у нові конфігурації смислу» (Dumitresku, 2016). Нові конфігурації смислу конструюють і нові параметри художньої рефлексії, виявляючись у численних, суб'єктивно детермінованих версіях жанрової моделі опери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постаючи в авангарді процесу жанрової трансформації, сучасна національна опера є однією з проблемних царин музикологічного дискурсу, позначеною різноспрямованістю дослідницького опанування. Це демонструють розвідки таких науковців, як О. Берегова (2020), І. Матійчин, Л. Серганюк, Є. Пахомова (2018), А. Чібалашвілі (2020), у яких висвітлюються синтезуючі жанрово-стильові процеси в контексті жанрової моделі опери, О. Кузьміна, Д. Романец (із питань еволюції та специфіки дитячої опери), Лю Шитін (із питань виконавських вимірів сучасного національного оперного мистецтва). Різноманіття модифікацій жанрової моделі опери детермінує пріоритетність висвітлення їх специфіки у контексті творчих світів сучасних українських композиторів, що засвідчують розвідки О. Бабій, Н. Бєлік-Золотарьової, Т. Воронової (2021), О. Дерев'янченко, Л. Кияновської (2012), О. Козаренка, О. Корчової, Д. Маклюка, А. Луніної, П. Рудь, О. Скворцової (2022), Р. Станкович-Спольської, В. Степурка, Ся Мін, О. Уманець (2023a) та ін. Новаційний вектор музикологічної думки, спрямованої на осягнення особливостей моноопери, формують розвідки А. Носулі, О. Сетун, С. Щітової та Г. Юфімчук-Заворотної, О. Уманець (2023b).

Зазначимо, що притаманна сучасній українській музикології тенденція висвітлення специфіки тематично-образних, мовно-мовленнєвих, виразових параметрів конкретних інтерпретацій жанрової моделі опери є підґрунтям масштабного компендіуму щодо її концептуальної, жанрово-стильової специфіки. Проте із цією масштабністю певним чином дисонує дискретність висвітлення загальних векторів модифікації опери в національному культурному просторі, що детермінує **актуальність** статті.

Мета статті – виявлення загальних тенденцій концептуальної, тематичної, образної та жанрово-стильової інтерпретації жанрової моделі опери в культурному просторі України межі ХХ–ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи процес переосмислення сутності та специфіки жанрових настанов музичного мистецтва межі ХХ–ХХІ ст., А. Чібалашвілі виокремлює такі його домінантні вектори, як «використання нових композиторських прийомів зі збережен-

ням ознак традиційних жанрів; взаємодія різних жанрів; синтез музики з іншими видами мистецтва, а також залучення нових медіа» (2020: 152). Проєкція таких векторів у простір оперного мистецтва засвідчує наявність і значущість жанрово константного, доцентрового вектору, у світлі якого збереження жанрової номінативності опери синтезується з інтенсивним переосмисленням концептуальних, мовно-мовленнєвих, виразових параметрів на всіх рівнях організації художнього цілого. Водночас значущим є й відцентровий, жанрово-дифузний вектор, що знаходить виявлення у численних синтезуючих номінаціях-модифікаціях опери, у яких «спостерігаються відмінні від традиційних для опери співвідношення вокальної та інструментальної складових, нова драматургічна функція хору, перетворення різних форм фольклору, залучення декламації та розмовних інтонацій тощо» (Берегова, 2020: 88).

На рівні художньої практики така різноспрямованість знаходить виявлення у декларованій С. Басовською диференціації варіантів національного оперного жанру, за якою «усі зразки сучасної української опери можна розділити на дві групи: 1) монументальні вистави традиційної форми, але наповнені сучасною стилістикою; 2) камерні опери-перформанси, що не потребують значних людських ресурсів і сталого виконавського складу» (2024: 42–43). Не вступаючи в дискусію з науковицею, заначимо вагомість і затребуваність такої класифікації та водночас можливість подальшого розширення та деталізації. На рівні художньої практики її підґрунтя складає інтенсивний процес розширення спектру концептуальних, композиційно-структурних, жанрово-стильових, мовно-виразових модифікаційних модуляцій опери та мобільність, варіативність, емерджентність і унікальність їх співвідношень у просторах конкретних творів.

Насамперед виокремимо концептуальну модуляцію, спрямовану на суміщення світської та сакральної ліній академічної традиції музичного мистецтва. Деструкція їх автономності, що маркувала музичні простори в контексті культурних парадигм Ренесансу та Нового часу, закарбовує притаманний постсучасності – метамодерну процес відродження релігійних настанов. У зв'язку із його інтенсивністю С. Яремчук зазначає, що «у сучасному суспільстві, в якому відбуваються масштабні зміни, що супроводжуються плюралізацією ціннісних орієнтирів і рефлексі унаслідок соціокультурної динаміки, релігія зазнає якісних трансформацій і стає дедалі більш різноманітним і складним феноменом» (2020: 45).

Складність цього процесу закарбовується в апробації релігійної тематики в оперних опусах Л. Дичко. «Золотослов» та «Різдвяне дійство» демонструють не тільки дифузію світського та сакрального вимірів національної культури, а й автентичної та академічної традицій. Виявленням цього на макро-рівні слугує синтез традицій народного та академічного театру, на мезо- та мікро-рівнях – уведення інтонаційних «покажчиків» плачу, колядки. Накладання-взаємопроникнення жанрових моделей опери й ораторії у творчості Л. Дичко стає імпульсом до їх номінування на рівні наукової рефлексії як хорових опер, що відбиває складний, дихотомічний процес деструкції усталених параметрів жанру та водночас закріплення його нових формотворних, композиційно-структурних покажчиків, а також значущості «нових функціональних рівнів твору, зокрема візуально-синестезійного («екфразистивного») та синопсійного (кольорового) бачення» (Пахомова, 2018: 172).

Новаційні концептуальні виміри національної опери, інспіровані апробацією релігійної тематики, у «Благовіщенні» О. Щетинського слугують умасштабленню модифікаційних тенденцій. На рівні жанру це знаходить виявлення у своєрідній амбівалентності твору, який автором номінується і як опера, і як «сценічні діалоги без акомпанементу» (Щетинський, 2019: 81), на рівні драматургії – в аконфліктності, яка слугує максимальній інтенсифікації імпліцитної, «внутрішньої дії – преображення Марії, простеження її шляху від пасивного стану до обраності до повного об'єднання з небесною волею» (там само, 2019: 85).

Відзначимо і суттєву концептуальну модифікацію жанрової моделі опери, детермінована специфікою тембрального мислення. Уведення до інструментальної царини твору маркерів різних, зокрема й азійських культур (фортепіано, челеста та масштабна група перкусії – тамтам, лінійні та індійські дзвіночки, гонги, кроталі) та переосмислення їх функцій, за якого вони постають як «двійники» вокалу – носії мелодичного начала, створює перехрещення національних модусів культури та традицій музичного мистецтва та «по горизонталі» формує полікультурну ауру твору, співзвучну метамодерному мультикультуралізму.

Полікультуральні інтенції твору зумовлюються і формуванням метахронотопу твору. Сформований суміщенням різних модусів музичного мислення – атональності, модальності, алеаторики, емансипації дисонансу та водночас різних модусів вокального начала – псалмодії-речитації, кантилени, аріозності, речитативності, Sprechgesang

тощо, він стає «вертикальним» вираженням мультикультуральних спрямувань сучасності.

Значущість ідентифікаційних процесів, тяжіння до переосмислення національної історії стає для сучасної української опери однією з концептуальних домінант. Зазначимо, що історичний модус національної опери демонструє глибинний ментальну детермінованість, постаючи у синтезі із тенденціями релігійного ренесансу. Закарбуванням такого синтезу є опера «Мойсей» М. Скорика, у якій крізь призму історичних паралелей порушуються екзистенційні проблеми буття національної спільноти, втілюється глибинна сутність мистецьких процесів межі XX–XXI ст., які «у світовому масштабі і в кращих своїх проявах – зосереджені на пошуку гармонії між віддаленими епохами і сучасною реальністю, знаходженням магістральних шляхів у просторі глобалізованого світу і так само відстоюють фундаментальні моральні цінності, як це було притаманно для будь-якого справжнього мистецтва протягом тисячоліть, незалежно від пріоритетів того чи іншого історичного стилю» (Кияновська, 2012: 380). Концептуальний синтез, резонанс із позачасово значущими духовними цінностями на жанрово-стильовому рівні в опері М. Скорика закарбовують багаторівнева концентрація знаків жанрових моделей барокової епохи сакральної традиції (риторичні фігури хреста, anabasis, catabasis, passus duriusculus), шкільної драми, а також «інтонаційні моделі, стилістично наближені до східного та українського мелосу неоромантична стильова модель, представлена жанрами любовного дуету-згоди та баркароли; танцювально-маршова складова, використана для характеристики негативних персонажів» (Берегова, 2020: 90).

Національно-історичний концептуальний модус в сучасній українській опері репрезентований і в персонологічних вимірах Так, опера «Поет» Л. Колодуба при збереженні іманентних конструктів жанрової моделі, демонструє її концептуальну модифікацію, пов'язану із трагічно-фантасмагоричною, метафоричною, (Воронова, 2021: 32) інтерпретацією героїко-історичного варіанту національної опери, та жанрову трансформацію, зумовлену задіянням засобів виразності кінематографу (монтажність, накладання «кадрів»-психологічних станів персонажів тощо).

В експериментальну мовно-виразову царину проєкціює жанрову модель опери А. Загайкевич. Опера мисткині «Вишиваний. Король України» відбиває процес пошуку нової лексики оперного жанру на засадах синтезу автентики й академічної традиції та апробації настанов «нової оперної парадигми, яка насичена алюзіями-зв'язками з усім буттям жанрової моделі опери, світоглядними пошуками сучасності та її звуковою «аурою», утворюваною зокрема залученням засобів електроакустики, алгоритмами осмислення сутності та специфіки ролі виконавця у творчому процесі втілення музичного твору» (Скворцова, 2022: 24).

У межах національного концептуального модусу української опери формуються його варіанти, позначені як актуалізацією ментальних настанов, так і інтенсифікацією дифузних процесів у царині жанру та стилю. Їх яскравим свідченням є оперні твори Є. Станковича – «Цвіт папороті», що репрезентує синтез народнопісенного та академічного модусів вокального мистецтва, та «Opera Rustica». Багаторівнева (зокрема і в історико-культурному та національному вимірах) концентрація в «Opera Rustica» маркерів кантати, вокального циклу, романсу, токати, колискової вокалізу, рондо, ноктюрну, а також академічної європейської та української побутової та народнопісенної традицій вокального мистецтва (Уманець, 2023а) поєднується у творі із тенденціями хронотопічного «стиснення» – камернізації, модуляції жанрової моделі опери в концертну площину.

У сучасному просторі національної культури різноспрямованість і варіативна комплементарність векторів модифікації жанрової моделі опери унаочнюється в актуалізації її камерної інтерпретації та моно-варіанту. Редукція композиційно-структурних та виконавських параметрів опери в умовах її трансляції у камерну сольну площину поєднується із тенденцією умасштаблення та урізноманітнення концептуальних та жанрово-стильових вимірів. В камерних моноопер К. Цепколенко, Л. Юріної, В. Польової, Ю. Гомельської, Л. Самодаєвої це відбивається в таких рисах, як суб'єктивна інтерпретація вічно актуальних проблем людського буття, домінування граничних психологічних станів, тяжіння до іронії та пародійності, перформативність, інтенсифікації пластичної компоненти виконавського втілення тощо. Резонучи з метамодерною спрямованістю на осягнення культури як єдиного поля духовного досвіду людства, сучасна камерна моноопера постає як інколи парадоксальна сфера поєднання плюралістичних, експериментальних стильових основ і автентики, царина «театру одного виконавця» – носія загальнолюдських сенсів буття.

Релігійний модус камерної опери, репрезентований моноопероюЄ. Марчук «Марія Магдаліна», формує своєрідний колоподібний онтологічний вектор процесу національної трансформації жанрової моделі опери. Релігійна тематика у

творі Є. Марчук, насиченому алюзіями і знаками музичної культури Середньовіччя (в її світському та сакральному вимірах) та водночас сучасності (тембр електрооргану), зокрема в її пластичній специфічності. Це відбиває значущість «мовчазного» хору – пластично-хореографічної компоненти – тієї змістотворної зернини, навколо якої поєднуються маркери різних національних та історико-культурних просторів та усталюються настанови композиційно-структурної редукції та перформативного інтерпретування жанру.

Висновки. У плюралістичній панорамі трансформацій жанрової моделі опери у просторі сучасної національної культури, релевантній мультикультурним тяжінням метамодерну, різноспрямованості пошуку нових смислів людського буття та модусів мистецького переосмислення сутності та специфіки жанрових і стильових настанов музичного мистецтва, окреслюються жанрово константні, доцентрові та жанрово-дифузійні тенденції.

Апробація релігійної тематики, як концептуальний модус модифікації жанрової моделі опери резонує із сучасним процесом відродження релігійних настанов і переосмислення аксіологічних орієнтирів людства. У просторі національного оперного мистецтва прецеденти втілення релігійної тематики демонструють: синтез зі світською традицією академічного музичного мистецтва та автентичними витоками; умасштаблення простору жанру новаційними жанровими номінаціями – хорова опера, опера-ораторія, діалоги; значущість полікультурних тяжінь, виявлених у синтезі різних модусів музичного мислення, вокальних технік, тембрових знаків різних культур; синтез з національною, історичною тематикою тощо.

Національний, зокрема й національно-історичний, концептуальний модус модифікування жанрової моделі опери позначений: актуалізацією персонологічних вимірів; метафоричною, трагічно-фантасмагоричною інтерпретацією моделі героїко-історичної опери; синтезом із палітрою засобів виразності кінематографу; акумуляцією стильового досвіду музичного мистецтва в діахронії та синхронії поєднанням автентичних настанов, народнопісенних виконавських традицій і новітніх настанов електронної музики; тенденцією синтезом із камерною вокальною музикою.

Камерні трансформації жанрової моделі опери, зокрема в її моно-варіанті, засвідчують: значущість філософської проблематики та проблематики духовного буття Людини у світоглядних параметрах сучасної культурної парадигми; плюралістичність стильових витоків і спрямувань жанрової дифузії; вагомість перформативних тенденцій.

Проте плюралізм мистецького осягнення опери та в деяких випадках граничне «розтягування» її жанротворних параметрів стає не знаком фіналізації онтосу жанрової моделі, а знаком нового етапу буття. Адже у перехрещенні релігійного, національного, зокрема національно-історичного, філософського тощо концептуальних модусів трансформації національної опери та її багатовимірних перетворень на основі збереження жанрової моделі, синтезу із жанровими маркерами різних у часі та просторі культур, дифузії академічної та фольклорної традицій окреслюється загальна для пошуків українських митців спрямованість на позиціонування опери як метатекстуального знаку духовної, художньої пам'яті, здатного до проєкції в різні змістові та стильові простори та резонування з актуальними проблемами буття нації та особистості.

Перспективи подальших досліджень полягають у висвітленні особливостей процесів камернізації сучасної української опери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берегова О. Діалог культур: образ Іншого в музичному універсумі: монографія. Київ: Інститут культурології НАН України, 2020. 304 с.
2. Басовська С. Генезис та етапи розвитку українського оперного мистецтва: до питання періодизації. *Актуальні питання гуманітарних наук,* 2024. Вип. 76, т. 1. С. 37–44. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-1-6
3. Воронова Т. Опера Левка Колодуба «Поет» як вектор режисерської актуалізації образу Кобзаря в реаліях сьогодення. *Українське музикознавство,* 2021. Вип. 47. С. 28–37. DOI: https://doi.org/10.3138/0130-5298.2021.47.256716
4. Губернатор О. І. Метамодернізм як нова парадигма сучасних культурних практик. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,* 2023, № 1. С. 109–114. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2023.277643
5. Кияновська Л. Музичне прочитання поезії Франка у вимірах сучасної естетики (на прикладі творчості львівських композиторів). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність,* 2012, № 21. С. 377–388.
6. Пахомова Є. Г. Синестезійні аспекти композиторського мислення Лесі Дичко (на прикладі хорових опер «Золотослов» та «Різдвяне дійство»): дис. ....канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ: Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, 2018. 207 с.

7. Скворцова О. «Вишиваний. Король України» А. Загайкевич: національна опера на шляху формування нової парадигми жанру. *Актуальні питання гуманітарних наук,* 2022. Вип. 47, т. 4. С. 22–28. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-4-4

8. Уманець О. В. «Opera Rustica» («Сільські сцени») Є. Станковича: камерні трансформації оперного жанру. *Актуальні питання гуманітарних наук,* 2023. Вип. 59, т. 3. С. 128–135. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-21

9. Уманець О. В. Сучасна національна моноопера: тенденції модифікування жанрової моделі. *Актуальні питання гуманітарних наук,* 2023. Вип. 64, т. 2. С. 69–76. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-11

10. Чібалашвілі А. Зародження нових жанрових інваріантів у межах фестивалю «Два дні й дві ночі нової музики». *Художня культура. Актуальні проблеми,* 2020, № 16 (1). С. 149–154. DOI: https://doi.org/10.31500/1992-5514.16.2020.205252

11. Шабанова Ю. О. Осциляція як вимір філософії метамодерну. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках,* 2019, № 2 (2). С. 13–22. DOI: https://doi.org/10.15421/341920

12. Щетинський О. С. Музична іконографія Благовіщення: особистий досвід. *Аспекти історичного музикознавства,* 2019. Вип. XVII. С. 74–89. DOI: 10.34064/khnum21705

13. Яремчук С. С. Релігійні практики в сучасному соціумі: інституціональний контекст: монографія. Чернівці: Чернівецький університет ім. Ю. Федьковича, 2020. 400 с.

14. Dumitresku, A. What is the Metamodernism and Why Bother? Meditation on Metamodernism as Period Term ad as a Mode. 2016. https://www.researchgate.net/publication/320244318_What_is_Metamodernism_and_Why_Bother_Meditations_on_Metamodernism_as_a_Period_Term_and_as_a_Mode

REFERENCES

1. Berehova, O. (2020). Dialoh kultur: obraz Inshoho v muzychnomu universumi [Dialogue of cultures: the image of Other in the musical universe]. Kyiv: Institute of Cultural Studies of the National Academy of Science of Ukraine, 304 [in Ukrainian].

2. Basovska, S. (2024). Henezys ta etapy rozvytku ukrainskoho opernoho mystetztva: do pytannia periodyzatsii [Genesis and stages of development of Ukrainian opera art: to the question of periodization]. *Current issues of the Humanities,* 76, vol. 1, 37–44 [in Ukrainian]. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-1-6

3. Voronova, T. (2021). Opera Levka Koloduba «Poet» yak vector rezhyserskoi aktualizatsii obrazu Kobzaria v realiiakh sohodennia [Opera by Lev Kolodub «The Poet» as a vector of director`s actualization of the Kobzar`s image in modern Ukrainian realities]. *Ukrainian musicology,* 47, 28–37. DOI: https://doi.org/10.3138/0130-5298.2021.47.256716 [in Ukrainian].

4. Hubernator, O. I. (2023). Metamodernizm yak nova paradyhma suchasnykh kulturnykh praktyk [Metamodernism as a new paradigm of modern cultural practice]. *National Staff of Culture and Arts Herald,* 1, 109–114 DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2023.277643 [in Ukrainian].

5. Kyyanovska, L. (2012). Muzchne prochytannia poezii Franka u vymirakh suchasnoi estetyky (na prykladi tvorchosti lvivskykh kompozytoriv) [Musical reading of Franko`s poetry in the dimensions of modern aesthetic (on the example of the work of Lviv composers). *Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood,* 21, 377–388 [in Ukrainian].

6. Pakhomova, Y. H. (2018). Synesteziini aspekty kompozytorskoho myslennia Lesi Dychko (na prykladi khorovykh oper «Zolotoslov» ta «Rizdviane diistvo» [The synesthetic aspects of Lesia Dychko`s thinking as a composer (study based on «Zolotoslov» and «Christmas Play» choral operas). *(Candidate`s thesis).* Kyiv: P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, 207 [in Ukrainian].

7. Skvortsova, O. (2022). «Vyshyvanyi. Korol Ukrainy» A. Zahaikevych: natsionalna opera na shliakhu formuvannia novoi paradyhmy zhanru [«Vyshyvanyi. The king of Ukraine» by A. Zahaykevych: national opera on the way of developing a new genre paradigm]. *Current issues of the Humanities,* 47, vol. 4, 22–28 DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-4-4 [in Ukrainian].

8. Umanets, O. V. (2023). «Opera Rustica» («Silski stseny») Ye. Stankovycha: kamerni transformatsii opernoho zhanru [«Opera Rustica» («Rural Scenes») by Ye. Stankovych: chamber transformation of the opera genre]. *Current issues of the Humanities,* 59, vol. 3,128–135 DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-21 [in Ukrainian].

9. Umanets, O. V. (2023). Suchasna natsionalna monoopera: tendentsii modyfikuvannia zhanrovoi modeli [Modern national mono-opera: tendencies of genre model modification]. *Current issues of the Humanities,* 64, vol. 2, 69–76 DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-11 [in Ukrainian].

10. Chibalashvili, A. (2020). Zarodzhennia novykh zhanrovykh invariantiv u mezhakh festyvaliu «Dva dni y dvi nochi novoi muzyky» [The Emergence of new genre in the framework of the festival «Two Days and Two Nights of New Music»]. *Artistic Culture, Topical issues,* 16 (1), 149–154 DOI: https://doi.org/10.31500/1992-5514.16.2020.205252 [in Ukrainian].

11. Shabanova, Yu. O. (2019). Ostsyliatsiia yak vymir filosofii metamodernu [Osillation as determination of Metamodern Philosophy]. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences,* 2 (2), 13–22 DOI: https://doi.org/10.15421/341920 [in Ukrainian].

12. Shchetynsky, O. S. (2019). Muzhychna ikonohrafiia Blahovishchennia: osobystyi dosvid [Musical iconography of Annunciation: personal experience]. Aspects of Historical Musicology, XVII, 74–89 DOI: https://doi.org/ 10.34064/khnum21705 [in Ukrainian].

13. Yaremchuk, S. S. (2020). Relihiini praktyky v suchasnomu sotsiumi: instytutsionslnyi kontekst: monografiia [Religious practices in modern society: institutional context: a monograph]. Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 400 [in Ukrainian].

14. Dumitresku, A. (2016). What is the Metamodernism and Why Bother? Meditation on Metamodernism as Period Term ad as a Mode. https://www.researchgate.net/publication/320244318_What_is_Metamodernism_and_Why_Bother_Meditations_on_Metamodernism_as_a_Period_Term_and_as_a_Mode

УДК 655.24:316.347:75.03(477)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-15

Світлана ФЕДОРЕНКО,
orcid.org/0009-0000-2763-8280
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Україна) svfedor70@gmail.com

Лариса БУТКО,
orcid.org/0000-0002-8817-3381
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Україна) larysabutko@gmail.com

Володимир МАСЛАК,
orcid.org/0000-0002-2898-2400
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Україна) vimaslak2017@gmail.com

НАРБУТІВСЬКИЙ ШРИФТ ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

Переосмислення основ національної ідентичності є важливим чинником зміцнення державності в умовах сучасних викликів. Події в Україні актуалізують необхідність звернення до культурної спадщини та творчих здобутків українських митців, які у своїх роботах втілювали національні цінності, підкреслюючи унікальність і самобутність українських традицій.

У статті акцентується увага на графічній спадщині видатного українського митця початку XX століття Георгія Нарбута, зокрема на винятковості його авторського шрифта. Талант художника, який виявився у гармонійному поєднанні інноваційних ідей, модерністських принципів, національних традицій, глибокого символізму і новаторських графічних технік, сприяв створенню неповторного стилю.

Метою статті є дослідження репрезентативності нарбутівського шрифта як символу української ідентичності в мистецькому просторі через призму його адаптивності до сучасних тенденцій українського графічного дизайну.

Встановлено, що нарбутівський шрифт залишається важливим елементом візуальної культури сучасної України та продовжує користуватися популярністю серед графічних дизайнерів. Він активно застосовується у брендингових і типографічних проєктах, слугуючи джерелом натхнення для дизайнерів і брендарів, які прагнуть органічно поєднувати традиційні мотиви із сучасними графічними тенденціями. З відродженням незалежності України шрифтові дизайнери активно експериментують, створюючи нові шрифти, натхнені нарбутівським стилем, що надає текстовому матеріалу візуальної виразності та збагачує культурний простір самобутнім українським колоритом. Особливого значення нарбутівський шрифт набув у контексті сучасної війни, коли потреба репрезентувати українську ідентичність через шрифтове мистецтво стала надзвичайно актуальною. Сучасні шрифти, розроблені на основі нарбутівського, не лише виконують функцію ефективної візуальної комунікації, але й сприяють збереженню, популяризації та утвердженню української культурної ідентичності на міжнародній арені.

Ключові слова: *Георгій Нарбут, нарбутівський шрифт, українська ідентичність, графічний дизайн.*

Svitlana FEDORENKO,
orcid.org/0009-0000-2763-8280
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
(Kremenchuk, Ukraine) svfedor70@gmail.com

Larysa BUTKO,
orcid.org/0000-0002-8817-3381
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities, Culture and Art
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
(Kremenchuk, Ukraine) larysabutko@gmail.com

Volodymyr MASLAK,
orcid.org/0000-0002-2898-2400
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Humanities, Culture and Art
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
(Kremenchuk, Ukraine) vimaslak2017@gmail.com

NARBUT'S TYPEFACE AS A REPRESENTATION OF UKRAINIAN IDENTITY IN THE ARTISTIC SPACE

Reassessing the foundations of national identity is an important factor in strengthening statehood in the face of contemporary challenges. Events in Ukraine highlight the need to turn to cultural heritage and the creative achievements of Ukrainian artists, who in their works embodied national values, emphasizing the uniqueness and authenticity of Ukrainian traditions.

This article focuses on the graphic legacy of the prominent Ukrainian artist of the early 20th century, Heorhiy Narbut, particularly the uniqueness of his authorial typeface. The artist's talent, which was manifested in the harmonious combination of innovative ideas, modernist principles, national traditions, profound symbolism, and pioneering graphic techniques, contributed to the creation of an unparalleled style.

The article aims to explore the representativeness of Narbut's typeface as a symbol of Ukrainian identity in the artistic space through the lens of its adaptability to the modern trends in Ukrainian graphic design.

It has been established that Narbut's typeface remains a significant element of the visual culture of contemporary Ukraine and continues to be popular among graphic designers. It is actively used in branding and typographic projects, serving as a source of inspiration for designers and branders who seek to organically combine traditional motifs with modern graphic trends. With the revival of Ukraine's independence, typeface designers have actively experimented, creating new fonts inspired by Narbut's style, which gives textual material visual expressiveness and enriches the cultural space with authentic Ukrainian color.

Narbut's typeface has gained particular importance in the context of the ongoing war, where the need to represent Ukrainian identity through typeface art has become especially urgent. Modern fonts developed based on the Narbut-style not only serve the function of effective visual communication but also contribute to the preservation, popularization, and affirmation of Ukrainian cultural identity on the international stage.

Key words: *Heorhiy Narbut, Narbut's typeface, Ukrainian identity, graphic design.*

Постановка проблеми. В умовах важких випробувань для української державності, спричинених російською агресію, яка розпочалася у 2014 році та з 24 лютого 2022 року переросла на повномасштабну війну, що триває майже три роки, дедалі більше зростає усвідомлення українцями значущості історичної спадщини. Сучасні виклики вкотре демонструють необхідність звернення до культурного надбання України (Butko et al., 2023; Butko et al., 2024) та переосмислення основ національної ідентичності (Сізова та ін., 2024). Відродження традицій, збереження цінностей та усвідомлення власної унікальності стають фундаментальними чинниками зміцнення державності. Культурна пам'ять, яка слугує своєрідним містком між минулим і сучасністю, створює базу для стійкого бачення майбутнього.

У цьому контексті особливу увагу привертає творчість українських митців початку XX століття, які тривалий час залишалися в тіні через політичні переслідування та ідеологічні обмеження. Серед таких постатей вирізняється Георгій Нарбут – видатний художник, чия творчість стала символом національного відродження та культурної самобутності. Його графічна спадщина, пронизана історичними й етнокультурними мотивами, стала основою для розвитку української типографіки.

На жаль, і сьогодні з боку росії спостерігаються спроби привласнити українську культурну спадщину. Дизайнери сусідньої держави нерідко називають Г. Нарбута «великим російським художником та шрифтовиком», використовуючи його здобутки у власних творчих пошуках (наприклад, саме у такому контексті потрактовано появу шрифту ST-Surzhik) (Маліченко, 2024).

Це ще раз підкреслює значущість творчості Г. Нарбута й актуальність дослідження його

доробку, зокрема авторського шрифта, як символу української ідентичності. Водночас нарбутівський шрифт має великий адаптивний потенціал у роботі сучасних українських графіків. Останні, разом із представниками інших творчих напрямів (Федоренко, 2023), через свою діяльність відстоюють ключові принципи національної ідентичності у складних історичних умовах, які нині переживає Україна.

Аналіз досліджень. Протягом тривалого часу, зокрема в совєтський період, ім'я Григорія Нарбута залишалося маловідомим серед українців через політичну та ідеологічну цензуру. Публікації, присвячені його творчості, були поодинокими, а ті, що з'являлися, часто зазнавали впливу цензури (Георгій Нарбут, 1926; Журнал «Бібліологічні вісті», 1926). Так, у 1983 році київське видавництво «Мистецтво» випустило поліграфічно досконале видання «Георгій Нарбут», упорядником якого виступив П. Білецький. Проте цей збірник майже повністю оминав період творчості митця, що стосувався боротьби України за незалежність у 1917–1920 роках, а також його зусилля підкреслити право українців на національну ідентичність (Георгій Нарбут : альбом, 1983). Цей важливий аспект спадщини Нарбута залишався поза увагою, ніби не існував взагалі. Натомість більш об'єктивну та повну інформацію про творчість художника містили праці, опубліковані за кордоном (Вировий, 1926; Обідний, 1925; Січинський, 1943).

З відродженням незалежності в Україні інтерес до творчої спадщини митця значно зріс. Вітчизняні дослідники почали активно вивчати різноманітні аспекти його багатогранної діяльності (Білорусцева, 2021; Гула Є. та ін., 2018; Заїка, 2011; Мельник, 2021). Серед ґрунтовних видань виділяються дві монографії, опубліковані видавництвом «Родовід» до 100-річчя з дня смерті митця: «НАРБУТ. Студії. Спогади. Листи [Реконструкція знищеного 1933 року «Нарбутівського Збірника»]» (НАРБУТ, 2020) та праця Мирослави Мудрак «Образний світ Георгія Нарбута і творення українського бренду», видана українською, англійською та французькою мовами (Dive; Mudrak, 2020).

Серед останніх праць привертає увагу стаття В. Проданюка, у якій автор здійснив ґрунтовний аналіз основних історіографічних напрямів висвітлення творчої спадщини Г. Нарбута, зокрема: дореволюційного, радянського, українського зарубіжного та сучасного вітчизняного (Проданюк, 2024).

Особливу цінність для нашого дослідження становлять наукові публікації, присвячені дослідженню шрифтовій творчості Г. Нарбута (Косів, 2018; Мітченко, 2016; Філевич, 2018).

Попри наявні дослідження, творчість Г. Нарбута потребує подальшого вивчення з огляду на сучасні виклики та події в Україні, зокрема питання використання нарбутівського шрифта.

Мета статті – дослідити репрезентативність нарбутівського шрифта як символу української ідентичності в мистецькому просторі через призму його адаптивності до сучасних тенденцій українського графічного дизайну.

Виклад основного матеріалу. Нарбутівський шрифт займає знакове місце у символіці національної ідентичності, ставши фундаментом розвитку української типографіки. Як зазначає сучасний художник-графік, каліграф, дизайнер шрифтів і викладач В. Мітченко, він є «… своєрідною формулою його образотворчого мистецтва, і саме він продовжує життя у сьогоднішньому візуальному просторі України» (Мітченко, 2007).

Георгій Нарбут працював над розробкою шрифта цілеспрямовано та з особливою наполегливістю протягом останніх двох років свого життя. Створений ним шрифт набув характерних рис, поєднавши елементи друкованих шрифтів українських стародруків та особливості українського скоропису XV–XVIII ст. Митцеві вдалося вирішити складне завдання – об'єднати різні структури письма в цілісну гармонійну композицію (Білорусцева, 2021: 40). В. Мітченко, аналізуючи новаторські підходи Г. Нарбута в цій сфері, підкреслює, що його шрифтове мистецтво тяжіє «до естетики модерну із притаманною йому декоративністю форм; до естетики футуризму, де формам властива умовна рухливість; до тенденцій конструктивізму» (Мітченко, 2007; Мітченко, 2016: 45).

Варто зазначити, що шрифтова спадщина митця охоплює лише половину мальованих літер, передбачених для оригінальної української ілюстрованої абетки. Повний комплект літер не був завершений за життя (рис. 1).

Цей факт, з одного боку, викликає певний смуток, а з іншого – становить цікавий прецедент для сучасних художників та дизайнерів, які й досі прагнуть створювати нові шрифти на основі неповного нарбутівського набору.

Першим, хто наважився розробити шрифт на основі робіт Г. Нарбута, був київський шрифтовик Олег Снарський у 1970-і роки. Завдання, яке ставив перед собою автор, не видавалося можливим без повної абетки. Тому першочергово О. Снарський взявся за доповнення відсутніх літер у нарбутівській абетці, що вимагало глибокого вивчення

Рис. 1. Літери авторства Г. Нарбута (з «Української абетки»)

стилістики, розуміння художнього підходу митця та детального аналізу його творчості. Ретельна та кропітка праця графіка завершилася створенням власного шрифта, виконаного на основі творчих здобутків Г. Нарбута (Дудник, 2014) (рис. 2). Серед інших шрифтів О. Снарського особливу увагу привертає «декоративний український вузький по Г. Нарбуту» (рис. 3).

Наступним етапом еволюції нарбутівського шрифта стала робота шрифтового дизайнера Геннадія Заречнюка, який у 2001 році представив шрифт «NarbutAbetka», створений на основі «Української абетки» з використанням напрацювань О. Снарського (рис. 2. 4). Того ж часу, у 2000-их роках, Г. Заречнюк випустив ще один шрифт – «NarbutClassic» (рис. 2. 5).

У 2014 році з'явився наступний український шрифт – «Калина» (рис. 6), натхненний роботами Г. Нарбута, створений львівською дизайн-студією «2D Туро».

Жваві обговорення в професійному середовищі викликала поява шрифта «Нарбуторум». Відомий дизайнер шрифтів Дмитро Растворцев у 2014 році репрезентував цей проєкт на міжнародному фес-

Рис. 2. Шрифт на основі «Української абетки» Г. Нарбута

Рис. 3. Шрифт «декоративний український вузький» за мотивами творів Г Нарбута. О. Снарський, 1979 р.

Рис. 4. Шрифт «NarbutAbetka», Г. Заречнюк, 2001 р.

Рис. 5. Шрифт «NarbutClassic». Г. Заречнюк, 2000-і рр.

Рис. 6. Шрифт «Калина». Л. Турецький, А. Александрова, 2014 р.

тивалі каліграфії і типографії «Рутенія» (Шрифтовий дизайн, 2025). Того ж року його робота була представлена на зустрічі дизайнерів «Behance Portfolio Review», яка об'єднала фахівців з різних куточків України. Шрифт привернув значну увагу професіоналів завдяки гармонійному поєднанню ідей Г. Нарбута із актуальними вимогами графічного дизайну. Як зазначив сам автор, його основна мета полягала в максимальному збереженні унікальних стилістичних рис нарбутівського шрифту, одночасно адаптуючи його для практичного використання в наш час (Дудник, 2015) (рис. 7).

Шрифт «Нарбуторум» має низку унікальних рис, які вирізняють його серед інших розробок, зокрема:

– кілька варіантів одних і тих самих літер, що дозволяє створювати комбінації за визначеною логікою, надаючи тексту особливого стилю та виразності:

– використання історичних форм-альтернатив, притаманних авторському стилю Г. Нарбута, зокрема малий юс замість «Я», сігма замість «С», а також різноманітні варіанти літер «М», «N», «И», ящо додають тексту автентичності й колориту;

– збереження характерних лігатур, що підкреслюють національну стилістику, властиву графічній спадщині Г. Нарбута.

Сьогодні офіційні сайти пропонують широкий вибір шрифтів, які можна безкоштовно завантажити на власний пристрій. Наприклад, на платформі Ukrfonts.com доступні численні українські шрифти, зокрема й ті, що підкреслюють національну ідентичність (Тріфонова, 2016; Українські шрифти, 2025) (рис. 8).

Крім того, шрифти представлені в інтернет-крамницях, таких як MyFonts. Ще у 2014 році ця платформа запропонувала український шрифт «Калина» одразу після його створення (Kalyna на MyFonts) (рис. 9).

Нарбутівський шрифт залишається актуальним і широко використовується в Україні, зокрема для оформленні більшості державних документів (Тріфонова, 2016). Авторський шрифт «Narbut» також здобув популярність серед графічних дизайнерів усього світу. Його варіації доступні на платформі Rentafont (Шрифти «Нарбут», 2025). На цій платформі представлено роботи сучас-

Рис. 7. Шрифт «Нарбуторум». Д. Растворцев, 2014 р.

Рис. 8. Шрифт NarbutClassic Г. Заречнюка (платформа Ukrfonts.com)

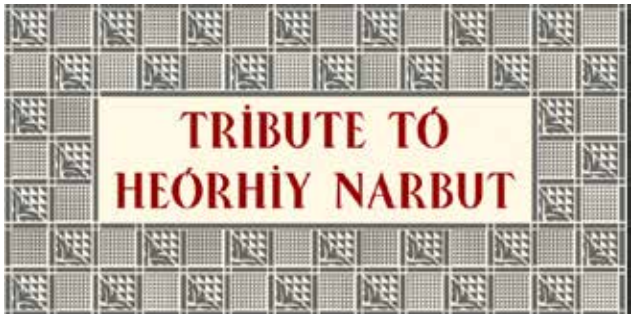

Рис. 9. Шрифт «Калина». О. Александрова, Л. Турецький

них талановитих графіків. Зокрема, у колекціях «Українські шрифти» та «Шрифти з українським характером» виокремлюються чотири шрифта Homenko рис. 10). Хоменківський шрифт, створений у 1965 році Василем Хоменком (1912–1984), відтворює нарбутівські традиції асиметричних засічок і тривалий час залишався єдиним шрифтом із вираженим українським стилем. У 2010 році Генадій Заречнюк та Віктор Харик розробили шрифт за мотивами ґарнітури Василя Хоменка, який став основою для подальших удосконалень. У 2020 році він був доопрацюваний і модернізований К. Головченком.

Сучасна електронна версія, розроблена Г. Заречнюком, була розширена до повноцінної шрифтової родини, яка відповідає сучасним вимогам. Цей шрифт ідеально підходить для набору текстів у малих кеглях завдяки гарній читабельності, а його виразний стиль дозволяє ефективно використовувати його в акциденційних композиціях.

Нарбутівський шрифт продовжує бути важливою частиною візуальної культури сучасної України. Київський дизайнер Богдан Гдаль, натхнений творчістю Г. Нарбута та В. Кричевського, розробив шрифт для перейменованої станції метро «Площа українських героїв» (рис. 11).

Метою було не лише змінити стилістику старої назви, що мала сталінське походження, а й передати тему української героїки. Б. Гдаль обрав козацький хрест як основний символ, оскільки він є частиною гербів силових структур і адміністративних одиниць України, а також має глибоке історичне коріння. Літери «N» та «У» стали акцентами, де перша відображає характерну для Г. Нарбута форму з відставленою «ніжкою».

Висновки. Отже, знаменитий авторський шрифт Георгія Нарбута займає важливе місце в

Рис. 10. Шрифти Homenko (платформа Rentafont). Г. Заречнюк, В. Харик, К. Головченко

Рис. 11. Станція метро «Площа українських героїв» (надпис). Шрифт Б. Гдаля, 2024 р.

його спадщині. Він став класикою українського дизайну та основою розвитку національної типографіки. Нарбутівський шрифт вирізняється високою репрезентативністю, гармонійно поєднуючи функціональність і декоративність з національними смисловими кодами через візуальну форму. Його адаптивність дозволяє успішно інтегруватися в сучасні графічні проєкти, зберігаючи автентичність і водночас відповідність сучасним вимогам дизайну. Українські графіки, демонструючи свої професійні досягнення, сприяють просуванню українського бренду та культурної спадщини на світовій арені, що набуває особливої актуальності в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білорусцева Т. Георгій Іванович Нарбут – основоположник нової школи української книжкової графіки. Hungaro-Ruthenica IX. 2021. С. 35–43.
2. Вировий Є. Недруковані проекти поштових марок Ю. Нарбута. «Український філателіст» (Відень). 1926. № 2.
3. Георгій Нарбут : альбом / авт. – упоряд. П. О. Білецький. Київ : Мистецтво, 1983 р. 118 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009070 (дата звернення: 15.01.2025).
4. Георгій Нарбут. Посмертна виставка творів. Харків, Державне Видавництво України, 1926. 166 с. URL: https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/narbut-georgiy/?srsltid=AfmBOorQeBJVWNd2LXarfaVmvtlilkC0t2qUqhFCCDemvTvt_0SmAXsN (дата звернення: 15.01.2025).
5. Гула Є., Колісник О., Мазніченко О., Кугай Т. Г. Нарбут як апологет сучасного українського графічного дизайну. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип. 22. Т. 2. С. 10–16. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/22.166943
6. Дудник І. Шрифт «Калина» і шрифтова спадщина Георгія Нарбута. *Кирилівські читання.* 10 липня 2014 р. URL: https://cyreading.blogspot.com/2014/07/blog-post.html (дата звернення: 15.01.2025).
7. Дудник І. Шрифт Дмитра Растворцева «Нарбуторум». *Кирилівські читання.* 1 січня 2015 р. URL: https://cyreading.blogspot.com/2015/01/blog-post.html (дата звернення: 15.01.2025).
8. Журнал «Бібліологічні вісті». 1926. Номер присвячено Георгію Нарбуту. №3. URL: https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/narbut-georgiy/?srsltid=AfmBOorQeBJVWNd2LXarfaVmvtlilkC0t2qUqhFCCDemvTvt_0SmAXsN (дата звернення: 15.01.2025).
9. Заїка О. Я. Історико-біографічні образи у силуетних портретах Г. Нарбута. *Сіверщина в історії України*. Випуск 4. 2011. С. 353–356.
10. Ковальов О. Є., Мірошниченко Н. О. Графіка у творчості класика українського образотворчого мистецтва Георгія Нарбута. *Сіверщина в історії України*. 2021. Вип. 14. С. 215–218. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/181307/39-Kovalov.pdf?sequence=1 (дата звернення: 15.01.2025).
11. Косів В. М. Шрифт як засіб національної ідентифікації у графічному дизайні української діаспори 1945–1989 років. *Вісник ХДАДМ*. Секція : Історія мистецтва. 2018. № 4. С. 42–51. DOI http://doi.org/10.5281/zenodo.1476831
12. Маліченко А. Нарбут – «великий російський художник»? Як росіяни знову привласнюють нашу культуру. *«По той бік новин».* 5 грудня 2024 р. URL: https://behindthenews.ua/manipuliatsiyi/inshe/narbut-velikiy-rosiyskiy-hudojnik-yak-rosiyani-znovu-privlasnyuyut-nashu-kulturu-907/ (дата звернення: 15.01.2025).
13. Мельник О., Штець Ю. Художньо-композиційні особливості книжкової графіки Г. Нарбута та можливості їх інтерпретації у сучасному графічному дизайні. *Культура і сучасність* : альм. 2021. № 1. С. 104–108. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/3619?show=full (дата звернення: 15.11.2024)
14. Мітченко В. С. Естетика українського рукописного шрифту. Київ : Грамота, 2007. 208 с.
15. Мітченко В. Стильові особливості нової абетки Георгія Нарбута. *Збірник наукових праць «Українська академія мистецтва»*. 2016. № 26. С. 39–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2017_26_6 (дата звернення: 15.01.2025).
16. НАРБУТ. Студії. Спогади. Листи. Реконструкція знищеного 1933 року «Нарбутівського Збірника» / упор. С. Білокінь. Київ : Родовід, 2020. 408 с.
17. Обідний М. Графіка українських грошових знаків. *Стара Україна*. (Львів). 1925. № 11/12.
18. Проданюк Ф. М. Життя і творчість Георгія Нарбута: історіографія проблеми. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Історичні науки. 2024. Том 35 (74). № 3. С. 65–72. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/3.11
19. Сізова К. Л., Бутко Л. В., Федоренко С. А. Українські прислів'я про козаків як елемент дизайну: трансляція культурного коду. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2024. Вип. 48. С. 491–498. DOI https://doi.org/10.35619/ucpmk.v48i.818
20. Січинський В. Юрій Нарбут. Краків–Львів : «Українське видавництво», 1943. 64 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009254 (дата звернення: 15.01.2025).
21. Тріфонова Н. О. Георгій (Юрій) Нарбут та його роль у розбудові незалежної України. *Історичний архів*. 2016. Вип. 16. С. 119–125.
22. Українські шрифти URL: https://www.ukrfonts.com/index.php?v=19 (дата звернення: 15.01.2025).
23. Федоренко С., Бутко Л., Осадчий В. Український мурал періоду російсько-української війни: проєктний та соціокультурний вимір. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2023. Вип. 64. Том 2. С. 136–143. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-22
24. Філевич М. «Українська абетка» Георгія Нарбута. *Народознавчі зошити*. 2018. № 6 (144). С. 1504–1528.
25. Шрифти «Нарбут». Rentafont. URL: https://rentafont.com.ua/search/narbut-shryfty (дата звернення: 15.01.2025).

26. Шрифтовий дизайн | Дмитро Растворцев. SKVOT. URL: https://www.youtube.com/watch?v=kM_Df_LE1b0 (дата звернення: 15.01.2025).

27. Butko L., Fedorenko, S., Maslak V. Lialka-Motanka As an Archetypical Carrier of the Ukrainian Folk Tradition. ***Current Issues of the Humanities***, 2023. Vol. 68, Issue 1, pp. 48–55. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-8

28. Butko L., Fedorenko S., Maslak V., Chernyavska O. Tradition of vine weaving in Poltava region: history and modern design solutions. *Věda a perspektivy : ɯultidisciplinární mezinárodní vědecký magazín*. Praha, České republika. № 4 (35). 2024. С. 371–385. DOI https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-371-385

29. Dive Into The Imaginative World Of Narbut. The Ukrainian Institute of Modern Art (UIMA) (Chicago). URL: https://uima-chicago.org/the-imaginative-world-of-heorhii-narbut (дата звернення: 15.01.2025).

30. Mudrak Myroslava M. The Imaginative World of Heorhii Narbut and the Making of a Ukrainian Brand. Kyiv : RODOVID. 2020. 160 p.

REFERENCES

1. Bilorutseva T. (2021). Heorhii Ivanovych Narbut – osnovopolozhnyk novoi shkoly ukrains'koi knyzhkovoi hradyky [Georgiy Ivanovich Narbut – the founder of the new school of Ukrainian book graphics]. Hungaro-Ruthenica IX. 35–43. [in Ukrainian].

2. Vyrovyi Ye. Nedrukovani proekty poshtovykh marok Yu. Narbuta [Unpublished postage stamp designs by Yu. Narbut].»Ukrains'kyi fylatelist» (Vidin'). 1926. No. 2. [in Ukrainian].

3. Heorhii Narbut [Heorhiy Narbut] : al'bom / avt. – uporyad. P. O. Bilets'kyi. Kyiv: Mystetstvo, 1983. 118. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009070 (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

4. Heorhii Narbut. Posmertna vystavka tvoryv [Heorhiy Narbut: Posthumous Exhibition of Works]. Kharkiv, Derzhavne Vydavnytstvo Ukraiiny, 1926. 166/ URL: https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/narbut-georgiy/?srsltid=AfmBOorQeBJVWNd2LXarfaVmvtlilkC0t2qUqhFCCDemvTvt_0SmAXsN (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

5. Hula Ye., Kolisnyk O., Maznichenko O., Kuhai T. H. (2018) Narbut yak apologet suchasnoho ukrains'koho hrafichnoho dyzainu [H. Narbut as an Apologist for Modern Ukrainian Graphic Design]. Aktsual'ni pytannia humanitarnykh nauk. 22. 2. 10–16. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/22.166943 [in Ukrainian].

6. Dudnyk I. (2014) Shryft «Kalyna» i shryftova spadshchyna Heorhiia Narbuta [The "Kalyna" Typeface and the Typographic Legacy of Heorhiy Narbut]. Kyrylivski chytannia. 10 lyppnia 2014 r. URL: https://cyreading.blogspot.com/2014/07/blog-post.html (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

7. Dudnyk I. (2015) Shryft Dmytra Rastvorceva «Narbutorum» [Dmytro Rastvortsev's Typeface «Narbutorum»]. Kyrylivski chytannia. 1 sichnia 2015 r. URL: https://cyreading.blogspot.com/2015/01/blog-post.html (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

8. Zhurnal «Bibliolohichni visti». (1926) Nomer prysviacheno Heorhiiu Narbutu. No. 3. URL: https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/narbut-georgiy/?srsltid=AfmBOorQeBJVWNd2LXarfaVmvtlilkC0t2qUqhFCCDemvTvt_0SmAXsN (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

9. Zaika O. Ya. (2011) Istoryko-biohrafichni obrazy u syluetnykh portretakh H. Narbuta [Historical and Biographical Images in the Silhouette Portraits of H. Narbut]. Sivershchyna v istorії Ukraïïny. 4. 353-356. [in Ukrainian].

10. Kovalov O. Ye., Miroshnychenko N. O. (2021) Hrafika u tvorchosti klasyka ukrains'koho obrazotvorchoho mystetstva Heorhiia Narbuta [Graphics in the Work of the Classic of Ukrainian Visual Art, Heorhii Narbut]. Sivershchyna v istorії Ukraïïny. 14. 215–218. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/181307/39-Kovalov.pdf?sequence=1 (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

11. Kosiv V. M. (2018) Shryft yak zasib natsional'noi identyfikatsii u hrafichnomu dyzaini ukrains'koi diaspory 1945–1989 rokiv [Font as a Means of National Identification in the Graphic Design of the Ukrainian Diaspora (1945–1989)]. Visnyk KhDADM. Sektsiia: Istoriia mystetstva. 4. 42–51. DOI http://doi.org/10.5281/zenodo.1476831 [in Ukrainian].

12. Malichenko A. (2024) Narbut – «velykyi rosiiskyi khudozhnyk»? Yak rosiiany znovu pryvlasniuiut nashu kul'turu [Narbut – «A Great Russian Artist»? How Russians Are Once Again Appropriating Our Culture]. «Po toi bik novyn». 5 grudnia 2024 r. URL: https://behindthenews.ua/manipuliatsiyi/inshe/narbut-velikiy-rosiyskiy-hudojnik-yak-rosiyani-znovu-privlasnyuyut-nashu-kulturu-907/ (accessed: 15.01.2025).

13. Mel'nyk O., Shpets' Yu. (2021) Khudozhno-kompozytsiini osoblyvosti knyzhkovoi hrafiky H. Narbuta ta mozhlyvosti yikh interpretatsii u suchasnomu hrafichnomu dyzaini [Artistic and Compositional Features of H. Narbut's Book Graphics and Their Potential Interpretations in Modern Graphic Design]. Kul'tura i suchasnist': al'm. 1. 104–108. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/3619?show=full (accessed: 15.11.2024). [in Ukrainian].

14. Mitchenko V. S. (2007) Estetyka ukrains'koho rukopysnoho shryftu [Aesthetics of Ukrainian Manuscript Typeface]. Kyiv: Hramota. 208.

15. Mitchenko V. (2016) Styl'ovi osoblyvosti novi abetky Heorhiia Narbuta [Stylistic Features of the New Alphabet by H. Narbut]. Zbirnyk naukovykh prats «Ukrains'ka akademiia mystetstva». 26. 39–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2017_26_6 (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

16. NARBUT. Studii. Spohady. Lysty. Rekonstruktsiia znyshchenoho 1933 roku «Narbutivs'koho Zbirnyka» [NARBUT. Studies. Memoirs. Letters. Reconstruction of the Destroyed «Narbut Collection» of 1933] / upor. S. Bilokin'. Kyiv: Rodovid, 2020. 408. [in Ukrainian].

17. Obidnyi M. (1925) Hrafika ukrains'kykh hroshovykh znahiv [The Graphics of Ukrainian Currency Notes]. Stara Ukraïna. (L'viv). 11/12. [in Ukrainian].

18. Prodan'uk F. M. (2024) Zhyttia i tvorchist' Heorhiia Narbuta: istoriohrafiia problem [The Life and Work of Heorhiy Narbut: Historiography of the Issue]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriia: Istorychni nauky. 35 (74). 3. 65–72. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/3.11 [in Ukrainian].

19. Sizova K. L., Butko L. V., Fedorenko S. A. (2024) Ukraïns'ki prysliv'ia pro kozakiv yak element dyzainu: transliatsiia kul'turnogo коду [Ukrainian Proverbs About Cossacks as a Design Element: Transmission of Cultural Code]. Ukraïns'ka kul'tura: mynule, suchasne, shlyakhy rozvytku. 48. 491–498. DOI https://doi.org/10.35619/ucpmk.v48i.818 [in Ukrainian].

20. Sichyns'kyi V. (1943) Yurii Narbut [Yuriy Narbut]. Krakiv–L'viv: «Ukrains'ke vydavnytstvo». 64. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009254 (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

21. Tryfonova N. O. (2016) Heorhii (Yurii) Narbut ta yoho rol' u rozbudovi nezalezhnoi Ukraïny [Georgiy (Yuriy) Narbut and his role in the development of independent Ukraine]. Istorychnyi ark'iv. 16. 119–125. [in Ukrainian].

22. Ukrainski shryfty [Ukrainian Fonts] URL: https://www.ukrfonts.com/index.php?v=19 (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

23. Fedorenko S., Butko L., Osadchyi V. (2023) Ukrainskyi mural periodu rosiisko-ukrainskoi viiny: proiektnyi ta sotsio-kulturnyi vymir [Ukrainian Mural of the Russian-Ukrainian War Period: Project and Socio-Cultural Dimensions]. Aktsual'ni pytannia humanitarnykh nauk. 64. 2. 136–143. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-22 [in Ukrainian].

24. Filevych M. (2018) «Ukrainska abetka» Heorhiia Narbuta ["The Ukrainian Alphabet" by Heorhiy Narbut]. Narodoznavchi zoshyty. 6 (144). 1504–1528. [in Ukrainian].

25. Shryfty «Narbut». Rentafont [«Narbut Fonts». Rentafont]. URL: https://rentafont.com.ua/search/narbut-shryfty (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

26. Shryftovyi dyzain | Dmytro Rastvortsev [Typeface Design | Dmytro Rastvorchev]. SKVOT. URL: https://www.youtube.com/watch?v=kM_Df_LE1b0 (accessed: 15.01.2025). [in Ukrainian].

27. Butko L., Fedorenko, S., Maslak V. (2023) Lialka-Motanka As an Archetypical Carrier of the Ukrainian Folk Tradition. *Current Issues of the Humanities*. 8. 1. 48–55. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-8

28. Butko L., Fedorenko S., Maslak V., Chernyavska O. (2024) Tradition of vine weaving in Poltava region: history and modern design solutions. *Věda a perspektivy : multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín*. Praha, České republika. 4 (35). 371–385. DOI https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-371-385

29. Dive Into The Imaginative World Of Narbut. The Ukrainian Institute of Modern Art (UIMA) (Chicago). URL: https://uima-chicago.org/the-imaginative-world-of-heorhii-narbut (accessed: 15.01.2025).

30. Mudrak Myroslava M. (2020) The Imaginative World of Heorhii Narbut and the Making of a Ukrainian Brand. Kyiv : RODOVID. 160.

УДК 711.1:004.9
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-16

Єлизавета ЧАБАН,
orcid.org/0009-0002-3981-6800
архітектор, дизайнер архітектурного середовища, засновниця
Cavus Group
(Одеса, Україна) cavus.architects@gmail.com

Наталя КРИВОРУЧКО,
orcid.org/0000-0002-9851-8793
кандидат архітектури, доцент,
доцент кафедри архітектури будівель і споруд
Навчально-наукового інституту архітектури, дизайну і образотворчого мистецтва
Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова
(Харків, Україна) natalia.kryvoruchko@kname.edu.ua

СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ДЛЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНТЕР'ЄРНИХ РІШЕНЬ

У статті наведено авторську стратегію використання доповненої реальності (AR) для візуалізації інтер'єрних рішень, яка базується на практичному досвіді та впровадженні сучасних інноваційних технологій у дизайні приміщень. Доповнена реальність дозволяє значно підвищити ефективність проєктування, забезпечуючи інтерактивну демонстрацію дизайнерських рішень у реальному масштабі, що полегшує процес прийняття рішень клієнтами. Головною перевагою AR є можливість створення інтерактивних 3D-моделей, які адаптуються до індивідуальних потреб замовника, що робить процес візуалізації прозорим і зручним. Особлива увага у стратегії приділяється інтерактивності, персоналізації і залученню клієнтів до проєктування, що дозволяє уникати помилок і підвищувати рівень задоволеності кінцевим результатом. Дослідження охоплює аналіз сучасних підходів до використання AR у дизайні інтер'єру, розробку методологічної основи для впровадження стратегії, а також її тестування в реальних умовах. Стратегія включає аналіз потреб клієнтів, створення інтерактивних 3D-моделей, моделювання освітлення, зонування, ергономіки й інших функціональних характеристик приміщень. Перевірка ефективності стратегії здійснювалася на основі проєктів громадських і житлових просторів, які різнилися за розміром, стилем і функціональними вимогами. Результати підтвердили універсальність підходу, зокрема в таких аспектах, як скорочення часу узгодження проєктів, зменшення кількості коригувань та оптимізація функціональних параметрів. Практичне застосування стратегії дозволило досягти значних результатів у покращенні процесів проєктування. Для громадських просторів це забезпечило ефективне зонування, підвищення функціональності робочих зон і раціональне використання ресурсів. У житлових приміщеннях AR сприяла створенню комфортного простору, який відповідає естетичним і практичним вимогам клієнтів. Використання доповненої реальності забезпечило прозорість процесу, інтерактивність комунікації між дизайнером і замовником, а також підвищення якості реалізації проєктів. Розроблена стратегія є універсальним і перспективним інструментом для використання у сфері дизайну інтер'єрів, який може бути адаптований до потреб об'єктів різних типів. Вона демонструє високу ефективність в умовах сучасного проєктування, орієнтованого на індивідуальні рішення. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення інструментів AR, розширення бібліотек інтерактивних об'єктів та інтеграцію цієї технології в освітній процес для підготовки фахівців із дизайну інтер'єрів.

Ключові слова: *доповнена реальність, дизайн інтер'єру, інтерактивна візуалізація, оптимізація процесів, функціональні параметри, моделювання освітлення, ергономіка, інноваційні технології, персоналізація дизайну, універсальність підходу.*

Yelyzaveta CHABAN,
orcid.org/0009-0002-3981-6800
Architect, Architectural Interior Designer, Founder
Cavus Group
(Odesa, Ukraine) cavus.architects@gmail.com

Natalia KRYVORUCHKO,
orcid.org/0000-0002-9851-8793
Candidate of Architecture, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Architecture of Buildings and Structures
Educational and Scientific Institute of Architecture, Design and Fine Arts
of O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) natalia.kryvoruchko@kname.edu.ua

STRATEGY FOR USING AUGMENTED REALITY FOR VISUALIZATION OF INTERIOR SOLUTIONS

The article presents an original strategy for using augmented reality (AR) to visualize interior design solutions based on practical experience and implementing modern innovative technologies in interior design. Augmented reality significantly enhances the efficiency of design processes by providing interactive demonstrations of design solutions on a real scale, simplifying decision-making for clients. A key advantage of AR is the ability to create interactive 3D models that adapt to the client's individual needs, making the visualization process transparent and convenient. The strategy focuses on interactivity, personalization, and client involvement in the design process, helping to avoid errors and increasing satisfaction with the final result. The study encompasses an analysis of modern approaches to using AR in interior design, the development of a methodological framework for implementing the strategy, and its testing in real-world conditions. The strategy includes analyzing client needs, creating interactive 3D models, and simulating lighting, zoning, ergonomics, and other functional characteristics of spaces. The strategy's effectiveness was verified through projects for public and residential spaces, differing in size, style, and functional requirements. The results confirmed the versatility of the approach, particularly in aspects such as reducing project approval time, minimizing revisions, and optimizing functional parameters. Practical application of the strategy achieved significant results in improving design processes. For public spaces, it ensured effective zoning, enhanced working area functionality, and optimized resource use. In residential spaces, AR contributed to creating comfortable environments that meet clients' aesthetic and practical demands. Augmented reality provided process transparency, interactive communication between designers and clients, and improved project implementation quality. The developed strategy is a universal and promising tool for use in the field of interior design, adaptable to the needs of various types of objects. It demonstrates high efficiency in modern design processes focused on individual solutions. Further research may aim to refine AR tools, expand libraries of interactive objects, and integrate this technology into the educational process for training interior design specialists.

Key words: *augmented reality, interior design, interactive visualization, process optimization, functional parameters, lighting simulation, ergonomics, innovative technologies, design personalization, versatile approach.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій доповнена реальність (AR) стає потужним інструментом для візуалізації і реалізації інтер'єрних рішень, що зумовлює необхідність розробки інноваційних стратегій її використання. Попри значний потенціал AR у сфері дизайну інтер'єру, існує низка проблем, пов'язаних із недостатньою інтеграцією цієї технології у практичну діяльність дизайнерів, відсутністю чітких методологічних підходів до її застосування й обмеженою кількістю емпіричних досліджень, які б підтверджували її ефективність. Зважаючи на актуальність проблеми, виникає необхідність створення авторських методик, що базуються на практичному досвіді застосування AR у реальних проєктах.

Зокрема, сучасний дизайн інтер'єру потребує інструментів, які забезпечують інтерактивність, точність та адаптивність під потреби замовників. Технології AR дають змогу візуалізувати інтер'єрні рішення ще до їхньої реалізації, що дозволяє мінімізувати ризики невідповідності очікувань клієнтів кінцевому результату, оптимізувати процеси комунікації між дизайнером і замовником, а також скоротити час та фінансові витрати на проєктування. Проте, попри високий потенціал AR, багато дизайнерів стикаються з труднощами у її інтеграції через відсутність універсальних методик, які враховують як технічні аспекти, так і специфіку взаємодії із замовниками.

Власний досвід використання AR у процесі проектування інтер'єрів підтверджує необхідність систематизації практичних знань у вигляді методології, що базується на принципах доступності, адаптивності та інтерактивності. Наприклад, розробка інтер'єрних рішень для громадських просторів із застосуванням AR дозволила забезпечити точне відтворення текстур, кольорових рішень і розташування об'єктів у реальному масштабі. Також AR була успішно використана під час проєктування житлових інтер'єрів, що включало інтерактивне налаштування освітлення та меблювання у відповідності до просторових характеристик приміщення.

Таким чином, актуальність дослідження полягає у розробці стратегії використання доповненої реальності як ефективного інструменту для візуалізації інтер'єрних рішень, що враховує практичний досвід, особливості взаємодії з клієнтами та специфіку дизайнерської діяльності.

Аналіз досліджень. Сучасні дослідження демонструють зростаючий інтерес до впровадження доповненої реальності у сферу дизайну інтер'єрів, зокрема для підвищення ефективності візуалізації і оптимізації процесів проєктування. П. Кан та ін. дослідили метод автоматизованого дизайну інтер'єрів на основі ієрархічного дерева процедурних правил, що забезпечує адаптивність рішень у AR середовищі (Kan et al., 2021). Ця методика дозволяє швидко генерувати дизайни, які відповідають параметрам приміщення, включаючи розміри, стиль і функціональність.

Х. Тонг та ін. розробили систему ARFurniture, яка забезпечує інтерактивну зміну кольорів та текстур елементів декору в режимі реального часу, що сприяє підвищенню задоволення клієнтів процесом проектування (Tong et al., 2019). Такий підхід дозволяє не лише візуалізувати предмети меблів у реальному середовищі, але й адаптувати їх під естетичні вподобання замовника.

У сфері термічного дизайну приміщень Т. Фукуда та ін. запропонували систему AR, яка інтегрує технології розрахунку теплових характеристик для реконструкції інтер'єрів, забезпечуючи можливість візуалізації температурних показників і їх оптимізації (Fukuda et al., 2019). Схожі розробки запропонували Дж. Р. Лін та ін., які об'єднали AR із динамікою обчислювальної рідини для створення мобільного додатку, який дозволяє оцінювати теплове середовище в реальному часі (Lin et al., 2019).

С. П. Реваті та ін. наголошують, що AR-технології значно підвищують точність вибору меблів та елементів декору, а також забезпечують економію часу в процесі проєктування (Revathy et al., 2024). Їх дослідження свідчить про зростання рівня інтерактивності та залученості замовників у процес розробки інтер'єру.

Наукова розвідка Л. Сколере та Л. Малінін була спрямована на аналіз можливостей AR у навчальному контексті. Вони продемонстрували, що AR сприяє розвитку навичок просторової візуалізації, які є критично важливими для дизайнерів інтер'єру, особливо в академічних інкубаторах (Scolere, Malinin, 2023).

Отже, аналіз наукових джерел підтверджує високий потенціал використання доповненої реальності для покращення процесів візуалізації та оптимізації інтер'єрних рішень, що відкриває нові перспективи для дослідників та практиків.

Мета статті полягає у розробці й обґрунтуванні авторської стратегії використання технології доповненої реальності для візуалізації інтер'єрних рішень, заснованої на особистому досвіді практичного застосування, а також аналізі її ефективності у контексті підвищення якості дизайну, покращення взаємодії з клієнтами та оптимізації процесів проєктування.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасні підходи та інструменти використання технології доповненої реальності у сфері дизайну інтер'єру.

2. Розробити авторську стратегію застосування доповненої реальності для візуалізації інтер'єрних рішень, базуючись на практичному досвіді.

3. Перевірити ефективність розробленої стратегії у реальних умовах проєктування, включаючи громадські та житлові простори.

Виклад основного матеріалу. Сучасні підходи до використання технологій доповненої реальності у сфері дизайну інтер'єру ґрунтуються на інтеграції інноваційних інструментів для забезпечення візуалізації, оптимізації робочих процесів і підвищення рівня задоволення замовників. AR-технології створюють новий рівень взаємодії між дизайнером і клієнтом, дозволяючи демонструвати майбутній дизайн у реальному масштабі та контексті до його фактичної реалізації (Shouman et al., 2022). Ці можливості забезпечують глибшу залученість клієнтів і сприяють прийняттю більш обґрунтованих рішень щодо дизайну. У табл. 1 представлені сучасні підходи й інструменти використання технології доповненої реальності у сфері дизайну інтер'єру.

Одним із ключових підходів є використання автоматизованих систем, які базуються на алгоритмах адаптації до параметрів приміщення (Karan, Asadi, 2019). Такі системи дозволяють генерувати моделі інтер'єрів на основі заданих характеристик: розміри кімнати, форма простору, стилістичні вподобання замовника тощо. Їх важливою перевагою є здатність швидко створювати персоналізовані пропозиції, які враховують навіть дрібні деталі, як-от текстури матеріалів, орієнтація меблів чи оптимізація використання природного світла.

Ще одним перспективним напрямом у використанні AR є інтерактивна колоризація елементів інтер'єру. Цей підхід дає змогу змінювати кольори, текстури або інші параметри меблів і декору безпосередньо у віртуальному середовищі. Завдяки цьому клієнти можуть миттєво оцінити, як різні

Таблиця 1

Основні підходи та інструменти використання доповненої реальності у дизайні інтер'єру

Підхід	Опис	Переваги
Автоматизовані системи дизайну	Використання алгоритмів для адаптації інтер'єрних рішень до параметрів приміщення.	Швидка генерація персоналізованих рішень, адаптація до вимог простору, економія часу.
Інтерактивна колоризація	Зміна кольорів, текстур і стилістичних параметрів об'єктів у режимі реального часу.	Візуалізація естетичних рішень, уникнення помилок, швидке прийняття рішень.
Моделювання функціональних аспектів	Аналіз і візуалізація освітлення, теплових характеристик та ергономіки простору.	Оптимізація комфорту, ефективне використання природного освітлення, покращення просторових рішень.
Інтерактивні сценарії для клієнтів	Надання можливості клієнтам взаємодіяти з об'єктами інтер'єру у віртуальному середовищі.	Підвищення залученості клієнтів, прозорість процесу, зниження ризику непорозумінь.
Освітні програми з використанням AR	Навчання дизайнерів через інтерактивні віртуальні середовища для практики проєктування.	Формування професійних навичок, розширення можливостей експериментування з різними рішеннями.

Джерело: узагальнено авторами на основі (Kılıç, 2019).

стилістичні рішення виглядатимуть у реальному просторі, і таким чином уникнути можливих помилок у виборі. Наприклад, змінюючи кольорову гаму в режимі реального часу, можна краще оцінити гармонію між меблями, оздобленням стін та аксесуарами.

Доповнена реальність також сприяє оптимізації функціональних рішень у дизайні інтер'єру. Зокрема, технології AR дозволяють моделювати й аналізувати такі аспекти, як освітлення, температурні характеристики простору та ергономіка. Наприклад, дизайнер може протестувати різні сценарії освітлення залежно від часу доби або розташування джерел світла, що дозволяє створювати максимально комфортні умови для користувачів. Крім того, візуалізація теплових показників у реальному часі допомагає приймати рішення щодо вибору матеріалів та ізоляційних рішень.

Ще один важливий аспект сучасних підходів до використання AR у дизайні інтер'єру – це створення інтерактивних сценаріїв для клієнтів (Brown, 2020). Завдяки цій технології замовники можуть самостійно взаємодіяти з елементами віртуального інтер'єру: переміщувати меблі, змінювати їх орієнтацію або оцінювати, як зміниться простір після додавання нових об'єктів. Це не тільки спрощує процес прийняття рішень, але і робить його більш прозорим і зрозумілим для замовників, знижуючи ризики непорозумінь між дизайнером та клієнтом.

Використання доповненої реальності також надає переваги в освітніх програмах для дизайнерів інтер'єру (Kerr, Lawson, 2020). Вона дозволяє студентам практикувати навички проєктування в інтерактивному середовищі, експериментуючи з різними стилістичними та технічними рішеннями. Це сприяє формуванню в майбутніх фахівців більш глибокого розуміння просторових рішень і можливостей сучасних технологій.

Для розробки авторської стратегії із застосування доповненої реальності (AR) у візуалізації інтер'єрних рішень основою стали власний практичний досвід і спостереження за робочими процесами у сфері дизайну. Стратегія включає кілька ключових етапів, кожен з яких спрямований на забезпечення ефективності та гнучкості процесу проектування (табл. 2).

На першому етапі важливо ретельно вивчити потреби й очікування клієнта. Це включає визначення функціональних та естетичних вимог до простору, уточнення стилістичних уподобань і оцінку обмежень (розміри приміщення, бюджет, часові рамки). На цьому етапі пропонується використовувати AR для попередньої демонстрації базових варіантів інтер'єру, що допомагає замовнику сформулювати більш чітке уявлення про бажаний результат.

Другий етап передбачає створення деталізованої 3D-моделі приміщення, яка слугує основою для інтеграції AR-технологій. Використання спеціалізованих програмних платформ, таких як SketchUp або Revit, дозволяє з високою точністю відтворити геометрію простору. Після цього модель інтегрується у середовище доповненої реальності, що забезпечує можливість її перегляду в реальному масштабі.

Таблиця 2

Авторська програма використання AR для дизайну інтер'єру

Елемент програми	Опис	Очікувані переваги
Платформа для інтеграції AR	Гнучка платформа, яка підтримує мобільні пристрої та портативні гаджети для створення інтерактивних моделей.	Точність візуалізації, інтерактивність, зручність використання.
Автоматизовані бібліотеки елементів інтер'єру	Каталоги меблів, матеріалів і декору з можливістю адаптації до стилю приміщення.	Швидкість проєктування, персоналізація, сталий дизайн.
Інструменти для спільної роботи	Хмарні платформи для віддаленої взаємодії з моделями та коментарями в реальному часі.	Зручність співпраці, оперативне внесення змін, підвищення ефективності комунікації.
Модулі інтерактивного налаштування	Інтерактивне коригування кольорів, розташування меблів та освітлення в режимі реального часу.	Персоналізація проєкту, залученість клієнтів.
Аналіз функціональних параметрів	Оцінка ергономіки, освітлення, акустики й енергозбереження приміщення.	Оптимізація простору, комфортність, енергоефективність.
Панель зворотного зв'язку	Збір відгуків клієнтів під час перегляду AR-моделі для подальшого доопрацювання.	Підвищення задоволеності клієнтів, прозорість процесу.

Джерело: власна розробка авторів.

1. *Інтерактивна демонстрація варіантів дизайну*

Етап інтерактивної демонстрації варіантів дизайну є ключовим у розробленій стратегії. AR дозволяє замовникам зануритися в різні варіанти дизайну, включаючи розміщення меблів, колірні схеми та декоративні елементи. Вони отримують можливість взаємодіяти з об'єктами віртуального простору, змінювати їхнє розташування, оцінювати гармонійність кольорових рішень та адаптувати дизайн до власних потреб. Це значно скорочує час на узгодження проєкту та зменшує ймовірність подальших коригувань.

2. *Моделювання функціональних рішень*

На етапі моделювання функціональних рішень відбувається інтеграція AR для моделювання функціональних характеристик простору. Особлива увага приділяється аналізу освітлення, зонування й ергономіки. Наприклад, завдяки AR можна випробувати різні сценарії розташування меблів або джерел освітлення, оцінюючи, як вони впливатимуть на функціональність приміщення.

На завершальному етапі створюється остаточна віртуальна модель, яка максимально точно відповідає узгодженому проєкту. Замовник має можливість переглянути інтер'єр у форматі AR та внести останні уточнення перед початком його фізичної реалізації. Це забезпечує високий рівень прозорості процесу та дозволяє уникнути непорозумінь на етапі будівництва або декорування.

Для забезпечення комплексності та практичної ефективності розробленої стратегії використання AR у дизайні інтер'єрів авторська програма включає кілька інноваційних рішень та методологічних інструментів, які сприяють покращенню кожного етапу проєктування.

Реалізація розробленої стратегії потребує використання гнучкої платформи, яка підтримує мобільні пристрої та портативні гаджети (окуляри доповненої реальності, планшети тощо). Наприклад, застосування Unity з AR Foundation або Unreal Engine дозволяє створювати детальні інтерактивні моделі, що відображаються в реальному просторі. Такі платформи забезпечують точність візуалізації, інтерактивність і легкість у використанні.

Прискорення процесу проєктування відбувається за рахунок автоматизованих бібліотек, які містять 3D-моделі меблів, декору, оздоблювальних матеріалів і світлових приладів. Ці елементи можуть бути легко адаптовані до різних стилістичних рішень і параметрів простору. Додатково бібліотеки містять інформацію про екологічні властивості матеріалів, що дозволяє пропонувати замовникам більш сталий дизайн.

Важливим елементом програми є можливість спільного перегляду AR-моделей у реальному часі між дизайнером, замовником та іншими членами команди. Це забезпечується інтеграцією хмарних платформ, таких як BIM 360 або Sketchfab, які дозволяють віддалено працювати з моделями, надавати коментарі та оперативно вносити корективи.

Програма включає модулі, які дозволяють клієнтам самостійно змінювати певні параметри дизайну: кольори стін, розташування меблів,

освітлення тощо. Це сприяє персоналізації проєкту та залученню клієнтів у процес проєктування, що підвищує їхнє задоволення кінцевим результатом.

Спеціальний модуль програми здійснює аналіз функціональних характеристик приміщення, що включає оцінку ергономіки, акустичних властивостей, теплових показників та освітленості. Наприклад, моделювання різних сценаріїв використання приміщення дозволяє краще організувати простір і знизити витрати на енергію.

Інтеграція панелі для відгуків клієнтів дає змогу фіксувати їхні враження, пропозиції чи запитання безпосередньо під час перегляду AR-моделі. Це дозволяє дизайнеру оперативно реагувати на потреби клієнта та покращувати процес комунікації.

Процес упровадження авторської програми ґрунтується на поетапному підході.

1. Підготовка даних: збір вихідної інформації про приміщення та вимоги замовника; створення початкової 3D-моделі з базовими елементами інтер'єру.

2. Інтерактивна презентація: використання AR для демонстрації початкових варіантів інтер'єру; отримання зворотного зв'язку від клієнта для коригування дизайну.

3. Оптимізація функціональних рішень: моделювання освітлення, теплових характеристик та ергономіки; тестування різних сценаріїв використання простору.

4. Фіналізація проєкту: створення фінальної AR-моделі, що відповідає узгодженим вимогам; надання клієнту доступу до моделі для остаточного затвердження.

5. Аналіз результатів: оцінка результатів реалізації проєкту на основі відгуків клієнта; збір даних для подальшого вдосконалення програми.

Авторська програма дозволяє значно підвищити ефективність процесу проєктування інтер'єрів за рахунок інтерактивності, адаптивності та високого рівня деталізації. Її застосування забезпечує скорочення часу на узгодження, підвищення задоволеності клієнтів і мінімізацію помилок на етапі реалізації. Ця програма є універсальною, оскільки її компоненти можуть бути адаптовані до різних типів приміщень і проєктів, що робить її ефективним інструментом як для досвідчених дизайнерів, так і для початківців.

Розроблена стратегія пройшла апробацію під час проєктування житлових і громадських інтер'єрів. Наприклад, при створенні дизайну офісного приміщення AR дозволила інтерактивно змоделювати зонування робочих місць, оцінити розташування меблів та протестувати варіанти освітлення. У випадку житлового дизайну технології AR дали змогу клієнтам самостійно обрати кольорові рішення для стін, оцінити гармонійність матеріалів і розташування меблів у контексті реального простору.

Перевірка ефективності розробленої стратегії використання доповненої реальності здійснювалася в умовах реальних проєктів, що охоплювали як громадські, так і житлові простори. Відібрані об'єкти різнилися за своїми функціональними й естетичними вимогами, що дозволило всебічно оцінити гнучкість та адаптивність стратегії. Громадські простори включали офісні приміщення, коворкінги та кафе, де основний акцент було зроблено на функціональності, зонуванні й ергономіці. Житлові об'єкти складалися з квартир та приватних будинків, для яких важливою була атмосфера комфорту та індивідуальний підхід.

Процес тестування передбачав інтерактивну візуалізацію варіантів дизайну з використанням AR. Для кожного проєкту створювалися детальні 3D-моделі простору, які інтегрувалися в середовище доповненої реальності. Це забезпечувало можливість замовникам переглядати та взаємодіяти з дизайном у реальному масштабі, змінювати розташування меблів, коригувати кольорову гаму та тестувати різні стилістичні рішення. Для громадських приміщень особлива увага приділялася оптимізації робочих зон, а для житлових просторів важливим було створення естетичних і практичних інтер'єрів.

Додатково проводилося моделювання функціональних характеристик приміщень. Завдяки AR вдалося оцінити освітлення, теплові показники, акустичні властивості й ергономіку. У процесі проєктування офісів тестувалися сценарії розташування робочих зон і джерел освітлення для створення максимально комфортних умов праці. У житлових приміщеннях перевірялися варіанти освітлення залежно від часу доби, що дозволило підібрати оптимальні джерела світла.

Ефективність стратегії також оцінювалася через отримання зворотного зв'язку від замовників. Інтеграція інструментів для збору відгуків дала змогу оперативно реагувати на побажання клієнтів і враховувати їхні зауваження на кожному етапі проектування. Замовники громадських просторів відзначили зростання функціональності приміщень, тоді як клієнти житлових проєктів високо оцінили інтерактивність процесу та відповідність кінцевого результату їхнім очікуванням.

Результати перевірки підтвердили, що використання доповненої реальності сприяє значному ско-

роченню часу узгодження проєктів та зменшенню кількості необхідних коригувань. У громадських просторах це дозволило оптимізувати розташування меблів і зонування, яке позитивно вплинуло на ефективність їх роботи. В житлових об'єктах точність візуалізації забезпечила комфорт і задоволення клієнтів, що сприяло досягненню високої якості реалізації проєктів (рис. 1).

Рис. 1. Чинники ефективності та переваги використання доповненої реальності в дизайні інтер'єру

Джерело: власна розробка авторів.

Практичне тестування розробленої стратегії показало її універсальність та адаптивність до різних типів об'єктів. Висока інтерактивність AR і можливість моделювання функціональних параметрів роблять цю стратегію ефективним інструментом для сучасного дизайну інтер'єру, орієнтованого на індивідуальні потреби клієнтів.

Висновки. Розроблена стратегія використання доповненої реальності для візуалізації інтер'єрних рішень продемонструвала свою ефективність у реальних умовах проєктування. AR-технології забезпечують інтерактивність, точність візуалізації та адаптивність до індивідуальних потреб клієнтів, що дозволяє значно скоротити час узгодження проєктів, зменшити кількість коригувань і покращити комунікацію між дизайнером і замовником. Перевірка стратегії у громадських і житлових просторах показала її універсальність та здатність оптимізувати функціональні рішення, такі як зонування, освітлення й ергономіка. Це підтверджує високий потенціал AR у створенні комфортних, естетичних та інноваційних інтер'єрів, що відповідають сучасним вимогам дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Automatic interior Design in Augmented Reality Based on hierarchical tree of procedural rules / P. Kan et al. *Electronics*. 2021. Vol. 10, No. 3. Article 245. URL: https://doi.org/10.3390/electronics10030245 (дата звернення: 25.01.2025).

2. ARFurniture: augmented reality interior decoration style colorization / H. Tong et al. *Electronic Imaging*. 2019. Vol. 31. P. 1–9. URL: https://doi.org/10.2352/ISSN.2470-1173.2019.2.ERVR-175 (дата звернення: 25.01.2025).

3. An indoor thermal environment design system for renovation using augmented reality / T. Fukuda et al. *Journal of Computational Design and Engineering*. Vol. 6, No. 2. P. 179–188. URL: https://doi.org/10.1016/j.jcde.2018.05.007 (дата звернення: 25.01.2025).

4. Visualization of indoor thermal environment on mobile devices based on augmented reality and computational fluid dynamics / J. R. Lin et al. *Automation in Construction*. 2019. Vol. 103. P. 26–40. URL: https://doi.org/10.1016/j.autcon.2019.02.007 (дата звернення: 25.01.2025).

5. Revathy S. P., Harini A., Sruthika S. Augmented Reality in Interior Design. Journal of Innovative Image Processing. 2024. Vol. 6, No. 3. P. 305–313. URL: https://doi.org/10.36548/jiip.2024.3.007 (дата звернення: 25.01.2025).

6. Scolere L., Malinin L. The building that teaches: Exploring augmented reality affordances in academic incubators. *Journal of Interior Design*. 2023. Vol. 48, No. 1. P. 64–79. URL: https://doi.org/10.1111/joid.12229 (дата звернення: 25.01.2025).

7. Shouman B., Othman A. A. E., Marzouk M. Enhancing users involvement in architectural design using mobile augmented reality. *Engineering, Construction and Architectural Management*. 2022. Vol. 29, No. 6. P. 2514–2534. URL: https://doi.org/10.1108/ECAM-02-2021-0124 (дата звернення: 25.01.2025).

8. Kılıç T. Investigation of mobile augmented reality applications used in the interior design. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*. 2019. Vol. 9, No. 2. P. 303–317. URL: https://doi.org/10.7456/10902100/020 (дата звернення: 25.01.2025).

9. Karan E., Asadi S. Intelligent designer: A computational approach to automating design of windows in buildings. *Automation in construction*. 2019. Vol. 102. P. 160–169. URL: https://doi.org/10.1016/j.autcon.2019.02.019 (дата звернення: 25.01.2025).

10. Brown N. C. Design performance and designer preference in an interactive, data-driven conceptual building design scenario. *Design studies*. 2020. Vol. 68. P. 1–33. URL: https://doi.org/10.1016/j.destud.2020.01.001 (дата звернення: 25.01.2025).

11. Kerr J., Lawson G. Augmented reality in design education: Landscape architecture studies as AR experience. *International Journal of Art & Design Education*. 2020. Vol. 39, No. 1. P. 6–21. URL: https://doi.org/10.1111/jade.12227 (дата звернення: 25.01.2025).

REFERENCES

1. Kan, P., Kurtic, A., Radwan, M., & Rodriguez, J. M. L. (2021). Automatic interior Design in Augmented Reality Based on hierarchical tree of procedural rules. *Electronics, 10*(3), Article 245. Retrieved from https://doi.org/10.3390/electronics10030245

2. Tong, H., Wan, Q., Kaszowska, A., Panetta, K., Taylor, H. A., & Agaian, S. (2019). ARFurniture: augmented reality interior decoration style colorization. *Electronic Imaging, 31*, 1–9. Retrieved from https://doi.org/10.2352/ISSN.2470-1173.2019.2.ERVR-175

3. Fukuda, T., Yokoi, K., Yabuki, N., & Motamedi, A. (2019). An indoor thermal environment design system for renovation using augmented reality. *Journal of Computational Design and Engineering, 6*(2), 179–188. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.jcde.2018.05.007

4. Lin, J. R., Cao, J., Zhang, J. P., van Treeck, C., & Frisch, J. (2019). Visualization of indoor thermal environment on mobile devices based on augmented reality and computational fluid dynamics. *Automation in Construction, 103*, 26–40. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.autcon.2019.02.007

5. Revathy, S. P., Harini, A., & Sruthika, S. (2024). Augmented Reality in Interior Design. *Journal of Innovative Image Processing, 6*(3), 305–313. Retrieved from https://doi.org/10.36548/jiip.2024.3.007

6. Scolere, L., & Malinin, L. (2023). The building that teaches: Exploring augmented reality affordances in academic incubators. *Journal of Interior Design, 48*(1), 64–79. Retrieved from https://doi.org/10.1111/joid.12229

7. Shouman, B., Othman, A. A. E., & Marzouk, M. (2022). Enhancing users involvement in architectural design using mobile augmented reality. *Engineering, Construction and Architectural Management, 29*(6), 2514–2534. Retrieved from https://doi.org/10.1108/ECAM-02-2021-0124

8. Kılıç, T. (2019). Investigation of mobile augmented reality applications used in the interior design. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 9*(2), 303–317. Retrieved from https://doi.org/10.7456/10902100/020

9. Karan, E., & Asadi, S. (2019). Intelligent designer: A computational approach to automating design of windows in buildings. *Automation in construction, 102*, 160–169. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.autcon.2019.02.019

10. Brown, N. C. (2020). Design performance and designer preference in an interactive, data-driven conceptual building design scenario. *Design studies, 68*, 1–33. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.destud.2020.01.001

11. Kerr, J., & Lawson, G. (2020). Augmented reality in design education: Landscape architecture studies as AR experience. *International Journal of Art & Design Education, 39*(1), 6–21. Retrieved from https://doi.org/10.1111/jade.12227

УДК 74.03
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-17

Анатолій ШАПОВАЛ,
orcid.org/0000-0002-0327-2103
член Спілки дизайнерів України,
доцент кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) a.g.shapoval61@gmail.com

Юлія СИЛЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5535-176X
старша викладачка кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) yulchichok1@gmail.com

Маргарита ІВАНОВА,
orcid.org/0000-0001-7484-7317
асистентка кафедри мультимедійного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) ivanova.ms@knutd.edu.ua

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ДИЗАЙНУ

У статті охарактеризовано визначення дефініцій ключових понять «мультимедійний дизайн» та «проєктування мультимедійних об'єктів», виявлення основних принципів мультимедійного дизайну та кореляції його компонентів, а також розробка методологічних засад і ключових етапів процесу проєктування мультимедійних об'єктів з акцентом на інтеграцію медіа, інноваційність і забезпечення ефективного сприйняття контенту, що і зумовлено метою дослідження. Авторами розглянуто історіографію становлення мультимедійного дизайну. Виявлено основні принципи мультимедійного дизайну (1) інтеграція медіа; 2) інтерактивність). З'ясовано та обґрунтовано кореляцію компонентів мультимедійного дизайну – текст, зображення, звук, відео та анімація. Запропоновані принципи організації мультимедійного контенту, що забезпечують його ефективне сприйняття, як-от, логічна послідовність, консистентність та мінімалізм. Окреслення дефініції поняття «проєктування мультимедійних об'єктів» зумовило розгляд поширених підходів (дослідження користувачів, прототипування, тестування на користувачах; ітеративний підхід; принцип юзабіліті та доступності; підхід адаптивного дизайну). Авторами запропоновані та обґрунтовані (окреслено сутність, кореляцію та дії) основні етапи проєктування мультимедійних об'єктів – 1) аналіз вимог і планування; 2) концептуалізація та розробка дизайну; 3) розробка мультимедійного контенту; 4) розробка інтерфейсу та інтерактивних елементів; 5) тестування й оптимізація; 6) запуск та підтримка. Відтак, авторами наголошується, що проєктування мультимедійних об'єктів є складним і багатоетапним процесом, який вимагає інтеграції численних аспектів, від аналізу вимог і концептуалізації до розробки та тестування кінцевого продукту. Кожен етап проєктування має свою чітку мету та логіку, а успішне виконання кожного з них безпосередньо впливає на кінцевий результат – на ефективність і зручність використання мультимедійного об'єкта.

Ключові слова: *мультимедійний дизайн, мультимедійне проєктування, проєктування об'єктів мультимедійного дизайну, інтерактивність, принципи мультимедійного контенту, етапи проєктування.*

Anatolii SHAPOVAL,
orcid.org/0000-0002-0327-2103
Member of the Union of Designers of Ukraine,
Associate Professor at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) a.g.shapoval61@gmail.com

Yuliia SYLENKO,
orcid.org/0000-0002-5535-176X
Senior Lecturer at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) yulchichok1@gmail.com

Marharyta IVANOVA,
orcid.org/0000-0001-7484-7317
Assistant at the Department of Multimedia Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) ivanova.ms@knutd.edu.ua

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF MULTIMEDIA DESIGN OBJECTS DEVELOPMENT

The article characterizes the definitions of the key concepts «multimedia design» and «multimedia object design,» identifies the main principles of multimedia design and the correlation of its components, and develops the methodological foundations and key stages of the multimedia object design process, with an emphasis on media integration, innovation, and ensuring the effective perception of content, which defines the aim of the research. The authors examine the historiography of the development of multimedia design. The main principles of multimedia design have been identified: (1) media integration, and (2) interactivity. The correlation of multimedia design components – text, image, sound, video, and animation – has been clarified and substantiated. Principles for organizing multimedia content to ensure its effective perception have been proposed, such as logical sequence, consistency, and minimalism. Defining the concept of «multimedia object design» led to the exploration of common approaches (user research, prototyping, user testing; iterative approach; usability and accessibility principles; adaptive design approach). The authors propose and substantiate (outlined essence, correlation, and actions) the main stages of multimedia object design: 1) requirements analysis and planning, 2) conceptualization and design development, 3) multimedia content development, 4) interface and interactive element development, 5) testing and optimization, and 6) launch and maintenance. Therefore, the authors emphasize that multimedia object design is a complex and multi-stage process requiring the integration of numerous aspects, from requirements analysis and conceptualization to the development and testing of the final product. Each design stage has its clear goal and logic, and the successful implementation of each directly impacts the final result – the effectiveness and usability of the multimedia object.

Key words: *multimedia design, multimedia design, multimedia object design, interactivity, principles of multimedia content, design stages.*

Постановка проблеми. Мультимедійний дизайн, на сьогодні, є однією з ключових складових сучасної комунікації, що об'єднує текст, зображення, звук, відео та анімацію для створення інтерактивних та ефективних засобів передачі інформації. Він має величезне значення у багатьох сферах діяльності, від реклами до освіти, від розваг до інформаційних технологій. В умовах постійного розвитку технологій мультимедійний дизайн стає не лише інструментом, а й мистецтвом, що здатне вражати, зацікавлювати та забезпечувати глибоке взаєморозуміння між користувачем і продуктом. Теоретичні та методологічні засади проєктування об'єктів мультимедійного дизайну є основою для ефективного та раціонального створення мультимедійних продуктів. Вони включають розуміння принципів організації різних типів контенту, оптимізації взаємодії з користувачем та забезпечення зручності сприйняття інформації. Водночас важливим аспектом є вибір відповідних методів і інструментів, які дозволяють розробникам створювати інтерактивні, естетично привабливі й функціональні рішення.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Систему безперервної дизайнерської освіти в Україні в контексті модернізації вищої освіти розглядають низка авторів (Бровченко та ін., 2023). Мультимедійний дизайн є предметом деяких праць: О. Васильєва, О. Слітюк, О. Васильєв аналізують визначення особливостей проектування анімованої інфографіки як напрямку мультимедійного дизайну (Васильєва та ін., 2023); Ю. Силенко та М. Івановою досліджується інтерактивний дизайн у сучасному візуальному середовищі, що розглянуто з позиції тенденції та інновації (Силенко, Іванова, 2024). Питання проєктування у мультимедійному дизайні розглядається О. Пасько, Н. Бондаренко, М. Кирієнко з позиції професійної діяльності фахівця з дизайну (Пасько та ін., 2024). Зокрема авторами досліджуються теоретичні основи використання мультимедійного проєктування в професійній діяльності фахівця з дизайну (Пасько та ін., 2023) та мультимедійні технології у

дизайні (Пасько, Кирієнко, 2024). А. Шаповал та Ю. Силенко окреслюють мультимедійне дизайн-проєктування з концепції інтеграції векторної графіки в цифрові продукти (Шаповал, Силенко, 2024). О. Пасько та М. Черніков аналізують розвиток мультимедійного дизайну в Україні та його сучасність за кордоном (Пасько, Черніков, 2023). А ось О. Васильєва, С. Раілян, А. Шаура окреслюють художньо-композиційні аспекти формування візуального змісту у мультимедійному дизайні (Васильєва та ін., 2024). Серед закордонних праць особливу увагу слід звернути на праці N. Narayanan, M.Hegarty, які розглядали мультимедійний дизайн з позиції передачі динамічної інформації (Narayanan, Hegarty, 2002). M. Dubois, I. Vial аналізують мультимедійний дизайн як ефект зв'язку мультимодальної інформації (Dubois, Vial, 2000). Натомість Norma S. Said розглядає становлення мультимедійного дизайну як моделі, що захоплює користувачів (Norma S. Said, 2004). Деякими авторами окреслюється застосування мультимедійного дизайну для навчання (Noetel et al., 2022).

Мета статті – визначення дефініцій ключових понять «мультимедійний дизайн» та «проєктування мультимедійних об'єктів», виявлення основних принципів мультимедійного дизайну та кореляції його компонентів, а також розробка методологічних засад і ключових етапів процесу проєктування мультимедійних об'єктів з акцентом на інтеграцію медіа, інноваційність і забезпечення ефективного сприйняття контенту.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо теоретичні засади мультимедійного дизайну. Аналіз літератури показує, що під поняттям «мультимедійний дизайн» О. Пасько та М. Черніков під поняттям «мультимедійний дизайн» розуміють як один із передових напрямків «цифрових технологій, що на сьогодні розвивається найактивніше. Він включає в себе елементи з різних медіаформатів, таких як відео, аудіо, графіку та текст. Це можуть бути фільми, веб-сайти, презентації, ігри та інші проекти» (Пасько, Черніков, 2023: 359). Так, О. Пасько, Н. Бондаренко, М. Кирієнко зазначають, що «на сучасному етапі суспільного розвитку проєктування стає важливою стороною життєдіяльності людини, оскільки забезпечення переходу від теорії до практики, від минулого до майбутнього, від потенціалу до дійсності потребує особливої діяльності – проєктної діяльності». (Пасько та ін., 2024: 250). Відтак, погоджуємось із думкою авторів, що «мультимедійне проєктування – це процес розробки та створення інтерактивних медіапродуктів, які об'єднують різні медіа-елементи для передачі інформації. Ці елементи можуть включати текст, зображення, аудіо та відео, а також анімацію та інші медіа-компоненти. Основним завданням мультимедійного проєктування є створення захоплюючих та ефективних засобів комунікації для користувачів. Розвиток мультимедійного проєктування має значний вплив на суспільство. Ця технологія змінює спосіб сприйняття та обробки інформації, забезпечуючи більш глибокий і емоційний досвід для користувачів» (Пасько та ін., 2024: 262).

Відтак, ***поняття «мультимедійний дизайн»*** є галуззю, що об'єднує різні види контенту, такі як текст, зображення, звук, відео та анімацію, з метою створення інтерактивних, зручних та емоційно привабливих продуктів. Його основна мета – полегшити сприйняття інформації та створити повноцінний комунікаційний досвід. Принципи та теоретичні засади мультимедійного дизайну базуються на поєднанні науки, технологій та естетики, що дозволяє розробникам створювати мультимедійні продукти, здатні задовольняти потреби користувачів у різних сферах.

Історіографія становлення мультимедійного дизайну показує, що він почав активно розвиватися з кінця XX століття, коли комп'ютерні технології дозволили інтегрувати різні медіакомпоненти в єдину систему. Так, у 1980-ті роки з'явилась поява перших комп'ютерних графічних інтерфейсів, зокрема Macintosh від Apple (1984 рік), що започаткувала нову еру в дизайні, де графіка стала доступною для ширшого кола користувачів. У цей період також з'являються перші мультимедійні CD-ROM-диски, які дозволяли комбінувати текст, графіку та звук. Згодом, 1990-ті роки характеризуються виникнення Інтернету, що стало важливим поштовхом для розвитку мультимедійного дизайну. Adobe Flash, який отримав популярність у середині 1990-х, став важливим інструментом для створення інтерактивних веб-сайтів і анімацій. Потім, 2000-ті роки, коли WEB-дизайн зазнав значної еволюції, адже технології, такі як HTML5 (випущений у 2014 році) і CSS3, забезпечили більш складну інтерактивність і підтримку мультимедійних елементів на WEB-сторінках. Відтак, сучасний аспект мультимедійного дизайну показує широке використання мобільних додатків та розширеної реальності (AR), що стало основним напрямком розвитку мультимедійного дизайну. Наприклад, платформи Instagram і TikTok за останнє десятиліття стали не лише інструментами для створення і обміну контентом, але й важливими просторами для мультимедійних проєктів.

Основними принципами мультимедійного дизайну можна виділити: по-перше, інтеграція медіа, що зумовлює комбінування тексту, зображень, звуків та анімацій, що повинно допомагати користувачеві легко орієнтуватися в продукті. По-друге, це інтерактивність, що є однією із основних рис мультимедійного дизайну та дозволяє користувачеві взаємодіяти з контентом. ***Компонентами мультимедійного дизайну*** є ***текст, зображення, звук, відео та анімація.*** Розглянемо їх кореляцію. Так, ***текст*** слугує основним засобом передачі інформації, де важливою є його структура, чіткість та зрозумілість. Натомість, ***зображення*** створюють візуальний контекст і привертають увагу. ***Звук*** додає емоційного забарвлення та поглиблює сприйняття. А ось ***відео та анімація*** використовуються для передавання динамічної інформації, наприклад, на WEB-сайтах або в мобільних додатках. Важливою частиною мультимедійного дизайну є *принципи організації мультимедійного контенту,* що забезпечують його ефективне сприйняття: 1) логічна послідовність, адже компоненти мультимедійного продукту повинні бути організовані в такий спосіб, щоб користувач міг легко орієнтуватися; 2) консистентність, адже важливо, щоб усі візуальні та текстові елементи були узгоджені; 3) мінімалізм, цей принцип став основним в сучасному дизайні, де важливіше забезпечити чіткість і простоту, аніж перевантажувати користувача елементами.

Відтак, розглянувши теоретичні аспекти становлення та розвитку мультимедійного дизайну, нами пропонуються розглянути методологічні підходи до проєктування мультимедійних об'єктів. Під поняттям «проєктування мультимедійних об'єктів» ми розуміємо, що це складний та багатогранний процес, який вимагає застосування різноманітних методологічних підходів, де кожен підхід має на меті забезпечити не тільки технічну реалізацію продукту, але й ефективне сприйняття та взаємодію з користувачем. Для цього необхідно враховувати принципи дизайну, психології сприйняття, а також розробляти інструменти для інтерактивної взаємодії.

Один із найбільш поширених підходів до проєктування мультимедійних об'єктів – це підхід, орієнтований на користувача. Відповідно до цієї методології, усі етапи проєктування (від концептуалізації до впровадження) повинні бути зосереджені на потребах і вимогах кінцевого користувача. Важливо розуміти, як користувачі будуть взаємодіяти з продуктом, які у них очікування та як цей продукт може забезпечити їхній досвід. У процесі реалізації UCD часто використовуються такі методи, як: 1) дослідження користувачів (збір даних про цільову аудиторію, їх поведінку, переваги та проблеми, що допомагає створити більш персоналізований і ефективний дизайн); 2) прототипування (створення початкових версій мультимедійних продуктів, що дозволяє тестувати ітерації і виявляти потенційні проблеми ще на ранніх етапах); 3) тестування на користувачах (перевірка продукту за допомогою реальних користувачів для виявлення проблем із юзабіліті та функціональністю). Інший підхід до проєктування мультимедійних об'єктів є ітеративний, що полягає в тому, що процес розробки продукту ділиться на етапи (ітерації), з кожною наступною версією вдосконалюючи попередню.

У проєктуванні мультимедійних об'єктів особливу увагу слід приділяти принципам юзабіліті (зручність використання) та доступності. Це дозволяє забезпечити максимальну зручність для всіх користувачів, незалежно від їх фізичних можливостей або технічних обмежень. Юзабіліті, при цьому, є здатність інтерфейсу бути простим, інтуїтивно зрозумілим і швидким у використанні. Доступність, при цьому, обумовлює те, що мультимедійні об'єкти повинні бути доступні для людей з обмеженими можливостями. Це включає використання субтитрів для відео, можливість змінювати розмір шрифтів, кольорові контрасти для людей із порушеннями зору тощо.

Перш ніж приступити до розробки мультимедійного об'єкта, важливо ретельно проаналізувати вимоги до проєкту та включає в себе визначення цільової аудиторії, її потреб та очікувань. Ключовим є створення контентної стратегії, яка включатиме розподіл інформаційних блоків, їх презентацію та оптимізацію для швидкості завантаження.

Отже, проєктування мультимедійних об'єктів є складним та багатоступеневим процесом, що включає низку етапів, кожен з яких має своє специфічне завдання і логіку виконання. Важливо, щоб усі етапи були чітко структуровані, адже кожен крок залежить від попереднього, а результати кожного етапу визначають успіх наступного. Розглянемо **основні етапи проєктування мультимедійних об'єктів** детальніше.

І етап – аналіз вимог і планування, що полягає в аналізі вимог замовника та користувачів. На цьому етапі важливо чітко визначити цілі проєкту, ключові функції, тип мультимедійного контенту та основні завдання користувача. Основні дії на цьому етапі: 1) збір інформації про цільову аудиторію (її потреби, проблеми, технічні можливості); 2) визначення функціональних вимог (які мультимедійні елементи повинні бути вклю-

чені – текст, зображення, відео, анімації тощо); 3) формулювання завдань для кожного з елементів (наприклад, як зображення повинні сприяти навігації чи посиленню емоційного ефекту).

II етап – концептуалізація та розробка дизайну. На цьому етапі відбувається створення первинної концепції мультимедійного об'єкта, визначення його стилістичних і структурних особливостей. Розробка дизайну включає визначення загальної візуальної концепції та побудову інтерактивних сценаріїв. Основні дії на цьому етапі: 1) розробка ескізів інтерфейсу (wireframes) та прототипів; 2) визначення візуальних і графічних елементів: кольорові схеми, шрифти, графіка, іконки; 3) створення плану взаємодії користувача з об'єктами (як користувач буде переміщатися між екранними елементами, переходити від одного контенту до іншого).

III етап – розробка мультимедійного контенту. На цьому етапі відбувається створення безпосередньо мультимедійних елементів – текстів, зображень, відео, анімацій, звуків. Цей етап є важливим, оскільки забезпечує наповнення проєкту необхідним контентом. Основні дії на цьому етапі: 1) розробка та створення текстових матеріалів, вибір та оформлення шрифтів; 2) створення та обробка графічних елементів: ілюстрацій, фотографій, логотипів; 3) розробка відео- та аудіо-матеріалів, використання анімаційних ефектів; 4) підготовка інтерактивних елементів (наприклад, кнопок, переходів, анімацій).

IV етап – розробка інтерфейсу та інтерактивних елементів, що є ключовим етапом у проєктуванні мультимедійних об'єктів, оскільки від того, наскільки інтуїтивно зрозумілий і функціональний буде інтерфейс, залежатиме сприйняття продукту користувачем. Основні дії на цьому етапі: 1) проєктування структури навігації: визначення, як користувач буде переміщатися між екранами або сторінками; 2) розробка інтерактивних елементів: кнопок, меню, анімацій, переходів; 3) тестування зручності навігації, перевірка, чи легко користувачам знаходити необхідну інформацію чи виконувати бажані дії.

V етап – тестування і оптимізація. Це дозволяє перевірити, наскільки зручно і коректно працює продукт для користувачів та чи відповідає він вимогам. На цьому етапі проводяться випробування інтерфейсу, мультимедійного контенту, а також тестування на різних пристроях. Основні дії на цьому етапі: 1) проведення тестування на різних пристроях та браузерах для перевірки адаптивності; 2) перевірка інтерфейсу на зручність використання: чи відповідають елементи інтерфейсу очікуванням користувачів; 3) збір відгуків від користувачів, тестування реакцій на інтерактивні елементи.

VI етап – запуск та підтримка. Після того як мультимедійний об'єкт розроблений, протестований і оптимізований, його можна запускати для широкого доступу. Однак запуск – це не кінець процесу. Після публікації необхідно проводити моніторинг роботи продукту, коригувати помилки і оптимізувати за потреби. Основні дії на цьому етапі: 1) публікація кінцевого продукту (наприклад, розміщення на веб-сайті, в магазинах додатків або в інших платформах); 2) моніторинг користувацької активності, збір відгуків та внесення змін; 3) підтримка контенту та оновлення мультимедійного об'єкта на основі відгуків користувачів та технологічних змін.

Висновки. Отже, проєктування мультимедійних об'єктів є складним і багатоетапним процесом, який вимагає інтеграції численних аспектів, від аналізу вимог і концептуалізації до розробки та тестування кінцевого продукту. Кожен етап проєктування має свою чітку мету та логіку, а успішне виконання кожного з них безпосередньо впливає на кінцевий результат – на ефективність і зручність використання мультимедійного об'єкта. Найважливіше, що варто пам'ятати при проєктуванні мультимедійних об'єктів – це необхідність постійного тестування і збирання зворотного зв'язку, що дозволяє оперативно коригувати помилки та адаптувати продукт до змінюваних умов чи технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва О. С., С. Раілян, А. Шаура Художньо-композиційні аспекти формування візуального змісту у мультимедійному дизайні. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 квітня 2024 року. Київ : КНУТД, 2024. С. 80–82.

2. Васильєва О., Слітюк О., Васильєв О. Визначення особливостей проектування анімованої інфографіки як напрямку мультимедійного дизайну. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Вип. 68, том 1, 2023. С. 51–56.

3. Пасько О. М., Бондаренко Н. А., Кирієнко М. І. Теоретичні основи використання мультимедійного проєктування в професійній діяльності фахівця з дизайну. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2024. № 74, том 2. С. 250–272.

4. Пасько О., Кирієнко М., *Мультимедійні технології в дизайні*. Навчальний посібник. К.: Університет «Україна» 2024. 76 с.

5. Пасько О., Черніков М. Розвиток мультимедійного дизайну в Україні та його сучасність за кордоном. *V Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасного дизайну»* Київ, КНУТД, 27 квітня 2023 р.

6. Пасько О.М., Бондаренко Н.А., Кирієнко М.І. Теоретичні основи використання мультимедійного проєктування в професійній діяльності фахівця з дизайну. *Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice* : Scientific 10 monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. 250–272 p.

7. Силенко Ю.В., Іванова М.С. Інтерактивний дизайн у сучасному візуальному середовищі: тенденції та інновації. *Grail of Science, No. 45 (2024):* Vinnytsia, UKR – Vienna, AUT (Online), 2024. С. 697–700. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.01.11.2024.103 (дата звернення: 21.01.2025 року).

8. Шаповал А.Г., Силенко Ю.В. Мультимедійне дизайн-проєктування: інтеграція векторної графіки в цифрові продукти. *The current state of development of world science: characteristics and features,* 2024. С. 218–221. URL: https://doi.org/10.36074/scientia-01.11.2024 (дата звернення: 21.01.2025 року).

9. Brovchenko, A., Shaura, A., Shevchenko, A., Kyriienko, M., & Kutsenko, A. The system of continuous design education in Ukraine in the context of higher education modernization. *Multidisciplinary Science Journal,* vol.5, 2023ss0508. p. 1–8.

10. Dubois, M., & Vial, I. Multimedia design: the effects of relating multimodal information. *Journal of Computer Assisted Learning*, 16(2), 2000. P.p. 157–165.

11. Narayanan, N. H., & Hegarty, M. Multimedia design for communication of dynamic information. *International journal of human-computer studies*, 57(4), 2002. P.p. 279–315.

12. Noetel, M., Griffith, S., Delaney, O., Harris, N. R., Sanders, T., Parker, P., ... & Lonsdale, C. Multimedia design for learning: An overview of reviews with meta-meta-analysis. *Review of Educational Research,* 92(3), 2002. P.p. 413–454.

13. Norma S. Said. An engaging multimedia design model. *In Proceedings of the 2004 conference on Interaction design and children: building a community (IDC '04).* Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 169–172.

REFERENCES

1. Vasylieva O. S., S. Railian, A. Shaura (2024) Khudozhno-kompozytsiini aspekty formuvannia vizualnoho zmistu u multymediinomu dyzaini [Artistic and compositional aspects of the formation of visual content in multimedia design]. *Current problems of modern design: collection of materials of the VI International Scientific and Practical Conference,* Kyiv, April 25, Kyiv: KNUTD, 80–82. [in Ukrainian]

2. Vasylieva O., Slitiuk O., Vasyliev O. (2023) Vyznachennia osoblyvostei proektuvannia animovanoi infohrafiky yak napriamku multymediinoho dyzainu. [Determining the features of designing animated infographics as a direction of multimedia design]. *Current issues of the humanities.* Issue 68, volume 1, 51–56. [in Ukrainian].

3. Pasko O. M., Bondarenko N. A., Kyriienko M. I. (2024) Teoretychni osnovy vykorystannia multymediinoho proiektuvannia v profesiinii diialnosti fakhivtsia z dyzainu [Theoretical foundations of the use of multimedia design in the professional activities of a design specialist]. *Current issues of the humanities.* Drohobych, No. 74, volume 2, 250–272. [in Ukrainian].

4. Pasko O., Kyriienko M., (2024) Multymediini tekhnolohii v dyzaini [Multimedia technologies in design]. *Textbook*. Kyiv: University "Ukraine", 76 p. [in Ukrainian].

5. Pasko O., Chernikov M. (2023) Rozvytok multymediinoho dyzainu v Ukraini ta yoho suchasnist za kordonom [The development of multimedia design in Ukraine and its modernity abroad]. *V International scientific and practical conference "Actual problems of modern design"* Kyiv, KNUTD, April 27. [in Ukrainian].

6. Pasko O.M., Bondarenko N.A., Kyriienko M.I. (2023) Teoretychni osnovy vykorystannia multymediinoho proiektuvannia v profesiinii diialnosti fakhivtsia z dyzainu [Theoretical foundations of the use of multimedia design in the professional activities of a design specialist]. *Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice* : Scientific 10 monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 250–272. [in Ukrainian].

7. Sylenko Y.V., Ivanova M.S. (2024) Interaktyvnyi dyzain u suchasnomu vizualnomu seredovyshchi: tendentsii ta innovatsii [Interactive design in the modern visual environment: trends and innovations]. *Grail of Science*, No. 45 (2024): Vinnytsia, UKR – Vienna, AUT (Online), 697–700. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.01.11.2024.103 (access date: 21 Jan 2025). [in Ukrainian].

8. Shapoval A.G., Sylenko Y.V. (2024) Multymediine dyzain-proiektuvannia: intehratsiia vektornoi hrafiky v tsyfrovi produkty [Multimedia design: integration of vector graphics into digital products]. *The current state of development of world science: characteristics and features,* 218–221. URL: https://doi.org/10.36074/scientia-01.11.2024 (access date: 21 Jan 2025). [in Ukrainian].

9. Brovchenko, A., Shaura, A., Shevchenko, A., Kyriienko, M., & Kutsenko, A. (2023) The system of continuous design education in Ukraine in the context of higher education modernization. *Multidisciplinary Science Journal*, vol. 5, 1–8.

10. Dubois, M., & Vial, I. (2000) Multimedia design: the effects of relating multimodal information. *Journal of Computer Assisted Learning*, 16(2), 157–165.

11. Narayanan, N. H., & Hegarty, M. (2002) Multimedia design for communication of dynamic information. *International journal of human-computer studies*, 57(4), 279–315.

12. Noetel, M., Griffith, S., Delaney, O., Harris, N. R., Sanders, T., Parker, P., ... & Lonsdale, C. (2002) Multimedia design for learning: An overview of reviews with meta-meta-analysis. *Review of Educational Research,* 92(3), 413–454.

13. Norma S. Said. (2004) An engaging multimedia design model. *In Proceedings of the 2004 conference on Interaction design and children: building a community (IDC '04).* Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 169–1720.

UDC 792/796.4
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-18

Denys SHARYKOV,
orcid.org/0000-0002-3757-5559
PhD in Art Criticism, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Circus Genres
Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts
(Kyiv, Ukraine) d.ballet77@gmail.com

Stepan KUTS,
orcid.org/0009-0007-9364-3767
Independent Researcher
(Truskavets, Ukraine) stepan.kuts96@gmail.com

Vasyl KUTS,
orcid.org/0009-0005-9547-4747
Independent Researcher
(Truskavets, Ukraine) I.vasyl.kuts@gmail.com

PROFESSIONAL CIRCUS SPECIFICS OF TRAINING DUET JUGGLERS FOR INTERNATIONAL FESTIVALS

The article examines an interesting problem of contemporary circus art, namely, the specifics of the methodology for preparing Duet Jugglers for participation in International Festivals. The study of such topics is poorly understood and very superficial, if we rely on the scientific research of Marina Malykhina, Elena Pazharskaya, Nina Araya Berrios. In general, these scientific studies concerned circus art in the context of Art Criticism, which is not objective enough due to the fact that their authors are not professional artists and performers of Circus Art and understand their own research in the circus industry through the prism of general processes in Art Culture and contemporary in Stage and Performing Arts.

This superficial approach to the scientific research entails an incomplete picture of the perception of information and its practical component and specificity. Many studies of circus topics relate specifically to the practical aspect in such a topic. For example, researchers – Yulia Romanenkova, Denis Sharykov, Lyudmila Shevchenko, Dmytro Orel, Inessa Lvova, who specifically emphasize the professional aspect of the study of Circus Art, namely science in contemporary Art Criticism – Circology. The technical, psychological and creative aspects of working on a circus act of duet jugglers, as well as the role of cooperation between circus artists as the basis for a successful performance are analyzed. The main stages of the training and rehearsal process, methods for improving synchronicity and adapting to competition conditions and the international environment are described. Practical methods for warming up the body immediately before the performance are proposed. Particular attention is paid to ways to relieve stress and tuning to the performance with the help of special exercises.

The relevance of the study is due to the fact that jugglers' training techniques rarely become the subject of systematic analysis. In the context of constant improvement of the juggling process and the emergence of new patterns and combinations, there is a need to develop contemporary methods and approaches to training. These innovations, although they play a key role in the professional growth of artists, remain largely under-researched, which underlines the importance of this work.

Key words: *Art criticism, contemporary Stage and Performance Art duet juggling, juggling, training jugglers, International Festivals, synchronization of movements, psychological preparation of circus performers, rehearsal process, creative approach of professional performers, training process of professional circus artists, circus artists, circus performers, circus artists.*

Денис ШАРИКОВ,
orcid.org/0000-0002-3757-5559
кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри циркових жанрів
Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв
(Київ, Україна) d.ballet77@gmail.com

Степан КУЦ,
orcid.org/0009-0007-9364-3767
незалежний дослідник
(Трускавець, Україна) stepan.kuts96@gmail.com

Василь КУЦ,
orcid.org/0009-0005-9547-4747
незалежний дослідник
(Трускавець, Україна) I.vasyl.kuts@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА ЦИРКОВА СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ ПАРНИХ ЖОНГЛЕРІВ ДЛЯ МІЖНАРОДНИХ ФЕСТИВАЛІВ

У статті досліджується цікава проблема сучасного циркового мистецтва, а саме – специфіка методики підготовки юних жонглерів до участі у Міжнародних фестивалях. Дослідження подібної тематики маловивчене та дуже поверхове, якщо спиратися на наукові дослідження Марина Малихіна, Олена Пажарська, Ніна Арая Берріос. Загалом ці наукові дослідження стосувалися, саме циркового мистецтва в контексті мистецтвознавства, що досить не об'єктивно через те, що їхні автори не є професійними артистами та виконавцями циркового мистецтва та розуміють власні дослідження у цирковій галузі через призму загальних процесів у художній культурі та сучасному сценічному та виконавському мистецтвах.

Цей поверхневий підхід до наукового дослідження спричиняє нецілісну картину сприйняття інформації та її практичну складову та специфіку. Багато досліджень циркової тематики належать саме до практичного аспекту у подібній тематиці. Наприклад, дослідники – Юлія Романенкова, Денис Шариков, Людмила Шевченко, Дмитро Орел, Інеса Львова, які саме наголошують на професійному аспекті дослідження циркового мистецтва, а саме науки у сучасному мистецтвознавстві – циркології.

Проаналізовано технічні, психологічні та творчі аспекти роботи над цирковим номером дуетних жонглерів, а також роль співпраці між цирковими артистами як основи успішного виступу. Описано основні етапи тренувального та репетиційного процесу, методи покращення синхронності та адаптації до умов змагань та міжнародного середовища. Запропоновано практичні методи розігріву тіла безпосередньо перед виступом. Особлива увага приділяється способам зняття напруги та налаштування на виступ за допомогою спеціальних вправ.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що техніки підготовки жонглерів рідко стають предметом систематичного аналізу. У контексті постійного вдосконалення процесу жонглювання та появи нових патернів та комбінацій виникає потреба у розробці сучасних методик та підходів до тренувань. Ці інновації, хоч і грають ключову роль професійному зростанні артистів, здебільшого залишаються недостатньо дослідженими, що підкреслює важливість цієї роботи.

Ключові слова: *жонглювання, міжнародні фестивалі, парне жонглювання, репетиційний процес, психологічна підготовка циркових виконавців, сучасне сценічне та виконавче мистецтво, синхронізація рухів, художня культура, творчий підхід професійних виконавців, тренувальний процес професійних циркових артистів.*

Formulation of the problem. The principle and specifics of training duet jugglers to participate in International Circus Festivals remain insufficiently studied in contemporary circus. Although duet juggling is an important circus genre in the format of International competitions and Festivals. Its technical, psychological, creative and artistic aspects, especially in terms of cooperation between professional partners. Such scientific research rarely becomes the subject of systematic analysis in contemporary circus.

For example, such topics are partially traced in scientific research – Marina Malykhina, Elena Pazharskaya, Nina Araya Berrios. But these scientific studies are not objective enough due to the fact that the researchers, firstly, are not professional circus performers, but only study such topics in the context of contemporary Art culture. Secondly, without deeply understanding the specifics of circus genres, especially stunts, circus composition and technical techniques of performance, these researchers usually determine biased and shallow conclusions.

Given the constant development of circus art, training jugglers requires a contemporary approach that takes into account not only technical skill but also harmonious interaction between artists. In addition, practical aspects of training processes are often ignored. This problem is relevant in light of the growing competition in the international arena, where it is the perfection of performance and the originality of numbers that determine the success of circus artists today.

Research Analysis. The problems of circus criticism, the history of circus genres and teaching, as well as issues of circology are associated with researchers – (Ernest Albrecht, 2006), (Lvova I., 2020), (Malykhina M., 2012; 2016); (Orel D., 2019; 2022),

(Pozharska O., 2020), (Romanenkova Yu., 2020), (Sharykov D., 2023), (Shevchenko L., 2023).

The **purpose of the article** – aims to fill the existing gap in professional circus practice by creating high-quality content and contemporary effective methods and techniques that will help circus artists adapt to the demands of the festival environment and ensure their competitiveness in the international arena.

Narration of the main material.

Contemporary reality reveals a wide, constantly growing and changing variety of forms of Art culture. One of such forms is the Festival, which embodies the image of the National Holiday in the contemporary cultural picture.

In the contemporary Art culture of Ukraine, a festival is, firstly, a demonstration of the achievements of music, theater, ballet, circus, cinema and other types of contemporary art. Secondly, it is a mass celebration consisting of a series of concerts and performances united by a common name, a single program and held in a particularly solemn atmosphere annually or once every few years (Yakovlev O.V., Araya Berrios N.V., 2023: 343–364).

Based on these data, the Circus Festival can be defined as a regularly repeating mass celebration consisting of a series of performances united by a common theme, and the purpose of demonstrating the achievements of circus art. Such events are a platform for demonstrating professional innovations, professional achievements and creative potential of circus artists.

At the same time, participation in circus festivals, especially at the International level, puts forward high demands on circus artists. This is not only about technical mastery, but also about the ability to create a harmonious, emotionally charged performance. For duet jugglers working in tandem, the basis for such a successful performance is a common vision. Preparing duet jugglers for international festivals is not only about improving technical skills, but also about creating a harmonious and holistic performance that will leave an unforgettable impression on the audience and jury. Unlike solo numbers, where the focus is on individual abilities, duet juggling requires perfect synchronicity, trust and a common vision (Sharykov D., 2023: 46–49).

Forming a common vision of the partners working in a duet becomes the foundation for all stages of preparation – from developing the concept to staging circus tricks. A common vision is an agreed-upon idea of both partners about the purpose of their performance, its style, theme, atmosphere and emotional message. It is a unity of ideas that allows two artists to work harmoniously, developing not only the technical but also the emotional aspect of the circus act. In order to create a common vision, it is necessary to define the concept of the act. The concept must be understandable to both partners and have the potential to be expressed through juggling technique.

The selection for the International Circus Festivals consists of several main stages. Submission of an application: each artist or team sends a video recording of the act, a detailed description of the concept of the performance, a list of technical requirements and a professional resume. Preview: the organizers and jury members review the submitted materials, assessing the technical level, innovation and overall quality of the performance. Only the best acts receive an invitation to participate with subsequent instructions on the organization and performance. Selection criteria: To be selected, an act must meet a number of key criteria for professional circus performers.

Technical skill. High quality of trick execution, precision of trick execution, confidence. Cleanliness of execution: the jury pays attention to every detail: body position, arm and leg lines, as well as the synchronization of movements, the fall of props during the act such as balls or clubs.

It is important not only to perform a trick once, but also to do it consistently under stress, stage lighting and the attention of a large audience. In duet juggling, control and sophistication play an important role, even complex elements should look easy and natural.

Mastery is demonstrated in the artist's ability to control his body so that it seems effortless. The audience should be captivated by the ease with which the artist performs even the most difficult tricks. Paired jugglers must work as a single mechanism. The slightest inaccuracy in the rhythm or trajectory of the throws can disrupt the composition and lead to the fall of objects. If one of the jugglers makes a mistake, it will affect the work of both. Preparing for an international festival performance requires a systematic approach that includes a clear training plan, individual and collaborative work between partners, and an emphasis on complex performance elements.

As soon as the artists learn that they have been selected to participate in the festival, they are incredibly happy and begin active preparation for the performance. There is usually little time – only six months, but this is enough to prepare and perfect the technical and original aspects of the act. Therefore, the artists immediately begin to work. The training plan usually looks like this: daily two-hour classes with a mandatory full performance of the act to music, regardless of whether the performance is successful or not.

It is important to focus on those tricks that often fail and make the main emphasis on them. For exam-

ple, if one of the partners regularly drops a club during solo juggling with five clubs, he should devote more time to this trick during the individual warm-up. If the problem occurs in pair juggling, both partners should focus on this element together.

Preparation before working together

Before the start of training, each artist warms up separately for 15–20 minutes, repeating all the elements and tricks that will be used in the performance. Particular attention is paid to those elements that require additional development.

Working on a number in pairs

When the artists begin working together, they perform the entire combination, focusing on the technical component. When going through the routine, they pause on those elements that require additional attention, but try not to get hung up on one in order to leave time for other elements. After 7–10 runs, the artists take a short rest of 10–15 minutes, after which they move on to performing the number to music.

Working with the musical component

Working to music is much more difficult, because in addition to concentrating on technique and tricks, you need to simultaneously monitor the rhythm and melody. You should perform the number to music at least five times, focusing as much as possible on the melody, rhythm, accents and movements.

The key to a successful performance is a large number of runs of the number from beginning to end. Artists should not take into account minor mistakes, such as the fall of a club, ball or other props. The act must be continued as if nothing had happened. If the object falls, it should be picked up as gracefully as possible and less noticeably for the audience.

Peculiarities of the six-club pass between two paired jugglers

Special attention should be paid to the technique of connecting six clubs, because this is one of the most difficult and effective elements of the performance. This technique requires high coordination, synchronization and mutual understanding of the partners. The most common scheme for six clubs is 3:3 (three clubs for each juggler). In this scheme, both jugglers pass and receive clubs from their partner. The most dynamic option is the pass on each throw (1–1), when each juggler passes a club to his partner after each throw. Before the start, the partners stand opposite each other, creating two parallel trajectories for the flight of the clubs.

Position and distance

The distance between the jugglers is usually 2–3 meters, depending on the technique and skill level. The body is slightly relaxed, the arms move in a comfortable range, the face is turned to the partner.

Before the connection begins, one of the partners gives the command «Up», which means the start of the action. Each juggler holds three clubs: two in the right hand and one in the left. Technique:

1. *First throw* − one club from the juggler's right hand is thrown into the left hand.

2. *Second throw* − one club from the left hand is thrown into the right hand.

3. *Third throw* − one club from the right hand is passed to the partner's left hand.

Each club performs one rotation during the flight. It is important that all throws are of the same height and speed, and to avoid collisions, the trajectories of the clubs should be distributed: one on the right, one on the left.

Rhythm and synchronization

To maintain a clear rhythm, partners can use the count: one-two-three or a metronome. This helps to start throws at the same time and maintain the same speed. An even flight height helps to maintain a natural rhythm and avoid chaos. Too fast a tempo can lead to a loss of control, too slow − will make the performance uneven.

Maintaining the rhythm is the basis of a successful approach. It not only helps to avoid col-

Fig. 1. YOUNG STAGE. International Circus Festival Basel, Switzerland, 2021. Trick. «Synchronized juggling» with 10 clubs. Duet juggling: Stepan Kuts and Vasyl Kuts

Fig. 2. Trick. The «Bridge» position – the body is in a semi-recumbent position, leaning on the legs and shoulders of the partner during synchronized juggling. Duet juggling: Stepan Kuts and Vasyl Kuts

lisions, but also makes the performance harmonious and elegant. Combining technical mastery and synchronization, the artists create a striking number that leaves an unforgettable impression on the audience.

Conclusions. Thus, we can state the following conclusions: for professional training of circus artist's duet jugglers for the International Circus Festivals, a systematic and comprehensive program for the implementation of this project is required.

An important factor in the systematic training of duet jugglers is clear and corporate work, as well as a deep understanding of the two partners of their joint work, a single view and the implementation of their professional activities in the context of demonstrating the circus project – duet juggling.

Also, an important fact is the trust of the performers in each other, since they must work in a coordinated manner, harmoniously and quickly understand and respond to possible changes during the demonstration of their work in preparation for the International Circus Festival. The entire professional part of the training: work in a duet; work on the musical accompaniment of the circus act; features of passaging in juggling; position and distance.

All of the above is an important factor in the development of Ukrainian professional circus artist's duet jugglers in the ability to compete in the International space of Circus Festivals.

Representing both their high professionalism and the display of a professional circus school. The methodology and technology of which constitute the «Golden Fund» of our Patriotic and artistic heritage of professional circus samples in the World space of Art Culture today.

BIBLIOGRAPHY

1. Ernest Albrecht. The Contemporary Circus: Art of the Spectacular. USA. 2006. The Scarecrow Press. p. 261.
2. Золотий каштан. Київській міжнародний молодіжній фестиваль циркового мистецтва. URL: https://fest.circus.kiev.ua/ru/glavnaya-2/.
3. Львова, І. Роль режисера та продюсера циркового продукту в сучасному українському культурному просторі. Актуальні тенденції сучасних наукових досліджень: зб. наук. пр. Мюнхен, Німеччина, 2020. С. 255–260.
4. Малихіна М. Професійна циркова освіта в Україні. Культура і сучасність. 2012. №. 1. С. 174–179.
5. Малихіна М. Проблема створення манежного образу. Культурно-мистецькі обрії. Частина І. Київ, 2016. С. 57–59.

6. Орел Д. Циркові апарати та реквізит в контексті професійної підготовки студентів бакалаврату ОПП Циркові жанри. Мистецтво та мистецька освіта в сучасному соціокультурному просторі. Бердянськ, 2022. С. 121−126.

7. Orel D. Features of the Circus genre of Aerial Gymnastics (forms of synthesis on the example of a duet corde-de-péril). Dubai, UAE. Innovative solutionsin modern science. 2019. № 6 (33). P. 134−141.

8. Пожарська О. Зміст та функції циркового видовища. URL: https: // knowledge.allbest.ru/culture/3c0a65625a3a c68a5c43a99521316d27_ 0.html.

9. Романенкова Ю. Сучасна українська циркова школа як інструмент презентування країни у світовому культурному просторі. Молодий вчений: зб. наук. пр. Київ. 2020, С. 69–73.

10. Circus and Cultural Spaces ni-muenster. URL: de/Kulturpoetik/ zirkuswissenschaft/konferenz/2017_circusandspace/ circusandculturalspaces.html.

11. Sharykov D. Circological analysis of the show “OVO” Of The Cirque Du Soleil: comparative characteristics of circus performance and its stage demonstration (scenario, decorations, music, circus genres and characters). Арт-Платформа, 2023. № 8. P. 385–401.

12. Sharykov D. Canadian Cirque du Soleil in the context of circology research. Science and technology: problems, prospects and innovations. Osaka, Japan. 2023. P. 335–341.

13. Shevchenko L. Current status of circus direction and its adaptation in the educational process of a Higher Educational Institution in the field of Culture and Art. Modern methods of applying scientific theories. Lisbon, Portugal. 2023. P. 46–49.

14. Yakovlev O.V., Araya Berrios N.V. Creative activities of circuses in the Eastern and Western regions of Ukraine in wartime: based on interviews with circus directors. Арт-Платформа, 2023. № 8. P. 343–364.

REFERENCES

1. Ernest Albrecht. (2006). The Contemporary Circus: Art of the Spectacular. The Scarecrow Press. USA. 168.

2. Zolotyi kashtan – 2018. Kyivskii mizhnarodnyi molodizhnii festyval tsyyrkovoho mystetstva [Golden chestnut. Kyiv International Youth Festival of Circus Mystery]. URL: https://fest.circus.kiev.ua/ru/glavnaya-2/ [in Ukrainian].

3. Lvova I. (2020). Rol rezhysera ta prodiusera tsyrkovoho produktu v suchasnomu ukrainskomu kulturnomu prostori [The role of the director and producer of the circus product in the current Ukrainian cultural space] Aktualni tendentsii suchasnykh naukovykh doslidzhen: zb. nauk. pr, 255–260 [in Ukrainian].

4. Malykhina M. (2012). Profesiina tsyrkova osvita v Ukraini [Professional circus education in Ukraine]. Culture and reality, 1, 174–179 [in Ukrainian].

5. Malykhina M. (2016). Problema stvorennia manezhnoho obrazu [Проблема створення манежного образу]. Cultural and artistic horizons, 1, 57–59 [in Ukrainian].

6. Orel D. (2022). Tsyrkovi aparaty ta rekvizyt v konteksti profesiinoi pidhotovky studentiv bakalavratu OPP Tsyrkovi zhanry [Circus apparatus and props in the context of professional training of EP Bachelor students Circus genres] Mystetstvo ta mystetska osvita v suchasnomu sotsiokulturnomu prostori: zb. nauk. pr, 121−126 [in Ukrainian].

7. Orel D. (2019). Features of the Circus genre of Aerial Gymnastics (forms of synthesis on the example of a duet corde-de-péril). Innovative solutionsin modern science. Dubai, UAE, 6 (33), 134−141

8. Pozharska O. Zmist ta funktsii tsyrkovoho vydovyshcha [Contents and functions of a circus spectacle]. URL: https://knowledge.allbest.ru/culture/3c0a65625a3a c68a5c43a99521316d27_ 0.html [in Ukrainian].

9. Romanenkova Yu. (2020). Suchasna ukrainska tsyrkova shkola yak instrument prezentuvannia krainy u svitovomu kulturnomu prostori [Contemporary Ukrainian circus school as a tool for presenting the country in the global cultural space] Molodyi vchenyi: zb. nauk. pr, 69–73 [in Ukrainian].

10. Circus and Cultural Spaces ni-muenster. URL: de/ Kulturpoetik/ zirkuswissenschaft/konferenz/2017_circusandspace/ circusandculturalspaces.html.

11. Sharykov D. (2023). Circological analysis of the show “OVO” Of The Cirque Du Soleil: comparative characteristics of circus performance and its stage demonstration (scenario, decorations, music, circus genres and characters). ART-platFORM, 8, 385–401

12. Sharykov D. (2023). Canadian Cirque du Soleil in the context of circology research. Science and technology: problems, prospects and innovations. Osaka, Japan, 335–341

13. Shevchenko L. (2023). Current status of circus direction and its adaptation in the educational process of a Higher Educational Institution in the field of Culture and Art. Modern methods of applying scientific theories. Lisbon, Portugal, 46–49

14. Yakovlev O.V., Araya Berrios N.V. (2023). Creative activities of circuses in the Eastern and Western regions of Ukraine in wartime: based on interviews with circus directors. ART-platFORM, 8, 343–364.

УДК 73.071.1
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-19

Борис ШЕРЕМЕТА,
orcid.org/0000-0002-9060-3977
аспірант кафедри сакрального мистецтва
Львівської національної академії мистецтв
(Львів, Україна) sheremetaborysart@gmail.com

ОБРАЗ ІСУСА ХРИСТА У СТРАСНОМУ ЦИКЛІ ЮЛІАНА БУЦМАНЮКА: ЦЕРКВА РІЗДВА ХРИСТОВОГО В ЖОВКВІ (1911–1939 РР.)

Стаття присвячена дослідженню стінопису церкви Різдва Христового в Жовкві, зокрема сцен Страсного циклу. Також аналізується доробок автора, що концептуально є порівнянним зі стінописами церкви Різдва Христового в Жовкві. Основний фокус спрямований на дослідження постаті Христа через аналіз візуальних складових: композиційної структури, колористики, лінійності, пластики фігур та їх взаємодії. Дослідження враховує поєднання візантійської іконографічної традиції з новітніми стильовими впливами першої третини XX століття, а також соціокультурний контекст, що вплинув на трактування образу Ісуса Христа. З цієї позиції формується проблематика дослідження, яка спрямована на визначення образу Ісуса Христа та аналіз підходу Ю. Буцманюка до відтворення цієї постаті. Актуальність дослідження обумовлена значенням мистецтва модернізму в контексті сучасного сакрального мистецтва. Сьогоднішні митці-іконописці часто послуговуються зразками сакрального мистецтва першої третини XX ст. Важливим аспектом актуальності є те, що визначення образу Христа дозволяє використовувати висновки дослідження для подальших проектів або серій творів, де концептуальним центром виступає постать Ісуса Христа. У статті враховано матеріали досліджень О. Садової-Мандюк, І. Гах, М. Лозинської, Л. Волошин, С. Гординського. Окрім цього, розглянуто питання секуляризації релігійного мистецтва, зокрема теорію Ч. Тейлора про релігійну трансформацію. З'ясовано, що головні аспекти секуляризації Страсного циклу Юліана Буцманюка пов'язані з використанням кольору, який трансформує сприйняття жертви Христа. Якщо в сценах XIII–XIV століть традиційна ідея жертовності підкреслюється зображеннями ран, крові та інших пошкоджень на тілі Христа, то у циклі Буцманюка акцент переноситься на духовний вимір. Для аргументації впливу кольору враховано статтю І. Дорогань, у якій детально окреслено вплив кольору на людину. У підсумковій частині стверджується, що образ Христа в інтерпретації Буцманюка передає естетичний і духовний зміст, де його мученицьке значення мінімізується у візуальному контексті. Домінантою постає духовний образ Христа, який терпить не фізичні страждання, а внутрішні муки, що втілюються через композиційну гармонію, колористику та символічне трактування форм.

Ключові слова: *Образ Ісуса Христа, Страсний цикл, Ю. Буцманюк.*

Borys SHEREMETA,
orcid.org/0000-0002-9060-3977
Postgraduate student at the Department of Sacred Art
Lviv National Academy of Arts
(Lviv, Ukraine) sheremetaborysart@gmail.com

THE IMAGE OF JESUS CHRIST IN THE PASSION CYCLE OF YULIAN BUTSMANIUK: THE CHURCH OF THE NATIVITY OF CHRIST IN ZHOVKVA (1911–1939)

The article is devoted to the study of the murals in the Church of the Nativity of Christ in Zhovkva, specifically the scenes of the Passion cycle. It also analyzes the artist's body of work, which is conceptually comparable to the murals of the Church of the Nativity of Christ in Zhovkva. The primary focus is on the examination of the figure of Christ through an analysis of visual elements: compositional structure, color scheme, linearity, plasticity of figures, and their interactions. The research considers the combination of Byzantine iconographic tradition with modern stylistic influences of the early 20th century, as well as the sociocultural context that influenced the interpretation of the image of Jesus Christ. From this perspective, the research problem is formulated, focusing on defining the image of Jesus Christ and analyzing Julian Bucmaniuk's approach to depicting this figure. The relevance of the study is determined by the significance of modernist art in the context of contemporary sacred art. Today's iconographers often draw on examples of sacred art from the early 20th century. An important aspect of the study's relevance is that defining the image of Christ allows for the application of its findings in future projects or series of works where the figure of Jesus Christ serves as the conceptual centerpiece. The article incorporates research materials by O. Sadova-Mandiuk, I. Gakh, M. Lozynska, L. Voloshyn, and S. Gordynsky. In addition, it addresses the issue of the secularization of religious art, particularly Charles Taylor's theory on religious

transformation. It was found that the main aspects of the secularization of Julian Bucmaniuk's Passion cycle are related to the use of color, which transforms the perception of Christ's sacrifice. While scenes from the 13th–14th centuries emphasize the traditional idea of sacrifice through depictions of wounds, blood, and other injuries on Christ's body, Bucmaniuk's cycle shifts the focus to the spiritual dimension. To support the argument about the impact of color, the article draws on I. Dorohan's work, which thoroughly outlines the influence of color on human perception. The concluding section asserts that Bucmaniuk's interpretation of the image of Christ conveys aesthetic and spiritual meaning, where the martyrdom is minimized in the visual context. The dominant theme is the spiritual image of Christ, who endures not physical suffering but inner torment, expressed through compositional harmony, color schemes, and the symbolic treatment of forms.

Key words: *Image of Jesus Christ, Passion cycle, Y. Butsmaniuk.*

Постановка проблеми. Одним із найменш досліджених аспектів сакрального мистецтва заходу України є вивчення художніх та філософських особливостей, виражених авторами через візуальну складову їхніх творів. Найчастіше дослідження ікон та сакрального стінопису заходу України зосереджені на формальних порівняннях іконописної пластики митця з попередніми історичними зразками, зокрема з іконописом княжої доби, галицьким іконописом XIV–XVI століть, а також із традиціями Галичини першої половини XX століття. Однак у першій третині XX століття сакральне мистецтво набуває ширшого спектру значень, поєднуючи традиційні стилі з модерними естетичними й філософськими впливами. У контексті цього дослідження знаковою потребою є вивчення Страсного циклу, де акцент зазначений на осмисленні образу Ісуса Христа через призму візуальних засобів. Стаття спрямована на дослідження проблемного поля, яке полягає у способі визначення образу Ісуса Христа через аналіз творчого підходу Юліана Буцманюка. Важливим є дослідження впливу біографічних факторів митця, його мистецької освіти та професійного оточення на формування іконографічного бачення. Додатково, необхідно врахувати соціокультурний контекст періоду, в якому працював митець: міжвоєнна Галичина була насичена релігійними і національними пошуками, що впливали на тематику. Зокрема, дослідження зосереджується на тому, як Буцманюк інтегрував у свої роботи наративні та емоційні аспекти, роблячи акцент на духовній і внутрішній глибині Ісуса Христа в Страсному циклі. Також варто розглянути, як інноваційний підхід (поєднувати традиції давньоукраїнського й західноєвропейського живопису, підпорядковувати композиції архітектурі, відчувати простір, колір і форму) митця у зображенні сцен Страсного циклу може вплинути на сучасне сакральне мистецтво, яке звертається до спадщини першої половини XX століття як до джерела натхнення.

Аналіз досліджень. Потрібно відзначити, що постать Юліана Буцманюка та його мистецтво неодноразово були в центрі уваги різних досліджень, які вивчали мистецтво першої половини XX ст. і намагалися визначити мистецькі феномени того часу в релігійному малярстві. Першість у дослідженні українського художника Ю. Буцманюка у сфері монументального живопису належить дослідниці О. Садовій-Мандюк. У своєму дисертаційному дослідженні «Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини XX століття» (Садова-Мандюк 2020: 179) авторка зуміла зібрати значну кількість джерел про митця й систематизувати їх у контексті біографічних відомостей. Вона виявила стилістичні ознаки його малярства та провела атрибуцію творів художника, що вдалося ідентифікувати. Важливим внеском дослідниці є ґрунтовний аналіз монументального стінопису художника у церкві Пресвятого Серця Христового (нині – церква Різдва Христового) в місті Жовква. Також слід згадати про дослідницю І. Гах, яка у своїх публікаціях приділяє увагу як біографічним

Рис. 1. Страсний цикл. Розпис церкви Різдва Христового (1911–1939 рр.), Жовква

аспектам життя Юліана Буцманюка, так і його єдиному відомому доробку у сфері вітражного мистецтва (вітраж до проєкту розпису каплиці церкви Пресвятого Серця Христового в Жовкві) (Гах 2014: 260–265). Окремо авторка акцентує увагу на культурному та мистецькому значенні міста Жовква, до якого художник зробив вагомий внесок (Гах 2010: 424–429). Також до низки дослідників, які згадували про постать Ю. Буцманюка, належать: М. Голубець, С. Гординський, І. Свєнціцький, Л. Волошина, Р. Яців. Окреслюючи їхні дослідження в загальному контексті, слід зазначити, що постать Ю. Буцманюка часто розглядається в цілісній структурі з іншими митцями першої третини XX ст. Про це, зокрема, пише Л. Волошина, акцентуючи увагу на важливій ролі Андрея Шептицького у житті художника та решти його стипендіатів (Волошин 2010: 211–226). Саме завдяки його підтримці та впливу Ю. Буцманюк створив розпис храму в Жовкві. Також Л. Волошина досліджує біографію автора у контексті його періоду до відїзду в Канаду. М. Голубець у своїх дослідженнях згадує Юліана Буцманюка поряд із Петром Холодним. У цьому контексті варто підкреслити особливість Ю. Буцманюка як художника-модерніста, що вирізнявся своїм індивідуальним підходом до монументального мистецтва.

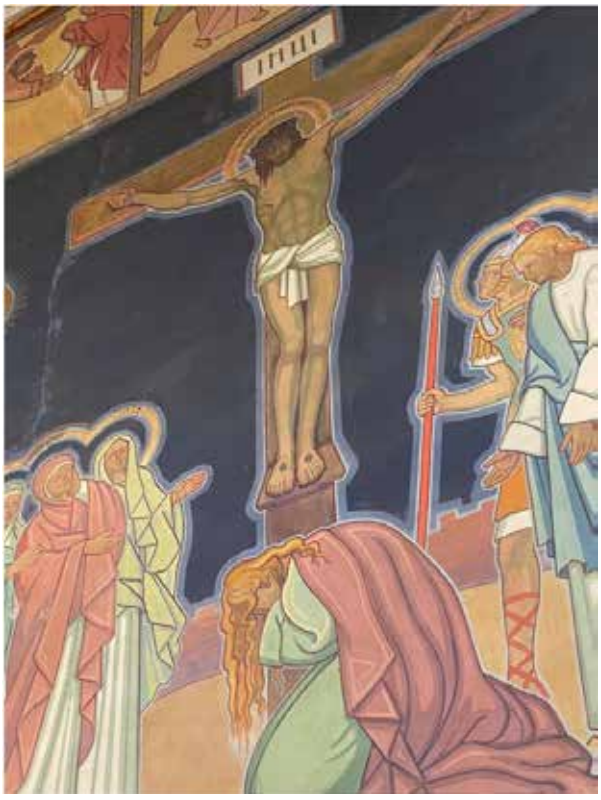

Рис. 2. Розп'яття Ісуса Христа. Розпис церкви Різдва Христового (1911–1939 рр.), Жовква

Р. Яців досліджує художника у межах загальних мистецьких ідей та явищ українського мистецтва першої половини XX ст., акцентуючи увагу на синтезі традиційного і модерністського підходів у його творчості.

Значну джерельну базу досліджень становлять каталоги та письмово зафіксовані спогади очевидців, зокрема фотодокументація розписів церкви Святого Йосафата в Едмонтоні (1951–1956) (URL: https://vue.gov.ua/%D0%91%D1%83%D1%86%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8E%D0%BA%2C_%D0%AE%D0%BB%D1%96%D0%B0%D0%BD?utm_source=chatgpt.com). Це джерело, як і праця Л. Волошиної, містить важливу інформацію про ключовий період творчості Юліана Буцманюка після еміграції до Канади. Відомо, що 27 червня 1950 року родина Буцманюків переїхала до Едмонтона на запрошення єпископа УГКЦ Ніла Саварина. Аналіз цього джерела є важливим для вивчення творчості митця в Канаді, зокрема розписів церкви Святого Йосафата, і дає можливість здійснити порівняльний аналіз із пластикою сцен храму в Жовкві.

Мета статті: проаналізувати образ Ісуса Христа у стінописі Страсного циклу Юліана Буцманюка, створеного для церкви Різдва Христового в Жовкві (1911–1939 рр.).

Виклад основного матеріалу. Перша третина XX століття в контексті сакрального мистецтва визначається як період, коли модерністський напрям дедалі більше проникає в станкове малярство та стінопис. У випадку західної України, зокрема львівських авторів, які зверталися до страсних сцен у серійному виконанні, варто зазначити, що духовний вимір страждань Христа у зображеннях домінує над фізичним. Помітним це є у страсних серіях таких авторів, як Олена Кульчицька (серія «Страсті Христові», 1915 р.), де образ Христа постає в ролі лідера. Це добре зчитується візуально: у низці сцен він контрастно виділяється завдяки білому відтінку на фоні загальної темної колористики. Втім, попри акцент на духовному вимірі страждань, у деяких страсних сценах Олени Кульчицької все ж помітний візуальний фізичний біль Христа. Проте не можна стверджувати, що цей аспект домінує у всіх зображеннях.

Якщо взяти до уваги ще один приклад страсних сцен у виконанні Василя Дядинюка, то тут показовим є церемоніальний характер. Панносемискладень (серія з семи сцен Страсного циклу для каплиці при Успенській церкві у Львові, 1930-ті роки), яке розгортає події Страстей у своїй цілісній історії всіх семи сцен, передає фігуру

Рис. 1. Тайна вечеря. Розпис церкви Різдва Христового (1911–1939 рр.), Жовква

Христа як образ, що смиренно приймає призначену йому долю. Натомість більш експресивний підхід демонструє Осип Сорохтей у своєму виконанні Страсного циклу (серія 1930–1932 рр.). Його роботи вирізняються графічною манерою, а також експресією. У деяких сценах фігуру Христа складно вирізнити з натовпу людей, які супроводжують його на Голгофу. На основі аналізу творчості згаданих митців першої третини XX століття можна зробити висновок, що в зображенні Христа у Страсному циклі значну роль відіграють різні фактори: чи то церковне замовлення, чи мистецькі пластичні пошуки, чи прагнення розповісти про особисті переживання або аспекти життя художника.

У межах нашого дослідження для Страсного циклу характерний акцент на духовному вимірі страждань. Такий загальний наратив пронизує весь проєкт розписів храму Пресвятого Серця Христового (нині – церква Різдва Христового), що підтверджується аналізом низки джерел, представлених у попередній частині статті. Однак, попри домінування духовного аспекту, характер трагедії та болю, виражений через постать Христа, є чітко помітним у сценах Страсного циклу. Ці сцени розташовані ліворуч від входу до церкви й акцентують увагу на драматизмі та глибині переживань, переданих у зображеннях.

Дослідник Мар'ян Лозинський у своїй статті відзначає, що праця Ю. Буцманюка над розписом церкви Різдва Христового в Жовкві стала помітним взірцем синтезу богословських і мистецьких принципів. Вона акцентує на тому, що Ю. Буцманюку вдалося поєднати теологічний зміст із художніми тенденціями, притаманними стилю модерну (URL: https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/002-TBTM-TBTV-TVTVTP.pdf). Зі статті дослідника Мар'яни Лозинського можна зробити висновок, що робота Юліана Буцманюка над розписом храму не лише увійшла до числа визначних творів українського монументального живопису, але й піднесла цей розпис до рівня духовного феномену. З цієї позиції, мистецька праця знайшла відгук у культурних колах першої третини XX століття.

Слід сказати, що Страсний цикл розписів виконує функцію підготовки глядача до зустрічі з центральними темами храму. По-суті стає символічним вступом до мандрівки через страждання і спасіння, що відображені у всій внутрішній програмі храму. Сцена Страсного циклу розташовуються по периметру навколо центральної сцени «Розп'яття Ісуса Христа».

Дослідження страсного стінопису виявляє, що ключовим візуальним ефектом, який скріплює та формує композиційну цілісність, є сцена Розп'яття

Ісуса Христа. Ця сцена, розміром 5 метрів у висоту і 5 метрів у ширину, є центральною у тематичній побудові Страсного циклу. Ю. Буцманюк детально опрацьовує фігуру розіп'ятого Христа. Він акцентує увагу на анатомічній точності, особливо виділяючи тілобудову, що підкреслює фізичний вимір страждань. Заразом художник надає образу Христа духовного значення: тіло Христа виглядає не тільки об'єктом страждань, а й символом духовної сили та жертовності. Фігури, що оточують хрест, виконані з виразною експресивністю, яка акцентує на різних емоційних станах присутніх: скорбота, страх, каяття, співчуття. Центральну роль займають постаті Марії, матері Ісуса, та апостола Йоана, їхні фігури вирізняються стриманістю і є композиційно збалансованими з драматичністю центрального образу Христа.

Потрібно зауважити, що Ю. Буцманюк влучно використовує колористику для посилення емоційного впливу сцени: контраст між темним фоном та яскравішими кольорами постатей передає напруженість і водночас підкреслює сакральний характер зображення. Однак не менш важливим є візуальний наратив, представлений у стаціях Хресної дороги. Компонування їх навколо сцени Розп'яття підкреслює, що ці епізоди слугують етапами, які демонструють драматичний шлях. Христових Страстей. Загалом цикл налічує 11 сцен, серед яких є вже згадувана сцена «Розп'яття», а також такі композиції, як «Тайна вечеря», «Моління в Гетсиманському саду», «Поцілунок Юди», «Суд у Пилата», «Ісус перед первосвящениками», «Бичування Христа», «Увінчання терновим вінком», «Ісус зустрічає свою Матір», «Плат Вероніки» та «Прибивання до хреста». Помітно, що в кожній сцені перевага віддається силуетності форм та виразності кольорових плям. Виразними у сприйняття видаються загальні рухи фігури Христа у кожній стації. Опрацювання ликів та інших дрібних елементів сцен є зовсім незначним Дослідження кожної стації виявляє, що Буцманюк через колір та композицію створює емоційний зв'язок між глядачем і подіями Хресної дороги, допомагаючи відчути глибину страждань і велич жертви Христа.

Слід зауважити, що не меншого візуального ефекту сприйняття, ніж сцена «Розп'яття», має сцена «Тайна вечеря». Вона розташовується пі сценою Розп'яття Ісуса Христа та має видовжену композиційну форму. Якщо звернути увагу на розміри сцени – довжина становить 5 метрів – та її композиційну побудову, можна дійти висновку, що задум митця пов'язаний із протиставленням цієї сцени сцені «Розп'яття». Тут йдеться про різну динаміку, колористичну насиченість та атмосферу цих композицій. Сцена «Тайна вечеря» представлена як статична композиція: фігура Христа розташована в центрі, а апостоли симетрично притулені до нього з обох боків. Юліан Буцманюк обмежує кольорову гаму цієї сцени, звужуючи її до однієї тональності. Усі фігури апостолів виконані в білому кольорі, що створює враження стриманості та гармонії. Порівнюючи сцену «Тайна вечеря» Юліана Буцманюка з однією з найвпізнаваніших інтерпретацій цієї сцени – «Тайною вечерею» Леонардо да Вінчі, то показовою є відсутність динаміки серед апостолів у виконанні Буцманюка. Тут рухи апостолів лише незначною мірою виражені в положенні їхніх рук. У деяких апостолів руки схрещені на грудях, в інших – долоні спрямовані до столу. У цьому контексті слід також звернути увагу на зображення хлібів на столі. Їхня чітка композиційна розташованість свідчить про те, що для митця це було важливим елементом, акцентуючи на символічному значенні хліба як тіла Христового. Такий лаконізм у трактуванні акцентує увагу на духовній глибині моменту, підкреслюючи чистоту і священність зображеного. Протиставлення цієї сцени динамічній та насиченій сцені «Розп'яття» підсилює драматичний ефект циклу загалом, допомагаючи глядачеві осягнути контраст між урочистим моментом Євхаристії та стражданнями Христа.

Унікальність розписів на тему Страсного циклу полягає в загальному підході до їх виконання, що був зумовлений зміною осмислення мистецтва в першій половині XX століття. У цьому контексті доречно зазначити, що трактування постаті Христа в страсних сценах зазнало певної еволюції. На перший план виходить фігура Христа, яка в контексті Страстей постає як символ єдності та згуртованості. Це виразно зчитується глядачем, коли його погляд спрямовується на розпис. Таке сприйняття формується не лише через осмислення, але й завдяки візуальній компоненті, де відсутній вагомий натяк на біль та напругу. Особливістю підходу Юліана Буцманюка було прагнення створити розпис, що органічно вписується в загальну структуру декору храму. Аналіз досліджень підтверджує, що художнику вдалося досягти цієї мети. Водночас важливо зрозуміти сам процес створення розписів. У цьому аспекті доцільно використовувати термін «секуляризація», який позначає перехід від релігійного до більш світського сприйняття мистецтва. Ця зміна вплинула на загальний наратив і трактування фігури Христа: його образ став більш універсальним, таким, що об'єднує навколо себе не лише віруючих, а й широку аудиторію. Підхід

Буцманюка відображає прагнення досягти інтеграції духовного і художнього в єдиній гармонійній композиції.

Слід розібратися у терміні «секуляризація». Серед наукових кіл найбільш чітко виокремлюються три теорії, які кристалізувалися у дослідженнях ікон. Йдеться про класичний процес секуляризації, що поступово звільняє від релігійних ідей, перетворюючи іконографічні образи на образи світського мистецтва. Серед дослідників, які її застосовують, варто згадати імена Макса Вебера та Пітера Бергера (Баранов, 2012). Головний фактор, що сприяє такому процесу секуляризації, полягає у розчаруванні світом. На тлі кривавості першої половини XX століття християнські цінності втрачають свою актуальність, що позначається і на мистецтві. Друга теорія, яка пов'язана з ім'ям Чарльза Тейлора, полягає у трансформації релігії (URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Taylor_Charles/Sekuliarna_doba_Knyha_1.pdf). У цьому випадку релігійні образи набувають нових значень, що відображають суспільні настрої та проблеми. Ще однією є мультидисциплінарна модель секуляризації, формування якої пов'язане з впливом глобалізації, політики та соціальних і мистецьких рухів. Локальні випадки цієї моделі проявляються тоді, коли художники цілеспрямовано звертаються до сюжетів, щоб відобразити конкретні історичні, політичні чи соціальні епізоди.

У нашому дослідженні теорія Чарльза Тейлора є найбільш вдалою для аналізу Страсного циклу Ю. Буцманюка. Процес трансформації, який описує Тейлор, найточніше пояснює, як сакральне мистецтво інтерпретується у межах мистецтва модернізму. У цьому випадку образ Христа набуває нового змісту. Згідно з теорією Тейлора, релігійні символи отримують додаткові, інколи нерелігійні значення, де основний акцент зміщується з духовного на соціальні, етичні чи політичні аспекти. При цьому іконографічна основа зберігається, але її значення переосмислюється. Це можна спостерігати у стінописах храму, особливо в святилищі, де художник інтегрував зображення видатних діячів української культури та суспільства. На одній із фресок, наприклад, зображені козаки, які приносять дари новонародженому Ісусу. Такий художній хід підкреслює національну самобутність і взаємозв'язок із українською історією, додаючи новий вимір до сакрального простору.

Застосовуючи теорію секуляризації Чарльза Тейлора до дослідження страсного стінопису, варто зазначити, що її прояви спостерігаються радше в деталях композицій, ніж у прямому зображенні історичних постатей культури та мистецтва. Проведений аналіз сцен у попередніх частинах статті дозволяє стверджувати, що процес трансформації виявляється через деконструкцію традиційної ідеї жертовності у візуальному вимірі стацій.

Якщо на прикладі страсних сцен XIII–XIV століть традиційна ідея жертовності підкреслюється особливостями зображення на тілі Христа, прикладом тут є ікона «Розп'яття» із монастиря Святої Катерини на горі Синай, де з фігури Христа тече кров з ран, вона притягує поглядом і цей візуальний елемент підкреслює Його жертовність (URL: https://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/skorbotna-maty-ikonohrafiia-bohorodytsi-u-memorialakh-zhertvam-holodomoru/), то в Страсному циклі Буцманюка такі значні ефекти не спостерігаються. Кольори, які використовуються у трактуванні фігури Христа, не викликають відчуття болю та жалю. Зеленкавий відтінок розіп'ятого Христа більше передає відчуття мертвості тіла, ніж тіла, яке терпить біль у цей момент. Водночас важливо наголосити, що використання глибоких відтінків синього у сцені «Розп'яття» асоціюється радше з небесним виміром, ніж із фізичними стражданнями Христа.

З цієї позиції варто звернутися до дослідження кольору, які підтверджують, що різні кольори викликають різні емоційні реакції у глядачів. Зокрема, червоний колір може стимулювати емоції, тоді як синій – заспокоювати. У випадку страсного стінопису Буцманюка це дуже чітко прочитується, де відсутність активного червоного кольору все більше відводить від думки про фізичні страждання Христа. Для ширшої аргументації впливу кольору на трактування образу Ісуса Христа можна звернутися до статті «Терапія кольором: психологічний та фізіологічний аспекти» Дорогань І. В. Зі слів дослідниці: «Історично те, що часто називають психологією кольору, насправді – символіка кольору, тобто свідома асоціація. Наприклад, зелений колір священний в усьому Ісламі (колір одежі Пророка). Фіолетовий – колір аристократів, бо саме барвник цього кольору був найдорожчим. Червоний – колір крові, війни. Ці асоціації часто співпадають із психологією кольору, хоча це і не одне і те ж»(Дорогань 2023: 110).

Дослідження підсилює думку, що загальна кольорова програма страсного стінопису, побудована на пастельних, неактивних кольорах, уникає прямих асоціацій із стражданнями. Використання такої кольорової гами формує характер сцен, зосереджуючи увагу не на передачі фізичного страждання, а на відображенні духовного виміру. Це підтверджується низкою ознак, які можна визна-

чити за допомогою формального аналізу. Зокрема, візуальне розгортання сцен акцентується навколо центральної композиції «Розп'яття», яка суттєво перевищує інші стації за масштабом. Контраст у розмірі фігур та елементів підкреслює її значущість і домінантність у циклі. Композиційно Страсний цикл відзначається статикою, яка є домінуючою характеристикою Страсного циклу Юліана Буцманюка. Це ще один підхід у формуванні композиції, який підкреслює духовну зосередженість, яка переважає над емоційно-експресивним зображенням фізичних мук, створюючи гармонійний і водночас символічний візуальний простір.

Висновки. Образ Ісуса Христа в Страсному циклі Юліана Буцманюка втілює постать, що символізує єдність та пошану. Враховуючи низку досліджень та матеріали статті, з'ясовано, що художник свідомо уникає активної кольорової програми для підкреслення фізичних страждань Христа, акцентуючи увагу на його духовному вимірі. Властивим є відображення зсуву у трактуванні образу Христа, де домінує не страждання, а ідея глибокого внутрішнього переживання та трансцендентності. Виявлено, що інтерпретація Страсного циклу Ю. Буцманюка переосмислює традиційний страждальний наратив Ісуса Христа через призму нових суспільних та художніх течій Модернізму. Досліджено, що центральність Христа у сцені «Розп'яття» на тлі глибокого синього кольору залишає поза увагою фізичні аспекти його страждань. Обґрунтовано, що Страсний цикл Юліана Буцманюка демонструє образ Христа, який інтегрує модерністські ідеї у традиційний сакральний контекст, сприяючи глибшому розумінню духовної жертовності та її переосмисленню у мистецтві ХХ століття. Сформовано гіпотезу, що у Страсному циклі Юліана Буцманюка відображається трансформація традиційного образу Ісуса Христа через акцент на духовному вимірі жертовності, що реалізується завдяки кольоровій програмі та композиційним рішенням страсних сцен.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов О. Сучасні західні підходи до вивчення проблем політики й релігії. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2012. № 20. С. 21–25.
2. Буцманюк, Юліан. *ВУЕ.* URL: https://vue.gov.ua/Буцманюк,_Юліан (дата звернення: 20.12.2024).
3. Волошин Л. Модест Сосенко: перші роки творчості на Батьківщині. *Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького.* 2010. № 7. С. 211–226.
4. Гах І. Співпраця Юліана Буцманюка з вітражною фірмою Г. Желенського. Вітраж каплиці отців Василіян – єдина робота художника в галузі українського вітражництва першої половини ХХ ст. *Жовква крізь століття.* 2014. № 3. С. 260–265.
5. Гах І. Буцманюка в контексті розвитку сакрального мистецтва Галичини першої половини. *Жовква крізь століття:* матеріали наук. конф., присвяч. 15-й річниці утворення ДІАЗУ в Жовкві., м. Жовква, 15 січ. 2010 р. С. 424–429.
6. Дорогань І. Терапія кольором: фізіологічні та психологічні аспекти. *Культура і сучасність: альманах*. 2023. № 2. С. 109–111.
7. Лозинський М. Юліан Буцманюк – великий майстер релігійного живопису *Вісник Львівського університету. Серія історична.* 2012. № 47. С. 17–21.
8. Садова-Мандюк О. Я. Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини ХХ століття : автореф. дис. … д-ра філософії в галузі мистецтвознавства : 17.00.05. Київ, 2020. 22 с.
9. Скорботна мати. Іконографія Богородиці у меморіалах жертвам Голодомору | Патріярхат. *Патріярхат*. URL: https://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/skorbotna-maty-ikonohrafiia-bohorodytsi-u-memorialakh-zhertvam-holodomoru/ (дата звернення: 20.12.2024).
10. Тейлор Ч. Секулярна доба : наук. літ. / пер. з англ. О. Павич. Київ : Дух і літ., 2013. 664 с.

REFERENCES

1. Baranov O. (2012) Suchasni zakhidni pidkhody do vyvchennia problem polityky y relihii [Modern Western Approaches to the Study of Politics and Religion]. Teoretyko-metodolohichni osnovy mizhnarodnykh vidnosyn i zovnishn′oyi polityky, 20 [in Ukrainian].
2. Butsmaniuk Y. (n.d.) VUE [Ukrainian Universal Encyclopedia]. Retrieved from https://vue.gov.ua/Butsmaniuk,_Yulian (accessed: 20.12.2024) [in Ukrainian].
3. Voloshyn L. (2010) Modest Sosenko: pershi roky tvorchosti na Bat′kivshchyni [Modest Sosenko: The First Years of Creativity at Home]. Litopys Natsional′noho muzeiu u Lvovi imeni Andreia Sheptyts′koho, 7(12), 211–226 [in Ukrainian].
4. Hakh I. (2014) Spivpratsia Yuliana Butsmaniuka z vitrazhnoyu firmoyu H. Zhelens′koho [Yulian Butsmaniuk's Collaboration with the Stained-Glass Company of H. Zelenskyi]. Zhovkva kriz′ stolittia: Materialy naukovoi konferentsii, 3, 260–265 [in Ukrainian].
5. Hakh I. (2010) Tvorchist′ Yu. Butsmaniuka v konteksti rozvytku sakral′noho mystetstva Halychyny pershoi polovyny XX st. [Yulian Butsmaniuk's Art in the Context of the Development of Sacred Art in Galicia in the First Half of the 20th Century]. Zhovkva kriz′ stolittia: Materialy naukovoi konferentsii, 1, 424–429 [in Ukrainian].

6. Dorohan′ I. (2023) Terapiia kolorom: fiziolohichni ta psykholohichni aspekty [Color Therapy: Physiological and Psychological Aspects]. Kultura i suchasnist′, 2, 110 [in Ukrainian].

7. Lozyns′kyi M. (2019) Yulian Butsmaniuk – velykyi maister relihiinoho zhivopysu [Yulian Butsmaniuk – A Great Master of Religious Painting]. Retrieved from https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/002-TBTM-TBTV-TVTVTP.pdf (accessed: 20.12.2024) [in Ukrainian].

8. Sadova-Mandiuk O. (2020) Monumental′nyi tserkovnyi zhivopys Yuliana Butsmaniuka pershoi polovyny XX stolittia [Monumental Church Painting by Yulian Butsmaniuk of the First Half of the 20th Century]. Dissertation, Kyiv, 179 p. [in Ukrainian].

9. Skop M. (n.d.) Skorbotna maty. Ikonohrafiia Bohorodytsi u memorialakh zhertvam Holodomoru [Sorrowful Mother. Iconography of the Virgin Mary in the Memorials to Holodomor Victims]. Patriiarkhat. Retrieved from https://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/skorbotna-maty-ikonohrafiia-bohorodytsi-u-memorialakh-zhertvam-holodomoru/ (accessed: 20.12.2024) [in Ukrainian].

10. Teilor Ch. (2013) Sekuliarna doba [A Secular Age]. Kyiv: Dukhov i literatura, 664 p.

УДК 78.071Каччіні:7.034.7](450)(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-20

Юлія ШПИГ,
orcid.org/0000-0003-0358-9968
викладач кафедри сольного співу, здобувач кафедри історії світової музики
Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського
(Київ, Україна) yuvlaost@gmail.com

IL PRIMO LIBRO DELLE MUSICHE ФРАНЧЕСКИ КАЧЧІНІ: ХУДОЖНЯ ЦІЛІСНІСТЬ І ДИДАКТИЧНА НОВИЗНА

Дослідження має на меті виявити принципи організації вокальної збірки Франчески Каччіні «Il primo libro delle musiche» та з'ясувати їх дидактичну новизну. Зазначено, що вивчення воклаьної збірки «Il primo libro delle musiche» не тільки презентує чітко структурований дидактичний матеріал, що дозволяє опанувати новий стиль співу, який винайшли представники Флорентійської камерати, але свідчить про надзвичайне творче обдарування його авторки. Наголошено, що посібник постає зразком системного підходу до вирішення методичних завдань у ретельній роботі над голосовими апаратом співка-соліста. Підкреслено, що всі музичні композиції є довершеними художніми творами і разом утворюють цілісний цикл. Зазначено, що з виданням «Primo libro» з'явилися нові можливості для виходу ідей флорентійських гуманістів за межі Флоренції завдяки поширенню друкованого підручника.

Проакцентовано, що це видання є не тільки енциклопедією нових вокальних форм, у якій продемонстровано можливості використання нового флорентійського монодійного стилю, але й чітко структурованим навчальним посібником для формування співака-соліста. Визначено, що у книзі номери впорядковано так, щоб виконавські труднощі зростали поступово й послідовно, а кожна композиція відповідала методичним завданням щодо формування голосового апарату і нової техніки співу, винахід якої був результатом діяльності флорентійців. Виявлено, що менш ніж за два десятиліття флорентійські співаки здолали величезну відстань між вокальною технікою пізньоренесансної музики і новою манерою співу у stile recitativo. Доведено, що, «Primo libro» втілює вже зафіксовану стрункy систему вокальних прийомів і диференційованих композиторських орієнтирів, які свідчать про значний практичний виконавський досвід авторки та її прагнення не декларувати «на майбутнє» певні музичні вимоги, а підсумувати, узагальнити те, що вже реалізувалось у практиці. Зазначено, що видання «Il Primo libro» Франчески Каччіні свідчить про попередню детальну підготовку рукопису до друку, адже авторка не тільки включає до збірки вражаючу кількість різножанрових вокальних композицій, а й доповнює її своєрідним дороговказом після нотних текстів («Tavola»), у якому відображено чітку й продуману структуру видання.

Ключові слова: *Франческа Каччіні, Il primo libro delle musiche, стиль, «Флорентійська камерата», техніка співу, методика співу, вокальний підручник, вокальний жанр, цикл, слово і музика.*

Yuliya SHPYG,
orcid.org/0000-0003-0358-9968
Lecturer at the Department of Solo Singing, Graduate student
at the Department of History of World Music
The Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) yuvlaost@gmail.com

IL PRIMO LIBRO DELLE MUSICHE BY FRANCESCA CACCINI: ARTISTIC INTEGRITY AND DIDACTIC NOVELTY

The research aims to identify the organization principles in the vocal collection «Il primo libro delle musiche» by Francesca Caccini and explore its didactic novelty. It is noted that the study of this vocal collection not only presents a clearly structured didactic material that allows for the mastery of a new style of singing invented by members of the Florentine Camerata, but also highlights the extraordinary creative talent of its author. It is emphasized that the guide serves as an example of a systematic approach to solving methodological tasks in the solo singer's meticulous work on the vocal apparatus. It is underlined that all musical compositions are accomplished artistic works, collectively forming a cohesive cycle. It is mentioned that with the publication of «Primo libro», new opportunities arose for the ideas of the Florentine humanists to spread beyond Florence, thanks to the dissemination of the printed textbook.

It is accentuated that this edition is not only an encyclopedia of new vocal forms, demonstrating the possibilities of the new Florentine monodic style, but also a clearly structured instructional manual for training the solo singer. It is determined that the pieces in the book are arranged so that the performing challenges gradually and systematically increase, with each composition corresponding to methodological tasks concerning the formation of the vocal apparatus and the new technique of singing, the invention of which was the result of the Florentines' work. It is revealed that in less

than two decades, Florentine singers made a significant leap between the vocal technique of late Renaissance music and the new manner of singing in «stile recitativo».

It is proven that «Primo libro» embodies an already established, coherent system of vocal techniques and differentiated compositional guidelines, which attest to the considerable practical performance experience of its author and her desire not to declare musical requirements «for the future merel», but to summarise and generalise what had already been realised in practice. It is noted that the publication of «Il Primo libro» by Francesca Caccini reflects the thorough preparation of the manuscript for print, as the author not only includes an impressive array of vocal compositions in various genres but also complements the collection with a unique guide following the musical texts («Tavola»), which reflects a clear and well-thought-out structure of the edition.

Key words: *Francesca Caccini, «Il primo libro delle musiche», style, «Florentine Camerata», vocal technique, singing methodology, vocal textbook, vocal genre, cycle, word, and music.*

Постановка проблеми. «Il primo libro delle musiche» (1618) – перший підручник вокальної техніки флорентійської школи, що був створений італійською мисткинею Франческою Каччіні. Його вивчення є потужним фундаментом для вокальної педагогіки сучасності. «Il primo libro delle musiche» презентує не тільки чітко структурований дидактичний матеріал, що дозволяє опанувати новий стиль співу, який винайшли представники Флорентійської камерати, але свідчить про надзвичайне творче обдарування його авторки. З одного боку, посібник постає зразком системного підходу до вирішення методичних завдань у ретельній роботі над голосовими апаратом співка-соліста. А з другого, всі музичні композиції є довершеними художніми творами і разом утворюють цілісний цикл. Тож дослідження принципів організації підручника та виявлення його дидактичної цінності, які залишаються не висвітленими в україномовному музикознавчому просторі, визначають значну актуальність статті.

Мета статті – виявити принципи організації вокальної збірки Франчески Каччіні «Il primo libro delle musiche» та з'ясувати їх дидактичну новизну.

Аналіз досліджень. Постать Франчески Каччіні регулярно постає об'єктом уваги західних музикознавців (Carlton, 2000; Hitchcock, 1974; Pannella, 1973 та ін.). Цінним джерелом відомостей про різні аспекти життя і творчості композиторки є фундаментальна монографія Сюзанни Г. К'юзік «Франческа Каччіні при дворі Медічі. Музика і поширення влади» (Cusick, 2009). Нажаль, в українському музикознавчому просторі ці матеріали не використовуються, тож оригінальні творчі надбання представниці славетного роду Каччіні очікують на своє вивчення. Надзвичайно цінна для сучасного виконавства, а також вокальної педагогіки збірка Франчески Каччіні «Il primo libro delle musiche», взагалі залишається недослідженою вітчизняними авторами, що обумовлює значну новизну представленої публікації.

Виклад основного матеріалу. Поява вокальної збірки *«Il primo libro delle musiche»* Франчески Каччіні у 1618 році свідчила про різнобарвність і багатоманітність музичних прийомів флорентійської манери співу, а також про професійну зрілість її авторки. Музичні композиції збірки є безсумнівним доказом виняткової педагогічної майстерності Франчески Каччіні, а також свідченням її визнання як композиторки, співачки й педагогині. Усі три напрями її діяльності своєрідно об'єдналися в «*Primo libro*», адже нова техніка співу вимагала і власної виконавської майстерності, і композиторського обдарування для створення нового репертуару, і педагогічного досвіду для поширення засад нової техніки серед італійської вишуканої аудиторії.

З виданням «*Primo libro*» з'явилися нові можливості для виходу ідей флорентійських гуманістів за межі Флоренції завдяки поширенню друкованого підручника. Тож історичне значення збірки видається важливим і з часом тільки зростає.

Символічним можна вважати те, що збірку Франчески Каччіні опубліковано 16 серпня 1618 року, за чотири місяці до смерті її батька Джуліо Каччіні, з посвятою спонсору кардиналу Карло де Медічі. Донька ніби «підхоплює естафету» поширення практики нового співу і робить наступний крок порівняно з «*Le nouve musiche*» (1602) і «*Nouve musiche e nuova maniera di scriverle*» (1614) Джуліо Каччіні.

Збірка «Il primo libro delle musiche» містить зразки кожного жанру, які мав засвоїти співак на початку XVII ст. Це видання є не тільки енциклопедією нових вокальних форм, у якій продемонстровано можливості використання нового флорентійського монодійного стилю, а й чітко структурованим навчальним посібником для формування співака-соліста. У книзі номери впорядковано так, щоб виконавські труднощі зростали поступово й послідовно, а кожна композиція відповідала методичним завданням щодо формування голосового апарату і нової техніки співу, винахід якої був результатом діяльності флорентійців.

Симптоматично також, що Франческа вже не пише якогось пафосного вступу до свого

видання. Вочевидь вона ставиться до своїх творів «по-діловому», підходить до формулювання завдань «*Primo libro*» з позицій повсякденної практики. Тож менш ніж за два десятиліття флорентійські співаки здолали величезну відстань між вокальною технікою пізньоренесансної музики і новою манерою співу у *stile recitativo*. Більше того, на прикладі «*Primo libro*» бачимо вже зафіксовану стрункy систему вокальних прийомів і диференційованих композиторських орієнтирів, які свідчать про значний практичний виконавський досвід авторки та її прагнення не декларувати «на майбутнє» певні музичні вимоги, а підсумувати, узагальнити те, що вже реалізувалось у практиці.

Надзвичайно показовим є те, що назва збірки Франчески Каччіні асоціюється з класичною роботою Вінченцо Галілея «*Primo libro della prattica del contrapunto*» – «Перша книга практики контрапункту» (1588–1591). У такому зіставленні збірка Франчески Каччіні «*Il primo libro delle musiche*» – «Перша книга музики» сприймається як маніфест нової *практики* співу, згідно з якою слухачеві запропоновано саме «музику», а не хитромудру техніку.

Видання «*Il Primo libro*» Франчески Каччіні свідчить про попередню детальну підготовку рукопису до друку. Авторка не тільки включає до збірки вражаючу кількість різножанрових вокальних композицій, а й доповнює її своєрідним дороговказом після нотних текстів (**«Tavola»**), у якому відображено чітку й продуману структуру видання. Франческа Каччіні всі 36 вокальних номерів розподіляє на дві групи – ***Spirituali*** й ***Temporali***. До першої належать 19 вокальних композицій (дванадцять з них написані італійською, сім – духовні тексти латинською мовою); до другої – 17 вокальних номерів на тексти світської італійської поезії.

Зазначимо, що порядок композицій у «*Tavola*» не збігається з послідовністю номерів у книзі. Наведена наприкінці видання диференціація нотних текстів, що закріплюється в «*Tavola*», утворює зручний путівник для виконавця-практика й педагога, суттєво сприяє кращому розумінню завдань збірки «*Primo libro*» і полегшує її засвоєння.

Власне структура «*Primo libro*», що включає духовний і світський різновиди нового флорентійського співу, а також використані жанрові моделі дають змогу відтворити сьогодні жанрову панораму ранньої барокової італійської музики, яка звучала у столиці Тосканського герцогства.

Аналізуючи жанрову складову збірки, підкреслимо використання широкого спектру типових і нових композиційних моделей. Жанрові розбіжності між двома групами композицій, з одного боку, є очікуваними і зберігають традиційні кордони між духовними і світськими творами, а з іншого – демонструють проникнення нових музичних смаків в обидві жанрові групи.

Так, у групі духовних композицій (*spirituali*), як видно із «Tavola», вміщено два сонети, чотири мадригали, одну арію, дві романески, три арії allegri, п'ять мотетів, два гімни. У групі світських композицій (*temporali*) – один речитативний монолог октава, один мадригал для двох голосів, одну арію, чотири романески, десять канцонет для одного й двох голосів. Наголосимо, що такі популярні жанри як арія, мадригал, романеска входять в обидві групи композицій, демонструючи і духовний, і світський різновиди.

Важливим видається те, що дидактичні завдання збірки не применшили її художню цінність. Композиції з «*Primo libro*» не тільки сприяли вдосконаленню технічних навичок співака, а й «тренували» його емоційну шкалу і шліфували вміння відтворювати афекти. Збірка постає як енциклопедія полярних емоційних станів, що викликали великий резонанс у публіки, швидко трансформуючи звичні слухацькі орієнтири й очікування попередньої культурної епохи. Зокрема, виконавець знаходив у збірці номери для створення афектів страждання (мадригал «*Ferma, Signore, apecma*», арія «*Ecco, ch'io verso il sangue*»), плачу (арія «*Lasciatemi qui solo*»), піднесеного екстазу (мадригал «*Maria, dolce Maria*»), світлого осяйного спокою (гімн «*Jesu corona virginum*»), бурхливої експресії (мадригал для двох голосів «*Io mi distruggo*», речитативний монолог «*Rendi alle mie speranze*»), веселощів і комічної дотепності (ottava «*La pastorella mi*a», канцонети «*Non so se quel sorriso*», «*Ch'Amor sia nuda*»).

Згідно з переконанням флорентійських гуманістів, які групувались коло Барді, основою для створення вокальної композиції був першочергово **поетичний текст.** Дванадцять пісень, що становлять третину книги, написані на тексти друга Франчески, придворного поета Мікеланджело Буонарроті Молодшого (*Michelangelo Buonarroti il Giovane* або *Michelangelo Buonarroti the Younger*) – двоюрідного племінника геніального італійського скульптора. До того ж три з них – це фрагменти з їхніх спільних театральних проєктів для двору Медічі: «*La pastorella mia*» із вистави «*La Tancia*» (1611), «*Io veggio*» і «*Chi desia saper*» із вистави «*Il passatempo*» (1614). Ще дві композиції – духовний сонет «*Che fai, misero core?*» й октава (речитативний монолог) «*Ardo infelice*» – написані на

тексти Андреа Сальвадорі. Два з чотирьох дуетів (мадригал «*Io mi distruggo*» і приспів канцонетти «*S'io men vò, morirò*») створені на вірші, знайдені у флорентійських рукописах, якими колись володів аматор поет і музикант Франческо Гуальтеротті, племінник Джованні де Барді. Канцонета «*Dispiegate guancie amate*» має в основі вірш генуезького поета Ансальдо Себа.

Сучасники високо оцінили творчу співпрацю Франчески Каччіні з поетами у виразних вокальних композиціях «*Primo libro*», які дивували слухачів приголомшливими ефектами. Ось як згадував Бронзіні про великий успіх талановитої італійки: «<…> наша Чеккіна не тільки виявляла і виявляє себе однаково чудовою в різних сферах музики, граючи на струнних інструментах (арфі, клавесині, лютні, теорбі, гітарі тощо), співаючи надзвичайно витончено під їхній акомпанемент найбільш рафіновані латинські оди, які вона сама склала, а також оди Горація, героїчні вірші Вергілія (з такою гарною вимовою), чудові італійські арії, французькі, іспанські, німецькі пісні й композиції на генуезькому діалекті, яких більше ніхто не чув, із найскладнішими, солодкими й хитрими пасажами, але у *винахідливості її рідкісних композицій її ніхто не перевершить* і мало хто наближається або рівний їй; її майстерність у композиції часто приголомшувала найбільш визнаних флорентійських майстрів, як можна побачити з високо оцінених композицій, що з'явились 1618 року» (Cusick, 2009: 102). Зауваження палкого прихильника таланту Франчески Каччіні щодо її «винахідливості» в композиції привертає особливу увагу до її сміливих експериментів і свідчить, що вона не була тільки «літописцем» періоду докорінних змін у парадигмі музичного мислення, а й сама ці зміни робила і закріплювала.

Наведені якості «*Primo libro*» дають підстави визначити збірку як змістовну «хрестоматію» («енциклопедію») музичних образів і жанрів, поширених у тогочасній культурі. Проте відкриття Франчески є значно більш радикальними. Принципово новою була художня цілісність збірки і наявність внутрішньої логіки в об'єднанні її номерів. Цілісність збірки «*Primo libro*» досягається тим, що вокальні номери, за задумом авторки, розміщені так, щоб **поступово посилювались виконавські труднощі**, і опанування всього музичного матеріалу сприяло би закріпленню стійких вокальних технічних навичок. Важливими факторами виконавської майстерності є **контроль дихання**, **розширення діапазону голосу, координація жестів і звучання голосу** під час виконання, адже Франческа приділяла багато уваги виразності й переконливості концертної поведінки. Вона вимагала від учнів уміння володіти тілом, бо ж співак-соліст у новій музичній реальності XVII ст. звертався до слухачів як одноосібний представник усього музичного світу, тому він мав бути переконливим і неперевершеним у своїй музичній «промові».

Закономірно, що найбільші вимоги щодо ефектного музичного прочитання поетичних текстів стосуються композицій **світської групи**. Саме у світських жанрах Франческа демонструє найбільш сміливі художні рішення і практично невичерпну музичну фантазію.

На прикладі декількох номерів з "Primo libro delle musiche" продемонструємо дидактичні задуми композиторки.

Група світських монодій починається **арією-октавою «*Ardo infelice*»** («На жаль, я згораю»). У тексті цієї арії (автор Андреа Сальвадорі) ідеться про нещасливе кохання: «На жаль, я згораю, і не намагаюся показати мій вогонь тому, хто поглинає мою душу». Шість строф, об'єднаних римою октави (*abababcc*), авторка трактує з урахуванням найбільш сучасної музичної практики: не в традиціях мадригальних композицій із репризним проведенням матеріалу, а як наскрізний речитативний монолог. Мелодична лінія має *декламаційний характер*, тісно пов'язана зі словами і витончено передає їхнє емоційне наповнення. Тож перший номер цієї групи можна сприймати як своєрідний маніфест флорентійської вокальної школи. Вміння виразно інтонувати поетичний текст стає основою вокальної техніки. Симптоматично, що авторка визначає цю розгорнуту композицію як арію.

Важливим засобом створення відповідного до емоційного стану характеру звучання стають виконавські прийоми, що ними, вочевидь, віртуозно володіє авторка. Для того, щоб слухач відчув та емоційно пережив кожне драматичне порівняння й експресивний епітет у поетичних строфах, Франческа Каччіні зберігає виразність вимови кожного слова і шукає такі засоби, які би ще більше посилили сумний характер поезії. Не плавна мелодична побудова, яку б легко запам'ятав слухач, а схвильована речитативна лінія, яка розгортається наскрізною хвилею від початку до кінця, стає основою композиції. Речитативний монолог, у якому Франческа наслідує ідеї Джуліо Каччіні, перетворює поетичний текст на справжню театральну сцену, що презентує внутрішню драму головної героїні.

До того ж очевидним є поступове посилення мелодичної лінії технічними складнощами: з кож-

ною наступною строфою збільшується кількість розспівів усередині слів, пасажів, хроматичних ходів, що вимагають навичок чистого інтонування. Складається враження, що Франческа як досвідчений педагог дає можливість виконавиці-учениці на початку сольного виступу «взяти себе в руки», а вже потім усе більш переконливо розкривати гіркий «плач душі».

Особливого значення в цьому речитативному монолозі набуває вміння виконавиці *контролювати дихання*. Франческа систематично використовує виразний «ефект задихання» і постійно розриває вокальну лінію паузами. Така структура мелодичної горизонталі дає співачці змогу самостійно вирішити, яке смислове навантаження буде мати пауза: чи її слід драматизувати як *зітхання*, чи використати як вдих. Використання пауз має ще одне важливе художнє значення: унаслідок переривання звучання голосу виникає миттєвий ефект тиші, виразного мовчання, про яке неодноразово наголошується в поетичному тексті: «Я з'єдную слова й плач, щоб виявити полум'я, яке так поглинає мене, Але потім, коли воно розкриває мій біль, мій язик залишається замороженим, а моє серце палає» (третя строфа); «моє балакуче мовчання і мовчазне мовлення Просять у його любого обличчя солодкої милості» (четверта строфа).

Отже, цей вокальний номер сконцентрований на вирішенні художнього завдання втілити афект безнадійного відчаю та гіркого плачу і спрямований на свідому роботу над диханням й умінням залучати виразні ефекти мовчання у виконання.

Наступний жанровий різновид, що його слід опанувати виконавцю, це **мадригал для сопрано і баса «*Io mi distruggo, et ardo*»** («Втрачаю й згораю»). У його основі – поетичний текст, який містить 10 рядків у характерному для італійської поезії метрі *settenario* (семидольника) з вишуканою системою рим: a7b11a7b11c11c7d11d11e7e11. Винахідливість поетичної системи відображає глибокі переживання, втілені в тексті: «Втрачаю й згораю, Не можу знайти ні розради для свого болю, ні спокою, Бо єдиний милосердний погляд Не може вгамувати палаючий факел Кохання, І я не можу вилити свій біль сльозами. Як мені жити, Очі (на жаль, заради всього), поки ви сяєте І, солодко пускаючи стріли, спалюєте моє серце? Забери моє життя, бо я хочу померти, якщо ти не прийдеш мене врятувати».

Оригінальним є рішення композиторки доручити цей афективний текст, сповнений гнівного заклику і внутрішнього болю, жіночому й чоловічому голосам. Тож музичне прочитання вірша постає як своєрідне втілення *діалогу душі з об'єктом кохання*. Щоб посилити це враження, Франческа Каччіні організовує музичну тканину в такий спосіб, який вимагає **майстерної координації імпровізованих орнаментів між двома партіями**.

У результаті більшість рядків мадригалу отримують подвійне звукове втілення: основну версію та її новий варіант. При цьому «оригінал» і «відображення» утворюють *концертну ситуацію віртуозного змагання* в дусі нових естетичних вимог флорентійської вокальної школи і вимагають уміння солістів упевнено виконувати технічні завдання і не привертати уваги слухача до виконавських труднощів. Цей номер вимагає від обох співаків уміння зануритися в єдиний афект, узгодити свої зусилля і тримати *спільний рівень емоційного напруження* під час цього змагання.

Важливе завданням виконавців – утворити певний *баланс* контрастів (регістрів, тембрів, віртуозних фігур) і тотожностей (афективної насиченості музичного звучання, повторення поетичного тексту).

Особливого смислового значення набуває повтор поетичних рядків у фінальній частині мадригалу. На словах «Toglietemi la vita» («Забери моє життя від мене»), які повторюються, обидва голоси призупиняють своє «змагання» один з одним і *об'єднуються в силабічному гомофонному викладені поетичного рядка* (тт. 39–43), посилюючи загальну експресію цієї мініатюри. А завершальний рядок тексту «*Ch'Io vò morir se non mi date aita*» («Я хочу померти, якщо ти не допоможеш мені») композиторка поділяє на три сегменти, і кожен із них проводить двічі (тт. 44–54).

Для завершеності художнього висловлення Франческа варіантно повторює два останні рядки мадригалу («*Toglietemi la vita Ch'Io vò morir se non mi date aita*»), досягаючи наприкінці вражаючої кульмінації (тт. 67–75). Гнівне звернення душі з благанням зрозуміти й відповісти на почуття «матеріалізується» тут у нестримних віртуозних пасажах, що охоплюють величезний діапазон і прикрашені вибагливою орнаментикою. Такий фінал *символічно вивільняє душу від усіх обмежень* і *презентує її чарівну вражаючу красу*. Особливої майстерності вимагає партія сопрано, у якій розспів складу *da* (у слові *date*) становить три з половиною такти.

Шість «Aria di Romanesca» і їх неодноразове використання в збірці 1618 року (у розділах і «світських», і духовних композицій) свідчить про активні зміни в системі композиційних і виражальних засобів на початку XVII ст., а також про те, що їх декларує і талановита мисткиня із Фло-

ренції. Наявність цього популярного в західноєвропейській музиці жанру в збірці творів, призначених для формування нової вокальної техніки, утвердження нових можливостей у створенні музичних образів і настроїв демонструє радикальність художніх рішень композиторки та її свідому творчу позицію як послідовниці новітніх музичних і естетичних ідей в італійській культурі. Їх формування тісно пов'язане з діяльністю « Флорентійської Камерати». Романески Франчески Каччіні не стільки втілення традиційних структурно-гармонічних моделей, скільки вишукано і талановито трактована поетична форма, виразний монодійний спів. Вільна інтерпретація жанрового канону у творчості талановитої італійки закріплює тенденцію оновлення на межі XVI–XVII ст. сталих музичних форм, свідченням яких є романески інших італійських композиторів у новому «монодійному стилі» – Ф. Віталі (1618, 1622), К. Монтеверді (1619), Стефано Ланді (1620) та ін.

У своїх вокальних творах Франческа Каччіні орієнтується на поетичну структуру і визначає її як базову. Тому її композиції можуть здивувати того, хто прагне побачити в них усі ознаки романески. Проте перевага поетичного чинника все ж таки симптоматична, адже слово є вирішальним для розгортання творчої фантазії авторки і джерелом виразної мелодичної лінії, для якої основний критерій є – це емоційне донесення змісту і настрою поетичних рядків.

Десять **канцонет, що завершують збірку,** є справжньою перлиною невичерпної фантазії Франчески Каччіні й вимагають усіх вмінь: утворювати гармонію у двоголоссі (№№ 85, 92, 96), співати в супроводі іспанської гітари (№№ 90, 95), будувати розгорнуті строфічні форми. Тож, закріпивши навички нового співу у віртуозних романесках, виконавиця переходить до демонстрації майстерності дуетного виконання. Поєднання сопрано і баса, якого вимагає Франческа Каччіні в №№ 85, 92, 96, утворює надзвичайний тембровий ефект у фіналі книги «*Primo libro*», потребує вміння корелювати голоси, співати силабічні мелодичні побудови і працювати в ансамблі з клавесином. Драматургічно канцонети сприймаються як фінальне затвердження сміливих неочікуваних художніх знахідок композиторки в попередніх номерах.

Висновки. Усі номери збірки об'єднані конкретними вокальними завданнями, які пояснено в «*Tavola»*. Художній і дидактичний задуми, мабуть, уперше поєднуються в збірці одного автора в такій виразній формі і з такою продуманою послідовністю. Надалі історія європейської культури знатиме подібні зразки (наприклад, «Інвенції» Й. С. Баха), але Франческа Каччіні робить таке відкриття самостійно і вперше. У своїх вокальних творах Франческа Каччіні орієнтується на поетичну структуру і визначає її як базову. Перевага поетичного чинника є симптоматичною, адже слово є вирішальним для розгортання творчої фантазії авторки і джерелом виразної мелодичної лінії, для якої основний критерій є – це емоційне донесення змісту і настрою поетичних рядків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Carlton Richard A. Florentine Humanism and the Birth of Opera: The Roots of Operatic "Conventions". *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*. 2000. Jun. Vol. 31. № 1. P. 67–78.

2. Cusick Suzanne G. Francesca Caccini at the Medici Court Music and the Circulation of Power. The University of Chicago Press. 2009. 445 p.

3. Francesca Caccini's Il primo libro delle musiche of 1618: A Modern Critical Edition of the Secular Monodies. Edited by Ronald James Alexander and Richard Savino. Indiana University Press : Bloomington & Indianapolis. 2004. 79 p.

4. Hitchcock Wiley H. Caccini's "Other" "Nuove musiche". *Journal of the American Musicological Society*. 1974. Autumn. Vol. 27. No. 3. P. 438–460.

5. Pannella L. Caccini, Francesca, detta la Cecchina. *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 16. 1973. URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/caccini-francesca-detta-la-cecchina_(Dizionario-Biografico)/ (accessed: 28.01.2025)

REFERENCES

1. Carlton (2000). Florentine Humanism and the Birth of Opera: The Roots of Operatic "Conventions". *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*. Jun. Vol. 31. № 1. P. 67–78.

2. Cusick (2009). Francesca Caccini at the Medici Court Music and the Circulation of Power. The University of Chicago Press. 445 p.

3. Caccini (2004). Il primo libro delle musiche of 1618: A Modern Critical Edition of the Secular Monodies. Edited by Ronald James Alexander and Richard Savino. Indiana University Press : Bloomington & Indianapolis. 79 p.

4. Hitchcock (1974). Caccini's "Other" "Nuove musiche". *Journal of the American Musicological Society*. Autumn. Vol. 27. No. 3. P. 438–460.

5. Pannella (1973). Caccini, Francesca, detta la Cecchina. Dizionario Biografico degli Italiani [Caccini, Francesca, called Cecchina. Biographical Dictionary of Italians]. Vol. 16. URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/caccini-francesca-detta-la-cecchina_(Dizionario-Biografico)/(accessed: 28.04.2024). [in Italian].

УДК 005.8:069.44:351.853:72:336.563.1-049.7(4-6ЄС)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-21

Діана ШТЕРР,
orcid.org/0000-0003-0423-9396
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри готельно-ресторанної та музейної справи
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) shterrdiana@gmail.com

Олександр МАЛЕЦЬ,
orcid.org/0000-0001-7927-4335
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри готельно-ресторанної та музейної справи
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) malecoleksandr@ukr.net

Мирослава ЧОРІЙ,
orcid.org/0000-0001-9416-2091
старший викладач кафедри готельно-ресторанної та музейної справи
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) myroslavachorii@gmail.com

ПРОЄКТ РЕСТАВРАЦІЇ ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ГРАНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Реставрація Хрестовоздвиженського греко-католицького кафедрального собору в Ужгороді була складним і багатоступеневим процесом, спрямованим на збереження історичної, архітектурної та мистецької цінності цієї пам'ятки. Хрестовоздвиженський собор – це пам'ятка архітектури національного значення та найвпізнаваніший архітектурний символ міста, головна святиня Мукачівської греко-католицької єпархії та резиденція мукачівських єпископів. Він є однією з найбільш ранніх пам'яток барокового мистецтва в Україні. Роботи проводилися за підтримки Європейського Союзу в рамках Програми Європейського Інструменту Сусідства. Мета реставраційного проєкту – врятування живопису собору та збереження історичної спадщини. Проєкт Європейського Союзу передбачав реставрацію настінних фресок та склепіння центральної нави, відновлення іконостасу, датованого кінцем 18 століття. В статті розглянуто основні причини, що сприяли початку робіт щодо реставрації собору. Етапи отримання гранту Європейського Союзу на реконструкцію собору. Реставрація історичних об'єктів, таких як Хрестовоздвиженський собор в Ужгороді, завжди супроводжується низкою викликів, які стосуються технічних, фінансових, організаційних і нормативних аспектів. Наведено основні труднощі, з якими зіткнулися під час реалізації цього проєкту. Хрестовоздвиженський собор в Ужгороді є однією з найвизначніших історико-культурних пам'яток Закарпаття, яка має вагоме значення для розвитку туризму в регіоні. Його історична, архітектурна, духовна та мистецька цінність робить собор привабливим об'єктом для відвідувачів з різних куточків України та світу. Незважаючи на численні виклики, реставрація собору стала успішним проєктом завдяки професійному підходу, співпраці з міжнародними організаціями та підтримці місцевої громади. Підтримка з боку Європейського Союзу демонструє міжнародне визнання цінності храму та сприяє зміцненню культурних зв'язків України з Європою. Спільна робота стала прикладом успішного поєднання міжнародної підтримки, сучасних технологій і поваги до історичної автентичності. Реставрація Хрестовоздвиженського собору забезпечила збереження його унікальної історичної та культурної спадщини, покращення умов для духовного життя громади, підвищення туристичної привабливості регіону.

Ключові слова: *грант Європейського Союзу, транскордонний проєкт, реставраційні роботи, пам'ятка архітектури, історична спадщина, туристичний магніт міста.*

Diana SHTERR,
orcid.org/0000-0003-0423-9396
Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Hotel, Restaurant and Museum Business
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) shterrdiana@gmail.com

Oleksandr MALETS,
orcid.org/0000-0001-7927-4335
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Hotel, Restaurant and Museum Business
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) malecoleksandr@ukr.net

Myroslava CHORII,
orcid.org/0000-0001-9416-2091
Senior Lecturer at the Department of Hotel, Restaurant and Museum Business
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) myroslavachorii@gmail.com

RESTORATION PROJECT OF ARCHITECTURAL MONUMENTS OF NATIONAL IMPORTANCE INVOLVING EUROPEAN UNION GRANT

The restoration of Holy Cross Greek Catholic Cathedral in Uzhhorod has been complicated and multi-staged process, directed to maintain historical, architectural and artistic value of this monument. Holy Cross Cathedral is an architectural monument of national importance and the most recognizable architectural symbol of the city, it is the basic sanctuary of Mukachevo Greek Catholic eparchy residence of Mukachevo bishops. It is one of the earliest monuments of the Baroque art in Ukraine. The work has been carried out supported by the European Union under European Neighborhood Instrument Program. Restoration project aims at saving paintings of the cathedral and preserving historical heritage. The European Union project intended to restore wall frescoes and vaulting of the central nave, the restoration of the iconostasis dating back to the end of the 18th century. The article under consideration examines basic reasons that have contributed to the start of work on the restoration of the cathedral. Stages of obtaining European Union grant for the reconstruction of the cathedral have also been singled out. Restoration of historical sites, such as the Holy Cross Cathedral in Uzhhorod, is always accompanied with a number of challenges connected with technical, financial, organizational and regulatory aspects. The present article describes main difficulties in the implementation of this project. The Holy Cross Cathedral in Uzhhorod is one of the most significant historical and cultural monuments of Transcarpathia, playing important role in the development of regional tourism. Its historical, architectural, spiritual and artistic value makes the cathedral an attractive for visitors from different parts of Ukraine and the world. Despite numerous challenges, the restoration of the cathedral has become a successful project thanks to professional approach, cooperation with international organizations and the local community support. EU support demonstrates international recognition of value of the temple and contributes to strengthening of cultural ties between Ukraine and Europe. Cooperative work became the example of successful combination of international support, modern technologies and respect towards historical authenticity. The Holy Cross Cathedral restoration has ensured the preservation of its unique historical and cultural heritage, for improvement conditions of spiritual life of the community, and has increased the tourist attractiveness of the region.

Key words: *EU grant, transborder project, restoration, architectural monument, historical heritage, tourist magnet of the city.*

Постановка проблеми. Хрестовоздвиженський греко-католицький кафедральний собор в Ужгороді – це пам'ятка архітектури національного значення та найвпізнаваніший архітектурний символ міста, головна святиня Мукачівської греко-католицької єпархії та резиденція мукачівських єпископів. Він є однією з найбільш ранніх пам'яток барокового мистецтва в Україні. Зводити його почали ще в 1640-му році. У храмі представлено цілий комплекс настінного живопису відомих митців Андрія Тртіни, Фердинанда Видри, Франциска та Йогана Фехів, які розписували храм упродовж 1776–1781 рр., професійний іконостас Михайла Спалинського 1779–1781 рр., неймовірні фрески Йосипа Бокшая першої половини XX ст.

Проблема відновлення Хрестовоздвиженського греко-католицького кафедрального собору в Ужгороді постала через сукупність історичних, природних і соціально-економічних чинників, які вплинули на стан цієї пам'ятки. Реставрація собору стала необхідною для збереження його унікальної архітектури, культурного та духовного значення, а також для передачі цієї спадщини майбутнім поколінням.

Окреслимо основні причини виникнення необхідності реставрації собору. Найперше, це історичні обставини (перехід храму під юрисдикцію інших церков). У XX столітті собор зазнав значних змін через політичні події, включаючи заборону греко-католицької церкви в СРСР. У цей період храм використовували інші релігійні громади, що вплинуло на його стан. Також довготривала відсутність реставраційних робіт. З моменту побудови в 1646 році собор кілька разів перебудовували та добудовували, але систематичні реставраційні роботи не проводилися, що призвело до значного зносу.

По друге, природні фактори – вплив часу та природних умов. Атмосферні явища такі як дощ, сніг, вологість поступово пошкоджували конструкції храму, зокрема покрівлю, фасади та настінний живопис. Відбувалося фізичне старіння матеріалів, кам'яні елементи, дерев'яні конструкції та декоративні деталі поступово втрачали свою міцність.

По третє, пошкодження собору через людський фактор та непрофесійні втручання. Ремонтні роботи, проведені в різні періоди без належного врахування автентичності пам'ятки, спричинили втрату оригінальних елементів. У певні історичні періоди храм зазнавав пошкоджень через недбале ставлення та недостатній нагляд (вандалізм).

По четверте, соціально-економічні причини: недостатнє фінансування та недооцінка культурної спадщини. Оскільки реставрація історичних об'єктів потребує значних фінансових вкладень, які були обмежені як у радянський період, так і в перші роки незалежної України, на збереження храму не звертали достатньої уваги через акцент на інші соціально-економічні пріоритети.

І нарешті, важливість для громади, адже собор є не лише архітектурною пам'яткою, а й духовним центром регіону, його занедбаний стан негативно впливав на культурну ідентичність місцевих громад.

Аналіз досліджень. О. Петро Береш, керівник проєкту «Реставрація спільної історичної та культурної спадщини» зазначає, що підготовчі роботи з реставрації Хрестовоздвиженського греко-католицького кафедрального собору в Ужгороді розпочалися ще з ініціативи владики Мілана. Вдалося повністю оновити дах собору. Під час проєкту реставрації відбувалася реставрація головної нави, іконостасу. Водночас проходили реставраційні роботи у Кошицькому кафедральному римо-католицькому соборі, оскільки це міжнародний проєкт. Це поєднання двох міст, які завжди мали дуже близьку історію.

У рамках проєкту проходила реставрація Урбанової вежі у місті Кошице (Словаччина), а також інтер'єру Хрестовоздвиженського греко-католицького кафедрального собору в місті Ужгород. Проєкт, що співфінансується з коштів гранту Європейського Союзу, передбачав проведення реставрації настінного живопису, відновлення дерев'яних елементів іконостасу та вівтаря. Про це розповів Євгеній Лукша, менеджер проєкту «Реставрація спільної історичної та культурної спадщини». Роботи в храмі велися переможцем міжнародного тендеру – Підприємством об'єднанням громадян «Центр-Комплекс» за реставраційним проєктом, опрацьованим Науково-дослідним сектором Львівської національної академії мистецтв.

Михайло Приймич зазначив, що було важко навіть уявити, що можна буде побачити живопис 18-го століття (Приймич, 2023: 132). Консисторіальний зал був відкриттям не тільки в Ужгороді, але й у Словаччині, Угорщині, ніхто про цей живопис навіть не здогадувався. Хрестовоздвиженський греко-католицький кафедральний собор в Ужгороді – це унікальна пам'ятка з багатьох позицій. Він є візиткою Ужгорода, саме звідси починається освіта і культурне відродження. Проєкт реставрації собору почав втілюватися ще в 2011 році, коли було відкрито живопис відомого європейського майстра 18 століття Андрія Тртіни. Загалом розписи у соборі здійснювалися відомими митцями у різні роки: Францискомом Феком (1779 р.), Фердинандом Видрою (1858 р.) та Йосипом Бокшаєм.

За словами Михайло Приймича, у 2017–2018 роках за кошти Міносвіти розробили проєктно-кошторисну документацію. Відтак вже були підстави подаватися на європейський грант. Частина живопису Фердинанда Видри збереглася під роботою Йосипа Бокшая. Зі слів Михайла Приймича Бокшай, можливо, найкращий церковний художник не тільки Закарпаття. Його розпис собору у 1939 році – це понад 79 квадратів. Цей монументальний живопис був завершений за 1 рік.

Детальніше про реставраційні роботи розповідає Василь Карпів, керівник реставраційних робіт, підприємство об'єднання громадян «Центр-Комплекс». Зі слів експерта мета реставрації – це збереження культурних надбань спадщини попередніх епох. Різні етапи перебудови, перемалювань зачепили цей храм, але для реставраторів та науковців це дуже цікаво. Об'єкт неординарний, це національний рівень.

Василь Карпів зазначив, що проєкт дуже довго починався у плані підготовки: з 2015–2016 років. До того були первинні процеси реставрації: 2011 рік – головної нави, 2009 рік – каплиці Й.Бокшая, 2013 рік – усієї каплиці.

Михайло Приймич, експерт-мистецтвознавець проєкту зауважив, що під час робіт були зроблені чимало відкриттів. У видавництві Олександри Гаркуші вийшла друком унікальна книга, присвячена Кафедральному Греко-католицькому собору – «Кафедральний собор Воздвиження Хреста Господнього та резиденція Мукачівських єпископів в Ужгороді». Це перша і єдина на сьогодні книга про Хрестовоздвиженський кафедральний собор. У книзі йдеться про історію заснування собору, про особливості закладення основ комплексу

єзуїтського монастиря в Ужгороді та історію його перетворення на резиденцію Мукачівських єпископів (Приймич, 2023: 132). У видання увійшла також нова інформація, яку вдалося отримати завдяки реставраційним та консерваційним роботам. Працював над нею Михайло Приймич з 2016 року. В книзі зазначено, що одним з найцікавішим і найважливіших питань була робота Фердинанда Видри. Було відомо, що він виконував розписи в головній наві собору, але про це нічого не знали. Завдячуючи теперішнім розчисткам, нахідкам у літературі, вдалося ідентифікувати одну з графік як розпис Фердинанда Видри «Воздвиження чесного Хреста Господнього». Вона відрізнялася від сучасної, яка належить Йосипу Бокшаю, і може, скоріше, називатися як «Віднайдення чесного Хреста Господнього». Це більш характерно для західної церкви.

Михайло Приймич розповів, що під час реставраційних робіт майстри відкрили розписи, які належать до першої половини 18 століття, коли собор належав ордену єзуїтів. Є багато таких цікавих уточнень, моментів, які не були відомі до реставрації.

Мета статті – висвітлення ефективності співпраці між Європейським Союзом та Україною у збереженні унікальної історичної та культурної спадщини через отримання гранту Європейського Союзу на реконструкцію Хрестовоздвиженського греко – католицького кафедрального собору в місті Ужгороді.

Виклад основного матеріалу. Джерелом фінансування реставраційних робіт у Хрестовоздвиженському греко-католицькому кафедральному соборі в місті Ужгород стали кошти єпархії та гранту Європейського Союзу – Програми Європейського Інструменту Сусідства «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 2014–2020 років. Цей грантовий проєкт мав назву HUSKROUA/1702/3.1/0130 «Реставрація спільної історичної та культурної спадщини Словаччини та України». У Словаччині реконструювали Урбанову вежу – це визначна пам'ятка, одна з найстаріших будівель словацького міста Кошице.

Мета реставраційного проєкту – врятувати живопис собору та збереження історичної спадщини. Проєкт Європейського Союзу передбачав реставрацію настінних фресок та склепіння центральної нави, відновлення іконостасу, датованого кінцем 18 століття.

Храм є однією з найважливіших пам'яток греко-католицької культури України, яка відіграє ключову роль у формуванні історичної свідомості українців. Оновлений храм допоможе у розвитку релігійно-культурного туризму. Проєктом також заплановано підготувати й надрукувати кишенькову книжку для туристів і паломників про історію і реставрацію іконостасу собору. Це допоможе популяризувати пам'ятку архітектури.

Етапами отримання гранту Європейського Союзу на реконструкцію Хрестовоздвиженського греко-католицького кафедрального собору в місті Ужгород були:

1. Визначення джерела фінансування. Проєкт отримав підтримку в рамках Програми Європейського Інструменту Сусідства (ENI), яка спрямована на збереження культурної спадщини та розвиток транскордонного співробітництва. Залучення до програми стало можливим завдяки співпраці між релігійними, культурними та адміністративними установами, які працювали над збереженням храму.

2. Підготовка проєктної заявки та створення проєктної команди: залучено фахівців з архітектури, реставрації, історії, а також економістів та менеджерів проєктів. Проведено аналіз поточного стану та оцінку технічного стану собору, підготовлено звіт із фотографіями, кресленнями та описом пошкоджень. Здійснено обґрунтування актуальності реставрації, підкреслено історичну, культурну та духовну цінність собору, вказано на його роль у розвитку туризму та соціально-економічного підйому регіону. Розробка плану реставрації: описано заходи з реставрації та очікувані результати, вказано строки реалізації та бюджети, дотримання вимог ЄС (забезпечено прозорість, інклюзивність та сталість проєкту відповідно до критеріїв європейських грантових програм).

3. Подача заявки, яка була подана через офіційний портал Європейського Інструменту Сусідства. Проєкт отримав підтримку після проходження конкурсу, в якому оцінювалися якість підготовки документації, відповідність цілям програми та реалістичність плану реалізації та сталий вплив проєкту.

4. Співпраця з партнерами через залучення міжнародних партнерів. До проєкту долучилися партнери з сусідніх країн (наприклад, Угорщини чи Словаччини), що збільшило шанси на отримання фінансування. Українська сторона забезпечила співфінансування проєкту та підтримку з боку місцевої громади.

5. Виконання вимог гранту, контроль за реалізацією, моніторинг і звітність. ЄС встановив жорсткі вимоги до звітування щодо використання коштів. Регулярно надавалися звіти про виконані роботи, фінансові витрати та досягнуті результати. Проведено аудит проєкту для забезпечення прозорості.

Отримання гранту стало можливим завдяки професіоналізму, злагодженій роботі команди та ефективному використанню можливостей, наданих ЄС. До консерваційних та відновлювальних процесів було залучено 25 осіб Львівської національної та Закарпатської академій мистецтв. Реставрація собору не лише відновила історичну пам'ятку, але й посилила міжнародну співпрацю та сприяла розвитку культурного туризму в регіоні.

Реставрація історичних об'єктів, таких як Хрестовоздвиженський собор в Ужгороді, завжди супроводжується низкою викликів, які стосуються технічних, фінансових, організаційних і нормативних аспектів. Наведемо основні труднощі, з якими стикнулися під час реалізації цього проєкту:

1. Технічні труднощі:

– поганий стан конструкцій: значне зношення фундаменту, стін і покрівлі ускладнювало процес відновлення. Виявлено приховані пошкодження, які не були зафіксовані під час початкового обстеження;

– збереження автентичності: необхідність використання автентичних матеріалів і технологій реставрації для збереження історичної цінності об'єкта;

– відновлення фресок і настінного живопису вимагало роботи висококваліфікованих спеціалістів;

– старі інженерні комунікації: повна заміна електропроводки, систем опалення та вентиляції була складним і витратним процесом.

2. Фінансові труднощі:

– недостатність початкового фінансування: виділені кошти гранту ЄС покривали значну частину витрат, але в процесі роботи виявилися додаткові потреби;

– підвищення цін на матеріали та послуги: коливання ринку будівельних матеріалів вплинуло на загальний бюджет проєкту;

– складнощі зі співфінансуванням: пошук додаткових джерел фінансування з боку місцевих органів влади та громади.

3. Організаційні труднощі:

– координація роботи різних спеціалістів: потрібно було узгоджувати дії між архітекторами, реставраторами, інженерами, підрядниками та державними установами;

– відсутність достатньої кількості фахівців: дефіцит місцевих реставраторів з досвідом роботи з об'єктами такої складності;

– складність міжнародної співпраці: узгодження стандартів і вимог між українськими та європейськими партнерами.

4. Нормативні та бюрократичні труднощі:

– отримання дозволів: тривалий процес отримання необхідних дозволів на реставрацію через бюрократичні процедури;

– контроль ЄС: жорсткі вимоги до звітування щодо використання коштів і виконання робіт відповідно до європейських стандартів.

5. Кліматичні та природні фактори:

– вплив погодних умов: дощі, сніг і низькі температури перешкоджали зовнішнім реставраційним роботам;

– проблеми з фундаментом через ґрунтову нестабільність: необхідність проведення додаткових робіт для зміцнення основи будівлі.

6. Суспільні виклики:

– непорозуміння з громадою: деякі мешканці висловлювали побоювання щодо тимчасового обмеження доступу до собору;

– підтримка місцевої релігійної громади: узгодження реставраційних робіт із церковними представниками та парафіянами.

Оновлений храм допоможе у розвитку релігійно-культурного туризму.

Хрестовоздвиженський собор в Ужгороді є однією з найвизначніших історико-культурних пам'яток Закарпаття, яка має вагоме значення для розвитку туризму в регіоні. Його історична, архітектурна, духовна та мистецька цінність робить собор привабливим об'єктом для відвідувачів з різних куточків України та світу.

1. Історична та культурна привабливість визначаються унікальною історією, архітектурним стилем та автентичністю. Собор був побудований у XVIII столітті й пережив численні історичні події, зокрема періоди змін юрисдикції та реставрацій. Це приваблює туристів, які цікавляться історією регіону та культурною спадщиною. Храм поєднує елементи бароко та класицизму, що є цінним прикладом сакральної архітектури епохи. Собор відображає багатокультурний вплив регіону, що цікавить туристів, які шукають унікальні культурні об'єкти.

2. Релігійний туризм (паломництво та святкові заходи). Собор є духовним центром Мукачівської греко-католицької єпархії, що робить його місцем паломництва для вірян. Під час релігійних свят і урочистостей собор приваблює значну кількість відвідувачів, які бажають взяти участь у богослужіннях і традиційних обрядах.

3. Мистецька цінність. Туристи можуть оцінити настінний живопис, відновлені фрески та інші елементи інтер'єру, створені відомими художниками. Унікальний іконостас собору, реставрація якого відбулася за участі міжнародних

експертів, є цінним прикладом сакрального мистецтва.

4. Туристичний магніт міста Ужгород. Як складова частина туристичного маршруту, собор є однією з ключових зупинок туристичних маршрутів Ужгорода, що включають Ужгородський замок, ботанічний сад, пішохідну вулицю Корзо тощо. Величний зовнішній вигляд собору, особливо після реставрації, приваблює фотографів і блогерів, що сприяє популяризації місця.

5. Економічний вплив через залучення туристів та інфраструктурний розвиток. Туристи, які відвідують собор, сприяють розвитку місцевої економіки через витрати на готелі, ресторани, сувенірні магазини та інші послуги. Завдяки популярності собору місто інвестує у покращення туристичної інфраструктури, що має довготривалий позитивний вплив.

6. Міжнародний інтерес. Завдяки реставрації, що частково фінансувалася ЄС, собор отримав міжнародне визнання, що підвищує його популярність серед іноземних туристів. Собор символізує багатокультурну спадщину Закарпаття, що робить його цікавим для туристів із сусідніх країн (Угорщина, Словаччина, Польща).

7. Промоція регіону (фестивалі, заходи та освітній туризм) На території собору проводяться культурні події, які сприяють популяризації Закарпаття як туристичного напрямку. Собор приваблює студентів, науковців і дослідників, які вивчають історію, архітектуру та мистецтво.

Як бачимо, Хрестовоздвиженський собор є не лише духовним центром, але й важливим туристичним об'єктом. Його реставрація сприяє збереженню культурної спадщини та розвитку туризму, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток Ужгорода та Закарпаття загалом.

Висновки. Отримання гранту ЄС на реставрацію Хрестовоздвиженського греко-католицького кафедрального собору в Ужгороді стало результатом ретельної підготовки, співпраці між різними зацікавленими сторонами та успішного використання європейських програм підтримки культурної спадщини. Незважаючи на численні виклики, реставрація собору стала успішним проєктом завдяки професійному підходу, співпраці з міжнародними організаціями та підтримці місцевої громади. У процесі реставрації було запрошено міжнародних спеціалістів із реставрації фресок і архітектури. Успішно залучені додаткові кошти через пожертви громади та підтримку місцевих спонсорів. Оперативне коригування проєкту для адаптації до непередбачених труднощів. Постійний діалог між усіма зацікавленими сторонами сприяв вирішенню конфліктів і спірних питань.

Така співпраця демонструє, як складні труднощі можна подолати за допомогою злагодженої роботи та ефективного управління.

Реставрація Хрестовоздвиженського собору забезпечила збереження його унікальної історичної та культурної спадщини, покращення умов для духовного життя громади, підвищення туристичної привабливості регіону. Для громади собор є сакральним місцем, що потребує відновлення своєї автентичної краси. Ужгород є популярним туристичним містом, і відновлення собору сприяє залученню відвідувачів.

Підтримка з боку ЄС показує міжнародне визнання цінності храму та сприяє зміцненню культурних зв'язків України з Європою. Спільна робота стала прикладом успішного поєднання міжнародної підтримки, сучасних технологій і поваги до історичної автентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Приймич М. Кафедральний собор Воздвиження Хреста Господнього та резиденція Мукачівськиї єпископів в Ужгороді. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2023 р. – 132 с.

REFERENCES

1. Pryimych M. (2023) Kafedralnyi sobor Vozdvyzhennia Khresta Hospodnoho ta rezydentsiia Mukachivskyi yepyskopiv v Uzhhorodi [Cathedral of the Exaltation of the Holy Cross and the residence of the Mukachevo bishops in Uzhhorod]. Uzhhorod: Oleksandra Harkusha Publishing House. 132 [in Ukrainian].

UDC 37+37.1;1Ф
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-22

Svitlana SHUMAKOVA,
orcid.org/0000-0002-2269-3149
PhD in Art Studies, Associate Professor,
Associate Professor at the Directing Department
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) svetlana-klr@ukr.net

ACTUAL DEVELOPMENT OF THE SOCIO-CULTURAL SPHERE TODAY: ART CREATING THE IMAGE OF CULTURAL EVENTS IN THE AREA OF CREATIVE ACTIONS

The mainstream (in a certain sense) the innovative direction of the modern socio-cultural sphere, is animation as a progressive, constantly updated vector of socio-cultural activity of the present, which is steadily intensifying its development. The purpose of this work is to conceptualize animation and leisure culture in the context of innovative socio-cultural technologies of today's life creation, which requires rethinking the human-reproducing essence of animation art in the focus of creating the image of cultural events. The research methodology is based on the synthesis of analytical, empirical, culturological methods and generalizations, which makes it possible to theoretically substantiate animation as innovative socio-cultural technologies of the present and an important segment of the socio-cultural sphere. Novelty consists in defining the essential meanings of the art of animation in creating the image of cultural events as an effective socio-cultural tool of cultural activation, social participation of the individual, mainly, the inclusion of the individual in the socio-cultural space. Results. From the position of expressing the socio-cultural technologies of modernity, animation acquires particular relevance in creating the image of cultural events, which ensures the reorientation of the individual in the conditions of free time. The current stage of socio-cultural development is usually characterized by many foreign researchers as overcoming a spiritual crisis. Animation appears as an antidote in the context of a negative worldview of the individual, changes in outdated structures of understanding the routine of life, in addition, as a counteraction to social isolation and passivity. Animation activates the feeling of joy of life, which is noticeably changing, as well as the desire for self-realization. Animation is aimed at nurturing the creative potential of people, stimulating their self-expression, activating a certain personal growth, even changing the focuses of life. Interest in animation art is only increasing and growing. The future of animation art is seen as extremely promising.

Key words: *modern socio-cultural sphere, innovative socio-cultural technologies of life creation, animation, art creating the image of cultural events, professionalization, attracting directorial and acting personnel.*

Світлана ШУМАКОВА,
orcid.org/0000-0002-2269-3149
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри режисури
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) svetlana-klr@ukr.net

АКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ СЬОГОДЕННЯ: МИСТЕЦТВО СТВОРЕННЯ ІМІДЖУ КУЛЬТУРНИХ ПОДІЙ В ПЛОЩИНІ КРЕАТИВНОГО СПОСОБУ ДІЙ

Мейнстрімом (в певному розумінні), інноваційним напрямком сучасної соціокультурної сфери, постає анімація як прогресивний, постійно оновлюваний вектор соціально-культурної діяльності сьогодення, котрий неухильно інтенсифікує свій розвиток. Мета даної роботи – концептуалізація анімаційно-дозвіллєвої культури в контексті інноваційних соціально-культурних технологій життєтворчості сьогодення, що вимагає переосмислень людино-відтворювальної сутності анімаційного мистецтва у фокусі створення іміджу культурних подій. Методологія дослідження ґрунтується на синтезі аналітичного, емпіричного, культурологічного методів та узагальнень, що уможливлює теоретичне обґрунтування анімації як інноваційних соціально-культурних технологій сьогодення та важливого сегменту соціокультурної сфери. Наукова новизна роботи полягає у визначенні сутнісних сенсів мистецтва анімації у створенні іміджу культурних подій як дієвого соціокультурного інструменту культурної активізації, соціальної партиципації індивідууму, головним чином, виключення особистості з соціокультурний простір. Висновки. З позиції вираження соціально-культурних технологій сучасності особливу актуальність набуває анімація у створенні іміджу культурних подій, що забезпечує переорієнтацію особистості в умовах вільного часу. Сучасний етап соціокультурного розвитку багатьма зарубіжними дослідниками зазвичай характеризуєть-

ся як подолання духовної кризи. Анімація постає антидотом в контексті негативного світобачення індивідууму, зміни застарілих структур осмислення рутини буття, крім того, як протидія соціальній ізоляції і пасивності. Анімація активує відчуття радості життя, яке відчутно змінюється, а також прагнення самореалізації. Анімація націлена на плекання творчого потенціалу людей, стимуляції їхнього самовираження, активізації певного особистісного зростання, навіть змін фокусів життєдіяльності. Інтерес до анімаційного мистецтва лише підвищується та нарощується. Майбутнє мистецтва анімації вбачається надперспективним.

Ключові слова: *сучасна соціокультурна сфера, інноваційні соціально-культурні технології життєтворчості, анімація, мистецтво створення іміджу культурних подій, професіоналізація, залучення режисерсько-акторських кадрів.*

Formulation of the problem. The purpose of this work. The mainstream (in a certain sense) the innovative direction of the modern socio-cultural sphere, is animation as a progressive, constantly updated vector of socio-cultural activity of the present, which is steadily intensifying its development. The conceptualization of animation and leisure culture in the context of innovative socio-cultural technologies of life creation of the present requires rethinking the human-reproductive essence of animation art in the focus of creating the image of cultural events.

The research methodology is based on the synthesis of analytical, empirical, culturological methods and generalizations, which makes it possible to theoretically substantiate animation as innovative socio-cultural technologies of the present and an important segment of the socio-cultural sphere.

Presentation of the main material. "Animation means, literally, to breathe life into something" (Shyber, 2021).

The essence of animation activity in the field of leisure is to involve representatives of society in active forms of leisure. At the same time, the essence and specificity of this phenomenon cannot be limited only to external manifestations, because a very important component of socio-cultural animation is its spiritual, worldview potential. In addition, the concept of "animation activity" has a certain duality and can be considered from different positions. "On the one hand, animation activity is an activity aimed at satisfying the relaxation and health, cultural and educational, cultural and creative needs and interests of a person through a joint specific process of interaction between him and a specialist in the field of animation. On the other hand, animation activity is an activity to develop, organize and conduct special programs for spending free time" (Schindler, 2000).

Research analysis. Animation issues are addressed by a number of scholars, among whom, from the perspective of understanding the creation of the image of cultural events, the works of G. Godlewski, I. Kurz, A. Mencwel, W. Kłosowski, S. Kylymystyi, D. Maltsev, I. Khrypko, A. Schindler, O. Shyber, M. Smith, and others can be distinguished.

Activity in the paradigm of living culture as a component of socio-cultural reality is provided by the sphere of animation in the direction of encouraging individuals by animators to active creative activity. The focus on attracting directors and actors from the field of performing arts contributes to the increase in the professionalism of animation activity. This involves an orientation towards the maximum mobilization of the creative potential of animators, capable of expressively expressing creative identification in the plane of methods of action and art experiments, that is, true creativity instead of secondaryness and creative ingenuity instead of imitation, which is realized both in individual and group dimensions.

Strategies for consolidating intergroup and interpersonal relationships of people on the basis of cultural values, optimizing the development of spiritual and creative qualities of the individual, ensure the implementation of intensive recreation programs, often with a vector of socio-psychological rehabilitation. The novelty of the animation process, along with the personnel issue, is also facilitated by the renewal of goals, tasks, applied technologies, techniques and methods aimed at achieving positive changes both in the social environment and in local groups, and even in individual individuals (Godlewski, Kurz, Mencwel, 2002), (Kłosowski, 2011).

Animation creates an image of events both at the level of forming an external form-image, and internal-semantic meaning and essential content, increasing their attractiveness and vitality.

Formalization of social relations, when animation becomes an intermediary between a group and an individual, promotes the idea of increasing the rank of personal values (which is important) and optimal implementation of cultural guidelines, including the universal dimension and national (Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року "Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація", 2025).

In its field of activity, socio-cultural animation uses a variety of types and genres of artistic creativity in order to "revive" relationships between individuals, their "spiritualization", today in more unconventional alternative directions. Personality in socio-cultural

animation is now defined by a unique integrity, which appears as open self-actualization, which corresponds to the worldview and worldview of the individual. The task of socio-cultural animation is positioned as the maximum disclosure of the creative forces and potentials of a person, his inclusion in the exciting process of self-knowledge. In addition, animation efforts are focused on initiating strategies for socialization of the sphere of interpersonal communication with the orientations of associations, cohesion, and unity in the formation of spiritual and cultural needs (Shyber, 2021).

Improving interpersonal relationships and realizing the existing need for self-expression of the individual are seen as important tasks of society in overcoming modern problems of depersonalization, social isolation, indifference, loneliness, instead, the focus on building cooperation, communication, and solidarity should be actualized – as a progressive self-determination, an "innovative mentality". Against the background of the unprecedented pace of life, a person often feels confused and immersed in the uncontrollable growth of emotional stress, the diversification of the field of problems, in which recreational bursts offered by entertainment complexes become an impetus for reflection on life, perception of everyday life in a different vision and achievement of the highest recreational effects (Kylymystyi, 2016). The activities offered by animation are aimed at nurturing the creative potential of people, stimulating their self-expression, activating a certain personal growth, even changing the focuses of life.

Animation appears as an antidote in the context of a negative worldview of the individual, changing outdated structures of understanding the routine of existence, in addition to counteracting social isolation and passivity. Animation frees from hypersensitivity to external events and connections with them, encourages the possibility of personal initiatives, one's own creative expression and stimulates the implementation of self-reflection in a constructive direction.

A single, indisputably true and ideal, animation concept or model, technology or technique that exhaustively harmonizes all aspects cannot be built (Maltsev, Khrypko, 2021), (Schindler, 2000). In each specific case, each individual person reveals their own Universe, a holistic world structure, with which a professional animator works, taking into account the range of interests and preferences, possibly limitations and problems with which the individual exists. The animator takes a person out of the feeling of their own, even comfortably limited world, into a benevolent expanded dimension of life, where general joy reigns, and emotions "ignite the blood", encouraging personality to feel their inner hidden strengths and capabilities, to a full-blooded feeling of their own "I".

Based on the synthetic analysis of the research sources, we will highlight the key types of animation:

– "*leisure-time animation*" – animation, which initiates the acquisition of a recreational effect from participation in entertainment and gives impetus to the discovery of the creative potential of the individual and its self-actualization;

– "*socio-cultural animation*" – animation, which initiates the acquisition of social and cultural experience, the formation of one's own cultural identification, the cohesion of people, the construction of effective interpersonal interactions and co-creation in groups;

– "*creative-expressive animation*" – animation, which initiates the revitalization of life through the participation of the individual in cultural and artistic initiatives, performances, flash mobs, theatrical productions, stage performances, dance and musical events, providing satisfaction from the determination of creativity (Smith).

Animation creates a comfortable friendly atmosphere, in which the field of general joy, life-affirming feeling of reality, hospitality, friendliness unfolds. Animators build friendly relations with recipients, giving an important inner sense of "one's own need", one's own uniqueness and uniqueness to each person. Guests can not only enjoy the embodiment of a festive event with a wide range of accompanying holiday attributes, or take part in amazing entertainment prepared by the recreation service (for example, in a tourist center), but also realize themselves as active creative people with an irrepressible desire for self-realization. Animation enables constructive and exciting communication with children, manifestations of special shades of feelings in the family, friendly relations, in other words, manifestations of the human in people, which in today's realities is very hidden, lurks somewhere deep in the heart. Animation is able to reveal in a person even what he hid from himself, and this is fundamentally important. Animation becomes an impulse for acquiring common pleasant emotions and experiences, on the one hand; distinctly bright personal ones, on the other.

"Active animateurs look to breathe life into situations rather than people. Like informal educators, they help to build environments and relationships in which people can grow and have a care for each other. In this there is also a close parallel with the orientation and activities of social groupworkers. Animateurs seek to *work with* people, situations and relationships. They direct their energies in a particular way. <…> the practice of animateurs has to be pretty sophisti-

cated if it is not to tip over into seeking to impose learning and change on others" (Shyber, 2021).

Professionals of the directorial and acting activities of the animation (in the English language animation is mostly associated with the work of directing; in French and Italian, it takes on a further meaning – it is linked to the activities of animateurs (Shyber, 2021)). service in the course of implementing entertainment-animation programs build clear coordination and agreement of its structural elements, which takes into account the socio-psychological characteristics of the contingent and ensures optimal interaction of guests within the limits of maximum activity and initiative. Actors-animators are expected to maintain maximum professional independence and demonstrate their own charisma in the pursuit of emotional enrichment of guests through pleasant experiences. In the context of building good communication, the animator must demonstrate refinement of manners, knowledge of etiquette of relationships at different levels, broad horizons, possession of a culture of thinking and expression, in addition, demonstrate the ability to present oneself and good taste, etc.

Today, the organization of animation activities proceeds from the fact that animation is the generation of a positive mood of the recipient to achieve a recreational goal, accordingly, there is a need for a wow effect – a guarantee of his further return. In this regard, the success of animation activities can be achieved by fulfilling a number of conditions. As one of the key components of the ''entertainment product" and the level of its professionalism, animation should be based on: availability of human resources, organizational manageability, planning, regulation.

It should be emphasized the duality of the animation phenomenon as:

– social therapy, the ideology of liberation from the experiences and worries of the individual "by the method of adaptation through participation", which has a pedagogical content in the direction of increasing self-awareness, self-development of a person, activation of his social creativity;

– the formation of an aesthetic perception of reality, cultural values, teaching artistic creativity.

In addition, it is important to introduce an aesthetic principle into the leisure and everyday life of the individual. At the same time, it is necessary to highlight the actualization of the individualization of the process of self-realization of the creative principle, when a person reveals his own cultural creative possibilities, the originality and uniqueness of his own ''I", the peculiarity of the cultural and spiritual development of the individual.

Animation becomes an effective socio-cultural tool of cultural activation.

Today, the trend of turning to the world experience of organizing appropriate, accessible and unobtrusive socio-cultural activities is becoming more and more relevant, which is caused by: a new understanding of the economic status of animation, transformation of spiritual and worldview foundations and orientations of society; social disintegration, negation of the value system, social orientation of personal development, etc.

Conclusions. Thus, from the position of expressing socio-cultural technologies of modernity, animation acquires particular relevance in creating the image of cultural events as social participation of the individual, which ensures the reorientation of the individual in terms of free time by exclusion into the socio-cultural space.

The current stage of socio-cultural development is usually characterized by many foreign researchers as overcoming a spiritual crisis. Animation appears as an antidote in the context of a negative worldview of the individual, changes in outdated structures of understanding the routine of life, in addition, as a counteraction to social isolation and passivity. Animation activates the feeling of joy of life, which is noticeably changing, as well as the desire for self-realization. Animation is aimed at nurturing the creative potential of people, stimulating their self-expression, activating a certain personal growth, even changing the focuses of life. Interest in animation art is only increasing and growing, it can become a very powerful idea in the future. The future of animation art seems to be very promising.

BIBLIOGRAPHY

1. Godlewski G., Kurz I., Mencwel A. Animacja i antropologia. *Animacja kultury. Doświadczenia i przyszłość* / Wójtowski (red.). Warszawa, 2002. S. 56–70.

2. Kłosowski W. Animacja i edukacja kulturalna. *Kierunek kultura. W strone żywego uczestnictwa w kulturze* / W. Kłosowski (red.). Warszawa, 2011. S. 53–60.

3. Килимистий С. М. Рекреаційні аспекти анімації в туризмі. *Культура і сучасність*. 2016. № 2. С. 110–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2016_2_21

4. Мальцев Д., Хрипко І. Потенціал оздоровчо-рекреаційних технологій при організації сімейного дозвілля. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2021. № 1. С. 44–49. DOI: https://doi.org/10.32652/tmfvs.2021.1.44-49

5. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» : Указ Президента України від 9 лют. 2016 р. № 42/2016. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/42/2016.10.

6. Schindler A. O. O istocie animacji. *Animacja społeczno-kulturalna wobec przemian cywilizacyjnych* / K. Hrycyk (red.). Wrocław, 2000. S. 10–16.

7. Шибер О. О. Креативна складова сучасних рекреаційно-дозвіллєвих практик. *Питання культурології* : зб. наук. пр. Київ, 2021. Вип. 38. С. 343–530. DOI: http://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.247181

8. Smith M. K. Animateurs, animation and fostering learning and change. *The encyclopaedia of informal education*. URL: https://infed.org/mobi/animateurs-animation-learning-and-change.

REFERENCES

1. Godlewski G., Kurz I., Mencwel A. (2002). Animacja i antropologia [Animation and anthropology]. *Animacja kultury. Doświadczenia i przyszłość* / M. Wójtowski (red.). Warszawa. s. 56–70. [in Polish].

2. Kłosowski W. (2011). Animacja i edukacja kulturalna [Animation and cultural education]. *Kierunek kultura. W strone żywego uczestnictwa w kulturze* / W. Kłosowski (red.). Warszawa. s. 53–60. [in Polish].

3. Kylymystyi, S. M. (2016). Rekreatsiini aspekty animatsii v turyzmi [Recreational aspects of animation in tourism]. *Kultura i suchasnist.* 2016. № 2. S. 110–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2016_2_21 [in Ukrainian].

4. Maltsev, D., Khrypko, I. (2021). Potentsial ozdorovcho-rekreatsiinykh tekhnolohii pry orhanizatsii simeinoho dozvillia [The potential of health and recreational technologies in the organization of family permission]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu.* 2021. № 1. S. 44–49. DOI: https://doi.org/10.32652/tmfvs.2021.1.44-49 [in Ukrainian].

5. Pro Natsionalnu stratehiiu z ozdorovchoi rukhovoi aktyvnosti v Ukraini na period do 2025 roku «Rukhova aktyvnist – zdorovyi sposib zhyttia –zdorova natsiia [About the National Strategy for Wellness Motor Activity in Ukraine for the period up to 2025 «Motor activity – a healthy lifestyle – the health of the nation] : Decree of the President of Ukraine, dated February 9 2016, N. 42/2016. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/42/2016.10. [in Ukrainian].

6. Schindler A. O. (2000). O istocie animacji [On the essence of animation]. *Animacja społeczno-kulturalna wobec przemian cywilizacyjnych* / K. Hrycyk (red.). Wrocław. s. 10–16. [in Polish].

7. Shyber O. O. (2021). Kreatyvna skladova suchasnykh rekreatsiino-dozvillievykh praktyk [Creative component of modern recreational and leisure practices]. *Pytannia kulturolohii* : zb. nauk. pr. Kyiv, 2021. Vyp. 38. S. 343–530. DOI: http://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.247181 [in Ukrainian].

8. Smith, M. K. Animateurs, animation and fostering learning and change. *The encyclopedia of informal education*. URL: https://infed.org/mobi/animateurs-animation-learning-and-change

УДК 378.147
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-23

Ірина САЛАТА,
orcid.org/0000-0002-2938-5210
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) isalatik62@gmail.com

Наталя ЄВТУШЕНКО,
orcid.org/0000-0002-3529-4171
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) eva.krog2010@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ключовим фактором успішного оволодіння іноземною мовою в даній статті розглядається формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови у студентів педагогічних закладів вищої освіти. Проблема мотивації вивчення англійської мови у студентів педагогічних вузів виступає як один із найважливіших напрямів освітньої політики в Україні. Представлене дослідження є актуальним на фоні викликів сучасної глобалізації, яка диктує необхідність самостійного, майбутнього вчителя в оволодінні іноземними мовами для їх професійного використання та інтеграції в міжнародний освітній простір. Акцент здійснено на використанні інтерактивних технологій, що пропонують інноваційний підхід до організації освітнього процесу. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про великий інтерес до питань мотивації в освітньому процесі. Водночас недостатньо висвітленим є питання про те, як інтерактивні технології впливають на розвиток мотиваційної сфери майбутніх фахівців, які навчаються за педагогічними спеціальностями. У роботі приділено увагу матеріалам наукових праць авторів з дослідження проблем інтерактивності в освітньому середовищі та її впливу на ефективність навчання. Висвітлено переваги основних підходів в інтерактивних технологіях, онлайн-платформах навчання, мультимедійних ресурсах, ігрових методах, групових проєктах, соціальних мережах. Відзначено, що використання підходів взаємодії допомагає підвищити рівень інтересу студентів, сприяти самостійності навчання та покращувати результати оволодіння комунікативними навичками. Представлено розроблені методичні рекомендації для педагогічних працівників щодо формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови за допомогою інтерактивних технологій. Загалом можна зробити висновок про необхідність системного використання інтерактивних технологій у освітньому процесі, адаптації їх до інтересів студентів та подальшого вдосконалення професійної підготовки вчителів. Дослідження доцільно проводити з розробки комплексних методологій для поєднання найкращих рис традиційних та інноваційних підходів у викладанні англійської мови.

Ключові слова: *інноваційне навчання, цифрові ресурси, педагогічна взаємодія, автономія у навчанні, комунікативна компетентність.*

Iryna SALATA,
orcid.org/0000-0002-2938-5210
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of English with Methods of Teaching
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) isalatik62@gmail.com

Natalia YEVTUSHENKO,
orcid.org/0000-0002-3529-4171
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of English with Methods of Teaching
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) eva.krog2010@gmail.com

FORMATION OF POSITIVE MOTIVATION TO LEARN ENGLISH FROM APPLICANTS FOR HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION USING INTERACTIVE TECHNOLOGIES

The key factor in successful foreign language acquisition discussed in this article is the formation of positive motivation for learning English among students of higher pedagogical education institutions. The issue of motivation for studying English in pedagogical university students emerges as one of the most important directions of educational policy in Ukraine. The presented study is particularly relevant against the backdrop of modern globalization challenges, which necessitate that future teachers acquire foreign languages for professional use and integration into the international educational space. Emphasis is placed on the use of interactive technologies, which offer an innovative approach to organizing the educational process. The analysis of recent studies and publications demonstrates a significant interest in issues of motivation in the educational process. However, insufficient attention has been paid to how interactive technologies influence the development of the motivational sphere of future specialists in pedagogical fields. This work highlights materials from scientific studies on the problems of interactivity in the educational environment and its impact on learning effectiveness. It discusses the advantages of key approaches in interactive technologies, online learning platforms, multimedia resources, game-based methods, group projects, and social networks. It is noted that the use of interactive approaches enhances student interest, fosters independent learning, and improves communicative skills acquisition. The article presents methodological recommendations developed for educators on forming positive motivation for learning English through interactive technologies. Overall, the findings underscore the necessity of systematically incorporating interactive technologies into the educational process, adapting them to the interests of students, and further improving the professional training of teachers. The study emphasizes the importance of developing comprehensive methodologies to integrate the best features of both traditional and innovative approaches to teaching English.

Key words: *innovative learning, digital resources, pedagogical interaction, autonomy in learning, communicative competence.*

Постановка проблеми. Формуванню позитивної мотивації сприяє вивчення англійської мови у студентів педагогічних закладів вищої освіти як одне з актуальних завдань сучасної методики навчання іноземних мов. Процеси глобалізації та інтеграції у світове співтовариство, а також інформаційно-комунікаційні технології змінюють вимоги до цієї професії. Педагоги мають бути не лише професіоналами у своїй галузі, але й здатними представити та інтегрувати себе в нові умови цифрової ери. Впровадження інтерактивних технологій у освітній процес, що забезпечують високі показники залученості та взаємодії студентів, виявилося одним із найпотужніших інструментів мотивації до вивчення англійської мови. Інтерактивні методи допомагають створити освітнє середовище для активної участі, критичного мислення, а також спілкування та розвитку деяких основних компетенцій, які будуть корисні для майбутньої професійної діяльності.

Мотивація вважається одним із провідних аспектів успішності навчання, що заснований на численних зовнішніх і внутрішніх факторах. Важливим аспектом сучасної освіти є формування внутрішньої мотивації, саме на основі інтересів і прагнень самого студента. Таким чином, інтерактивні технології виступають як ефективний інструмент, який допомагає зробити навчання більш доступним і відповідним реальним потребам.

Аналіз досліджень демонструє значну увагу до інтерактивних підходів і методів навчання, спрямованих на підвищення інтересу студентів. Зокрема, Т. Бичківська (2017) акцентує увагу на використанні інтерактивних методів для формування комунікативної компетенції, тоді як М. Григораш (2024) досліджує загальні шляхи підвищення мотивації до вивчення англійської мови. Важливим аспектом є врахування професійної орієнтації студентів, що відзначено у роботах С. Ефендієвої, А. Варданян, М. Мелащенка (2018) та О. Колодницької (2018), які зосереджуються на формуванні позитивної мотивації у студентів. Аналіз мотивації студентів немовних спеціальностей, проведений І. Іванченком і Т. Колесник (2014), О. Міненком, О. Крічкер і Н. Єремеєвою (2023), а також Л. Черниш (2019), демонструє необхідність адаптації інтерактивних технологій до специфіки різних навчальних дисциплін. У роботах А. Поліщука (2022) та Т. Шаргуна, Г. Бушка, Ю. Мосіної (2020) підкреслено

значення інтеграції інноваційних методів викладання у закладах освіти. Н. Яременко (2020) фокусується на використанні інтерактивних технологій у процесі навчання студентів немовних факультетів, зазначаючи їхню ефективність у покращенні комунікативних навичок.

Отже, попередні дослідження підтверджують актуальність інтерактивного підходу у викладанні англійської мови, однак залишають простір для подальшого вивчення впливу таких технологій на мотиваційну сферу студентів педагогічних спеціальностей.

Мета статті – розглянути особливості формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови у здобувачів вищої педагогічної освіти за допомогою інтерактивних технологій.

Виклад основного матеріалу. Формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови у студентів педагогічних закладів вищої освіти з використанням інтерактивних технологій є актуальною проблемою сучасної педагогіки. Мотивація є неодмінною складовою успішності процесу навчання. Але інтерактивні технології створюють необхідну атмосферу для активного залучення студентів до процесу навчання і, як наслідок, пробуджують інтерес до предмету.

Основою для виховання позитивної мотивації у прагненні до вивчення англійської мови є розвиток індивідуальних потреб у якісній професійній іноземній мові. Це, у свою чергу, стимулює постійне самовдосконалення (навчання впродовж життя) через реалізацію особистісно орієнтованого підходу, де студенти розглядаються як активні учасники пізнавального процесу, та через інтерактивні методи навчання. Такі підходи найбільш ефективно заохочують співпрацю, розуміння та доброзичливість, водночас забезпечуючи реальні можливості для реалізації персоналізованого навчання, таким чином покращуючи когнітивні здібності студентів, особливо у сферах отримання, аналізу та застосування інформації з різноманітних джерел. Крім того, ці методи культивують як колективний, так і індивідуальний досвід успіху (Колодницька, 2018: 53).

Перш ніж більш детально розглядати шляхи формування позитивної мотивації, необхідно спочатку визначити, що мотивація до навчання має два аспекти. По-перше, це внутрішня мотивація, що виникає всередині інтересу до самого предмету, або, з іншого боку, зовнішня мотивація, що виникає через певний зовнішній стимул, як-от оцінки чи винагороди. Для навчання англійської мови мають бути створені такі умови, які викликають обидва види мотивації.

З метою підвищення інтересу до вивчення іноземної мови варто використовувати наочність як один з прийомів формування мотивації. Сучасна педагогічна наука розглядає наочність як засіб пізнання, що ілюструє думку розвиває спостережливість, сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу. Водночас високий результат у мотивації до навчання дає технологія проведення інтерактивних занять із застосуванням мультимедійних технологій навчання. Важливим на даний момент стає оволодіння інформаційними і комунікаційними технологіями, що є необхідною умовою переходу до системи безперервної освіти (Григораш, 2024).

Інтеграція сучасних Інтернет-технологій у процес вивчення іноземних мов дозволяє студентам розвивати навички аудіювання та читання, сприяючи подоланню мовних бар'єрів через занурення в мовне середовище. Також заохочує дискусії та обмін на різні теми іноземною мовою поза межами аудиторних годин, зрештою сприяючи більшій мотивації для вивчення іноземної мови та сприяючи майбутньому успіху в професійній діяльності (Шаргун, Бушко, Мосіна, 2020).

Інтерактивні технології охоплюють освітні платформи, мультимедійні ресурси, онлайн-ігри та соціальні мережі. Використання таких інструментів підвищує інтерес студентів до вивчення англійської мови. У результаті ефективні навчальні матеріали стають не просто цікавими, а й корисними для навчання. Наприклад, інтерактивна робота в групах – дискусії та групові проєкти для вправ. Вони розвивають співпрацю, що дуже важливо для створення позитивної соціальної атмосфери у групі. Робота над проєктом – це багаторівневий підхід до вивчення мови, який охоплює читання, аудіювання, говоріння і граматику. Метод проєктів сприяє розвитку активного самостійного мислення студентів і орієнтує їх на спільну дослідницьку роботу. Метод проєктів формує у студентів комунікативні навички, культуру спілкування, уміння коротко і доступно формулювати думки, з розумінням ставитися до думки партнерів зі спілкування, розвивати вміння здобувати інформацію із джерел, обробляти її з допомогою сучасних комп'ютерних технологій, створює мовне середовище, сприяє виникненню природньої потреби у спілкуванні іноземною мовою (Іванченко, Колесник, 2014).

Також важливим аспектом є актуальність та інтерес студентів до процесу навчання. Викладач повинен зуміти спрямувати інтерес до цього аспекту використання сучасних технологій.

Наприклад, новини, останні культурні чи соціальні питання, що є цікавими для студентів.

Іншим мотивуючим фактором є розвиток системи підтримки та зворотного зв'язку. Педагоги повинні використовувати онлайн-платформи, щоб оцінювати прогрес учнів і ділитися власними думками та ідеями. Це суттєво підвищує рівень впевненості у студентів. У цьому випадку викладачі повинні надавати позитивні коментарі, які можуть мотивувати студентів на подальшу роботу над собою.

Вирішальною характеристикою педагога є здатність розробити окремий підхід, адаптований до потреб кожного студента. На успішність кожного заняття суттєво впливає професійна підготовка викладача, добір методів і прийомів навчання, що відповідають темі, що вивчається. При створенні набору інструментів, спрямованих на формування позитивної мотивації до вивчення іноземної мови, важливо розглядати людину в цілому, охоплюючи такі фактори, як потреба в мові, спосіб мислення, рівень розвитку та особистісні риси студентів. Формування позитивної мотивації до оволодіння іноземною мовою в основному залежить від кваліфікації педагога. Виключно висококваліфікований педагог здатний визначити ключові елементи, які формують мотивацію у вивченні іноземної мови, розпізнати педагогічні умови, які сприяють позитивній мотивації, а також розробити та впровадити комплексний набір педагогічних інструментів, які підвищують мотивацію серед студентів, які навчаються в нелінгвістичних сферах (Міненко, Крічкер, Єремеєва, 2023: 105).

Крім того, це є досягненням академічної свободи та саморегуляції. Інтерактивні технології забезпечують розвиток цих навичок, пропонуючи вивчати тему індивідуально та шляхом створення проєктів або проходження онлайн-курсів. Це змусить студентів відчути певний контроль над процесом навчання, а отже, покладе на них відповідальність за отримані результати, таким чином підвищуючи їхню мотивацію до навчання.

Важливо визнати, що впровадження інтерактивних технологій породжує кілька проблем: навіть короткий огляд матеріалу може зайняти багато часу; студентам часто не вистачає власних точок зору, а коли вони їх мають, можуть відчувати небажання ділитися ними з усією групою; багатьом студентам проблематично слухати інших і об'єктивно оцінювати різні думки; деяким важко приймати альтернативні точки зору або досягати компромісів; студентам часто складно адаптувати методи роботи; лідери групи беруть на себе контролюючу функцію, що призводить до того, що менш цілеспрямовані студенти стають пасивними учасниками; студенти з обмеженим словниковим запасом можуть зіткнутися з перешкодами при спробі сформулювати власні думки англійською мовою. Результати зусиль студентів не завжди ефективні, і передбачити ці результати складно. Крім того, часто виникає необхідність у подальшому вдосконаленні знань, умінь і навичок. Відповідно впровадження інтерактивних методів має відбуватися поступово, починаючи з більш простих підходів, одночасно використовуючи як фронтальні, так і групові методи, враховуючи особливості розвитку студентів. Щоб сприяти активній мовленнєвій взаємодії між студентами, важливо постійно наголошувати на тому, що кожна ідея має значення та що кожна людина є партнером у спілкуванні (Бичківська, 2017: 52).

Щоб досягнення позитивної стійкої мотивації щодо вивчення англійської мови було продуктивнішим, викладач повинен створити освітнє середовище, яке сприятиме підтримці внутрішньої мотивації студентів, залученню їх до активної діяльності та забезпеченню практичної цінності навчання. При цьому інтерактивні технології як засіб і як методична система відіграють усе більшу роль у підвищенні мотивації студента.

Мотивація має базуватися на уявленні студентів про реальні можливості застосування англійської мови у професійній діяльності та повсякденному житті. Перші заняття мають бути у формі дискусії, кейсу чи проєкту, завдяки якому студенти зможуть визначити потреби, цілі та очікування щодо курсу. Викладач представить навчальний план, підкресливши його важливість у розвитку особистісних і професійних компетентностей.

Заняття слід планувати так, щоб максимізувати взаємодію. Наприклад, наявність QR-кодів у мультимедійних презентаціях дозволяє отримати доступ до додаткових матеріалів, відео чи інтерактивних завдань. Конкурентні завдання в аудиторії можна створювати за допомогою онлайн-платформ, таких як Kahoot або Quizizz, щоб зацікавити та стимулювати конкурентоспроможність до досягнення високої продуктивності. Під час роботи зі студентами ефективно використовувати класичні опитування. Студентам не потрібно створювати обліковий запис, достатньо завантажити на веб-сайт www. kahoot. it та ввести PIN-код для гри. Вони отримують можливість грати, використовуючи справжні імена або обрати назву команди, якщо є бажання працювати у групі. Програма відстежує прогрес геймерів після виконання кожного завдання та визначає п'ятірку кращих гравців. Це додає елемент конкуренції (Яременко, 2020: 147–148).

Використання ігрових методів (рольових та імітаційних) дозволяє студентам відчути себе більш комфортно, застосовуючи англійську як у реальних, так і у модельованих ситуаціях. Наприклад, у рольовій грі «Медіація» ігровий процес моделює ситуації педагогічної взаємодії, коли, наприклад, майбутнім учителям доводиться використовувати англійську мову для вирішення конфлікту чи вирішення певної організаційної задачі.

Розширення студентської автономії має базуватися на більш практичних завданнях для вирішення реальних проблем. Наприклад, розробка міні-кейсів для онлайн-занять з англійської мови з використанням цифрових ресурсів. Завдання мотивує, розвиває навички, і водночас є досить корисним.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що інтерактивні технології є одним із чинників позитивної мотивації до навчання студентів англійської філології у педагогічних закладах вищої освіти. Використовуючи їх, можна побудувати освітнє середовище, яке розраховане на реалізацію інтересів студентів, активізацію їхньої пізнавальної діяльності та забезпечення ефективного засвоєння матеріалу. Інтерес серед студентів підвищується за допомогою інтерактивних технологій, що сприяють покращенню пізнавальної активності, критичного мислення та комунікативних навичок.

Для ефективного впровадження інтерактивних технологій потрібні кваліфіковані педагогічні працівники, які володіють не лише методичними, а й технічними навичками управління освітнім процесом в реальних умовах. Не менш важливою є адаптація змісту освіти до сучасних реалій та інтересів студентів, що сприяє розвитку їхньої внутрішньої мотивації та прагнення до самореалізації.

Подальші дослідження повинні враховувати оцінювання впливу інтерактивних технологій на навчальні досягнення студентів, мають бути продовжені в цьому напрямі з розробкою інтегральних методик оцінки ефективності на основі поєднання інноваційних і традиційних підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бичківська Т. М. Використання інтерактивних методів навчання у процесі формування комунікативної компетенції учнів на уроках англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»,* 2017. № 1 (64). С. 48–52.
2. Григораш М. Шляхи підвищення мотивації до вивчення англійської мови. *Наука. Освіта. Молодь.* 2024. URL: https:// library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2024/1/25.pdf
3. Ефендієва С. М., Варданян А. О., Мелащенко М. П. Формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови у студентів-медиків ВДНЗУ. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* Budapest, 2018. № 6 (64). PP. 26–29.
4. Іванченко І. Г., Колесник Т. П. Формування мотивації до вивчення іноземної мови у студентів немовних спеціальностей. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку агропромислового виробництва України в контексті інтеграції у світову економіку».* 2014. URL: http://ela.nati.org.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/621/i. ivanchenko% 20formuvan_motyvac.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Колодницька О. Д. Формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови (за професійним спрямуванням) у студентів медичних ВНЗ за допомогою інтерактивних технологій і методів навчання. *Медична освіта,* 2018, № 4, С. 52–55.
6. Міненко О. В., Крічкер О. Ю., Єремеєва Н. Ф. Формування мотивації вивчення англійської мови у студентів немовних спеціальностей. *Закарпатські філологічні студії,* 2023. № 30. С. 102–105.
7. Поліщук А. Формування позитивної мотивації до вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням майбутніми аграрними інженерами. *Молодь і ринок,* 2022. № 3 / 201. С. 178–183.
8. Черниш Л. М. Шляхи підвищення мотивації під час викладання англійської мови на немовних факультетах. *Педагогіка, психологія і соціологія*, 2019. № 1 (24). URL: http://surl.li/paobsu
9. Шаргун Т. О., Бушко Г. О., Мосіна Ю. С. Сучасні аспекти викладання англійської мови в технічних закладах вищої освіти (препринт). 2020. URL: https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9968a36b–284c–43ce-a7a2–6a558a913f4b / content
10. Яременко Н. В. Викладання англійської мови студентам немовних факультетів з використанням інтерактивних технологій. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис»,* 2020. № 11 (4). С. 145–149.

REFERENCES

1. Bychkivska T. M. (2017). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia u protsesi formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii uchniv na urokakh anhliiskoi movy [The use of interactive teaching methods in the process of forming the communicative competence of students in English lessons]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Seriia «Filolohiia»,* 1 (64). 48–52. [in Ukrainian].

2. Hryhorash M. (2024) Shliakhy pidvyshchennia motyvatsii do vyvchennia anhliiskoi movy [Ways to increase motivation to learn English]. *Nauka. Osvita. Molod*. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2024/1/25.pdf [in Ukrainian].

3. Efendiieva S. M., Vardanian A. O., Melashchenko M. P. (2018) Formuvannia pozytyvnoi motyvatsii do vyvchennia anhliiskoi movy u studentiv-medykiv VDNZU [Formation of positive motivation for learning English from medical students of VDNZU]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* Budapest, 6 (64). 26–29. [in Ukrainian].

4. Ivanchenko I. H., Kolesnyk T. P. (2014). Formuvannia motyvatsii do vyvchennia inozemnoi movy u studentiv nemovnykh spetsialnostei [Formation of motivation for learning a foreign language among students of infant specialties]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasni tendentsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy v konteksti intehratsii u svitovu ekonomiku».* URL: http://ela.nati.org.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/621/i.ivanchenko% 20formuvan_motyvac. pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

5. Kolodnytska O. D. (2018). Formuvannia pozytyvnoi motyvatsii do vyvchennia anhliiskoi movy (za profesiinym spriamuvanniam) u studentiv medychnykh VNZ za dopomohoiu interaktyvnykh tekhnolohii i metodiv navchannia [Formation of positive motivation to learn English (according to professional orientation) among students of medical universities using interactive technologies and teaching methods]. *Medychna osvita,* 4. 52–55. [in Ukrainian].

6. Minenko O. V., Krichker O. Yu., Yeremeieva N. F. (2023). Formuvannia motyvatsii vyvchennia anhliiskoi movy u studentiv nemovnykh spetsialnostei [Formation of motivation for learning English in students of infant specialties]. *Zakarpatski filolohichni studii,* 30. 102–105. [in Ukrainian].

7. Polishchuk A. (2022). Formuvannia pozytyvnoi motyvatsii do vyvchennia inozemnykh mov za profesiinym spriamuvanniam maibutnimy ahrarnymy inzheneramy [Formation of positive motivation to study foreign languages in the professional direction of future agricultural engineers]. *Molod i rynok*, 3 / 201. 178–183. [in Ukrainian].

8. Chernysh L. M. (2019) Shliakhy pidvyshchennia motyvatsii pid chas vykladannia anhliiskoi movy na nemovnykh fakultetakh [Ways to increase motivation while teaching English at infant faculties]. *Pedahohika, psykholohiia i sotsiolohiia*, 1 (24). URL: http://surl.li/paobsu [in Ukrainian].

9. Sharhun T. O., Bushko H. O., Mosina Yu. S. (2020). Suchasni aspekty vykladannia anhliiskoi movy v tekhnichnykh zakladakh vyshchoi osvity (preprynt) [Modern aspects of teaching English in technical institutions of higher education (preprint)]. URL: https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9968a36b–284c–43ce-a7a2–6a558a913f4b/content [in Ukrainian].

10. Yaremenko N. V. (2020). Vykladannia anhliiskoi movy studentam nemovnykh fakultetiv z vykorystanniam interaktyvnykh tekhnolohii [Teaching English to students of infant faculties using interactive technologies]. *Naukovyi zhurnal «Mizhnarodnyi filolohichnyi chasopys»,* 11 (4). 145–149. [in Ukrainian].

УДК 81'373.611:355.48:811.111:811.112.2:81'25
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-24

Оксана СЛАБА,
orcid.org/0000-0001-5155-4554
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) oksanavolod74@gmail.com

СЕМАНТИКА НЕОЛОГІЗМІВ ВОЄННОЇ СФЕРИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено порівняльний аналіз семантики неологізмів англійської та німецької мов, що відображається в сучасних умовах глобалізації, технічного прогресу та соціальних змін. Дослідження спрямоване на визначення особливостей семантичної структури неологізмів, способів їх створення та адаптації до сучасних реалій. Розглядаються ключові тенденції виникнення нових слів, звертається увага на домінування технологічної та соціокультурної лексики в англійській мові та її вплив на німецьку, зокрема через запозичення й калькування.

Англійські неологізми вирізняються лаконічністю, багатозначністю та універсальністю, що сприяє їх швидкій інтернаціоналізації. Німецькі неологізми характеризуються точністю, деталізацією та семантичною прозорістю завдяки складним словам і калькам.

Особлива увага приділяється військовим неологізмам, які відображають розвиток нових технологій та зміну характеру сучасних конфліктів. Англійські неологізми у військовій сфері характеризуються універсальністю та багатозначністю, що дозволяє їм швидко поширюватися в інших мовах. Німецькі ж, навпаки, зосереджуються на точності та деталізації, що показує прагнення їх творців чітко визначати новоутворені поняття.

Результати аналізу демонструють описовість німецькомовних неологізмів, виникнення яких спровокувала війна, тому вони відразу передають сутнісне значення слів. Англійську мову (глобальну для світової комунікації) можна вважати «донором» неологізмів, особливо якщо вони стосуються військової сфери. Вона пропонує широкий спектр сучасних термінів, які охоплюють сферу кібервійни, автономного озброєння та штучного інтелекту. Німецька мова адаптує їх під свою граматику і розширює семантичні межі неологізмів. Перелічені процеси підкреслюють культурні й мовні особливості аналізованих мов і сприяють розумінню механізмів розвитку сучасної лексики, зокрема військової, в контексті міжмовних впливів і глобальних тенденцій.

Ключові слова: *неологізми, глобалізація, мовна картина світу, адаптація, англійська мова, німецька мова.*

Oksana SLABA,
orcid.org/0000-0001-5155-4554
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) oksanavolod74@gmail.com

SEMANTICS OF MILITARY NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH AND GERMAN: A COMPARATIVE ANALYSIS

The article presents a comparative analysis of the semantics of neologisms in English and German, which is reflected in the modern conditions of globalization, technological progress and social change. The study is aimed at determining the peculiarities of the semantic structure of neologisms, ways of their creation and adaptation to modern realities. The key trends in the emergence of new words are analyzed, attention is drawn to the dominance of technological and sociocultural vocabulary in English and its influence on German, through borrowing and calquing.

English neologisms are distinguished by their conciseness, ambiguity, and versatility, which contributes to their rapid internationalization. German neologisms are characterized by precision, detail, and semantic transparency due to compound words and calques.

Special attention is paid to military neologisms that reflect the development of new technologies and the changing nature of modern conflicts. English military neologisms are characterized by their versatility and ambiguity, which allows them to spread rapidly in other languages. German neologisms, on the other hand, focus on precision and detail, which shows the desire of their creators to clearly define newly formed concepts.

The results of the analysis demonstrate the descriptive nature of German neologisms, which were created by the war, so they immediately convey the essential meaning of the words. English (a global language for world communication) can be considered a "donor" of neologisms, especially if they relate to the military sphere. It offers a wide range of modern

terms that cover the field of cyber warfare, autonomous weapons, and artificial intelligence. German adapts them to its grammar and expands the semantic boundaries of neologisms. These processes emphasize the cultural and linguistic peculiarities of the analyzed languages and contribute to the understanding of the mechanisms of development of modern vocabulary, including military vocabulary, in the context of interlingual influences and global trends.

Key words: *neologisms, globalization, linguistic picture of the world, adaptation, English, German.*

Постановка проблеми. Так вже традиційно склалося, що словниковий склад будь-якої мови оновлюється безперервно, адже вона, як суспільний феномен, миттєво реагує на інноваційні процеси, нові виклики та катаклізми й часто змушена називати явища та процеси, яких раніше не існувало і не відбувалося. Новоутворені лексичні одиниці, неологізми, стають засобом людської комунікації та дзеркалом доби, що змінюється. Ж. Колоїз пропонує розглядати їх як «все те нове, що характеризує зміни і розвиток мови» (Колоїз, 2002: 82), а вивчення їх семантики можна вважати життєвонеобхідним процесом, без якого неможлива адекватна комунікація у світі.

Несправедлива війна в Україні, що почалася в лютому 2022 року та триває ще й досі, спровокувала появу нової військової лексики та термінології, яка допомагає описати нову реальність в режимі онлайн. Військові неологізми все частіше зустрічаються у промовах високопосадовців і керівників світових держав, а також у стрічках новин, політичних ток-шоу, друкованих та онлайн публікаціях сучасних медіа, що завжди тримають руку на пульсі подій. Важливо, щоб інформація, яку вони транслюють, була зрозумілою. Саме тому семантика неологізмів військово-політичного дискурсу та механізми їх утворення становлять великий інтерес для дослідників, а їх вивчення завжди є актуальним і своєчасним.

Аналіз досліджень. Вивчення новоутворених слів є невід'ємною частиною роботи українських та закордонних лексикологів, роботи яких засвідчують високу «неогенність» або «неологічний бум» у світовому мовному дискурсі сучасності. Праці Ж. Колоїз, К. Городенської, Н. Клименко, Є. Струганець, О. Стишова, А. Нелюби, Д. Мазурик, Л. Кислюк та багатьох інших тому доказ. Науковці звертають увагу на семантику неологізмів, тобто вивчають значення нових слів або виразів, які з'являються у мові і досліджують, як нові слова наповнюються змістом, які концепти вони виражають і як вони адаптуються до вже існуючої семантичної системи мови.

Цілковито погоджуємося з думкою П. Мельника та М. Юрковської, що «одним із глобальних викликів, перед якими повстає сучасне людство, це військові конфлікти у гарячих точках по всьому світі. Важливим є усвідомлення необхідності правдиво й адекватно висвітлювати такі події, адже нерідко мова, за допомогою якої описуються та аналізуються мілітаризовані події, стає маніпулятивним інструментом в руках політиків, засобів масової інформації, військових експертів, істориків, письменників тощо. Відбір лексичних одиниць зі специфічною конотацією будуть визначати прагматику висловлювання» (Мельник, 2022: 137–138). В російсько-українській війні англомовний і німецькомовний світ чітко розуміє на чиєму він боці і яку ціну платить Україна за мирне життя держав-сусідів. В сучасних умовах мовна картина майже всього світу, а не лише нашої Батьківщини, переповнена війною. Цікаво простежити, як така новоутворена лексика корелюється у мовах наших союзників і дозволяє розуміти культурний контекст мовця в реаліях сьогочасності.

Саме тому **мета нашого дослідження** – порівняти семантику неологізмів сучасної англійської та німецької мов на матеріалі їх лексичного потенціалу, що виник під час війни та виявити їх спільні та відмінні риси.

Виклад основного матеріалу. Семантика неологізмів англійської мови характеризується низкою особливостей, які відображають сучасні тенденції розвитку мови в умовах глобалізації, технологічного прогресу та культурного впливу. Вона (семантика) має чітку технологічну спрямованість і, без перебільшення, може вважатися техноцентричною (*smartphone, blockchain, deepfake, quantencomputer*) та військовоорієнтованою. Їй притаманні метафоричність і символізм, тому англійські неологізми часто мають переносне значення, і можуть використовуватися у значно ширших контекстах. До прикладу, поняття «*Cloud*» (хмара) в англійській мові змінило своє значення від номінації природного явища до ключового поняття у сфері інформаційних технологій («*хмарні технології*»). «*Spam*» (*спам*) – від їжі (консервів) до небажаних електронних повідомлень.

Англійські неологізми характеризуються багатозначністю (полісемією), один і той самий неологізм може мати декілька значень залежно від контексту. Семантика англійських неологізмів залишається мінімалістичною та універсальною, що полегшує їх інтернаціоналізацію (*selfie, meme,*

podcast / селфі, мем, подкаст). Такі слова швидко входять до лексики інших мов без значної адаптації і є інтерактивними і динамічними.

Ще одна їх семантична особливість – глобальний характер. Нові слова є зрозумілими для багатьох культур завдяки глобальному впливу англійської мови у світі. Багато англомовних неологізмів мають широке значення, яке уточнюється лише в конкретному контексті, вони завжди орієнтуються на майбутнє і відображають прагнення своїх «творців» описати нові концепції, які тільки набирають значущості (*metaverse, transhumanism / метавсесвіт, трансгуманізм*).

Німецькі неологізми також відображають нові реалії, але більше фокусуються на внутрішніх семантичних ресурсах і деталізації понять: «*Wolke*» (*хмара*) адаптовано як «*Datenwolke*» (*хмарне сховище даних*). «Spam» залишається незмінним (запозиченням), але іноді йому дається пояснення, як-от «*unerwünschte Nachrichten*» (*небажані повідомлення*). Семантика неологізмів німецької мови має свої характерні риси, які відображають специфіку цієї мови, її структуру та культурно-соціальні особливості. Найперше, треба закцентувати увагу на точності та деталізації, специфічній рисі німецької, що свідомо тяжіє до точного виразу понять. Друга ознака – семантична прозорість. Значення німецьких неологізмів легко розуміється за складовими частинами слова. Німецька мова адаптує іншомовні (зокрема англійські) неологізми, створюючи кальки: *Smartphone – Klugtelefon* (хоча використовується й оригінальне слово *Smartphone*). Часто неологізми можуть бути дуже довгими через утворення складних слів (*Künstliche-Intelligenz-basierte Waffensysteme / системи озброєння на основі штучного інтелекту*). До них часто додаються «деталі» для точного вираження функцій або характеристик: «*Hyperschallwaffe (гіперзвукова зброя*) уточнює тип зброї.

Традиційно нові слова німецької мови мають однозначне тлумачення, що відображає соціокультурні реалії. Семантика німецьких неологізмів враховує локальні соціальні й культурні контексти. Наприклад, *Energiewende (енергетичний перехід)* – термін, пов'язаний з екологічними ініціативами. Або Datenschutz (захист даних) – актуальне поняття для німецькомовного суспільства, в якому значна увага приділяється конфіденційності.

З військовою лексикою все набагато складніше. Наведемо низку прикладів таких сучасних неологізмів англійської та німецької мов: *Battlefield Internet / інтернет на полі бою, Smart bombs / розумна бомба, Weaponized drone swarm / збройний рій дронів, Cyberespionage / кібершпигунство, Electronic warfare (EW) / Радіоелектронна боротьба (РЕБ), Deepfake warfare / фейкова війна, Quantum radar / квантовий радар, Weapons of directed energy / зброя спрямованої енергії, Information dominance / інформаційне домінування; Informationskrieg / інформаційна війна, Cyberabwehr – кіберзахист, Satellitenkrieg – війна із залученням супутників, Elektronische Kampfführung (EloKa) / електронна війна (аналог англійського Electronic warfare), Schwärmdrohne / рій дронів, Künstliche Intelligenz in der Kriegsführung / використання штучного інтелекту у військовій справі (AI in warfare), Hyperschallwaffe / гіперзвукова зброя, Tarnkappentechnologie / технологія невидимості або зменшення радіолокаційної помітності (Stealth technology).*

Маємо справу зі специфічним пластом мови, яким користуються військовослужбовці та зацікавлені особи для передачі та зберігання інформації про види озброєння, військовий колектив, звання, статути, нестатутні відносини в армії тощо. Вона є індикатором суспільно-політичних відносин і генератором найрізноманітніших неологізмів: науково-технічних термінів, найменувань політичних концепцій і військових доктрин, сленгових виразів і жаргону, без якого не обходиться жоден воєнний процес.

Нагадаємо, що для найбільшого військового альянсу НАТО, членами якого на сьогодні вважаються 32 світові держави, англійська є основною робочою мовою. Здійснене нами порівняння допоможе зрозуміти, як ключові англомовні терміни перекладаються чи адаптуються до національних вимог, а новоутворені терміни військової сфери уніфікуються між союзниками, щоб уникнути непередбачуваних ситуацій під час проведення міжнародних операцій.

Цікавим видається нам спостереження Великої А. та Киричук Н., що у 2022 році під впливом війни виникло багато нових слів, які стали неологізмами для англійської та німецької мов. Маються на увазі такі терміни, як «*rushism (rashism)*» – *рашизм*; «*rushist (rashist)*» – *рашист (російський фашист)*; «*ork (орк)*»; «"Gauleiter" – гауляйтер (синонімом можна вважати німецьке слово "Polizei"), яке використовувалося для нацистських чиновників під час Другої світової війни та набуло нового значення в умовах» повномасштабної російської агресії, котра триває» (Велика, 2023: 296–297].

Існує кілька важливих чинників, які впливають на виникнення і поширення неологізмів сучасної військово-політичної сфери. Розглянемо найголовніші із них:

Суперництво окремих видів та родів військ, для яких продуктивним є закодоване мовлення, що нерідко реалізується через військові неологізми.

Нові військові технології та їх впровадження в сучасних Збройних Силах (для позначення нових понять потрібна новоутворена лексика, або змінюється сенс вже існуючих історичних понять).

Так звана «лінгвістична економія» коли складні військово-політичні вирази або фрази скорочуються до одного-двох слів (*car bomb – vehicle-borne improvised explosive device / автомобільна бомба – вибуховий пристрій, встановлений в автомобілі терористами*).

Збройні конфлікти й політична напруга, які ініціюють появу нових слів. Наприклад, термін WMD – weapons of mass deception / зброя масової дезінформації» з'явився в активному вжитку під час війни в Іраку тощо.

Більшість військових неологізмів виникають в США та Великій Британії через залучення цих країн до міжнародних військових операцій. У Німеччині неологізми у військовій сфері часто адаптуються з англійської мови через членство в уже згадуваному нами НАТО. Наприклад, терміни на кшталт «Cyberkrieg» (кібервійна) з'являються як переклад чи адаптація. Англійські військові терміни переважно короткі, їх легко вимовляти. Наприклад, IED – Improvised Explosive Device, ROE – Rules of Engagement). Німецька мова, як і англійська, швидко адаптує нові терміни з військової тематики, хоча через свою граматику утворює значно складніші форми: *Kriegsführung der neuen Generation – війна нового покоління* (мається на увазі поєднання традиційних і сучасних методів ведення війни), *Selbstgebastelte Sprengvorrichtung (SGSV) – саморобний вибуховий пристрій* (аналог англійського IED).

Як в англійській, так і в німецькій мовах джерела виникнення військових неологізмів спільні. Їх появу провокує ***технологічний прогрес***, що в сучасному світі зосередив увагу на кібербезпеці та інформаційних технологіях і легалізував такі новоутворення як *кібервійна*, *телфішингова атака*, *information attack (анг.), Datenangriff (нім.)*; новітніх видах озброєння – *дронах, гіперзвукових ракетах, drone, hypersonic missile, Drohne, Hyperschallraketen* та штучному інтелекті: *зброя з підтримкою ШІ, AI-enabled weaponry, AI-fähige Waffen.* На другому місці стоять ***політичні та геополітичні зміни***, адже «трансформація» міжнародної політики та нові конфлікти створюють терміни для опису конкретних явищ: гібридна війна / hybrid war / Hybrid-Kriegsführung, операції сірої зони / gray zone operations / Grauzonenoperationen тощо.

Ще одне джерело – ***нові військові стратегії й тактики***, що активно розвиваються і супроводжується створенням нових термінів: *тактика роїння / macswarming tactics / macswarming Taktik; бліцкриг / blitzkrieg / Blitzkrieg*.

Появу нових слів забезпечують ***новітні військові альянси та стандартизація*** їх статутів і документації за зразками НАТО. До речі, англійська мова є основною для цього військового об'єднання держав, тому вимагає від держав-партнерів створення або запозичення стандартизованої термінології: *правила ведення бою / rules of engagement (ROE) / Einsatzregeln; спільні операції / special operations / Gemeinsame Operationen*.

Медіа та попкультура, кіно і відеоігри теж створюють і суттєво популяризують військові концепти: кіборги, космічна сила / cyborgs, space force / Cyborgs, Weltraumstreitkräfte.

Окрема розмова про ***евфемізми та політкоректність***, за допомогою яких приховується або пом'якшується значення, створюються евфемічні терміни: супутні збитки (побічна кінетична дія) / Collateral damage / Kollateralschaden, а також **науково-дослідницьку діяльність.** Не таємниця, що військові дослідницькі центри та лабораторії спеціально розробляють нові терміни для опису своїх результатів: автономні системи озброєння / autonomous weapons systems / autonome Waffensysteme тощо.

Якщо порівняти способи творення військових неологізмів у німецькій та англійській мовах, то можна простежити такі основні тенденції:

1. Перевага словоскладання (стелс-бомбардувальник – *Spirit Stealth Bomber* / *Der Tarnkappenbomber; не літальна зона – No-fly zone / Flugverbotszonen*). Чітко бачимо, що англійська мова послуговується комбінуванням слів, а німецька, використовуючи схожий механізм, утворює довгі складні слова:

2. Абревіація (абревіатури та акроніми). Англомовні неологізми творяться за допомогою скорочення комбінованих військових термінів (*система дальнього радіолокаційного виявлення й управління АВАКС / AWAX – Airborne Warning And Control System*). В німецькій мові подібні неологізми мають тенденцію адаптуватися до англійських відповідників, тому *AWAX* може бути перекладений як *Luftgestütztes Warn- und Kontrollsystem.*

3. Запозичення (Borrowing). Маємо на увазі німецьку мову, яка підпорядковує англійські терміни до німецької граматики та орфографії. Наприклад англ. *Drone* стає нім. *Drohne*. В англійській мові слово «*drone*» означає «безпілотник» (або «трутень» у прямому значенні). Німецька

мова адаптувала це слово, змінивши його відповідно до правил німецької орфографії, тому воно позиціонує себе як іменник жіночого роду.

4. Конверсія (Conversion) – це спосіб творення нових слів за допомогою зміни їх граматичної категорії (частини мови), але без зміни форми самого слова. У порівнянні з німецькою, англійська використовує цей спосіб дуже часто. До прикладу, іменник *Drone* легко може стати дієсловом *to drone – They surveyed the area to drone intelligence / Вони обстежили місцевість для проведення розвідки за допомогою дронів.*

5. Афіксація (Affixation). Обидві мови використовують префікси та суфікси для уточнення значення: надмілітаризація / Overmilitarization / *Übermilitarisierung*.

6. Винайдення нових слів (Coinage). Воно більше поширене для англійської (*Quadrocopter*), але й у німецькій можливі такі варіанти: *Vierrotor-Drohne (аквадрокоптер).*

Висновки. Порівняльний аналіз семантичного ряду англомовних і німецькомовних неологізмів, утворених під впливом війни показав, що англійська мова домінує як глобальне джерело військової термінології. Багато термінів утворилося саме в англійській завдяки її провідній ролі у військових технологіях, політиці та глобальній комунікації (йдеться про кібератаки, стелс-технології, війну безпілотників тощо). Англійські терміни часто запозичуються іншими мовами, зокрема німецькою, що відобразити уніфіковані поняття та явища.

Німецька мова адаптує запозичення до своєї системи, інтегруючи англіцизми та підпорядковуючи їх до своїх граматичних та орфографічних правил. Англійська мова гнучкіша у творенні неологізмів і утворює нові військові терміни через конверсію. Німецька надає перевагу словоскладанню з чіткою деталізацією. Тому в англійській мові військові неологізми часто відображають сучасну технологічну реальність, а в німецькій – мають деталізовану семантику, враховуючи історичну увагу до конкретності. Німецькі військові неологізми, як правило, описові, завдяки чому відразу передають сутність новоутворених понять.

Англійська мова часто виступає «донором» для військових термінів у глобальному просторі, німецька ж більше зберігає свою самобутність через адаптацію та власну словотворчу традицію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велика, А. М., Киричук, Н. В. Військово-політичні неологізми в сучасних англійській та українській мовах. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Innovations and prospects in modern science». Стокгольм, Швеція, 2023. С. 294–300.

2. Гладка В. А. Поняття «неологізм» у світлі сучасних лінгвістичних парадигм. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*, 2009. Вип. 11. С. 170–177.

3. Дзюбіна О. І. Типологічні принципи класифікації неологізмів у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 2018. Вип. 33(2). С. 38–40.

4. Колоїз Ж. До питання про диференціацію основних понять неології. *Вісник Запорізького ун-ту: Філологічні науки*. Запоріжжя, 2002. № 3. С. 78–83.

5. Ладоня К. Неологізми в українській мові: сутність, визначення, принципи класифікації та функціонування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 2018. Вип. 36(1). С. 38–40.

6. Мельник П., Юрковська М. Визначення поняття військової лексики та підходи до її вивчення URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11258/11148

7. Мураховська, О. М., Тесля, В. А. Емотивно-оцінна лексика репрезентації образу України в німецькомовній пресі: кваліфікаційна робота освітнього ступеня «магістр». Черкаси, 2020. 71 с.

REFERENCES

1. Velyka, A., Kyrychuk, N. (2023) Viiskovo-politychni neolohizmy v suchasnykh anhliiskii ta ukrainskii movakh. [Military and Political Neologisms in Modern English and Ukrainian] Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Innovations and prospects in modern science» 294–300. [in Ukrainian].

2. Hladka V. (2009) Poniattia «neolohizm» u svitli suchasnykh linhvistychnykh paradyhm. [The Concept of «Neologism» in the Light of Modern Linguistic Paradigms]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia: Filolohichna 11. 170–177. [in Ukrainian].

3. Dziubina O. (2002) Typolohichni pryntsypy klasyfikatsii neolohizmiv u suchasnii anhliiskii movi. [Typological Principles of Classification of Neologisms in Modern English] Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia, 33(2). 38–40. [in Ukrainian].

4. Koloiz Zh. (2002) Do pytannia pro dyferentsiatsiiu osnovnykh poniat neolohii. [On the Differentiation of the Basic Concepts of Neology] Visnyk Zaporizkoho un-tu: Filolohichni nauky, 3. 78–83. [in Ukrainian].

5. Ladonia K. (2018) Neolohizmy v ukrainskii movi: sutnist, vyznachennia, pryntsypy klasyfikatsii ta funktsionuvannia. [Neologisms in the Ukrainian Language: Essence, Definition, Principles of Classification and Functioning] Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia, 36(1). 38–40. [in Ukrainian].

6. Melnyk P., Yurkovska M. (2021) Vyznachennia poniattia viiskovoi leksyky ta pidkhody do yii vyvchennia. [Definition of military vocabulary and approaches to its study] URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11258/11148 [in Ukrainian].

7. Murakhovska, O., Teslia, V. (2020) Emotyvno-otsinna leksyka reprezentatsii obrazu Ukrainy v nimetskomovnii presi: [Emotional and Evaluative Vocabulary of Representation of the Image of Ukraine in the German-Language Press] kvalifikatsiina robota osvitnoho stupenia «mahistr». Cherkasy, 2020. 71 s. [in Ukrainian].

UDC 821.111(73)-31
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-25

Tetiana STAROSTENKO,
orcid.org/0000-0003-2343-105X
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the English Philology Department
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) Tinatroickaja@gmail.com

Alyona SHEVCHENKO,
orcid.org/0000-0002-9953-1906
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Practice of Oral and Written English
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) alyonageorgievna@gmail.com

MICROSYMBOLS AS A NARRATIVE DEVICE AND THE INTRICACY OF DETAIL IN THE NOVEL BY DON DELILLO *"WHITE NOISE"*

The article explores the role of microsymbolism and the intricate detailing in Don DeLillo's novel White Noise, shedding light on how these elements enrich the narrative's depth and complexity. By analyzing the nuanced interplay of symbols and their contextual significance, the study reveals layers of meaning that transcend surface interpretations. Such an approach provides a fresh perspective on White Noise, emphasizing its sophistication as a cultural critique and its relevance in contemporary literary discourse.

The study aims to uncover how microsymbolism and the poetics of detail in Don DeLillo's White Noise contribute to its exploration of hypermodern anxieties, consumerism, and existential crises. By analyzing the interplay between subtle narrative elements and broader thematic structures, it seeks to highlight the novel's aesthetic complexity and its critical engagement with postmodern cultural and philosophical concerns.

In White Noise, color symbolism serves as a subtle yet potent narrative device to underscore themes of modernity, mortality, and existential dread. The color white, often associated with purity, is ironically linked to sterility and the pervasive "white noise" of modern life, reflecting both the ubiquity of technology and the void of meaning. Grey signifies the blurred boundaries between life and death, as well as the monotony and ambiguity of hypermediated existence. Yellow, on the other hand, evokes decay and toxicity, exemplified by the airborne toxic event, symbolizing the lurking dangers of industrial and ecological collapse. Sound symbolism in the novel, such as the recurring hum of white noise, mirrors the characters' inability to escape the constant buzz of consumerism and fear of death. The swan, a classical symbol of grace, is subverted as it becomes associated with death and decay, echoing mythological narratives where swans are liminal creatures, often bridging life and the afterlife. This interplay between symbolic elements deepens DeLillo's exploration of how contemporary life is haunted by both ancient archetypes and new forms of existential uncertainty.

Key words: *symbolic detail, mythical motifs, transcendence, and the liminal spaces between life and death, the layers of meaning.*

Тетяна СТАРОСТЕНКО,
orcid.org/0000-0003-2343-105X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) Tinatroickaja@gmail.com

Альона ШЕВЧЕНКО,
orcid.org/0000-0002-9953-1906
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійського усного та писемного мовлення
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) alyonageorgievna@gmail.com

МІКРОСИМВОЛИ ЯК НАРАТИВНИЙ ЗАСІБ І ХИТРОСПЛЕТІННЯ ХУДОЖНІХ ДЕТАЛЕЙ У РОМАНІ ДОНА ДЕЛІЛЛО «БІЛИЙ ШУМ»

Стаття досліджує роль мікросимволізму та хитросплетінь деталізації у романі Дона Делілло «Білий шум», висвітлюючи, як вказані елементи збагачують глибину та складність наративу. Аналізуючи тонку взаємодію символів та їхнє контекстуальне значення, робота розкриває глибинні шари змісту. Такий підхід пропонує новий погляд на «Білий шум», підкреслюючи його витонченість як культурної критики суспільства та її значущість у сучасному літературному дискурсі.

Метою дослідження вивчення того, як мікросимволізм та поетика деталей у «Білому шумі» Дона Делілло працюють на розкриття тривог гіпермодерності, споживацтва та екзистенційної кризи. Аналізуючи взаємодію між тонкими наративними елементами та ширшими тематичними структурами, дослідження прагне висвітлити естетичну складність роману та його критичне залучення до постмодерних культурних і філософських питань.

У «Білому шумі» колірна символіка слугує тонким, але потужним засобом наративу, який підкреслює теми модерності, смертності та екзистенційного страху. Білий колір, зазвичай асоційований із чистотою, іронічно пов'язаний із стерильністю та всепроникним «білим шумом» сучасного життя, що відображає як поширеність технологій, так і внутрішню порожнечу особистості. Сірий символізує розмиті межі між життям і смертю, а також одноманітність і неоднозначність гіпермедіального існування. Жовтий, у свою чергу, викликає асоціації з розпадом і токсичністю, як це показано у випадку токсичної події, що символізує приховані загрози індустріального та екологічного колапсу. Звукова символіка роману, наприклад, повторюваний гул білого шуму, відображає нездатність персонажів уникнути постійного гулу споживацтва та страху смерті. Лебідь, класичний символ грації, трансформується у символ асоційований зі смертю та розпадом, перегукуючись із міфологічними структурами, де лебеді виступають лімінальними істотами, які поєднують життя та потойбіччя. Це переплетення символічних елементів поглиблює дослідження Делілло у сфері сучасного життя, сповнене як давніх архетипів, так і нових форм екзистенційної невизначеності.

Ключові слова: *символічна деталь, міфологічні мотиви, трансцендентність, лімінальні простори між життям і смертю, шари значення.*

Problem statement. Literary detail plays a crucial role in shaping fiction, often serving as the subtle but powerful building block that strengthens the narrative, deepens character development, and conveys the thematic essence of a work. These details often function as microsymbols – small yet potent carriers of meaning – that contribute to broader symbolic networks within a text (Barthes, 1977; Eco, 1976). Descriptive details bring settings to life, such as weather or architecture (Culler, 2007); character-focused elements reveal personality through subtle habits or belongings (Gérard Genette, 1997); and symbolic details infuse objects or actions with multilayered significance (Lotman, 1990). Theoretical perspectives underscore the role of these microsymbols, with structuralism analyzing their patterns to uncover universal storytelling structures (Levi-Strauss, 1974), while postmodernism disrupts traditional interpretations to explore fragmentation and irony (Baudrillard, 1994). Microsymbolism is evident in instances like a rose representing love, beauty, or mortality, or in color symbolism that amplifies mood and emotional resonance (Langer, 1953). These nuanced elements evoke atmosphere, foreshadow future developments, and contribute to cultural and historical authenticity, enriching the reader's engagement (Ricoeur, 1981). Intertextual references further extend the interpretive possibilities of microsymbols, inviting readers to co-create meaning and deepening the narrative's thematic complexity (Kristeva, 1986). Investigating the microsymbolism and the poetics of literary detail in Don DeLillo's *White Noise* (1985) is crucial for a deeper understanding of the novel, as these elements function as critical conduits for exploring the text's multifaceted engagement with modern and postmodern culture, technology, and existential concerns. In *White Noise*, microsymbols serve as markers of the pervasive, often invisible forces shaping modern life, including environmental disaster, media saturation, and the disintegration of clear boundaries between the real and the simulated. DeLillo's precise attention to detail creates an atmosphere of hyperreality, where each description functions not just as a visual or sensory marker, but as a pointer to deeper existential questions.

The analysis of the main studies and publications. Scholarly discourse on Don DeLillo's *White Noise* spans diverse themes, reflecting the novel's complexity and relevance to contemporary concerns. Environmental crises take center stage in the 2024 *De Gruyter* article by Mine Ömerali Uslu, "Airborne Toxicity in Don DeLillo's White Noise," which examines the ecological and human health implications of the airborne toxic event. Similarly, the intersection of postmodern life, technology, and mass media is explored in the 2023 *American Affairs Journal* piece by Julius Krein, the editor of the journal, "White Noise: Life in a Postmodern World," highlighting

themes of paranoia, consumerism, and media's impact on the American psyche. The 2019 works by Jenobia J. Britto, Dr. V. Sekar, and Mark Brown, published in *ResearchGate*, delve into the novel's meditation on death, addressing existential anxiety and the displacement of meaning in postmodernity, with death posited as a universal and immutable concept. Ross Maffey and Yugin Teo's 2017 *C21 Literature* article broadens this lens by exploring disaster and mortality in DeLillo's oeuvre, including *White Noise*. Advertising and consumer culture are critiqued in the *OpenEdition Journals* essay "Advertising and Ironic Distance in Don DeLillo's White Noise," authored by Adam Szetela**,** which situates late-XXth-century advertising as a framework for exploring character and societal dynamics. Finally, the 2023 study "Navigating the Hypermodern World of Don DeLillo's White Noise" by Andrew Terleckyj**,** published in *Athens Journals*, examines media's role in creating a fractured, hypermodern identity, underscoring the novel's enduring relevance in a world of simulacra and vanishing boundaries. Together, these studies reveal the thematic richness of *White Noise*, addressing its insights into environmental, existential, technological, and cultural anxieties.

The study of microsymbolism and the poetics of literary detail in Don DeLillo's *White Noise* represents a crucial yet underexplored avenue in literary scholarship, offering a new lens through which to examine the novel's thematic complexity and cultural critique. While existing studies have largely focused on its broader postmodernist concerns – such as media saturation, consumerism, and existential anxiety – the intricate web of subtle symbols and meticulously crafted details remains insufficiently analyzed. Investigating these elements could uncover how seemingly minor narrative features – like objects, colors, and gestures – function as symbolic nodes, encapsulating the novel's engagement with pervasive modern anxieties and the fragmentation of meaning. Such an approach would illuminate how DeLillo's precise attention to detail operates not merely descriptively, but poetically, shaping the reader's understanding of hyperreality, mortality, and the disintegration of personal and cultural coherence in the late XXth century. By addressing this gap, we can deepen the appreciation of *White Noise* as a text where the minutiae of language and imagery resonate with the broader philosophical and social concerns of postmodern life.

Statement of the task. The objective of investigating microsymbolism and the poetics of detail in Don DeLillo's *White Noise* is to uncover how the novel's subtle symbolic elements and carefully constructed descriptive elements contribute to its broader thematic and philosophical concerns. This study aims to analyze the ways in which minor details function as microsymbols, encapsulating the anxieties of hypermodernity, consumerism, and technological mediation, while also reflecting existential and ecological crises. By examining the poetics of detail, the research seeks to demonstrate how DeLillo's narrative techniques not only enrich the aesthetic texture of the novel but also serve as a critical framework for engaging with issues of identity, mortality, and the collapse of cultural and personal meaning in a postmodern context. Ultimately, the study aspires to fill a significant gap in literary scholarship by articulating the interplay between the micro-level narrative elements and the macro-level thematic structures within *White Noise*.

Presentation of the main material. In *White Noise*, Don DeLillo constructs a chronotope infused with a rich layer of literary details that exemplify postmodern traits. The novel's labyrinthine structure mirrors the closed, yet versatile, systems typical of American postmodernist works, where intersecting narrative pathways create an intricate web*: "The house, the car, the children, the job... were all connected... in ways we couldn't yet explain"; "We had entered a new phase of existence, a whole new way of being alive, and this fact, once fully realized, was not something we had the means to articulate"; "I am the walrus of the modern world. All these elements are shifting, have been shifting. A continual change, a constant redefinition"* (DeLillo, 1999). Irena Snihovska offers a significant perspective, arguing that the interaction between the author, text, and reader is heightened by the novel's incorporation of historical, social, and ideological contexts. Through postmodern techniques like intertextuality and self-parody, DeLillo uses familiar cultural codes to destabilize traditional worldviews and challenge mass cultural narratives. The manipulation of these codes creates an active dialogue with the reader, subverting stereotypes and inviting deeper reflection. This poetics of detail and symbolism not only builds the novel's rich thematic tapestry but also fosters an interpretive engagement that reveals the complexity of modern existence (Snihovska, 2018: 15–16).

In *White Noise*, the novel's temporal framework is intentionally elusive, yet several key textual markers provide subtle points of reference. One such anchor is Jack Gladney's founding of the "Hitler studies" department in 1968, which serves as a historical signpost. DeLillo further enhances this sense of temporal grounding by weaving historical figures into the narrative. These references, when coupled with biographical details, allow the reader to infer the broader his-

torical context. For instance, the mention of American presidents helps to further situate the narrative within a specific and recognizable historical period, subtly guiding the reader's understanding of the novel's temporal landscape: "*The chancellor went on to serve as adviser to Nixon, Ford and Carter before his death on a ski lift in Austria*" (DeLillo, 1999: 15). Furthermore, the novel incorporates references to the deaths of real-life cultural icons, such as American actor James Dean (who passed away on September 30, 1955) and singer Elvis Presley (who died on August 16, 1977). These allusions to historical figures serve two key purposes: they anchor the narrative more firmly in the realm of reality, while also providing the author with a means of subtly signaling a particular temporal context.

A notable characteristic of the novel's setting is the lack of a specific geographical pinpointing for the events. However, as John Pistelli suggests, certain place names within the text, such as *Iron City* (a brewery in Pittsburgh) and *Germantown* (a village in Wisconsin), evoke the imagery of the Rust Belt and the Upper Midwest. This spatial ambiguity aligns with the novel's thematic preoccupation with the erosion of labor and the loss of industrial expertise (Pistelli, 2018).

The novel's central characters, Jack Gladney and his wife, Babette, meander through the urban landscape of Blacksmith, traversing a series of locations – *home, college, supermarket, hospital*, and others – each serving as a temporary refuge from their pervasive existential anxieties concerning death. Despite this mobility, much of the narrative remains anchored within their *domestic space*, with the kitchen and bedroom emerging as the central areas of activity. Conversely, the rest of the household is dominated by an accumulation of objects that evoke a sense of melancholy and displacement in the protagonist.

David Alworth argues that at its core, *White Noise* explores the complex interplay between humans and various *"nonhumans"* – technological devices like *televisions, clocks, radios,* and household appliances such as *refrigerators and garbage chutes*, along with larger environmental anomalies like the *"Airborne Toxic Event."* Within the post-industrial framework of the novel, objects gain disproportionate significance, while human presence is diminished, contributing to a pervasive subconscious unease (Alworth, 2010: 307).

The *"Mid-Village Mall" supermarket* is a central symbol of urban life in Blacksmith, serving as the heart of the community. Echoing Jean Baudrillard's theory on hypermarkets in capitalist societies, the supermarket becomes a space where all aspects of life – *work, leisure, food, media,* and *culture* – are integrated into a single homogeneous environment, reflecting the operational simulation of social life. This setting functions almost as a temple, where residents of all backgrounds congregate, united by the continuous cycle of consumption, resembling a religious ritual. During his visit to the supermarket, Jack Gladney's colleague, Professor Murray Jay Siskind, embarks on a philosophical contemplation of the place's deeper meaning, asserting: *"This place recharges us spiritually, it prepares us, it's a gateway or pathway"* (DeLillo, 1999: 63); *"Look how well-lighted everything is. The place is sealed off, self-contained. It is timeless*" (DeLillo, 1999: 64).

The novel's linear structure, divided into three parts, hints at Christian apocalyptic themes, with each section highlighting a key event. The first part, *"Waves and Radiation"*, explores the negative impact of these advancements on society. In the second, *"The Airborne Toxic Event"*, DeLillo introduces a reckoning for humanity's reckless exploitation of scientific achievements. The final section, *"Dylarama"*, ironically portrays the protagonist's return to normalcy after committing a crime, underscoring the novel's apocalyptic tone, where even disaster fails to prompt societal change.

The novel is permeated with a multitude of well-established brand names *("The National Enquirer", "The National Express", "The Globe", "The World", "The Star",* a chewing-gum *"Mentho-Lyptus",* tooth paste *"Ipana family",* gas station *"Socony Mobil")*, acting as poignant symbols of a consumer-driven society. Furthermore, the motif of trash in the novel emerges as a critical symbol, reflecting the repercussions of unchecked consumerism. The Gladney family's home is inundated with an excess of superfluous possessions, yet this accumulation does little to curb their incessant desire for further material acquisitions. The impetus behind their purchases is not rooted in genuine necessity but in the act of monetary exchange for goods. Consumption becomes a source of false contentment and a semblance of life's meaning, providing the characters with a superficial sense of well-being and existential satisfaction: "*it seemed we had achieved a fullness of being that is not known to people who need less, expect less, who plan their lives around lonely walks in the evening*" (DeLillo, 1999: 36).

The pervasive effects of consumption, embodied in the form of waste, are starkly represented in the decaying landscapes of *Iron City's neglected railway*. At the stations, discarded plastic cups litter the ground, carelessly thrown out of train windows by passengers. Furthermore, the names of the towns – *Blacksmith* and *Iron City* – invite a deeper symbolic interpretation. The term "Blacksmith," which literally

refers to a craftsman, may allude to the idea that the Blacksmith is the creator of Iron City. Alternatively, this juxtaposition could suggest that the fate of Blacksmith is inextricably tied to that of Iron City, implying that the former, like the latter, is doomed to inevitable decline.

Altogether, Babette's use of the mysterious drug *"dilar"* reflects the futile pursuit of relief from existential fear. Despite being aware of the drug's health risks, she continues to take it, only to find that it does not quiet the internal noise of anxiety. However, its side effect – Willy Mink's inability to distinguish words from reality after an overdose – emphasizes the real consequences of attempting to escape from one's inner turmoil.

The main characters in the novel are defined by *symbolic details that critique their superficial lives*. Jack Gladney, for example, changes his name by adding letters (J. A. K. Gladney) as part of his career advancement, an allusion to President Harry S. Truman's invention of the initial "S" to lend gravitas to his name. Jack also presents a false persona by wearing a black academic robe and large dark sunglasses, which make him almost unrecognizable to his colleagues when he is not in his academic attire. As the head of the Department of Hitler Studies, despite lacking expertise in German, his research is shallow and does not address the origins or development of Nazism. In this way, Gladney exemplifies the idea of a simulacrum, constructing an identity that is far removed from his true self.

In the portrayal of Babette, particular emphasis is placed on her hair, highlighting it as a significant aspect of her character's visual identity: "*Her hair is a fanatical blond mop, a particular tawny hue that used to be called dirty blond*" (DeLillo, 1999: 36). The character's depiction evokes a clear allusion to Marilyn Monroe, with her blonde hair, the objectification and sexualized gaze from men, and her dependence on pills, all of which mirror aspects of the iconic American film star's persona.

Simultaneously, Heinrich, Jack's 14-year-old son, notably begins balding at a young age, which prompts Jack to consider the harmful effects of their environment. Jack also gives Heinrich a German name, hoping it will provide him with future success and protection. Meanwhile, Janet Savory, Jack's second wife and Heinrich's mother, is involved in a religious sect's financial affairs and adopts the name *"Mother Devi,"* reflecting the Hindu symbol of the mother goddess. In the novel, most characters become simulacra, presenting constructed identities, with the exception of Wilder, Babette's young son, who remains untouched by the commodified world of adulthood.

The *"Zumwalt" pistol*, given to Jack by Babette's father, serves as a key symbol in the narrative, invoking the dramatic principle of *"Chekhov's gun,"* where a weapon introduced early on must eventually be fired. As Jack becomes increasingly paranoid, perceiving enemies around him, the pistol ultimately becomes a tool for crime. He shoots Willy Mink twice (intending three shots) and stages a suicide, but when Mink survives, Jack is struck by the third bullet. This unforeseen outcome forces Jack to confront reality and awakens his humanity, as he experiences compassion, remorse, and mercy. The pistol and the motif of mutual violence between characters symbolize nuclear weapons, reflecting humanity's dangerous dependence on them, where possession not only offers protection but also carries the imminent threat of retaliation, underscoring the uncontrollable nature of such power, capable of destroying even superpowers.

In *White Noise*, color functions as a significant artistic detail, with the dominant hues of white, black, and gray evoking a bleak post-industrial world reminiscent of black-and-white television. The color white, in particular, symbolizes multiple layers, primarily linked to the concept of white noise. As Irena Snihovska observes, white noise embodies both the static hum of media and the pervasive electric waves that characterize modern life (Snihovska, 2018). Color and light in the novel serve to reflect the characters' psychological states, representing their monotonous, colorless existence in a world dominated by technology. White, in this context, symbolizes the death of the soul, the looming threat of technology, and existential doom. This theme of "death" is further explored through the symbolic presence of a white swan, which appears throughout the text: "*Shouldn't death, I thought, be a swan dive, graceful, white-winged and smooth, leaving the surface undisturbed?"* (DeLillo, 1999: 32). The white swan is a rich and multifaceted symbol across various mythologies and cultural traditions, often representing themes of death, transformation, and transcendence. In Greek mythology, the swan is associated with Apollo and the "swan song," symbolizing the soul's transition to a divine realm. Norse mythology connects swans to the Valkyries, representing the elevation of warriors to Valhalla. In Hinduism and Buddhism, the swan (hamsa) symbolizes the soul's ability to discern truth and navigate the journey of life and death. Celtic mythology links swans with the Otherworld, embodying endurance and the cyclical nature of life and death, while in Slavic folklore, swans serve as messengers between the living and the dead. Across these traditions, the white swan embodies beauty, purity,

and the soul's eternal journey, making it a potent symbol of mortality and transcendence. In the thirty-third chapter, death is personified through the figure of an extraordinarily pale (almost white) individual. Thus, *White Noise* takes on a metonymic quality, inviting a range of interpretations due to the evolving symbolic significance of the color white. In the context of the novel, white is not merely a color but a representation of the soul's decay, embodying a pervasive sense of inevitable fate brought about by the advancements of technological progress.

In the novel, black is contrasted with white, symbolized by Jack Gladney's attempt to mask his fear of death and lack of identity through dark sunglasses. The color gray, linked to Willy Mink, whom Babette calls Mr. Gray, represents his liminal state between life and death.

Additionally, the novel features vivid landscapes, notably scenes of unnaturally prolonged and bright sunsets, highlighting the surreal and unsettling atmosphere, as exemplified by Babette's reaction following an airborne toxic event: "*We're not at the edge of the ocean or desert. We ought to have timid winter sunsets. But look at the blazing sky. It's so beautiful and dramatic. Sunsets used to last five minutes. Now they last an hour*" (DeLillo, 1999: 267). Apocalyptic motifs emerge, especially through vivid sunsets reminiscent of explosions. In *White Noise*, anomalies reflect humanity's technological intrusion into nature, with beautiful yet ominous sunsets symbolizing an impending danger. Heinrich's fear of rain as radioactive fallout and his hair loss reinforce his bleak worldview. The transformation of the Gladneys' peaceful forest into a noisy highway further emphasizes the impact of technological progress. Overall, DeLillo's detailed character portrayals and contrasting landscapes underscore the dissonance of post-industrial American society.

The conclusion and investigation perspectives. Thus, in his *White Noise*, Don DeLillo intricately employs microsymbolism and the poetics of detail to explore the anxieties of modern / postmodern existence. The novel's nuanced use of color, particularly white, black, and gray, along with mythical motifs like the pale swan, serve as powerful metaphors for the characters' fragmented identities and existential struggles. The symbolism of color becomes a tool through which DeLillo explores themes of death, transcendence, and the liminal spaces between life and death, with the gray tones of characters such as Willy Mink reflecting a state of existential suspension. The recurring images of sunsets, while initially beautiful, conceal a deeper, apocalyptic undertone, suggesting the hidden dangers lurking beneath the surface of seemingly serene realities.

Through these carefully crafted details, DeLillo moves beyond the realm of plot and character to depict the pervasive disintegration of meaning and the collapse of boundaries between the tangible and intangible. These small symbols – whether they are the reflective surfaces of glass, the colors of the sky, or the transformation of landscapes – create a textured world where the very fabric of existence feels permeable, unstable, and threatened by the unknown. In doing so, the novel uses the poetics of detail to articulate the pervasive sense of doom and uncertainty that defines postmodern life, where the mythical and the ordinary coexist in a blurred, increasingly indistinguishable space.

DeLillo's focus on these subtle yet profound elements is central to understanding *White Noise* as more than a narrative of apocalyptic anxiety; it is a meditation on the erosion of meaning, the dissolution of traditional values, and the profound dislocation inherent in the human condition today. Analyzing the microsymbolism and the poetics of detail provides essential insight into the novel's larger critique of postmodern existence, characterized by a loss of selfhood and an overwhelming sense of alienation.

BIBLIOGRAPHY

1. Alworth D.J. Supermarket Sociology. *New Literary History*. 2010. Vol. 41. № 2. P. 301–327.
2. Barthes R. *Image, Music, Text.* Fontana Press, 1977. 220 p.
3. Baudrillard J. *Simulacra and Simulation.* Semiotext(e). University of Michigan Press, 1994. 164 p.
4. Cotterel A. The Encyclopedia of World Mythology. Lorenz Books, 2004. 512 p.
5. Culler J. *The Literary in Theory.* Stanford University Press, 2007. 276 p.
6. DeLillo D. *White Noise*. Pinguin Books, 1999. 524 p. URL: https://irp.cdn-website.com/6b820530/files/uploaded/White%20Noise%20by%20Don%20DeLillo.pdf (viewed 05.01.2025).
7. Eco U. *A Theory of Semiotics.* Indiana University Press, 1976. 354 p.
8. Genette G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation.* Cambridge University Press, 1997. 427 p.
9. Kristeva J. *Word, Dialogue, and Novel.* Semiotext(e). New York: Columbia Press. 1986. 61 p.
10. Langer S. K. *Feeling and Form: A Theory of Art Developed from Philosophy in a New Key.* Charles Scribner's Sons, 1953. 431 p.
11. Levi-Strauss C. *Structural Anthropology.* Basic Books, 1974. 410 p.

12. Lotman, Y. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture.* Indiana University Press, 1990. 288 p.
13. Pistelli J. *Don DeLillo, White Noise*. URL: https://johnpistelli.com/2018/02/25/don-delillo-white-noise/ (viewed 06.01.2-25).
14. Ricoeur P. *Time and Narrative, Vol. 1.* The University of Chicago Press, 1981. 274 p.
15. Snikhovska I.E. Manifestations of the intertextual play in the modern American novel. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 3, Т. 3, С. 11–16.

REFERENCES

1. Alworth, D.J. (2010). Supermarket Sociology. *New Literary History*, Vol. 41, № 2, P. 301–327.
2. Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text.* Fontana Press. 220 p.
3. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation.* Semiotext(e). University of Michigan Press. 164 p.
4. Cotterel, A. (2004). The Encyclopedia of World Mythology. Lorenz Books. 512 p.
5. Culler, J. (2007). *The Literary in Theory.* Stanford University Press. 276 p.
6. DeLillo, D. (1999). *White Noise*. Pinguin Books, 524 p. URL: https://irp.cdn-website.com/6b820530/files/uploaded/White%20Noise%20by%20Don%20DeLillo.pdf (viewed 05.01.2025).
7. Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics.* Indiana University Press. 354 p.
8. Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation.* Cambridge University Press. 427 p.
9. Kristeva, J. (1986). *Word, Dialogue, and Novel.* Semiotext(e). New York: Columbia Press. 61 p.
10. Langer, S. K. (1953). *Feeling and Form: A Theory of Art Developed from Philosophy in a New Key.* Charles Scribner's Sons. 431 p.
11. Levi-Strauss, C. (1974). *Structural Anthropology.* Basic Books. 410 p.
12. Lotman, Y. (1990). *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture.* Indiana University Press. 288 p.
13. Pistelli, J. *Don DeLillo, White Noise*. URL: https://johnpistelli.com/2018/02/25/don-delillo-white-noise/ (viewed 06.01.2-25).
14. Ricoeur, P. (1981). *Time and Narrative, Vol. 1.* The University of Chicago Press. 274 p.
15. Snikhovska, I.E. (2018). Manifestations of the intertextual play in the modern American novel. *Zakarpatski fililologichni studii* Vol. 3. T. 3. Pp. 11–16.

УДК 811.16.3
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-26

Сергій ТЕРЕЩЕНКО,
orcid.org/0000-0001-5940-725X
доктор філософії,
молодший науковий співробітник
Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України
(Київ, Україна) tereshenkos.st@gmail.com

ФРАЗЕМІКА ІДІОСТИЛЮ В. КОРОТКЕВИЧА ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ФРАЗЕМНОГО ФОНДУ СУЧАСНОЇ БІЛОРУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Для дослідження основної теми нашої наукової розвідки в статті порушено широкий ряд проблем, що на загальному рівні поділяються на власне мовознавчі та екстралінгвістичні. До перших належать теоретичні питання фраземної норми, фраземного фонду, їх поповнення новими одиницями, а також ролі й значення конкретного автора ілюстративного матеріалу при укладанні словників. До екстралінгвістичних факторів належать жорсткі цензурні обмеження в умовах тоталітарного режиму в сучасній Білорусі, що перевершили заборони радянського періоду. Так до списку екстремістських матеріалів потрапляють навіть тексти класиків білоруської літератури XIX ст., а цензурування відбувається якнайшвидше на всіх рівнях, від преси та видавництв, до корпусу текстів, унеможливлюючи спроби об'єктивних наукових досліджень. Увагу зосереджено на текстах визнаного класика білоруської літератури другої половини XX ст. В. Короткевича. Його твори стали вагомою частиною при творенні білоруського національного міфу, а фразеологічна підсистема ідіостилю цього автора, без сумніву, заслуговує на ретельний аналіз в контексті значення для білоруського словникарства, зокрема в галузі фразеології. Досліджено особливості вживання фразеологічного матеріалу, що є складовою ідіостилю Володимира Короткевича і всередині тексту, і на рівні корпусної лінгвістики. Показано рівень частотності вживання цих одиниць у межах корпусу текстів білоруської мови. Багато фразеологізмів, що вживав цей автор стали популярними й упізнаваними для носіїв білоруської мови. В. Короткевич послуговувався такими одиницями, додаючи своїм художнім текстам колориту, надаючи їм особливих відтінків і хоча найпопулярніші з цих фразеологізмів не є авторськими новотворами, вони лишають помітний слід в ідіостилі цього письменника. Автор вдало використовував засоби фразеології для ознайомлення читачів зі специфікою історичних реалій, що наявні в сюжетах його творів. Історичні романи є лише однією зі сторін різноманітної творчості письменника, проте саме вони найбільш потерпають від цензури, заборон та негласного замовчування. Тему білоруської історії та національної ідентичності В. Короткевич зображав настільки детально, що відповідно до контексту застосовував увесь спектр мовних засобів, зокрема й фразеологічні одиниці.

Ключові слова: *фразеологія, фразеологізм, Володимир Короткевич, білоруська мова, білоруська література, цензура, корпус текстів.*

Serhii TERESHCHENKO,
orcid.org/0000-0001-5940-725X
Doctor of Philosophy,
Junior Researcher
O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) tereshenkos.st@gmail.com

PHRASEMICS OF IDIOSTYLE V. KOROTKEVYCH AS A SOURCE OF SUPPLEMENTATION OF THE PHRASEOLOGICAL FUND OF MODERN BELARUSIAN LITERARY LANGUAGE

In order to study the main topic of our research, the article raises a wide range of problems, which are generally divided into linguistic and extralinguistic ones. The first ones include theoretical issues of phraseological norm, phraseological fund, their replenishment with new units, as well as the role and significance of a specific author of illustrative material when compiling dictionaries. Extralinguistic factors include strict censorship restrictions in the conditions of the totalitarian regime in modern Belarus, which exceeded the prohibitions of the Soviet period. Thus, even the texts of the classics of Belarusian literature of the XIX-th century fall into the list of extremist materials, and censorship occurs as quickly as possible at all levels, from the press and publishing houses to the corpus of texts, making attempts at objective scientific research impossible. Attention is focused on the texts of famous classic of Belarusian literature of the second half of the XX-th century. V. Korotkevych. His works became an important part in the creation of the Belarusian national myth, and the phraseological subsystem of this author's idiostyle, without a doubt, deserves a thorough analysis in the

context of its significance for Belarusian vocabulary, in particular in the field of phraseology. The peculiarities of the use of phraseological material, which is a component of the idiostyle of V. Korotkevych, both within the text and at the level of corpus linguistics, have been studied. The level of frequency of use of these units within the corpus of texts of the Belarusian language is shown. Many phraseological units used by this author were popular and recognizable to Belarusian speakers. V. Korotkevych used such units, adding color to his artistic texts, giving them special shades, and although the most popular of these phraseological units are not the author's innovations, they leave a noticeable mark in the idiostyle of this writer. The author successfully used the means of phraseologisms to acquaint readers with the specifics of historical realities that are present in the plots of his works. Historical novels are only one side of the writer's diverse creativity, but they suffer the most from censorship, bans and tacit silencing. The topic of Belarusian history and national identity V. Korotkevych depicted in such detail that, in accordance with the context, he used the entire range of linguistic means, including phraseological units.

Key words: *phraseology, phraseologism, Volodymyr Korotkevych, Belarus language, Belarus literature, censorship, corpus of texts.*

Постановка проблеми. Питання фраземної норми охоплює багато аспектів і потребує численних роз'яснень та уточнень. Наприклад, можна було б уважати цілком правильним твердження, що фраземна норма відображена й зафіксована у фразеографічних кодексах. Проте вже на цій стадії виникає проблема, адже навряд чи до норми можна зарахувати одиниці з діалектних фразеологічних словників. Водночас відкритим залишається питання про кодифіковані фразеологічні одиниці (далі – ФО), що потрапили до тлумачних і перекладних словників, але так і не засвідчені у фразеографічних кодексах.

Аналіз досліджень. На думку білоруського фразеолога й фразеографа І. Лепешева, фразеологічну норму треба розуміти як «традиційне, однотипне й рівноцінне вживання фразеологізмів, прийняте в певний період мовним колективом і усвідомлене ним як правильне й зразкове» (Лепешаў, 1998: 234). На уточнення своєї позиції науковець додає, що до поняття фразеологічної норми належать правильність вибору фразеологізму, оптимальність його застосування зі збереженням властивих йому особливостей (Лепешаў, 1998: 234). Беручи за основу цю думку, важливо звернути увагу на докладну фіксацію ФО на всіх стадіях її функціонування та виявити першу фіксацію писемного вживання звороту. Проте, як зазначає О. Скопненко: «Ні в білоруському, ні в українському мовознавстві поки що не напрацьована потрібна база матеріалів (авторських словників, конкордансів, корпусів та ін.) з першим фіксуванням певної одиниці» (Скопненко, 2020: 168). Далі науковець вказує, що перша фіксація одиниці ще не свідчить про те, що вона закріпилася в літературній мові й беззаперечно відповідає її нормам. Важливе значення має джерело фіксування одиниці (тексти певного визначного письменника, великі загальномовні словники, граматики, орфографічні кодекси, авторитетні періодичні видання та ін.) і його здатність впливати на подальше формування традиції літературної мови (Скопненко, 2020: 169). З цього робимо висновок, що перше фіксування є лише наріжним каменем для зарахування ФО до фраземної норми. На наступних етапах важливо засвідчити зворот у фразеографічних джерелах в екземпліфікації на матеріалі текстів художньої літератури та публіцистики. У цьому питанні не можна нехтувати й узусом – «сукупністю варіантів фразеологізмів у національній мові загалом (літературній, народнорозмовній, діалектній, просторічній та ін.), а також його здатністю впливати на літературну мову» (Скопненко, 2020: 170). Має значення також частотність уживання ФО на різних часових зрізах, що може пролити світло на розглядані етапи внормування фраземіки й допомогти актуалізувати її статус сьогодні.

Мета статті – пролити світло на стан лінгвістичних досліджень сучасної білоруської літературної мови в умовах цензурних заборон та обмежень з боку нинішньої влади Білорусі, а також відобразити безпосередньо на фразеологічному рівні на прикладі одиниць із текстів класика білоруської літератури другої половини XX ст. В. Короткевича можливість та потенціал їхнього залучення до фразеографічної норми.

Виклад основного матеріалу. В умовах тоталітарного режиму будь-яке лінгвістичне дослідження отримує чимало перепон. Передусім під ударом опиняється словникарство як галузь, що зобов'язана реагувати на живомовну практику. Наприклад, неможливо оминути увагою вилучення зі шкільної програми білоруської літератури в Республіці Білорусь центрального роману В. Короткевича «Колосся під серпом твоїм» (біл. «Каласы пад сярпом тваім»), у якому зображено події в Білорусі напередодні повстання проти Російської імперії 1863–1864 рр. Спадщина цього письменника відіграла провідну роль у становленні національної свідомості та пробудженні історичної пам'яті білорусів. У сучасній Республіці Білорусь знакові тексти В. Короткевича вилучено з навчальних програм середньої школи.

Короткевичева творчість опинилася на периферії літературного офіційного канону, оскільки теми й проблеми, порушені в поезії й прозі автора, суперечать ідеологічним засадам політики історичної пам'яті білоруського режиму. Проте авторитет і значення творчості В. Короткевича настільки великі, що влада досі намагається замаскувати свої дії. Вилучення згаданого роману назвали заміною на інший текст класика «Чорний замок Ольшанський» (біл. «Чорны замак Альшанскі»). Обізнаний читач одразу зауважить, що історичні події цього роману розгортаються в період Великого князівства Литовського й зосереджені на внутрішній боротьбі в державі, тоді як «Колосся під серпом твоїм» повністю присвячене боротьбі з Російською імперією. У сучасних умовах головний роман письменника «Колосся під серпом твоїм» з виразним антиімперським пафосом не може бути в центрі білоруського офіційного літературного канону, для якого такі мотиви визнані ворожими (чого не було навіть у радянські часи). Якщо взяти до уваги ще й нинішню кампанію в Білорусі знецінення антиросійського повстання 1863–1864 рр. (а події в згаданому романі відбуваються здебільшого в 1850–1861 рр., напередодні повстання, хоч письменникові вдалося створити панораму майже столітнього розвитку Білорусі), то стає зрозуміло, що історичні романи й повісті В. Короткевича не можуть бути виразниками етики й естетики офіційного національного міфу.

Під заборону потрапили й деякі видання творів класика білоруської літератури XIX ст. В. Дуніна-Марцинкевича, що викликало неабияке здивування активної частини суспільства. Тексти В. Дуніна-Марцинкевича пройшли всі стадії радянської цензури, але кілька його творів потрапили до списку екстремістської літератури лише нині. Проте деяким сучасним білоруським письменникам пощастило ще менше, адже за цитування текстів В. Некляєва, В. Орлова, О. Бахаревича та інших передбачена кримінальна відповідальність, оскільки назви їхніх творів містяться в переліку «екстремістської літератури». Виконання приписів цензури швидко позначається не лише на книговиданні та шкільних програмах, а й на корпусах текстів мови. Зокрема, торік упродовж майже 6 місяців не було доступу до корпусу текстів білоруської мови «Білоруського №-корпусу», який запрацював тільки після вилучення заборонених текстів.

Утім, така практика не нова. Як відомо, «білоруські та українські фразеографічні кодекси радянського часу не залучали до опису матеріалів, які не відповідали критеріям панівної ідеології, що додатково обмежувало арсенал формування фраземної норми. Проте такий підхід здебільшого функціонував після мовних реформ 1933 р. у білоруському та українському ідіомах» (Скопненко, 2020: 169). Яскравим прикладом обмеженості джерел фразеологічного фонду білоруської мови може бути структура національного літературного канону XX ст., з якого твори деяких видатних письменників були вилучені цілком (Скопненко, 2020: 171). За таких умов украй важко говорити про можливості повного об'єктивного дослідження різних галузей білоруської мови, зокрема за допомогою корпусів текстів, а також фразеографічних кодексів радянського періоду.

У дослідженні мови творів В. Короткевича передусім привертають увагу ФО, також засвідчені на достатньому рівні частотності в текстах кількох інших відомих білоруських авторів, проте не фразеографовані. До таких належить одиниця **до́брая ца́ца** 'особа, претензії якої не відповідають її справжнім достоїнствам і яка не має підстави для шани' (семантику вислову встановлено за контекстом та з урахуванням дефініції української ФО *гарна цяця*, що вживана з тим самим значенням (Словник фразеологізмів української мови, 2003: 760)): *– О, Берман... Берман, выяўляецца,* ***добрая цаца****! Род ягоны стары, але збяднелы і нейкі дзіўны. Вось тут мне пішуць, што ўсе яны мелі нераможную цягу да самоты і з'едлівасць* (Караткевіч, 2013: 433). Розглядана ФО виражена у формі вигуку, проте несе в собі помітно більше інформації, ніж просто висловлення емоцій, як було б у випадку з класично вигуковою одиницею. Окрім В. Короткевича, за даними Білоруського національного корпусу, цю одиницю засвідчено в текстах інших письменників, з-поміж яких М. Линьков: *А калі і ведаюць, дык ніхто слова не скажа. Як жа, дзесятнік, вышэй ад майстра... Дый майстры –* ***добрыя цацы****, адна хеўра. А ты ўсё ж ткі кінь, ну чаго ты* (БНК: Линьков); Кандрат Крапива: *– Ну, па ім то плакаць вельмі няма чаго. Гэты набудзе. Сам з чортавых зубоў можа вырваць,* ***добрая цаца****, – сказаў Варанец Рыгор, які дагэтуль у гаворку не ўмешваўся* (БНК: Кропива); П. Міcько: *–* ***Добрая цаца*** *ўсё роўна. Адвесці да Камарова ў штаб, хай там паўторыць паказанні* (БНК: Міcько); М. Лужанін: *– Дый ты –* ***добрая цаца****. Няма, каб спыніць, асцерагчы...* (БНК: Лужанин)*;* Л. Рублевська: *Доктар сам* ***добрая цаца****! – ноздры Амерыканца пачалі гнеўна раздзімацца. – Ды ён перад маім родам увесь у даўгу*! (БНК: Рублевська).

Не фразеографованою, проте часто вживаною одиницею, за Білоруським національним корпу-

сом, є зворот **куры́ныя мазгі́** ‘хтось дуже нерозумний, не спроможний збагнути що-небудь’ (семантику встановлено за контекстом): *А вечарам пан галаван еў смачны суп. Прыціснуўшы ад асалоды вушы на круглай галаве. Еў, аж ружовы на чорным язычок мільгаў. Еў і думаў: **Мазгі курыныя**. Еў і думаў: Не здарма ўсё ж дадзена чалавеку вялікая галава. Вось і паганяйся ты за мною цяпер* (Караткевіч, 2014а: 643; БНК). Серед інших відомих письменників цю ФО вживають також В. Биков: *Дзеля вось гэтых шакалаў, сабак, якія самі некалі здрадзілі самаму святому ў жыцці – радзіме і народу – дзеля ўратавання ўласнай шкуры? І ён пойдзе да іх служыць? Трэба было зусім не ведаць яго, старшага лейтэнанта Агеева, ці мець самому **курыныя мазгі** ў галаве, каб падумаць такое. Але ж, напэўна, падумалі* (БНК: Биков); Т. Бондар: *Апошняе прабурчаў літаральна сабе пад нос, хоць сапраўды лічыў, змушаны быў прызнаць, што гэта даўгавалосая жэрдка з **курынымі мазгамі**, на якую ён раней і позірку пашкадаваў бы, здолела ў піку яму сякія-такія звесткі адкапаць. Напужаў дурніцу сваімі разважаннямі ледзьве не да смерці і павярнуўся спіною* (БНК: Бондар); С. Давидович: *– Ды твае грахі ў параўнанні з маімі, – не сунімаўся дзед, – як парушынка ў параўнанні з камянюкам! Ды я табе зараз такое раскажу, што ты сваімі **курынымі мазгамі** і ўявіць не магла! Слухай!* (БНК: Давидович). Така частотність уживання порушує питання про внесення розгляданої одиниці до фразеографічних кодексів сучасної білоруської літературної мови.

Так само, за даними Білоруського національного корпусу, високу частотність має фразеологізм **чы́стая душа́** ‘хто-небудь має незаплямовану репутацію, чисте сумління’ (семантику встановлено за контекстом): *Ён царкву маю абдзірае, / На прастол брудным поршнем лезе, / Але лезе з **чыстай душою**, / Бо ад голаду дзеці канаюць / І ў яго, і ў яго суседа* (Караткевіч, 2014б: 27). Окрім В. Короткевича, цю одиницю засвідчено в текстах Янки Німанського: *– Заткніся ты, **чыстая душа**! Без цябе тут усё дрымціць. Слязьмі, браток, нікому не пасобіш і нічога не зробіш. Трэба халодная нянавісць. Зразумеў?* БНК : Янка Німанський); Кузьми Чорного: *Але ў тым была і бяда, што Серж не мог з **чыстай душой** падысці да дзяўчатак і зірнуць ім смела, па-таварыску, па-сяброўску ў вочы* (БНК: Кузьма Чорний); Янки Бриля: *«Напішаш, Генка, – думаю я цяпер, – напішаш, **чыстая душа**, толькі самім сабою будзь, не палохайся нізкіх надояў, а заўважай перш за ўсё чалавека. І не вучыся цвёрдай сухасці ды слізкай гнуткасці ў таго, хто доўга лгаў і ўсё аддаў той баязлівай ці карыслівай мане* БНК: Янка Бриль).

Список таких одиниць досить довгий, хоч тут варто ще раз вказати, що це не Короткевичеві оказіоналізми, а достатньо поширені в сучасній білоруській літературній мові ФО, засвідчені в текстах багатьох білоруських авторів, зокрема й у творах В. Короткевича. Незважаючи на неповноту корпусу текстів білоруської мови, такі одиниці потребують ґрунтовного дослідження й заслуговують на фразеографічний опис.

Водночас у текстах В. Короткевича функціонує низка ФО, що з певною часткою ймовірності завдячують своїй появі в літературній мові саме цьому авторові. Як Короткевичів оказіоналізм розглядаємо одиницю **бара́нячыя мазгі́** ‘хтось дуже нерозумний, не спроможний збагнути що-небудь’ (семантику одиниці встановлено відповідно до контексту): *Калі ў той час мы не згіналі спіны, / Як давядзеш **баранячым мазгам**, / Якімі моцнымі мы стаць павінны / Ад новай праўды, зразумелай нам* (Караткевіч, 2012: 254). У цьому випадку В. Короткевич використовує поширений у народі стереотип про те, що баран – нерозумна істота. Традиційне сприйняття лексеми *баран* дало можливість письменникові на її основі створити фразеологізм, який має певний відтінок розмовності. Згідно з Білоруським національним корпусом ця одиниця не засвідчена в текстах інших авторів (БНК).

Нам не вдалося виявити даних про кодифікацію чи вживання в текстах інших білоруських письменників фраземи **вады́н завадзі́ў** ‘дуже хвилюватися, рухатися, відчувати неспокій’ (семантику встановлено за контекстом): *Калі пасля гэтага “двойца” выступіла на зборні “ад імя губернатара” з гэтай прапановай – прыдняпроўскае “балота” **аж вадун завадзіў**. Невядома, чым бы ўсё гэта скончылася, але прывезеная панам Данілам дробная шляхта (гісторыя з прапановай Раткевіча трохі-такі навучыла Загорскіх метадам палітычнай барацьбы) пачала шумна гарлаць, ухваляючы прапанову* (Караткевіч, 2015: 71). Те саме твердження стосується одиниці **не з ва́ты зро́блены** ‘міцний, сильний’ (семантику встановлено за контекстом): *Зароў мядзведзь, схапіў чорта за нагу на падлогу і давай яго мяць, лапцугом пярэсціць. Чорт лямантаваць, чорт выкручваецца, толькі ж у мядзведзя лапы **не з ваты зроблены**: чорт нават асіп* (Караткевіч, 2014а: 585).

Серед некодифікованих вигукових фразем з компонентами, похідними від компонента *чорт*, вирізняється одиниця **чо́ртава душа́** ‘уживане

для вираження крайнього незадоволення кимось; роздратування, обурення з приводу чого-небудь' (семантику встановлено за контекстом та з урахуванням подібної української ФО *бісова душа* (Словник фразеологізмів української мови, 2003: 225)): *Я пабачыў ля самых дзвераў два недакуркі маленькі лапік белай паперы. Схапіў яго – почырк быў той самы, што на канверце. – Шчасце тваё,* ***чортава душа*** *– вылаяўся я, – што ты рана вытапіў печку* (Караткевіч, 2013: 446); *– Глядзі, Пацук, гэта не той. – Як не той, чаго ты брэшаш? – А я табе кажу, што не той. Гэта... гэта той дзівак, што жыве ўпраўляючым у Яноўскай. – Ах,* ***чортава душа****! Памыліліся трошкі* (Караткевіч, 2013: 469). У Білоруському національному корпусі немає даних про вживання цієї одиниці. На цьому прикладі бачимо, що у фразеологізмі висловлено незадоволення кимось через надання людині характеристики демонічної сили. Душу в народних уявленнях уважали головним нематеріальним виявом людини, її другою і найважливішою половиною. Тож якщо людину вважали лихою, то й асоціювали її душу з нечистою силою. Проте природу цього фразеологізму можна трактувати й інакше. Вислів *чортава душа* може ґрунтуватися на вірі, що така душа належить чортові. Незадоволення висловлене через побажання, щоб душа людини належала чорту. Це своєрідний (редукований) прокльон. Обидва припущення не суперечать, а радше доповнюють одне одного та проливають світло на походження цієї ФО. Білоруській фраземі відповідає українська одиниця *бісова (проклята, собача і т. ін.) душа* 'уживається для вираження крайнього незадоволення кимось; роздратування, обурення з приводу чого-небудь' (Словник фразеологізмів української мови, 2003: 225). Звороти *чортава душа* та *бісова душа* – абсолютні відповідники.

Шляхом авторської контамінації створено одиницю **адзі́н грэх з ва́мі** 'без різниці, не має значення' (семантику встановлено за контекстом та з урахуванням подібних за структурою та компонентним складом одиниць *адзін чорт* та *чорт з вамі*) (Лепешаў, 2008: 644; Лепешаў, 2008: 648): *– Бывайце вы, бывайце лепей хутчэй. А то* ***адзін грэх з вамі****, разрумзаешся як баба... Дзеці вы. Жадаю вам найлепшага, самага добрага на зямлі* (Караткевіч, 2013: 502). Цілком обґрунтоване припущення, що в основі розгляданої одиниці покладено структурний тип двох кодифікованих фразеологізмів: **адзін чорт** 'без різниці, не має значення' (Лепешаў, 2008: 644) та **чорт з вамі** 'нехай буде так, можна залишити без уваги' (Лепешаў, 2008: 648).

У вірші «На смерть Якуба Коласа» В. Короткевич уживає фразеологізм **залётны со́кал** 'хтось визначний, людина високої поваги' (семантику вислову встановлено за контекстом): *Ўстань, любімы, зірні навокал / Ўсе сыны сабраліся твае, / бацька наш, / Наш* ***залётны сокал****, / Сэрца наша, Сонца мае! // Хто ж цяпер праспявае пра волю? //Хто, як сонца, / сыдзе на палі? // Дзе музыка? // Дзе песня? // Дзе доля? // Хто асушыць слёзы зямлі?* (Караткевіч, 2012: 297). Ця одиниця не зафіксована в найповнішому фразеографічному кодексі сучасної білоруської літературної мови, також вона не засвідчена в інших авторів за білоруським національним корпусом (БНК : 29.10.2019). Не знайдено аналогів і в українській фразеографічній традиції. Семантично подібний компонентний склад має кодифікована одиниця **залётная пту́шка** 'чужа, немісцева людина' (Лепешаў, 2008: 270). Проте, як бачимо, у цьому випадку, ФО має знижену оцінну характеристику, а фразема *залётны сокал* передає позитивну характеристику людини.

Отримані дані вказують на тенденцію щодо виокремлення ряду досить поширених фразеологізмів, що з певних причин не внесені до найповніших фразеографічних кодексів сучасної білоруської літературної мови, хоча й мають для цього підстави. Такі одиниці переважно фігурують у текстах кількох знаних білоруських письменників й увага до них з боку В. Короткевича лише додає аргументів на користь їхнього фразеографування. Проте якщо брати до уваги власне Короткевичеві оказіоналізми чи одиниці, які він перший уживає в художній літературі (за даними корпусної лінгвістики), то їхня популярність на сучасному етапі в більшості випадків лишається занадто низькою. Такі фразеологізми мають поповнити фразеологічний словник мови творів В. Короткевича, проте не мають вагомих підстав для внесення до інших фразеографічних кодексів.

Потрібно ще раз наголосити, що наразі вкрай складно дослідити джерела поповнення фраземного фонду білоруської мови через низку чинників, серед яких найпомітніші такі: неповнота фразеографічних кодексів сучасної білоруської літературної мови та сувора цензура нинішнього режиму в Республіці Білорусь, що забороняє використовувати багато художніх текстів. І через це спотворюється об'єктивний фразеографічний опис фраземної підсистеми білоруської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. БНК: Беларускі нацыянальны корпус URL: https://bnkorpus.info/korpus.be.html
2. Караткевіч У. С. Збор твораў : У 25 т. Т. 1. Паэзія 1950–1960. Мінск : Мастацкая літаратура, 2012. 532 с.
3. Караткевіч У. С. Збор твораў : У 25 т. Т 3. Апавяданні. Казкі: 1946–1981. Мінск : Мастацкая літаратура, 2014а. 774 с.
4. Караткевіч У. С. Збор твораў : У 25 т. Т. 4. Аповесці. Легенда: канец 1940-х – 1958. Мінск : Мастацкая літаратура, 2013. 861 с.
5. Караткевіч У. С. Збор твораў : У 25 т. Т. 7. «Каласы пад сярпом тваім»: раман. Мінск : Мастацкая літаратура, 2014б. 788 с.
6. Караткевіч У. С. Збор твораў : У 25 т. Т. 8. «Каласы пад сярпом тваім»: раман. Мінск : Мастацкая літаратура, 2015. 590 с.
7. Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы: У 2 т. Т. 2 Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2008. 704 с.
8. Лепешаў І. Я., Фразеалогія сучаснай беларускай мовы, Мінск: Вышэйшая школа, 1998.
9. Скопненко О. І., Особливості фраземної норми в початковий період прескрипції в білоруській та українській літературних мовах у першій пол. XX ст. *Studia Ukrainica Posnaniensia. Zeszyt VII*. 2. – 2020. – С. 167–177.
10. Словник фразеологізмів української мови. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.

REFERENCES

1. BNK: Belaruski natsyianalny korpus. [Belarusian National Corps] URL: https://bnkorpus.info/korpus.be.html [in Belarus].
2. Karatkevich U. S. (2012) Zbor tvorav : U 25 t. T. 1. Paeziia 1950–1960. [Collection of works: In 25 volumes. V. 1. Poetry 1950–1960]. Minsk : Mastatskaia litaratura, 2012. 532 p. [in Belarus].
3. Karatkevich U. S. (2014a) Zbor tvorav : U 25 t. T. 3. Apaviadanni. Kazki: 1946–1981. [Collection of works: In 25 volumes. V. 3. Narratives. Fairy tales: 1946–1981]. Minsk : Mastatskaia litaratura, 2014a. 774 p. [in Belarus].
4. Karatkevich U. S. (2013) Zbor tvorav : U 25 t. T. 4. Apovestsi. Lehenda: kanets 1940-kh – 1958. [Collection of works: In 25 volumes. V. 4. Stories. Legend: the end of the 1940s–1958]. Minsk : Mastatskaia litaratura, 2013. 861 p. [in Belarus].
5. Karatkevich U. S. (2014b) Zbor tvorav : U 25 t. T. 7. «Kalasy pad siarpom tvaim»: raman. [Collection of works: In 25 volumes. V. 7. «Kalasy fell with your sword»: a novel]. Minsk : Mastatskaia litaratura, 2014b. 788 p. [in Belarus].
6. Karatkevich U. S. (2015) Zbor tvorav : U 25 t. T. 8. «Kalasy pad siarpom tvaim»: raman. [Collection of works: In 25 volumes. T. 8. «Kalasy pad serpom tvaim»: a novel]. Minsk : Mastatskaia litaratura, 2015. 590 p. [in Belarus].
7. Lepeshav I. Ya. (2008) Sloўnik frazealahizmav belaruskai movy: U 2 t. T. 2., [Dictionary of phraseology of the Belarusian language: In 2 vols. v. 2] Minsk : Belaruskaia Entsyklapedyia imia Petrusia Brovki, 2008. 704 p. [in Belarus].
8. Lepeshav I. Ya. (1998) Frazealohiia suchasnai belaruskai movy. [Phraseology of the Modern Belarusian Language] Minsk: Vysheishaia shkola, 1998. [in Belarus].
9. Skopnenko O. I. (2020) Osoblyvosti frazemnoi normy v pochatkovyi period preskryptsii v biloruskii ta ukrainskii literaturnykh movakh u pershii pol. XX st. [Peculiarities of the phrase norm in the initial period of prescription in Belarusian and Ukrainian literary languages in the first half. 20-th century]. Studia Ukrainica Posnaniensia. Zeszyt VII. 2. – 2020. – P. 167–177. [in Ukrainian].
10. Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy. (2003) [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language] / V. M. Bilonozhenko, V. O. Vynnyk, I. S. Hnatiuk ta in. Kyiv : Naukova dumka, 2003. 1104 p. [in Ukrainian].

УДК 811-31.09(410)Геллер
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-27

Оксана ТИХОВСЬКА,
orcid.org/0000-0003-4663-5960
доктор філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) oksana.tykhovska@uzhnu.edu.ua

МОТИВ ВІДЧУЖЕННЯ ТА ГРИ В РОМАНІ ЗОЇ ГЕЛЛЕР «СПОВНЕНІ ВІРИ»

У романі британської письменниці Зої Геллер «Сповнені віри» (2008) осмислюються сценарії жіночих доль, зумовлені соціальним та особистісним відчуженням та прагненням до гри зі стереотипами та усталеними моральними нормами. Авторка заглиблюється в жіночу психологію, з'ясовує, як героїні уявляють собі щастя і як з часом їх уявлення змінюються. Мета статті – проаналізувати образ-характер головної героїні Одрі Літвінов, простежити специфіку моделей її поведінки, з'ясувати, як реалізуються в романі «Сповнені віри» мотиви відчуження та гри. У поведінці Одрі переплітаються пристрасть, схильність до ідеалізації обраного чоловіка, вульгарність, нездатність любити та вдавана скромність. Так проявляється фальшива жіночість героїні, яка потребує «долучення» до життя Джоела, уподібнення до нього через активну участь у політичній боротьбі та соціальних процесах. Цікаво реалізується в романі мотив психологічного взаємозв'язку батьків і дітей. Зневажаючи певною мірою спосіб життя батька і матері, їх бідність, Одрі вже в дорослому житті зберігає родинну модель облаштування побуту: в її будинку не прибрано, вона не дбає про затишок оселі. Таким чином, психологічна розбалансованість батьків передається героїні. Відчуження впливає на вияв материнського інстинкту Одрі: вона не відчуває емоційного зв'язку зі своїми доньками Розою та Карлою через небажання бачити власну недосконалість в народжених нею нащадках. Однак цілком іншим є ставлення Одрі до усиновленого Ленні. Турбота про нього героїзує Одрі в її власних очах. І якщо Роза та Карла здатні уникнути психоемоційного уподібнення з рідною матір'ю, оскільки дистанціювалися від неї, то Ленні це не вдається, він не може позбутися інфантильності. Для доньок Одрі постає з маскою злої мачухи на обличчі, вона вимагає від них відповідності її стандартам «доцільності», і лише в кінці твору психологічна напруга між ними зменшується. Важливе місце у романі посідає проблема вибору, яка у розрізі життєвого сценарію Одрі набуває екзистенційного забарвлення. Кожен вибір героїні відбувається на користь обраної соціальної маски – самодостатньої Одрі, яка мужньо стримує біль та страждання, пробачає зради чоловіка, не є «служницею» для Джоела та дітей, зневажливо ставиться до всього, що суперечить її переконанням, прагне бути в центрі уваги, часто епатує оточуючих її людей. Однак увесь життєвий шлях героїні – це метафорична втеча від себе, від бідності, сірості, непомітності, слабкості, приниженъ, незначущості. Втеча від деструктивного й монотонного сценарію буття є метою героїні й певною мірою створює ілюзію щастя. Одрі під маскою емансипованої жінки приховує фальшиву жіночність, якій для самореалізації необхідно бути «віддзеркаленням» сильного чоловіка.

Ключові слова: *Зої Геллер, англійська література, гендер, емансипація, ідентичність, відчуження, жіночий архетип, роман, жанр, образ, проза, фемінізм.*

Oksana TYKHOVSKA,
orcid.org/0000-0003-4663-5960
Doctor of Philology,
Professor at the Ukrainian Literature Department
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) oksana.tykhovska@uzhnu.edu.ua

THE MOTIF OF ALIENATION AND PLAY IN ZOE HELLER'S NOVEL "THE BELIEVERS"

The novel by British writer Zoe Heller, «The Believers» (2008), gives food for thought on scenarios of women's destinies, conditioned by social and personal alienation and the desire to play with stereotypes and established moral norms.

The author delves into female psychology, finds out how heroines imagine happiness and how their ideas change over time. The purpose of the article is to analyze the protagonist Audrey Litvinoff's character, to trace the specifics of her behavioral patterns, and to find out how the motifs of alienation and play are embodied in the novel «The Believers». Audrey's behaviour encompasses passion, a tendency to idealize her chosen man, vulgarity, an inability to love, and feign modesty. This is how the false femininity of the heroine manifests itself. To nurture it, she needs to be «involved» in Joel's life, to resort to imitation through active participation in political struggle and social processes. The motif of the

psychological relationship between parents and children is interestingly realized in the novel. Despising, to some extent, the lifestyle of her mother and father, their poverty, Audrey already in adulthood retains the family model of arranging everyday life: her house is not cleaned, she does not care about the comfort of the dwelling. Thus, the psychological imbalance of the parents is transmitted to the heroine. Alienation affects the manifestation of Audrey's maternal instinct: she does not feel an emotional connection with her daughters Rosa and Karla due to her unwillingness to see her own imperfections in the offspring she gave birth to. However, Audrey's attitude towards her adopted son Lenny is completely different. Caring for him heroizes Audrey in her own eyes. Admittedly, Rosa and Karla are able to avoid psycho-emotional identification with their own mother, since they distanced themselves from her, but Lenny cannot do this, he is unable to get rid of his infantility. While interacting with her daughters, Audrey wears the mask of an evil stepmother, she demands from them compliance with her standards of «expediency», and only by the end of the novel does the psychological tension between them decrease. An essential place in the novel is occupied by the problem of choice, which in the context of Audrey's life scenario acquires an existential color. Each choice of the protagonist is in favor of the chosen social mask – the self-sufficient Audrey, who courageously restrains pain and suffering, forgives her husband's betrayal, is not «a maid» for Joel and the children, is contemptuous of everything that contradicts her beliefs, strives to be the spotlight, often shocks the people around her. However, the heroine's entire life path is a metaphorical escape from herself, from poverty, grayness, invisibility, weakness, humiliation, insignificance. Escape from the destructive and monotonous scenario of existence is the heroine's goal and, to a degree, creates the illusion of happiness. Audrey hides her false femininity under the mask of an emancipated woman, who needs to be a «reflection» of a strong man for self-realization.

Key words: *Zoe Heller, English literature, gender, emancipation, identity, alienation, female archetype, novel, genre, image, prose, feminism.*

Постановка проблеми. Роман британської письменниці Зої Геллер «Сповнені віри» (2008) значною мірою базується на ідеях фемінізму. Авторка заглиблюється в жіночу психологію, пов'язує сценарії життя своїх героїнь із соціальною проблематикою і здійснює своєрідний художній експеримент: у процесі розвитку сюжету з'ясовується, як героїні уявляють собі щастя і як з часом їх уявлення змінюються. Для українського читача типи характерів, змодельовані в романі англійської письменниці, видаються дещо чужими, оскільки в їх основі інша ментальність, інші етнопсихологічні моделі: родинні цінності опиняються на периферії і поступаються егоїстичним прагненням більшості героїв або ж вони зосереджені на самоствердженні, зі схованим під певною соціальною маскою обличчям.

У романі «Сповнені віри» художньо змодельована історія родини Одрі та Джоела Літвінових, які за походженням є євреями, а за переконаннями ліворадикальними соціалістами та атеїстами, мешканцями Нью-Йорка. Відтак, постає проблема релігійного, етнічного та соціального відчуження. Соціально-політична позиція Джоела та Одрі зумовлює формування стереотипу родини, в якій і батьки, і діти (Роза, Карла, Ленні) почуваються відчужено, самотньо, оскільки їх життя повинні відповідати певним стандартам. Особливо яскраво концепт відчуження простежується в сценарії життя Одрі та її доньок. І якщо Розі та Карлі все ж вдається порушити «правила гри», нав'язані родиною, то Одрі послідовно грає свою роль до кінця, тому спробуємо детально проаналізувати образ-характер цієї героїні.

Аналіз досліджень. Творчість З. Геллер є малодослідженою. Деяку інформацію про доробок письменниці можемо знайти у монографії «Історія британського жіночого письменства, з 1970 року понині: том 10», за редакцією М. Іґлтон та Е. Паркер. Англійські дослідники відзначили, що роман «Сповнені віри» не містить героїв, яким читач може симпатизувати, і ми погоджуємося з цим висновком. Водночас М. Коріген наголосила, що читачеві необов'язково повинні подобатися персонажі творів, а також зауважила, що ми не повинні вимірювати художню цінність речей відповідно до власних вподобань та світогляду (Corrigan, 2009).

Д. Браунер у есеї «Політика ідентичності: культурна апропріація та темношкіро-єврейські відносини у творі Зої Геллер «Сповнені віри»» (Brauner, 2019) вказує на алегоризм сюжету роману й акцентує увагу на висвітленні у творі життєвих сценаріїв афроамериканців та євреїв, що є громадянами США, а також на темі політичного та суспільного протистояння. Д. Браунер критично сприймає образи та проблематику роману, акцентує на амбівалентності тем та характерів, висловлює припущення, що «Сповнені віри» можна інтерпретувати як художнє викриття суспільних проблем.

Деякі дослідники зосередили свою увагу на вивченні специфіки художнього моделювання етнотипу єврея в романі «Сповнені віри». Американська письменниця Л. Шрайвер та англійська письменниця, членкиня Королівського літературного товариства А. Брукнер зауважили, що представники єврейського етносу представлені у романі «Сповнені віри» упереджено (Шрайвер, 2016). А. Брукнер вважає роман «американізованим», оскільки основні події твору відбуваються в Нью-Йорку, а мовлення персонажів рясніє американськими ідіомами. Дослідниця наголошує,

що це справляє ефект відчуження, а персонажі відштовхують від себе читача. Назва роману, на переконання А. Брукнер, свідчить, що герої твору мають переконання, які виявляються помилковими та мало пов'язаними з їхньою поведінкою (Brookner, 2008).

В Україні роман «Совнені віри» став об'єктом вивчення А. Літак (Булини) та О. Тиховської. Зокрема, А. Літак відзначила, що жіноче відчуження в романі «представлено, певною мірою, завуальовано, про що свідчить безпристрасність зображення героїнь. Йдеться про те, що маски, які оточення нашаровує на жінок, ніби вростають у жіночу природу та стають її невіддільною частиною. При цьому вони з труднощами здатні усвідомити, що це лише нав'язані соціумом патерни. […] Кожна героїня намагається розпізнати свою реальність, адже для епохи пост-постмодернізму типова ірреальність. У романі З. Геллер однаковість чи схожість жінок зображена як ознака відчуження» (Літак, 2019: 112).

О. Тиховська розглянула художню модель психологічної взаємодії Одрі та Джоела й прийшла до висновку, що фемінізм, самовпевненість та нетерпимість Одрі Літвінов насправді є віддзеркаленням світоглядних позицій та установок її чоловіка. Драматизм долі головної героїні «зумовлений тим, що з роками «маска» бунтарки та вірної товаришки свого чоловіка Джоела – відомого юриста, політика, соціаліста – непомітно знівелювала її особистість. З погляду психоаналізу, на Одрі спроєктувалася Аніма її чоловіка, і вона перестала бути собою» (Тиховська, 2023: 127).

Мета статті – проаналізувати образ-характер Одрі Літвінов, простежити специфіку моделей її поведінки, з'ясувати, як реалізуються в романі «Сповнені віри» мотиви відчуження та гри.

Виклад основного матеріалу. Роман «Сповнені віри» у своїй основі має дві часові площини. На початку твору письменниця знайомить читача з двома головними героями – Одрі та Джоелом Литвиновим, описуючи їх зустріч у Лондоні в 1962. Далі події роману розгортаються в Нью-Йорку у 2002 році, однак оповідь постійно має відсилки до минулого, З. Геллер показує становлення своїх героїв, формування їх характерів.

На початку роману Одрі – молода амбітна дівчина, яка прагне кардинально змінити своє життя. Однак розширювати власний світогляд героїня намагається не під час читання філософських, політичних чи соціологічних праць, їй потрібен безпосередній контакт з носієм ідеї, тому дівчина буває у товариствах, де можна почути міркування про соціальну справедливість з уст різних людей. *«She was keen to improve herself. (On the flyleaf of the diary she was keeping that year, she had inscribed Socrates' words, "I know nothing except the fact of my ignorance.") […] her willingness to spend the spring evenings in a saloon bar, absorbing a young man's dour thoughts on the Fourth International»* (Heller, 2008 : 3). На одному із таких зібрань Одрі знайомиться з американським юристом Джоелом, і це знайомство стає початком нового етапу її життя. Дівчина захоплюється інтелектом і життєвими планами молодого чоловіка й прагне справити на нього гарне враження.

Письменниця цікаво зображує образ Одрі крізь призму сприйняття Джоела *«The way Audrey sat across from him, so stiffly, clutching her unbecoming rain bonnet in her fist. She was, he had decided, impossibly, romantically English: a figure out of – well, out of a book about English people*» (Heller, 2008: 10). Для Джоела Одрі – інша, не з точки зору гендеру (інша – бо жінка), він сприймає її як представницю іншого етнопсихологічного типу. Вона для нього загадкова англійка, з незрозумілими стереотипами та цінностями. Джоел спілкується з нею через цікавість, і згодом його уявлення про романтичну дівчину зазнає краху, Одрі не така англійка, як він собі уявляв, зовсім не романтична, а навпаки – прагматична особа.

Одрі запрошує Джоела в гості до своїх батьків, вони їдуть за межі Лондона в поїзді, і діалог героїв та їх внутрішні монологи розкривають психологічний стан, приховані мотиви кожного з них та очікування від знайомства. *«From Audrey's anxious host's perspective, these scenes seemed ridiculously melancholic: a parody of English drear. She blushed angrily at the dowdiness of her country – at the folly of having brought this man to survey it. And to think that she had counted on the train journey to provide the picturesque portion of the trip!*» (Heller, 2008: 10). Отже, ще у зовсім юному віці Одрі хоче, щоб люди захоплювалися нею, а також усім, що є для неї близьким та важливим. Героїня відчуває потребу в «одяганні соціальної маски», вона прагне спроєктувати в соціум архетип персони – ту модель власної особистості, яка може справити позитивне враження на її оточення. Одрі прагне, щоб інші бачили таку її іпостась, якою можна захоплюватися, а недосконалість, неосвіченість та негативні риси характеру замасковує.

Одрі невміло приховує від Джоела свою неосвіченість і з повагою дивиться на свого співрозмовника, прагнучи не розчарувати його: *«Audrey nodded, trying to hide her alarm. She did not know who Justice Oliver Wendell Holmes was, or what the word "disenfranchised" meant. She had never met a*

Negro.» (Heller, 2008: 11). Одрі розпочинає психологічну гру і має надію здобути у ній перемогу. Водночас Джоелу видається незрозумілою реакція дівчини на його слова, адже йому властивий нарцисизм, він любить бути в центрі уваги, прагне викликати захоплення в оточуючих, і Одрі, на його думку, мала б радіти, що він звернув на неї увагу: «*Joel looked at her, feeling baffled and bad-tempered. Why did she not say anything? Why did she not congratulate him on the valor of his deeds, or show surprise that a man of his accomplishments was paying such courtly attention to her?»* (Heller, 2008: 11). За спостереженням Сімони де Бовуар «чоловік намагається знайти в жінці підтвердження міфа про свою вірильність, своє верховенство, свою значущість у сьогочасному реальному житті» (Де Бовуар, 1995: 377). І Одрі готова була стати «дзеркалом» успішності Джоела, увібрати в себе проєкцію його внутрішньої фемінності (Аніму) (Тиховська, 2023: 127–128).

Прагнучи розгадати загадку самовпевненості Одрі, Джоел запропонував їй розповісти про себе, сподіваючись, що в біографії дівчини є щось, що здатне пояснити її стриманість. Однак в історії Одрі не виявилось нічого драматичного чи цікавого. Її батьки – робітники, вихідці з Польщі, раніше мали прізвище Гольцман. Вона вчилася в школі до шістнадцяти років, а зараз працює машиністкою в торгівельній фірмі: *«Her reply was a little reluctant – she was not as used to treating herself as a topic of conversation as he was – but she seemed to give up the facts truthfully enough. […] She had grown up in Hackney, the younger of two sisters. Her father was a tailor – now retired, owing to a heart condition»* (Heller, 2008: 11). Письменниця акцентує на відсутності в Одрі теплих почуттів до її рідних, вона сприймає їх як належне, як незмінну даність і водночас прагне дистанціюватися від родичів, певною мірою соромлячись їх способу життя.

Заслуговує на увагу мотив психологічного взаємозв'язку батьків і дітей: зневажаючи певною мірою спосіб життя батька і матері, їх бідність, Одрі вже в дорослому житті зберігає родинну модель облаштування побуту: в її будинку не прибрано, вона не дбає про чистоту та затишок оселі. Таким чином, психологічна розбалансованість батьків Одрі, яка виявляється в неохайності, передається героїні. Одрі покинула Англію, стала дружиною успішного адвоката, однак неусвідомлена суперечливість бажань героїні, розбіжність між бажаною моделлю життя та реаліями дійсності й суспільними стандартами, яким слід відповідати, зумовили стан відчуженості, дисгармонійності, і це виявляється в засміченості мови героїні лайливими словами та жаргонізмами, а також в неохайності її побуту. Таким чином, можемо виокремити буквалізовану метафору: «бруд» і «неприбраність» у душі героїні виявляються назовні брудом і хаосом в її помешканні.

Одрі та Джоела об'єднувало походження з робітничого класу й прагнення отримати високий суспільний статус завдяки боротьбі за соціальну справедливість. Вони обоє мають високі амбіції, однак у сприйнятті Джоела Одрі постає непримітною, звичайною дівчиною, позбавленою особливих чеснот чи талантів. Водночас він захоплюється тим, що попри це вона високої думки про себе: «*It was as he had thought. She was without distinction. This female dignity, unsupported by status or money, was a wondrous act of levitation, to be sure. But he was anxious to have it done with now – to be told the trick of it. A girl who could never be talked down to would be a little exhausting in the long run»* (Heller, 2008: 11). Самовпевненість Одрі настільки зацікавила Джоела, що під час прощання з нею, він з легкістю погодився на її пропозицію поїхати до нього в готель. Пояснення психологічного підґрунтя поведінки Одрі можемо знайти у праці С. де Бовуар «Друга стать»: «Багато жінок намагаються довести, що вони варті чоловіків, спираючись саме на свої сексуальні завоювання, з цією ж метою вони домагаються – через ліжко – чоловічої підтримки. Вони ведуть подвійну гру, вимагаючи від чоловіків водночас і лицарської галантності, і новомодної поваги, ставлячи на свої предковічні чари і на новонароджені права» (Де Бовуар, 1995: 375–376).

З. Геллер моделює у романі «Сповнені віри» антилюбовну історію, у стосунках Одрі і Джоела нема ніякої романтики. На Одрі проєктується роль такого собі мисливця, що вміло розставляє пастки на здобич. Вона з легкістю пропонує Джоелові інтимну близькість, а потім так само з легкістю погоджується вийти за нього заміж і поїхати в Нью-Йорк: «*The future was rushing up at her now. They would live together in an "apartment". In a skyscraper, perhaps. They would be comrades in the fight against injustice, sharing the action and passion of their time. They would go on marches and hold cocktail parties attended by all their Negro friends…. "Take me," she said, quietly*» (Heller, 2008: 16).

З. Геллер подає психологічний портрет Одрі крізь призму сприйняття Джоела, його вражає непередбачуваність, цинічність, безсоромність дівчини, мотиви її поведінки для нього не зрозумілі, і така ситуація його дратує: «*Joel laughed uneasily. He was growing tired of being at a*

disadvantage. Why had she done this, he wondered? No woman had ever given herself to him so quickly and with so little protest. She had behaved like… like a slut. And even now, there was no meekness or remorse in her. He wanted to say something that would reassert his dominance, something to make her blush or stutter» (Heller, 2008: 15). Подумки Джоел порівнює Одрі з повією, однак потім жартома пропонує їй вийти за нього заміж. Несподівано для себе Одрі опиняється в доленосній ситуації, вона має змогу втекти від сірої буденності і стати кимось важливим, значущим. Кохання не є для неї необхідною передумовою щасливого шлюбу. Цинізм, самовпевненість, розрахунок – це ті риси характеру, які незмінно властиві героїні упродовж розвитку подій у романі. І з часом вони лише поглиблюються, стають виразнішими, формуючи більш значущу «соціальну маску». А стосунки з Джоелом стають каталізатором її внутрішньої трансформації.

Ми бачимо моральну невизначеність Одрі, у її поведінці переплітаються пристрасть, схильність до ідеалізації обраного чоловіка, вульгарність, нездатність любити та вдавана скромність. Так проявляється фальшива жіночість Одрі. За спостереженням Н. Зборовської, «істинна жіночість має потребу в духовній мужності, а виявляючи її брак, вона починає творити бажану мужність. Фальшива жіночість такої потреби не має, адже формується на основі кастраційної заздрості, що обумовлює перетлумачення й імітацію мужності» (Зборовська, 2006: 442). Одрі потребує «долучення» до життя Джоела, уподібнення до нього через активну участь у політичній боротьбі та соціальних процесах, вона поділяє його політичні переконання і підтримує у всіх починаннях.

С. де Бовуар виокремила тип емансипованої та сучасної жінки, вказала на їх відмінність. На початку роману на Одрі проєктується тип «сучасної» жінки. ««Сучасна» жінка приймає чоловічі цінності, вона пишається тим, що думає, діє, працює, творить як чоловік; вона не намагається принизити чоловіка, натомість прагне утвердити свою рівність» (Де Бовуар, 1995: 375). У кінці роману перед читачем постає Одрі як емансипована жінка. ««Емансипована» жінка […] виявляє себе активною, беручкою, вона відкидає пасивність, яку прагне нав'язати їй чоловік, […] ставить плоть вище від духу, можливість, випадок вище за свободу, віддають перевагу рутинній мудрості проти відваги творця» (Де Бовуар, 1995: 375). Одрі пробачає зради Джоела, бере активну участь в суспільно-політичному житті, прагне бути в центрі уваги, часто епатує своєю поведінкою знайомих, про неї пишуть у газетах, як про дружину юриста Літвінова.

З. Геллер моделює два образи Одрі, в основній частині роману – це доросла жінка, якій близько шістдесяти років, одружена з Джоелом і має трьох дітей: двох рідних доньок і усиновленого сина. Джоелу вдалося вибудувати успішну адвокатську кар'єру, він є відомою особистістю, борцем за права знедолених. І Одрі активно підтримує чоловіка у всіх його соціальних починаннях. Водночас вона не є берегинею домашнього вогнища, їй не подобається готувати їжу, прибирати, дбати про домашній затишок. Одрі прагне самореалізації за межами дому, вона захоплюється ідеями марксизму і подекуди дорікає чоловікові за недостатній радикалізм: *«Audrey disagreed with his strategy on this case. She maintained that he ought to be defending Hassani on grounds of legitimate Arab rage. Audrey took a much harder political line than he did on most things these days. He didn't mind. In fact, he rather enjoyed the irony of being chastised for his insufficient radicalism by the woman to whom he had once had to explain the Marxist concepts of 'base' and 'superstructure'. When he complained that she had become an ultra-leftist in her old age, he did so in the indulgent tones that another man might have teased his wife for her excessive spending at the mall»* (Heller, 2008: 21).

Образ Одрі постає в романі і крізь призму сприйняття її подруги Джин, через внутрішні монологи якої читач дізнається про ідейні переконання головної героїні: *«Audrey's attachment to her dogma was a bit like that, Jean thought. […] For decades now, she had been dragging about the same unwieldy burden of a priori convictions, believing herself honour-bound to protect them against destruction at all costs. No new intelligence, no rational argument, could cause her to falter from her mission. Not even the cataclysmic events of the previous September had put her off her for more than a couple of hours. By lunchtime on the day that the towers fell, when the rest of New York was still stumbling about in a daze, Audrey had already been celebrating the end of the myth of American exceptionalism and comparing the event to the American bombing of a Sudanese aspirin factory in 1998. The speed with which she had processed the catastrophe and assimilated it to her worldview had been formidable in its way and, at the same time, Jean felt, a little chilling»* (Heller, 2008: 33–34).

Одержимість комуністичними ідеями, нездатність до співчуття та егоцентризм, які проявилися в такій реакції Одрі на трагічну для США подію 2001, уподібнює героїню роману до душевно

хворої особи, яка живе у витвореному її уявою світі. З іншого боку, виявлена беземоційність та латентна жорстокість Одрі відображає темний, тіньовий аспект її особистості. З погляду психоаналізу, ми бачимо періодичну підпорядкованість героїні архетипу Тіні, і це стає передумовою викривленого сценарію її життя.

Прагнення бути досконалою в очах інших і у власному сприйнятті накладає відбиток на розвиток материнського інстинкту Одрі. До двох своїх доньок: Рози та Карли – вона ставиться поблажливо, дбає про них, як належить, але не відчуває емоційного зв'язку з ними, не переймається особливо їх потребами. Причина такої поведінки криється в небажанні Одрі бачити власну недосконалість в народжених нею нащадках. Однак цілком іншим є ставлення Одрі до Ленні, усиновленого нею хлопчика: *«If anything, the fact that Lenny was not hers made it easier to love him. As the co-author of Karla and Rosa, she could not help but look upon them with the dissatisfied eye of an artist assessing her own flawed handiwork. Lenny, on the other hand, was an unsolicited donation: she was free to enjoy the gift of him without any burden of genetic responsibility for his imperfections»* (Heller, 2008: 135–136).

На переконання Джоела, Одрі занадто поблажлива до сина, виправдовує його схильність до наркотиків, гультяйство, лінь та безвідповідальність. У стосунках з Ленні Одрі реалізувала сценарій поведінки турботливої, люблячої матері. *«Audrey was rather proud of her reckless devotion to her son. To hear Lenny attacked only excited her heroic sense of being for him contra mundum»* (Heller, 2008: 133). Турбота про Ленні героїзує Одрі в її власних очах, а життєвий сценарій прийомного сина насправді є метафоричним віддзеркаленням буття прийомної матері. Невпорядкованість побуту в помешканні Литвинових та внутрішня дисгармонійність Одрі на психологічному рівні мають вплив на вибудовування життєвого сценарію Ленні. Хлопець відчуває емоційний зв'язок з матір'ю, її опіку, і це перешкоджає його віковій ініціації, його поведінка інфантильна. Опіка Одрі не дає йому подорослішати. І якщо Роза та Карла здатні уникнути психоемоційного уподібнення з рідною матір'ю, оскільки дистанціювалися від неї, то Ленні це не вдається. Для доньок Одрі постає з маскою злої мачухи на обличчі, оскільки постійно вимагає від них дотримання певних норм, виконання обов'язків. І в романі «Сповнені віри», так само як і в чарівних казках, зла матір – каталізатор розвитку дівчат, завдяки їй вони проходять психологічну ініціацію, віднаходять себе, сенс життя.

Бунт Рози виявляється у відмові від комуністичних ідей, атеїзму та прийнятті іудаїзму. За походженням вона єврейка, і це символічне повернення до коріння, віднайдення себе в етнопсихологічному та релігійному аспектах всупереч бажанню батьків. Карла відмовляється від маски жертви, позбувається нав'язаного матір'ю комплексу неповноцінності (зумовленого недосконалою зовнішністю, надлишковою вагою, відсутністю потужного інтелектуального потенціалу). Карла змогла повірити в себе, розвинути в собі самоповагу, зустрівши Халеда, який сприймав її як істинну, досконалу й неповторну жінку. Його любов стала передумовою психологічної ініціації Карли, так само як нелюбов матері. Неприйняття доньками сповідуваних матір'ю стереотипів, її байдужості та жорстокості сприяли формуванню самостійності в характері Рози та Карли, вони усвідомили, якими вони є насправді, ким не хочуть бути і як уникнути повторення сценарію життя Одрі. Відтак, Роза не бачить себе у ролі матері, а Карла не може завагітніти, і це метафоричне несприйняття материнського архетипу, сформоване внаслідок дитячих травм.

До появи Ленні у сім'ї Літвінових материнський інстинкт Одрі перебував у латентному стані: *«Up to this moment in her life, Audrey had never evinced the slightest sentimentality about children. […] She loved her own daughters well enough – wanted them to be happy and so forth – but they had failed to inspire in her that mad, lioness passion to which other mothers so preeningly testified. She was still in some shock regarding the servility of motherhood – the sheer, thankless drudgery of it. All the cleaning up messes she had not made and preparing meals she did not want to eat. She fed her girls regularly, and diligently brushed their teeth twice a day, and made sure they were more or less appropriately dressed for the weather, but beyond a dull sense of satisfaction at having fulfilled her maternal duties, she received no pleasure from performing these tasks. […] Try as she might, she could not feel her daughters' happiness and sorrows as her own»* (Heller, 2008: 134). Можливо, таке ставлення Одрі до доньок було зумовлено дитячою травмою або ж накладанням сценарію стосунків матері з дітьми, який вона пам'ятала з власного дитинства. Відсутність любові до доньок, відчуженість від них, відстороненість від їх проблем постають ще одним результатом егоцентризму героїні, її бунту проти усталених соціальних моделей, де жінка відповідає за виховання дітей, присвячує їм значну частину власного часу. Водночас в неї не було почуття провини через недостатній прояв материнського

інстинкту. Вона вважала своє ставлення до дітей правильним і не розуміла поведінки інших, більш чуйних батьків, вважаючи їх ненормальними. *«There was something infantile, it seemed to her, about their passionate identification with their children. Clearly, they were compensating for a terrible lack or inadequacy elsewhere in their lives»* (Heller, 2008: 135).

Однак зустріч з маленьким Ленні, матір якого опинилася у в'язниці, змінила Одрі. *«But something had changed on the night that she found Lenny in the Harlem apartment. Gazing down at his owl-eyed face – noticing the chalky moustache of Yoohoo on his upper lip, the glistening scribble of dog drool on his pants – she felt a tiny aperture clicking open, a pilot light being lit somewhere deep within. Her temples throbbed. She had a panicked sense of onrush, of internal torrent»* (Heller, 2008: 135). Таким чином, прагнення рятувати обездолених вплинуло й на материнський інстинкт героїні. Вона для Ленні змогла зробити більше ніж для доньок вже лише тим, що врятувала його від сиротинця й участі покинутої дитини злочинниці. Одрі усвідомлювала, що не кожна жінка була здатна на такий крок, і це, очевидно, сприяло підвищенню її самооцінки. Це теж своєрідний крок проти системи – зробити щасливою дитину жінки, яка сидить у тюрмі.

Джоел не поділяв надмірної любові Одрі до прийомного сина, він пропагував виховання дітей в умовах комуни, в «клані», і *«Joel, […] deeply resented the idea that Lenny should have succeeded in evoking Audrey's passion where her 'real' children had failed»* (Heller, 2008: 135).

У романі «Сповнені віри» осмислюється проблема родинних цінностей. Зокрема, Зої Геллер акцентує на темі зради й здатності жінки змиритися зі зрадою чоловіка. Віра Одрі в існування ідеальної сім'ї однодумців руйнується під час хвороби Джоела. Коли він перебуває у комі, з'являється жінка Береніс та повідомляє, що у них з Джоелом є син. І в цей момент Одрі зрозуміла, що не може контролювати всі події, які відбуваються в її житті, і що бажане і дійсність – це різні речі. *«Reality, she had suddenly understood, was not a series of discrete tableaux staged solely for her benefit, but vast and chaotic and unmasterable. Even people she saw every day – even her family – contained worlds that she would never fully fathom»* (Heller, 2008: 144).

Протягом сорока років Одрі жила з вірою в те, що короткочасні романи її чоловіка не шкодять їх шлюбу. Її дратували інтрижки чоловіка, однак завдяки неймовірним психічним зусиллям вона навчилася контролювати свою злість та відмежовуватися від переживань. Переконувала себе, що важливим є шлюб, а романи Джоеда – це лише тимчасові епізоди в його житті. Одрі переконала себе, що тільки матір дітей має справжнє право на чоловіка, тому її сім'ю не зруйнує жодна коханка чоловіка: *«She was going to remain Joel's wife and the mother of his children long after all the tawdry, loveless fucking had been forgotten. From time to time, when a dalliance had seemed in danger of developing into something more serious, she had been forced to take discreet action – to call up the woman in question and warn her to stay away. (Joel, she sensed, was often grateful for these interventions.) Mostly, though, she had sat back and waited for the affairs to wither of their own accord)»* (Heller, 2008: 145). Однак поява жінки, яка теж стала матір'ю дитини Джоела, зруйнувала усталену модель життя Одрі. Вона помилилася, не зуміла передбачити усіх наслідків адюльтеру. Береніс посміла зазіхнути на її роль у житті Джоела, і це вразило самолюбство Одрі. *«For forty years now, she had been confusing proximity with intimacy – believing that she had plumbed her husband's mysteries – when all the while she had been making love to his shadow»* (Heller, 2008: 144).

На переконання А. Літак, роман «Сповнені віри», належить до нової жіночої прози, знаної також як «чікліт» (Літак, 2019: 107). Вважаємо таке твердження суперечливим, оскільки сценарії життя головних героїнь роману не вкладаються в усталену схему жанрово-стильових ознак «чікліт». У романі З. Геллер не утверджуються цінності, які читачкам хотілося б поділяти. Головна героїня часто стримує свої емоції, і це суперечить жанровим ознакам «чікліт». За спостереженням І. Безбородих, у жанрі «чікліт» «героїня навчається приймати себе такою, як є, завдяки або всупереч стосункам, що розвиваються у її особистому житті […] Тональність творів «чікліт» варіює від гучних комедій до трагічних історій розбитого серця. […] більшість цих романів про кохання і мають щасливий кінець […] При цьому важливою ознакою творів британського «чікліту» є їх гумористичність» (Безбородих, 2017: 84), яка проявляється в здатності героїнь кепкувати над собою. Одрі не здатна прийняти себе такою, як вона є, їй не властиво з гумором говорити про себе та свої недоліки; роман «Сповнені віри» не має щасливої кінцівки. Крім цього, спільною рисою романів жанру «чикліт» є незагострення уваги на соціальній проблематиці, цього теж не можна сказати про роман «Сповнені віри».

Одрі Літвінов вбачає в соціально-політичній боротьбі яскраву можливість самопрезентації, розкриття свого духовного потенціалу. Однак

щирість поривів героїні до класової боротьби виявляється штучною. Одрі ніби й прагне врятувати знедолених, але в першу чергу заради себе, а не заради них. Це для неї спосіб самоствердження, своєрідна гра з державною інституцією. Упродовж розвитку подій у творі ми бачимо зовнішню, поверхневу трансформацію Одрі (вона виходить заміж за впливового та розумного чоловіка), а от істинної, глибинної трансформації не відбувається, вона не здатна бути справжньою, діяти за велінням серця, і після смерті Джоела обирає для себе роль щиросердної вдови, яка готова прийняти як подругу коханку свого чоловіка (хоча насправді ненавидить та зневажає Береніс). Виголошуючи промову на поховальній церемонії Джоела, Одрі несподівано для всіх повідомляє, що рада бачити дорогу подругу Береніс і їх спільного сина Джаміля: *«I would like now to introduce you to a very special member of our tribe: my dear friend, Berenice Mason, who is here today with her son – Joel's son, our son – Jamil»* (Heller, 2008: 301). Однак за цими словами крилися образа, зневага й неприйняття.

Марнославство Одрі виявляється в її саркастичних уявленнях про смерть чоловіка та свою роль у похоронній церемонії. У своїх думках героїня бачила себе переможницею над смертю, вдягненою не в чорну, а в червону сукню, якій не властиві біль чи розпач, вона з гідністю грає роль поважної вдови, це ще одна її успішна роль, і глядачі у захваті від її шарму. У фантазіях Одрі *«the event – a gorgeously solemn affair, held somewhere outrageous like Alice Tully Hall, or the old CP Headquarters on Twenty-sixth Street – had functioned as a thundering endorsement of her marital career, the apotheosis of her life as consort to a great man. She had envisaged herself wearing scarlet, staggering the other mourners with her quiet dignity and the strength with which she bore the enormity of her loss. But it was impossible now to imagine the occasion as anything other than a ceremonial humiliation, an elaborate joke against her, hovered over by the presiding spirit of Berenice»* (Heller, 2008: 294–295). Доля перекреслила бажаний сценарій похорону, однак Одрі знову зуміла обрати для себе правильну роль, прилюдно визнавши незаконно народженого сина Джоела.

Відтак, у кінці роману Одрі не змінюється, вона залишається тією самою амбітною англійкою, для якої суспільна думка має велике значення, вона не прагне самопізнання, їй потрібне схвалення її поведінки соціумом. Гра та «соціальна маска» унеможливлюють прийняття героїнею її істинної природи. У цьому вбачаємо трагедійність образу Одрі. Опинившись в екзистенційній ситуації вибору, вона обирає роль гордої та великодушної вдови, але це не робить її щасливою. Справжнє щастя у романі «Сповнені віри» залишається непізнаним усіма героями. Вдаване щастя – це частина майстерної гри Одрі на загал, однак насправді героїня перебуває у стані душевної дисгармонії.

Письменниця детально описує психологічний стан Одрі, акцентуючи на її відмові від пошуків нового чоловіка й небажанні повторного створення сім'ї. Світ Одрі зруйнований після смерті Джоела, її дещо лякає самотність, але ще більше героїня боїться осуду та зневаги з боку знайомих і прагне зберегти свій соціальний статус. *«It was terrifying, certainly, to think that her sex life was over for good, but marginally more terrifying to think that it was not. The idea of courtship at her age was grotesque. She did not want to become one of those hormone-replacement floozies bopping around in a leather skirt, boasting about her still-vibrant sexuality, trawling in the back of The New York Review of Books for someone to share her love of Pinter and Klee and rainy days in Montauk. No. It was ridiculous, it was so… American, all this talk of reinventing oneself and moving on»* (Heller, 2008: 259). Одрі не планує влаштовуватися на роботу, спробувати розкрити свій внутрішній потенціал, відкидає пропозиції Джин взятися за написання книги, активніше займатися політикою чи повернутися до Англії. Одрі не сприймає порад подруги про необхідність розпочати нову сторінку власного життя, жити задля себе, реалізувати свої задуми та мрії, які не вдалося здійснити у шлюбі. «[…] your life is not over. *You've given up a great deal to be Joel's wife – you've said so yourself, many times – and now you have a chance to do some of the things you've always wanted to do»* (Heller, 2008: 259), – каже Джин. Одрі не готова до нової життєвої траєкторії, вона з сумом сприймає запропоновану Джин перспективу, оскільки переконана, що без підтримки Джоела чи без ідентифікації з ним навіть після його смерті вона не зможе жити повноцінним життям. Її надумана емансипованість, феміністичні гасла насправді нічого не варті, все це була маска, за якою героїня ховала власну слабкість та невпевненість у собі: *«Audrey shook her head forlornly. It was true: she had often spoken of the accomplishments that might have been hers had she not dedicated her life to Joel. But she had never really believed what she was saying. Deep down, she had always known these aggrieved remarks for what they were – self-flattering delusions, face-saving fantasies. The truth was, Joel had held her back from nothing. He had saved her. Without Joel, she would still be typing in Camden Town, or living in some hellish suburb, married*

to a man like her sister's husband, Colin» (Heller, 2008: 259). Отже, у кінці роману руйнується образ надмінної, самовпевненої та самодостаньої жінки. Внутрішній монолог Одрі засвідчує усвідомлення нею власної недосконалості, меншовартості, слабкості. Можемо відзначити близькість Одрі до архетипу Попелюшки, оскільки їй, як і казковій героїні, потрібен чоловік-рятівник, щоб бути щасливою.

Щоб уникнути співчуття оточуючих людей та насмішок за плечима, Одрі вирішила стати хранителькою домашнього вогнища, вартовим, що оберігає легенду: *«Like the tired old priest who loses his faith but cannot bring himself to disavow the Church, Audrey would hide whatever sacrilegious sentiments lurked in her heart and carry on the official forms of worship regardless. From now on, until she died, she would burnish the myth of the Litvinoffs' perfect union; she would fundraise tirelessly for Joel's 'foundation' and attend conferences to accept posthumous awards on his behalf and oversee the archiving of his papers. At some point, she would no doubt hand-pick an appropriately pliable young person to write his authorized biography»* (Heller, 2008: 300).

Висновки. Отже, в романі «Сповнені віри» ми бачимо відчуження головної героїні від себе справжньої. Соціальна адаптація Одрі відбувається ціною компромісів з власними переконаннями та почуттями. Таким чином, становлення героїні як особистості передбачає певну жертовність та поступливість. Важливе місце у романі посідає проблема вибору, яка у розрізі життєвого сценарію Одрі набуває екзистенційного забарвлення. Кожен вибір героїні відбувається на користь обраної соціальної маски – самодостатньої Одрі, яка мужньо стримує біль та страждання, пробачає зради чоловіка, не є «служницею» для Джоела та дітей, зневажливо ставиться до всього, що суперечить її переконанням, прагне бути в центрі уваги, часто епатує оточуючих її людей. Одрі упродовж роману грає роль значущої особистості, до думки якої слід прислухатися всім. Вона вимагає від доньок відповідності її стандартам «доцільності», і лише в кінці твору психологічна напруга між ними зменшується. Одрі приймає вибір Рози і радить Карлі не триматися за шлюб, в якому та нещаслива. І ці два моменти є мимовільним виходом за межі гри у «строгу матір» та виявляють зменшення відчуження Одрі. Однак увесь життєвий шлях героїні – це метафорична втеча від себе, від бідності, сірості, непомітності, слабкості, приниженъ, незначущості. Втеча від деструктивного й монотонного сценарію буття є метою героїні й певною мірою створює ілюзію щастя. Але історія життя Одрі не викликає захоплення в читача, натомість може здатися сумною, депресивною, беззмістовною, цинічною. Головна героїня роману під маскою емансипованої жінки приховує фальшиву жіночність, якій для самореалізації необхідно бути «віддзеркаленням» сильного чоловіка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безбородих І. С. Феномен «чікліт» у сучасній британській літературі. *Актуальні проблеми сучасної філології та культурології: постмодерністська парадигма: матеріали V Всеукр. наук.-практ. заоч. інтернет-конф.*, 16 трав. 2017 р. Хмельницький, 2017. С. 82–86.
2. Де Бовуар С. Друга стать. У двох томах, т. 2. / Пер. з фр. Н. Воробйова, П. Воробйова, Я. Собко. Київ: Основи, 1995. 392 с.
3. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. Київ: Академвидав, 2006. 504 с.
4. Літак А. Відчуження у британському жіночому романі початку XXI століття. *Закарпатські філологічні студії: науковий журнал*. 2019. Т. 2. Вип. 9. С. 158–163.
5. Тиховська О. Специфіка об'єктивації архетипу Аніма у повісті Михайла Трайсти «Незнайомка у фіалковій сукні» та в романі Зої Геллер «Сповнені віри». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2023. Вип. 1 (49). С. 117–123.
6. Brauner D. The Politics of Identity: Cultural Appropriation and Black-Jewish Relations in Zoe Heller's The Believers Found. *Jewish Culture and History.* 2019. Volume 20: Issue 3. P. 263–276.
7. Brookner A. A. Crisis of Confidence. *The Spectator*. 20 September 2008. URL: https://www.spectator.co.uk/article/a-crisis-of-confidence/
8. Corrigan M. The Believers: Zoe Heller's Scathing Social Satire. *Wyoming Public Media.* 31 March 2009. URL: https://www.wyomingpublicmedia.org/2009-03-31/the-believers-zoe-hellers-scathing-social-satire
9. Eagleton E., Parker E. The History of British Women's Writing, 1970-Present: Volume Ten. Springer. 2016. 288 p.
10. Heller Z. The Believers. London: Fig Tree [an imprint of Penguin Books]. 2008. 305 p.
11. Shriver L. Lionel Shriver's full speech: 'I hope the concept of cultural appropriation is a passing fad. The Guardian. 13 September 2016. URL: https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/sep/13/lionel-shrivers-full-speech-i-hope-the-concept-of-cultural-appropriation-is-a-passing-fad

REFERENCES

1. Bezborodykh I. S. (2017) Fenomen «chiklit» u suchasnii brytanskii literaturi [The Phenomenon of Chick Lit in the Contemporary British Literature]. *Aktualni problemy suchasnoi filolohii ta kulturolohii: postmodernistska paradyhma: materialy V Vseukr. nauk.-prakt. zaoch. internet-konf., 16 trav. 2017 r.* Khmelnytskyi. S. 82–86 [in Ukrainian].

2. De Bovuar S. (1995) Druha stat [The Second Sex]. U dvokh tomakh, t. 2 / Per. z fr. N. Vorobiovoi, P. Vorobiova, Ya. Sobko. Kyiv: Osnovy. 392 s. [in Ukrainian].

3. Zborovska N. (2006) Kod ukrainskoi literatury: Proekt psykhoistorii novitnoi ukrainskoi literatury. Monohrafiia [The Code of Ukrainian Literature: A Project of Psychohistory of Modern Ukrainian Literature. Monograph]. Kyiv: Akademvydav. 504 s. [in Ukrainian].

4. Litak A. (2019) Vidchuzhennia u brytanskomu zhinochomu romani pochatku KhKhI stolittia [Alienation in the British Female Novel of the Early 21st Century]. *Zakarpatski filolohichni studii: naukovyi zhurnal*. T. 2. Vyp. 9. S. 158–163. [in Ukrainian].

5. Tykhovska O. (2023) Spetsyfika obiektyvatsii arkhetypu Anima u povisti Mykhaila Traisty «Neznaiomka u fialkovii sukni» ta v romani Zoi Heller «Spovneni viry» [The Specifics of Objectifying the Anima Archetype in Mykhailo Traista's Story «A Strange Woman in a Violet Dress» and in Zoe Heller's Novel «The Believers»]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Filolohiia*. Vyp. 1 (49). S. 117–123. [in Ukrainian].

6. Brauner D. (2019) The Politics of Identity: Cultural Appropriation and Black-Jewish Relations in Zoe Heller's The Believers Found. *Jewish Culture and History.* Volume 20: Issue 3; P. 263–276.

7. Brookner A. A. (2008) Crisis of Confidence. *The Spectator*. 20 September. URL: https://www.spectator.co.uk/article/a-crisis-of-confidence/

8. Corrigan M. (2009) The Believers: Zoe Heller's Scathing Social Satire. *Wyoming Public Media*. 31 March. URL: https://www.wyomingpublicmedia.org/2009-03-31/the-believers-zoe-hellers-scathing-social-satire

9. Eagleton E., Parker E. (2016) The History of British Women's Writing, 1970-Present: Volume Ten. Springer. 288 p.

10. Heller Z. (2008) The Believers. London: Fig Tree [an imprint of Penguin Books]. 305 p.

11. Shriver L. (13 September 2016) Lionel Shriver's Full Speech: 'I hope the concept of cultural appropriation is a passing fad. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/sep/13/lionel-shrivers-full-speech-i-hope-the-concept-of-cultural-appropriation-is-a-passing-fad

УДК 81’276.5.81’232
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-28

Вікторія ТОВСТЕНКО,
orcid.org/0000-0003-2971-4931
кандидат філологічних наук, доцент кафедри бізнес-лінгвістики
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
(Київ, Україна) tovstenko.vika@ukr.net

СЛОВО ЯК ОСНОВНИЙ НОСІЙ ІНФОРМАЦІЇ В РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ

У статті проаналізовано різновиди реклами, виділено види усної реклами. Описано короткі оперативні повідомлення про товари та послуги – крики вулиць. Наведено приклади зібрань тогочасної реклами – «Крики Рима» та «Крики Парижа», що вийшли друком у XIII-XIY ст. Описано крики торговців у нарисі Йозефа Майнцера «Молочниця». Наведено приклади назв з літопису «Повість врем’яних літ». Зазначено, що батьком американської реклами називають великого вченого Бенджаміна Франкліна, а перша журнальна реклама виникла в липні 1844 року в «Посланець Півдня», редактором якого був Едгар Алан По. Визначено мету копірайтингу, описано модель AIDA, яка стала формулою AIDMA. Наведено орієнтовну структура рекламного тексту. Запропоновано використання різних прийомів: тема-рішення, тема-рішення, тема-інтрига тощо. Доведено, що слово має магічне значення, це зброя для маркетолога. Досліджено прийом, що має назву тема з цифрами. Це добірки, інструкції та інші текстові матеріали, які підвищують довіру до рекламного продукту. Проаналізовано ідею, смисл реклами. Наведено приклади слоганів, які в рекламному тексті потрібні для того, щоб ще раз привернути увагу споживача, скласти позитивну думку про імідж рекламованої компанії, послугу або продукт. Зазначено, що в рекламному тексті мовна гра та гумор сприяють результативному впливу на читача, а гумористичні елементи в рекламі є однією з найнеобхідніших умов досягнення комунікативної мети автора рекламного тексту – перетворити потенційного споживача рекламованої продукції на реального. Наведено приклади використання різного графічного оформлення в рекламних текстах. Наголошено на тому, що важливим засобом у рекламному тексті є омоніми, пароніми, синоніми, антоніми та фразеологізми, а прислів’я, приказки, крилаті вирази, ідіоми оживлюють зміст реклами, роблять її переконливою і зрозумілою; іноді прислів’я перефразується чи створюється новий крилатий вислів – короткий, лаконічний, виразний, без чого не може обійтися реклама. Доведено, що слово продає краще за менеджера; воно є символом та основним носієм інформації в рекламному тексті.

Ключові слова: *рекламний текст, маркетинг, копірайтинг, слоган, мовна гра.*

Viktoriia TOVSTENKO,
orcid.org/0000-0003-2971-4931
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Business Linguistics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(Kyiv, Ukraine) tovstenko.vika@ukr.net

THE WORD AS THE MAIN CARRIER OF INFORMATION IN ADVERTISING TEXT

The article analyzes the types of advertising, highlights the types of oral advertising. Brief operational messages about goods and services are described – the cries of the streets. Examples of contemporary advertising collections – «Cries of Rome» and «Cries of Paris» published in the 13th-14th centuries are given. The cries of merchants are described in Joseph Meinzer’s essay « Milkmaid». Examples of names from the annals «A story of past years « are given. It is noted that the great scientist Benjamin Franklin is called the father of American advertising, and the first magazine advertisement appeared in July 1844 in the «Messenger of the South», the editor of which was Edgar Allan Poe. The purpose of copywriting is defined, the AIDA model is described, which became the AIDMA formula. The approximate structure of the advertising text is given. The use of various methods is proposed: theme-solution, theme-solution, theme-intrigue, etc. It is proven that the word has a magical meaning, it is a weapon for the marketer. A technique called topic with numbers was studied. These are selections, instructions and other text materials that increase the credibility of the advertising product. The idea, the meaning of advertising was analyzed. Examples of slogans are given, which are needed in the advertising text in order to once again attract the attention of the consumer, to form a positive opinion about the image of the advertised company, service or product. It is noted that in the advertising text, language play and humor help to effectively influence the reader, and humorous elements in advertising are one of the most necessary conditions for achieving the communicative goal of the author of the advertising text – to turn a potential consumer of advertised products into a real one. Examples of the use of various graphic designs in advertising texts are given. It is emphasized

that homonyms, paronyms, synonyms, antonyms and phraseological units are an important tool in advertising text, and proverbs, sayings, catchphrases, idioms enliven the content of advertising, make it convincing and understandable; sometimes a proverb is rephrased or a new catchphrase is created – short, concise, expressive, without which advertising cannot do. It is proven that the word sells better than the manager; it is a symbol and the main carrier of information in the advertising text.

Key words: *advertising text, marketing, copywriting, slogan, language game.*

Постановка проблеми. Текст – один з основних інструментів цифрового маркетингу. Текст має не тільки інформувати, а й зацікавити читача і спонукати його до конкретної дії. Слово є основним носієм інформації в рекламному тексті. Спеціаліста, який професійно займається копірайтингом (тобто написанням статей – слоганів, текстових креативів), називають копірайтером (copywriter). Назва цієї професії має ще одне трактування – «письменник рекламних і агітаційних текстів». Слово повинно бути зброєю в руках копірайтера. Тому важливо, щоб фахівці написання рекламних текстів уміло маніпулювали словом, використовували всі художні засоби для досягнення своєї мети.

Аналіз досліджень. Багато фахівців намагалися створити універсальні покрокові «формули успіху», незалежно від того, на яку цільову аудиторію розрахований рекламний текст (Каплунов, 2024: 307). Найвідоміша й найдавніша з них – AIDA, запропонована американським рекламістом Елмером Левісом ще в 1896 р. Тобто ідеальний текст повинен викликати спочатку увагу, потім – інтерес, бажання і нарешті – дію. Модифікацією моделі AIDA стала формула AIDMA, до якої увійшов п'ятий компонент – мотивація. Науковці проаналізували smm-копірайтинг: секрети успішного просування в соціальних мережах (Фісун, 2023: 144). Довели, що SMM-копірайтинг є дієвим інструментом привернення уваги споживачів до контенту (Фісун, 2023: 145). Але навіть при широкому використанні Інтернету в усіх сферах бізнесу, «копірайтинг» досі залишається малодослідженим у науковому плані.

Мета статті – дослідити етапи розвитку копірайтингу; довести, що слово є зброєю в руках копірайтера та основним носієм інформації в рекламному тексті.

Виклад основного матеріалу. Рекламна діяльність бере свій початок ще з часів появи цивілізації. Її першим різновидом вважають усну рекламу. Існували три види усної реклами:

– крики вулиць – це короткі оперативні повідомлення про товари та послуги. Для кожного товару були свої слова, інтонація та мелодія крику. Прикладами зібрань тогочасної реклами є «Крики Рима» та «Крики Парижа», що вийшли друком у XIII–XIY ст. 1608 року побачили світ і «Крики Лондона» (Білоконенко, 2020: 104). Деякі «крики» були подані у формі вірша. У нарисі Йозефа Майнцера «Молочниця» (1841) (четвертий том зб. «Французи, намальовані ним самим») описано крики торговців. Прибуття вершкового сиру сповіщається таким чарівним наспівом: «Сир, сир! Вершковий сир!». При цих звуках вам може здатися, що розпускаються весняні квіти, поля зеленіють, листя розкривається на гілках дерев, метелик несміливо пурхає в запашному повітрі на березі струмка, ластівка повертається з далеких заморських країн. Тепер уявіть, що цю зворушливу мелодію у вас під вікном співає чистий голос прекрасної діви, і перед вами з'явиться досконалий образ юності й весни; ви й самі відчуєте себе молодшим, перенесетеся думками на багато років назад й вигукнете: «О, яке чарівне весняне повітря! Який чарівний голос цієї молодої особи; скільки сили в її співі, нехай навіть оспівує вона лише вершковий сир!». Ми можемо маніпулювати людьми за допомогою тембру голосу. Сила впливу голосу настільки велика, що навіть саме слово не обмежилося прямим вживанням – досить часто ми чуємо й використовує такі поняття, як голос душі, голос совісті, голос крові чи голос минулого.

– тексти стаціонарних закличних виголошували самі продавці, запрошуючи клієнтів відвідувати їх крамниці. Вони відрізнялися від криків тим, що доповнювалися жестами. Інколи закличні хапали людей і намагалися силою затягнути до магазину;

– ярмарковий фольклор поєднував крики вулиць та тексти стаціонарних закличних. Згодом крики набували більшої пишності, що й спричинило появу «дутої» реклами, тобто брехливої. Оповісники вигукували похвалу товару або ж оголошували анонси подій. В окремих країнах до них ставилися дуже серйозно. Так, у Англії оповісника затверджував графський намісник.

Отже, спочатку існувала лише усна форма реклами. Це були виклики зазивальників у місцях постійних пропозицій товарів та послуг або зазиви посередників у наданні різних послуг, а також бродячих ремісників. Вони використовували слова, міміку та жести. *Глашатай, оповісник, зазивала, геральд, бирич, повісник, закличний, гукальник* – назви осіб за професією, які поширювали усну рекламу. У літописах згадують, що

інститут глашатаїв був створений ще в XIV столітті до Різдва Христового. Вони інформували мешканців стародавніх міст про уславлених полководців, безкоштовну роздачу хліба, грандіозну циркову виставу тощо. У стародавньому світі глашатаї наділялися такими функціями: виконували дипломатичні доручення; були учасниками різних посольств; служили в міській адміністрації; повідомляли про політичні та економічні новини; брали участь у ринковому розпродажу; прислужували приватним особам. У Київській Русі глашатаїв називали биричами, про що свідчить «Повість врем'яних літ», одягали їх за кошти міста. Їм давали спеціальний жезл та музичний інструмент (ріжок, трубу, барабан), звуки якого привертали увагу кожного. Глашатаї були першими рекламістами-професіоналами. Глашатаям також доручали оперативно сповіщати населення про виклик громадян до суду, про ухвалення вироку і про покарання. З часом ця сфера інформування склала юридичну рекламу, яка й досі залишається актуальною. Наприклад, *«Ледь заворожевів схід, як по кутках пішли глашатаї»* (Федір Бурлака). *Гучний голос оповісника.. покотився.. до похідного шатра київського князя Ярослава (з газети). Проміж народом ходять окличники да все кричать: «У раду! У раду! У раду!» (П. Куліш). З високого муру глашатай оповістив про наближення свята на честь вавилонської цариці Шубар (з журналу). – Не розходьтеся! Не розходьтеся! – вигукували султанські покликачі (З. Тулуб). Приказали зараз кликунам до світу закликати на раду (С. Руданський). Ніколи ще сільський бохтар Сава Шепа не бубнив так урочисто й переможно, як у цей день (С. Скляренко). Розіслав він [король] скрізь герольдів на війну скликать лицарство (Леся Українка).*

Батьком американської реклами називають великого вченого Бенджаміна Франкліна, який у 1729 році почав видавати «The Pennsylvania Gazette» («Пенсильванська газета»), яка на той час досягла найбільших тиражів і найбільшого обсягу рекламних публікацій серед газет колоніальної Америки. Популярність «The Pennsylvania Gazette» зросла за рахунок того, що Франклін вдосконалив верстку свого видання. Колонки рубричної реклами він урізноманітнив гравюрами, а яскраво виразні заголовки відділяв від тексту вільним простором – «повітрям» (Смерека, 2023: 128). У XIX ст. спостерігалося явище надлишку виготовленої продукції. Для швидкого продажу продуктів потрібна була ефективна реклама. Саме в цей час Волні Палмер створює мережу рекламних агентств у Філадельфії, Бостоні, Нью-Йорку. У 1839 році в газетах з'являються перші фото. Перша журнальна реклама виникла в липні 1844 року в Southern Messenger («Посланець Півдня»), редактором якого недовгий час був Едгар Алан По.

Мета будь-якого копірайтингу – викликати в потенційного клієнта послідовність емоцій, відчуттів і переживань, що в результаті призведуть до бажання стати споживачем певної продукції (Манукян, 2021: 302). Багато фахівців намагалися створити універсальні покрокові «формули успіху», незалежно від того, на яку цільову аудиторію розрахований рекламний текст. Найвідоміша й найдавніша з них – AIDA (від слів attention (увага), interest (інтерес), desire (бажання), action (дія), запропонована американським рекламістом Елмером Левісом ще в 1896 р. Тобто ідеальний текст повинен викликати спочатку увагу, потім – інтерес, бажання і нарешті – дію. Модифікацією моделі AIDA стала формула AIDMA, до якої увійшов п'ятий компонент – мотивація (motive) (Падалка, 2025: 163).

Існує орієнтовна структура рекламного тексту. Заголовок – найважливіший елемент рекламного тексту. Саме від нього залежить успіх рекламної кампанії. Заголовок повинен привернути увагу потенційного клієнта та заглибити в текст. Далі перший абзац. Найбільш важливим є перше речення. Воно має не повторювати зміст заголовка, а продовжувати його. У першому абзаці кожна нова фраза повинна нести конкретну інформацію про продукт, яка зацікавить читача (Тодорова, 2024: 89). Першим реченням ви повинні зосередити увагу, привернути споживача до продукції. Наприклад: *Якщо я запропоную вам спосіб, за допомогою якого ви зможете заробити більше грошей, нічим при цьому не ризикуючи, зацікавить вас це?* (риторичне запитання). Початок повинен бути яскравим! Зробіть цікаве повідомлення і поставте запитання. Потім дайте відповідь. Цей прийом миттєво залучає людей до вашої реклами, і вони будуть жадібно читати (слухати) кожне ваше слово. Наприклад: *«Двадцать відсотків людей у нашому суспільстві заробляють 80 відсотків грошей. Ви входите в ці 20 відсотків? Так от, придбавши наш товар, ви увійдете в число високооплачуваних членів нашого суспільства».* На початку можна поставити питання-відповідь. Використовуючи цю формулу, ви показуєте людині її біль (проблему), а потім натякаєте, що в тексті є рішення. Наприклад: *«Хочете цієї зими захиститися від застуди? У нас є простий та 100% дієвий спосіб».* Можна використати прийом тема-рішення. Покажіть, що ви знаєте, як

вирішити проблему потенційного клієнта. Наприклад: *«Дізнайтеся, як скинути 5 кг всього за 1 тиждень з користю для здоров'я!».* Або тема-інтрига, у цьому випадку варто використовувати принцип недомовленості, загадки, щоб зачепити увагу відвідувача. Наприклад: *«Проста дія, яка допоможе підвищити продаж в 3 рази».* Часто копірайтери використовують заголовок-кейс (особистий досвід). Люди люблять реальні історії, і це дієвий інструмент для підвищення довіри читача. Приклад заголовка за цією формулою: *«Як я заробив першу $ 1000 всього за 2 тижні, працюючи онлайн?».* У риторичних запитаннях рекомендовано уникати займенника я, уживання займенника ми – це своєрідний заклик до об'єднання мовця й аудиторії в одне ціле, що водночас готує слухачів до сприйняття нової інформації. Наприклад: *«Чи могли б ми уявити це років 10 тому?; Що ми знаємо про це?, Який висновок ми можемо зробити?».* В основній частині рекламного тексту треба максимально розкрити користь товару або послуги. Тут стануть у пригоді цифри, факти, інформація про сертифікати і т. ін. У передостанньому абзаці наголошуємо на тому, які дії потрібно зробити, щоб отримати продукт – коротко і зрозуміло. Також важливий елемент – останній абзац, який показує, навіщо людині здійснювати цільову дію. Він додатково підтримує інтерес і показує основну вигоду для читача. Будь-яка характеристика товару або послуги повинна бути зрозумілою потенційному клієнту. Тому головне завдання – перетворити її на перевагу та вигоду. Клієнт повинен знати, що він отримає в результаті. Наприклад, *антипригарна сковорода з інноваційним покриттям* – це добре, але навряд чи зрозуміло… Якщо ж ви напишете, що *на такій сковороді можна легко готувати будь-які страви без олії і не боятися, що пригорять продукти, і відповідно піклуватися про свою фігуру*, інтересу до товару швидко зросте. Клієнт повинен чітко розуміти, що він отримає, якщо зробить покупку, як зміниться його життя. Не додумувати самостійно, а бачити готове рішення в рекламному тексті. Як з'ясували психологи, остання частина тексту запам'ятовується найкраще. Ефектно виглядає кільцева композиція (з якої думки, фрази почали, такою і завершили). У рекламному тексті заборонено вживати частку не-. Пишіть рекламний текст у позитивному ключі, уникайте слів з часткою «не» та заперечень. Намагаючись знайти незвичайну форму висловлення думки про те, що фірма «Комфорт», яка спеціалізується на автосервісі, практично ні в чому не відмовляє покупцеві, рекламу побудували так: *«Ви втомились від проблем?! Втомилися принижуватись на СТО, АЗС, у чергах автомагазинів?! Втомились від непомірних цін?! До ваших послуг фірма "Комфорт"... Слово "немає" у нас заборонене».* Останню фразу виділено; рекламу подано від протилежного. Це своєрідна смислова інверсія. Зміст того, що «у нас все є» переданий конструкцією із «забороною» слова «немає». Треба бути обережними зі словами, оскільки вони мають магічну силу. Слово – це зброя. Жодних «аби не гірше», «не з нашим щастям», «не в цій країні», «немає вибору» та інших лексичних кодів невдах. «Ми не можемо», «ми не погоджуємось», «я не маю наміру» – ці вислови не викличуть позитивних емоцій. Програмуймо майбутнє словами надії та впевненості, любові до ближнього та віри у власні сили. Рекомендовано використовувати прийом, що має назву тема з цифрами. Це добірки, інструкції та інші текстові матеріали, які підвищують довіру до рекламного продукту, навчають його ефективного використання. Наприклад: *«10 цілей, яких ви гарантовано досягнете після проходження онлайн-курсу; два за ціною одного; на всі сто!; за два місяці ви вивчите мову!; будете на сьомому небі від щастя!»* тощо. У рекламі має бути ідея, смисл. Ідеї допомагають просувати та продавати товари. Кожна компанія почала прописувати свою місію та ідею. Наприклад: *«Ми не просто продаємо пилососи, ми робимо цей світ чистішим!». «Яка щаслива родина, яка додає в усі блюда наш майонез!».* А виробник туалетного паперу ZEWA просуває права жінок й знімає відео про несправедливість розподілу домашніх обов'язків #ДобреТамДеПіклуютьсяРазом.

Важливим елементом реклами є слоган, який в рекламному тексті потрібен для того, щоб ще раз привернути увагу споживача, скласти позитивну думку про імідж рекламованої компанії, послугу або продукт. В основному слоган розміщено в кінці реклами, при цьому бажано, щоб він стояв поруч із назвою виробника або торгової марки. Така позиція даного елемента тексту дає можливість начебто підвести підсумок і сформувати кінцеву пропозицію. Наприклад, слоган *Just Do It* компанії Nike став символом змін. Найстаріший американський журнал про рекламу «AdAge» поставив Just Do It на друге місце в рейтингу найкращих слоганів XX століття (на першому – A Diamond Is Forever («Діамант вічний») корпорації De Beers).

Часто використовують римування в рекламних текстах: *Модель ідеальна, ціна оптимальна* (пральні машини «Candy»). *Зовні скажений, на*

смак шалений! (батончик «Lion» від «Nestle»). *Бронхалик – від кашлю льодяник! 777 – пригоди всім* та ін.

У рекламному тексті мовна гра та гумор допомагають більш результативно вплинути на читача. Гумористичні елементи в рекламі є однією з найнеобхідніших умов досягнення комунікативної мети автора рекламного тексту – перетворити потенційного споживача рекламованої продукції на реального. Наприклад, *Вогнем і ножем* (реклама набору ножів); назва ресторану *«Вогнем і ножем»* (згадаймо «Вогнем і мечем» – польський історичний фільм реж. Єжи Гоффмана); а також *Перпетум меблів* (реклама мережі меблевих магазинів) (згадаймо Perpetuum mobile – вічний двигун. Perpetuum mobile – коротка музична форма, складена так, що вона не має чіткого початку чи кінця і може бути повторена без перерви. Назву ввів Нікколо Паганіні (Moto Perpetuo Op. 11). *Прийшов, побачив, повечеряв* (іронічно називають правило трьох П, це реклама мережі ресторанів «Швидко») (згадаймо Veni, vidi, vici (лат. «прийшов, побачив, переміг») – латинський вислів; слова, якими, як повідомляє Плутарх у своїх «Висловах царів і полководців», Юлій Цезар повідомив свого друга Амінція в Римі про перемогу, швидко здобуту ним при битві біля міста Зеле (в провінції Токату) над понтійським царем Фарнаком II, 47 до н. е.). Вислів *Veni, vidi, vici* вживають у переносному значенні: швидке вирішення якої-небудь справи, а також використовується на різних емблемах, наприклад тютюнової компанії Філіп Морріс Інтернешнл, що виробляє цигарки Мальборо.

У рекламних текстах можна використовувати різне графічне оформлення: *«Ми пропонуємо те, що БУДУЄМО»* (реклама будівельної фірми), *«СМАКуйте життя!»* (реклама фірми «СМАК»), *«ПРОЗОРА від природи»* (реклама води). Ефектним є використання в рекламному тексті слів, подібних за звучанням: *«Чистота – чисто Tide», «ФАННІ. Файне молоко»; «Ти нездужав, тому не здужав виконати це завдання? Наша клініка допоможе тобі!» (нездужати (хворіти) – не здужати (не змогти); «У нього немає вибору, тому що він не має нашого сертифіката!»; «Коли протягом дня сидиш на протязі, то можна й захворіти! Купуй наші вікна та будь здоровим!».*

Синоніми, антоніми, фразеологізми теж є важливим засобом у рекламному тексті: *«Якщо ви абсолютний нуль, бідний як церковна миша, а хочете ворочати мільйонами, бути на вагу золота, грати першу скрипку, тоді ви можете придбати нашу книгу. Знайомтесь! Уоллес Уоттлз «Наука про те, як стати багатим».* Прислів'я, приказки, крилаті вирази, ідіоми оживлюють зміст реклами, роблять її переконливою і зрозумілою, бо аргумент, підкріплений елементом народної творчості, є чи не одним з найсильніших. Наприклад: *«Що можна зробити сьогодні, не відкладайте на завтра. Хто рано встає, тому Бог дає. Ми допоможемо Вам. Для Вас ми працюємо без вихідних!»* Іноді прислів'я перефразується чи створюється новий крилатий вислів, короткий, лаконічний, виразний, без чого не може обійтися реклама, напр.: *«Отож поспішайте!... Час – гроші, а гроші – мільйони!».*

Отже, слово продає краще за менеджера. Воно є символом та основним носієм інформації в рекламному тексті. Мета будь-якого копірайтингу – викликати в потенційного клієнта послідовність емоцій, відчуттів і переживань, що в результаті призведуть до бажання стати споживачем певної продукції. У сучасному світі, де бізнес та маркетинг знаходяться в центрі уваги, мова стає дуже важливим інструментом для взаємодії з аудиторією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоконенко Л. А. Основи рекламознавства : практикум. Кривий Ріг : КДПУ, 2020. 112 с.
2. Каплунов Д. Бізнес-копірайтинг. Як писати тексти, щоб залучати клієнтів. Київ. Видавництво: Наш формат. 2024. 336 с.
3. Манукян В.І. Юридичний копірайтинг. Прокачай свій процес. Київ. Видавництво: Норма права. 2021. 364 с.
4. Падалка С. Енциклопедія копірайтингу. Київ. Видавництво STRETOVYCH. 2025. 304 с.
5. Смерека В. Ой, копірайтинг! Як вирости найбільшою смерекою у лісі копірайтерів. Київ. Видавництво : Прометей. 2023. 192 с.
6. Тодорова О. Енергія сторітелінгу. Історії, архетипи, тренди в бізнес-комунікаціях. Київ. Видавництво Асоціація корпоративних медіа. 2024. 224 с.
7. Фісун, Ю., Борисенко, О., & Соболєва, А. Smm-копірайтинг як дієвий інструмент привернення уваги споживачів до контенту. Київський економічний науковий журнал (3). Київ. 2023. С. 143–149. https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-3-21

REFERENCES

1. Bilokonenko L. A. (2020) Osnovy reklamoznavstva : praktykum. [Fundamentals of advertising: practical course.]. Kryvyy Rih : KDPU. 112. [in Ukrainian].
2. Kaplunov D. (2024) Biznes-kopiraytynh. Yak pysaty teksty, shchob zaluchaty kliyentiv. [Business copywriting. How to write texts to attract customers.]. Kyiv. Vydavnytstvo: Nash format. 336. [in Ukrainian].
3. Manukyan V.I. (2021) Yurydychnyy kopiraytynh. Prokachay sviy protses. [Legal copywriting. Improve your process]. Kyiv. Vydavnytstvo: Norma prava. 364. [in Ukrainian].
4. Padalka S. (2025) Entsyklopediya kopiraytynhu. [Encyclopedia of Copywriting]. Vydavnytstvo STRETOVYCH. Kyiv. 304. [in Ukrainian].
5. Smereka V. (2023) Oy, kopiraytynh! Yak vyrosty naybil′shoyu smerekoyu u lisi kopirayteriv. [Oh, copywriting! How to grow into the biggest spruce in the forest of copywriters.]. Kyiv. Vydavnytstvo : Prometey. 192. [in Ukrainian].
6. Todorova O. (2024) Enerhiya storitelinhu. Istoriyi, arkhetypy, trendy v biznes-komunikatsiyakh. [The Energy of Storytelling. Stories, Archetypes, Trends in Business Communications]. Kyiv. Vydavnytstvo Asotsiatsiya korporatyvnykh media. 224. [in Ukrainian].
7. Fisun YU., Borysenko O., & Sobolyeva A. (2023). Smm-kopiraytynh yak diyevyy instrument pryvernennya uvahy spozhyvachiv do kontentu. [Smm copywriting as an effective tool for attracting consumers' attention to content] Kyyivs′kyy ekonomichnyy naukovyy zhurnal – Kyiv Economic Scientific Journal (3). Kyiv. 143–149. [in Ukrainian].

УДК 811.11-112
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-29

Людмила ФЕНЮК,
orcid.org/0000-0003-4449-5490
асистент кафедри романської філології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) l.feniuk@chnu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНИХ НЕВІДПОВІДНОСТЕЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ ТА СПОСОБИ ЇХНЬОЇ ПЕРЕДАЧІ

Стаття присвячена вивченню особливостей стратегічних підходів перекладу інтернаціональної лексики. Для висвітлення теми розглянуто інтернаціоналізми суспільно-політичної сфери вжитку. Інтернаціоналізми трактуються міжнародними мовними одиницями, які поширюються внаслідок тяжіння до мовної універсалізації, у зв'язку із процесом мовної глобалізації.

Особливої уваги заслуговують питання перекладу інтернаціональної лексики. Хибним є уявлення, що всі інтернаціональні елементи мають однакове трактування у досліджених мовах. Маючи однакову форму чи схоже звучання в переважній кількості випадків інтернаціоналізми мають різне семантичне наповнення. Внаслідок чого і була детально досліджена специфіка перекладу суспільно-політичних інтернаціоналізмів з урахуванням їх семантичних лексико-семантичних варіантів, акцентована увага на невідповідностях в українській, французькій та англійській мовах, проаналізовано їх лексичне наповнення в досліджуваних мовах, виокремлено філософський аспект перекладу інтернаціоналізмів як вияву «вимушеної» гостинності мови.

Метою статті є фіксація та аналіз наявних стратегій перекладу суспільно-політичних інтернаціоналізмів та їх лексичне наповнення в вищезгаданих мовах, виокремлення філософського аспекту перекладу інтернаціоналізмів як вияву «вимушеної» гостинності мови.

Матеріалом розвідки слугували 500 тріад інтернаціональної лексики з тлумачних словників англійської, французької та української мов, які виявлено за допомогою методу суцільної вибірки слів, котрі вважаються інтернаціоналізмами мінімум у трьох мовах.

Аналіз даних дозволив виявити та проаналізувати семантичні невідповідності псевдоінтернаціоналізмів та окреслити основні способи перекладу інтернаціональної лексики. Наведення статистичних даних дозволило виокремити найпоширеніші способи перекладу інтернаціоналізмів, а саме: транслітерація та практичне транскрибування, а найменш вживаними способами є транскрибування та описовий переклад. Оскільки інтернаціоналізми є засобами збагачення мови, вони не несуть характер «чужого», однак переклад даної лексики здійснюється на рівні перекладу смислів однієї культури, а отже, інтернаціоналізми отримують ознаку «вимушеної» гостинності мови.

Ключові слова: *інтернаціоналізми (повні та неповні), псевдоінтернаціоналізми, стратегії перекладу, семантична невідповідність.*

Liudmyla FENIUK,
orcid.org/0000-0003-4449-5490
Lecturer at the Department of Romance Philology and Translation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) l.feniuk@chnu.edu.ua

PARTICULARITIES OF TRANSLATING STRATEGIES OF SOCIAL AND POLITICAL INTERNATIONALISMS

The process of economic, geographical, diplomatic, scientific and technical, international and intercultural relationships is determined by a constant character which provokes a vocabulary renewal of languages.

The internationalisms are the result of inclination for language universalization, due to the language globalization. Investigation of translating problems of international vocabulary deserves an extraordinary attention.

The article concerns the research of translating strategies' particularities of socio- political sphere in international vocabulary. Specific character of translation of socio-political internationalisms with consideration their semantic variances in English, French and Ukrainian languages was described. Current internationalisms lexical meanings in the languages under investigation were also analyzed. Firstly, the philosophic aspect of internationalisms' translation was distinguished as an expression of "forced" language hospitality. 500 triads of internationalisms from explanatory dictionaries occurs investigating source.

International vocabulary integration is able to improve understanding of separate lexical units and of an integral text. This tendency has to do with the absolute internationalisms (lexical units which are employed in several languages with the same meaning). The translation of these units doesn't create problems. Semantic variances concern to fictitious internationalisms, representing lexical units employed in several languages with different meanings. They are potential source of interference errors according to the analysis of common and different features and they cause the appearance of various results of translation. In view of the several language equivalents availability, translation of a lexical unit should take into consideration the text character and its addressee.

As a summary, internationalisms are not considered as "foreign" language elements, mainly they don't require any translation (absolute internationalisms), but they represent borrowed vocabulary due to the language contacts. Translation of international vocabulary is made on the level of meanings of one culture with its values; internationalisms get a quality of "forced" language hospitality serving the instrument of language enrichment due to the acceptance of "foreign" features.

Key words: *internationalisms (absolute, partial), fictitious internationalisms, translating strategies, semantic variances.*

Постановка проблеми. Процес розвитку економічних, географічних, дипломатичних, науково-технічних, міжнаціональних та міжкультурних відносин носить постійний, безперервний характер, що в свою чергу провокує оновлення лексичного фонду мов. Міжмовні контакти народів, посилення міжнародної торгівлі, поширення міжнародних засобів зв'язку, як-от міжнародна система навігації чи міжнародний телефонний код, інтернаціоналізація науково-технічної термінології посприяли появі, розвитку і поширенню інтернаціоналізмів в європейських мовах.

Аналіз досліджень. С.В. Семчинський підкреслював двосторонність процесу взаємодії мов та зазначав важливість мовної взаємодії з навколишнім середовищем (Семчинський, 2010: 348). На його думку, процеси взаємодії мов набувають специфічних форм через певні екстралінгвальні впливи.

При міжмовній взаємодії прослідковується вплив на більшість аспектів комунікативної поведінки мовців, оскільки інтерпретація співрозмовників відбувається крізь маркування «свій» – «чужий». Внаслідок мовної взаємодії зникають відмінності між двома чи багатьма лінгвокультурами (Новицька, 2018: 26)

Інтернаціоналізми є результатом тяжіння до мовної універсалізації, наслідком процесу мовної глобалізації. Особливої уваги заслуговують питання перекладу інтернаціональної лексики. На думку В.О. Подміногіна, переклад є пошуком схожих рис між мовами і культурами, який спрямований на усунення мовних розбіжностей (Кальниченко, Панченко, 2017: 337).

Інтернаціональна лексика була ядром лінгвістичних розвідок низки авторів, зокрема У. Вайнрайха, В.В. Акуленка, В.В. Дубічинського Ю.А. Жлуктенка. Стратегічні питання перекладознавчої науки аналізувалися В.О. Подміногіном, А.П. Якимчук, А. Берманом, Л. Венуті та ін. Питанням перекладу інтернаціоналізмів займалися Т.С. Колієнко, І.В. Кузнєцова, О.П. Ковальчук та ін. Хоча проблематиці інтернаціоналізації присвячено багато досліджень, все ж залишаються актуальними задачі, які відображають особливості перекладу суспільно-політичних інтернаціоналізмів з урахуванням їх семантичних невідповідностей в українській, французькій та англійській суспільно-політичних термінологіях.

Мета статті полягає у фіксації та описі наявних стратегій перекладу суспільно-політичних інтернаціоналізмів та їх лексичне наповнення в англійській, французькій та українській мовах, виокремлення філософського аспекту перекладу інтернаціоналізмів як вияву «вимушеної» гостинності мови.

Виклад основного матеріалу. В статті розглянуто 500 тріад інтернаціоналізмів з тлумачних словників англійської, французької та української мов: Longman Dictionary of Contemporary English (Longman), Le petit Larousse (Le petit Larousse), Академічний тлумачний словник сучасної української мови (АТСУМ).

Глобалізація приводить до інтернаціоналізації мовних одиниць. Оскільки міжнародна мова лежить в основі інтерлінгвістики, яка досліджує міжнародні мови як засіб комунікації в полімовному світі (Кочерган, 2006: 181–183), інтернаціоналізми розглядаються як лексичні одиниці міжнародної мови.

Попри відсутність одного спільного трактування інтернаціональної лексики, до інтернаціоналізмів відносимо лексичні одиниці, які вживаються у двох і більше близько- та віддалено споріднених мовах з однаковим лексичним значенням. Інтернаціоналізмам властива морфемна і семантична кореляція. Вони характеризуються відсутністю мовних кордонів і є функційно близькими в зіставлюваних мовах та зрозумілими за своєю семантикою. О. Єсперсен встановив норми для інтернаціональних мов, які призначені для усного та писемного спілкування між людьми,

які не можуть висловитись за допомогою рідної мови (Єсперсен, 1930: 21). У свою чергу, розвиток інтерлінгвістики сприяє дослідженню міжнародних слів та є ефективним засобом спрощення мовної комунікації.

Актуальним питанням залишається взаємодія інтернаціональної лексики із запозиченнями, іншомовними словами та міжмовними омонімами.

Хоча інтернаціональна лексика відноситься до іноземних (чужих) слів, не варто ототожнювати запозичення та інтернаціоналізацію словника. При перекладі інтернаціоналізмів слід враховувати близькість семантичного змісту, застосовувати синхронійний підхід.

Поява інтернаціоналізмів в мові пояснюється різними процесами: фонетичним запозиченням, калькуванням, напівкалькуванням і так далі. Пласт запозиченої лексики включає інтернаціоналізми, що свідчить про ширше значення поняття «запозичення». Проте інтернаціоналізми характеризуються проникненням в більшу кількість мов.

Часто для позначення інтернаціональної лексики застосовують різні терміни у зв'язку з різним семантичним змістом, нетотожним характером лексичних і граматичних контекстів. М. Кьосслер, Ж. Деровіньї, В.В. Акуленко користувались терміном *«хибні друзі перекладача»*, О.А. Шаблій говорить про *«псевдодрузів перекладача»*, В.В. Коптілов, О.Д. Пономарів, М.П. Кочерган вживають також терміни *«міжмовні омоніми»* (Кійко, 2010: 15–23).

Найвдалішим терміном для позначення «псевдодрузів перекладача» вважається сполучення «міжмовні омоніми».

Б. Зінкевич-Томанек називає псевдоінтернаціоналізми різних терміносистем *«лексичними паралелями».* Авторка розуміє під цим терміном слова, що збігаються за формою і подібні-неподібні за змістом (Зінкевич-Томанек, 1999: 38). О.В. Коломієць називає «псевдодрузів перекладача» псевдоінтернаціоналізмами, досліджує формальні тотожності і розходження у змісті.

О.С. Андрієвська розрізняє *власне інтернаціоналізми*, які характеризуються у різних мовах схожим звучанням та мають однакове значення, *часткові інтернаціоналізми* володіють формальною подібністю, однак розрізняються змістовно, й *псевдоінтернаціоналізми*, котрі не мають у змістовно спільних елементів (Андрієвська, 2007). Власне інтернаціоналізми можуть перекладатися дослівно, адже їхні значення є ідентичними. Наприклад: *putsch* (фр.) має значення «військовий державний переворот» (Le petit Larousse); *putsch* (англ.) означає «раптовий політичний державний переворот» (Longman); *путч* (укр.) вживається зі значенням «озброєний виступ групи осіб задля вчинення державного перевороту» (АТСУМ).

Через семантичні невідповідності останні дві групи інтернаціоналізмів здатні спричинити неправильне сприйняття певної інформації іноземною мовою, зініціювати помилкові асоціації, а під час процесу перекладу навіть суттєво спотворити зміст сказаного.

Семантичні відношення можуть бути умовно поділені на три види: а) повна семантична спільність; б) повна невідповідність значень; в) часткова невідповідність значень.

Якщо трактувати власне інтернаціоналізми як міжмовнимі синоніми, то інтернаціоналізми *біографія* (укр.) – *biographie* (фр.) – *biography* (англ.) володіють відносно повною семантичною ідентичністю, а додавання інтерморфеми *авто-* не вплине на зміст, тобто інтернаціоналізми *автобіографія* (укр.) – *autobiographie* (фр.) – *autobiography* (англ.) залишаються зрозумілими (Андрієвська, 2007).

А.П. Коваль трактує семантичну еквівалентність як умовну величину (Коваль, 1987: 37-38).

Повна невідповідність значень стосується інтернаціоналізмів, які збігаються за формою, але внаслідок хибних асоціативних зв'язків не мають спільних семантичних значень. Наприклад: *parole* (фр.) – *parole* (англ.) – *пароль* (укр.) знаходимо наступні ЛСВ:

parole (фр.) є полісемантом і представлене наступними значеннями: «1) здатність висловлюватись членороздільною мовою; 2) здатність говорити, вміння добре говорити; 3) право, можливість, дія говоріння, особливо на зборах; 4) слово, що вимовляється, фраза, що виражає думку чи почуття; 5) сказана річ кимось, якій надають великого значення; 6) забезпечення, зобов'язання, вербальна обіцянка; 7) конкретне вживання абстрактної системи мови мовцем» (Le petit Larousse);

parole (англ.) вживається зі значенням, дозвіл для когось покинути в'язницю за умови обіцянки дотримання задовільної поведінки» (Longman);

пароль (укр.) означає «таємне умовлене слово чи фраза, інколи певний умовний сигнал для розпізнання своїх людей на військовій службі або в конспіративних організаціях» (АТСУМ).

Часткова невідповідність значень спостерігається при відсутності значення (безеквівалентності) чи специфічного вживання одного з його елементів, як-от:

амністія (укр.) – *amnistie* (фр.) – *amnesty, -ties* (англ.) в українській та французькій мовах має

значення «акт верховної влади часткового чи повного звільнення засуджених від кари» (Longman), (АТСУМ). В англійській мові *amnesty* має додаткові значення: «1) проміжок часу, за який правопорушники можуть визнати свій злочин без подальшого судового переслідування; 2) прощення вини" (Le petit Larousse).

При перекладі полісемічних інтернаціоналізмів у 19% від загальної кількості полісемантів чітко вимальовуються диференційні значення, які передають національні характеристики різноманітних культур, як-от *candidat* (фр.) – *candidate* (англ.) – *кандидат* (укр.) із двома спільними значеннями в англійській та французькій мовах «особа, яка складає іспит чи тестування» та «особа, котра відібрана виконувати певні функції чи претендує на підвищення» (Le petit Larousse), (Longman) відмінним є саме українське значення: *кандидат* (укр.) «вчений ступінь, що присвоюється особам, котрі успішно захистили кандидатську дисертацію; або особа, що володіє цим ступенем» (АТСУМ).

Варто також врахувати при перекладі інтернаціональної лексики наявність прямого та перенесеного значення.

6,7% полісемічних інтернаціоналізмів від загальної кількості досліджуваних полісемантів вжиті у перенесеному значенні і зображають взаємозв'язок явищ та предметів. Відмінним є компонент співвідношення вузької і широкої сфери вживання. Вужчий характер сфери вживання стосується прямого лексичного значення, а перенесені значення наділені широкою сферою, як-от: *légion* у французькій та англійській мовах фіксується із значеннями: «1)військові частини Римської армії; 2) велика військова сила; 3) надмірна кількістьживих істот» (Le petit Larousse), (Longman); *легіон* в українській мові має значення «1) римська вища бойова одиниця; 2) особлива військова частина», а в переносному значенні маємо «велика кількість» (АТСУМ) (Фенюк, 2018: 148).

В більшості випадків інтернаціоналізми характеризуються тотожністю звукової форми та схожі графічно, наприклад: *baron* (фр.) – *baron* (англ.) – *барон* (укр.); *cartel* (фр.) – *cartel* (англ.) – *картель* (укр.); *embargo* (фр.) – *embargo* (англ.) – *ембарго* (укр.); *lobby* (фр.) – *lobby* (англ.) – *лобі* (укр.); *maffia* (фр.) – *mafia* (англ.) – *мафія* (укр.); *test* (фр.) – *test* (англ.) – *тест* (укр.); *veto* (фр.) – *veto* (англ.) – *вето* (укр.); *visa* (фр.) – *visa* (англ.) – *віза* (укр.).

Деякі одиниці інтернаціональної тріади вирізняються місцем наголосу та звучанням окремих голосних чи приголосних звуків, як-от: *armée* (фр.) – *army* (англ.) – *армія* (укр.); *Bible* (фр.) – *Bible* (англ.) – *Біблія* (укр.); *licence* (фр.) – *license* (англ.) – *ліцензія* (укр.); *procédur*e (фр.) – *procedure* (англ.) – *процедура* (укр.); *programme* (фр.) – *program* (англ.) – *програма* (укр.); *région* (фр.) – *region* (англ.) – *регіон* (укр.); *vice* (фр.) – *vice* (англ.) – *віце* (укр.); *chef* (фр.) – *chief* (англ.) – *шеф* (укр.); *hiérarchie* (фр.) – *hierarchy* (англ.) – *ієрархія* (укр.); *stéréotype* (фр.) – *stereotype* (англ.) – *стереотип* (укр.).

Незважаючи на помилковість ототожнення семантичних значень інтернаціональної лексики, переклад інтернаціоналізмів залишається актуальною темою. Окрім труднощів перекладу псевдоінтернаціоналізмів перед перекладачем постає вибір відповідного еквіваленту рідної чи іноземної мови.

Варто зазначити, що з XVIII по XX століття для теорії перекладознавства властива своєрідна зміна стратегій «очуження» (збереження рис мови та культури оригіналу) та «одомашнення» (збереження мови та культури перекладу, нівелювання чужості). На думку В.О. Подміногіна та А.П. Якимчук в Європі ці перекладацькі стратегії змінювались залежно від суспільно-політичної стану в країні, хоча вони не застосовуються перекладачами у своєму чистомувигляді (Кальниченко, Паньченко, 2017: 338). Автори також свідчать, що перекладений текст має містити риси іншої культури, в якій можна помітити «культурно невластиве»; переклад має відображати мовні, культурні відмінності, якусь «відмінність оригіналу», передавати здобуте й втрачене в процесі перекладу та про відстань між культурами (там же).

Такі дослідники, як А. Берман, Л. Венуті, Р. Мей пропонують повернутися до «очужуючої» стратегії перекладу. Також А. Берман у своїй праці «L'Épreuve de l'étranger» (1984), виокремлює міжкультурні відношення зі сприйняттям «чужого»(Berman, 1984: 129). Як стверджує французька дослідниця Б. Годар існує відчутна різниця між позицією, яку займає поняття «чуже» в культурному концепті в етнографічному значенні та в значенні «творення» А. Бермана, який акцентує увагу на відкритості, діалогічності, культурній змішаності, зміщення центру перекладу (Godard, 2001: 55).

При перекладі інтернаціоналізмів варто зауважити, що Французький уряд пропагував закон Bas-Lauriol, що наголошував на захисті французької мови від впливу англіцизмів, хоча й не був досить ефективним. Однак розмовна французька мова використовує «хибні запозичення», як-от: *ombudsman, caméraman* (Мусійчук, 2013: 306).

Українські мовознавці у разі наявності двох еквівалентів обирають український. На їхню думку, українська назва завжди краще сприймається та швидше запам'ятовується (Архипенко, Ющук, 2008: 24).

Наявні наступні способи перекладу інтернаціональної лексики: транслітерація, транскрибування, практичне транскрибування, описовий переклад, переклад за допомогою синонімічної заміни.

Транслітерація не завжди означає заміну кожної букви в слові мови-джерела на букви іншої мови. Часом букви зникають або навпаки додаються. Типовим прикладом транслітерації є тріада *adsentéisme* (фр.) – *absenteeism* (англ.) – *абсентеїзм* (укр.).

Транскрибування теж є частим способом перекладу інтернаціональної лексики, оскільки в даному випадку застосовується передача за допомогою звукової форми мови-джерела, наприклад: *leader* (фр.) – *leader* (англ.) – *лідер (укр.)*.

Практичне транскрибування є адаптацією інтерморфем в мові-реципієнті. Внаслідок чого інтернаціоналізм матиме власне звучання та структуру (Тонконог, Ювковецька, 2020: 111), як-от: crise (фр.) – *crisis(англ.) – криза (укр.)*.

Описовий переклад є способом передачі безеквівалентної інтернаціональної лексики і розкриває значення лексичної одиниці мови-джерела за допомогою уточнюючих словосполучень (Бондар, 2014: 42), наприклад: *lobby* (фр.) – *lobby* (англ.) – *лобі (укр.)*, що може перекладатися як *«здійснення тиску на членів англійського парламенту»*.

Переклад за допомогою заміни синонімами найчастіше прослідковується саме в тексті. Інтерлексеми часом замінюються в процесі перекладу близькими чи ідентичними за значенням, оскільки саме синонімічні заміни дозволяють правильно перекласти інтернаціоналізм (Тонконог, Ювковецька, 2020: 112). Типовим приладом перекладу за допомогою синонімічної заміни є тріада: *base* (фр.) – *base* (англ.) – *база (укр.)*, де в багатьох випадках зазначається переклад «основа» чи «фундамент» замість бази (Коваль, 1987: 45).

Способи перекладу інтернаціональної лексики представлені в таблиці 1 (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількісні показники способів перекладу інтернаціоналізмів суспільно-політичної термінології

Спосіб перекладу	Кількісні дані	Приклади
Транслітерація	192 тріади	consul (фр.) – consul (англ.) – консул (укр.)
Транскрибування	10 тріад	speaker (фр.) – speaker (англ.) – спікер (укр.)
Практичне транскрибування	273 тріади	débat (фр.) – debate (англ.) – дебати (укр.)
Описовий переклад	5 тріад	boycott (фр.) – boycott (англ.) – бойкот (укр.) в перекладі «боротьба» чи «відмова у підтримці стосунків»
Переклад за допомогою заміни синонімами	20 тріад	tolérance (фр.) – tolerance (англ.) – толерантність (укр.), яке може мати переклад «терпимість», «покірливість», «чуйність»

Висновки. З огляду на кількісні дані дослідження, найпоширенішими способами перекладу інтернаціоналізмів вважаються транслітерація (192 тріади) та практичне транскрибування (273 тріади), а найменш вживаними способами є транскрибування (10 тріад) та описовий переклад (5 тріад). Отримані результати свідчать про те, що інтеграція інтернаціональної лексики здатна полегшити розуміння як окремих лексичних одиниць, так і цілого тексту. Така тенденція стосується повних інтернаціоналізмів, до яких відносяться лексичні одиниці, котрі вживаються у двох і більше споріднених та неспоріднених мовах з однаковим значенням. Переклад таких одиниць не викликає труднощів, їх навіть відносять до розряду «підказок». Семантичні невідповідності стосуються псевдоінтернаціоналізмів. Псевдоінтернаціоналізми – це лексичні одиниці, які вживаються в споріднених та неспоріднених мовах та мають різний план змісту. Вони є потенційним джерелом інтерференційних помилок, які з'являються при аналізі спільних чи відмінних рис, що призводить до появи щораз інших результатів, провокуючи мимовільне вживання невідповідного етимологічного тотожного українського слова. У зв'язку з наявністю кількох мовних еквівалентів (рідної чи іноземної мови) переклад лексичної одиниці повинен враховувати характер тексту та його адресат.

Здебільшого інтернаціоналізми не сприймаються як «чужі» мовні елементи, подекуди не потребують перекладу (повні інтернаціоналізми), однак все ж таки вони відносяться до запозиченої лексики внаслідок мовних контактів. Переклад інтернаціональної лексики здійснюється на рівні перекладу смислів однієї культури, її цінностей,

інтернаціоналізми отримують ознаку «вимушеної» гостинності мови, проте водночас вони слугують засобами збагачення мови, внаслідок прийняття «чужого».

Перспективним вважаємо подальше дослідження принципів асиміляції інтернаціональної лексики задля уникнення помилок при перекладі науково-політичної термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АТСУМ: Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980): веб-сайт: URL : http://sum.in.ua/ (дата звернення: 25.12.2024).

2. Андрієвська О. С. Інтернаціоналізми та принципи їх класифікації. Філологія. 2007. № 6. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича: веб-сайт: URL: http:// www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/ Philologia/23715.doc.htm (дата звернення: 25.12.2024).

3. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків: Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2005. 20 с.

4. Бондар М.В. Описовий переклад як спосіб відтворення безеквівалентної турецької лексики в українських художніх перекладах. Science and Education a New Dimension. Philology. II (5). Issue: 28, 2014. С. 42–46.

5. Збірник наукових праць В. О. Подміногіна з історії та теорії перекладу. Нар. укр. акад. авт.-упоряд. О. А. Кальниченко, Д. І. Панченко. Харків : Вид-во НУА, 2017. 468 с.

6. Зінкевич-Томанек Б. Українсько-польські лексичні паралелі. Вестник Международного словянского университета. Х., 1999. Т. 2. № 4. С. 38–41.

7. Кійко С.В. Асоціації як універсальний чинник зміни значення слів. Наукові праці Камянець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Від. ред. Л.М. Марчук. Чернівці: Книги XXI, 2010. Вип. 22: філологічні науки. Том 1. С. 183–188.

8. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. К., 1987. 348 с.

9. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2001. 488 с.

10. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. Київ, 2006. С. 181–183.

11. Мусійчук С. М. (2013). Англіцизми у французькій мові та особливості їх перекладу. Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету, 9 (1), 304–311.

12. Навчальний посібник підготовлено для організації аудиторної та самостійної роботи до курсу Основи теорії мовної комунікації для студентів ОС «Бакалавр», що вивчають новогрецьку мову. Укладач: О.А. Новицька. Маріуполь: МДУ, 2018. 106 с.

13. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. 3-тє вид. Київ: ВЦ. Академія, 2010. 416 с.

14. Тонконог І.В., Ювковецька Ю.О. Мовні відмінності та особливості перекладу інтернаціоналізмів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70). № 1. Ч. 3. 2020. С. 110–114.

15. Фенюк Л.Д. Семантична спільність переносних значень інтелексем. International scientific and practical conference. Philology in EU countries and Ukraine at the modern stage: Conference proceedings. December 21–22, 2018. Baia Mare: Izdevnieciba. Baltija Publishing, 2018. С. 147–149.

16. Ющук І.М. Українська мова: [підручник]. К.: Либідь, 2008. 639 с.

17. Berman A. L'Epreuve de l'étranger. Paris: Editions Gallimard, 1984. 320 p.

18. Godard B. L'ethique du traduire : Antoine Berman et le «virage ethique» en traduction. Traduction, terminologie, rédaction : Volume 14, numéro 2, 2001. Canada : Association canadienne de traductologie, 2001. P. 49–82.

19. Jespersen O. A new science: interlinguistics. Cambridge, 1930. p. 1–10.

20. Le petit Larousse illustré URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue (Last accessed: 25.12.2025)

21. Longman Dictionary of Contemporary English URL: https://www.ldoceonline.com/ (Last accessed: 25.12.2025)

REFERENCES

1. Andriievska O. (2007) Internatsionalizmy ta pryntsypy yikh klasyfikatsii. [Internationalisms and the principles of their classification] Filolohiia. № 6. Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yuriia Fedkovycha. URL: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Philologia/23715.doc.htm (last accessed: 25.12. 2024)

2. Arkhypenko L. (2005) Inshomovni leksychni zapozychennia v ukrainskii movi: etapy i stupeni adaptatsii (na materiali anhlitsyzmiv u presi kintsia XX – pochatku XXI st.) [Foreign lexical borrowings in the Ukrainian language: stages and degrees of adaptation (based on material of Anglicisms in the press of the late XX – early XXI centuries] avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kharkiv: Khark. nats. un-t im. V.N. Karazina. 20. [in Ukrainian].

3. Bilodid I. (1970–1980) ATSUM akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language] URL: http://sum.in.ua/ (last accessed: 25.12. 2024)

4. Bondar M. (2014) Opysovyi pereklad yak sposib vidtvorennia bezekvivalentnoi turetskoi leksyky v ukrainskykh khudozhnikh perekladakh [Descriptive translation as a way to reproduce non-equivalent Turkish vocabulary in Ukrainian translations] Science and Education a New Dimension. Philology. II (5). Issue: 28. 42–46. [in Ukrainian].

5. Zinkevych-Tomanek B. (1999) Ukrainsko-polski leksychni paraleli [Ukrainian and Polish lexical parallels] Vestnyk Mezhdunarodnoho slovianskoho unyversyteta. Kh., T. 2. № 4. 38–41. [in Ukrainian].

6. Kalnychenko O., Panchenko D. (2017) Zbirnyk naukovykh prats V. O. Podminohina z istorii ta teorii perekladu) [Collection of scientific works by V. A. Podminogin on the history and theory of translation] Kharkiv: Vyd-vo NUA. 468. [in Ukrainian].

7. Kiiko S. (2010) Asotsiatsii yak universalnyi chynnyk zminy znachennia sliv [Associations as a universal factor in changing the meaning of words] Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka. Vid. red. L.M. Marchuk. Chernivtsi: Knyhy XXI. Vyp. 22: filolohichni nauky. Tom 1. 183–188. [in Ukrainian].

8. Koval A. (1987) Praktychna stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy [Practical stylistics of the modern Ukrainian language] K., 348. [in Ukrainian].

9. Korunets I. (2001) Teoriia i praktyka perekladu [Theory and Practice of Translation] Pidruchnyk. Vinnytsia: Nova Knyha. 488. [in Ukrainian].

10. Kocherhan M. (2006) Zahalne movoznavstvo [General Linguistics] Pidruchnyk. Kyiv. 181–183. [in Ukrainian].

11. Musiichuk S. (2013) Anhlitsyzmy u frantsuzkii movi ta osoblyvosti yikh perekladu [Anglicisms in French and features of their translation] Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu, 9 (1), 304–311. [in Ukrainian].

12. Novytska O. (2018) Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Fundamentals of the theory of language communication] Navchalnyi posibnyk pidhotovleno dlia orhanizatsii audytornoi ta samostiinoi roboty do kursu. Mariupol: MDU. 106. [in Ukrainian].

13. Semchynskyi S. (2010) Zahalne movoznavstvo [General Linguistics] 3-tie vyd. Kyiv: VTs Akademiia. 416. [in Ukrainian].

14. Tonkonoh I., Yuvkovetska Yu. (2020) Movni vidminnosti ta osoblyvosti perekladu internatsionalizmiv [Language differences and features of the translation of internationalisms] Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. Tom 31 (70). № 1. Ch. 3. 110–114. [in Ukrainian].

15. Feniuk L. (2018) Semantychna spilnist perenosnykh znachen inteleksem [Semantic commonality of portable intelexem values] International scientific and practical conference. Philology in EU countries and Ukraine at the modern stage: Conference proceedings. December 21–22. Baia Mare: Izdevnieciba. Baltija Publishing. 147–149. [in Ukrainian].

16. Yushchuk I. (2008) Ukrainska mova [Ukrainian Language] Pidruchnyk. K.: Lybid. 639. [in Ukrainian].

17. Berman A. (1984) L'Epreuve de l'étranger [Foreign adversity] Paris: Editions Gallimard. 320 p. [in French].

18. Godard B. (2001) L'éthique du traduire: Antoine Berman et le «virage éthique» en traduction [The ethics of translation: Antoine Berman and the «ethical shift» in translation] Traduction, terminologie, rédaction: Volume 14, numéro 2. Canada: Association canadienne de traductologie. 49–82. [in French].

19. Jespersen O. (1930) A new science: interlinguistics. Cambridge. 1–10.

20. Larousse P. (2023) Le petit Larousse illustré [Le Petit Larousse, illustrated edition] URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue (Last accessed: 25.12.2024). [in French].

21. Longman A. (2022) Longman Dictionary of Contemporary English URL: https://www.ldoceonline.com/ (Last accessed: 25.12.2024).

УДК 378.147:81'243:004.8:37.018.43
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-30

Іванна ЧЕЙПЕШ,
orcid.org/0000-0001-9225-8137
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) ivanna.cheypesh@uzhnu.edu.ua

Василь КУХТА,
orcid.org/0000-0002-8690-5331
доктор філософії,
асистент кафедри іноземних мов
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) m.kukhta@ukr.net

Наталія КІЗІМ,
orcid.org/0009-0006-5332-3198
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) natakizim595@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Стаття присвячена дослідженню новітніх технологій у процесі викладання іноземних мов у вищій школі. Мета статті полягає у дослідженні способів і шляхів використання штучного інтелекту для персоналізації навчання, зокрема у вивченні іноземної мови, впливу нейромереж на можливість побудови індивідуальної освітньої траєкторії та організації самостійної роботи здобувача вищої освіти. У статті вивчено теоретичні та практичні аспекти досліджуваної проблеми на основі критичного огляду літератури, описано ґенезу й наповнення понять «штучний інтелект», «персоналізація та індивідуалізація навчання», окреслено переваги і недоліки використання ШІ у процесі вивчення іноземних мов у вищій школі, модифікацію образу викладача у цьому процесі, визначено основні лінгвістичні навички, формування яких може забезпечити використання ШІ, різноманітні мобільні додатки та програми на основі нейромереж. Методологічну основу дослідження становить комплекс теоретичних методів: метод аналізу та метод синтезу, метод педагогічного спостереження та зіставний метод, метод прогнозування, етичний метод. Визначено, що у процесі викладання іноземних мов у вищій школі серед опцій ШІ оптимальними вважаємо такі технології, як емоційний штучний інтелект (він може бути застосований у лінгвістиці та літературознавстві для аналізу тональностей і настроїв у тексті, пошуку авторських інтенцій, аналізу людської поведінки окремих літературних героїв), технологія обробки природної мови (технологія найбільш актуальна для лінгвістики та літературознавства, для автоматичної інтерпретації тексту, семантичного аналізу і генерації текстів, для перекладу іноземних мов), технологія розпізнавання мови (використання є доцільним під час вивчення іноземних мов, синхронного перекладу, створення персоналізованих асистентів і чат-ботів, під час організації різних освітніх курсів, проєктів, стартапів).

Ключові слова: *іноземна мова, індивідуалізація навчання, штучний інтелект (ШІ), здобувач освіти, вища школа, інноваційні технології.*

Ivanna CHEYPESH,
orcid.org/0000-0001-9225-8137
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) ivanna.cheypesh@uzhnu.edu.ua

Vasyl KUKHTA,
orcid.org/0000-0002-8690-5331
Doctor of Philosophy,
Assistant at the Department of Foreign Languages
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) m.kukhta@ukr.net

Nataliia KIZIM,
orcid.org/0009-0006-5332-3198
Doctor of Philosophy,
Assistant at the Department of Foreign Languages of Natural Science Faculties
Taras Shevchenko national university of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) natakizim595@gmail.com

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION: USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO PERSONALISE LEARNING

The article is devoted to the study of the latest technologies in the process of teaching foreign languages in higher education. The purpose of the article is to study the ways and means of using artificial intelligence to personalise learning, in particular foreign language teaching, the impact of neural networks on the possibility of building an individual educational trajectory and organising independent work of a higher education student. The article examines the theoretical and practical aspects of the problem under study based on a critical review of the literature, describes the genesis and essence of the concepts of 'artificial intelligence', 'individualisation of learning', outlines the advantages and disadvantages of using AI in the process of teaching foreign languages in higher education, modifying the image of a teacher in this process, and identifies the main linguistic skills that can be developed using AI or various mobile applications and programmes based on neural networks. It has been determined that in the process of teaching foreign languages in higher education, among the whole variety of AI options, we consider such technologies as emotional artificial intelligence to be optimal (it can be applied in linguistics and literary studies to analyze tonalities and moods in the text, search for authorial intentions, and analyze the human behavior of individual literary characters), natural language processing technology (the technology is most relevant for linguistics and literary studies, for automatic text interpretation, semantic analysis and text generation, and for translation from foreign languages), speech recognition technology (its use is appropriate when learning foreign languages, simultaneous translation, when creating personalized assistants and chatbots, and when organizing various educational courses, projects, and startups).

Key words: *foreign language, student, individualisation of learning, artificial intelligence (AI), higher education, innovative technologies.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх років спостерігається період активного залучення штучного інтелекту (далі – ШІ) у систему освіти, що обумовлено швидкими темпами розвитку суспільства, де ключовою є інтеграція інтелектуальних технологій до освітньої галузі. Під терміном «штучний інтелект» розуміють широкий спектр інструментів та алгоритмів машинного навчання, що дає можливість працювати з великими корпусами текстів, отримувати й обробляти інформацію, простежувати закономірності, прогнозувати та оптимізувати навчальний процес. Вперше цей термін до наукового обігу ввів А. Тьюринг ще у 1950 році у науковій праці «Обчислювальні машини й інтелект» (Turing, 1950), однак інтенсивний розвиток нейромереж спостерігається упродовж останніх років, що й обумовило широке функціонування терміну «штучний інтелект» у новітній науці та техніці.

У рамках Пекінського консенсусу у 2022 році ЮНЕСКО як світовий лідер у галузі освіти опублікувало ґрунтовне дослідження «Технології штучного інтелекту в освіті» як рекомендації для осіб, відповідальних за формування політики, де надано інструкції з нівелювання ризиків, пов'язаних із використанням ШІ в галузі освіти, окреслено фінансовий бік процесу. У передмові до цього дослідження було проголошено, що застосування ШІ в освіті повинно сприяти рівному та всеохопному доступу до ШІ, базуватись на принципах справедливості та інклюзивності, розширювати права і можливості дівчат та жінок у доступі до освіти (New Vision for Education, 2016).

Новітнє бачення освіти у контексті стрімкого розвитку технологій, зокрема технологій на базі ШІ, стали предметом наукових дискусій вчених у Женеві у 2016 році. Основним фокусом обговорення стала проблема забезпечення емоційного і

соціального навчання за допомогою моделей ШІ (World Economic Forum and Boston Consulting Group, 2016). Освітні стратегії на базі ШІ обговорювались також на Всесвітньому форумі в Арабських Еміратах (2017).

Підходи до використання ШІ в українській системі освіти змінилися за останні два роки. У порівнянні зі США, де дві третини вчителів стикалися з використанням ШІ серед учнів, Україна у міжнародному рейтингу використання ШІ у 2023 році ввійшла до групи країн з найнижчими показниками використання ШІ. Дані про використання нейромереж в освітньому процесі української освітньої системи з боку викладачів та спеціалізовані дослідження, на жаль, відсутні. Однак упродовж 2024 року за дослідженнями Малої академії наук України в нашій країні значно зріс рівень використання ШІ сучасною українською системою освіти усіх рівнів і всіма її учасниками, про що свідчать численні конференції, науково-практичні семінари й тренінги (New Vision for Education, 2016).

Аналіз досліджень. Роль ШІ у цивілізаційному поступі людства і його вплив на науково-технічні, соціальні, освітні зміни вивчались як зарубіжними, так і українськими вченими. Дослідник Mulgan (2018) припускає, що лише розумне поєднання ШІ та колективного людського інтелекту зможе розв'язати глобальні проблеми людства. Окремі дослідники (Коткова, Приходько, Литвинська, Циганок, Лущук, 2024) дослідили особливості наукової комунікації в умовах цифрової трансформації суспільних процесів. Зарубіжні вчені (du Boulay, Poulovassilis, Holmes and Mavrikis, 2018) стверджують, що технології ШІ не призначені для заміни викладача, а є лише його «асистентами», що допомагають вивільнити час для індивідуальної підтримки студентів.

Багато сучасних досліджень пов'язані з питаннями використання ШІ в окремих наукових сферах. Зокрема Jackson (2022) описує роль та технології ШІ у процесі вивчення іноземних мов. Українські дослідники також присвячують праці цьому питанню. У 2023 році в Україні було опубліковано колективну монографію «Стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні» (2023). Науковці (Андрощук, Малюга, 2024), дослідивши вплив ШІ саме на систему вищої освіти, дійшли висновку: «ШІ, безперечно, трансформує вищу освіту, але не зможе повністю замінити собою викладача, наставника, наукового керівника тощо. Адже навчальний процес багатогранний і не обмежується лише розв'язанням поставлених завдань» (Андрощук, Малюга, 2024: 31).

Дослідник Візнюк розглянув питання академічної доброчесності внаслідок проникнення ШІ у сферу освіти (Візнюк, 2021), бо й справді дуже складно провести чітку межу у порушенні базових засад академічної доброчесності та використання ШІ у ролі помічника учня чи студента. Жоден із сервісів, які можуть допомогти визначити чи текст згенеровано ШІ (ZeroGPT, WinstonAI, GPTZero), не можуть стовідсотково встановити саме таке його походження.

На основі проведеного критичного огляду наукової літератури бачимо, що питання використання ШІ під час викладання іноземних мов у вищій школі досліджено досить мало, відтак, обраний нами ракурс розвідки є актуальним.

Мета статті – дослідити основні можливості та шляхи використання ШІ у системі сучасної освіти, зокрема у процесі викладання іноземних мов, вивчити вплив нейромереж на формування аналітичних навичок здобувачів освіти та на персоналізацію освіти через створення індивідуальних освітніх траєкторій. Для досягнення цієї мети було поставлено такі *дослідницькі завдання*, як вивчення теоретичних та практичних аспектів обраної проблеми на основі критичного огляду літератури, опис генези і вмісту понять «штучний інтелект», «нейронні мережі» та «індивідуалізація навчання», окреслення переваг і недоліків використання ШІ у процесі навчання іноземних мов у вищій школі, дослідження модифікації образу викладача, визначення основних лінгвістичних і комунікативних навичок, формування яких може забезпечити використання ШІ.

Методологічну основу дослідження становить комплекс теоретичних методів: метод аналізу та метод синтезу (під час критичного огляду наукової літератури, з'ясування суті поняття «штучний інтелект»; метод педагогічного спостереження та зіставний метод (для аналізу позитивних і негативних аспектів використання ШІ у викладанні іноземних мов); метод прогнозування (для формування майбутньої картини подальшої імплементації ШІ в освітню систему), етичний метод, започаткований ще Аристотелем, застосовувався під час обговорення питань академічної доброчесності у контексті використання ШІ.

Виклад основного матеріалу. Створення інтелектуальних помічників на основі технології Chat GPT є перспективним напрямом у галузі освіти та навчання. Використання таких помічників може призвести до значних змін у процесі навчання, надаючи студентам можливість вирішувати складні завдання та отримувати відповіді на запитання у режимі реального часу. Інтелектуальні

помічники, розроблені на основі Chat GPT, можуть бути ефективними та конкурентоспроможними, здатними виконувати завдання. Так в освітній системі Сінгапуру та Південної Кореї вже функціонують цифрові асистенти на основі нейромереж, орієнтовані на вивчення англійської мови. Наприклад, один із помічників спеціалізується у перевірці письмових робіт на граматичні помилки. Зараз найбільший вплив на викладання іноземної мови у ЗВО за традиційними моделями та технологіями мають вдосконалені моделі GPT (Generative Pretrained Transformer), тобто алгоритми обробки природної мови, випущені американською компанією Opt-AI Inc., та їх аналоги. Однією з просунутих платформ є, наприклад, програма Intellias FeeBu (Butterfly Feedback), придбана видавництвом Oxford University Press для ліцензованого поширення по всьому світу. Вона успішно імітує зворотний зв'язок викладача іноземної мови, здатна оцінити рівень студента за певним критерієм. Додаток використовує Оксфордський словник та велику кількість текстів для контекстуалізованої лексичної практики, має компонент, який автоматично генерує вправи із аудіосупроводом та варіантами відповідей до завдань, які враховують семантичний контекст.

За своїм функціоналом чат-боти на основі ШІ можуть ефективно допомогти викладачеві у підготовці до заняття, зокрема у розробці навчально-методичних матеріалів, наприклад, у складанні плану заняття, підборі прикладів, історичних фактів або поточних новин із заданої теми. Також допомога ШІ стане у нагоді під час розробки граматичних і лексичні завдань, як то генерування тексту, що містить задані слова чи певні граматичні форми, створення питань до тексту, допоможе перефразувати обраний текст, підготувати вікторину тощо. У підготовці бази тестових завдань великого обсягу виявляється здатність чатбота швидко згенерувати велику кількість різних пропозицій із заданою лексикою або із врахуванням певного граматичного правила. Створені на основі ChatGPT інтелектуальні помічники здатні вирішити проблему зворотного зв'язку, надаючи студентам необхідну підтримку та поглиблений відгук. Також слід зазначити, що інтелектуальні помічники здобувачів освіти є доступними у будь-який час доби. Це дає їм можливість працювати над завданнями та навчатися у зручний для них час. Особливо така опція важлива для студентів, які мають інші обов'язки, як то робота, сімейні справи тощо.

У багатьох навчальних закладах немає можливостей використовувати мову, що вивчається, за межами аудиторії. Наразі поширеними є лише штучні мовні практики, які пропонують студентам. Вони не завжди відповідають повсякденному використанню англійської мови. Із чат-ботом здобувачі освіти можуть легко ініціювати автентичну розмову, оскільки нейромережа чудово імітує приклад людської взаємодії.

Проаналізувавши потенціал ШІ для формування професійного іміджу і створення навчальних матеріалів для викладача вищої школи, наведемо перелік саме тих компетентностей, до формування яких може бути залучено моделі ШІ, зокрема:

– оцінювально-аналітична компетентність (аналіз успішності здобувачів освіти, забезпечення процесу самооцінювання);

– рефлексійна (можливість формувати власний педагогічний імідж).

– предметно-методична (моделювання змісту навчання, моніторинг результатів успішності здобувачів освіти);

– інформаційно-цифрова (орієнтація у великому інформаційному полі, критична оцінка згенерованої інформації, можливість створювати нові освітні ресурси);

– компетентність педагогічного партнерства (паритет цифрової зорієнтованості вчителя та учнів в освітньому процесі);

– інклюзивна компетентність (можливість створювати загальноосвітнє середовище для інклюзивних здобувачів освіти із врахуванням індивідуальних потреб та можливостей).

Під час дослідження встановлено, що використання штучного інтелекту у системі освіти різних рівнів ґрунтується на інтеграції трьох основних навичок:

1. Навчання (збір та аналіз інформації, створення алгоритмів подальшого її використання);

2. Роздуми (вибір оптимальних алгоритмів дії);

3. Самокорекція (вдосконалення алгоритмів налаштувань, що дозволяє дійти до більш точних результатів).

Використовуючи метод педагогічного спостереження, можемо припускати, що основними перспективними напрямами застосування ШІ в освіті можуть бути ті, що наводимо далі. Перший – здатність ШІ аналізувати великі за обсягом тексти, наприклад, лекційного матеріалу певних курсів. Другий – ШІ може автоматизовувати деякі технічні аспекти освітнього процесу, до прикладу, оцінювання. Зазначимо, що під час оцінювання обов'язково враховується низка об'єктивних та суб'єктивних факторів, однак, деякі види контролю, наприклад, тестування вимагають лише

об'єктивного підходу до оцінки, тому перевірка таких завдань повністю може бути делегована ШІ. Оцінка творчих робіт, зокрема есе, вимагає поєднання об'єктивного й суб'єктивного підходів до оцінювання. У такому випадку ШІ важко конкурувати із викладачем. Утім, упродовж останніх років оцінювання творчих робіт також значно вдосконалилося. Для якісного перекладу однією мовою іншої розроблено програми-перекладачі, які за допомогою ШІ аналізують широкий контекст, формуючи максимально точний переклад. Зокрема такі перекладачі, як Grammarly, DeepL, Help me write, UBOS. Третій – здатність ШІ модифікувати роль викладача у сучасній системі освіти. Звісно, роль викладача завжди залишатиметься центральною і системотворчою, однак системи ШІ можуть бути запрограмованими на надання експертних знань, замінивши роль викладача на роль фасилітатора. Четвертий – ШІ впливає на організацію часу й простору навчання, адже завдяки програмам віддаленого доступу можливе навчання із будь-якого кутка світу із доступом до інтернет мережі.

Використання ШІ може видозмінити методи навчання, реалізуючи концепцію персоналізованого навчання. Водночас, це обмежує соціальну взаємодію студентів і розвиток критичного мислення, що можна вважати одним із головних мінусів впливу ШІ на освітню систему. Тому надзвичайно важливо знайти баланс між використанням технологій і розвитку міжособистісних навичок.

У процесі викладання іноземних мов у вищій школі, враховуючи різні опції ШІ, вважаємо найбільш оптимальними такі технології:

1. Емоційний штучний інтелект. Він може бути застосований у лінгвістиці та літературознавстві для аналізу палітри відтінків і акцентів у тексті, пошуку авторських інтенцій, аналізу поведінки окремих літературних героїв.

2. Технологія обробки природної мови. Ця технологія є найбільш актуальною для лінгвістики та літературознавства, для автоматичної інтерпретації тексту, семантичного аналізу і генерації текстів. Застосовується для перекладу іноземних мов. Також її можна застосовувати для ретроспекції фотографій історичних постатей чи культурних діячів, для генерування музичних творів, образотворчої чи літературної творчості.

3. Технологія розпізнавання мови. Її використання доречне у вивченні іноземних мов, синхронному перекладі, під час створення персоналізованих асистентів і чат-ботів, в організації різних освітніх курсів та проєктів. Також ця технологія ефективна для формування навички аудіювання, у вивченні іноземних мов. Технологія інтелектуального аналізу даних для прогнозування є найбільш доцільною для використання у сфері медицини, зокрема у формуванні діагнозів, прогнозування розвитку захворювань, призначення лікування. На основі цієї технології викладач може перевіряти знання студентів медиків чи порівнювати їхні прогнози із прогнозами ШІ у кожному конкретному медичному випадку для подальшої дискусії.

Використання ШІ значно пом'якшує процес реалізації методу спроб і помилок, що є невід'ємною частиною будь-якого освітнього процесу. Особистісний фактор, присутній в образі викладача, часто робить цей процес недостатньо толерантним, тоді як ШІ пропонує здобувачам освіти більш толерантне середовище, адже системи ШІ також вдосконалюються через зазначений метод.

Реалізація технологій ШІ присутня у конкретних сервісних програмах, які, на нашу думку, є найбільш оптимальними для освітньої системи. Розглянемо детальніше пізнавальний і дидактичний потенціал кожного із цих сервісів:

DeepAI та чат Paintbytext (тобто «Картина за текстом») пропонує набір ефективних інструментів для генерування картинки до відповідного тексту, що може стати ефективним допоміжним ресурсом у візуалізації тексту, створення наочності до навчального матеріалу, презентацій, освітніх цифрових ресурсів;

Bedtimestory / MakeMyTale / Tome – програми на основі ШІ, що генерують історії, казки, оповідання. Тут можна заздалегідь обумовити жанр і стиль викладу згенерованого тексту, задати імена персонажів;

Talk to Books – нейромережа, яка пропонує відповіді на глибинні філософські питання цитатами із відомих книг. Тут можна підібрати цитатний контент на відповідну тему, знайти влучний епіграф до твору чи есе, може використовуватись під час занять з іноземних мов;

Mubert – нейромережа для створення музичного контенту;

Kaiber – нейромережа, яка може згенерувати анімований ролик за заданим зображенням;

Pictory – сервіс, що узагальнює викладацький контент із записів вебінарів, Zoom чи Teams, з яких ШІ може змоделювати відеоконтент, ефективний для узагальнення чи повторення пройденого матеріалу, для опитування, як рекламний ролик освітнього продукту у соціальних мережах.

Проблема входження ШІ у систему освіти тісно пов'язана із комп'ютерною грамотністю як викладачів, так і здобувачів освіти, адже для мак-

симально точної відповіді з боку ШІ важливо правильно сформувати промпт (Prompt engineering), що може значно покращити якість відповіді. Оптимізація запитів (промптів) тісно пов'язана із такими чотирма аспектами: контекст, завдання, обмеження, формат виводу відповіді (таблиця, код, графіки, зображення).

Висновки та перспективи досліджень. В освітній системі сьогодні функціонують два підходи використання ШІ для підвищення ефективності освітнього процесу: застосування генеративного ШІ (генерування текстів, планів, анотацій, презентацій, зображень) і предиктивного ШІ (автоматизація освітніх процесів). Використання ШІ у системі вищої мовної освіти відбувається для реалізації трьох основних завдань: по-перше, використання ШІ для реалізації концепції персоналізованого навчання, за допомогою створення індивідуальних навчальних програм відповідно до запитів кожного окремого здобувача освіти; по-друге, уможливлення процесу автоматизації деяких базових функцій освіти (перевірка тестів, задач, рівнянь, навіть перевірка творчих робіт), що дозволяє запобігти вадам в оцінюванні, а також сприяє об'єктивності та отриманню незаангажованих результатів; по-третє, вдосконалення процесу дистанційної освіти і самоосвіти. Однак, серед мінусів та небезпек, які несе використання ШІ в освіті, є, насамперед, зниження рівня соціалізації здобувачів освіти, зниження критичного мислення, що ускладнює процес визначення із власними рішеннями. Тому надзвичайно важливим є збереження балансу у використанні нейромереж у межах усіх рівнів здобуття освіти під час навчання і залученням «живих» людей, зокрема викладачів, у цей процес.

Перспективами подальших досліджень вважаємо мультидисциплінарні студії на межі інформатики, педагогіки, нейролінгвістики, психолінгвістики, до яких детально опишемо алгоритми використання нейромереж для вирішення типових методичних завдань і викликів із формування комунікативної та мовної компетентностей здобувачів вищої освіти у процесі викладання іноземних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук А., Малюга О. Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції. *International Science Journal of Education and Linguistics.* 2024. № 3(1). С. 27–35. DOI: https://doi.org/10.46299/j.isjel.20240302.04.
2. Використання штучного інтелекту в освіті / І. М. Візнюк та ін. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. Вип. 59. С. 14–22. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22
3. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: монографія / за заг. ред. А. І. Шевченка. Київ : ІПШІ, 2023. 305 с.
4. Artificial Intelligence And Big Data Technologies To Close The Achievement Gap / B. Boulay et al. *Enhancing Learning and Teaching with Technology* / ed. by R. Luckin. London : UCL Institute of Education Press, 2018. URL: https://oro.open.ac.uk/53020/1/WTRSBookApril%20%20Chapter%206.pdf (date of access: 16.01.2025).
5. Innovations in scientific communication: techniques for crafting distinctive textual content / L. Kotkova et al. *Multidisciplinary Science Journal*. 2024. Vol. 6. DOI: https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0732.
6. Jackson G. The Role of Artificial Intelligence in Language Learning. *International Journal of Technology-Enhanced Learning*. 2022. Vol. 14(3). P. 243–257. DOI: http://dx.doi.org/10.53103/cjlls.v3i2.87.
7. Mulgan G. Artificial intelligence and collective intelligence: the emergence of a new field. *AI & Society*. 2018. Vol. 33. P. 631–632. DOI: https://doi.org/10.1007/s00146-018-0861-5.
8. New Vision for Education: Fostering social and emotional learning through technology. *World Economic Forum and Boston Consulting Group*. Geneva, Switzerland, 2016. URL: https://www.weforum.org/reports/ new-vision-for-education-fostering-social-andemotionallearning-through-technology (date of access: 16.01.2025).
9. Turing A. M. Computing machinery and intelligence. *Mind*. 1950. Vol. 59, No. 236. P. 433–460. URL: https://courses.cs.umbc.edu/471/papers/turing.pdf (date of access: 16.01.2025).

REFERENCES

1. Androshchuk, A., & Maliuha, O. (2024). Vykorystannia shtuchnoho intelektu u vyshchii osviti: stan i tendentsii [The use of artificial intelligence in higher education: status and trends]. *International Science Journal of Education and Linguistics*, 3(1), 27–35. DOI: https://doi.org/10.46299/j.isjel.20240302.04. [in Ukrainian].
2. Vizniuk I. M., Buhlai, N. M., Kutsak L. V., Polishchuk A. S., & Kylyvnyk V. V. (2021). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti [The use of artificial intelligence in education]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy,* 59. 14–22. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22. [in Ukrainian].
3. Shevchenko, A. I. (Eds.). (2023). *Stratehiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [Strategy for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine]*. Kyiv : IPShI. 305 [in Ukrainian].
4. Boulay, B., Poulovassilis, A., Holmes, W., & Mavrikis, M. (2018). Artificial Intelligence And Big Data Technologies To Close The Achievement Gap. *Enhancing Learning and Teaching with Technology*. London : Institute of Education Press. URL: https://oro.open.ac.uk/53020/1/WTRSBookApril%20%20Chapter%206.pdf.

5. Kotkova, L., Prykhodko, O., Lytvynska, S., Tsyhanok, H., & Lushchyk, Y. (2024). Innovations in scientific communication: techniques for crafting distinctive textual content. *Multidisciplinary Science Journal*, 6. 2024ss0732. DOI: https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0732.

6. Jackson, G. (2022). The Role of Artificial Intelligence in Language Learning. *International Journal of Technology-Enhanced Learning*, 14(3). 243–257. DOI: http://dx.doi.org/10.53103/cjlls.v3i2.87.

7. Mulgan, G. (2018). Artificial intelligence and collective intelligence: the emergence of a new field. *AI & Society*, 33. 631–632. DOI: https://doi.org/10.1007/s00146-018-0861-5.

8. New Vision for Education: Fostering social and emotional learning through technology. (2016). *World Economic Forum and Boston Consulting Group*. Geneva, Switzerland. URL: https://www.weforum.org/reports/ new-vision-for-education-fostering-social-andemotionallearning-through-technology.

9. Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 59(236). 433–460. URL: https://courses.cs.umbc.edu/471/papers/turing.pdf.

УДК 81`246.3
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-31

Олена ШАПАРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-1698-8119
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри іншомовної підготовки, європейської інтеграції та міжнародного співробітництва
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(Харків, Україна) shaparenkooo@gmail.com

ОГЛЯД ЄВРОПЕЙСЬКОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПЛЮРИЛІНГВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УКРАЇНЦІВ З УРАХУВАННЯМ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЛАНДШАФТІВ

В статті розглядається досвід європейської наукової думки щодо формування багатомовної компетенції українців. Необхідність вивчення нових підходів до формування багатомовної компетенції зумовлена європейським вибором розвитку України та завданнями євроінтеграції, які постали перед країною в умовах повномасштабної війни після тривалого періоду пандемії Covid-19.

Аналізується зміст українського поняття «багатомовність»; спираючись на багатий досвід західних науковців, пропонується розрізняти суспільну багатомовність (мультилінгвізм) та індивідуальну багатомовність (плюрилінгвізм), оскільки іноді ці поняття ототожнюються. Пропонується використання поняття соціальної багатомовності, або мультилінгвізму як характеристики місця – міста, суспільства, національної держави – де розмовляють багатьма мовами, і поняття індивідуальної багатомовності, тобто плюрилінгвізму як якості індивіда, що має багатомовний репертуар мовних компетенцій.

Встановлено,що, будучи мультилінгвальними, більшість українців є водночас одномовними, що ускладнює інтеграцію України з європейськими країнами, оскільки критично впливає на якість комунікації з іншими народами.

Доводиться доцільність підтримка принципу індивідуальної багатомовності (плюрилінгвізму) у викладанні та вивченні мов, що сприятиме формуванню плюрилінгвальної компетенції. Розкривається підгрунтя плюрилінгвістичних підходів – нова філософія багатомовної та багатокультурної компетентності індивіда, яка передбачає зміну парадигми від традиційного погляду на мови.

Визначається перспективний напрямок дослідження плюрилінгвізму – лінгвістичні ландшафти (ЛЛ), які, на думку науковців, є дієвими інструментами для вивчення мов. Відтворення ЛЛ у класі шляхом мультимодальної транспозиції, за допомогою технологічних пристроїв може значно підвищити якість вивчення іноземних мов в Україні.

Ключові слова: *індивідуальна багатомовність, плюрилінгвізм, соціальнаа багатомовність, плюрилінгвальна компетенція, лінгвістичний ландшафт.*

Olena SHAPARENKO,
orcid.org/0000-0002-1698-8119
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Language Training,
European Integration and International Cooperation
Kharkiv National University named after V. N. Karazin
(Kharkiv, Ukraine) shaparenkooo@gmail.com

OVERVIEW OF EUROPEAN SCIENTIFIC THOUGHT ON FORMATION OF PLURYLINGUAL COMPETENCE OF UKRAINIANS TAKING INTO ACCOUNT LINGUISTIC LANDSCAPES

The article examines the experience of European scientific thought regarding the formation of plurilingual competence of Ukrainians. The need to study new approaches to the formation of multilingual competence is caused by the European choice of Ukraine's development and the tasks of European integration that the country has faced in the conditions of a full-scale war after a long period of the Covid-19 pandemic.

The content of the concept of the Ukrainian term «багатомовність» is analyzed; based on the rich experience of Western scholars, it is proposed to distinguish between the terms «social multilingualism» (multilingualism) and «individual multilingualism» (plurilingualism), since sometimes these concepts are confused. It is proposed to use the concept of «social multilingualism», or multilingualism, as a characteristic of a place – a city, society, a nation-state –

where many languages are spoken, and the concept of «individual multilingualism», i.e., plurilingualism, as a quality of an individual who has a multilingual set of language competences.

It is established that, being multilingual, the majority of Ukrainians are at the same time monolingual, which complicates the integration of Ukraine with European countries, since it critically affects the quality of communication with other peoples.

The expediency of supporting the principle of individual multilingualism (plurilingualism) in teaching and learning languages is proved, which will contribute to the formation of plurilingual competence. The basis of plurilingual approaches is revealed – a new philosophy of plurilingual and pluricultural competence of the individual, which involves a paradigm shift from the traditional view of languages.

A promising direction of plurilingualism research is identified – linguistic landscapes (LL), which, according to scientists, are effective tools for learning languages. Reproducing LL in the classroom through multimodal transposition, using technological devices can significantly improve the quality of learning foreign languages in Ukraine.

Key words: *individual multilingualism, plurilingualism, social multilingualism, plurilingual competence, linguistic landscape.*

Постановка проблеми. В умовах нової економіки, яка використовує технології, що дозволяють створювати мережі на відстані між дедалі більш різноманітним населенням в кожній місцевій групі через постійний рух населення, будь то мобільність студентів чи імміграція, – багатомовність стає все більш життєво важливою. Використання кількох мов є однією з восьми ключових компетенцій, необхідних для самореалізації, здорового та сталого способу життя, працевлаштування, активної громадянської позиції та соціальної інтеграції, як визначено державами-членами ЄС у Рекомендації Ради щодо ключових компетенцій для навчання впродовж життя.

Згідно зі статистикою, у 2022 році 59,9 мільйона людей, що проживають в ЄС, або 13,35% від загальної кількості населення, народилися за межами країни проживання (Eurostat, 2023). Це свідчить про «величезні міграційні потоки по всьому світу, які призвели до того, що ті, хто вивчає мову, більше не говорять однією мовою, коли вони вперше приєднуються до класу іноземної мови, а, швидше за все, будуть використовувати кілька мов» (Каміллері-Ґріма, 2021: 239).

Актуальність даної роботи полягає не тільки у виборі України європейського вектору розвитку, але й в специфіці країни, яка трансформується в бік Європейського Союзу в умовах повномасштабної війни, після тривалого періоду пандемії Covid-19. Крім того, спостерігається помітний відтік українських студентів до закордонних навчальних закладів, що посилюється поточною геополітичною ситуацією. Вивчення досвіду європейської наукової думки має допомогти мовному зближенню українців з Європою.

Аналіз досліджень. Слід зазначити, що питання мультилінгвізму та плюрилінгвизму висвітлюються багатьма європейськими науковцями. Так, досліджування З. Хірош та Т. Дегані стосувалися взаємозв'язку між мультилінгвізмом та вивченням мови (Хірош та Дегані, 2018: 892–916). Приділялась увага зв'язку мультилінгвізму з досягненнями студентів (Філдінг, 2021; Джеснер, 2008; Предигер, Вільгельм, Бюхтер, Гюрсой та Бенгольц, 2018). Розглядалися питання плюрилінгвальної освіти в класі та поза ним (Бадстюбнер-Кізік та Янíкова, 2018; Маліновський, Максим та Дюбреїл, 2020; Нідт і Сілс, 2020), роль візуальних методів для доступу до уявлень студентів про свою лінгвістично різноманітну ідентичність (Прасад, 2013; 2017), значення лінгвістичних ландшафтів у контексті розвитку багатомовної педагогіки (Лі, Маршал, 2020) і критичної мовної обізнаності (Ферклаф, 1992). У рамках цієї теми спостерігається зростаючий інтерес до аналізу лінгвістичних ландшафтів у міських просторах, особливо в дво- та багатомовних середовищах: (Гортер, 2013; Ландрі та Буріс, 1997; Томпсон, 2010), а саме в сфері суспільної педагогіки поза аудиторією (Маршал, 2021). Л. Брінкманн, І. Дуарте та С. Мело-Пфайфер досліджували теоретичне підґрунтя лінгвістичних ландшафтів та їх значення у формуванні багатомовної компетенції (Л. Брінкманн, І. Дуарте та С. Мело-Пфайфер, 2022).

Метою роботи є аналіз європейської наукової думки щодо формування багатомовної компетенції учнів. Завдання – довести, що мультикультурність і мультилінгвальність українців, спричинені історично, не забезпечують швидку інтеграцію з країнами ЄС.

Припускається, що в багатомовній країні, якою є Україна, існує велика кількість одномовних осіб, що може уповільнити процес інтеграції України до ЄС.

Припускається, що формування плюрилінгвальної компетенції на базі європейського досвіду вивчення плюрілінгвізму, зокрема врахування значення лінгвістичних ландшафтів і корегування методів навчання залежно від лінгвістичних ландшафтів може прискорити опанування іноземних мов українцями.

Аналіз європейського досвіду у формуванні багатомовної компетенції ускладнюється тим, що український термін «багатомовність» перекладається англійською як “multilingualism”, “plurilingualism”, або навіть “polylingualism”. Поняття “multilingualism” та “plurilingualism” навіть західними вченими іноді ототожнюються, а іноді принципово розрізняються. Отже, вважається доцільним надати визначення цім поняттям, вказати на різницю між ними і подалі використати їх в цій роботі як «суспільна багатомовність (мультилінгвізм)» і «індивідуальна багатомовність (плюрилінгвізм)».

Методи дослідження. В огляді наукової літератури задіяно методи спостереження, систематизації, узагальнення, порівняльний аналіз. Огляд статей, що досліджують проблеми мультилінгвізму та плюрилінгвізму, передбачає також застосування дискурс-аналізу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз європейського досвіду у формуванні багатомовної компетенції ускладнюється тим, що український термін «багатомовність» перекладається англійською як «multilingualism», «plurilingualism», або навіть «polylingualism». Поняття «multilingualism” та “plurilingualism” навіть західними вченими іноді ототожнюються, а іноді принципово розрізняються. Отже, вважається доцільним надати визначення цім поняттям, вказати на різницю між ними і подалі використати їх в цій роботі як «суспільна багатомовність (мультилінгвізм)» і «індивідуальна багатомовність (плюрилінгвізм)».

В зарубіжних наукових роботах є терміни «multilingualism», який стосується суспільної багатомовності та «plurilingualism», який стосується індивідуальної багатомовності (Бяко, Байрам, 2007). Плюрилінгвальна та плюрикультурна компетенція стосується здатності використовувати мови для цілей спілкування та міжкультурної взаємодії, коли особа, яка розглядається як соціальний актор, володіє кількома мовами на різних рівнях та має досвід кількох культур.

Деякі науковці вваєжають, що терміни «multilingualism» та «plurilingualism» взаємозамінні. Так, визначаючі мультилінгвізм**,** Р. Джесснер розглядає його як здатність людини використовувати більше ніж одну мову, охоплюючи когнітивні, психологічні та афективні ефекти та досвід, які супроводжують це знання (Джесснер, 2008). Фактично Р. Джесснер надає визначення плюрилінгвізму. Білінгвізм, трилінгвізм та інші різновиди багатомовності також розглядаються автором як такі, що «репрезентують різні ступені одного і того ж явища» (Джесснер, 2008).

Однак згідно дослідженню Ради Європи, *мультилінгвізм* означає наявність у географічній зоні, великій чи малій, більш ніж одного «різновиду мови», тобто способу спілкування соціальної групи незалежно від того, чи вона офіційно визнана мовою чи ні; у такій області люди можуть бути одномовними, розмовляючи лише своєю різновидом. *Плюрилінгвізм* відноситься до репертуару різновидів мови, якими користуються багато людей, і тому є протилежністю одномовності; вона включає різноманітність мов, – ту, яку називають «рідною мовою» або «першою мовою», і будь-яку кількість інших мов або різновидів (Рада Європи, 2007).

Тому вважається доцільним використовувати понятя *суспільної багатомовності*, або *мультилінгвізму* як характеристики місця – міста, суспільства, національної держави – де розмовляють багатьма мовами, і *індивідуальної багатомовності,* тобто *плюрилінгвізму* як атрибута індивіда, який має «багатомовний репертуар» мовних компетенцій (Рада Європи, 2007).

У деяких мультилінгвальних країнах (наприклад, в Україні) деякі особи є одномовними, а деякі – багатомовними. За словами д-ра Рорі Фінніна, директора Кембриджської програми українських студій та співдослідника проекту MEITS, «коли Українська Народна Республіка виникла з уламків Російської імперії сто років тому, на купюрах її валюти відображався текст у чотири мови: українська, російська, польська та ідиш. Україна – багатомовна країна, яка остаточно об’єднана, а не розділена мовами» (Cambridge Ukrainian Studies, 2017). Сучасна Україна дійсно багатомовна країна з багатою мовною палітрою. Підтвердженням тому є той факт, що хоча українська мова є єдиною державною мовою, але в результаті тривалої окупації та існування у складі СРСР більшість населення також говорить російською. Крім того, в Україні є великі мовні громади, такі як угорськомовна, румунськомовна та багато інших. Законодавство України захищає мовні права національних меншин. Отже, Україна – мультилінгвальна країна, і, відповідно, мультикультурна.

Будучи мультилінгвальною та мультикультурною, Україна має певні проблеми з плюрилінгвальною та плюрикультурною компетентностями. Аналіз медіа ресурсів показав, що 43,8% українців, які знаходяться в Україні під час повномасштабної війни, зовсім не знають найбільш розповсюдженої в світі мови – англійської, а вільно нею володіє лише 1,1%. Водночас 19,2% українців можуть трохи читати, писати або говорити англійською, за

словами директора соціологічної служби Центру Разумкова А. Биченко **(Який відсоток українців знає англійську мову – Суспільне – Суспільне Новини)**, що підтверджує припущення, що суспільна багатомовність не гарантує здобуття навичок спілкування іншими мовами, або загалом успішності індивідуума у навчанні.

Цей висновок співпадає з результатами досліджень мультилингвизму, які свідчать, що його наслідки не завжди можуть бути позитивними. Наприклад, Фольке та ін., у своєму дослідженні одномовних і двомовних дорослих, оцінили «вищі метакогнітивні здібності одномовних людей порівняно з двомовною групою» (Фольке та ін., 2007: 127). Вони також виявили, що відмінності не можна пояснити на основі варіацій у «невербальних міркуваннях, робочій пам'яті або віці» (Фольке та ін., 2007: 127). Дж. Томпсон виявив, що суспільна багатомовність не має значного впливу на успішність учнів у читанні та математиці, принаймні в порівнянні з одномовністю учнів (Томпсон, 2010).

На думку інших дослідників, суспільна багатомовність може потенційно впливати на інші фактори моделі навчання, оскільки вона передбачає набуття різноманітних мовних і немовних навичок і досвіду та призводить до змін у когнітивних та афективних станах людини (Філдінг, 2021; Джеснер, 2008). Але зважаючи на те, що Р. Джеснер ототожнює багатомовність (мультилінгвізм) з плюрилінгвізмом, вважається можливим припустити, що саме плюрилінгвізм впливає на когнітивні та афективні стани індивіда.

Рада Європи (2001) та такі експерти, як Беакко та ін. підтримують принцип індивідуальної багатомовності (плюрилінгвізму) у викладанні та вивченні мов, (Беакко та ін., 2007). Багатомовне навчання в класі означає використання більш ніж однієї мови учнем, і воно більш конкретно пов'язане з плюралістичними підходами, тобто «дидактичними підходами, які використовують викладацьку та навчальну діяльність із залученням кількох різновидів мов та/або культур під час будь-якого акту навчання» (Кандельєр та ін., 2012b: 6). Плюрилістичні підходи передбачають зміну парадигми від погляду на мови як розділені на окремі частини в мозку людини, а також у фізичних просторах, таких як класи та школи (Каміллері-Ґріма, 2021). Нова філософія багатомовної та багатокультурної компетентності індивіда є «набагато більш реалістичним уявленням про те, як працюють мови, і вона відповідає епістемологічним розробкам у психолінгвістиці та теорії засвоєння другої мови, соціолінгвістиці та соціокультурній теорії та мовній педагогіці» (Каміллері-Ґріма, 2021).

За останніми даними Європейської комісії, з 24 лютого 2022 року по 16 липня 2024 року 856 747 українських учнів інтегровано у шкільних системах країн Європейського Союзу. Близько 350 тисяч українських дітей, які перебувають за кордоном, продовжують здобувати освіту в Україні. Це актуалізує проблему лінгвістичних ландшафтів (ЛЛ). Ми вважаємо, що діти за кордоном, які навчаються з урахуванням ЛЛ, мають більше можливостей здобути багатомовну компетенцію завдяки оточуючому середовищу та розвиненій плюрилінгвальній методології на Заході.

Найбільш грунтовне дослідження лінгвістичних ландшафтів (ЛЛ), на нашу думку, проведено науковцями Л. Брінкманн, І. Дуарте та С. Мело-Пфайфер. ЛЛ часто визначають як такі, що відносяться до «мови на дорожніх знаках загального користування, рекламних щитах, назвах вулиць, назвах місць, вивісках комерційних магазинів і громадських вивісках на державних будівлях, які разом утворюють ЛЛ певної території, регіону чи міської агломерації» (Брінкманн, Дуарте та Мело-Пфайфер 2022: 25). На їх думку, загалом використання мови на вивісках у громадських місцях впливає на видимість мов і може бути маркером етнолінгвістичної життєздатності мови, або сприяти цьому. Громадські знаки можна розділити на дві категорії: державні знаки та неурядові чи комерційні знаки, кожна з яких виконує дві функції:

– відокремлювати одну мовну спільноту від іншої і, таким чином, сигналізувати про присутність носіїв цієї мови. В офіційно двомовних контекстах, таких, наприклад, як Канада, ЛЛ може інформувати про мовний склад і статус кількох мов відносно одна одної; домінування однієї мови над іншою може свідчити про нерівність панування між обома мовами і навіть між мовними спільнотами. Таким чином, ЛЛ функціонує як маркер етнолінгвістичної життєздатності (має інформаційну функцію) (Брінкманн та ін., 2022).

– виконувати символічну функцію, яка спирається на припущення, що присутність або відсутність певної мови в публічному просторі в багатомовному середовищі може вплинути на ставлення до мов і мовних спільнот. Наявність власної мови може сприяти вірі в те, що мова є цінною, важливою та має статус порівняно з іншими мовами. Розуміння ЛЛ як внеску в етнолінгвістичну життєздатність мови – що визначається як здатність групи підтримувати та захищати свою мову в часі як колективне утворення з відмінною ідентич-

ністю – особливо важливо в ситуаціях мов меншин (Брінкманн та ін., 2022). Коли мова рідко використовується (якщо взагалі використовується) у публічному просторі, це може посилати повідомлення про те, що мова має обмежений статус і незначну економічну чи культурну цінність, оскільки вона не є життєво важливою (Шогамі, 2006). Це, у свою чергу, може вплинути на бажання мовців використовувати мову. Коли мова сприймається як така, що має обмежену цінність, батьки можуть вирішити не навчати її своїх дітей і замість цього обрати мову більшості (Брінкманн та ін., 2022).

На думку науковців, лінгвістичні ландшафти є слушними інструментами, що спроможні відповісти на сучасні запити до візуальних, багатомовних і просторових підходів у мовній освіті (Брінкманн та ін., 2022). Вони вважають, що «ЛЛ показують, як багатомовність і семіотичні ресурси вбудовані в простір, створюючи контекстуалізовані мультимодальні та мультисенсорні ресурси як для вивчення мови, так і для вивчення мови. Педагогічна робота з ЛЛ відповідає візуальному підходу, оскільки вона виводить мультимодальність на передній план смислотворення та спільного конструювання смислів, переміщаючи нашу увагу з лінгвістичних на мультисеміотичні (і навіть мультисенсорні) ємності смислів. Таким чином, ЛЛ сприяють формуванню багатомовній компетенції студентів.

З точки зору просторового підходу, робота з ЛЛ підкреслює «важливість критичного аналізу студентами текстів та інших семіотичних ресурсів у різних просторах (наприклад, у класі, домі, школі, в Інтернеті), які є втіленими, інтерактивними, мультимодальними. /мультисенсорні, які розвиваються з часом» (Брінкманн та ін., 2022).

Науковці зосереджуються головним чином на «багатомовному підході», підкреслюючи роль ЛЛ у навчанні самосвідомих багатомовних студентів у дуже різноманітних багатомовних і мультисеміотичних середовищах. ЛЛ можуть надавати інформацію та/або впливати на мовне ставлення як членів групи, так і членів поза нею, впливаючи на мовну поведінку (Брінкманн та ін., 2022).

Крім того, ЛЛ в освіті може підтримувати вивчення мови різними способами. Дж. Сеноз і Д. Гортер стверджували, що ЛЛ мають афективну та символічну цінність і є джерелами додаткового лінгвістичного контексту, надаючи можливості для розвитку прагматичної компетенції, навичок грамотності та мультикомпетентностей. Виявлення таких можливостей ЛЛ у мовній освіті значною мірою залежить від підходів, за допомогою яких вони використовуються, як у неформальному, так і в формальному контексті вивчення мови (Сеноз і Гортер, 2008: 267–287). Посилаючись на численні дослідження науковців, Л. Брінкманн та ін. доводять, що розвиток багатомовної педагогіки за допомогою використання ЛЛ пов'язаний з позитивними результатами.. Робота з ЛЛ розвиває в студентів цікавість і відкритість до мов і покращує вивчення мови через розвиток процесів вивчення мови та усвідомлення цього в когнітивному вимірі. Дослідження також показують, що ЛЛ покращує міжкультурну компетентність і критичне мислення студентів шляхом розвитку ставлення, знань і навичок, пов'язаних з діями, для розуміння та залучення до певних мовних і культурних сценаріїв (Брінкманн та ін., 2022).

Серед методів вивчення мови з використанням ЛЛ виділяють три лінгвістичні напрями:

– акцент на багатомовність: викладачі та студенти аналізують присутність і розповсюдження мов у (приватному чи публічному) просторі, досліджуючи засоби, за допомогою яких вони представлені або викреслені з цих просторів, а також ідеології/ставлення, пов'язані з суспільною багатомовністю;

– акцент на одномовність: викладачі та студенти вивчають присутність конкретної мови в часово-просторовому ракурсі та вивчають як навички володіння мовою, так і мову, а також стереотипи чи уявлення, пов'язані з нею в даному контексті. Таким чином, вчителі можуть зосередитися на конкретних можливостях, які надає ЛЛ для вивчення цільової мови, і зосередитися на етнолінгвістичній життєвості конкретної мовної спільноти;

– змішаний підхід: стосується конкретної екології даної мови в багатомовному та міжкультурному ландшафті, наприклад, які інші мови переважно поєднуються з мовою, що розглядається.

Вибір лінгвістичного фокусу (багатомовний, одномовний або обидва) залежить від педагогічних цілей, контексту викладання та навчання, а також, у разі включення до навчального плану, програми шкільного предмета. Роботу з ЛЛ можна проводити як на відкритому повітрі, так і в приміщенні, оскільки можливості вивчення мови вбудовані в мультимодальні форми (візуальної) комунікації, «як у класі, так і за його межами, у місцевих спільнотах та онлайн» (Брінкманн та ін. 2022: 25).

З метою структурування педагогічної роботи з ЛЛ, Л. Брінкманн та ін. пропонують два підходи, розроблені окремо або послідовно:

– Навчання безпосередньо в ЛЛ: цей підхід, який відбувається поза класом, включає прогу-

лянки та спостереження за громадськими місцями як способи пізнання. Переносячи мовний кабінет на вулицю з етнографічним фокусом, викладачі та студенти можуть спостерігати, документувати та аналізувати присутність мов і те, як вони (також) створюють простір. Навчання в ЛЛ може відбуватися як шляхом випадкового навчання, так і/або через заплановані заздалегідь викладачем мови стратегії помічання (noticing).

– Навчання через створення ЛЛ: цей підхід, який переважно відбувається в класі, має на меті привернути увагу студентів до попередньо вибраних елементів. Навчання за допомогою ЛЛ у класі означає перенесення вулиці в мовний клас шляхом мультимодальної транспозиції, тобто через відтворення ЛЛ за допомогою технологічних пристроїв і його реконтекстуалізацію як документ класу. Цей підхід базується на створенні педагогічних матеріалів, отриманих від задокументованих лінгвістичних ландшафтів, як викладачами, так і студентами (Там само).

Таким чином, якщо перший підхід вже реалізується на практиці для навчання мов українських студентів, які перебувають за кордоном, то другий має бути впроваджений у дистанційному викладанні іноземних мов українськими викладачами.

Висновки. Спираючись на той факт, що поняття multilinguism та plurilinguism мають різні значення, але перекладаються українською мовою одним словом *багатомовність*, з метою кращого розуміння змісту наукових досліджень вважається доцільним розрізняти соціальну багатомовність (мультилінгвізм) та індивідуальну багатомовність (плюрилінгвізм). Пропонується використовувати понятя *суспільної багатомовності*, або *мультилінгвізму* як характеристики місця – міста, суспільства, національної держави – де розмовляють багатьма мовами, і *індивідуальної багатомовності,* тобто *плюрилінгвізму* як атрибута індивіда, який має багатомовний набір мовних компетенцій.

Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновок, що мультилінгвізм та мультикультурність є рисами, вже притаманними Україні. Вони сформовані в результаті історичних процесів і відображені в роботах науковців, законодавчих документах, і т. п. Однак, будучи мультилінгвальними, багато українців є одномовними, що ускладнює інтеграцію України з європейськими країнами, оскільки критично впливає на якість комунікації з іншими народами. Підтримка принципу індивідуальної багатомовності у викладанні та вивченні мов, тобто плюрилінгвізму сприятиме формуванню плюрилінгвальної компетенції.

Плюрилінгвістичні підходи базуються на новій філософії багатомовної та багатокультурної компетентності індивіда та є більш реалістичним уявленням про те, як працюють мови, оскільки ця філософія відповідає епістемологічним розробкам у психолінгвістиці та теорії засвоєння другої мови, соціолінгвістиці, соціокультурній теорії та мовній педагогіці. Вони передбачають зміну парадигми від погляду на мови як такі, що розділені на окремі частини в мозку людини, або у фізичних просторах (школах, класах).

Встановлено, що лінгвістичні ландшафти (ЛЛ) є дієвими інструментами для вивчення мов за допомогою плюрилінгвістичних підходів. Робота з ЛЛ розвиває в студентів цікавість і відкритість до мов, прискорює розвиток процесів вивчення мови та усвідомлення цього в когнітивному вимірі. Дослідження також доводять, що ЛЛ покращує міжкультурну компетентність і критичне мислення студентів шляхом розвитку ставлення, знань і навичок, пов'язаних з діями, для розуміння та залучення до певних мовних і культурних сценаріїв. Для українських студентів, що навчаються дистанційно, або в змішаному форматі в умовах війни, рекомендується навчання за допомогою ЛЛ, що означає перенесення вулиці в мовний клас шляхом мультимодальної транспозиції, тобто через відтворення ЛЛ за допомогою технологічних пристроїв і його реконтекстуалізацію. Цей підхід базується на створенні педагогічних матеріалів, отриманих від задокументованих лінгвістичних ландшафтів, як викладачами, так і студентами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Badstübner-Kizik C., Janíková V. (Eds.). Linguistic landscape und fremdsprachendidaktik. Peter Lang. 2018. URL: https://doi.org/10.3726/b15201

2. Beacco J. C., Byram M. From linguistic diversity to plurilingual education: Guide for the development of language education policies in Europe. Council of Europe Publishing. 2007.

3. Brinkmann L. M., Duarte J., Melo-Pfeifer, S. Promoting Plurilingualism Through Linguistic Landscapes: A Multi-Method and Multisite Study in Germany and the Netherlands. TESL Canada Journal. URL: https://teslcanadajournal.ca/index.php/tesl/article/view/1475/1313

4. Camilleri-Grima A. Implementing plurilingualism in the foreign language classroom. URL: https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/87098/1/Implementing_plurilingualism_in_the_foreign_language_classroom_2021.pdf

5. Cenoz J., Gorter D. The linguistic landscape as an additional source of input in second language acquisition. IRAL, vol. 46. 2008. P. 267–287. DOI: 10.1515/IRAL.2008.012

6. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge University Press. 2001.

7. Council of Europe. Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. Council of Europe Publishing, 2020. URL: https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4

8. Fairclough N. (Ed.). Critical language awareness. Longman. 1992.

9. Fielding R. A multilingual identity approach to intercultural stance in language learning. The Language Learning Journal, vol. 49, no. 4. 2021. P. 466–482. DOI: 10.1080/09571736.2021.1912154

10. Folke T., Ouzia J., Bright P., De Martino B., & Filippi R. A bilingual disadvantage in metacognitive processing. Cognition, vol. 150. 2016. P. 127. DOI: 10.1016/j.cognition.2016.02.008

11. Fresh Approaches to the Study of Ukraine's Multilingualism. Faculty of Modern and Medieval Languages and Linguistics. URL: https://www.mmll.cam.ac.uk/ukrainian/news/fresh-approaches-study-ukraines-multilingualism

12. Gorter D. Linguistic landscapes in a multilingual world. Annual Review of Applied Linguistics, vol. 33. 2013. P. 190–212. DOI: 10.1017/S0267190513000020

13. Hirosh Z., Degani T. Direct and indirect effects of multilingualism on novel language learning: An integrative review. Psychonomic Bulletin & Review, vol. 25, no. 3. 2018. P. 892–916. DOI: 10.3758/s13423-017-1315-7

14. Jessner U. A DST model of multilingualism and the role of metalinguistic awareness. The Modern Language Journal, vol. 92, no. 2. 2008. P. 270–283. DOI: 10.1111/j.1540-4781.2008.00718.x

15. Jessner U. Teaching third languages: findings, trends and challenges. Language Teaching, vol. 41, no. 1. 2008. P. 15–46.

16. Landry R., Bourhis R. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. Journal of Language and Social Psychology, vol. 16, no. 1. 1997. P. 23–49. DOI: 10.1177/0261927X970161002

17. Li J., Marshall S. Engaging with linguistic landscaping in Vancouver's Chinatown: A pedagogical tool for teaching and learning about multilingualism. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, vol. 23, no. 8. 2020. P. 925–941. DOI: 10.1080/13670050.2017.1422479

18. Marshall S. Navigating COVID-19 linguistic landscapes in Vancouver's North Shore: official signs, grassroots literacy artefacts, monolingualism, and discursive convergence. International Journal of Multilingualism. 2021. P. 1–25. DOI: 10.1080/14790718.2020.1849225

19. Migration and asylum in Europe – 2023 edition – Interactive publications – Eurostat URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2023

20. Niedt G., Seals, C. (Eds.). Linguistic landscapes beyond the language classroom. Bloomsbury. 2020.

21. Prediger, S., Wilhelm, N., Büchter, A., Gürsoy, E., & Benholz, C. Language proficiency and mathematics achievement. Journal für Mathematik-Didaktik, vol. 39, no. 1. 2018. P. 1–26. DOI: 10.1007/s13138-018-0126-3

22. Prasad G. Portraits of plurilingualism in a French international school in Toronto: Exploring the role of the visual methods to access students' representations of their linguistically diverse identities. 2017. URL: https://journals.lib.unb.ca/index.php/CJAL/article/view/22126/25697

23. Prasad G.Children as co-ethnographers of their plurilingual literacy practices: An exploratory case study. 2013. URL: https://journals.library.ualberta.ca/langandlit/index.php/langandlit/article/view/20485/15708

24. Shohamy E. Language policy: Hidden agendas and new approaches. Routledge, 2006. DOI: 10.4324/9780203387962

25. Thomson J. The relationship between student achievement and multilingualism: A quantitative causal-comparative study / J. Thomson. – Lulu.com. 2010. – 150 p.

26. Михайлов Д. Майже 44% українців не знають англійської мови – Центр Разумкова. Суспільне – Суспільне Новини. 26 липня, 2023. URL: https://suspilne.media/537123-majze-44-ukrainciv-ne-znaut-anglijskoi-movi-centr-razumkova/

REFERENCES

1. Badstübner-Kizik, C., Janíková, V. (Eds.). (2018). Linguistic landscape und fremdsprachendidaktik. Peter Lang. URL: https://doi.org/10.3726/b15201

2. Beacco J. C., & Byram M. (2007). From linguistic diversity to plurilingual education: Guide for the development of language education policies in Europe. Council of Europe Publishing.

3. Brinkmann L. M., Duarte J., & Melo-Pfeifer S. (2022) Promoting Plurilingualism Through Linguistic Landscapes: A Multi-Method and Multisite Study in Germany and the Netherlands. TESL Canada Journal. URL: https://teslcanadajournal.ca/index.php/tesl/article/view/1475/1313

4. Camilleri-Grima, A. (2021). Implementing plurilingualism in the foreign language classroom. URL: https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/87098/1/Implementing_plurilingualism_in_the_foreign_language_classroom_2021.pdf

5. Cenoz J., Gorter D. (2008). The linguistic landscape as an additional source of input in second language acquisition. IRAL, vol. 46. 267–287. DOI: 10.1515/IRAL.2008.012

6. Council of Europe. (2001). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge University Press.

7. Council of Europe. 2020). Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. Council of Europe Publishing. URL: https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4

8. Fairclough N. (Ed.). (1992). Critical language awareness. Longman.
9. Fielding R. (2021). A multilingual identity approach to intercultural stance in language learning. The Language Learning Journal, vol. 49, no. 4. 466–482. DOI: 10.1080/09571736.2021.1912154
10. Folke,T., Ouzia J., Bright P., De Martino B., Filippi, R. (2016). A bilingual disadvantage in metacognitive processing. Cognition, vol. 150. 127. DOI: 10.1016/j.cognition.2016.02.008
11. King's College. (2017). Fresh Approaches to the Study of Ukraine's Multilingualism Faculty of Modern and Medieval Languages and Linguistics. University of Cambridge. URL: https://www.mmll.cam.ac.uk/ukrainian/news/fresh-approaches-study-ukraines-multilingualism
12. Gorter D. (2013). Linguistic landscapes in a multilingual world. Annual Review of Applied Linguistics, vol. 33. 190–212. DOI: 10.1017/S0267190513000020
13. Hirosh Z., Degani T. (2018). Direct and indirect effects of multilingualism on novel language learning: An integrative review. Psychonomic Bulletin & Review, vol. 25, no. 3. 892–916. DOI: 10.3758/s13423-017-1315-7
14. Jessner U. (2008). A DST model of multilingualism and the role of metalinguistic awareness. The Modern Language Journal, vol. 92, no. 2. 270–283. DOI: 10.1111/j.1540-4781.2008.00718.x
15. Jessner U. (2008). Teaching third languages: findings, trends and challenges. Language Teaching, vol. 41, no. 1. 15-46.
16. Landry R., Bourhis R. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. Journal of Language and Social Psychology, vol. 16, no. 1. 23–49. DOI: 10.1177/0261927X970161002
17. Li J., Marshall S. (2020). Engaging with linguistic landscaping in Vancouver's Chinatown: A pedagogical tool for teaching and learning about multilingualism. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, vol. 23, no. 8. 925–941. DOI: 10.1080/13670050.2017.1422479
18. 28. Marshall S. (2021). Navigating COVID-19 linguistic landscapes in Vancouver's North Shore: official signs, grassroots literacy artefacts, monolingualism, and discursive convergence. International Journal of Multilingualism. 1–25. DOI: 10.1080/14790718.2020.1849225
19. Eurostat. (2023). Migration and asylum in Europe – 2023 edition – Interactive publications – Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2023
20. Niedt G., Seals C. (Eds.). (2020). Linguistic landscapes beyond the language classroom. Bloomsbury.
21. Prediger S., Wilhelm, N., Büchter, A., Gürsoy, E., & Benholz, C. (2018). Language proficiency and mathematics achievement.»Journal für Mathematik-Didaktik, vol. 39, no. 1. 1–26. DOI: [10.1007/s13138-018-0126-3]. https://doi.org/10
22. Prasad G. (2017). Portraits of plurilingualism in a French international school in Toronto: Exploring the role of the visual methods to access students' representations of their linguistically diverse identities. URL: https://journals.lib.unb.ca/index.php/CJAL/article/view/22126/25697
23. Prasad G. (2013). Children as co-ethnographers of their plurilingual literacy practices: An exploratory case study. URL: https://journals.library.ualberta.ca/langandlit/index.php/langandlit/article/view/20485/15708
24. Shohamy E. (2006) Language policy: Hidden agendas and new approaches. Routledge. DOI: 10.4324/9780203387962
25. Thomson J. (2010) The relationship between student achievement and multilingualism: A quantitative causal-comparative study. Lulu.com. 150.
26. Mykhailov D. (2023). Maizhe 44% ukraintsiv ne znaiut anhliiskoi movy. [Almost 44% of Ukrainians Do Not Know English Language] Tsentr Razumkova. Suspilne. Suspilne Novyny. URL: https://suspilne.media/537123-majze-44-ukrainciv-ne-znaut-anglijskoi-movi-centr-razumkova/ [in Ukrainian].

УДК 82(100)-94.09»653»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-32

Галина ШЕВЦІВ,
orcid.org/0000-0003-1368-8492
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) powersoftshar@gmail.com

ПРО АВТОБІОГРАФІЧНЕ ПИСЬМО ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У контексті вивчення тяглості європейського автобіографічного дискурсу пропонована стаття розглядає особливості його становлення та розвитку в епоху середньовіччя. Проаналізовано та узагальнено роботи українських, німецьких і французьких дослідників, що стосуються цієї проблематики. Метою пропонованої статті є вивчення моменту зародження та особливостей становлення автобіографічного письма в епоху середньовіччя. Об'єктом дослідження є середньовічний автобіографічний дискурс. Матеріалом дослідження слугують літературні тексти «Історії моїх нещасть» П'єра Абеляра та «Нового життя» Данте Аліг'єрі.

У середньовічному автобіографічному дискурсі відображена деформація богословського трактату, релігійної літератури та хроніки. Звернення середньовічного автора до себе є не самоціллю, а лише проміжною ланкою на шляху пізнання Бога. Важливим імпульсом для душевного самозаглиблення людини стала запроваджена в 1215 році практика церковної сповіді. Реальні обмеження тодішнього індивідуума фактично унеможливлювали його автобіографічне самовираження. Зображувані в цей період персоналії сповнені широким об'єктивним змістом християнської культури епохи середньовіччя, яка сповнена чітких приписів і законів.

Для розвитку середньовічного автобіографізму велике значення мала житійна література як християнська література зі строгими жанровими рамками. Автобіографічний дискурс Абеляра викликаний насамперед потребою самозосередження. Але в його розповіді ще немає чіткої межі, яка би відділяла його теперішнього від колишнього. Абеляр створює самовиправдання з метою свого возвеличення, а сам справжній все-таки залишається прихованим під своєрідною маскою. Представлений Абеляром у цьому творі образ вже значно відходить від сповідальної традиції Августина, а згодом стає надбанням наступної європейської літературної традиції.

Вибудований на історії високого неземного кохання автобіографічний дискурс Данте так назвати можна лише частково. Важливим моментом у його дослідженні є вивчення рівнів автора та читача, які уможливлюють перехід від сентиментальної любовної лірики до глибокої філософської поезії. Різні рівні любові пов'язані з її різними образами, що представлені у творі: земна любов з реальною Беатріче та любов з божественною Беатріче, при цьому світська любов переходить до любові духовної.

Ключові слова: *автобіографія, автор, дискурс, особистість, самозображення, середньовіччя, філософія.*

Halyna SHEVTSIV,
orcid.org/0000-0003-1368-8492
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the German and French Languages and their Methodologies Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) powersoftshar@gmail.com

ON AUTOBIOGRAPHICAL WRITING OF THE MIDDLE AGES

In the context of studying the persistence of European autobiographical discourse, the proposed article examines the peculiarities of its formation and development in the Middle Ages. The works of Ukrainian, German, and French researchers related to this issue are reviewed and summarized. The purpose of the article is to study the moment of birth and features of the formation of autobiographical writing in the Middle Ages. The object of research is medieval autobiographical discourse. The literary texts «The Story of My Misfortunes» by Peter Abelard and «La Vita Nuova» by Dante Alighieri serve as the research material.

In the medieval autobiographical discourse, the deformation of the theological treatise, religious literature and chronicles is reflected. The medieval author's appeal to himself is not an end in itself, but only an intermediate link on the way to knowing God. The practice of church confession introduced in 1215 became an important impulse for self-immersion of a person. The real limitations of the individual at that time factually made one's autobiographical self-expression impossible. The personalities depicted in this period are full of the broad objective content of the Christian culture of the Middle Ages with its strict laws and rules.

Life literature as Christian literature with strict genre frameworks was of great importance for the development of medieval autobiography. Abelard's autobiographical discourse is caused primarily by the need for self-focus. But in his

story there is still no clear line separating his present from his past. Abelard creates self-justification for the purpose of self-aggrandizement, and the real one still remains hidden under a kind of mask. The image presented by Abelard in this work already departs from the confessional tradition of Augustine, and later becomes the property of the next European literary tradition.

Dante's autobiographical discourse, built on the story of high unearthly love, can only be tentatively called that. An important point in his research is the study of the levels of the author and the reader, which enable the transition from sentimental love lyrics to deep philosophical poetry. Different levels of love are associated with its different images presented in the work: earthly love with the real Beatrice and love with the divine Beatrice, while worldly love is typified to spiritual love.

Key words: *autobiography, author, discourse, personality, self-image, Middle Ages, philosophy.*

Постановка проблеми. Наприкінці XIV-го століття автобіографія поступово набуває на той час нової для неї функції відображення зовнішньої сторони життя. У цей період виникають ліричні автозображення, які прославляють лицарство та лицарську любов. У контексті вивчення автобіографії епохи середньовіччя актуальним є питання самої можливості автобіографічного вираження особистості та його реальне втілення у релігійній системі цього періоду. В епоху середньовіччя людина ще не могла зобразити себе літературно невимушено та самодостовірно, тому що її об'єктивують різноманітні контексти, найголовніші з яких релігійний, церковно-історичний та локально-історичний.

Причини строгих меж при характеристиці особистості полягають не в нездатності до самозображення, а в тому, що тодішній індивідуум був реально обмежений. Середньовіччя відвертало увагу людини від неї самої, при цьому активно концентрувало основну її увагу на духовних проблемах. Середньовічна людина не мала самосвідомості, їй була притаманна так звана групова свідомість, яку німецькі дослідники називають das Allgemein, все інше приховувала завіса тільки ілюзій, віри та занепокоєнь (Я. Бургардт). Тодішня людина усвідомлювала себе лише як члена певної групи чи сім'ї. Цей факт і пояснює своєрідну нечіткість зображуваних у той період персоналій, які сповнені широким об'єктивним змістом християнської культури епохи середньовіччя. Тому нерелігійні автобіографії в цей період практично не зустрічаються, а наявні окремі автобіографічні елементи проступають насамперед у любовній ліриці. Вони і закладають підґрунтя для поступового утвердження вже нового літературного жанру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Пропонована нами стаття продовжує попередні дослідження послідовності європейського автобіографічного дискурсу в історичному контексті від періоду античності (Шевців, 2022: 147–152) до християнства (Шевців, 2023: 166–171). Дослідження літературного простору епохи середньовіччя, зокрема його ліричного компоненту, представляють у своїх роботах О. Галич, І. Голубович, М. Кордон. Серед німецьких дослідників на увагу заслуговують роботи Ґ. Міша, М. Ваґнер-Еґельгааф, Ф. -Й. Арлінггауса, В. Ергарта, Л. Румперт, С. Зіміановскі. Французьке літературознавство в цій галузі досліджень представляють М. Клянші, К. Моріс, Ж.-Ш. Пеєн, Б. Розенвайн.

Метою статті є вивчення моменту зародження та особливостей становлення автобіографічного письма в епоху середньовіччя. **Об'єктом** дослідження є середньовічний автобіографічний дискурс. **Матеріалом** дослідження є літературні тексти «Історії моїх нещасть» П'єра Абеляра та «Нового життя» Данте Аліг'єрі.

Виклад основного матеріалу. Більше ніж тисячоліття автобіографічна праця Августина «Сповідь» не мала свого гідного продовжувача. Перші середньовічні автобіографічні твори опираються на його творчість, тодішня свідомість активно шукає Бога. Парадоксально, але форма ствердження людського «я» невіддільна від його заперечення. В епоху середньовіччя відбувся синтез агіографічного жанру, який продовжує євангельську традицію зображення християнських святих, із рисами інших жанрів. Для розвитку середньовічного автобіографізму велике значення мала житійна література як християнська література, якій притаманні дуже строгі жанрові канони. В Європі житія святих існували як певний тип біографічної літератури. Так, наприклад, Д. Чижевський відзначає величезний вплив житійної літератури на весь наступний літературний розвиток (Чижевський, 2003: 65). Релігійні автобіографії середньовіччя залишаються в основному повчальними і ще не стають сповідальними в суб'єктивному сенсі. В цей період лише повільно релігійний досвід починає відриватися від особистості (Roy, 1965: 35–36).

Головними рисами середньовічної культури є домінування християнської релігії, рефлексивність і психологічна самозаглибленість. Можна

констатувати, що автобіографії як літературного жанру в епоху середньовіччя ще не існувало. А твори, що прямували до цього жанру, могли подати лише фрагментарний портрет людського характеру. Автобіографічні твори в цей період виникали спорадично, з великими часовими проміжками, були малочисельними та відомими лише вузькому колу читачів. У цей час такі твори були не нормою, а виявом дещо маргінального і не цілком ясного за своєю суттю звичаю розмови про себе самого.

Особливе місце серед середньовічних автобіографічних творів відведено «Історії моїх нещасть» («Historia calamitatum mearum») відомого французького мислителя та богослова П'єра Абеляра (1079–1142) (Абеляр, 2004). Вона адресована начебто другові монаху, який мав би розрадити автора у важкій життєвій ситуації. Цей текст часто подають як окремий літературний твір, підсилюючи тим самим його значення як життєпису. Створений на початку 1130-х років, текст містить близько 30 сторінок рукопису, в якому на фоні конфлікту Абеляра з навколишнім світом послідовно розгортається тема власної значущості автора. Риторику епістолярного мистецтва викладали в тодішніх школах, а сам лист в середні віки це вже чітко виражений літературний жанр, який не вимагає його обов'язкового відправлення. Тому цей момент можна вважати добре продуманим літературним прийомом. Абеляр пише еґоцентричного листа, не зважає на нещастя свого друга, який також у цей момент потребував його доброї поради (Wolff, 2003: 41–48).

У зображеному конфлікті визріває переконання Абеляра в неординарності своєї особистості. Автор не лише описує свої душевні страждання, але й прагне акцентувати успіхи власного інтелектуального становлення. Звернення до друга, яке ми розуміємо як авторське звернення до самого себе, викликане потребою пояснити себе самому, (пере)усвідомити своє «я». Вважають, що цей друг постає свого роду двійником Абеляра, який у своєму листі повністю поглинає свого адресата (Wolff, 2003: 41–48).

Автобіографічний дискурс Абеляра викликаний нагальною потребою самозосередитися на своїх почуттях та розібратися в них. Важливо, що Абеляр презентує себе грішником лише перед Богом, але не перед людьми. Він представляє себе як значущу людину в мудрості, в любові до жінки а також і в своїх нещастях. Абеляр був глибоко віруючим і не ставив собі за мету боротися проти християнського світогляду. «Історія моїх нещасть» написана для широкого кола сучасників Абеляра та адресована його нащадкам, щоб історія життя цієї людини не була заплямлена ворогом. Абеляру добре знайома «Сповідь» Августина, але він не бере її за приклад для опису свого життя (Courcelle, 1963: 276). «Історія моїх нещасть» є добре структурованим описом, в якому чітко дотримано хронологічного порядку. При цьому бачимо бажання автора відновити правду про дві важливі події його життя. Абеляр створює собі імідж борця та розвиває аристократичну модель, де честь та репутація відіграють важливу роль. Ця надзвичайно обдарована людина досягає слави, яка викликає заздрість його суперників (Wolff, 2003: 41–48).

«Історія моїх нещасть» виражає потребу автора ще раз пережити минуле, особливо почуття кохання до Елоїзи, щоб усвідомити, що ж сталося в дійсності. Образ, який змальовує Абеляр, уже відходить від традиції Августина, а згодом стає надбанням вже наступної літературної традиції. Абеляр створює читачеві уяву про ідеологічну боротьбу, що мала місце у Франції у другій половині XII-го століття, і допомагає побачити реакційну роль католицької церкви в цій боротьбі. «Історія моїх нещасть» тяжіє до традиційних агіографічних тем, оскільки існує ряд житій, які були відомі Абеляру. Звідси робимо висновок про те, що образ цього персонажу випливає з тодішньої традиції агіографії.

Абеляр визнає гріховність своїх діянь і особливо думок, він не позбавлений почуття сорому. Але в його розповіді відсутня межа, яка б відділяла його теперішнього від колишнього. Абеляр пише самовиправдання з метою возвеличити себе, а сам все-таки залишається прихованим під своєрідною маскою. Він створює образ одинокого індивіда, який прагне уваги оточення. Це авторське «я» постає через його відношення до Бога. Зображені Абеляром окремі аспекти життя своєрідно стилізують минуле. Підсумовуючи, наголосимо, що автобіографічний дискурс Абеляра вже є провісником культури Відродження в нетрях середньовіччя (Wagner-Egelhaaf, 2000: 117).

Відгомін актуальності середньовічної заборони «розмови про себе» відчутний у «Новому житті» («Vita nuova») видатного італійського-поета Данте Аліг'єрі (1265–1321). Жодних рукописів Данте для нащадків не збереглося, як і жодних документальних представлень його творчості. Можливо ми більше говоримо про міфічного Данте, в якого мало спільного з Данте історичним. Крім того виникає запитання, чи можна цей твір тлумачити як автобіографічний чи його слід тлумачити лише духовно та релігійно (Prill, 1999: 1–10).

Цей автор розпочинав творчий шлях прихильником поетичної школи «нового солодкого стилю». Це був літературний напрямок, який виникає на межі Середніх віків і Ренесансу. Характерним для цього стилю було містичне тлумачення любові як неземного почуття і прагнення до божества, а також тяжіння до гармонії, передача різних відтінків переживань і людських почуттів, звернення до творчості філософів і мислителів. Автобіографічний дискурс Данте відкриває нові аспекти середньовічної філософії кохання і його протиріччя. На ньому лежить відбиток строгих законів і норм лицарської куртуазної поезії, головним завданням якої було возвеличення неземного кохання до чарівної дами.

Сама назва твору має особливе значення, тому що в момент зустрічі автора з прекрасною Беатріче починається власне його нове життя. У «Новому житті» окремі твори розташовані хронологічно, вони пов'язані між собою коротким прозовим текстом пояснювального змісту. Коментуючи події Данте начебто виходить за межі сюжету, а згодом знову повертається в нього вже з новими знаннями. У своєму творі Данте уникає точних дат, не називає конкретних імен, обмежується лише короткими натякам на певні події, вибудовує складний текст, насичений різними символами та багатозначними, непростими для розуміння алегоріями. За ідеал високої та благородної любові цей автор узяв самозречення. Композиція самопредставлення Данте досить вигадлива. Цей твір розглядають як збірку юнацької лірики, що підпорядкована єдиному сюжету. Ця збірка включена в прозовий текст, який дуже прискіпливо її коментує. Однак викликає дискусії погляд на «Нове життя» як на юнацьку лірику. Підґрунтям для такого підходу служить тодішній вік автора (25–27 років). Проте слід врахувати той факт, що цей вік в епоху середньовіччя був уже пов'язаний зі зрілістю. Характерна для цього автобіографічного дискурсу юнацька тональність в дослідженнях літературознавців пояснюється віртуальним поверненням Данте в роки його юності та дитинства.

Вибудований на історії високого неземного кохання автобіографічний дискурс Данте так назвати можна лише умовно. Цей твір називають ліричною сповіддю, у якій правда тісно переплітається з поетичним вимислом, це особливий змішаний жанр літератури, так звана прозометрія. Він не лише повторює те, що раніше пережив, а й доповнює розповідь своїми поглядами на філософію Платона чи Аристотеля (Friedrich, 1964: 93). За допомогою цього літературного прийому ліричні переживання героя стають сильнішими та виразнішими. «Нове життя» розглядають як надзвичайний літературний документ, у якому не лише висловлюються почуття до померлої коханої, але й ініціюється діалог із тогочасними поетами про поезію, мову, кохання (Історія європейської ментальности, 2004: 429), що розвивається, виходячи з того, що середньовічна література була сприятливим середовищем для активних дискусій щодо етичних, філософських і дидактичних питань.

Немає одностайності в поглядах на цей твір і в італійському літературознавстві. З одного боку, приймається думка, що Данте зображає свою любов до реальної Беатріче. Прихильники іншої точки зору переконані, що образи «Нового життя» глибоко символічні, як і весь твір, буквальне прочитання якого дуже обмежене і не може дати повного уявлення про весь задум письменника. В образі прекрасної Беатріче дослідники вбачали Римську імперію, римську державу або ж просто жінку-ідеал. Біографи старшої ґенерації не сумнівалися в існуванні Беатріче, але їхні наступників почали висловлювати певні сумніви, що виникали під впливом алегоричного трактування «Божественної комедії» («La Divina Comedia»), в якій Беатріче стала символічною фігурою. Однак архівні матеріали доводять, що роки життя реально існуючої Біче Портінарі співпадають з роками життя Беатріче з «Нового життя».

Важливим моментом є вивчення рівнів автора та читача, які уможливлюють перехід від сентиментальної любовної лірики до глибокої філософської поезії. Оповідач, якого позначаємо як «Данте», описує своє кохання. При цьому Я-оповідач чергується з роллю, у якій він описує пережиті ним події (наприклад, розділи 2, 3) і привабливою, майже виправдальною роллю, якою він звертається до читача з поясненнями свого письма (наприклад, розділ 1, 25). Це чергування між повідомленням і виправданням підсилює враження, що ми маємо справу з оповідачем, який є і автором, і персонажем. Це вже дистанційоване від часу подій «Я», що розмірковує про свої реальні переживання (Glauch, 2010: 160).

Результатом роботи І. Драча над «Новим життям» Данте став не лише його український переклад, а й характеристика стилю великого італійця як нещирого (Данте, 1965: 121). Любов виявляється не лише в центрі «Нового життя». Данте сміливо виводить свою любов у центр твору та в центр всесвіту, минаючи події, що відбувалися у його місті, країні чи у світі. Знак «дев'ятки», який пронизує всю книгу, пов'язаний з образом Беа-

тріче. Він виявляється своєрідним зухвальством віруючого католика. Фізіологічні процеси людського життя (народження, ріст, дорослішання) прив'язуються до становлення, благородного почуття, у якому Данте вбачав сенс людського життя. «Нове життя» стосується не лише земної любові до реальної Беатріче. Воно починається з цієї любові та завершується любов'ю божественною. Різні рівні любові пов'язані з її різними образами: земна любов з реальною Беатріче та любов з божественною Беатріче, при цьому світська любов типологізується до любові духовної (Bernsen, 2001: 27).

Автобіографічний дискурс Данте відображає світосприйняття його автора. На основі вивчення зв'язків цього твору з попередньою літературною традицією і шляхів відходу від неї підсумуємо, що «Нове життя» представляє перехід від Середніх віків з їх умовними канонами до Відродження (Wagner-Egelhaaf, 2000: 52). Це відображається і на автобіографізмі Данте. При інтерпретації автобіографічного дискурсу Данте слід зважати на умовність такого формулювання і обов'язково враховувати середньовічні канони розуміння кохання. Смерть Беатріче є історичним фактом і акцією вищої справедливості. Поет лише оспівує своє кохання, але не приймає на себе відповідальність за його так звану «ангелізацію». Данте не порушує звичай зберігати у таємниці ім'я дами свого серця. Це особлива автобіографія душі, що радіє та глибоко страждає, та віха породження особливого типу свідомості, «для якого надзвичайно виросла значимість його «я» і в той же час значимість традиційних ідеалів (Monne, 2001: 45). Факт відсутності в Данте відкритого самовихваляння можна пояснити існуючою в середньовіччі забороною подібних висловлювань.

Висновки. Античні автори спогадової літератури не ставили завдання пізнання особистості. На перше місце в той час виходила фіксація суспільно-значущих сторін життя. Автобіографічні розповіді середньовіччя дуже різняться від попередніх, у них відсутня конкретна форма. У середньовічному автобіографічному дискурсі відображена деформація богословського трактату, релігійної літератури та хроніки. Звернення середньовічного автора до себе є не самоціллю, а лише проміжною ланкою на його шляху глибокого пізнання Бога. Важливим імпульсом самозаглиблення людини стала запроваджена з 1215 року практика церковної сповіді. Звернений до реципієнта автобіографічний дискурс П'єра Абеляра вже набирає рис психоаналізу, він сповнений катарсичної та терапевтичної сили.

«Нове життя» Данте Аліг'єрі є дуже делікатним поєднанням лірики та епіки, в якому автор вже переступає межі середньовічних поглядів і передбачає ідеї гуманізму наступної епохи. Різні оповідні інстанції (Я-оповідач, Я-головний герой, Я-автор) перетворюють цей ліричний твір на спогади та глибоку авторську рефлексію про реально пережиті моменти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абеляр П. Історія моїх страждань. Листування Абеляра й Елоїзи ; [пер. з латинської Р. Паранько]. Львів : Літопис, 2004. 136 с.
2. Данте Аліг'єрі. Vita nuova. Нове життя ; [пер. з італ. : М. Бажан, І. Драч, В. Житник та інш.]. Проз. текст пер. та примітки склав А. Перепадя ; Редакція Г. Кочура. К. : Дніпро, 1965. 135 с.
3. Історія європейської ментальности / [за ред. П. Дінцельбахера / пер. з нім. В. Кам'янець]. Львів : Літопис, 2004. 720 с.
4. Шевців Г. М. Жанрово-стильові особливості європейського античного автобіографічного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря] : Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип.47. Т. 4. С. 147–152.
5. Шевців Г. М. До питання християнського автобіографічного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря] : Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 59. Т. 3. С. 166–171.
6. Чижевський Д. І. Історія української літератури. К. : Видавничий центр «Академія», 2003. 563 с.
7. Bernsen Michael. Die Problematisierung lyrischen Sprechens im Mittelalter. Eine Untersuchung zum Diskurswandel der Liebesdichtung von den Provenzalen bis zu Pertrarca, Tübingen :Niemeyer, 2001. 366 S.
8. Courcelle P. Les Confessions de Saint Augustin dans la tradition littéraire : antécédents et postérité. Paris, 1963. 743 P.
9. Friedrich Hugo. Epochen der italienischen Lyrik. Frankfurt a.M. : Verlag Victorio Klostermann, 1964. 784 S.
10. Glauch Sonja. Ich-Erzähler ohne Stimme. Zur Andersartigkeit mittelalterlichen Erzählens zwischen Narratologie und Mediengeschichte, in : Haferland, Harald & Meyer Matthias (Hrsgg.) : Historische Narratologie-mediävistische Perspektiven. Berlin/New York : o.A., 2010. S. 149–185.
11. Monne Pierre. Ville réelle et ville idéale à la fin du Moyen Âge: Une géographie au prisme des témoignages autobiographiques allemands. Annales. Histoire, Sciences Sociales 56e Année, No. 3 (May-Jun., 2001), Pp. 591–621.

12. Prill Ulrich. Dante. Verlag: Y.B. Metzler, 1999. 245 S.
13. Roy Pascal. Die Autobiographie: Gehalt und Gestalt. Stuttgart : Kohlhammer Verlag, 1965. S. 35–36.
14. Wagner-Egelhaaf Martina. Autobiographie. Stuttgart Weimar : Verlag J. B. Metzler, 2000. 221 S.
15. Wolff Étienne. Abélard et lautobiographie. Colloque international de Nantes. Éditeur : Presses universitaires de Rennes, 2003. Pp. 41–48.

REFERENCES

1. Abeliar P. (2004) Istoriia moikh strazhdan. Lystuvannia Abeliara y Eloizy ; [per. z latynskoi R. Paranko]. Lviv : Litopys. 136. [in Ukrainian].
2. Dante Alihieri (1965) Vita nuova. Nove zhyttia ; [per. z ital. : M. Bazhan, I. Drach, V. Zhytnyk ta insh.]. Proz. tekst per. ta prymitky sklav A. Perepadia ; Redaktsiia H. Kochura. K. : Dnipro. 135. [in Ukrainian].
3. Istoriia yevropeiskoi mentalnosty (2004) / [za red. P. Dintselbakhera / per. z nim. V. Kamianets]. Lviv : Litopys. 720. [in Ukrainian].
4. Shevtsiv H. M. (2022) Zhanrovo-stylovi osoblyvosti yevropeiskoho antychnoho avtobiohrafichnoho dyskursu. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Ivana Franka / [redaktory-uporiadnyky M. Pantiuk, A. Dushnyi, I. Zymomria] : Drohobych: Vydavnychyi dim «Helvetyka». Vyp.47. T. 4. 147–152. [in Ukrainian].
5. Shevtsiv H. M. (2023) Do pytannia khrystyianskoho avtobiohrafichnoho dyskursu. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Ivana Franka / [redaktory-uporiadnyky M. Pantiuk, A. Dushnyi, I. Zymomria] : Drohobych : Vydavnychyi dim «Helvetyka». Vyp. 59. T. 3. 166–171. [in Ukrainian].
6. Chyzhevskyi D. I. (2003) Istoriia ukrainskoi literatury. K. : Vydavnychyi tsentr «Akademiia». 563. [in Ukrainian].
7. Bernsen Michael (2001) Die Problematisierung lyrischen Sprechens im Mittelalter. Eine Untersuchung zum Diskurswandel der Liebesdichtung von den Provenzalen bis zu Pertrarca. [The problematization of lyrical speaking in the Middle Ages. An investigation into the change in discourse in love poetry from the Provencals to Pertrarca]. Tübingen : Niemeyer. 366. [in Deutsch].
8. Courcelle P. (1963) Les Confessions de Saint Augustin dans la tradition littéraire : antécédents et postérité. [The Confessions of Saint Augustine in the literary tradition : antecedents and posterity]. Paris. 743. [in French].
9. Friedrich Hugo (1964) Epochen der italienischen Lyrik. [Epochs of Italian poetry]. Frankfurt a.M. : Verlag Victorio Klostermann. 784. [in German].
10. Glauch Sonja (2010) Ich-Erzähler ohne Stimme. Zur Andersartigkeit mittelalterlichen Erzählens zwischen Narratologie und Mediengeschichte. [First-person narrator without a voice. On the otherness of medieval storytelling between narratology and media history] in : Haferland, Harald & Meyer, Matthias (Hrsgg.) : Historische Narratologie-mediävistische Perspektiven. Berlin/New York : o.A. 149–185. [in German].
11. Monne Pierre (2001) Ville réelle et ville idéale à la fin du Moyen Âge : Une géographie au prisme des témoignages autobiographiques allemands. [Real city and ideal city at the end of the Middle Ages: A geography through the prism of German autobiographical testimonies]. Annales. Histoire, Sciences Sociales 56e Année, No. 3. 591–621. [in French].
12. Prill Ulrich (1999) Dante. [Dante]. Verlag : Y.B. Metzler. 245. [in German].
13. Roy Pascal (1965) Die Autobiographie: Gehalt und Gestalt. [The autobiography: content and form]. Stuttgart : Kohlhammer Verlag. 35–36. [in German].
14. Wagner-Egelhaaf Martina (2000) Autobiographie. [The autobiography]. Stuttgart Weimar : Verlag J. B. Metzler. 221. [in German].
15. Wolff Étienne (2003) Abélard et lautobiographie. [Abelard and the autobiography]. Colloque international de Nantes. Éditeur : Presses universitaires de Rennes. 41–48. [in French].

UDC 811.112.2'25:82
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-33

Oksana SHOVAK,
orcid.org/0000-0001-6016-7599
PhD in Philology,
Associate Professor at the English Philology Department
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) oksana.shovak@uzhnu.edu.ua

Natalia PETIY,
orcid.org/0000-0002-3999-0932
Senior Lecturer at the English Philology Department
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) natalia.petiy@uzhnu.edu.ua

Tetiana YUDYTSKA,
orcid.org/0009-0002-4907-2593
Master's degree student at the Applied Linguistics Department
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) tetiana.yudytska@uzhnu.edu.ua

TRANSLATING CULTURE-SPECIFIC ITEMS IN ENGLISH SONGS OF ANIMATED DISCOURSE

This study explores the intricacies of translating culture-specific items (CSIs) in songs from English-language animated films into Ukrainian. The study material consisted of the contexts selected through a comprehensive sampling method from the songs of 8 animated films produced by Disney in English and dubbed in Ukrainian: "Aladdin," "Beauty and the Beast," "Brave," "Frozen," "Frozen 2," "The Hunchback of Notre Dame," "The Lion King," and "The Princess and the Frog".

Such songs are rich in cultural and emotional connotations, challenging translators to balance cultural authenticity with audience accessibility. The paper outlines the complexity of this task, considering the necessity of aligning the translation with musical and rhythmic patterns while preserving the cultural significance of the original. Adhering to R.P. Zorivchak's classification, the research identifies transcription, transliteration, calquing, hyperonymic renaming, traditional naming, descriptive paraphrase, approximation, interlingual connotative transposition, and situational equivalents as prominent strategies for CSI translation.

Analysis reveals that transcription and transliteration are widely employed to retain the phonetic and cultural uniqueness of names, toponyms, and mythonyms, enhancing authenticity. Descriptive paraphrasing and hyperonymic renaming are instrumental in making CSIs more comprehensible to the target audience, ensuring their core meaning remains intact. Meanwhile, situational equivalents and approximation demonstrate the translator's role as a cultural mediator, adeptly adapting CSIs to the cultural framework of the target audience.

The study also emphasizes the creative solutions required to integrate translations with the original song's rhythm and melody, maintaining artistic coherence. These findings point to the importance of an adaptive approach to CSI translation in song discourse. Addressing the linguistic and cultural challenges involved, this research highlights the pivotal role translators play in fostering global appreciation for animated films as culturally enriched art forms.

Key words: *culture-specific items (CSIs), song discourse, animated films, translation, translation method.*

Оксана ШОВАК,
orcid.org/0000-0001-6016-7599
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) oksana.shovak@uzhnu.edu.ua

Наталія ПЕТІЙ,
orcid.org/0000-0002-3999-0932
старший викладач кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) natalia.petiy@uzhnu.edu.ua

Тетяна ЮДИЦЬКА,
orcid.org/0009-0002-4907-2593
магістрантка кафедри прикладної лінгвістики
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) tetiana.yudytska@uzhnu.edu.ua

ПЕРЕКЛАД РЕАЛІЙ В АНГЛОМОВНИХ ПІСНЯХ АНІМАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

У статті досліджуються особливості перекладу реалій (culture-specific items, CSIs) у піснях англомовних анімаційних фільмів українською мовою. Матеріал дослідження складався з контекстів, відібраних методом суцільної вибірки з пісень 8 анімаційних фільмів компанії Disney англійською мовою, які були дубльовані українською: "Аладдін", "Красуня і чудовисько", "Відважна", "Крижане серце", "Крижане серце 2", "Горбань з Нотр-Даму", "Король Лев", та "Принцеса і жаба".

Такі пісні насичені культурними й емоційними конотаціями, що ставить перед перекладачами завдання збереження культурної автентичності й доступності для глядацької аудиторії. У статті окреслено складність цього завдання з огляду на необхідність узгодження перекладу з музичними та ритмічними особливостями, зберігаючи при цьому культурну значущість оригіналу. Дослідження, базоване на класифікації методів перекладу Р.П. Зорівчак, визначає поширені стратегії перекладу реалій: транскрипція, транслітерація, калькування, гіперонімічна заміна, традиційне найменування, описовий перифраз, апроксимація, міжмовна конотативна транспозиція та ситуаційні еквіваленти.

Аналіз доводить, що транскрипція та транслітерація часто застосовуються перекладачами для збереження фонетичної і культурної унікальності власних назв, топонімів і міфонімів, що підкреслює їхню автентичність. Для зрозумілості аудиторії важливу роль відіграють методи описового перифразу і гіперонімічної заміни, які допомагають передати основний зміст реалій. Використання ситуаційних еквівалентів і апроксимації виявляє роль перекладача як культурного посередника, що адаптує реалії до культурного контексту цільової аудиторії.

Особливу увагу авторів статті приділено творчим рішенням, які дозволяють інтегрувати переклади у ритмічну та мелодійну структуру пісень, зберігаючи їх художню цілісність. Результати дослідження наголошують на важливості комплексного підходу до перекладу реалій у пісенному дискурсі. Подолання цих викликів сприяє популяризації анімаційних фільмів як культурно збагачених форм мистецтва.

Ключові слова: *реалія, пісенний дискурс, анімаційні фільми, переклад, метод перекладу.*

Introduction. Songs in animated movies present distinct difficulties in translation, particularly when culturally specific elements (CSIs) are involved. These units have a lot of cultural and emotional significance, which gives the lyrics more authenticity. In addition to making sure the translated work appeals to the intended audience, translators must maintain the cultural core and stylistic subtleties of the source material. This paper investigates the methods used to translate CSIs from English-language songs into Ukrainian focusing on such issues as preserving cultural uniqueness and attaining emotional, melodic, and rhythmic congruence.

Formulation of the problem. There is more to song translation than just language transmission, especially in animated movies. To guarantee that the translation preserves the intended meaning and artistic impact, cultural and practical considerations must be carefully taken into account while integrating CSIs into song discourse. The requirement to match the translation to melodic and rhythmic patterns adds to this intricacy. The role of CSIs in animated song discourse has received little consideration, despite the fact that interest in translating them across genres has grown. Examining the techniques and tactics involved in rendering CSIs in Ukrainian translations of English-language animated songs, this study fills this knowledge lacunae.

Analysis of recent research and publications. Various aspects of song discourse have served as the subject of research in the works of both foreign and domestic scholars (Кузнецова, Ходус, 2017; Лучко, 2018; Марченко, 2014). Studies on song lyrics and song discourse in translation have addressed several key topics. Researchers have examined the challenges of translating musical discourse, including the preservation of meaning, cultural references, and linguistic style, while maintaining rhythmic and musical compatibility (Данюк, 2023; Ремал, 2020; Kaindl, 2005; Low,

2003, 2005). Additionally, the translation of culturally loaded expressions and the pragmatic aspects of song translation have been explored, with attention to the impact on audience perception and intercultural communication (Москалюк, Шаповал, Коберник, 2023; Трохимець, 2020). Separate issues of rendering culture-specific items (CSI) have been studied increasingly in recent years (Зорівчак, 1989; Комар, 2010), but the problems of their translation in certain types of discourse have been insufficiently investigated. Of particular interest are the peculiarities of reproducing CSI in the song discourse of animated films. The expression of authenticity, the reality of artistic space and time formed in English-language animated films with the CSI units should find adequate embodiment in Ukrainian translation.

The **relevance** of the work is determined by the fact that examining elements like CSI in song discourse, this research addresses the complexities of transferring cultural aspects and stylistic features from English to Ukrainian while maintaining the original song's emotional and aesthetic impact.

The **aim** of the work is to study the predominant strategies of translating English-language song discourse in Ukrainian and to analyze the controversial aspects in its rendering.

The study **material** included 85 songs from 8 Disney animated films that were dubbed into Ukrainian and produced in English: "Aladdin," "Beauty and the Beast," "Brave," "Frozen," "Frozen 2," "The Hunchback of Notre Dame," "The Lion King," and "The Princess and the Frog".

Presentation of the main material. The issue of rendering realia or culture-specific items (CSI) is one of the most challenging in translation studies. Often, a target language lacks a single-word equivalent to convey concepts that denote the unique cultural and everyday life features of another society. Therefore, the difficulties in translating culture-specific items arise from "the necessity of conveying not only the denotative meaning of the CSI but also its national and historical nuances, connotations, and cultural color" (Зорівчак, 1989: 39). This study employs the classification of translation methods for culture-specific items proposed by R. P. Zorivchak. In total, methods for rendering 37 CSIs have been analyzed.

Transcription involves the precise reproduction of the phonetic sound of a foreign word. When the focus is on the graphical representation of the word, transliteration is applied. "Transcription and transliteration are the most concise methods, each contributing to a certain expressive potential: within the context of native words, a foreign word stands out as foreign, endowing the referenced object with connotations of novelty and originality" (Зорівчак, 1989: 93). Translators employ these methods to render anthroponyms, such as the culture-specific item "Louis Armstrong" using an equivalent in Ukrainian «Луї Армстронг» (an American jazz musician: trumpeter and singer, known in the United States as the King of Jazz):

"And I'd blow this horn so hard and strong
Like no one they've ever seen
You've heard of ***Louis Armstrong***
Mr Sidney Bechet" (The Princess And The Frog, 2009)

"Не гірше, ніж ***Луї Армстронг****, трубою б оволодів*
Кінець, цінитель строгий, Гіллеспі і Беше" (Принцеса і жаба, 2009)

In addition to rendering personal names and surnames, transcription of culture-specific items in the discussed discourse was applied in translating toponyms (place names), urbanonyms (names of settlements and their parts), mythonyms (names within the onomastic space in myths, epics, fairy tales, and folk tales), theonyms (proper names of deities), and oikodomonyms (proper names of buildings). For example:

"Morning in Paris, the city awakes
To the bells of ***Notre Dame****" (The Hunchback of Notre Dame, 1996)*

"Ранок у місті Париж променистий,
Б'є в дзвони ***Нотр-Дам****" (Горбань із Нотр-Дама, 1996)*

It should be noted that this translation method primarily focuses on the external form of the culture-specific item, often displacing its semantic content. However, we consider the use of transcription appropriate when the translator seeks to convey the pragmatic potential of a foreign culture-specific item. For example, in the song of the animated film "The Lion King", the item "Hakuna Matata" appears, which literally means "carefree life" («безтурботне життя») in Swahili. The translator opts to retain the original sound of this item to convey the emotional impact of the source text to the target audience:

***"Hakuna Matata**! What a wonderful phrase*
***Hakuna Matata**! Ain't no passing craze*
It means no worries for the rest of your days
It's our problem-free philosophy
***Hakuna Matata! Hakuna Matata"** (The Lion King, 1994)*

***"Акуна Матата**, пречудові слова*
***Акуна Матата**, не на день чи два*
Нехай ніколи не болить голова
Без турбот живи і кайф лови
***Акуна Матата, Акуна Матата"** (Король Лев, 1994)*

Employing calquing in the translation of culture-specific items, translators reproduce the structural-semantic models of the English language through the means of the target language. For example:

*"And maybe it's the party talking or the **chocolate fondue**" (Frozen, 2013)*

*"І зрозумів чи підказало **шоколадне фондю**" (Крижане серце, 2013)*

Calquing of culture-specific items usually does not present any challenges. Anthroponyms and toponyms with a clear internal form are often calqued.

Morphogrammatical modification is employed to formally integrate the derived equivalent of the culture-specific item into the morphological system of the Ukrainian language. Transcribed, transliterated, or calqued items begin to experience the influence of the grammatical structure of the target language. In translation, morphological transformations are applied, which involve adding plural indicators to transliterated or transcribed items, for example:

"Come on down, stop on by
Hop a carpet and fly
*To another **Arabian night**" (Aladdin, 1992)*

"Тож не спіть, тут за мить,
Килимок пролетить
*Із казкових **арабських ночей**" (Аладдін, 1992)*

Hyperonymic renaming is a common method for rendering culture-specific items, for example:

"As you wind through the streets
*At the fabled **bazaars***
With the cardamom-cluttered stalls" (Aladdin, 1992)

*"Зазирніть на **базар**,*
де заморський товар
Кардамоном пахтять ряди" (Аладдін, 1992)

A hypernym does not encompass the full extent of the semantics of a hyponym but rather approximates it. Analyzing the translation of the lexeme "базар" (bazaar), we concur with the view expressed by R. P. Zorivchak that this method of translation results in the omission of certain information, leading to a loss of the cultural and linguocultural nature of the culture-specific item. This is because the concept is conveyed by a lexeme with an exceedingly broad and vague reference (Зорівчак, 1989: 106). The lexeme "bazaar" ("a market in a Middle Eastern country" (TheFreeDictionary, 2024)) has a significantly narrower semantic scope than its Ukrainian counterpart «базар» («торгівля (переважно приватна) продуктами харчування або предметами широкого вжитку (часто в певні дні тижня) на площі або в спеціально збудованому приміщенні» (Словник української мови, 2024) (trade (primarily private) in food products or consumer goods (often on certain days of the week) in a square or in a specially constructed facility)).

The use of traditional naming refers to the rendering of an English culture-specific item with a Ukrainian equivalent that reflects not the current rules of practical transcription, but the established historical tradition of reproducing the culture-specific item, for example:

*"Welcome to **Agrabah.***
City of mystery. Of enchantment" (Aladdin, 1992)

*"Вітаю вас в **Аґробі,***
у місті таємниць і магії" (Аладдін, 1992)

In the song of the animated film "The Hunchback of Notre Dame", we observe the use of a traditional naming convention for the translation of the culture-specific item "Seine":

"If I was in their skin
I'd treasure ev'ry instant
*Out there strolling by the **Seine**" (The Hunchback of Notre Dame, 1996)*

"Що для мене щастя? Це – плюнути з моста
*У води **Сени**" (Горбань із Нотр-Дама, 1996)*

Another example can be the rendering of the culture-specific item "cardamom," which has a traditional equivalent in the Ukrainian language, such as:

"As you wind through the streets
At the fabled bazaars
*With the **cardamom**-cluttered stalls" (Aladdin, 1992)*

"Зазирніть на базар, де заморський товар
***Кардамоном** пахтять ряди" (Аладдін, 1992)*

The method of replacing the internal form of culture-specific items is employed when the calque of the original culture-specific item is too exotic or fails to convey its actual meaning. This method is used to render culture-specific items in cases where it is difficult for the translator to preserve the internal form of these items without losing wordplay or associative connections with other culture-specific items. For example:

"If you're that red-haired lass, vial three.
*Princess, I'm off to **the Wickerman Festival** in Stornoway and won't be back till spring" (Brave, 2012)*

"Якщо ви – та рудоволоса дівчина,
пляшечка три.
*Принцесо, я **на фольклорному фестивалі** у Сторновеї і повернуся лише навесні" (Відважна, 2012)*

Wicker Man – «Плетена людина» – a cage made of willow wands in the shape of a human, which, according to Julius Caesar's "Commentarii de Bello Gallico" and Strabo's "Geography", was used by the Druids for human sacrifices by burning it along with the individuals locked inside, who were condemned for crimes or designated as sacrifices to the gods. The "Wicker Man" was an anthropomorphic figure made of straw and wicker, burned at the equinox, and later, after the establishment of Christianity, at Imbolc (one of the four major festivals in the Celtic pagan calendar, marking the end of winter and the beginning of spring, as well as the renewal of nature; it was celebrated on February 1).

Interlingual connotative transposition involves replacing English culture-specific items with Ukrainian lexemes that have equivalent connotative meanings. The use of this method is vividly illustrated in the following example:

*"**Beata Maria***
You know I am a righteous man
Of my virtue I am justly proud
***Beata Maria**" (The Hunchback of Notre Dame, 1996)*

*"**Блаженна Маріє***
Ти свідок всіх моїх чеснот
Духом вбогий, а страстям я пан
***Блаженна Маріє**" (Горбань із Нотр-Дама, 1996)*

The method of approximation (substitution) consists of "creating semantic-stylistic functions of a culture-specific item from the source language with an analogous culture-specific item from the target language" (Зорівчак, 1989: 135), for example:

*"The bookshop. I just finished the most wonderful story about a beanstalk and **an ogre** and a.." (Beauty and the Beast, 1991)*

*"Саме так! Як раз дочитала шикарну історію про Бобове Стебло, про **Велетня** і..." (Красуня і чудовисько, 1991)*

This method allows for the replacement of the unfamiliar culture-specific item "salaam" ("a common greeting in many Arabic-speaking and Muslim countries" (TheFreeDictionary, 2024)) used in the song of the animated film "Aladdin" with a well-known equivalent for the recipient, such as:

"Now, try your best to stay calm
*Brush up your sunday **salaam***
The come and meet his spectacular coterie" (Aladdin, 1992)

*"Щастя явіть! **Шануйте** принца Алі!*
Аллаха палко моліть,
щоб зустрічі з ним
наблизити славну мить" (Аладдін, 1992)

It is worth noting that the translator employs the method of compensation to preserve the eastern "exoticism" of the text by introducing the lexeme «Аллах» (Allah), which is absent from the source text.

A situational equivalent is a translation method used to convey the denotative and connotative meanings, particularly the national and cultural semantics of a culture-specific item, through an occasional equivalent (Зорівчак, 1989: 139). The main criterion for selecting such equivalents is context, for example:

"Rich people, poor people, all got dreams
Dreams do come true in ***New Orleans****"*
(The Princess And The Frog, 2009)

"Хоч дивний сон кожен має свій,
Всі сни здійсняться в ***Місті Мрій****!"*
(Принцеса і жаба, 2009)

The realia "New Orleans" is rendered through the situational equivalent «Місто Мрій» (City of Dreams), which is appropriate only in the given context, as the song discusses how any dreams can come true in New Orleans. R. P. Zorivchak notes that "through the use of situational equivalents, the translator can not only select the optimal variant but also introduce diversity into the translation of the same realia from the original, thereby providing a comprehensive characterization of it" (Зорівчак, 1989: 139).

Original culture-specific items may be omitted in translation, but only if the realia are not essential for the overall perception of the animated film or represents a concept foreign to the recipient. An example of such omission is the realia "inch" in the song from the animated film "Frozen 2":

"Every ***inch*** *of me is trembling*
But not from the cold" (Frozen 2, 2019)

"Тілом лине трепотіння,
тремчу до кісток" (Крижане серце 2, 2019)

Thus, the study determined that the preferred methods for translating culture-specific items in English-language song discourse include transcription and transliteration, calquing, hyperonymic renaming, traditional naming, descriptive paraphrase, the method of approximation, interlingual connotative transposition, the method of replacing the internal form of realia, and situational equivalents.

Conclusions. The study results emphasize the complexity of translating CSIs in English-language animated film songs, pointing to common approaches such as transcription, transliteration, calquing, hyperonymic renaming, traditional naming, descriptive paraphrasing, approximation, interlingual connotative transposition, and situational equivalence. Translators often prioritize methods that balance cultural authenticity with audience accessibility. Particularly in names, toponyms, and mythonyms, transcription and transliteration are commonly used to maintain the phonetic and cultural distinctiveness of CSIs. While preserving its essential meaning, techniques like hyperonymic renaming and descriptive paraphrase aid in making CSIs more approachable to the intended audience. In order to preserve the artistic integrity of the original, the translation technique must often be creatively adjusted to fit the rhythm and melody of the song. Modifying CSIs to fit the target audience's cultural framework, the translator plays the position of a cultural mediator. This is demonstrated by the usage of situational equivalents and approximation. Thus, this study stresses the significance of a complex approach to CSI translation in song discourse, supporting techniques that maintain the original's emotional and cultural significance while adjusting to the audience's linguistic and cultural background. Addressing these challenges, translators contribute to the global appreciation of animated films as rich cultural artifacts.

BIBLIOGRAPHY

1. Аладдін. UAKino. 1992. URL: https://uakino.club/cartoon/415-aladdn.html
2. Відважна. UAKino. 2012. URL: https://uakino.club/cartoon/337-vdvazhna.html
3. Горбань із Нотр-Дама. UAKino. 1996. URL: https://uakino.club/cartoon/features/1337-gorban-z-notr-dama.html
4. Данюк Г. Англомовний пісенний дискурс у перекладацькому аспекті. 2023. URL: http://vtei.com.ua/doc/2022/03102022/6/2.pdf
5. Зорівчак Р. П. Реалії і переклад. Львів, Видав. при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
6. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія : на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою. Львів : Вища школа, видавництво при Львівському університеті, 1983. 172 с.
7. Комар Л. Особливості перекладу англійських національних фразеологічних одиниць (реалій) українською мовою. *Молодь і ринок.* 2010. № 10. С. 131–135.
8. Король Лев. UAKino. 1994. URL: https://uakino.club/cartoon/features/48-korol-lev.html
9. Красуня і чудовисько. UAKino. 1991. URL: https://uakino.club/cartoon/features/321-krasunya-chudovisko.html

10. Крижане серце. UAKino. 2013. URL: https://uakino.club/cartoon/152-krizhane-serce.html
11. Крижане серце 2. UAKino. 2019. URL: https://uakino.club/filmy/subtitles/10491-krizhane-serce-2.html
12. Кузнецова М.О., Ходус А.М. Англомовний пісенний дискурс у контексті лінгвокультури (на матеріалі поп-пісень XXI століття). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2017. Вип. 29(2). С. 53–56.
13. Лучко Х. Жанрові особливості англомовних музичних пісень масової культури. 2018. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11436/1/2Luchko.pdf
14. Марченко В. Мовленнєво-музичний твір як елемент пісенного дискурсу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство*. 2014. № 4. С. 102–106.
15. Москалюк О. В., Шаповал А. С., Коберник І. С. Специфіка перекладу англомовного пісенного дискурсу: прагматичний аспект (на матеріалі рок-гурту "The Neighbourhood"). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2023. № 59. Том 2. С. 185–189.
16. Принцеса і жаба. UAKino. 2009. URL: https://uakino.club/filmy/genre_comedy/1518-princesa-zhaba.html
17. Ремал А. Аудіовізуальний переклад / перекл. Т. Лук'янова. *Енциклопедія перекладознавства у 4 т*. Т. 1 : пер. з англ. / за ред.: Івз Ґамбієра та Люка ван Дорслара ; за заг. ред.: О. А. Кальниченка та Л. М. Черноватого. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 28–35.
18. Словник української мови. URL: http://sum.in.ua/
19. Трохимець Л.В. Стилістичний аспект відтворення англомовних пісень українською мовою. *Тези доповідей XX Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки».* Київ, 2020. С. 27–31.
20. Трохимець Л.В. Способи збереження семантико-стилістичних мовних засобів англомовних пісень в українському перекладі. *Збірник тез доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура».* Київ, 2020. С. 67–70.
21. Aladdin. 1992. URL: https://eng-film.site/comedies/259-aladdin-1992-hd-720-ru-eng.html
22. Beauty and the Beast. 1991. URL: https://eng-film.site/melodramas/196-krasavica-i-chudovische-beauty-and-the-beast-1991-hd-720-ru-eng.html
23. Brave. 2012. URL: https://www.princessmovies.io/disney-princess/brave/
24. Frozen. 2013. URL: https://eng-film.site/comedies/98-holodnoe-serdce-frozen-2013-hd-720-ru-eng.html
25. Frozen 2. 2019. URL: https://eng-film.site/comedies/9422-holodnoe-serdce-2-frozen-ii-2019-hd-720-ru-eng.html
26. Kaindl K. The Plurisemiotics of Pop Song Translation: Words, Music, Voice and Image. Dinda L. Gorlée (ed.) *Song and Significance: Virtues and Vices of Vocal Translation.* Amsterdam & New York: Rodopi, 2005. P. 234–62.
27. Low P. Translating Poetic Songs: An Attempt at a Functional Account of Strategies. *Target*. 2003. 15(1). P. 91–110.
28. Low P. The Pentathlon Approach to Translating Songs. Dinda L. Gorlée(ed.) *Song and Significance: Virtues and Vices of Vocal Translation*. Amsterdam& New York: Rodopi, 2005. P. 185–212.
29. TheFreeDictionary. URL: https://www.thefreedictionary.com/
30. The Hunchback of Notre Dame. 1996. URL: https://eng-film.site/dramas/410-gorbun-iz-notr-dama-the-hunchback-of-notre-dame-1996-hd-720-ru-eng.html
31. The Lion King. 1994. URL: https://eng-film.site/dramas/203-korol-lev-the-lion-king-1994-hd-720-ru-eng.html
32. The Princess And The Frog. 2009. URL: https://eng-film.site/comedies/954-princessa-i-lyagushka-the-princess-and-the-frog-2009-hd-720-ru-eng.html

REFERENCES

1. Aladdin (1992) [Aladdin]. UAKino. URL: https://uakino.club/cartoon/415-aladdn.html [in Ukrainian]
2. Vidvazhna. (2012) [Brave]. UAKino. URL: https://uakino.club/cartoon/337-vdvazhna.html [in Ukrainian]
3. Horban iz Notr-Dama. (1996) [The Hunchback of Notre Dame]. UAKino. URL: https://uakino.club/cartoon/features/1337-gorban-z-notr-dama.html [in Ukrainian]
4. Daniuk H. (2023). Anhlomovnyi pisenyi dyskurs u perekladatskomu aspekty [English-Language Song Discourse in the Translational Aspect]. URL: http://vtei.com.ua/doc/2022/03102022/6/2.pdf [in Ukrainian]
5. Zorivchak R. P. (1989). Realii i pereklad [Realia and Translation] Lviv, Publishing House of Lviv University. 216 p. [in Ukrainian]
6. Zorivchak R. P. (1983). Frazeolohichna odynytsia yak perekladoznavcha katehoriia: na materiali perekladiv tvoriv ukrainskoi literatury anhliiskoiu movoiu [The Phraseological Unit as a Translation Studies Category: Based on Translations of Ukrainian Literature into English]. Lviv: Higher School, Publishing House of Lviv University. 172 p. [in Ukrainian]
7. Komar L. (2010). Osoblyvosti perekladu anhliiskykh natsionalnykh frazeolohichnykh odynyts (realij) ukrainskoiu movoiu [Peculiarities of Translating English National Phraseological Units (Realities) into Ukrainian]. *Youth and Market*, 10, 131–135. [in Ukrainian]
8. Korol Lev. (1994). [The Lion King]. UAKino. URL: https://uakino.club/cartoon/features/48-korol-lev.html [in Ukrainian]
9. Krasunia i chudovysko. (1991). [Beauty and the Beast]. UAKino. URL: https://uakino.club/cartoon/features/321-krasunya-chudovisko.html [in Ukrainian]
10. Kryzhane sertse. (2013). [Frozen]. UAKino. URL: https://uakino.club/cartoon/152-krizhane-serce.html [in Ukrainian]
11. Kryzhane sertse 2. 2019. [Frozen 2] UAKino. URL: https://uakino.club/filmy/subtitles/10491-krizhane-serce-2.html [in Ukrainian]

12. Kuznetsova M.O., Khodus A.M. (2017). Anhlomovnyi pisennyi dyskurs u konteksti linhvokul'tury (na materiali pop-pisen' XXI stolittya) [English-Language Song Discourse in the Context of Linguoculture (Based on Pop Songs of the 21st Century)]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology,* 29(2), 53–56. [in Ukrainian]

13. Luchko Kh. (2018). Zhanrovi osoblyvosti anhlomovnykh muzychnykh pisen' massovoi kultury [Genre Features of English-Language Music Songs in Popular Culture]. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11436/1/2Luchko.pdf [in Ukrainian]

14. Marchenko V. (2014). Movlennievo-muzychnyi tvip yak element pisennoho dyskursa [Speech-Music Work as an Element of Song Discourse]. *Scientific Bulletin of the East European National University named after Lesya Ukrainka. Series: Philological Sciences. Linguistics*, 4, 102–106. [in Ukrainian]

15. Moskal'uk O. V., Shapoval A. S., Koberlyk I. S. (2023). Spetsifika perekladu anhlomovnoho pisennoho dyskursa: prahmatychnyi aspekt (na materiali rok-hurtu "The Neighbourhood") [Specifics of Translating English-Language Song Discourse: Pragmatic Aspect (Based on the Material of the Rock Band "The Neighbourhood").]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 59, vol 2, 185–189. [in Ukrainian]

16. Pryntsesa i zhaba (2009). [The Princess and the Frog]. UAKino. URL: https://uakino.club/filmy/genre_comedy/1518-princesa-zhaba.html [in Ukrainian]

17. Remal A. (2020). Audiovizual'nyy pereklad [Audiovisual Translation]. *Encyclopedia of Translation Studies in 4 Volumes.* Vol. 1: Translated from English / Edited by Yves Gambier and Luc van Doorslaer; General Editorship by O. A. Kalnychenko and L. M. Chernovaty. Vinnytsia: Nova Knyha, 28–35. [in Ukrainian]

18. Slovnyk ukrains'koiu movy (2024). [Dictionary of the Ukrainian Language]. URL: http://sum.in.ua/ [in Ukrainian]

19. Trokhymets' L.V. (2020). Stylistychniy aspekt vidtvorennia anhlomovnykh pisen' ukrains'koyu movoyu [Stylistic Aspect of Reproducing English-Language Songs in Ukrainian]. *Abstracts of the XX International Scientific and Practical Conference of Young Scholars and Students «Politics. Contemporary Problems of Science*. Kyiv, 27–31. [in Ukrainian]

20. Trokhymets' L.V. (2020). Sposoby zberezhennia semantyko-stylistychnykh movnykh zasobiv anhlomovnykh pisen' v ukrains'komu perekladi [Methods of Preserving the Semantic and Stylistic Language Means of English-Language Songs in Ukrainian Translation]. *Collection of Abstracts of the VIII International Scientific and Practical Conference "Overcoming Language and Communication Barriers: Education, Science, Culture"*. Kyiv [in Ukrainian]

21. Aladdin. (1992). URL: https://eng-film.site/comedies/259-aladdin-1992-hd-720-ru-eng.html

22. Beauty and the Beast. (1991). URL: https://eng-film.site/melodramas/196-krasavica-i-chudovische-beauty-and-the-beast-1991-hd-720-ru-eng.html

23. Brave. (2012). URL: https://www.princessmovies.io/disney-princess/brave/

24. Frozen. (2013). URL: https://eng-film.site/comedies/98-holodnoe-serdce-frozen-2013-hd-720-ru-eng.html

25. Frozen 2. (2019). URL: https://eng-film.site/comedies/9422-holodnoe-serdce-2-frozen-ii-2019-hd-720-ru-eng.html

26. Kaindl K. (2005). The Plurisemiotics of Pop Song Translation: Words, Music, Voice and Image. Dinda L. Gorlée (ed.) *Song and Significance: Virtues and Vices of Vocal Translation*. Amsterdam & New York: Rodopi. P. 234–62.

27. Low P. (2003). Translating Poetic Songs: An Attempt at a Functional Account of Strategies. *Target*. 15(1). P. 91–110.

28. Low P. (2005). The Pentathlon Approach to Translating Songs. Dinda L. Gorlée(ed.) *Song and Significance: Virtues and Vices of Vocal Translation*. Amsterdam& New York: Rodopi. P. 185–212.

29. TheFreeDictionary. URL: https://www.thefreedictionary.com/

30. The Hunchback of Notre Dame. (1996). URL: https://eng-film.site/dramas/410-gorbun-iz-notr-dama-the-hunchback-of-notre-dame-1996-hd-720-ru-eng.html

31. The Lion King. (1994). URL: https://eng-film.site/dramas/203-korol-lev-the-lion-king-1994-hd-720-ru-eng.html

32. The Princess And The Frog. (2009). URL: https://eng-film.site/comedies/954-princessa-i-lyagushka-the-princess-and-the-frog-2009-hd-720-ru-eng.html

УДК 811.161.2’32’373’38’42:004.774.6БЛОГ»20»
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-34

Людмила ЮРСА,
orcid.org/0000-0003-3944375X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) Lnuzhdak@ukr.net

Оксана НЕГЕР,
orcid.org/0000-0002-9823-8329
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) Oksana.neher@uzhnu.edu.ua

СЛЕНГ ЯК РІЗНОВИД МОВЛЕННЯ УКРАЇНОМОВНИХ БЛОГІВ

У статті досліджується використання сленгу в мовленні україномовних блогерів як важливого компоненту комунікаційної практики сучасних медіа. Оскільки блогерство в Україні набуває все більшої популярності, виникає потреба в аналізі мовних особливостей блогерського контенту, зокрема вивчення сленгу, який активно використовують україномовні блогери. Автори статті розглядають сленг як специфічний різновид мови, що здатен виконувати функції соціальної ідентифікації, емоційного вираження та формування індивідуального стилю блогера, а також аналізують його роль у створенні близькості між блогером та його аудиторією.

У роботі вивчаються основні види сленгу, які використовуються блогерами, зокрема соціальний сленг, регіональний сленг і інтернет-сленг, з особливою увагою до специфічних виразів, характерних для мовлення в контексті онлайн-комунікацій. Дослідження включає аналіз прикладів з реальних блогів на платформах YouTube, Instagram та TikTok, що дозволяє виявити закономірності та особливості застосування сленгових виразів. Автори звертають увагу на те, як блогери використовують сленг для створення неформальної атмосфери спілкування, що надає їхнім відео та постам емоційного забарвлення та підвищує привабливість їхнього контенту для молодіжної аудиторії.

Особливу увагу в статті приділено функціям сленгу в мовленні блогерів. Зокрема, аналізується комунікаційна функція, що сприяє встановленню довірчих відносин з підписниками, ідентифікаційна функція, що допомагає блогерам демонструвати свою належність до певних соціальних груп, а також емоційна функція, завдяки якій мовлення набуває експресивності та динамізму. Автори також зазначають, що сленг відіграє важливу роль у формуванні особистого іміджу блогера, допомагаючи йому виділятися серед інших творців контенту і створювати унікальне сприйняття серед своїх підписників.

Важливим аспектом дослідження є також питання інтернет-сленгу, який не лише служить для креативного вираження думок та емоцій, а й активно використовує нові технології та цифрові платформи для свого розвитку. Сленгові вирази, такі як «підгорає», «фоловити», «лайкати», «спалити» набувають нових значень в контексті інтернет-комунікації, що робить мовлення блогерів ще більш адаптованим до потреб сучасної медіакультури.

Завершуючи, автори підкреслюють важливість сленгу як ефективного інструменту для формування образу блогера, підтримки інтерактивності з підписниками і створення унікального контенту. Оскільки блогерство й надалі набуває популярності, подальші дослідження цієї теми дозволять більш детально зрозуміти еволюцію сленгу в українському мовному середовищі та його функції в онлайн-просторі. Дослідження сленгу в контексті блогерської діяльності є важливим кроком до розуміння мовних інновацій, що відображають культурні і соціальні зміни, пов’язані з медіа-комунікацією в епоху цифрових технологій.

Ключові слова: *сленг, мовлення, комунікація, блогерство.*

Liudmyla YURSA,
orcid.org/0000-0003-3944375X
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Applied Linguistics
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) Lnuzhdak@ukr.net

Oksana NEHER,
orcid.org/0000-0002-9823-8329
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) Oksana.neher@uzhnu.edu.ua

SLANG AS A VARIETY OF SPEECH IN UKRAINIAN-LANGUAGE BLOGS

The article examines the use of slang in the speech of Ukrainian-language bloggers as an important component of communication practices in contemporary media. As blogging gains increasing popularity in Ukraine, there is a need for analyzing the linguistic features of bloggers' content, particularly the study of slang actively used by Ukrainian-language bloggers. The authors of the article consider slang as a specific variety of language that performs the functions of social identification, emotional expression, and the formation of the blogger's individual style, while also analyzing its role in creating closeness between the blogger and their audience.

The paper explores the main types of slang used by bloggers, including social slang, regional slang, and internet slang, with particular attention given to specific expressions characteristic of online communication. The research includes an analysis of examples from real blogs on YouTube, Instagram, and TikTok, which helps identify patterns and peculiarities in the use of slang expressions. The authors focus on how bloggers use slang to create an informal communication atmosphere, giving their videos and posts emotional color and increasing the attractiveness of their content for a youth audience.

Special attention in the article is given to the functions of slang in the speech of bloggers. In particular, the communicative function is analyzed, which helps establish trustful relationships with subscribers, the identification function that allows bloggers to demonstrate their affiliation with certain social groups, and the emotional function, which makes speech more expressive and dynamic. The authors also note that slang plays an important role in shaping the blogger's personal image, helping them stand out among other content creators and build a unique perception among their followers.

An important aspect of the study is also the issue of internet slang, which not only serves as a means of creative expression of thoughts and emotions but also actively uses new technologies and digital platforms for its development. Slang expressions such as «burning», «following», «liking», «spilling» acquire new meanings in the context of online communication, making the speech of bloggers even more adapted to the needs of modern media culture.

In conclusion, the authors emphasize the significance of slang as an effective tool for shaping the blogger's image, maintaining interactivity with subscribers, and creating unique content. As blogging continues to grow in popularity, further research on this topic will provide a deeper understanding of the evolution of slang in the Ukrainian language environment and its functions in the online space. The study of slang in the context of blogging activity is an important step toward understanding linguistic innovations that reflect cultural and social changes associated with media communication in the digital age.

Key words: *slang, speech, communication, blogging.*

Постановка проблеми. З кожним роком блогерство набуває все більшого впливу на сучасну медіа-сферу, а мовлення блогерів стає важливим об'єктом досліджень для мовознавців та культурологів. Сленг, як важлива частина мови, активно використовується україномовними блогерами для встановлення зв'язку з аудиторією, передачі емоцій і формування неповторного стилю. Зокрема, сленгові вирази відіграють суттєву роль у побудові образу блогера та створенні «автентичного» зв'язку з підписниками. Сленг допомагає блогерам демонструвати свою близькість до певної соціальної групи, акцентуючи на молодіжній ідентичності та використанні нових мовних форм, притаманних інтернет-культури.

Тема використання сленгу в мовленні блогерів набуває актуальності через швидкий розвиток соціальних медіа та платформ, на яких блогери створюють контент (YouTube, Instagram, TikTok). Незважаючи на те, що сленг активно використовується в побутовому мовленні, його функції та роль у блогерському середовищі вимагають детальнішого вивчення.

Популярність блогерства в Україні зростає з кожним роком, і це не може не позначитися на мовних практиках. Однією з характерних рис мовлення україномовних блогерів є активне використання сленгу. Однак не завжди можна чітко визначити його роль і функції в медіапросторі. Сленг не лише є частиною молодіжної культури, а й інструментом впливу на аудиторію. В українському мовознавстві існує недостатньо досліджень, які б спеціально фокусувалися на ролі сленгу у мовленні блогерів, а також на його специфічних формах, які виникають у контексті медіа-комунікацій.

Крім того, є необхідність з'ясувати, яким чином сленг використовується для формування іміджу блогера, взаємодії з підписниками та залучення нової аудиторії. Наприклад, деякі блогери активно застосовують сленг для створення «неофіційного»

тону, що дозволяє їм здаватися більш близькими і доступними для своїх підписників.

Аналіз досліджень. Дослідження сленгу в українському мовленні мають довгу історію, однак саме феномен сленгу в медіапросторі, зокрема у мовленні блогерів, став предметом уваги дослідників відносно недавно.

Дослідження сленгу в українському мовознавстві охоплюють кілька напрямів, включаючи соціолінгвістичний, стилістичний та культурологічний. Сленг, як різновид мови, активно привертає увагу мовознавців у контексті його ролі в комунікації, оскільки він відображає соціальну ідентифікацію, культурні та мовні зміни, а також вплив масових комунікацій на повсякденне мовлення. Зокрема, дослідження сленгу в українських медіа й блогосфері здобуло популярність в останні десятиліття, коли розпочався бурхливий розвиток інтернет-комунікацій та нових медіа.

Одним із центральних аспектів сучасних досліджень сленгу є його використання в соціальних мережах і серед медіа-персон. Різні науковці звертаються до цієї теми в контексті блогерства, оскільки мовлення блогерів є яскравим прикладом нової мовної практики, де сленг стає важливим елементом не лише в стилістиці, а й у створенні культурного простору навколо бренду блогера. Це дозволяє йому не тільки виражати свою індивідуальність, а й знаходити спільну мову з аудиторією, особливо молодшою.

Особливості сленгу досліджували як вітчизняні мовознавці, зокрема: Е. Береговська, В. Балабін, К. Бондаренко, Ю. Василенко (Василенко, 2009: 17), О. Кондратюк, С. Мартос, Т. Ілик, І. Щур, І. Матвіяс, Л. Мацько, В. Радчук, Л. Ставицька, О. Тараненко, та ін, так і зарубіжні Г. Еманн, Г.Л. Менкен та ін.

Вагомий внесок у вивчення сленгізмів зробили: С. Пиркало, Т. Кондратюк, Л. Ставицька.

Науковці, яких ми згадали вище, зробили внесок у словникарство української мови, зокрема уклали перші словники мережевих сленгових одиниць, зокрема, «Перший словник українського молодіжного сленгу» С. Пиркала «Словник сучасного українського сленгу» Т. Кондратюка (Кондратюк, 2006) та «Український жаргон» Л. Ставицької (Ставицька, 2005). Крім цього, сучасні науковці активно розвивають сферу мережевого сленгу, наприклад, за останні роки були опубліковані такі праці: Шаліна Л.В. «Словотвірна номінація у мові Інтернету та комп'ютерних технологій», Т. Івахненко «Лексичні особливості молодіжного сленгу», Каптюрова В.В. «Структурна організація повідомлень у англомовних мікроблогах», М. Маковський «Сучасний англійський сленг: Онтологія, структура, етимологія», Ю. Мосенкіс, П. Грабовий, О. Фурса «Феномен українського молодіжного сленгу», І. Щур «Українськомовний комп'ютерний сленг: формування і функціонування», Дзюбіна О.І. «Співвідношення внутрішньої та зовнішньої прагматики неологізмів сфери інтернеткомунікації», Горшков, П.А. «Сленг хакерів та геймерів в Інтернеті», І. Каташинської «Віртуальна освіта і формування духовних і пізнавальних орієнтирів особистості», А. Шумейко «Сучасний український сленг: конотативний аналіз», Л. Денисюк «Англійський молодіжний сленг як засіб самовираження та відображення світогляду тінейджерів», І. Міщук «Американський молодіжний сленг в перекладацькому аспекті», Ю. Нестеренко «Молодіжний сленг як засіб вербалізації явищ буття англійців», Компанцева Л.Ф. «Інтернет-лінгвістика».

Загалом, дослідження сленгу в мовленні україномовних блогерів вказують на важливість цього явища для формування сучасної мовної культури та медіа-простору. Використання сленгу у блогерських публікаціях стає не лише засобом вираження індивідуальності, а й важливим елементом комунікації з підписниками, що дозволяє блогерам ефективно взаємодіяти з різними соціальними групами, особливо молодіжною аудиторією. Подальше дослідження цієї проблеми дасть змогу краще зрозуміти роль сленгу у зміні мовних норм та його вплив на мовні тенденції в Україні в умовах розвитку інтернет-культури.

Одним із основних напрямів у дослідженні сленгу є його соціальна функція. Так, на думку українських мовознавців, сленг відображає соціальні зміни, тренди в культурі, а також служить засобом вираження індивідуальності.

Особливо значущим є сленг, що виникає в контексті онлайн-комунікацій. Інтернет-сленг активно використовується в блогах, коментарях, а також в контенті відео на YouTube, Instagram і TikTok. Наприклад, серед блогерів популярні такі вирази, як «підгорає», «зачекай, не виходь», «трошки спалили», «прокачати», які набули значення у специфічному контексті інтернет-культури. Такі вирази дозволяють блогерам не лише бути ближчими до своєї аудиторії, але й створювати атмосферу спільності.

Метою цієї статті є вивчення специфіки використання сленгу в мовленні україномовних блогерів. Завданням є визначити функції сленгу в контексті створення контенту, а також його роль у формуванні іміджу блогера та взаємодії з аудиторією. Ми розглянемо, як сленг допомагає блоге-

рам досягати емоційного зв'язку з підписниками і яких ефектів можна досягти через використання сленгових виразів.

Виклад основного матеріалу. Активна популяризація та розвиток блогосфери серед інтернет-користувачів впливають на стиль спілкування у мережі інтернет, зокрема на використання сленгу. Науково-технічний прогрес спровокував появу нових технічних засобів комунікації, які видозмінюють використання загальновживаної лексики, яка є основним шляхом пізнання, мислення й спілкування. Розвиток технологій породжує нові культурні явища, які сприяють появі новоутворень, зокрема комунікативних одиниць – образів, стилів, знаків, правил та норм їх вживання, які постійно змінюються разом з комунікативним процесом. Онлайн спілкування сучасного покоління характеризується численними порушеннями нормативної бази сучасної літературної мови. Постійне бажання інтернет-користувачів економити час сприяє появі нових способів вираження думки, що значно вплинуло на граматику мови. Головною причиною появи сленгу в мові є прагнення відокремитися від суспільства, «зашифрувати» свою мову, скоротити слова для більш зручного спілкування в чатах та бажання додати яскравих барв до консервативної англійської мови (Liaw, 2013: 662). Варто зазначити, що сленг є найбільш популярним серед молоді та зазвичай використовується в процесі спілкування школярів та студентів. Лінгвіст С. Флекснер зазначив: «teenagers are an example of a large sub-group contributing many words» – молодь – це приклад великої групи людей, яка продукує велику кількість слів (Flexner, 1967: 8).

Сленг має кілька ключових особливостей, які визначають його функціональність у мовленні блогерів. Перш за все, це неофіційний характер сленгових виразів, що дозволяє створювати неформальну атмосферу, близьку до природної розмовної мови. Наприклад, такі терміни, як «хештег», «фоловити», «лайкати», «спамити» стали звичними для інтернет-культури завдяки їх поширенню серед блогерів та активних користувачів соцмереж.

Наведемо кілька прикладів з реальних відео та постів україномовних блогерів: На *YouTube* популярний блогер у відео використовує такі вирази, як *«чуваки, вітаю вас на моєму каналі»* або *«спалили, братва»* в контексті неофіційної розмови зі своєю аудиторією. Блогерка на *Instagram* часто використовує вирази типу *«це просто нереально»* або *«бум на тиждень»,* що створює відчуття близькості і емоційного підйому.

Ці вирази допомагають блогерам встановлювати контакт з підписниками, створюючи атмосферу «розмови з другом» чи «підтримки».

Висновки. Сленг в мовленні україномовних блогерів відіграє важливу роль у створенні образу та формуванні особливого комунікативного стилю. Використання сленгу допомагає блогерам встановити зв'язок з аудиторією, зробити свої відео та пости більш емоційно насиченими. Сленг служить ефективним інструментом не тільки для залучення молодої аудиторії, а й для створення відчуття приналежності до певної соціальної групи. Подальші дослідження цієї теми можуть допомогти зрозуміти, як змінюється роль сленгу в українському мовному середовищі і яку функцію він виконує в умовах швидких технологічних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко Ю.А. Сучасний український молодіжний сленг. Українська мова. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2009. № 6. С. 16.
2. Кондратюк Т. М. Словник сучасного українського сленгу. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
3. Ставицька Л. О. Український жаргон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень. Критика. Київ. 2005. 496 с.
4. Liaw, J., Dani, N., & Johari, A. Language usage of jargon and slang in strategic studies. Australian Journal of Basic and Applied Sciences. Australia. 2013. № 7(4), 661–666 p.
5. Flexner S.B. Preface. Dictionary of American Slang. Thomas Y. Cromwell Co. New York. 1967. c. 290.

REFERENCES

1. Vasylenko Yu.A. (2009) Suchasnyi ukrainskyi molodizhnyi slenh [Modern Ukrainian youth slang] Ukrainska mova. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Lviv. № 6. S. 16.
2. Kondratiuk T. M. (2006) Slovnyk suchasnoho ukrainskoho slenhu [Dictionary of modern Ukrainian slang] Kharkiv: Foli, 350 s.
3. Stavytska L. O. (2005) Ukrainskyi zharhon. Slovnyk: Mistyt blyzko 4070 sliv i ponad 700 stiikykh slovospoluche[Ukrainian Jargon. Dictionary: Contains about 4070 words and over 700 fixed expressions]. Krytyka. Kyiv. 496 s.
4. Liaw, J., Dani, N., & Johari, A. (2013)Language usage of jargon and slang in strategic studies. Australian Journal of Basic and Applied Sciences. Australia. № 7(4), 661–666 p.
5. Flexner S.B. (1967) Preface. Dictionary of American Slang. Thomas Y. Cromwell Co. New York. s. 290.

УДК 81’322:004.8
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-35

Володимир ПАСІЧНИК,
orcid.org/0000-0002-5231-6395
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних систем та мереж
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) vpasichnyk@gmail.com

Максим ЯРОМИЧ,
orcid.org/0009-0005-3299-6695
аспірант кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) yamax0312@gmail.com

ВЕЛИКІ МОВНІ МОДЕЛІ ТА ОНТОЛОГІЇ У ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ

У статті досліджено можливість інтеграції великих мовних моделей (LLM) і онтологій для вирішення завдань у галузі філології. Підкреслено актуальність цієї теми у зв’язку з необхідністю автоматизації традиційних філологічних досліджень, які, попри зростання доступу до цифрових джерел, все ще виконуються здебільшого вручну. Впровадження новітніх технологій дозволяє значно підвищити ефективність аналізу текстів, таких як семантичний, стилістичний аналіз, класифікація за жанрами, генерація текстів, пошук міжтекстових зв’язків і створення підсумків. Розглянуто роль великих мовних моделей, що базуються на трансформерних архітектурах, таких як GPT, BERT та їх модифікації. Показано, як механізм самоуваги дозволяє моделям аналізувати текстові одиниці у широкому контексті, виявляючи складні семантичні зв’язки, стилістичні особливості та міжтекстові кореляції. Описано переваги LLM, зокрема автоматизацію складних аналітичних процесів, зниження витрат часу та ресурсів, а також високу точність опрацювання великих текстових баз. Особливий акцент зроблено на використанні онтологій для підвищення точності і структурованості досліджень. Вони забезпечують формалізоване представлення знань, що дозволяє знизити рівень неоднозначності при аналізі текстів. Крім того, онтології створюють основу для вирішення таких проблем LLM, як «галюцинації» – випадки генерації тексту, який виглядає правдоподібно, але є фактично неточним. У статті розглядаються конкретні приклади застосування LLM та онтологій у таких напрямках, як семантичний, стилістичний та лексикографічний аналіз, класифікація текстів, пошук міжтекстових зв’язків та генерація тексту. Підкреслено важливість розробки спеціалізованих онтологій, які враховують особливості мови, культури та літератури. Такі онтології можуть застосовуватися для міждисциплінарних досліджень, автоматизації створення словників і навчальних матеріалів, а також для поглибленого вивчення мовної та культурної еволюції. Сформовано висновки про значний потенціал LLM та онтологій для масштабування філологічних досліджень, їх автоматизації та підвищення точності. Обґрунтовано перспективи подальших досліджень у напрямку покращення інтеграції цих технологій, зокрема шляхом створення адаптивних онтологій для специфічних завдань і розроблення інструментів для зменшення помилок моделей. Такий підхід дозволяє відкрити нові горизонти для філології, забезпечуючи якісно новий рівень досліджень у цій галузі.

Ключові слова: *великі мовні моделі, онтології, семантичний аналіз, стилістичний аналіз, генерація тексту.*

Volodymyr PASICHNYK,
orcid.org//0000-0002-5231-6395
Doctor of Technical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Information Systems and Networks
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) vpasichnyk@gmail.com

Maksym YAROMYCH,
orcid.org/0009-0005-3299-6695
PhD student at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) yamax0312@gmail.com

LARGE LANGUAGE MODELS AND ONTOLOGIES IN PHILOLOGICAL RESEARCH: ANALYTICAL REVIEW OF SOURCES

The article explores the possibility of integrating large language models (LLMs) and ontologies to address challenges in the field of philology. The relevance of this topic is emphasized due to the need to automate traditional philological research, which, despite increasing access to digital resources, is still largely conducted manually. The implementation of advanced technologies significantly enhances the efficiency of text analysis, such as semantic and stylistic analysis, genre classification, text generation, intertextual link discovery, and summarization. The study examines the role of large language models based on transformer architectures like GPT, BERT, and their modifications. It demonstrates how the self-attention mechanism enables these models to analyze textual units in a broader context, revealing complex semantic relationships, stylistic features, and intertextual correlations. The advantages of LLMs are highlighted, including the automation of complex analytical processes, reduction of time and resource costs, and high accuracy in processing large text corpora. Special attention is given to the use of ontologies to improve the precision and structure of research. Ontologies provide a formalized representation of knowledge, which reduces ambiguity in text analysis. Furthermore, they form the basis for addressing challenges like «hallucinations» in LLMs – instances where generated text appears plausible but is factually inaccurate.

The article discusses specific applications of LLMs and ontologies in areas such as semantic, stylistic, and lexicographic analysis, text classification, intertextual link discovery, and text generation. The importance of developing specialized ontologies that consider linguistic, cultural, and literary features is underscored. These ontologies can be used for interdisciplinary research, automation of dictionary creation, educational material development, and in-depth studies of linguistic and cultural evolution. Conclusions are drawn about the significant potential of LLMs and ontologies to scale philological research, automate processes, and improve accuracy. The prospects for further research are substantiated, particularly in improving the integration of these technologies through the creation of adaptive ontologies for specific tasks and developing tools to reduce model errors. This approach paves the way for new horizons in philology, ensuring a qualitatively new level of research in this field.

Key words: *large language models, ontologies, semantic analysis, stylistic analysis, text generation.*

Постановка проблеми. Філологічні дослідження, на відміну від багатьох галузей, станом на сьогодні все ще проводяться традиційними способами – читанням книг тих чи інших авторів, виділенням основних ідей та проведенням порівнянь у ручному режимі. І якщо в аспекті доступу до джерел уже використовуються електронні ресурси та Інтернет, то в плані проведення аналізу досі вдаються до підходів, характерних для минулого століття.

Зрозуміло, що такий аналіз текстів є дуже часозатратним, вимагає великих ресурсів та призводить до того, що філологія розвивається не так швидко, як могла б із використанням сучасних інформаційних технологій. Одним із найбільш перспективних способів подолання цієї проблеми є використання сучасних великих мовних моделей (LLM), зокрема на основі онтологічного підходу.

До ключових переваг використання LLM у філологічних дослідженнях належать автоматизація семантичного та стилістичного аналізу тексту, автоматичне виділення концептів та інтертекстуальних зв'язків, жанрова класифікація та розподіл текстів за тематикою. Також великі мовні моделі показали свою ефективність у ідентифікації емоційного забарвлення текстів. Онтологічний підхід при цьому є корисним при побудові обширних баз даних із великої кількості творів та сприяє оптимізації автоматизованого аналізу. Ще одним важливим прикладом застосування LLM у філологічних дослідженнях є генерація текстів, таких як літературні огляди або матеріали для представлення граматичних конструкцій.

Варто зазначити, що при використанні великих мовних моделей постають і певні виклики, зокрема проблема "галюцинацій", коли модель помилково утворює хибні зв'язки та може видавати неправильні результати, а також нестача структурованої інформації, у тому числі спеціалізованих онтологій у галузі філології. Також, недостатньо досліджень проведено на тему інтеграції онтологій із великими мовними моделями.

Таким чином, необхідно досліджувати специфіку та ефективність використання великих мовних моделей у філології, адже це відкриває нові, раніше недоступні, можливості для автоматизації традиційних завдань філології, зокрема глибшого аналізу мовних явищ, підвищення точності текстової класифікації та генерування змістовних текстів у різних контекстах. Це має величезний потенціал для підвищення ефективності та масштабування досліджень.

Аналіз досліджень. Тематика використання великих мовних моделей та онтологій у філологічних дослідженнях є порівняно новою, але стрімко розвивається завдяки прогресу в галузі опрацювання природної мови (NLP) та штучного інтелекту. На сьогодні у науковій літературі накопичено значну кількість даних щодо потенціалу та викликів, пов'язаних із впровадженням цих

технологій, але ряд питань залишається відкритими.

Одним із ключових напрямків досліджень є семантичний аналіз текстів. Великі мовні моделі, такі як GPT-4 та BERT, продемонстрували високу ефективність у виявленні значень слів і фраз у контексті (Mukanova et al., 2024). Водночас важливу роль відіграють онтології, які додають структурованість у семантичному аналізі (Zulkipli et al., 2022; Giglou et al., 2023). Проте залишається відкритим питання інтеграції онтологій із LLM для роботи з багатозначними словами, культурно специфічними поняттями та складними семантичними структурами.

Стилістичний аналіз також привертає значну увагу дослідників. LLM виявляють стилістичні маркери текстів із точністю до 98%, як продемонстровано у дослідженні (Opara, 2024). Їх застосування включає визначення авторства, аналіз стилістичних фігур, таких як метафори та іронія, а також класифікацію текстів за жанрами та стилями. Однак проблема виявлення контекстуальних стилістичних фігур, таких як алюзії, залишається актуальною, адже навіть сучасні моделі стикаються з труднощами через складність культурних і літературних контекстів.

У сфері класифікації текстів великі мовні моделі демонструють суттєву перевагу над традиційними методами (Giglou et al., 2023). Онтології при цьому сприяють формалізації зв'язків між текстовими категоріями, що дозволяє зменшити рівень семантичної неоднозначності. Водночас викликом є недостатня деталізація онтологій для гібридних жанрів або складних текстових категорій.

Генерація тексту є одним із найважливіших напрямків застосувань LLM у філології. Моделі, такі як GPT-4, можуть створювати текст із високою граматичною, стилістичною та семантичною точністю. Це відкриває можливості для автоматизації створення навчальних матеріалів, наукових текстів, літературних оглядів і навіть художніх творів (To et al., 2024). У поєднанні з онтологіями LLM здатні враховувати специфіку історичного чи культурного контексту, створюючи адаптовані матеріали. Водночас проблема забезпечення фактичної точності та узгодженості стилю у генерованих текстах залишається актуальною, особливо для спеціалізованих текстів.

Ще одним перспективним напрямком є пошук міжтекстових зв'язків, де LLM у поєднанні з онтологіями можуть аналізувати інтертекстуальні посилання, алюзії та ремінісценції (Umphrey et al., 2024). Проте викликом залишається виявлення глибинних алюзій і прихованих текстових зв'язків у багатокультурному контексті.

Проблема «галюцинацій» у LLM, тобто генерації текстів, які є фактично неточними, є ще одним важливим аспектом досліджень. Як зазначено у роботах (Nananukula et al., 2024; Agrawal et al., 2023), використання онтологій допомагає зменшити ризик таких помилок, забезпечуючи доступ до структурованої та перевіреної інформації. Графи знань, інтегровані з LLM, можуть суттєво покращити якість текстів, але проблема повної усунення «галюцинацій» залишається відкритою.

Таким чином, основні досягнення в галузі досліджень LLM та онтологій включають автоматизацію семантичного та стилістичного аналізу, точну класифікацію текстів, виявлення міжтекстових зв'язків та генерацію контекстуально адаптованих текстів. Водночас актуальними залишаються виклики, пов'язані з адаптацією моделей до специфічних культурних і лінгвістичних контекстів, зменшенням «галюцинацій» та розвитком спеціалізованих онтологій для більш точного аналізу текстів. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на інтеграцію цих технологій для вирішення складних філологічних задач, що відкриває нові горизонти для гуманітарних наук.

Мета статті – дослідити можливості використання великих мовних моделей та онтологій для проведення досліджень у галузі філології, а також показати їх ефективність для автоматизації дослідницьких процесів.

Виклад основного матеріалу. Великі мовні моделі стали важливим етапом у розвитку лпрацювання природної мови (Natural Language Processing), починаючи з появи нейронних мереж, і з поступовим ускладненням архітектур їх роль лише зростала. Перші моделі, такі як Word2Vec, створювали векторні представлення слів, що дозволяло розуміти їхнє значення через контекст. Однак революція почалася з появи трансформерів (Vaswani et al., 2017), архітектури, яка замінила традиційні рекурентні та згорткові нейронні мережі, що мали обмеження у швидкості та здатності працювати з довгими текстами. Ключовою інновацією трансформерів став механізм *self-attention* (самоуваги), який дозволяє моделі визначати, які частини тексту є найбільш важливими для аналізу кожного слова чи фрази. Цей підхід дозволив ефективно працювати з послідовностями тексту будь-якої довжини та заклав основу для моделей, орієнтованих на розуміння та генерацію текстів, таких як, зокрема, BERT, RoBERTa та GPT.

У цій статті розглядаються можливості використання великих мовних моделей та онтологій

в аспекті таких філологічних задач, як: семантичний аналіз, стилістичний аналіз, класифікація текстів, лексикографічний аналіз, пошук інформації у текстових корпусах, аналіз міжтекстових зв'язків, генерація тексту та створення підсумків, створення освітніх матеріалів, а також обґрунтовується необхідність побудови спеціалізованих філологічних онтологій. Крім цього, описано проблему «галюцинацій» та способи боротьби з нею за допомогою онтологічного підходу.

Важко переоцінити також роль великих мовних моделей у збагаченні онтологій, що сприяє підвищенню рівня структуризації знань (Giglou et al., 2023). Однією із основних переваг великих мовних моделей є здатність виявляти глибинні закономірності у великих обсягах текстів. Наприклад, моделі GPT–3 і GPT–4 тренуються на корпусах даних, які охоплюють мільярди текстових документів, завдяки чому вони можуть не лише відтворювати текст у різних стилях, а й відповідати на складні запити, враховуючи при цьому контекст. Завдяки цьому такі моделі зручно використовувати для розв'язання широкого спектру філологічних задач. Зокрема, показано ефективність того, як LLM можуть бути інтегровані в роботу з онтологіями для семантичного аналізу великих текстових баз, забезпечуючи при цьому гнучкість і адаптивність (Mukanova et al., 2024).

Поширення LLM у наукових і прикладних дослідженнях значною мірою сприяло їхній здатності до генералізації, внаслідок чого вони здатні виявляти не лише приховані зв'язки між концептами, а також допомагати у створенні нових знань (Neuhaus, 2024). Це робить їх активним учасником у розвитку гуманітарних наук, зокрема філології.

Семантичний аналіз. Розглянемо основні класи філологічних задач, які доцільно вирішувати за допомогою онтологій та великих мовних моделей. Однією із таких задач є семантичний аналіз, спрямований на дослідження значень слів, фраз та їхніх зв'язків у контексті. Ця задача вимагає не лише врахування лексичних значень, а й розуміння багаторівневих семантичних структур, що виникають у текстах. Інтеграція великих мовних моделей та онтологій надає інструменти для більш глибокого аналізу та точніших результатів. Оскільки великі мовні моделі, такі як GPT чи BERT, навчаються на багатомовних текстових корпусах, то вони можуть виявляти значення слова, враховуючи його контекст, навіть якщо це слово має декілька значень. Наприклад, у дослідженні (Mukanova et al., 2024) показано, як LLM використовуються для семантичного узагальнення, що дозволяє ідентифікувати загальні та унікальні властивості текстів. У результаті було встановлено, що модель успішно виділяє ключові поняття, знаходить їхні семантичні зв'язки та автоматично класифікує концепти, у таких тестових завданнях досягнуто точності понад 85%.

Також LLM ефективно працюють із фразеологізмами, ідіомами та іншими складними мовними конструкціями, які традиційно створювали труднощі для автоматичного аналізу текстів. Крім цього, вони можуть також використовуватися для семантичного пошуку – замість пошуку точного збігу слів, вони враховують семантичну схожість текстових одиниць. Це дозволяє знайти тексти, які мають схожі значення, навіть якщо в них використовуються інші слова. Для цього, наприклад, було розроблено систему OntoChatGPT, яка поєднує LLM із семантичними запитами, забезпечуючи точний пошук у великих текстових базах. Запити, згенеровані на основі онтологій, дозволяли отримувати відповіді, які були на 30% точнішими порівняно зі звичайними запитами без онтологічної підтримки. Онтології, у свою чергу, забезпечують структурованість і чіткість у семантичному аналізі шляхом створення формальних моделей зв'язків між концептами, що дозволяє уникати двозначності при інтерпретації значень. У роботі (Zulkipli et al., 2022) показано, як онтології використовуються для семантичного узагальнення текстів, забезпечуючи систематичний підхід до класифікації концептів. У дослідженні (Palagin et al., 2023) наведено приклад використання онтологій для семантичного аналізу великих текстів та продемонстровано, як онтологічні моделі можуть бути використані для виявлення семантичних та лексичних закономірностей. Автори запропонували інформаційну систему OntoChatGPT, яка поєднує онтологічний підхід та застосування найпопулярнішої на сьогодні великої мовної моделі ChatGPT.

Особливо корисні онтології у задачах виявлення семантичних зв'язків між текстовими одиницями, так, у (Yorsh et al., 2022) описано метод використання онтологій для побудови зв'язків між термінами в текстах, що є основою для створення семантичних графів. Такі графи допомагають у визначенні зв'язків між словами та фразами, а також побудові моделей їхньої взаємодії в межах складних текстів. Експерименти показали, що точність автоматичного збагачення онтологій досягала 90%, а інтеграція онтологій із LLM дозволяла майже вдвічі зменшити кількість помилок у семантичному аналізі. Онтології об'єднують кон-

цепти та зв'язки між ними в ієрархічну структуру, тому вони є зручними для опису складних мовних явищ, зокрема семантичних зв'язків, синтаксичних конструкцій та стилістичних особливостей. Це значно спрощує аналіз літературних творів, а також пошук міжтекстових зв'язків (Giglou et al., 2023; Neuhaus, 2024).

Наразі актуальними залишаються проблеми адаптації моделей до багатозначних слів і культурно специфічних понять, а також опрацювання глобальних семантичних зв'язків у довгих текстах. Крім того, автоматизована побудова онтологій для рідковживаних мов потребує удосконалення через обмеженість навчальних даних.

Стилістичний аналіз. Використання LLM та онтологій відкриває також багато можливостей для автоматизації стилістичного аналізу. Великі мовні моделі здатні розпізнавати стилістичні особливості текстів завдяки тренуванню на великих корпусах даних. У дослідженні (Opara, 2024) описано, як LLM використовуються для стилометричного аналізу. Автори виявили, що такі моделі значно перевершують традиційні методи у точності визначення стилістичних маркерів і класифікації текстів за стилем. Так, запропонована модель StyloAI змогла ідентифікувати авторство освітніх текстів з точністю до 98%, що значно перевищує показники попередніх моделей. У статті (Калініченко, 2023) розглянуто різні типи семантичних моделей, такі як Latent Semantic Analysis (LSA), тематичне моделювання, розпізнавання іменованих сутностей (NER), аналіз настроїв та синтаксичний розбір, які використовуються для аналізу текстів. LLM також можуть визначати тональність тексту, рівень формальності та навіть жанрові особливості. Завдяки механізму самоуваги ці моделі здатні аналізувати стилістичні фігури, такі як метафори, алегорії чи ідіоми, враховуючи широкий контекст. При цьому, використання онтологій дозволяє формалізувати знання про стилістичні категорії, їх функції та взаємозв'язки, створюючи основу для систематичного аналізу текстів. При такому підході LLM надають гнучкість і здатність до розуміння складних контекстів, а онтології забезпечують структурованість даних і перевіреність результатів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вбачаємо у виявленні складних стилістичних фігур, таких як іронія чи алюзії, через їхню контекстуальну природу. Також онтології часто не охоплюють повного спектра стилістичних категорій, що обмежує їхню інтеграцію з мовними моделями.

Класифікація текстів. Ще одним класом філологічних задач, де великі мовні моделі та онтології продемонстрували свою ефективність, є класифікація текстів, що має на меті автоматичне визначення жанру, стилю, тематики або інших характеристик тексту. LLM забезпечують високу ефективність у завданнях класифікації завдяки їх здатності аналізувати складні патерни в текстах, враховуючи як локальні, так і глобальні контекстуальні зв'язки в тексті. Це робить їх особливо корисними для аналізу багатозначних або контекстно залежних термінів. Інтеграція великих мовних моделей та онтологій забезпечує високий рівень точності та гнучкості, що робить їх незамінними інструментами для цього завдання. У дослідженні (Giglou et al., 2023) було показано, що LLM досягають точності у 94% при класифікації текстів, що суттєво перевищує результати традиційних засобів, причому модель GPT продемонструвала здатність правильно виділяти жанри та стилі навіть за умови неоднозначності або неповноти даних. Онтології, у свою чергу, формалізують зв'язки між концептами, створюючи ієрархічні моделі, які визначають взаємозв'язки між різними категоріями текстів. У роботі (Dessi et al., 2020) зазначено, що використання онтологій у побудові текстових категорій дозволяє знизити рівень семантичних неоднозначностей і підвищити точність класифікації на 15%. Дослідження (Kowsari et al., 2019) пропонує огляд сучасних алгоритмів класифікації текстів, включаючи класичні методи машинного навчання та нейронні мережі.

Крім цього, онтології сприяють підвищенню інтерпретованості результатів, що важливо для гуманітарних наук, де точність класифікації не менш важлива, ніж зрозумілість критеріїв, на основі яких вона здійснюється. Такий підхід є, безумовно, перспективним для завдань, пов'язаних із класифікацією літературних творів, організацією текстових баз даних і створенням рекомендаційних систем. Наразі класифікація текстів за допомогою LLM і онтологій стикається з проблемами узгодження семантики між різними жанрами та стилями, що призводить до неоднозначностей. Іншою проблемою є недостатня деталізація онтологій для складних текстових категорій, таких як гібридні жанри. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на створенні спеціалізованих онтологій і адаптації LLM для розпізнавання багаторівневих жанрових структур.

Лексикографічний аналіз. Одним із найважливіших напрямків у сучасній лінгвістиці є лексикографічний аналіз. Він забезпечує фіксацію

лексичних одиниць, а також систематизацію знань про їхні значення, синтаксичні функції, стилістичні особливості та міжмовні відповідності. Підходи, що інтегрують великі мовні моделі та онтології, дозволяють суттєво автоматизувати цей процес, підвищуючи його ефективність, точність і глибину аналізу. Моделі, побудовані на трансформерній архітектурі, такі як GPT або BERT, демонструють високу ефективність у опрацюванні та аналізі текстів. Завдяки великим обсягам текстів, на яких вони навчаються, вони можуть визначати значення слів у контексті, враховуючи їхню полісемію, синонімію та конотативні відтінки. Це особливо важливо для лексикографічного аналізу, де потрібно не лише виявити слово, але й виокремити його різноманітні аспекти. У роботі (Mukanova et al., 2024) продемонстровано, як LLM можуть автоматично витягувати лексичні одиниці, їхні визначення та приклади використання з великих текстових баз. Автори зазначають, що використання LLM у таких завданнях дозволило значно скоротити час, витрачений на створення словникових статей, і забезпечило їхню відповідність сучасним мовним тенденціям. Моделі також ефективно виявляють нові слова або фрази, які щойно увійшли в активний вжиток, але ще не зафіксовані у традиційних словниках. При цьому, великі мовні моделі здатні проводити частотний аналіз лексем і визначати їхній стильовий або жанровий контекст. Це дозволяє створювати словники, що враховують не лише базові значення слів, але й їхні функції у специфічних стилях, таких як науковий чи художній текст. За допомогою онтологій зручно представляти складні семантичні зв'язки між словами, такі як синонімія, антонімія, гіперонімія та гіпонімія, що дає змогу формалізувати знання та створювати структуровані моделі мови.

Автори роботи (Михайлюк, 2012) пропонують методологію інтеграції онтологій у лексикографію та демонструють, що використання онтологій дозволяє не лише автоматизувати процес створення словників, але й забезпечити більшу точність у визначенні семантичних відношень між словами. Наприклад, у випадках полісемії онтології допомагають чітко розмежувати різні значення слова залежно від контексту. Корисними є онтології також для аналізу метамовних структур, що особливо важливо у випадках міжмовної лексикографії. Вони дозволяють встановлювати відповідності між лексемами різних мов, зважаючи на культурні й семантичні відмінності. Використання LLM та онтологій дає зможу також створювати динамічні словники, які оновлюються в реальному часі залежно від змін у мовному середовищі, що є важливим для спеціалізованих сфер, де лексика швидко змінюється, наприклад, у технічній чи науковій комунікації. У дослідженні (Oruganti et al, 2023) описано систему, яка використовує LLM для автоматичного поповнення семантичного лексикону інтелектуального агента новими термінами. Цей підхід дозволяє агенту адаптуватися до нових мовних явищ без втручання людини, що є ключовим для підтримки актуальності словника в динамічних галузях. Прикладом може слугувати також платформа ABBYY Lingvo Live, яка пропонує «живий» словник, що постійно оновлюється користувачами та експертами, забезпечуючи актуальність лексичних даних. Цей сервіс поєднує авторитетні словники з народним контентом, що дозволяє швидко реагувати на появу нових термінів та значень.

Викликами залишається адаптація до швидких змін у сучасній лексиці, зокрема науковій та сленговій, а також недостатня автоматизація процесу виділення семантичних зв'язків між словами в рідковживаних мовах. Вирішити ці проблеми може допомогти вдосконалення методів збагачення онтологій та інтеграції LLM для більш точного і швидкого аналізу.

Пошук у текстових корпусах. Високу ефективність демонструють LLM та онтології у пошуку інформації у великих корпусах, що є невід'ємною частиною аналізу текстових даних. Завдяки інтеграції великих мовних моделей та онтологій цей процес став значно швидшим та точнішим. Останні версії LLM, зокрема GPT–4, здатні розуміти складні запити природною мовою, що дозволяє використовувати їх як інструменти для семантично збагаченого пошуку. Вони не лише аналізують синтаксис запиту, а й виявляють контекстуальні взаємозв'язки між словами. У роботі (Mukanova et al., 2024) продемонстровано, як GPT може бути налаштовано для пошуку релевантної інформації у великих корпусах текстів; при цьому точність результатів значно перевищувала отримані традиційними засобами пошуку. Також LLM успішно застосовуються для пошуку у спеціалізованих текстових базах, таких як наукові статті чи літературні твори. Наприклад, у базах літературних текстів вони можуть ідентифікувати повторювані теми, ключові концепти або стилістичні прийоми, що робить їх незамінними в літературознавчих дослідженнях. Використання онтологічного підходу при цьому дозволяє забезпечити багатомовність у пошукових запитах, що особливо важливо для аналізу текстів у глобальному контексті. Через онтологічне відображення понять одного й того ж значення в

різних мовах можна ефективно виконувати пошук у мультигенераційних текстових базах.

Пошук у текстових корпусах із використанням LLM і онтологій наразі стикається з такими проблемами, як врахування контекстуальних значень слів і фраз, а також недостатньою деталізацією онтологій для специфічних предметних галузей, що може призводити до неповноти або хибності результатів. Перспективними є дослідження, спрямовані на вдосконалення моделей для обробки контексту та розширення онтологій для забезпечення більш структурованого пошуку.

Пошук міжтекстових зв'язків. В аспекті текстового аналізу важливим завданням є пошук міжтекстових зв'язків, із чим великі мовні моделі та онтології також мають великий потенціал допомогти. LLM можуть ефективно аналізувати запозичення ідей, сюжетів, образів або стилістичних прийомів, відслідковуючи застосування цитуваннь, ремінісценцій, пародій, алюзій та інтертекстуальних посилань. При опрацюванні великих обсягів тексту вони виявляють неочевидні зв'язки між творами, які раніше могли залишатися непоміченими, а також можуть автоматично визначати теми, мотиви чи стилістичні особливості, що об'єднують різні твори, що робить їх корисними для порівняльного аналізу. Використання онтологій при підході до цієї задачі підвищує рівень чіткості та систематизації завдяки структурованому представленню зв'язків між текстовими елементами, а також дозволяє зменшити кількість хибних результатів. У роботі (Umphrey et al., 2024) досліджується здатність LLM виявляти інтертекстуальні зв'язки в давньогрецьких текстах. Результати показують, що моделі можуть ідентифікувати прямі цитати, алюзії та відлуння між текстами, відкриваючи нові перспективи для вивчення літературних взаємодій. Застосування LLM та онтологій також надає можливості такого потужного інструментом для візуалізації, як інтерактивні карти інтертекстуальності, що відкриває нові можливості для досліджень у даному напрямку.

У пошуку міжтекстових зв'язків можна виділити низку актуальних проблем, зокрема виявлення глибинних алюзій, прихованих цитувань та інтертекстуальних посилань, особливо у великих корпусах текстів. Також досить складно інтегрувати онтології, які б адекватно відображали складні зв'язки між текстами різних культур і епох. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці більш адаптивних онтологій та вдосконаленні моделей для виявлення контекстуальних і семантичних взаємозв'язків.

Генерація тексту. Основною функцією великих мовних моделей є генерація тексту, що, поза сумнівом, має величезне значення та широке застосування у філологічних дослідженнях. Завдяки своїй здатності створювати зв'язний, контекстуально відповідний текст, LLM стають потужними інструментами для створення художніх та наукових текстів, реконструкції втрачених текстів, генерації описів, анотацій, перекладів та ще цілого ряду завдань, які потребують написання тексту.

Трансформерна архітектура, що лежить в основі більшості сучасних великих мовних моделей, таких як GPT–4, дозволяє використовують механізм самоуваги для аналізу контексту слів у тексті, що дозволяє передбачати наступне слово або фразу з високою точністю. Цей підхід забезпечує створення текстів, які не лише мають граматичну коректність, але й враховують стилістичні, семантичні та контекстуальні аспекти. У дослідженні (To et al., 2024) продемонстровано, що LLM здатні адаптуватися до різних стилів написання, включаючи науковий, художній або публіцистичний, що робить їх надзвичайно корисними для вивчення стилістичних характеристик текстів. Генерація текстів у стилі певного автора дозволяє дослідникам ефективніше вивчати стилістичні особливості його творів. Для прикладу, можна використати імітації стилю Шекспіра для дослідження того, як стилістичні елементи впливають на сприйняття тексту. У поєднанні з онтологіями LLM здатні генерувати тексти, що імітують історичний контекст, створюючи історично точні матеріали, що є корисним, наприклад, при визначенні автентичності тих чи інших історичних текстів. Так, автори статті (Schimmenti et al., 2024) розробили методологію, яка використовує LLM для вибору, вилучення та класифікації релевантних тверджень щодо автентичності документів без потреби в додатковому навчанні. Отримані дані структуруються за допомогою технологій семантичної павутини, що дозволяє створювати каталоги документів із зазначенням дискусій про їхню автентичність. Великі мовні моделі також є ефективними для моделювання мовних змін, тобто дозволяють досліджувати, як сучасні тексти могли б виглядати в стилі минулих епох, імітуючи мовні структури та вирази, властиві тим часам, або ж навпаки – історичні тексти у сучасному контексті.

У дослідженні (Dessi et al., 2020) автори описали, як LLM у поєднанні з онтологіями здатні генерувати тексти, які точно відображають зміст знань у певній галузі. Наприклад, система змогла створити детальні описи наукових концептів, які

використовуються в освітніх матеріалах. Розглянуто використання методів обробки природної мови (NLP) та машинного навчання для створення графів знань у наукових текстах. Це дозволяє структурувати знання, витягнуте з текстових джерел, і створювати інтерактивні бази знань, які можуть бути корисними для філологічних завдань, наприклад, аналізу літературного контексту. У роботі (Giglou et al., 2024b) продемонстровано, що LLM можуть генерувати текстові описи для онтологічних концептів, допомагаючи автоматизувати процес документування онтологій із використанням запропонованого фреймворку LLMs4OM. Представлені у (Goel et al.m 2021) сучасні методи керованої генерації текстів із акцентом на наукові тексти дозволяють модифікувати стиль, тон і структуру генерованого тексту залежно від завдань, що є корисним для створення навчальних матеріалів у філології. Зручні онтології і для отримання знань із наукових робіт. Зокрема, робота (Hu et al., 2024) пропонує інноваційний підхід до автоматизації витягування знань зі спеціалізованої наукової літератури, який базується на інтеграції великих мовних моделей та онтологій. Розроблена система з прогресивним онтологічним налаштуванням дозволяє підвищити точність результатів, що може бути адаптовано до гуманітарних наук для аналізу текстів.

Генерація тексту за допомогою LLM і онтологій стикається з проблемами забезпечення фактичної точності, узгодженості стилю та врахування складних контекстуальних особливостей. Важливою залишається також задача адаптації моделей до специфічних жанрових і тематичних вимог, особливо для спеціалізованих текстів. Для вирішення цих викликів необхідно вдосконалювати взаємодію між онтологіями та LLM, що дозволить створювати текстів із вищим рівнем релевантності та семантичної глибини.

Автоматичне створення підсумків. В аспекті генерації текстів доцільно згадати і про задачу автоматичного створення підсумків, у якій великі мовні моделі та онтології теж дуже потужно себе зарекомендували. Цей процес спрямований на зменшення обсягу тексту при збереженні ключової інформації та семантичного значення. Використання LLM у поєднанні з онтологіями відкриває нові можливості для створення якісних, точних і релевантних підсумків. Завдяки згаданій вище трансформерній архітектурі, яка забезпечує глибоке розуміння контексту, великі мовні моделі, такі як GPT–4, демонструють високу ефективність у генерації підсумків. Це дозволяє моделі аналізувати текст із врахуванням семантичних зв'язків між словами, реченнями та абзацами. У роботі (To et al., 2024) зазначено, що LLM здатні адаптувати підсумки під різні стилі написання та цільові аудиторії, наприклад, у наукових текстах вони можуть виділяти найважливіші концепти, зберігаючи при цьому складну термінологію та лексичну точність. Відчутною перевагою LLM є також здатність працювати з великими обсягами текстів, швидко витягуючи ключову інформацію. Завдяки механізму самоуваги, такі моделі здатні розпізнавати релевантні елементи навіть у складних документах. Це робить їх незамінними для обробки спеціалізованих текстів, таких як, зокрема, медичні звіти або юридичні документи. Так, у юридичних додатках LLM вже використовуються для автоматичного створення резюме судових справ, допомагаючи юристам ефективніше аналізувати інформацію, тоді як у медичних дослідженнях вони створюють резюме наукових статей, що прискорює доступ лікарів до критично важливої інформації.

Онтології, зі свого боку, забезпечують формалізоване представлення знань, що дозволяє структурувати інформацію та виділяти ключові поняття, тому вони є особливо важливими для семантичної інтеграції даних. У роботі (Mukanova et al., 2024) описано, як онтології додають контекст і точність до текстів, дозволяючи системам уникати втрати важливих деталей; при цьому онтологічні моделі допомагають формалізувати відношення між поняттями, що є дуже важливим для створення змістовних підсумків.

Поєднання LLM та онтологій створює синергію, яка забезпечує важливі переваги для підсумовування текстів. Завдяки використанню онтологій для визначення ключових концептів, мовні моделі можуть зосередитися на релевантній інформації, ігноруючи несуттєві деталі, що значно підвищує точність отриманих результатів. Крім того, онтології забезпечують узгодженість термінів і структур, сприяючи збереженню семантичної цілісності тексту, особливо в складних міждоменних аналізах. Інтеграція онтологій дозволяє моделям адаптувати підсумки до специфіки контексту, враховуючи особливості вихідного матеріалу, що забезпечує високу релевантність та відповідність кінцевого результату потребам користувача.

У дослідженні (Toro et al., 2024) підкреслюється, що використання онтологій разом із LLM дозволяє зберігати семантичну цілісність текстів навіть у випадках великого обсягу даних. Автори демонструють, що така інтеграція дозволяє знизити частоту помилкових або нерелевантних узагаль-

нень. У філології, де дослідження часто зосереджені на міжтекстових зв'язках, стилістичних особливостях і семантичних залежностях, LLM та онтології можуть автоматизовувати рутинні процеси та поглиблювати розуміння тексту. Вони можуть бути застосовані для створення узагальнень, що враховують специфіку літературного аналізу, наприклад, для виявлення основних тем у творах певного автора або жанру, а також здатні підсумовувати велику кількість текстів, визначаючи спільні стилістичні елементи чи лексичні особливості. Завдяки онтологіям ці процеси стають більш структурованими: наприклад, стає можливим визначити зв'язки між лексичними групами, жанровими характеристиками або контекстуальними аспектами тексту.

Особливу цінність такі інструменти мають у вивченні еволюції літературних стилів. Підсумовування текстів, що створюються LLM з урахуванням онтологічних моделей, дозволяє філологам визначати зміну мовних тенденцій у творах різних епох, аналізувати вплив культурного контексту на формування літературних жанрів і стилів. Наприклад, онтології можуть допомогти систематизувати концепти, що стосуються романтизму чи модернізму, а LLM – згенерувати стислий, але змістовний опис ключових характеристик цих літературних напрямів. Крім того, LLM здатні автоматично створювати підсумки літературних творів різними мовами, виявляючи спільні та відмінні риси у стилістиці чи змісті, що робить їх корисними для проведення порівняльних літературних досліджень. При цьому онтологічний підхід забезпечує міжмовну семантичну узгодженість та збереження точності при аналізі перекладів чи адаптацій.

Таким чином, використання великих мовних моделей у поєднанні з онтологіями стає важливим інструментом для автоматичного підсумовування текстів. Цей підхід не лише підвищує точність та якість згенерованих підсумків, але й розширює межі використання цих технологій у різних галузях знань. Інтеграція LLM та онтологій сприяє покращенню доступу до знань, автоматизації рутинних завдань і створенню нових інструментів для роботи з текстами.

До викликів, які постають перед використанням LLM та онтологій для автоматичної генерації підсумків, можна віднести збереження семантичної точності, уникнення втрати ключової інформації та уникнення дублювань у тексті. Крім цього, актуальною проблемою залишається адаптація підсумків до специфіки філологічних досліджень, зокрема для складних літературних або лінгвістичних текстів. Потенційним шляхом їх вирішення є вдосконалення механізмів інтеграції онтологій для покращення узгодженості та значущості підсумків.

Створення освітніх матеріалів. Генерація текстів за допомогою LLM є потужним інструментом для створення освітніх матеріалів. Вони можуть генерувати навчальні тексти, тестові завдання або адаптації текстів для різних рівнів мовної компетенції. Наприклад, система може створювати короткі перекази творів для початкового рівня або аналіз складних текстів для поглибленого вивчення. У статті (Tzirides et al., 2023) досліджується застосування генеративного штучного інтелекту, зокрема LLM, для автоматизованого створення навчальних текстів, тестових завдань та адаптації матеріалів під різні рівні знань студентів. Автори також аналізують, як чатботи, що працюють на основі великих мовних моделей (C–LLM), можуть бути інтегровані в освітні практики. Зокрема, розглядається застосування C–LLM для автоматизованого огляду та оцінювання складних студентських робіт, що може значно полегшити роботу викладачів.

Також, моделі можуть підсумовувати ключові аспекти літературних творів для створення навчальних посібників або адаптацій текстів для різних рівнів читачів, тоді як онтології забезпечують точність і контекстуальність поданої інформації. Поєднання LLM та онтологій не лише прискорює роботу з текстами, але й забезпечує глибше розуміння семантичних і стилістичних взаємозв'язків, відкриваючи нові горизонти для філології. Робота (Tkachenko et al., 2021) розглядає розробку та використання лінгвістичних онтологій для інтелектуальних освітніх систем. Автори описують створення онтологій для моделювання граматичних структур і лексичних залежностей, які можуть сприяти автоматизації навчання мовам та покращувати взаємодію користувачів із навчальними платформами.

Створення освітніх матеріалів за допомогою LLM і онтологій стикається з проблемами адаптації матеріалів до різних рівнів мовної компетенції та забезпечення їхньої коректності й узгодженості з навчальними цілями, тому варто зосередитися на розвитку моделей, здатних створювати персоналізовані освітні матеріали з урахуванням індивідуальних потреб учнів. У перспективі ці технології можуть стати основою для створення інтерактивних платформ, де філологи отримають змогу автоматично аналізувати та підсумовувати тексти, збагачуючи свої дослідження новими інсайтами.

Проблема «галюцинацій». Незважаючи на численні переваги використання великих мовних моделей, у тому числі у філологічних дослідженнях, при роботі з ними можуть виникати певні обмеження. Зокрема, до них належать так звані «галюцинації». Галюцинації – це генерація тексту, який виглядає правдоподібно, але не відповідає дійсності. Вони виникають через кілька причин: обмеженість чи упередженість даних, на яких була навчена модель; недосконалість архітектури, яка працює з ймовірнісними прогнозами, а також відсутність механізмів для перевірки фактологічної достовірності створеного тексту. Ця проблема особливо актуальна у сферах, де точність і достовірність інформації є критично важливими, таких як, наприклад, наукові публікації, адже в них навіть невелика неточність здатна значно знизити достовірність отриманих результатів. Одним із найперспективніших підходів до боротьби з галюцинаціями є інтеграція онтологій, які забезпечують структуроване представлення концептів, їхніх властивостей та зв'язків між ними. Онтології не лише додають чіткість і точність, але й забезпечують LLM доступ до релевантної та перевіреної інформації. Наприклад, у роботі (Nananukula et al., 2024) розроблено онтологію, яка допомагає аналізувати та класифікувати помилки, що виникають під час генерації текстів, надаючи детальний опис їхньої природи та причин. Окремим видом онтологій, що демонструє високий потенціал у зменшенні кількості галюцинацій, є графи знань (knowledge graphs). У дослідженні (Agrawal et al., 2023) продемонстровано, що інтеграція графів знань з LLM дозволяє підвищити якість генерації текстів завдяки семантичній узгодженості й доступу до верифікованих даних. Це особливо важливо для складних міждисциплінарних завдань, де модель працює з великими обсягами інформації. Також, у роботі (Sansford et al., 2024) представлено спеціалізовану методику оцінки галюцинацій у LLM на основі графів знань. Такий підхід дозволяє, окрім власне виправлення помилок, оптимізувати роботу моделей через інтеграцію структурованих даних. Використання графів знань забезпечує збереження логічної і семантичної цілісності текстів, зменшуючи ризик створення хибної інформації.

Онтології можуть відігравати подвійну роль у боротьбі з галюцинаціями. По-перше, вони допомагають фільтрувати некоректні інтерпретації текстів, які виникають через культурні або стилістичні відмінності. По-друге, онтології можуть бути використані для створення більш структурованих літературознавчих моделей, які дозволяють глибше зрозуміти текстові взаємозв'язки та стилістичні особливості. Це дає можливість уникати помилок у складних аналітичних завданнях, таких як міжтекстовий аналіз чи аналіз авторських стилів. Завдяки цьому інтеграція онтологій у роботу LLM є ефективним засобом для зменшення галюцинацій, який не лише підвищує точність та достовірність створюваних текстів, але й відкриває нові можливості для розвитку інтелектуальних систем, що працюють з текстами. Онтології забезпечують моделі доступ до надійної бази знань, яка служить основою для перевірки результатів і вдосконалення процесу генерації, що робить їх важливим інструментом як для філологічних досліджень, так і для інших галузей.

Актуальність спеціалізованих онтологій. Надзвичайно важливими для філологічних досліджень є спеціалізовані онтології, оскільки вони забезпечують формалізований і структурований підхід до представлення знань про мову, літературу та текстові феномени. При дослідженні багатогранних аспектів мови й тексту, зокрема їхньої стилістики, семантики, синтаксису та культурного контексту, існує значна потреба в інструментах, здатних систематизувати ці складні дані. Спеціалізовані онтології надають таку можливість, забезпечуючи точне представлення ключових концептів і їхніх зв'язків, що значною мірою розширює можливості аналізу та автоматизації. Такі онтології широко використовуються і в інших галузях гуманітарних наук, так, дослідження (Nguyen et al., 2022) пропонує онтологічну модель для представлення знань, узятих із юридичних документів. Система була протестована на земельному праві В'єтнаму та показала ефективність у визначення термінології та описі адміністративних процедур, пов'язаних із земельним правом, таким чином значно спростивши роботу користувачів.

Особливістю спеціалізованих онтологій є їхня здатність адаптуватися до конкретних потреб дослідницького середовища. У літературознавстві вони можуть бути використані, зокрема, для опису тем, мотивів, образів і стилістичних прийомів, які зустрічаються у творах певного автора або літературного жанру. Це дозволяє не лише автоматизувати процеси класифікації текстів, але й проводити глибокий аналіз міжтекстових зв'язків і впливів. Наприклад, у роботі (Bartalesi et al., 2015) розглядається, як онтології дозволяють формалізувати знання про твори Данте Аліг'єрі, описуючи їхню стилістику, тематику та семантичні зв'язки. Цей підхід створює основу

для систематичного літературного аналізу, який може бути корисним як для дослідників, так і для освітніх цілей.

У мовознавстві спеціалізовані онтології можуть служити інструментом для моделювання граматичних структур, синтаксичних взаємозв'язків та еволюції лексичних груп. Вони дозволяють досліджувати зміни в мові, порівнювати різні мовні системи або створювати інтерактивні навчальні ресурси, такі як багатомовні словники чи граматичні довідники. Особливо корисні онтології для вивчення мов, які мають складну структуру або багату історію, оскільки вони забезпечують збереження семантичної точності та контекстуальних особливостей.

Інтеграція онтологій із сучасними технологіями, такими як великі мовні моделі, значно розширює їхні можливості. Наприклад, LLM можуть бути використані для автоматичного витягання концептів і зв'язків із текстів, що значно спрощує процес створення онтологій і дозволяє адаптувати їх до нових контекстів. Так, у роботі (Mukanova et al., 2024) було продемонстровано, як мовні моделі можуть допомогти збагачувати онтології, роблячи їх більш релевантними та функціональними, що особливо важливо, коли дослідження постійно стикаються з новими концептами, стилями й тенденціями. Не менш важливою є роль онтологій у вирішенні проблем із неоднозначністю та неточністю, які часто виникають у процесі аналізу текстів. Формалізовані моделі знань забезпечують високий рівень точності та узгодженості даних, що сприяє уникненню помилкових інтерпретацій і неправильних висновків. Вони також можуть використовуватися для виявлення та корекції помилок у результатах роботи LLM, забезпечуючи перевірку згенерованих текстів на відповідність заданим семантичним критеріям.

Розроблення спеціалізованих онтологій є складним процесом, який потребує міждисциплінарного підходу. Залучення фахівців із філології, комп'ютерних наук та інформаційних технологій дозволяє створювати моделі, які є одночасно точними, адаптивними та функціональними. Такі онтології можуть стати основою для нових цифрових платформ, які об'єднують аналіз текстів, міжмовний переклад, підсумовування текстів і автоматизовану класифікацію літературних даних. При цьому, великі мовні моделі можуть не лише використовувати онтології, а і бути використаними для їх побудови. Як показали автори у (Neuhaus, 2024), ChatGPT здатен згенерувати готову онтологію в форматі OWL (Ontology Web Language), яка в подальшому може бути розширена та застосована для покращення якості відповідей. Важливими є також можливості онтологічного підходу для створення міждисциплінарних моделей знань. Так, у роботі (Polenghi et al., 2022) створено таку модель у галузі управління активами, яка поєднує у собі знання з різних предметних областей. Подібний підхід може бути застосований і для філологічних досліджень, наприклад, структуризації інформації про лексичні поля, синтаксичні структури чи стилістичні особливості.

Отже, спеціалізовані онтології є незамінним інструментом для проведення досліджень у галузі прикладної лінгвістики, відкриваючи нові можливості для дослідження мови та літератури. Вони сприяють систематизації знань, автоматизації рутинних процесів і створенню нових інструментів для аналізу текстів, що робить їх важливою складовою сучасних філологічних досліджень і освіти.

До викликів при створенні спеціалізованих онтологій належать, зокрема, недостатня кількість релевантних даних для побудови онтологій у вузьких галузях філології, а також складність інтеграції міждисциплінарних знань. Також актуальною проблемою є врахування специфіки мовних і культурних контекстів. Перспективними шляхами вирішення цих проблем можуть бути гнучкі методології для генерації спеціалізованих онтологій та вдосконалення інструментів для їх адаптації до конкретних завдань. У майбутньому розвиток спеціалізованих онтологій та їх інтеграція із сучасними технологіями можуть значно розширити межі гуманітарних наук, забезпечуючи якісно новий рівень роботи з текстовими даними.

Висновки. Таким чином, на основі проаналізованої літератури було досліджено потенціал інтеграції великих мовних моделей та онтологій у різні аспекти філології, включаючи семантичний та стилістичний аналіз, класифікацію текстів, генерацію текстів, пошук міжтекстових зв'язків та створення підсумків. Великі мовні моделі демонструють унікальну здатність адаптуватися до складних завдань завдяки трансформерній архітектурі, яка забезпечує контекстну обробку тексту на багатьох рівнях. Це дозволяє враховувати семантичні, синтаксичні та прагматичні аспекти мовних явищ, створюючи основи для багатогранного аналізу текстів. Використання LLM у поєднанні з онтологіями відкриває нові перспективи для філологічних досліджень, дозволяючи автоматизувати рутинні процеси, підвищити точність аналізу текстів та розширити можливості дослідників у вивченні мовних і літературних феноменів.

З'ясовано, що однією з ключових переваг великих мовних моделей є їхня здатність працювати з великими обсягами текстових даних, враховуючи контекст і багатошарові семантичні зв'язки. Водночас онтології додають структурованості та формалізації, що забезпечує більш точну інтерпретацію текстів і зменшує ризик помилкових висновків. Інтеграція цих технологій створює сприяє глибшому розумінню складних мовних явищ і відкриває нові можливості для аналізу літературних творів, стилістики, семантики та міжтекстовості. При цьому LLM стикаються з рядом викликів, зокрема, проблемою «галюцинацій» – генерації текстів, які не відповідають дійсності. Онтології можуть бути ефективним інструментом для боротьби з цими викликами, адже вони забезпечують перевірку фактологічної достовірності й узгодженість інформації. Крім того, онтології сприяють розвитку спеціалізованих моделей, які адаптовані до специфіки філологічних досліджень, наприклад, для створення міжмовних словників, аналізу стилістичних фігур чи автоматизації класифікації літературних жанрів.

Підкреслено також важливість розробки спеціалізованих онтологій для філології, які дозволяють формалізувати знання про мовні та літературні феномени, забезпечуючи систематизацію інформації і підтримку інноваційних методів аналізу. Спеціалізовані онтології надають змогу більш глибоко досліджувати міжтекстові зв'язки, стилістичні особливості та еволюцію мови, забезпечуючи точність та релевантність результатів. Завдяки своїй структурованості, вони створюють умови для об'єднання різних дисциплін, таких як мовознавство, літературознавство, та навіть культурологія, що робить їх універсальним інструментом у гуманітарних науках.

Важливим аспектом є можливість використання онтологій у взаємодії з освітніми платформами. Вони можуть допомогти у створенні динамічних навчальних матеріалів, які адаптуються до рівня знань студентів та забезпечують більш персоналізований підхід до навчання. Інтеграція онтологій із сучасними технологіями навчання може значно підвищити ефективність освітніх процесів, сприяючи поглибленому вивченню мови, культури та літератури. Залучення міждисциплінарного підходу до створення таких онтологій може значно розширити їхні можливості.

Заслуговують уваги також адаптації LLM та онтологій до багатомовного аналізу, що є особливо актуальним для досліджень у сфері порівняльного літературознавства та мовознавства. Завдяки таким технологіям стає можливим швидкий і точний аналіз великих корпусів текстів різними мовами, що сприяє виявленню культурних і лінгвістичних зв'язків. Інтеграція онтологій дозволяє автоматизувати і формалізувати процеси перекладу та адаптації текстів до різних мовних контекстів, що відкриває нові можливості для міжмовного дослідження.

Дослідження у сфері LLM та онтологій також надають змогу розробляти інструменти для роботи з історичними текстами із урахуванням їхнього стилю, семантикт та культурних особливостей. Це дозволяє відтворювати контекст і мовні особливості, які є важливими для повноцінного аналізу культурної спадщини. Наприклад, створення цифрових архівів, що інтегрують онтології для структурованого представлення даних, допомагає у збереженні й популяризації історичних текстів.

Використання LLM та онтологій не лише сприяє автоматизації дослідницьких процесів, але й змінює підхід до вивчення мовних і літературних явищ. Перспективу досліджень у цій галузі вбачаємо у розвитку методів інтеграції онтологій із великими мовними моделями, вирішенні проблем із галюцинаціями та адаптації технологій до конкретних філологічних завдань. У майбутньому це забезпечить якісно новий рівень досліджень, сприятиме підвищенню ефективності освітніх процесів і відкриє нові горизонти для гуманітарних наук. Багатообіцяючим напрямком є розроблення алгоритмів, що базуються на інтеграції онтологій і LLM для виявлення прихованих закономірностей у текстах. Такі алгоритми можуть бути використані для вивчення історичних змін у мові, аналізу міжкультурних зв'язків або створення моделей для прогнозування розвитку мовних феноменів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Polenghi A., Roda I., Macchi M. Knowledge reuse for ontology modelling in Maintenance and Industrial Asset Management. *Journal of Industrial Information Integration.* 2022. Vol. 27. №. 100298. P. 1–39. DOI: 10.1016/j.jii.2021.100298.

2. Zulkipli Z. Z., Maskat R., Teo N. H. I. A systematic literature review of automatic ontology construction. *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science.* 2022. Vol. 28. №. 2. P. 878-889. DOI: 10.11591/ijeecs.v28.i2.pp878-889.

3. Mukanova A., Milosz M., Dauletkaliyeva A. LLM-powered natural language text processing for ontology enrichment. *Applied Sciences.* 2024. Vol. 14. №. 13. P. 5860–5875. DOI: 10.3390/app14135860.

4. Palagin O., Kaverinsky V., Litvin A. OntoChatGPT Information System: Ontology–Driven Structured Prompts for ChatGPT Meta–Learning. *International Journal of Computing.* 2023. Vol. 22. №. 2. P. 170-183. DOI: 10.47839/ijc.22.2.3086.

5. Yorsh U., Behr A. S., Kockmann N. Text-to-Ontology Mapping via Natural Language Processing Models. *Computers.* 2023. Vol. 12. №. 1. P. 14–39. DOI: 10.3390/computers12010014.

6. Giglou H. B., D'Souza J., Auer S. LLMs4OL: Large Language Models for Ontology Learning. *The Semantic Web – ISWC.* 2023. C. 408–427. DOI: 10.1007/978-3-031-47240-4_22.

7. Neuhaus F. Ontologies in the era of large language models – a perspective. *Applied Ontologyю.* 2024. Vol. 18. №. 4. P. 399-407. DOI:10.3233/AO-230072.

8. Nguyen T.H., Nguyen H. D., Pham V. T. Legal-Onto: An Ontology-based Model for Representing the Knowledge of a Legal Document. *17th International Conference on Evaluation of Novel Approaches to Software Engineering*. 2022. DOI: 10.5220/0011066300003176.

9. Toro S., Anagnostopoulos A. V., Bello S. M. Dynamic Retrieval Augmented Generation of Ontologies using Artifcial Intelligence (DRAGON-AI). *Journal of Biomedical Semantics.* 2024. Vol. 15. №. 19. DOI: 10.1186/s13326-024-00320-3.

10. Dessi D., Osborne F., Recupero D. F. Generating Knowledge Graphs by Employing Natural Language Processing and Machine Learning Techniques within the Scholarly Domain. *Future Generation Computer Systems journal – Special Issue on Machine Learning and Knowledge Graphs.* 2024. Vol. 129. P. 253–264. DOI: 10.48550/arXiv.2011.01103.

11. Hu Y., Liu D., Wang Q. Automating Knowledge Discovery from Scientific Literature via LLMs: A Dual-Agent Approach with Progressive Ontology Prompting. 2024. DOI: 10.48550/arXiv.2409.00054.

12. Kowsari K., Meimandi K. J., Heidarysafa M. Text Classification Algorithms: A Survey. *Information.* 2019. Vol. 10. №. 4. P. 150–218. DOI: 10.3390/info10040150.

13. Goel A., Hira M., Anand A. Advancements in Scientific Controllable Text Generation Methods. arXiv.2307.05538. 2021. DOI:10.48550/arXiv.2307.05538.

14. Tkachenko O. I., Tkachenko K. O., Tkachenko O. A. (2021) Linguistic Ontologies: Designing and Using in the Educational Intellectual Systems. *Digital Platform Information Technologies in Sociocultural Sphere.* 2021. Vol. 4. №. 1. P. 97–111. DOI: 10.31866/2617-796X.4.1.2021.236950.

15. Vaswani A., Shazeer N., Parmar N. Attention Is All You Need. arXiv.1706.03762. 2017. DOI: 10.48550/arXiv.1706.03762.

16. Opara C. StyloAI: Distinguishing AI-Generated Content with Stylometric Analysis. *25th International Conference on Artificial on Artificial Intelligence in Education*. arXiv.2405.10129. 2024. DOI: 10.48550/arXiv.2405.10129.

17. Bartalesi V., Meghini C. Using an Ontology for Representing the Knowledge on Literary Texts: the Dante Alighieri Case Study. *Semantic Web.* 2017. Vol. 8. №. 3. P. 385–394. DOI: 10.3233/SW-150198.

18. Oruganti S., Nirenburg S., English J. Automating Knowledge Acquisition for Content–Centric Cognitive Agents Using LLMs. *Proceedings of the AAAI Symposium Series*. 2023. Vol. 2. №. 1. P. 379–385. DOI: 10.1609/aaaiss.v2i1.27703.

19. Михайлюк А., Михайлюк О., Пилипчук О. Формування лінгвістичної онтології на базі структурованого енциклопедичного ресурсу. Радіоелектронні і комп'ютерні системи. 2012. №. 4. С. 81–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/recs_2012_4_14.

20. Umphrey R., Roberts J., Roberts L. Investigating Expert-in-the-Loop LLM Discourse Patterns for Ancient Intertextual Analysis. *The 4th International Conference on Natural Language Processing for Digital Humanities (NLP4DH 2024)*. Miami, USA. Duration: Nov 16 2024. USA, 2024. P. 31–41. URL: https://arxiv.org/abs/2409.01882.

21. Tzirides A. O., Saini A., Zapata G. Generative AI: Implications and Applications for Education. 2023. P. 1–34. DOI: 10.48550/arXiv.2305.07605.

22. Schimmenti A., Pasqual V., Tomasi F. Structuring Authenticity Assessments on Historical Documents using LLMs. arXiv.2407.09290. 2024. URL: DOI: 10.48550/arXiv.2407.09290.

23. To H. Q., Liu M. Towards Efficient Large Language Models for Scientific Text: A Review. arXiv.2408.10729. 2024. DOI: 10.48550/arXiv.2408.10729.

24. Giglou H. B., D'Souza J., Enge F. LLMs4OM: Matching Ontologies with Large Language Models. *ESWC 2024 Special Track on LLMs for Knowledge Engineering.* Hersonissos, Greece. Duration: May 26 2024 – May 30 2024. Greece, 2024. P. 23–34. DOI: 10.13140/RG.2.2.10832.42240.

25. Nananukula N., Kejriwala M. HALO: An Ontology for Representing and Categorizing Hallucinations in Large Language Models. *SPIE Defense + Commercial Sensing (DCS 2024)*. National Harbor, Maryland, USA. Duration: April 21 2024 – April 25 2024. USA, 2024. №. 130580B. P. 1–15. DOI: 10.1117/12.3014048.

26. Agrawal G., Kumarage T., Alghamdi Z. Can Knowledge Graphs Reduce Hallucinations in LLMs Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, NAACL 2024 – Hybrid, Mexico City, Mexico. Duration: Jun 16 2024 → Jun 21 2024. Mexico, 2024. P. 3947–3960.

27. Sansford H., Richardson N., Maretic H. P. GraphEval: A Knowledge–Graph Based LLM Hallucination Evaluation Framework. *KiL'24: Workshop on Knowledge-infused Learning co-located with 30th ACM KDD Conference*. Barcelona, Spain. Duration: August 25 2024. Spain, 2024. P. 19–31. URL: arXiv:2407.10793v1.

28. Калініченко М. М. Застосування семантичних моделей у літературознавстві та експертизі об'єктів авторського права. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17. С. 59–61. DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-59-61.

REFERENCES

1. Polenghi A., Roda I., Macchi M. (2022) Knowledge reuse for ontology modelling in Maintenance and Industrial Asset Management. *Journal of Industrial Information Integration.*. 27. 100298. 1–39. DOI: 10.1016/j.jii.2021.100298.
2. Zulkipli Z. Z., Maskat R., Teo N. H. I. (2022) A systematic literature review of automatic ontology construction. *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science.* 28 (2). 878–889. DOI: 10.11591/ijeecs.v28.i2.pp878-889.
3. Mukanova A., Milosz M., Dauletkaliyeva A. (2024) LLM-powered natural language text processing for ontology enrichment. *Applied Sciences.* 14. 13. 5860–5875. DOI:10.3390/app14135860.
4. Palagin O., Kaverinsky V., Litvin A. (2023) OntoChatGPT Information System: Ontology–Driven Structured Prompts for ChatGPT Meta–Learning. *International Journal of Computing.* 22, 2. 170–183. DOI:10.47839/ijc.22.2.3086.
5. Yorsh U., Behr A. S., Kockmann N. (2023) Text-to-Ontology Mapping via Natural Language Processing Models. *Computers.* 2023. 12, 1. 14–39. DOI: 10.3390/computers12010014.
6. Giglou H. B., D'Souza J., Auer S. (2023) LLMs4OL: Large Language Models for Ontology Learning. *The Semantic Web – ISWC.* 408–427. DOI: 10.1007/978-3-031-47240-4_22.
7. Neuhaus F. (2024) Ontologies in the era of large language models – a perspective. *Applied Ontologyю.* 18, 4. 399–407. DOI:10.3233/AO-230072.
8. Nguyen T.H., Nguyen H. D., Pham V. (2022) Legal-Onto: An Ontology-based Model for Representing the Knowledge of a Legal Document. *17th International Conference on Evaluation of Novel Approaches to Software Engineering*. URL: DOI: 10.5220/0011066300003176.
9. Toro S., Anagnostopoulos A. V., Bello S. M. (2024) Dynamic Retrieval Augmented Generation of Ontologies using Artifcial Intelligence (DRAGON-AI). *Journal of Biomedical Semantics.* 15, 19. DOI: 10.1186/s13326-024-00320-3.
10. Dessi D., Osborne F., Recupero D. F. (2024) Generating Knowledge Graphs by Employing Natural Language Processing and Machine Learning Techniques within the Scholarly Domain. *Future Generation Computer Systems journal – Special Issue on Machine Learning and Knowledge Graphs.* 129. 253–264. DOI: 10.48550/arXiv.2011.01103.
11. Hu Y., Liu D., Wang Q. (2024) Automating Knowledge Discovery from Scientific Literature via LLMs: A Dual-Agent Approach with Progressive Ontology Prompting. DOI: 10.48550/arXiv.2409.00054.
12. Kowsari K., Meimandi K. J., Heidarysafa M. (2019) Text Classification Algorithms: A Survey. *Information.* 10, 4. 150–218. DOI: 10.3390/info10040150.
13. Goel A., Hira M., Anand A. (2021) Advancements in Scientific Controllable Text Generation Methods. arXiv.2307.05538. DOI:10.48550/arXiv.2307.05538.
14. Tkachenko O. I., Tkachenko K. O., Tkachenko O. A. (2021) Linguistic Ontologies: Designing and Using in the Educational Intellectual Systems. *Digital Platform Information Technologies in Sociocultural Sphere.* 4, 1. 97–111. DOI: 10.31866/2617-796X.4.1.2021.236950.
15. Vaswani A., Shazeer N., Parmar N. (2017) Attention Is All You Need. arXiv.1706.03762. DOI: 10.48550/arXiv.1706.03762.
16. Opara C. (2024) StyloAI: Distinguishing AI-Generated Content with Stylometric Analysis. *25th International Conference on Artificial on Artificial Intelligence in Education*. arXiv.2405.10129. DOI: 10.48550/arXiv.2405.10129.
17. Bartalesi V., Meghini C. (2017) Using an Ontology for Representing the Knowledge on Literary Texts: the Dante Alighieri Case Study. *Semantic Web.* 8, 3. 385–394. DOI: 10.3233/SW-150198.
18. Oruganti S., Nirenburg S., English J. (2023) Automating Knowledge Acquisition for Content–Centric Cognitive Agents Using LLMs. *Proceedings of the AAAI Symposium Series*. 2, 1. 379–385. DOI: 10.1609/aaaiss.v2i1.27703.
19. Mykhailiuk A., Mykhailiuk O., Pylypchuk O. (2012) Formuvannia lingvistychnoii ontolohii na bazistrukturovanoho entsyklopedychnoho resursu [Formation of a Linguistic Ontology Based on a Structured Encyclopedic Resource]. *Radioelectronic and computing systems.* 4. 81–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/recs_2012_4_14. [In Ukrainian].
20. Umphrey R., Roberts J., Roberts L. (2024) Investigating Expert-in-the-Loop LLM Discourse Patterns for Ancient Intertextual Analysis. *The 4th International Conference on Natural Language Processing for Digital Humanities (NLP4DH 2024)*. Miami, USA. Duration: Nov 16 2024. USA, 31–41. URL: https://arxiv.org/abs/2409.01882.
21. Tzirides A. O., Saini A., Zapata G. (2023) Generative AI: Implications and Applications for Education. 1–34. DOI: 10.48550/arXiv.2305.07605.
22. Schimmenti A., Pasqual V., Tomasi F. (2024) Structuring Authenticity Assessments on Historical Documents using LLMs. arXiv.2407.09290. DOI: 10.48550/arXiv.2407.09290.
23. To H. Q., Liu M. (2024) Towards Efficient Large Language Models for Scientific Text: A Review. arXiv.2408.10729. DOI: 10.48550/arXiv.2408.10729.
24. Giglou H. B., D'Souza J., Enge F. (2024) LLMs4OM: Matching Ontologies with Large Language Models. *ESWC 2024 Special Track on LLMs for Knowledge Engineering.* Hersonissos, Greece. Duration: May 26 2024 – May 30 2024. Greece, 23–34. DOI: 10.13140/RG.2.2.10832.42240.
25. Nananukula N., Kejriwala M. (2024) HALO: An Ontology for Representing and Categorizing Hallucinations in Large Language Models. *SPIE Defense + Commercial Sensing (DCS 2024)*. National Harbor, Maryland, USA. Duration: April 21 2024 – April 25 2024. USA, 130580B. 1–15. DOI: 10.1117/12.3014048.
26. Agrawal G., Kumarage T., Alghamdi Z. (2024) Can Knowledge Graphs Reduce Hallucinations in LLMs Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, NAACL 2024 – Hybrid, Mexico City, Mexico. Duration: Jun 16 2024 → Jun 21 2024. Mexico. 3947–3960.

27. Sansford H., Richardson N., Maretic H. P. (2024) GraphEval: A Knowledge–Graph Based LLM Hallucination Evaluation Framework. *KiL'24: Workshop on Knowledge-infused Learning co-located with 30th ACM KDD Conference*. Barcelona, Spain. Duration: August 25 2024. Spain, Barcelona. 19–31. URL: arXiv:2407.10793v1.

28. Kalinichenko M. M. (2023) Zastosuvannia semantychnykh modelei u literaturoznavstvi ta ekspertyzi obiektiv avtorskoho prava [Application of Semantic Models in Literary Studies and Copyright Object Expertise]. Scientific Notes of the National University «Ostroh Academy»: Series «Philology.» Ostroh: Publishing House of Ostroh Academy National University, 17, 85. 59–61. DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-59-61[In Ukrainian].

УДК 378:37-027.561(477.86):004-047.22]39-027.541
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-36

Тарас ПАСКА,
orcid.org/0000-0002-4579-388X
доктор філософії,
асистент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) taras.paska@pnu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ПРИКАРПАТТЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕТНОГРАФІЧНОГО КОМПОНЕНТА

У статті висвітлено особливості формування цифрової компетентності здобувачів професійної освіти Прикарпаття у процесі вивчення регіонального етнографічного компонента. Наголошується на важливості використання цифрових технологій в системі вищої освіти України під час професійної підготовки студентів в умовах глобальних викликів. Обґрунтовано значення цифрових ресурсів в організації комфортного і безпечного освітнього простору в умовах воєнного стану. Підкреслюється, що інформатизація суспільства та діяльності освітніх закладів суттєво впливає на формування змісту, організаційні форми, методи навчання та управління. Наголошується, що цифрова культура кваліфікованого фахівця передбачає високий рівень сформованості цифрових компетентностей, тобто вміння працювати з сучасними цифровими інструментами і володіти необхідними інформаційно-комунікаційними технологіями.

Акцентується увага на тому, що основа якісної професійної освіти молоді закладається ще у шкільному віці. Це підтверджує досвід поєднання профільного навчання учнів старших класів з професійною підготовкою у закладах освіти Гуцульщини як нова дидактична система. Під час повномасштабної російсько-української війни перед вищою освітою постає завдання активізації використання регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі засобами сучасних цифрових технологій.

Представлено результати експериментального дослідження сформованості рівня цифрової компетентності здобувачів професійної освіти, проведеного на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Воно дало змогу визначити і конкретизувати дидактичні та практичні перспективи використання цифрових технологій у процесі вивчення етнокультурної спадщини Карпат. Зроблено висновки про те, що у процесі формування цифрової компетентності здобувачів професійної освіти особливу увагу в умовах глобальних викликів необхідно приділяти створенню інтерактивних освітніх середовищ, використанню цифрових методик та інноваційних педагогічних технологій навчання, а також розвитку мережевої співпраці між учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: *цифрова освіта, цифрові технології, професійна освіта, цифрова компетентність, здобувач професійної освіти, регіональний етнографічний компонент, етнокультурна компетентність.*

Taras PASKA,
orcid.org/0000-0002-4579-388X
Doctor of Philosophy (PhD in Pedagogy),
Assistant at the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) taras.paska@pnu.edu.ua

FORMATION OF DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS OF VOCATIONAL EDUCATION IN THE CARPATHIAN REGION IN THE PROCESS OF STUDYING THE REGIONAL ETHNOGRAPHIC COMPONENT

The article highlights the peculiarities of forming the digital competence of vocational education students of the Carpathian region in the process of studying the regional ethnographic component. The importance of using digital technologies in the higher education system of Ukraine in the professional training of students in the context of global challenges is emphasized. The importance of digital resources in organizing a comfortable and safe educational space under martial law is substantiated. It is emphasized that the informatization of society and the activities of educational institutions significantly affects the formation of content, organizational forms, teaching and management methods. It is

emphasized that the digital culture of a qualified specialist implies a high level of digital competencies, i.e. the ability to work with modern digital tools and master the necessary information and communication technologies.

It is emphasized that the basis for high-quality vocational education of young people is laid at school age. This is confirmed by the experience of combining specialized education for high school students with vocational training in Hutsul educational institutions as a new didactic system. During the full-scale Russian-Ukrainian war, higher education faces the task of intensifying the use of the regional ethnographic component in the educational process by means of modern digital technologies.

The article presents the results of an experimental study of the formation of the level of digital competence of vocational education students conducted at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. It made it possible to identify and specify the didactic and practical prospects for the use of digital technologies in the process of studying the ethno-cultural heritage of the Carpathians. It is concluded that in the process of forming the digital competence of vocational education students, special attention in the context of global challenges should be paid to the creation of interactive educational environments, the use of digital methods and innovative pedagogical teaching technologies, as well as the development of networking between participants in the educational process.

Key words: *digital education, digital technologies, vocational education, digital competence, vocational student, regional ethnographic component, ethno-cultural competence.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, в умовах глобальних викликів та військового стану, триває процес упровадження більш ефективних і досконалих засобів навчання студентів. Актуальним запитом стала підготовка здобувачів професійної освіти як високопрофесійних творчих фахівців, що вміло реагують на зміни соціокультурної ситуації в умовах цифрового суспільства. Цифрова компетентність майбутніх фахівців розглядається сучасними дослідниками як важлива складова професійної компетентності, яка передбачає здатність та вміння логічного та системного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Упровадження цифрових ресурсів у процес вивчення регіонального етнографічного компонента у закладах вищої освіти (ЗВО) Карпатського регіону, зокрема Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (ПНУ ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ), дає змогу створити оптимальні умови засвоєння етнокультурної спадщини, формування необхідних знань, умінь і навичок студентів, сприяє динамізації освітнього процесу.

Науковці кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика ПНУ ім. В. Стефаника упродовж 2023–2024 рр. займалися вивченням особливостей формування цифрової компетентності, використання ІКТ, цифрових ресурсів і технологій у процесі підготовки здобувачів професійної освіти. З цією метою студентам було запропоновано взяти участь в анкетних опитуваннях на теми «Використання цифрових технологій в освітньому процесі закладу вищої освіти» і «Роль цифрових ресурсів у вивченні гуцульської етнокультури». Проведене експериментальне дослідження дало змогу визначити і конкретизувати дидактичні та практичні перспективи використання цифрових технологій у процесі фахового становлення та етнічної соціалізації здобувачів професійної освіти.

Аналіз досліджень. Варто підкреслити, що проблеми використання інформаційних технологій в контексті формування цифрової компетентності здобувачів професійної освіти, розвитку STEAM-освіти в умовах цифровізації, адаптації студентів до сучасних суспільних викликів розглядали науковці В. Биков, О. Будник, Т. Близнюк, О. Власій, І. Гончарова, І. Ілійчук, М. Котик, Є. Маринченко, О. Маслова, О. Мирошниченко, М. Пригодій, М. Синиця, О. Спірін, М. Федорченко, О. Юденкова та ін.

Проблеми теорії та практики вивчення етнографічних груп Прикарпаття, зокрема, гуцульщинознавства, особливості виховного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини привернули увагу таких дослідників, як П. Арсенич, Г. Білавич, А. Григорук, І. Зеленчук, В. Качкан, М. Лаврук, В. Лаппо, Н. Лисенко, П. Лосюк, І. Пелипейко, О. Поясик, П. Сіреджук, Р. Скульський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, В. Хрущ, І. Червінська, П. Шкрібляк та ін.

Питання вдосконалення професійної етнопедагогічної підготовки здобувачів вищої освіти Прикарпаття з допомогою сучасних цифрових технологій, створення програмно-методичного забезпечення освітнього процесу ЗВО розглядали у своїх працях Г. Волощук, О. Джус, І. Єгорова, О. Кондур, Н. Луцан, Г. Михайлишин, М. Оліяр, Л. Прокопів, О. Русакова, Б. Савчук, Н. Салига, В. Стинська, О. Цюняк, М. Чепіль та ін.

Мета статті – дослідження ефективних підходів до формування цифрової компетентності здобувачів професійної освіти Прикарпаття через інтеграцію регіонального етнографічного компонента в освітній процес.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою підготовки здобувачів професійної освіти в

процесі вивчення регіонального етнографічного компонента є ознайомлення із сучасними методами організації навчального процесу з використанням цифрових ресурсів та платформ, навчання їх умінню адаптувати цифрові технології до конкретних потреб та особливостей навчального середовища.

Науковець І. Зайченко підкреслює, що у XXI столітті розвиток суспільства все більше залежатиме від якості освіти, а сучасне студентство – результат соціальних умов, що кардинально змінилися. Студенти покоління next, на думку І. Зайченка, характеризуються високим рівнем володіння сучасними технологіями й нетерпимим ставленням до технічної некомпетентності інших, тому «на сучасному етапі розвитку вищої освіти головне завдання полягає в пошуку освітніх технологій для покоління next» (Зайченко, 2022: 163). В умовах індивідуалізації освітньої траєкторії, на думку вченого, різко підвищується роль самостійності студента, «зростає відповідальність молодого покоління за свій саморозвиток, досягнення певного соціального статусу й матеріального забезпечення» (Зайченко, 2022: 164).

Дослідники Є. Маринченко та М. Федорченко підкреслюють, що інформатизація суспільства та діяльності освітніх закладів не лише спонукає до створення нових цифрових технологій навчання, але й суттєво впливає на формування змісту, організаційні форми, методи навчання та управління. Цей процес також призводить до кардинальних змін у діяльності студентів і педагогів, відкриваючи нові можливості для ефективного навчання та розвитку в сучасному цифровому середовищі. Науковці стверджують, що використання цифрових технологій під час підготовки майбутніх педагогів професійного навчання може бути реалізоване через такі напрями: апробація електронних засобів навчання; робота з текстовими програмними засобами навчання; розробка електронного супроводу навчальних занять; використання технологій у позанавчальній роботі (Маринченко, Федорченко, 2024: 594–595).

Погоджуємося із думкою дослідників О. Маслової, О. Юденкової та І. Гончарової про те, що цифровізація системи освіти полягає у технологічній та цифровій модернізації інфраструктури закладу освіти, створенні безпечного цифрового освітнього середовища, розвитку цифрової компетентності педагогічних, науково-педагогічних та адміністративних кадрів, які здатні ефективно використовувати цифрові технології в освітньому процесі (Маслова та ін., 2023: 306).

Поділяємо думку дослідника М. Пригодія, який визначає цифрову компетентність педагога як здатність успішно використовувати сукупність технологій і методик цифрового навчання в інформаційно-освітньому середовищі закладу освіти, відповідно до вимог цифровізації освіти та галузевої специфіки професійної підготовки фахівців. М. Пригодій здійснив класифікацію цифрових технологій за такими ознаками: апаратне забезпечення; програмне забезпечення; комунікаційне забезпечення; за способом застосування у професійній підготовці (Пригодій, 2024: 4–5).

Дослідник О. Мирошниченко на основі аналізу сучасного розуміння педагогічного феномена «цифрова компетентність» пропонує визначення поняття цифрової компетентності здобувача освіти як інтегровану здатність доцільно, критично і безпечно обирати, створювати та змінювати цифрові ресурси, керувати ними, захищати та поширювати їх Ґрунтуючись на дослідженнях сучасних науковців, він запропонував таку структуру цифрової компетентності: інформаційно-пошукова компетентність; онлайн-комунікативна компетентність; безпеково-технічна компетентність (Мирошниченко, 2020).

Наголосимо, що у процесі цифровізації фахової підготовки здобувачів професійної освіти особлива увага приділяється створенню інтерактивних освітніх середовищ, використанню цифрових методик та педагогічних технологій, формуванню цифрової компетентності студентської молоді, а також розвитку мережевої співпраці між учасниками освітнього процесу. У цьому контексті наголошуємо на важливості системного вивчення програмного та комунікаційного забезпечення використання цифрових технологій в освітньому процесі сучасного ЗВО.

У контексті нашого дослідження слід відзначити, що психолого-педагогічною наукою доведено ефективність залучення в освітньо-виховний процес елементів етнокультури як засобів формування ціннісного ставлення до рідного краю, національної самосвідомості і патріотизму. На думку сучасних дослідників, «у змісті освіти, який реалізується через навчальні дисципліни, повинна бути інформація, що має соціальне значення для даного регіону і є необхідною умовою та стійким ціннісним ґрунтом повноцінного забезпечення життєдіяльності молодої людини» (Паньков, 2008: 249). Тому важливо усвідомити та чітко визначити ту роль, яку повинен відігравати регіональний етнографічний компонент змісту сучасної освіти. Його складовими є в першу чергу здобутки матеріальної і духовної культури мешканців регіону, осо-

бливості їхнього менталітету та етнопсихологічних рис, способу життя.

Етнокультурна компетентність особистості має складну структуру, а тому і непростий механізм формування, що робить цей процес складним і тривалим у часі. Цей процес розглядається як отримання індивідом об'єктивних знань та уявлень щодо своєї етнічної культури, історії рідного краю, духовно-моральних цінностей і особливостей своєї нації. Етнокультурна компетентність дає змогу її представникові орієнтуватись у світі, будувати свою поведінку відповідно до своєї культури й одночасно відчувати її межі, закінчення і початок світу іншої культури.

Важливим завданням є з'ясування педагогічного потенціалу етнокультурної спадщини субетносів Українських Карпат, його значення у формуванні національної свідомості дітей та молоді, адже, за твердженням науковця Я. Калакури, «аксіомою є те, що гуцульська, бойківська, лемківська, русинська культура – це невід'ємна складова єдиного українського культурного ландшафту» (Калакура, 2015: 8).

В освітньому просторі Карпатського регіону у період державної незалежності нагромаджено перспективний досвід використання етнопедагогічних традицій українського народу, впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес закладів загальної середньої, позашкільної та вищої освіти.

Слід підкреслити, що основа якісної професійної освіти молоді закладається ще у шкільному віці. Це підтверджує багаторічний педагогічний досвід науковця і академіка, директора Яворівського ЗЗСО (Косівський район), почесного професора ПНУ ім. В. Стефаника Петра Лосюка (1936–2020) – фундатора сучасного гуцульщинознавства. Серед його головних науково-педагогічних ідей, які він обґрунтував ще наприкінці XX ст., можна виділити такі: поєднання профільного навчання учнів старших класів з професійною підготовкою в однокомплектній сільській школі як нова дидактична система; інформатизація освіти, використання інформаційно-комунікаційних технологій при вивченні навчальних предметів – важливий чинник особистісно-орієнтованого навчання у гуцульській школі; інтегроване використання народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки в освітньому процесі закладів освіти Гуцульщини; професійне становлення педагога гуцульської школи, систематичне підвищення його майстерності – важлива умова пошуку і впровадження інноваційних цифрових технологій з метою активізації у здобувачів освіти інтересу до знань (Паска, 2024).

П. Лосюк у працях «Декоративно-прикладне мистецтво в школі», «Школа здібностей», «Гуцульська школа», «Ростимо народних умільців», «Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону)» обґрунтував важливість використання освітньо-виховних можливостей гуцульського декоративно-прикладного мистецтва у формуванні позитивного ставлення і любові до праці, професійного самовизначення здобувачів освіти, формування ІКТ-компетентностей молоді. Науковець вважав, що робота над художніми виробами дає змогу розвинути в дітей і молоді здатність до просторово-композиційної діяльності і художньо-образного мислення. Він наголошував на важливості використання комп'ютерної техніки учнями у процесі компонування орнаментальних мотивів і розмаїття візерунків різьблення, вишивки і ткацтва: «Безумовно, використання нових інформаційних технологій у поєднанні з народними традиціями стає новим поштовхом у розвитку декоративно-прикладного мистецтва» (Лосюк, 2016: 115).

Варто зазначити, що у ПНУ ім. В. Стефаника упродовж останнього десятиліття апробовано чимало інноваційних проєктів, програм та форм роботи з метою формування цифрової компетентності здобувачів професійної освіти. Серед них: Центр інноваційних освітніх технологій «PNU-EcoSystem», Центр інноваційних методик навчання, «Університет для всіх», фестиваль освітніх інновацій «Освітній хайп», Університет обдарованої дитини, «Фестиваль науки», проєктно-освітній центр «Агенти змін», «Stefanyk Open Day», творча навчально-наукова лабораторія «Гірська школа Українських Карпат», педагогічна майстерня «Ігрові технології в Новій українській школі», Академія тьюторингу; практичні освітні воркшопи, навчальні тренінги, хакатони, тимбілдінги, професійні квести, ділові та інтелектуальні ігри, аукціони народознавчих ідей, конкурси-імпровізації та ін. (Паска, 2021: 282–283).

З метою виявлення рівня обізнаності здобувачів професійної освіти щодо можливостей використання цифрових технологій в освітньому процесі, обґрунтування і розробки методики використання цифрових ресурсів у процесі вивчення гуцульської етнокультурної спадщини, сприяння формуванню цифрової компетентності молоді та вдосконаленню підготовки студентів до етнічної соціалізації кафедрою педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика ПНУ ім.

В. Стефаника упродовж 2023–2024 рр. проведено експериментальне дослідження. Для розв'язання його завдань використано метод анкетування, яким були охоплені 180 студентів освітнього рівня бакалавр, що навчаються на спеціальностях «Професійна освіта. Цифрові технології», «Дошкільна освіта» педагогічного факультету, «Середня освіта (історія)» факультету історії, політології та міжнародних відносин, «Середня освіта (українська мова і література)», «Середня освіта (польська мова і література)» факультету філології у ПНУ ім. В. Стефаника. Запропоновані анкети на теми «Використання цифрових технологій в освітньому процесі закладу вищої освіти» і «Роль цифрових ресурсів у вивченні гуцульської етнокультури» містили як прямі закриті запитання, так і запитання, що стимулювали до висловлювання власних пропозицій, зауважень, думок щодо можливостей використання цифрових технологій під час вивчення різних аспектів матеріальної і духовної культури Гуцульщини.

Аналіз результатів проведеної експериментальної роботи засвідчив, що 47% опитаних студентів мають високий та вищий середнього рівень розуміння базових понять цифровізації освітнього процесу («цифрова освіта», «цифрові технології»), всього 2% – низький рівень.

У процесі опитування було з'ясовано, які конкретні цифрові інструменти найчастіше використовують респонденти для навчання. Серед найбільш популярних – Telegram (91%), Zoom (86%), Google Meet (78%), Classroom (76%), Viber (76%), ChatGPT (67%), Canva (60%). Значно меншою мірою використовуються CapCut (36%), Quizizz (31%), Kahoot! (19%), Discord (17%), Microsoft Teams (14%), Learningapps (10%). Найменш популярними серед студентів зарекомендували себе Miro (6%), Padlet (6%), Moodle (3%), WordWall (3%), ThingLink (3%), Prezi (2%), StoryMap (2%), Blogger (2%), Blackboard (1%), Genial.ly (1%), Glogster (1%), Edmodo (1%), інші (3%).

Особливий інтерес становить думка студентів щодо освітніх онлайн-платформ, які вони використовують у процесі навчання. Найбільш популярними виявились: «Всеосвіта» (47%), «Prometheus» (16%), «Duolingo» (11%), «EdEra» (10%). Значно менше використовуються такі платформи, як: «Дія. Цифрова Освіта» (6%), «Google Digital Workshop» (4%), Coursera (1%), EdX (1%), Udemy (1%), EduHub (1%), інші (2%).

У процесі анкетування важливо було з'ясувати також, як учасники анкетування оцінюють ефективність використання цифрових технологій у власній освітній практиці. У цьому контексті високу ефективність вказали 54% респондентів, середню ефективність – 45%, низьку ефективність – 1%.

Нами також з'ясовано, що 96% респондентів вважають цифрові інструменти корисними для полегшення доступу до освітніх ресурсів та матеріалів. Це свідчить про важливість і необхідність подальшого активного використання освітніх цифрових ресурсів у процесі оволодіння знаннями, уміннями і навичками здобувачами професійної освіти.

Для повноцінного засвоєння регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі ЗВО важливе значення має навчально-методичне забезпечення цієї роботи та обрана методика ознайомлення студентів з різними аспектами гуцульської етнокультури. З цією метою нами проаналізовано пропозиції студентів щодо ефективного впровадження інноваційних педагогічних технологій вивчення народознавства в освітньому процесі ЗВО. Таким чином, було з'ясовано, що сучасні здобувачі професійної освіти віддають перевагу наступним цифровим технологіям: мобільні додатки освітнього спрямування (75%); віртуальні 3D-тури пам'ятними місцями Гуцульщини (72%); віртуальні етнографічні і краєзнавчі музейні екскурсії (69%); вебквести (59%); обговорення відеофільмів (53%); онлайн-ігри (49%); вебінари та воркшопи (41%); мультимедійні презентації (34%); інтерактивні конкурси-імпровізації (31%); інтерактивні аукціони народознавчих ідей (22%); заняття-блог (20%); кейс-метод (15%).

Для повноцінного використання цифрових інструментів в процесі вивчення регіонального етнографічного компонента важливе значення мали висловлені учасниками анкетування власні пропозиції та ідеї, наприклад: практикувати багатоваріантні моделі навчання; використовувати більше різноманітних комп'ютерних програм в освітньому процесі; удосконалювати окремі навчальні онлайн-платформи; використовувати більше цифрових навчальних матеріалів та оцифрованих музейних артефактів; активніше переходити від традиційних, стандартних методів навчання до інноваційних, інтерактивних.

Висновки. Аналіз інноваційного педагогічного досвіду ПНУ ім. В. Стефаника та результати експериментального дослідження свідчать про те, що проблема формування цифрової компетентності здобувачів професійної освіти на сучасному етапі є актуальною і багатоплановою. Студенти Прикарпаття широко використовують цифрові платформи та інструменти для навчання, спілкування, обміну інформацією та відпочинку. Дослідження

переконало, що підготовка майбутніх фахівців до етносоціалізуючої практики шляхом використання цифрових технологій повинна мати системний характер та комплексний підхід.

Серед перспектив подальших розвідок у сфері формування цифрової компетентності як засобу вивчення регіонального етнографічного компонента вбачаємо дослідження дидактичних умов використання інформаційно-комунікаційних технологій під час професійної підготовки студентів, розробку практичних рекомендацій щодо використання цифрових інструментів у процесі навчання і виховання здобувачів професійної освіти, вивчення міжнародного досвіду популяризації етнокультурної спадщини засобами цифрових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зайченко І. Теорія і методика професійного навчання: навч. посібник. 2-е вид., доповн. і переробл. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 580 с.

2. Калакура Я. Українська культура : цивілізаційний вимір. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.

3. Лосюк П. На вістрі часу : освітньо-краєзнавчі статті. Косів : Писаний Камінь, 2016. 276 с.

4. Маринченко Є., Федорченко М. Формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання засобами цифрових технологій. *Наука і техніка сьогодні.* 2024. № 2 (30). С. 585–596.

5. Маслова О., Юденкова О., Гончарова І. Гаджети як засіб інноваційного розвитку освітнього процесу в умовах становлення цифрової педагогіки. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2023. Вип. 59, том 2. С. 302–314.

6. Мирошниченко О. Зміст і структура цифрової компетентності майбутніх педагогів закладів вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70, Т. 3. С. 119–123.

7. Паньков А. Регіональний компонент змісту освіти і виховання. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса: Юрид. л-ра, 2008. Т. 7. С. 245–251.

8. Паска Т. Гуцульщинознавство в системі національної освіти і виховання : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 335 с.

9. Паска Т. Інноваційні методи навчання майбутніх вчителів в умовах гірської школи Українських Карпат. *Цифрова освіта:* збірник наукових праць / за ред. І. Цепенди та О. Будник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. С. 274–286.

10. Пригодій М. Методичні засади застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. *Вісник НАПН України.* 2024. № 6 (1). С. 1–13. URL: https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/430/500 (дата звернення: 11.01.2025).

REFERENCES

1. Zaichenko I. (2022) Teoriia i metodyka profesiinoho navchannia [Theory and Methods of Professional Training]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K. 580 s. [in Ukrainian].

2. Kalakura Ya. (2015) Ukrainska kultura: tsyvilizatsiinyi vymir [Ukrainian culture: civilizational dimension]. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 496 s. [in Ukrainian].

3. Losiuk P. (2016) Na vistri chasu : osvitno-kraieznavchi statti [On the edge of time : educational and local history articles]. Kosiv: Pysanyi Kamin. 276 s. [in Ukrainian].

4. Marynchenko Ye., Fedorchenko M. (2024) Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia zasobamy tsyfrovykh tekhnolohii [Formation of professional competence of future teachers of vocational education by means of digital technologies]. Nauka i tekhnika sohodni, 2 (30). 585–596. [in Ukrainian].

5. Maslova O., Yudenkova O., Honcharova I. (2023) Hadzhety yak zasib innovatsiinoho rozvytku osvitnoho protsesu v umovakh stanovlennia tsyfrovoi pedahohiky [Gadgets as a means of innovative development of the educational process in the context of the formation of digital pedagogy]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 59. T. 2. 302–314. [in Ukrainian].

6. Myroshnychenko O. (2020) Zmist i struktura tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv zakladiv vyshchoi osvity [Content and structure of digital competence of future teachers of higher education institutions]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, 70, T. 3. 119–123. [in Ukrainian].

7. Pankov A. (2008) Rehionalnyi komponent zmistu osvity i vykhovannia [Regional component of the content of education and upbringing]. Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii, 7. 245–251. [in Ukrainian].

8. Paska T. (2024) Hutsulshchynoznavstvo v systemi natsionalnoi osvity i vykhovannia [Hutsul studies in the system of national education and upbringing]. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 335 s. [in Ukrainian].

9. Paska T. (2021) Innovatsiini metody navchannia maibutnikh vchyteliv v umovakh hirskoi shkoly Ukrainskykh Karpat [Innovative methods of teaching future teachers in the conditions of the mountain school of the Ukrainian Carpathians]. Tsyfrova osvita: zbirnyk naukovykh prats. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 274–286. [in Ukrainian].

10. Pryhodii M. (2024) Metodychni zasady zastosuvannia tsyfrovykh tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv [Methodological principles of digital technologies application in the training of future skilled workers]. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 6 (1). 1–13. URL: https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/430/500 (date of access: 11.01.2025). [in Ukrainian].

УДК 378.091.12.011.3-051:7].018.43:004:[001.8:005.336.2]
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-37

Ольга ПРОЦИШИНА,
orcid.org/0000-0002-9466-3395
доктор філософії,
старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) o.protsyshyna@kubg.edu.ua

ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕНК

У статті розглянуто процес формування методологічної компетентності як важливої складової професійної підготовки майбутніх викладачів мистецьких шкіл. Здійснено аналіз досліджень, присвячених проблемі формування методологічної компетентності студентів ЗВО. Визначено сутність поняття «методологічна компетентність майбутніх викладачів мистецьких шків» як складного особистісного утворення, що поєднує знання, досвід та обізнаність у застосуванні методів наукового пізнання та перетворення дійсності задля ефективного й успішного здійснення науково-пошукової, дослідницько-проєктної, науково-методичної, організаційно-педагогічної, науково-творчої діяльності, опираючись на загальнонаукові теорії, концепції, принципи, підходи та закономірності. Розглянуто структуру та зміст навчальної дисципліни «Основи наукових досліджень» для студентів першого бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності 025 «Музичне мистецтво» освітньо-професійної програми «Сольний спів» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Зазначено, що навчальний курс спрямований на розвиток самостійного й критичного мислення в студентів, вдосконалення професійних і творчих якостей та здатності до здійснення інноваційної діяльності, реалізації науково-креативного потенціалу. Проаналізовано ефективність застосування електронного навчального курсу, створеного до дисципліни, як важливого інструменту організації та реалізації освітнього процесу в умовах змішаного навчання. З'ясовано, що ефективними засобами електронного навчального середовища є застосування мультимедійних матеріалів: відео-лекції, презентації тощо; створення інтерактивних матеріалів: онлайн-тестів, опитувальників, вікторин; створення форумів для обговорень; поширення доступу до інтернет-ресурсів, онлайн-бібліотек та баз даних.

Підсумовано, що використання електронного навчального курсу в умовах змішаного навчання у закладах вищої освіти спрямоване на підвищення якості навчально-методичного забезпечення освітнього процесу та стимулювання студентів до більш результативного засвоєння навчального матеріалу та активнішої комунікації з викладачем та одногрупниками. Подальшого дослідження потребують методи та прийоми формування методологічної компетентності майбутніх викладачів мистецьких шкіл, педагогічні умови їх впровадження.

Ключові слова: *професійна підготовка, методологічна компетентність, мистецька освіта, вища школа, майбутні викладачі мистецьких шкіл, змішане навчання, електронний навчальний курс.*

Olha PROTSYSHYNA,
orcid.org/0000-0002-9466-3395
Doctor of Philosophy,
Senior Lecturer at the Department of Academic and Pop Vocal
Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) o.protsyshyna@kubg.edu.ua

FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE ART SCHOOL TEACHERS USING E-COURSES

The article deals with the process of forming methodological competence as an important component of the professional training of future teachers of art schools. The research on the problem of forming methodological competence of university students is analyzed. The essence of the concept of «methodological competence of future art school teachers» as a complex personal formation that combines knowledge, experience and awareness in the application of methods of scientific knowledge and transformation of reality for the effective and successful implementation of scientific research, design, methodological, organizational, pedagogical, creative activities, based on general scientific theories, concepts, principles, approaches and regularities is defined. The structure and content of the discipline «Fundamentals of Scientific Research» for students of the first bachelor's degree of higher education in the specialty 025 «Musical Art» of the educational and professional program «Solo Singing» of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

It is noted that the training course is aimed at developing independent and critical thinking in students, improving professional and creative qualities and the ability to carry out innovative activities, realizing scientific and creative potential. The article analyzes the effectiveness of using an e-learning course created for the discipline as an important tool for organizing and implementing the educational process in a blended learning environment. It is found that effective means of the e-learning environment are the use of multimedia materials; video lectures, presentations, etc.; creation of interactive materials: online tests, questionnaires, quizzes; creation of discussion forums; access to online libraries and databases.

It is summarized that the use of an e-learning course in the context of blended learning in higher education institutions is aimed at improving the quality of educational and methodological support of the educational process and stimulating students to more effectively master the educational material and more actively communicate with the teacher and classmates. The methods and techniques of forming the methodological competence of future art school teachers and the pedagogical conditions for their implementation require further research.

Key words: *professional training, methodological competence, art education, higher school, future teachers of art schools, blended learning, e-courses.*

Постановка проблеми. У добу стрімкого розвитку цифрових технологій процес професійної підготовки майбутніх вчителів набуває нових форм та збагачується інноваційними методами реалізації освітньої діяльності. Проблема формування методологічної компетентності майбутніх викладачі мистецьких шкіл з використанням електронних навчальних курів є актуальною для сучасної мистецької освіти та потребує якісно нових рішень і ефективних шляхів подолання щоденних викликів, з якими стикають викладачі та адміністрація ЗВО. В результаті професійної підготовки майбутні викладачі мистецьких шкіл повинні вміти застосовувати критичне мислення для вирішення педагогічних завдань, здійснювати аналіз та оцінку сучасних тенденцій розвитку науки, освіти, мистецтва; інтегрувати актуальні науково-педагогічні та науково-творчі концепції й розробки для модернізації та вдосконалення освітнього процесу; адаптувати методологічні підходи, принципи та методи, опираючись на специфіку навчальної дисципліни, індивідуальних можливостей та потреб здобувачів, соціокультурних умов сьогодення; володіти здатністю до проєктування та реалізації навчальних програм, базуючись на інноваційному підході. Тому проблема формування методологічної компетентності майбутніх викладачів митецьких шкіл з використанням електронних навчальних курсів є актуальною.

Аналіз досліджень. У ході наукових розвідок з'ясовано, що науковцями досліджено теоретичні та практичні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема, майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти (О. Красовська, Н. Міськова, М. Стрілецька та інші), професійної підготовки майбутнього вчителя музики (В. Бриліна, Л. Василенко, О. Горбенко, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, Л. Ставинська, Т. Ткаченко та інші). До проблеми формування методологічної компетентності майбутнього вчителя зверталися українські й зарубіжні науковці (К. Артюшина, І. Козубцов, Н. Кугай, О. Лаврентьєва, Лі Ліцюань, М. Опачко, В. Руденко, В. Семиченко, О. Федій та інші) та досліджували сутність і структуру методологічної компетентності, ефективні форми, методи, прийоми формування у вищій школі та педагогічні умови їх впровадження. Проблема використання електронних навчальних курсів у закладах вищої освіти досліджувалася у контексті реалізації дистанційного та змішаного навчання (О. Буйницька, С. Василенко, В. Вембер, В. Вишнівський, Г. Гайдур, Е. Глазунова, М. Гніденко, Н. Морзе та інші).

Мета статті – визначити практичні аспекти формування методологічної компетентності майбутніх викладачів мистецьких шкіл із використанням ЕНК.

Виклад основного матеріалу. Методологічна компетентність та процес її формування стали предметом наукових досліджень ряду українських науковців, які тлумачать її як систему методологічних знань, вмінь та навичок, необхідних для ефективної наукової та професійної діяльності; як знання та досвід дослідницької діяльності; як загальнонаукова підготовка, що свідчить про певний освітній рівень, здобутий людиною. Лі Ліцюань підсумовуючи наукові пошуки визначає сутність методологічної компетентності майбутнього учителя музичного мистецтва як «системне, динамічне, особистісне утворення, що базується на системі методологічних концепцій у сфері музичної освіти» (Лі Ліцюань, 2018: 82). Поряд з методологічною компетентністю науковиця аналізує такі поняття, як: методологічна діяльність, методологічні знання й уміння, методологічна культура, та визначає наступні методологічні компетенції, засвоєння яких безпосередньо впливає на рівень сформованості методологічної компетентності: «мотиваційно-ціннісні, науково-концептуальні, інформаційно-аналітичні, дослідницько-інтерпретаційні, технологічно-творчі, рефлексивно-прогностичні компетенції» (Ліцюань, 2019: 122).

З огляду на власний науковий та практичний педагогічний досвід можемо стверджувати, що методична компетентність майбутніх викладачів мистецької школи – це складне особистісне утворення, що поєднує знання, досвід та обізнаність у застосуванні методів наукового пізнання та перетворення дійсності задля ефективного й успішного здійснення науково-пошукової, дослідницько-проєктної, науково-методичної, організаційно-педагогічної, науково-творчої діяльності викладача мистецької школи, опираючись на загальнонаукові теорії, концепції, принципи, підходи та закономірності. Таким чином структура методологічної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи включає такі компоненти: когнітивно-аксіологічний, мотиваційно-діяльнісний, творчо-інноваційний, рефлексивно-оцінний.

В межах професійної підготовки майбутніх викладачів мистецьких шкіл у вибіркову частину навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» освітньо-професійної програми 025.00.02 «Сольний спів» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка входить дисципліна «Основи наукових досліджень». Розробником робочої програми навчальної дисципліни та викладачем курсу Процишиною О. Ю. було визначено мету навчального курсу – «розширити професійні знання здобувачів вищої освіти з питань вокального мистецтва та вокальної педагогіки, сприяти реалізації науково-креативного потенціалу студентів, розвитку їх інформаційно-аналітичних, науково-пошукових здібностей і покращити рівень розвитку наукового мислення, сприяти професійній самореалізації та розширенню загального, наукового, мистецького світогляду здобувачів» (РПНД, 2024). Авторкою визначено ряд завдань, зокрема, сформувати інтерес до наукової діяльності та ціннісне ставлення до наукових досягнень цивілізації та власного наукового потенціалу; розширити знання в галузях мистецтвознавства та музичної педагогіки; сформувати вміння застосовувати методи наукового пізнання та навички наукового письма; розвинути здатність до генерування нових наукових ідей, їх презентації та реалізації.

Особливістю курсу «Основи наукових досліджень» є його спрямованість на індивідуальні запити бакалаврів щодо написання курсових робіт за обраною темою та проблематикою. Зміст групових занять спрямований на теоретико-практичну підготовку студентів з питань організації та проведення наукового дослідження, поглиблення теоретичних знань та вдосконалення практичних навичок визначення категоріального апарату дослідження, підбору джерельної бази наукової роботи, опрацювання виокремлених джерел, оформлення бібліографічних описів та посилань, вміння презентувати результати наукового дослідження. Навчальний курс націлений на розвиток самостійного й критичного мислення в студентів, вдосконалення професійних і творчих якостей та здатності до здійснення інноваційної діяльності, реалізації науково-креативного потенціалу. Вивчення дисциплін «Основи наукових досліджень» було організовано шляхом реалізації дистанційної форми навчання з використанням сервісу інтернет-зв'язку Google Meet для проведення лекцій, семінарських занять, модульних контрольних робіт.

Зміст занять логічно й послідовно вибудовано у наступний тематичний план: наука як соціокультурний феномен; види та етапи наукового дослідження; методологія наукових досліджень; методи наукового пізнання; категоріальний апарат наукового дослідження; організація творчої діяльності дослідника; накопичення, використання та оформлення джерельної бази; етика наукової діяльності; особливості написання та оформлення науково-дослідної роботи; підготовка тез наукової доповіді (РПНД, 2024).

Варто зазначити, що на семінарських заняттях з дисципліни «Основи наукових досліджень» студенти мали змогу попрацювати над вибором теми курсової роботи, опираючись на запропонований перелік тем та на власні інтереси в галузі мистецтвознавства та музичної педагогіки. Було опрацьовано наукометричні бази даних, репозиторії, електронні бібліотеки наукових установ, університетів тощо та здійснено пошук наукових статтей, дисертацій, монографій, періодичних видань за обраною темою. Здобувачі ознайомилися із правилами цитування в наукових роботах, оформлення посилань на використані джерела та створення бібліографічного опису. В подальшому студентам було надано інформацію щодо типової структури курсової роботи, особливостей проведення дослідження та викладу результатів наукової праці. Таким чином у студентів була можливість опанувати необхідні знання, вміння та навички, здобути компетенції та сформувати компетентності для організації, підготовки, проведення та презентації курсової роботи. Комплекс лекційних та семінарських занять був спрямований не лише на опанування студентами теоретичних основ методології наукового дослідження, а й на формування навичок застосування таких знань й умінь на практиці під час написання наукової роботи, що є важли-

вою формою реалізації їх науково-креативного потенціалу.

Не менш важливу роль в процесі формування методологічної компетентності майбутніх викладачів мистецької школи відіграло застосування електронного навчального курсу (ЕНК) до дисципліни «Основи наукових досліджень». Обґрунтовуючи ефективні способи використання ЕНК для підвищення цифрової компетентності майбутніх учителів О. Буйницька та С. Василенко зазначають, що стрімкий розвиток технологій розкриває нові можливості для їх використання в різних сферах життя людини, зокрема і в освітній діяльності, що дозволяє досягати нових цілей, шляхом впровадження сучасних цифрових засобів навчання. Дослідниці стверджують, що «реалії цифрового суспільства змушують заклади вищої освіти впроваджувати змішане навчання, тобто організувати в освітньому процесі такий системний підхід, в якому будуть поєднуватись очне (традиційне) і електронне навчання» (Буйницька, Василенко, 2019: 46).

Ми погоджуємося із науковцями, адже впровадження форми змішаного навчання розкриває нові можливості, як для здобувачів, так і для науково-педагогічних працівників, адміністрації закладу вищої освіти, проте водночас потребує нових дієвих інструментів реалізації самостійної роботи студентів та цілої системи інноваційних засобів дистанційного навчання. В Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка активно впроваджується в освітній процес онлайн платформа е-навчання, до якої входять електронні навчальні курси (Буйницька, Василенко, 2019). Ефективність використання ЕНК в процесі фахової підготовки майбутніх викладачів мистецьких шкіл характеризується наступними ознаками: індивідуалізація, диференціація, персоналізація, автоматизація та уніфікація, які підвищують ефективність освітнього процесу та сприяють більш якісному засвоєнню знань, формуванню компетентностей, розвитку вмінь і навичок студентів.

Аргументуючи значущість використання ЕНК в освітньому процесі ЗВО України В. Бобрицька і С. Процька визначають та обґрунтовують такі організаційно-педагогічні умови, а саме: урахування професійної зорієнтованості здобувачів; комплексність та персоніфікованість освітнього процесу; формування у студентів цифрової грамотності та набуття досвіду застосування ІКТ у навчальній діяльності. Науковці з'ясували, що в основі застосування ЕНК закладами вищої освіти України лежать системний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний підходи (Бобрицька, Процька, 2019).

Аналізуючи результативність використання електронного навчального курсу можемо стверджувати, що ефективними засобами такого електронного навчального середовища є застосування мультимедійних матеріалів (відео-лекції, презентації тощо), створення інтерактивних матеріалів (онлайн-тести, опитувальники, вікторини тощо), створення форумів для обговорень, опрацювання онлайн-бібліотек та баз даних.

Таким чином, використання електронного навчального курсу в умовах змішаного навчання у закладах вищої освіти є ефективним засобом підвищення якості навчально-методичного забезпечення освітнього процесу та стимулювання студентів до більш результативного засвоєння навчального матеріалу та більш активної комунікації з викладачем та одногрупниками. Інтеграція інноваційних інструментів і цифрових технологій сприяє створенню гнучкого та доступного освітнього середовища, що відповідає потребам сучасної освітньої системи.

Висновки. Отже, нами визначено практичні аспекти формування методологічної компетентності майбутніх викладачів мистецьких шкіл із використанням ЕНК, які передбачають впровадження сучасних, інноваційних методів і підходів до організації та реалізації освітнього процесу, створення оптимального освітнього середовища. Застосування ЕНК в освітньому процесі є важливим та дієвим інструментом, що спрямований на удосконалення й оптимізацію професійної підготовки майбутніх викладачів мистецьких шкіл. З'ясовано, що такий підхід до сучасної освіти потребує нового вектору розвитку, вдосконалення та адаптації навчально-методичного забезпечення, впровадження нових шляхів реалізації науково-креативного потенціалу студентів. Подальшого дослідження потребують методи та прийоми формування методологічної компетентності майбутніх викладачів мистецьких шкіл, педагогічні умови їх впровадження; дослідження процесу вдосконалення цифрової та методологічної компетентностей та їх взаємозв'язок у контексті професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буйницька О., Василенко С. Використання енк для підвищення цифрової компетентності майбутніх учителів. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* 2019. С. 44–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeeemu_2019_spetsvip._7

2. Бобрицька В., Процька С. Організаційно-педагогічні умови використання електронних навчальних курсів в освітньому процесі закладів вищої освіти України. *Вісник Національного авіаційного університету.* 2019. № 2(15). С. 9–18. URL: https://doi.org/10.18372/2411-264X.15.14394

3. Ліцюань Лі Методологічна компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва: теоретико-аналітичний аспект. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2019. № 19. С. 113–125. URL: https://doi.org/10.33989/2226-4051.2019.19.169777

4. Ліцюань Лі Формування методологічної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті акмеологічного підходу. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання.* 2018. № 2(12). С. 80–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmov_2018_2_9

5. Робочі програми навчальних дисциплін. *Реєстри Університету.* URL: https://rg.kubg.edu.ua/registry/rpnd/938

REFERENCES

1. Buinytska O., Vasylenko S. (2019). Vykorystannia enk dlia pidvyshchennia tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv. [The use of digital technology to improve the digital competence of future teachers] *Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu, 2(15), 9–18.* URL: https://doi.org/10.18372/2411-264X.15.14394 [in Ukrainian].

2. Bobrytska V., Protska S. (2019). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykorystannia elektronnykh navchalnykh kursiv v osvitnomu protsesi zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy. [Organizational and pedagogical conditions for the use of electronic training courses in the educational process of higher education institutions of Ukraine] *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, 2(15), 9–18.* URL: https://doi.org/10.18372/2411-264X.15.14394 [in Ukrainian].

3. Litsiuan Li (2019). Metodolohichna kompetentnist maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva: teoretyko-analitychnyi aspekt. [Methodological competence of the future music teacher: theoretical and analytical aspect] *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii, 19, 113–125.* URL: https://doi.org/10.33989/2226-4051.2019.19.169777 [in Ukrainian].

4. Litsiuan Li (2018). Formuvannia metodolohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v konteksti akmeolohichnoho pidkhodu. [Formation of methodological competence of future music teachers in the context of acmeological approach] *Aktualni pytannia mystetskoi osvity ta vykhovannia, 2(12), 80–88.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmov_2018_2_9 [in Ukrainian].

5. Robochi prohramy navchalnykh dystsyplin [Working programs of academic disciplines] *Reiestry Universytetu. https://rg.kubg.edu.ua/registry/rpnd/938* [in Ukrainian].

УДК 378:378.147.091.33-27.22]:811(043.3)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-38

Ірина П'ЯТИКОП,
orcid.org/0000-0002-3500-2001
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) iryna.piatykop@nure.ua

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРІВ В СИСТЕМІ ВИШОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються необхідні педагогічні умови підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності за допомогою іноземної мови, особливо у діяльності інженера. Знання іноземної мови є реальною необхідністю і обов'язковою умовою успішної професійної діяльності. Проаналізовано вітчизняні тазарубіжні джерела, нормативно-законодавчих акти, спеціальну літературу, що свідчить про наявність основ теоретичної бази з досліджуваної проблеми. Однак слід зазначити, що, незважаючи на наявність значної кількості проведених досліджень, констатується брак робіт, спрямованих на розробку педагогічних умов, що сприяють формуванню соціально значущих якостей для професійної діяльності студентів у процесі навчання іноземної мови. Розкрито характеристики структурних елементів. де розглядається категорія мети навчання іноземних мов як сукупність трьох взаємопов'язаних аспектів: прагматичного, педагогічного та когнітивного. Розглянуто етапи організації навчання іноземної мови студентів технічного ЗВО: Важливим аспектом у навчанні професійно-орієнтованої іноземної мови є читання спеціальної літератури, що дає змогу ознайомитися з публікаціями з певної тематики, з основними тенденціями та напрямами зарубіжних досліджень з тієї чи іншої професійної галузі. Визначено поняття «умова», як дидактична категорія, що відображає категорії навчально-виховного процесу. Основними одиницями формування вмінь і навичок у навчанні слугують завдання. Сукупність завдань містить в собі необхідні типи та види завдань і вправ, що враховують закономірності формування вмінь і навичок використання іноземної мови у професійній та пізнавальній діяльності. Виокремлено чотири групи завдань: пропедевтичні завдання, комунікативні завдання, продуктивні завдання та контрольно-навчальні завдання, Доведено, що головним у формуванні якостей особистості є діяльність, яка сприяє їхньому розвитку, а також пробуджає позитивне ставлення до формованих професійних якостей і має бути однією з пріоритетних цілей підвищення конкурентоспроможності майбутніх інженерів. Схарактеризовано, що найважливішим чинником ефективної підготовки майбутніх інженерів є дотримання певних організаційно-педагогічних умов. Ці чинники створюють сприятливі умови для обміну діяльністю, інформацією, досвідом, уміннями та навичками, результатами діяльності, що сприяє розвитку суспільства та особистості фахівця.

Ключові слова: *педагогічні умови, підготовка студентів, майбутня професійна діяльність інженера, іноземна мова, чинники ефективної підготовки.*

Iruna PYATIKOP,
orcid.org/0000-0002-3500-2001
Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
Kharkiv National University of Radio Electronics
(Kharkiv, Ukraine) iryna.piatykop@nure.ua

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF USING A FOREIGN LANGUAGE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF ENGINEERS IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

The article discusses the necessary pedagogical conditions for preparing students for future professional activities using a foreign language, especially in the field of engineering. Knowledge of a foreign language is a real necessity and a prerequisite for successful professional activity. The article analyses the domestic and foreign sources, regulatory and legislative acts and special literature which indicates the existence of the foundations of the theoretical framework on the study problem, However, it should be noted that, despite the existence of a significant number of studies, there is a lack of works aimed at the developing pedagogical conditions that contribute to the formation of socially significant qualities for students' professional activity in the process of learning a foreign language. It is revealed the characteristics of the structural elements. The article considers the category of the purpose of foreign language teaching as a set of three interrelated aspects: pragmatic, pedagogical and cognitive. The stages of organising foreign language teaching for students of a technical university are considered. The important aspect in teaching a professionally oriented foreign language is reading specialised literature which allows you to get acquainted with publications on a particular topic

with the main trends and directions of foreign research in a particular professional field. The concept of 'condition is defined as a didactic category that reflects the categories of the educational process. The main units of formation of skills and abilities in teaching are the tasks. The set of tasks includes the necessary types and kinds of tasks and exercises that take into account the patterns of formation of skills and abilities to use a foreign language in professional and cognitive activities. Four groups of tasks are distinguished: propedeutic tasks, communicative tasks, productive tasks and control and educational tasks, It is proved that the main thing in the formation of personality qualities is the activity that promotes their development, as well as awakens a positive attitude to the formed professional qualities and should be one of the priority goals of improving the competitiveness of future engineers. It is characterised that the most important factor in the effective training of future engineers is compliance with the certain organisational and pedagogical conditions. These factors create favourable conditions for the These factors create favourable conditions for the exchange of activities, information, experience, skills and abilities, results of activities, which contributes to the development of society and the personality of a specialist.

Key words: *pedagogical conditions, student training, future professional activity of an engineer, foreign language, factors of effective training.*

Постановка проблеми. Сьогодні, коли роль міжособистісної комунікації, зокрема міжнаціональної, зростає з кожним днем, знання іноземної мови стає не розкішшю, а нормою; запорукою успішного розвитку суспільства. Крім того, іноземна мова виконує значну роль у формуванні особистісних якостей людини (адже за її допомогою стає можливим отримати безпосередній доступ до культурної спадщини іншої країни), у підвищенні рівня освіти. Не дивно, що останнім часом у нашій країні істотно підвищився інтерес до іншомовної освіти, відкриваються все більше курсів, головним чином, націлених на підвищення рівня володіння англійською мовою та розвитку комунікативної компетенції. Особи, які закінчили заклади вищої освіти, як мінімум, повинні досягти порогового рівня володіння іноземною мовою. Чому це не відбувається? Можна перелічити досить багато чинників, які могли б бути причиною такої ситуації, але в умовах сучасних стандартів, коли на перший план виноситься самоосвітній потенціал особистості (коли викдадач виступає в ролі «диригента», який вказує студентам напрямок, шлях, який вони, за допомогою викладача, мають самостійно опановивати). Вимога сучасного часу – впевнене знання іноземної мови. Суспільству необхідні фахівці, які володіють іноземною мовою не тільки з погляду лінгвістики, а й мають компетенції іншомовного професійного спілкування в лінгвістики, а й володіють компетенціями іншомовного професійного спілкування в різних галузях науки, бізнесу, техніки. Потрібно постійно підвищувати якість підготовки студентів при навчанні іноземної мови з метою встановлення і розширення контактів із зарубіжними фахівцями, можливості участі в міжнародних конференціях, симпозіумах і конкурсах.

Застосування сучасних навчальних технік і технологій сприяє підвищенню у студентів інтересу як до процесу навчання, так і до історії, культури, традицій і звичаїв країни мови, що вивчається. У зв'язку з цим, актуальною є зміна традиційної мовної підготовки в технічному закладі вищої освіти в бік збільшення уваги до оволодіння професійною термінологією в різних галузях науки та техніки. Для цього доцільно активно застосувати різноманітні методи і прийоми роботи зі студентами, як індивідуальні, так і групові або колективні. Заняття повинні бути яскравими, насиченими, інтересними для студентів, вони повинні торкатися інтересних для них тем та викликати у них бажання взяти участь в обговоренні або інших видах роботи.

Велику роль у формуванні високої мотивації студентів, щодо вивчення іноземної мови. відіграє особистість викладача та ефективність його роботи в напрямку оптимізації та модернізації навчального процесу, підвищення його атрактивності та актуальності (Gilakjani; Leong; 2012).

Використання викладачами форм і методів навчання здатні забезпечити формування необхідних професійно важливих, соціально значущих для професійної діяльності якостей, професійних умінь і навичок майбутнього фахівця. У зв'язку з цим. спостерігається тенденція посилення уваги до питань мовної освіти, переосмислення цілей, змісту, принципів, засобів і методів навчання іноземної мови; актуалізується пошук нових моделей і технологій навчання, що сприяють найповнішій реалізації можливостей дисципліни «Іноземна мова» у професійній підготовці студентів. Таким чином, у діяльності інженера. як ніколи раніше, зростає роль іншомовної професійної комунікації. Знання іноземної мови є реальною необхідністю і обов'язковою умовою успішної професійної діяльності. Мовна підготовка спрямована на адаптацію фахівців до швидко мінливих умов функціонування сучасного ринку, на формування здібностей до встановлення контактів з представниками зарубіжних фірм, носіями іноземної мови та іншої культури» (Єфімова; 2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, Аналіз літератури та педагогічного досвіду пока-

зує, що зростає потреба суспільства у спеціальному професійному перекладі в різних галузях науки і техніки. що в свою чергу призводить до необхідності зміни навчальних програм, введення додаткових дисциплін, які відповідають сучасним потребам суспільства. Таким чином, професійно-орієнтований підхід до вивчення іноземної мови в технічному закладі вищої освіти є важливим чинником формування особистості фахівця. Розглядаючи аспекти цієї проблеми; виокремлено невирішені раніше частини загальної проблеми. Низка дослідників розглядають навчальну дисципліну «Іноземна мова» з різних позицій: формування особистості в процесі навчання та вивчення іноземної мови (Н. Бабкова. Н. Петрушова, А.В. Ермалович, О.А. Иващенко. Н.Д. Трофаїла, О.В. Бойко, С.В. Будак. Т.В. Зубенко, В.М. Чайка та інші), навчання іноземної мови як професійно-орієнтованому засобу спілкування (В.В. Почуєва, М. Горюнова. О.Ю. Корж, О.М. Кохан, К. Перепелиця. Ю.Ю. Пришупа. Т.І. Яремко та ін.). Інші вчені звертаються до проблем формування професійної іншомовної компетентності (Н.М. Гринієва, Ю.В. Задунайська, О.В. Ковтун, С.В. Макухіна, Ю.М. Щербина, Ю.І. Сердюк та інші). Однак слід зазначити, що, незважаючи на наявність значної кількості проведених досліджень, констатується брак робіт, спрямованих на розробку педагогічних технологій, форм, методів. педагогічних умов, що сприяють формуванню соціально значущих якостей для професійної діяльності студентів технічних закладів вищої освіти у процесі навчання іноземної мови. Як показує практика, наявні форми, методи, технології навчання іноземної мови студентів у технічних закладів свідчить про недостатню якість навчання іноземної мови. використання його можливостей для професійної підготовки студентів – майбутніх інженерів та формування соціально-значущих якостей для професійної діяльності.

Мета статті. Такий підхід до навчання іноземної мови дає нам змогу сформулювати мету цієї статті; педагогічні умови використання іноземної мови в професійній діяльності інженерів у системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне осмислення проблеми викладання іноземної мови в технічному закладі вищої освіти вказує на необхідність впровадження нових методів навчання під час іншомовної підготовки фахівців. Розв'язати та проаналізувати проблеми, що виникли, допомагають методологія вивчення суперечностей викладання іноземних мов. Сьогодні необхідні нові програми та курси навчання, нові підходи.

Вивчення іноземної мови розпочинається на першому курсі відповідно до затверджених стандартів вищої освіти (Наказ № 842 від 13.06.2024 «Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти»). Навчальний процес з дисципліни «Іноземна мова» розпочинається з проведення вхідного тестування. Аналіз результатів тестування дає змогу розподілити студентів за групами відповідного рівня. За результатами нашого дослідження та вхідного тестування. досить високим рівнем іншомовної підготовки в технічному ЗВО мають тільки 38% студентів першого курсу, інша частина студентів перебуває на рівні елементарного володіння іноземною мовою. Виявлено низький рівень готовності до професійної комунікації у майбутніх інженерів до іншомовного спілкування у професійній діяльності, наслідком чого є недостатня мотивація тих, хто навчається, до вивчення іноземної мови загалом, професійно орієнтованої іноземної мови зокрема.

Для реалізації поставленої мети в навчальному процесі. викладачам необхідно скоригувати мету, завдання, зміст навчання іноземної мови, зробити їх особистісно значущими для студентів, використовувати активні, інтерактивні методи навчання, сучасні технічні засоби навчання: аудіо- та відеоапаратуру, що дає можливість підвищити ефективність аудиторних та індивідуальних занять, сформувати соціально-значущі якості для професійної діяльності у студентів-майбутніх інженерів. Вирішення цього завдання змушує нас звернутися до характеристики структурних елементів процесу навчання іноземної мови, оскільки ми вважаємо за доцільне підкреслити їхній вплив на формування соціально-значущих якостей для професійної діяльності інженера.

Аналіз навчання іноземної мови як педагогічного процесу необхідно розпочати з характеристики цілей навчання іноземної мови та вивчення іноземної мови, де розглядається категорія мети навчання іноземних мов як сукупність трьох взаємопов'язаних аспектів: «прагматичного, педагогічного та когнітивного», і підкреслюють, що наразі мету навчання іноземних мов слід розуміти як формування особистості студента, який навчається, здатної та такої, що бажає брати участь у спілкуванні (опосередкованому і неопосередкованому) на міжкультурному рівні» (Сідун; Полонська; 2018). Йдеться про становлення у студента рис вторинної мовної особистості, а саме: розкутість, творчість, самостійність, здатність будувати взаєморозуміння і взаємодію з партнерами по спілкуванню, долучатися до світових процесів розвитку цивілізації, самовдосконалюватися і вдо-

сконалювати людське суспільство. Спілкування фахівців іноземною мовою є формою суспільної комунікативної діяльності. Таке спілкування має свою специфіку. Іншомовна комунікація в процесі професійної підготовки включає розуміння і сприйняття один одного, обмін інформацією, передачу нових знань, визначення цілей, узгодження дій (Удалова; 2020; 327).

У процесі професійної комунікативної діяльності студенти встановлюють міжособистісні зв'язки та руйнують бар'єри спілкування. Діяльність – це активна взаємодія людини із середовищем, у процесі якої досягаються свідомо поставлені цілі. Професійна комунікація виступає як процес взаємозв'язку, взаємодії суспільних суб'єктів. У процесі професійної комунікації відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом,уміннями та навичками, результатами діяльності. Професійна комунікація – одна з найважливіших умов розвитку суспільства й особистості фахівця (Колбіна; 2012).

Розглянемо етапи організації навчання іноземної мови студентів технічного ЗВО:

І етап – мотивування студентів до початку комунікативної діяльності, налаштування на комунікативну поведінку;

ІІ етап – постановка мети та ознайомлення з нею, формування мети вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови;

ІІІ етап – перевірка знань, умінь, навичок, обов'язкових для організації комунікації в професійній галузі залежно від спеціалізації студента;

ІV етап – організація комунікативної діяльності: практичні заняття, закордонне стажування, прослуховування автентичних матеріалів, перегляд відео роликів іноземною мовою, зустрічі з іноземними фахівцями;

V етап – організація перекладацької діяльності з метою застосування та закріплення знань, умінь і навичок, набутих під час комунікативної діяльності;

VІ етап – перевірка виконання та оцінювання результатів професійно-орієнтованої комунікації.

Розглянута нами структура відноситься до процесу організації та навчання професійно-орієнтованої іноземної мови в технічному закладі. Цілий напрям досліджень відомих педагогів і психологів присвячено вивченню проблеми комунікації. У зв'язку з цим, комунікативну діяльність можна розглядати як розвиток окремої предметної дії, у якій виокремлюються свої цілі та завдання, свій предмет і продукт, свої операції та орієнтування. Предмет нашого дослідження – підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності за допомогою професійно-орієнтованої іноземної мови. Потреба суспільства у фахівцях, готових працювати в нових інформаційних умовах, зумовлює необхідність підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, вироблення професійної комунікативної компетентності. Виокремлено найважливіші компоненти формування професійної комунікативної компетентності студентів: мотиваційно-організаційний, професійно-орієнтований, результативний. Важливим аспектом у навчанні професійно-орієнтованої іноземної мови є читання спеціальної літератури, що дає змогу ознайомитися з публікаціями з певної тематики, з основними тенденціями та напрямами зарубіжних досліджень з тієї чи іншої професійної галузі (Буданова; 2019).

Також вважаємо, що необхідно визначити та виокремити комплекс педагогічних умов для підготовки студентів до іншомовної професійної діяльності. У педагогіці. поняття «умова» визначено, як дидактичні категорії, що відображають категорії навчально-виховного процесу. Сукупність чинників, що сприяють формуванню готовності студентів до професійної діяльності за допомогою професійно-орієнтованої комунікації іноземною мовою, ми визначаємо як ефективні педагогічні умови, такі як створення предметно-орієнтованого навчального середовища, використання професійно-орієнтованого підходу до навчання студентів у технічному закладі, розробка методики навчання при використанні професійно-орієнтованого підходу, розвиток професійно значущих мотивів, спрямованих на майбутню професійну діяльність студентів. Дотримання таких умов під час підготовки з іноземної мови студентів сприяє формуванню готовності до майбутньої іншомовної професійної діяльності: спрямованість професійної літератури та навчальних матеріалів на комунікацію; обговорення проблем майбутньої професійної діяльності студентів; організація активної комунікації іноземною мовою; створення та моделювання спілкування майбутніх фахівців між собою іноземною мовою; науково-дослідницька робота студентів з проблем майбутньої професійної діяльності.Навчально-виховний процес підготовки студентів до професійної діяльності за допомогою дисципліни «Іноземна мова» можна звести до таких тез: отримання та обробка професійно-значущої інформації; стимулювання студента до навчальної діяльності; формування мотивуючого середовища; самоосвіта і самовиховання; висока вимогливість і контроль; формування морально-етичних норм професійної поведінки. Таким чином, формування готовності

студентів технічних ЗВО до іншомовної професійної діяльності потребує створення цілої низки педагогічних умов, до яких слід віднести: створення єдиного професійно-орієнтованого поля і предметних комплексів на його основі; всебічний розвиток особистості студента; формування мотивів і чинників, що визначають успішність у навчанні; орієнтація на мотив вивчення іноземної мови, спрямованих на досягнення цілей у професійній підготовці; професійно-орієнтований підхід, як ефективний засіб взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх компонентів (Герасимчук; 2018; 257). Викладання іноземної мови має великі виховні можливості. Це організаційний, предметний, соціальний і комунікативний аспекти, під час яких вирішується багато професійних завдань.

Основними одиницями формування вмінь і навичок у навчанні слугують завдання. Сукупність завдань має містити в собі необхідні типи та види завдань і вправ, що враховують закономірності формування вмінь і навичок використання іноземної мови у професійній та пізнавальній діяльності. Виконання в певній послідовності та певній кількості таких завдань забезпечить максимально високий рівень готовності до використання іноземної мови у професійній діяльності в заданих умовах.

У системі завдань виокремлено чотири групи:

– пропедевтичні завдання, спрямовані на формування лексико-граматичних навичок читання та сприйняття професійно значущої інформації. У свою чергу, ці завдання поділяються на три типи: лексичні, граматичні та композиційні;

– комунікативні завдання, спрямовані на формування навичок професійного спілкування, умінь знаходити й отримувати потрібну інформацію з іншомовних джерел. До цієї групи входять завдання на засвоєння змісту загально-професійних понять; завдання, що сприяють системному засвоєнню окремих видів професійних знань; завдання на виконання приписів тощо.

– продуктивні завдання, спрямовані на формування вмінь знаходження джерел необхідної інформації, віднесення одержуваної інформації до конкретної предметної дійсності, перенесення отриманих знань у навчально-дослідницьку та професійну діяльність.

– контрольно-навчальні завдання, спрямовані на оцінювання витягнутої інформації, оцінювання рівня підготовки та корекцію навчальної діяльності.

Формування готовності майбутніх інженерів до використання іноземної мови у професійній діяльності пов'язане не тільки з оволодінням професійно орієнтованою іноземною мовою та засвоєнням професійно-значущих знань, а й із розвитком професійної майстерності. формуванням найважливіших професійно-особистісних якостей: цілеспрямованості, самостійності, ініціативності, організованості, наполегливості, послідовності, творчої активності та професійної моральності. Тому формування готовності до використання іноземної мови у професійній діяльності включає професійно-особистісний компонент (Ковальчук; 2012). Під час вивчення іноземної мови необхідне формування таких якостей, як потреба в набутті нових професійно значущих знань і способів діяльності, здатність зосередитися на поставленій меті; завзятість у доведенні справи до кінця, прагнення до професійного вдосконалення, прагнення до пошуку нешаблонних шляхів вирішення професійних завдань тощо. Головним у формуванні якостей особистості є діяльність, що сприяє їхньому розвитку. Але перше, що необхідно, – це пробудити позитивне ставлення до формованих професійних якостей, підвести до усвідомлення їхньої цінності. Особливу роль у формуванні готовності майбутніх інженерів до використання іноземної мови у професійній діяльності відіграють не тільки здібності, знання, уміння та навички, а й уміння оцінити свій рівень володіння мовою, зрозуміти причину труднощів у її засвоєнні та побачити перспективи подальшого розвитку. Цю функцію в навчанні виконує рефлексивно-результативний компонент. Цей компонент передбачає усвідомлення суб'єктом структури своєї діяльності, здатність до рефлексії та саморозвитку, пізнання себе та іншого, вироблення адекватної самооцінки своєї діяльності (Камінська; 2024; 16).

Найважливішим чинником ефективної підготовки майбутніх інженерів до використання іноземної мови у професійній діяльності є дотримання певних організаційно-педагогічних умов. Ці чинники створюють сприятливі умови для обміну діяльністю, інформацією, досвідом, уміннями та навичками, результатами діяльності, що сприяє розвитку суспільства та особистості фахівця. Аналіз стану проблеми педагогічних умов у теоретичних джерелах, а також проведення дослідно-експериментальної роботи дали змогу визначити найважливіші організаційно-педагогічні умови формування готовності до використання іноземної мови у професійній діяльності майбутніми інженерами. Насамперед необхідно, щоб у системі вузівської підготовки. одним із пріоритетних напрямів було підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців, які вміють

використовувати знання іноземної мови у професійному самовдосконаленні та умінні налагоджувати контакти з партнерами, незалежно від їхньої мовної приналежності. Тому перша умова полягає в тому, що формування готовності студентів до використання іноземної мови в професійній діяльності має бути однією з пріоритетних цілей підвищення конкурентоспроможності майбутніх інженерів. Важливий вплив на успішність формування розглянутої готовності впливає залучення механізмів внутрішньої мотивації, пов'язаних із професійними інтересами студентів, у переважній більшості орієнтованих на обрану професію. Це дає змогу включити вивчення мови в професійну мотивацію майбутніх інженерів. Тому наступною умовою при формуванні даної готовності буде необхідність орієнтуватися на професійні інтереси студентів, Професійні знання тільки тоді матимуть цінність і особистісну значущість для студента, коли вони знаходитимуть практичне застосування в навчальній та професійній діяльності. Це вимагає включення в освітній процес завдань для виробничої практики, тематики рефератів, курсових і дипломних проектів, що враховують знання, отримані із зарубіжних джерел. Тому важливою умовою формування готовності майбутніх інженерів до використання іноземної мови у професійній діяльності є створення ситуацій, що стимулюють використання професійно значущої інформації з іноземних джерел у навчальній та дослідницькій діяльності. Однією з найважливіших умов професійного становлення майбутніх інженерів в формуванні у них потреби та вміння використовувати інформацію з іноземних джерел у професійній діяльності є отримання актуальних і значущих відомостей, що відповідають сучасному рівню розвитку техніки та виробництва. Тому обов'язковою умовою при формуванні готовності майбутніх фахівців до використання іноземної мови у професійній діяльності є використання сучасних іншомовних професійно значущих текстів.

Висновок. Формування готовності до використання іноземної мови у професійній діяльності майбутніх інженерів зорієнтоване на формування ставлення до іноземної мови як значущої професійної цінності, прагнення удосконалювати й застосовувати її в професійному вдосконаленні, знань граматики та професійно значущої лексики іноземної мови, знань про країни досліджуваної мови, їхню економіку, науку промисловість, володіння засобами вербальної й невербальної комунікації іноземною мовою, вміння розуміти письмову та усну професійно значущу інформацію з різних джерел, уміння творчо користуватися інформацією, отриманою з іноземних джерел, упевненості у своїх можливостях, високого рівня прагнень, адекватної самооцінки. Процес навчання іноземної мови в технічному закладі вищої освіти має бути підпорядкований досягненню комплексної інтегративної мети, а саме, формуванню готовності використовувати іноземну мову в професійній діяльності, що забезпечує реальний практичний результат навчання, – оволодіння здатністю й умінням витягати необхідну професійно значущу інформацію з іншомовних джерел, застосовувати цю інформацію на практиці для розв'язання професійно-виробничих завдань, спілкуватися іноземною мовою у визначених межах професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буданова Л. Г., Внукова К. В., Семенова Л. В., Чемоданова М. Ф. Англійська мова. Розвиток навичок читання, розуміння та перекладу наукових текстів за фахом: Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти та викладачів. Харків: НФаУ, 2019. 35 с

2. Герасимчук Т. В. Педагогічні умови формування професійної іншомовної компетентності майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі за допомогою інформаційних технологій. Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки 2018 р., Випуск 4, С. 238–265.

3. Єфімова О. М. Формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів : автореф. Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Київ : Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова, 2014. 23 с.

4. Камінська, С. В. Додаткові освітні ресурси : роль рефлексивного компонента в розвитку професійної іншомовної комунікації фахівця. Педагогічні науки: зб. наук. праць / гол. ред. Л. А. Пермінова. Івано-Франківськ : ХДУ, 2024. Вип. 106. – С. 13–20.

5. Ковальчук І. В. Іншомовне спілкування та розвиток іншомовної комунікативної культури особистості. Проблеми сучасної психології. 2012. Вип. 15. С. 275–285.

6. Колбіна Т.В. Формування у студентів досвіду міжкультурної комунікації. – Х. ВД «ІНЖЕК», 2012. 168 с.

7. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти : монографія. відп. за вип. М.М. Сідун, Т.К. Полонська. Мукачево МДУ, 2018. 342 ст.

8. Наказ Міністерства Освіти і Науки України м. Київ від 13 червня2024 року № 842 Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-standartiv-vyshchoi-osvity

9. Удалова О. Формування комунікативних умінь студентів у процесі професійної підготовки. Нові технології навчання: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Київ, 2020. Вип. 94. С. 326–331.

REFERENCES

1. Budanova L. H., Vnukova K. V., Semenova L. V., Chemodanova M. F. Anhliiskamova (2019). Rozvytok navychok chytannia, rozuminnia ta perekladu naukovykh tekstiv za fakhomx. [Development of skills in reading, understanding and translation of scientific texts in the speciality] Metodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity ta vykladachiv. Methodological recommendations for higher education students and teachers. Kharkiv: NFaU. S. 35. [in Ukrainian]

2. Herasymchuk T. V. (2018) Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi inshomovnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv avtomobilno-dorozhnoi haluzi za dopomohoiu informatsiinykh tekhnolohii. [Pedagogical conditions for the formation of professional foreign language competence of future specialists in the road industry using information technology] Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriia: Pedahohichni nauky. Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Pedagogical sciences. Vypusk 4, S. 238–265. [in Ukrainian]

3. Yefimova O. M. (2014) Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti kursantiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv [Formation of foreign language communicative competence of cadets of higher military educational institution]: (Abstract of PhD thesis) 13.00.04. Kyiv; Nats. ped. un-t imeni M.P. Drahomanova, S. 23. [in Ukrainian]

4. Kaminska, S. V.(2024) Dodatkovi osvitni resursy : rol refleksyvnoho komponenta v rozvytku profesiinoi inshomovnoi komunikatsii fakhivtsia. [Additional educational resources: the role of a reflective component in the development of professional foreign language communication of a specialist] Pedahohichni nauky: zb. nauk. prats Pedagogical sciences: a series of scientific papers. hol. red. L. A. Perminova. Ivano-Frankivsk : KhDU,.. Vyp. 106. S. 13–20. [in Ukrainian]

5. Kovalchuk I. V. (2012) Inshomovne spilkuvannia ta rozvytok inshomovnoi komunikatyvnoi kultury osobystosti. [Foreign language communication and development of foreign language communicative culture of the individual]. Problemy suchasnoi psykholohii. Problems of modern psychology. Vyp. 15. S. 275–285. [in Ukrainian]

6. Kolbina T.V. (2012) Formuvannia u studentiv dosvidu mizhkulturnoi komunikatsii. [Formation of students' experience of intercultural communication] Kh. VD «INZhEK», S. 168. [in Ukrainian]

7. (2018) Linhvodydaktychni zasady navchannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi pedahohichnoi ta zahalnoi serednoi osvity [Linguodidactic bases of teaching foreign languages in institutions of higher pedagogical and general secondary education]: monohrafiia. vidp. za vyp. M.M. Sidun, T.K. Polonska. Mukachevo MDU.S.342 [in Ukrainian]

8. (2024) Nakaz Ministerstva Osvity i Nauky Ukrainy m. Kyiv vid 13 chervnia2024 roku № 842 Pro vnesennia zmin do deiakykh standartiv vyshchoi osvity [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 13 June 2024, No. 842 On Amendments to Certain Standards of Higher Education https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-standartiv-vyshchoi-osvity [in Ukrainian]

9. Udalova O. Formuvannia komunikatyvnykh umin studentiv u protsesi profesiinoi pidhotovky. [Formation of students' communicative skills in the process of professional training] a series of scientific papers .SSI 'Institute of Modernisation of Education Content. Novi tekhnolohii navchannia: zbirnyk naukovykh prats. DNU «Instytut modernizatsii zmistu osvity». Kyiv, 2020. Vyp. 94. S. 326–331.

10. Gilakjani A.P, Leong L.M, Sabouri N.B.(2012) A Study on the Role of Motivation in Foreign Language Learning and Teaching. Modern Education and Computer Science. № 7. P. 9–15.

УДК 373.5.016:004]:795
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-39

Яна РАДЧУК,
orcid.org/0009-0002-1728-2692
вчитель інформатики
Запорізької гімназії № 103 Запорізької міської ради
(Запоріжжя, Україна) kab121inf@gmail.com

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ІНОРМАТИКИ, ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Питання використання та застосування ігрових технологій на уроках інформатики є важливим та актуальним сьогодні. В умовах домінування технологій дистанційної освіти спостерігаємо процес розширення та актуалізації ігрових методів на уроках інформатики. Важливим є використання ігрових технологій також іншими вчителями-предметниками. Ігрові технології на уроках інформатики є потужним інструментом для зацікавлення учнів, покращення розуміння складних концепцій і розвитку ключових компетенцій. Вони сприяють створенню інтерактивного, захопливого навчального середовища, що мотивує учнів до активного навчання.

У статті схарактеризовано сучасні тренди гейміфікації освітнього процесу, зокрема на уроках інформатики, та розкрито її значення в контексті формування нових підходів до навчання. Розглянуто ігрові технології, на уроках інформатики, як один із ефективних методів активізації пізнавальної діяльності учнів, що сприяє підвищенню їхньої мотивації, розвитку критичного мислення, творчості та навичок роботи в команді. Описано поняття гейміфікації у контексті освіти, її переваги та ключові особливості. Надано класифікацію комп'ютерних ігор освітнього призначення, зокрема їх активного використання на уроках інформатики.

Окрему увагу приділено аналізу впливу ігрових технологій на успішність учнів і розвиток їхніх ключових компетентностей відповідно до різних вікових груп. Зокрема, відзначено, що гейміфікація освітнього процесу дозволяє адаптувати навчання до індивідуальних потреб учнів і робить навчальний матеріал більш доступним та цікавим. Наголошено, що інтеграція ігрових технологій у навчальний процес, зокрема на уроках інформатики, є перспективним напрямом розвитку освіти, який відповідає викликам сучасного інформаційного суспільства та сприяє формуванню ключових компетентностей учнів.

Ключові слова: *ігрові технології, інформатика, гейміфікація освіти, навчальні ігри, комп'ютерні технології.*

Yana RADCHUK,
orcid.org/0009-0002-1728-2692
Teacher of Computer Science
Zaporizhzhia Gymnasium № 103 of Zaporizhzhia City Council
(Zaporizhzhia, Ukraine) kab121inf@gmail.com

GAME TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS: THEIR USE AND APPLICATION

The issue of using and applying game technologies in computer science lessons is important and relevant today. In the context of the dominance of distance education technologies, we observe the process of expanding and updating game methods in computer science lessons. It is also important for other subject teachers to use game technologies. Game technologies in computer science lessons are a powerful tool for engaging students, improving their understanding of complex concepts and developing key competencies. They help to create an interactive, engaging learning environment that motivates students to learn actively.

The article describes the current trends in gamification of the educational process, in particular in computer science lessons, and reveals its importance in the context of developing new approaches to learning. Game technologies in computer science lessons are considered as one of the effective methods of activating students' cognitive activity, which helps to increase their motivation, develop critical thinking, creativity and teamwork skills. The concept of gamification in the context of education, its advantages and key features are described. The classification of computer games for educational purposes, in particular, their active use in computer science lessons, is provided.

Particular attention is paid to the analysis of the impact of gaming technologies on students' performance and the development of their key competencies in accordance with different age groups. In particular, it is noted that the gamification of the educational process allows to adapt learning to the individual needs of students and makes the educational material more accessible and interesting. It is emphasised that the integration of gaming technologies into the educational process, in particular in computer science lessons, is a promising area of education development that meets the challenges of the modern information society and contributes to the formation of key competencies of students.

Key words: *game technologies, computer science, gamification of education, educational games, computer technologies.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Модернізація освітнього процесу в Україні є важливим етапом у побудові системи, що відповідає викликам сучасного світу. Реформа Нової української школи (НУШ) ставить перед собою мету створити інноваційне середовище для учнів, де вони зможуть розвивати ключові компетентності, критичне мислення, креативність і здатність до співпраці. Усе це спрямовано на те, щоб учні Нової української школи могли легко адаптуватися до реалій сучасного світу, бути конкурентоспроможними та впевненими в собі. Таким чином, активне використання ігрових технологій на уроках інформатики дозволяє урізноманітнити навчальний процес та часто є головним елементом опрацювання навчального матеріалу. Саме ігрові технології дозволяють випрацювати та вдосконалити практичні навички. Крім того, так звана, гейміфікація уроків інформатики робить процес навчання більш цікавим і мотивуючим для учнів. У вирішенні ігрових завдань учні застосовують логіку, аналіз і творчість, розвивають вміння критично мислити. Багато ігор передбачають співпрацю між самими учнями; учнями та вчителем, що розвиває навички спілкування і роботи в команді; сприяє формуванню атмосфери довіри та взаємопідтримки, де вчитель виступає у ролі товариша, ментора, фасилітатора. Практичні ігрові завдання допомагають краще засвоїти теоретичний матеріал. Під час застосування ігрових технологій на уроках історії простежується розвиток навичок програмування.

Ігрові технології є не лише засобом зацікавлення, але й важливим інструментом для формування ключових навичок учнів: розвитку критичного, логічного, нестандартного мислення; роботі у команді; завдяки створенню ігор чи проектів учні можуть проявити свою фантазію; формування вміння знаходити легкі рішення в складних ситуаціях та вирішувати задачі. Ігрові технології, особливо в групових завданнях, сприяють соціалізації учнів, формуванню навичок комунікації та вміння досягати спільних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання ігрових технологій або ж процес гейміфікації навчання є цікавим та актуальним питанням, проте малодослідженим. Зокрема, питання гри досліджували філософи: Платон і Арістотель розглядали гру як природний спосіб пізнання світу; Г. Гегель і Ф. Шиллер наголошували на її творчому потенціалі; Г. Спенсер акцентував увагу на розвитку через гру природних здібностей людини (Кириленко, 2023: 45). Питання ігрової діяльності у педагогіці досліджували наступні автори: Е. Угур та М. Й. Озден (Угур, Озден, 2021: 111); Р. Горохова, П. Нікітін (Горохова, Нікітін 2012: 395); О. Васько (Васько, 2019: 29) і т.п.

Питання так званої гейміфікації у навчальному процесі, зокрема на уроках інформатики почали досліджувати, починаючи з XXI століття. Саме в цей час ігри стали потужним інструментом в освітньому процесі, сприяючи кращому засвоєнню знань, розвитку навичок і підвищенню мотивації. В сучасній педагогіці такі підходи мають кілька назв: ігрові технології, гейміфікація та ігрофікація. Зокрема, ці складові аналізувати та досліджували науковці: С. Чурок та В. Шамоня (Чурок, Шамоня, 2022: 67); І. Атталі (Атталі, 2015: 58); В. Кириленко, Н. Кириленко, А. Крижановський (Кириленко, Кириленко, Крижановський, 2023: 51); Ю. Олійник (Олійник, 2015: 476) та інші.

Мета статті полягає у розкритті питання використання та застосування ігрових технологій на уроках інформатики.

Виклад основного матеріалу. Сучасна освіта стрімко адаптується до змін у цифровому світі. Це сприяє відкриттю нових можливостей для навчання, зокрема завдяки використанню штучного інтелекту (ШІ) та комп'ютерних ігор. Ці інновації дозволяють зробити навчальний процес більш інтерактивним, персоналізованим і ефективним, відповідаючи на потреби сучасного покоління.

Таким чином, на уроках інформатики, завдяки сучасним технологіям з'явилися нові можливості для урізноманітнення навчального процесу. Комп'ютерні ігри на основі ШІ є потужним інструментом для формування навичок у XXI столітті. Наприклад, ігри на зразок Minecraft: Education Edition дозволяють учням створювати унікальні світи, застосовувати логіку й експериментувати. Це сприяє у тому числі командній роботі; заохоченню до співпраці, де учасники виконують місії разом, розвиваючи комунікацію й лідерські якості. Minecraft: Education Edition є спеціалізованою освітня версія популярної гри Minecraft, створена компаніями Mojang AB і Xbox Game Studios для використання у класному середовищі. Її перша повна версія вийшла 1 листопада 2016 року. Ця платформа ідеально підходить для навчання,

оскільки поєднує ігровий досвід із можливістю засвоювати навчальний матеріал у різних предметних галузях. Завдяки цій грі вчителі можуть керувати дистанційним класом, ставити завдання та створювати унікальні сценарії для навчання. На платформі існує багато готових уроків з різних предметів: математики, історії, хімії, фізики, біології, інформатики тощо. Minecraft: Education Edition підтримує інтеграцію з популярними платформами, такими як Microsoft Teams і OneNote, що спрощує планування уроків і співпрацю. Крім того, спеціальні налаштування безпеки дозволяють вчителям забезпечити контрольований доступ учнів до гри (Minecraft: Education Edition, 2016).

Наступною платформою, що дозволяє урізноманітнити навчальний процес, зокрема на уроках інформатики, є Omnitux. Це інтерактивне освітнє програмне забезпечення, яке використовується для навчання дітей. Воно схоже на програмний пакет GCompris, але має свої особливості й не включає до свого складу графічний редактор або клавіатурний тренажер, які є окремими програмами. Omnitux створено для підтримки навчання в ігровій формі, що стимулює розвиток дітей у різних галузях: логічного мислення, математичних навичок, географічних знань, пам'яті та уваги. Завдяки гаданій програмі вчителі можуть створювати власні завдання або модифікувати існуючі. Це дозволяє адаптувати програму до потреб окремих учнів чи груп (Omnitux, 2016).

Наступна навчальна гра сприяє урізноманітненню процесу освоєння роботи дітей з комп'ютером. Зокрема, за допомогою Childsplay вчителі мають зможуть використовувати ігри для раннього розвитку (користування мишею та клавіатурою, прості ігри для знайомства дітей із комп'ютерним обладнанням; ігри на запам'ятовування, наприклад, класичні парні картки; вправи для вивчення цифр, букв і простих слів) та класичні ігри в навчальній формі (пакман: навчання координації та логіки; пазли: розвиток просторового мислення; пінг-понг і більярд: знайомство з фізичними принципами, тренування швидкості реакції). У цілому, програму Childsplay створено, щоб у цікавій ігровій формі навчити дітей основним навичкам роботи з комп'ютером, розвинути їхню пам'ять, логічне мислення, а також базові навички лічби, читання й користування мишею та клавіатурою. Classcraft – це ігрова освітня платформа, що дозволяє перетворити навчальний процес у захопливу рольову гру. Вона базується на принципах гейміфікації й забезпечує інтерактивне навчання з елементами командної роботи, індивідуального прогресу та взаємодії між учнями й учителем. Крізь призму гейміфікації навчання, а саме використання гри Classcraft, простежується перетворення звичайного уроку на рольову гру, де учні виступають у ролі персонажів із власними здібностями. Учні заробляють бали за виконання завдань, участь у дискусіях, допомогу однокласникам (Classcraft, 2020). GCompris є багатофункціональним освітнім програмним пакетом, який включає понад 100 різноманітних інтерактивних завдань і вправ для дітей віком від 2 до 10 років. Він охоплює широкий спектр тем, а саме, від базових комп'ютерних навичок до вивчення математики, мов, природничих наук та розвитку логіки (GCompris, 2002). «Скарбниця знань. Шукачі скарбів» – освітня комп'ютерна програма, яка є частиною курсу «Шукачі скарбів». Її головною метою є розвиток уваги, логічного мислення, навичок роботи з мишею та клавіатурою, а також засвоєння основ алгоритмізації через інтерактивні завдання. Завдяки ігровій формі, програма робить навчання цікавим і мотивуючим для дітей (Скарбниця знань. Шукачі скарбів, 2015).

Duolingo є популярною платформою для вивчення іноземних мов, яка є яскравим прикладом гейміфікації в освітньому процесі. Вона поєднує навчання з ігровими елементами, забезпечуючи мотивацію користувачів та залучення до процесу навчання. Платформа доступна у вигляді веб-сайту та мобільного додатку і підтримує українськомовний інтерфейс, що робить її зручною для українських користувачів. Гейміфікація навчального процесу можлива за допомогою впровадження системи балів, рівнів і нагород за виконання завдань та використання платформ, таких як Classcraft, де учні заробляють бали за успіхи та виконання домашніх завдань. Також на уроках інформатики можлива проєктна діяльність у форматі гри. Наприклад, організація навчальних квестів через «Створення вебсайту з нуля» або «Програмування гри у Scratch». Поширення та актуальності набувають змагання, а саме проведення турнірів із програмування, наприклад, олімпіади з інформатики. Використання платформи Code.org, для організації групових чи індивідуальних змагань із розробки алгоритмів. Надзвичайної популяризації під час навчального процесу набуває використання інтерактивних вправ, тестувань: Kahoot!, Quizizz, Wordwall, learningapps і т.п. для створення інтерактивних тестів з елементами гри. Таким чином, вчитель має змогу не лише перевірити домашнє завдання чи рівень запам'ятовування учнями матеріалу під час уроку,

але й сприяє зацікавленості та урізноманітненню навчального процесу, зокрема й уроків інформатики. Серед розвивальних програм, які безпосередньо можна використовувати на уроках інформатики є Lightbot (гра для вивчення алгоритміки та основ програмування); Tynker (платформа для створення ігор і програмування). На уроці інформатики доцільним є виконання рольових ігор. Наприклад, створення ролей у класі (наприклад, програміст, тестувальник, дизайнер) і виконання командного проекту.

Наступною групою програмних засобів для гейміфікації навчального процесу, яку можемо виділити це освітні квести. За їх допомогою відбувається стимуляція розвитку критичного мислення, творчості та навичок розв'язання проблем через виконання інтерактивних завдань у форматі квестів. Серед освітніх квестів можемо виділити наступні платформи та програми: CodeCombat, Quandary, Scratch і RibbonHero. CodeCombat – це освітня програма, яка допомагає вивчати програмування за допомогою гри. Її унікальність полягає в тому, що гравці пишуть реальний код для управління героями у грі, вирішуючи різні задачі. Завдяки гейміфікації, CodeCombat перетворює навчання програмуванню на захопливу подорож. CodeCombat дозволяє вивчати програмування через виконання завдань у вигляді гри (CodeCombat, 2013). Quandary – інтерактивна гра-квест, яка спрямована на розвиток критичного мислення, моральних і етичних навичок. У грі учні виступають у ролі лідера колонії на вигаданій планеті й приймають рішення, які впливають на її мешканців. Під час гри – навчального процесу, учасники аналізують ситуації, приймають рішення та стикаються з наслідками своїх дій. Гра сприяє розвитку критичного мислення та навичок комунікації (Quandary, 2012). Scratch є середовищем програмування, орієнтованого на дітей і початківців. Дозволяє створювати інтерактивні історії, ігри та анімації. Розроблений Массачусетським технологічним інститутом (MIT), Scratch пропонує легкий у використанні блоковий інтерфейс для створення проектів. За допомогою програми вчителі мають змогу створювати освітні квести із задачами, які учні мають вирішувати шляхом програмування; використання в навчанні алгоритмів, логіки та основ кодування (Scratch, 2019). RibbonHero – навчальна гра, розроблена компанією Microsoft для вивчення можливостей офісних програм (Word, Excel, PowerPoint). Ця платформа в ігровій формі навчає використовувати інструменти Office. Учні під час гри виконують інтерактивні завдання, й заробляють бали, освоюючи нові функції Office; вдосконалюють цифрові навички у навчальному середовищі (RibbonHero, 2010). Таким чином, Quandary сприяє розвитку етичних та критичних навичок; Scratch стимулює креативність і розвиває навички програмування; RibbonHero допомагає освоїти практичні цифрові інструменти. Ці засоби можна інтегрувати у викладання різних дисциплін, зокрема на уроках інформатики, адаптуючи їх до рівня підготовки учнів.

Вважаємо, що вчителі повинні обережно підходити до процесу гейміфікації, яка обов'язково повинна відповідати цілям уроку та віковій категорії, можливостям учнів. Крім того під час роботи на уроці варто використовувати різноманітні форми, поєднувати освітні ігри, конкурси, командну роботу та проєктну діяльність. Особливого значення набуває процес мотивації, адже саме вона сприяє кращій роботі учнів, засвоєнню нового матеріалу та якісному запам'ятовуванню.

Висновки. Отже, можемо виділити наступну класифікацію комп'ютерних ігор освітнього призначення: 1. Ігри з використання штучного інтелекту (ШІ); 2. Інтерактивні вправи; 3. Розвивальні програми; 4. Рольові ігри; 5. Освітні квести. Таким чином, завдяки використанню ігрових методик, навчання інформатики стає не лише ефективнішим, але й більш захопливим. Учні із задоволенням беруть участь у заняттях, підвищують свою успішність і отримують практичні знання, які знадобляться в майбутньому. Застосування ігрових методів на уроках інформатики сприяє якісному випрцюванню знань, вмінь та навичок. Ігрові технології у навчанні та вирішенні творчих завдань є потужним інструментом для розвитку креативності, уяви та нестандартного мислення. Ігрові технології як інструмент фасилітації сприяють розвитоку фантазії та уяви. Ігрові сценарії створюють умови для «виходу за рамки» буденних завдань. Наприклад, у рольових іграх учасники можуть приміряти на себе нові ролі, що стимулює уяву та допомагає знаходити несподівані рішення. Гейміфікація сприяє формування творчого мислення, а саме ігрові елементи (загадки, симуляції, моделювання) дозволяють учасникам експериментувати з різними варіантами розв'язання задач. Ігри стимулюють ситуації, у яких учасники повинні приймати рішення швидко й інтуїтивно. Цей процес сприяє формуванню інтуїтивного підходу до вирішення складних завдань, що є важливим у творчих професіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горохова Р., Нікітін П. Можливості сучасних інформаційних технологій у проведенні психологопедагогічних досліджень. Міжнародний електронний журнал «Освітні технології та суспільство (Educational Technology & Society)», 2012. V. 15. № 2. С. 390–411.

2. Васько О. Створення інтерактивних дидактичних ігор засобами Microsoft Office Power Point. Фізикоматематична освіта, 2019. Випуск 3(21). С. 25–31.

3. Кириленко В., Кириленко Н., Крижановський А. Застосування ігрових технологій у процесі підготовки майбутніх вчителів до професійної діяльності. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 2023. № 69, С. 43–55.

4. Олійник Ю. Ігрофікація в освіті: до питання про визначення поняття. Сучасні проблеми науки і освіти, 2015. № 3. С. 476.

5. Чурок С., Шамоня В. Використання комп'ютерних ігор в навчанні інформатики учнів основної школи. Освіта. Інноватика. Практика. 2022, 10(1), С. 60–70.

6. «Шукачі Скарбів». [Електронний ресурс]. URL: https://helpinformatik.com/?class=2 (дата звернення: 05.01.2025).

7. Attali Y., Arieli-Attali M. Gamification in assessment: Do points affect test performance? Computers & Edu-cation, 2015. Vol. 83. P. 57–63.

8. CodeCombat. [Електронний ресурс]. URL: https://codecombat.com/# (дата звернення: 10.01.2025).

9. Classcraft. [Електронний ресурс]. URL: https://childsplay.sourceforge.net/ (дата звернення: 10.01.2025).

10. GCompris. [Електронний ресурс]. URL: https://www.gcompris.net/index-uk.html (дата звернення: 05.01.2025).

11. Minecraft: Education Edition. [Електронний ресурс]. URL: https://education.minecraft.net/en-us (дата звернення: 11.01.2025).

12. Omnitux. [Електронний ресурс]. URL: https://teach-inf.com.ua/load/programi/rozvivajuchi_igri/omnitux_paket_navchalnikh_program/35-1-0-628?srsltid=AfmBOor5YpO4UWJPcUwGknHQmRk2clLstl6O4MMZ0-WRfaQO3aHRqPQ5 (дата звернення: 12.01.2025).

13. Quandary. [Електронний ресурс]. URL: https://quandarygame.org/ (дата звернення: 16.01.2025).

14. RibbonHero. [Електронний ресурс]. URL: https://archive.org/details/RibbonHero (дата звернення: 22.01.2025).

15. Scratch. [Електронний ресурс]. URL: https://scratch.mit.edu/ (дата звернення: 22.01.2025).

16. Ugur, E., Ozden, M.Y. Analysis of the impact of gamification on academic success and motivation of students in learning programming. Education and Information Technology. 2021, № 26(3). С. 111–116.

REFERENCES

1. Horokhova R., Nikitin P. (2012) Mozhlyvosti suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii u provedenni psykholohopedahohichnykh doslidzhen. [The possibilities of modern information technologies in conducting psychological and pedagogical research]. Mizhnarodnyi elektronnyi zhurnal «Osvitni tekhnolohii ta suspilstvo (Educational Technology & Society)», 2012. V. 15. № 2. С. 390–411. [in Ukrainian].

2. Vasko O. (2019) Stvorennia interaktyvnykh dydaktychnykh ihor zasobamy Microsoft Office Power Point. [Creating interactive didactic games using Microsoft Office Power Point]. Fizykomatematychna osvita. Vypusk 3(21). S. 25–31. [in Ukrainian].

3. Kyrylenko V., Kyrylenko N., Kryzhanovskyi A. (2023) Zastosuvannia ihrovykh tekhnolohii u protsesi pidhotovky maibutnikh vchyteliv do profesiinoi diialnosti. [Application of game technologies in the process of preparing future teachers for professional activity]. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. № 69, S. 43–55. [in Ukrainian].

4. Oliinyk Yu. (2015) Ihrofikatsiia v osviti: do pytannia pro vyznachennia poniattia. [Gamification in education: to the question of the definition of the concept]. Suchasni problemy nauky i osvity. № 3. S. 476. [in Ukrainian].

5. Churok S., Shamonia V. (2022) Vykorystannia kompiuternykh ihor v navchanni informatyky uchniv osnovnoi shkoly. [The use of computer games in teaching computer science to primary school students]. Osvita. Innovatyka. Praktyka. 10(1), S. 60–70. [in Ukrainian].

6. «Shukachi Skarbiv». [Elektronnyi resurs]. URL: https://helpinformatik.com/?class=2 (data zvernennia: 05.01.2025).

7. Attali Y., Arieli-Attali M. (2015) Gamification in assessment: Do points affect test performance? Computers & Edu-cation. Vol. 83. P. 57–63.

8. CodeCombat. [Elektronnyi resurs]. URL: https://codecombat.com/# (data zvernennia: 10.01.2025).

9. Classcraft. [Elektronnyi resurs]. URL: https://childsplay.sourceforge.net/ (data zvernennia: 10.01.2025).

10. GCompris. [Elektronnyi resurs]. URL: https://www.gcompris.net/index-uk.html (data zvernennia: 05.01.2025).

11. Minecraft: Education Edition. [Elektronnyi resurs]. URL: https://education.minecraft.net/en-us (data zvernennia: 11.01.2025).

12. Omnitux. [Elektronnyi resurs]. URL: https://teach-inf.com.ua/load/programi/rozvivajuchi_igri/omnitux_paket_navchalnikh_program/35-1-0-628?srsltid=AfmBOor5YpO4UWJPcUwGknHQmRk2clLstl6O4MMZ0-WRfaQO-3aHRqPQ5 (data zvernennia: 12.01.2025).

13. Quandary. [Elektronnyi resurs]. URL: https://quandarygame.org/ (data zvernennia: 16.01.2025).

14. RibbonHero. [Elektronnyi resurs]. URL: https://archive.org/details/RibbonHero (data zvernennia: 22.01.2025).

15. Scratch. [Elektronnyi resurs]. URL: https://scratch.mit.edu/ (data zvernennia: 22.01.2025).

16. Ugur, E., Ozden, M.Y. (2021) Analysis of the impact of gamification on academic success and motivation of students in learning programming. Education and Information Technology. № 26(3). S. 111–116.

УДК 37.016:51:373.3
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-40

Неля РУДНИЦЬКА,
orcid.org/0000-0002-2377-9251
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) nelarudnickaa016@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається процес формування критичного мислення учнів початкової школи на уроках математики в контексті сучасних вимог до навчання. Проаналізовано нормативно-правові документи, які регламентують розвиток критичного мислення молодших школярів. Окрему увагу приділено визначенню поняття «критичне мислення» в науковому контексті та його основним компонентам.

Критичне мислення розглядається як багатогранний процес, проаналізовано його основні складові та запропоновано його структуру: діяльнісний, інтелектуально-процесуальньний та емоційний компонент. Визначено, що успішне формування критичного мислення потребує комплексного підходу, де враховуються як когнітивні, так і емоційні аспекти навчання. Приділено увагу формуванню критичного мислення на уроках математики в початкових классах, що є важливою складовою освітнього процесу, оскільки допомагає учням розвивати здатність до аналізу, прийняття рішень та вирішення проблем.

Для визначення рівня сформованості критичного мислення учнів початкової школи було розроблено спеціальну програму дослідження та проведено педагогічний експеримент. Враховуючи сучасні філософські, психолого-педагогічні та культурологічні підходи, а також вимоги Концепції НУШ і Державного стандарту початкової освіти, виділено кілька основних критеріїв, за якими можна оцінити рівень розвитку критичного мислення у молодших школярів. Це – когнітивний, аналітичний та особистісний компоненти.

Згідно з цими критеріями, рівень сформованості критичного мислення учнів було класифіковано на три рівні: низький, середній та високий.

Результати аналізу констатувального етапу експерименту засвідчили, що критичне мислення учнів початкових класів за всіма критеріями сформовано недостатньо. Тому було розроблено та впроваджено експериментальну програму «Звичка думати», завдання якої полягали у формуванні в учнів початкової школи критичного мислення на уроках математики; проведенно контрольний зріз за наслідками експериментальної роботи; виявлено загальні тенденцій щодо формування критичного мислення учнів початкової школи; узагальнення даних формувального етапу експерименту.

***Ключові слова:**. критичне мислення, формування критичного мислення учнів початкової школи на уроках математики, структура критичного мислення, критерії і показники рівня сформованості критичного мислення.*

Nelya RUDNYTSKA,
orcid.org/0000-0002-2377-9251
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary Education and Professional Language Culture
Zhytomyr Ivan Franko State University
(Zhytomyr, Ukraine) nelarudnickaa016@gmail.com

FORMATION OF CRITICAL THINKING OF PRIMARY SCHOOL PUPILS IN MATHEMATICS LESSONS IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article deals with the process of forming critical thinking of primary school students in mathematics lessons in the context of modern requirements for learning. The author analyses the regulatory documents governing the development of critical thinking of primary school students. Special attention is paid to the definition of the concept of 'critical thinking' in the scientific context and its main components.

Critical thinking is considered as a multifaceted process, its main components are analysed and its structure is proposed: activity, intellectual-procedural and emotional components. It is determined that the successful formation of critical thinking requires an integrated approach that takes into account both cognitive and emotional aspects of learning. Attention is paid to the formation of critical thinking in primary school mathematics lessons, which is an

important component of the educational process, as it helps students develop the ability to analyse, make decisions and solve problems.

To determine the level of critical thinking of primary school students, a special research programme was developed and a pedagogical experiment was conducted. Taking into account modern philosophical, psychological, pedagogical and cultural approaches, as well as the requirements of the NUS Concept and the State Standard of Primary Education, several main criteria have been identified to assess the level of critical thinking development in primary school students. These are cognitive, analytical and personal components.

According to these criteria, the level of pupils' critical thinking was classified into three levels: low, medium and high.

The results of the analysis of the ascertaining stage of the experiment showed that the critical thinking of primary school students was insufficiently formed according to all criteria. Therefore, an experimental programme 'Habit of Thinking' was developed and implemented, the tasks of which were to form critical thinking in primary school students in mathematics lessons; a control section was conducted based on the results of the experimental work; general trends in the formation of critical thinking of primary school students were identified; the data of the formative stage of the experiment were generalised.

Key words: *critical thinking, formation of critical thinking of primary school students in mathematics lessons, structure of critical thinking, criteria and indicators of the level of critical thinking.*

Постановка проблеми. Головною метою сучасної освіти є виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти та саморозвитку, використовує набуті знання та навички для творчого розв'язання проблем, розвитку критичного мислення і адаптації до змін. Сьогодні критичне мислення є важливою складовою педагогічного процесу і одним із основних трендів в освіті.

Згідно з Законом України «Про освіту», критичне та системне мислення визначені як важливі компетентності для успішної життєдіяльності кожної людини (Ст. 12, п. 1). На міжнародному рівні, зокрема на Форумі у Давосі в 2016 році, критичне мислення було відзначено як «серцевинне вміння», необхідне для успіху на ринку праці та кар'єрного зростання. У Концепції Нової української школи чітко зазначено, що критичне мислення повинно розвиватися через усі предмети, формуючи компетентності учнів. Це також відображено в Державному стандарті початкової освіти, який акцентує на набутті учнями навичок критичного мислення (Державний стандарт, 2018: 93).

В умовах Нової української школи особливого значення набуває пошук ефективних педагогічних технологій, що сприяють розвитку критичного мислення учнів, забезпечуючи їх готовність до життя в динамічному соціумі. Важливим є впровадження новаторських підходів до організації навчального процесу та активізації пізнавальної діяльності учнів, зокрема через використання сучасних технологій навчання, які відповідають віковим особливостям та інтересам учнів початкової школи.

Аналіз досліджень. У сучасній теорії та практиці початкового навчання особливо актуальними є питання розвитку критичного мислення учнів. Формування мислячої, самостійної та творчої особистості є важливим соціальним завданням для суспільства. Технологія розвитку критичного мислення була створена в США наприкінці XX століття рядом учених, таких як К. Мередіт, Дж. Стіл, Ч. Темпл та інших. В Україні також є значний досвід у цій сфері, який знайшов відображення в працях таких науковців, як О. Коржуєв, М. Красовицький, Т. Олійник, В. Попков, О. Пометун, Ю. Стежко, І. Сущенко, Л. Терлецька, О. Тягло, Н. Цьома, С. Воропай, К. Корсак, М. Шеремет та інших.

Фундатор Інституту критичного мислення США Метью Ліпман визначає критичне мислення «вмілим відповідальним мисленням, що дає змогу людині формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно: а) ґрунтується на певних критеріях; б) є таким, що самокоригується; в) випливає з конкретного контексту (Нова українська, 2019: 74). Н. Цьома розглядає критичне мислення як інтелектуальний процес застосування, аналізу, синтезу, концептуалізації та оцінки інформації, зібраної через спостереження, досвід, рефлексію, міркування та комунікації (Цьома, 2018: 217). Н. Наволокова додає, що критичне мислення – це вміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження (Наволокова, 2014: 28). Автори концепції основ критичного мислення (В. Дюков, Л. Пилипчатіна, О. Пометун, І. Сущенко) визначають його як здатність людини аналізувати інформацію, події і факти та критично їх оцінювати, формувати власну позицію з того чи іншого питання і захищати, обґрунтовувати її, знаходити нові ідеї. Це мислення, яке відрізняється зваженістю, логічністю і цілеспрямованістю, використанням спеціальних когнітивних умінь і навичок, які збільшують вірогідність отриманого результату розумової діяльності (Пометун та ін., 2010: 24). Оксана Шквир визначає критичне мислення як науковий тип мислення орієнтовнаний на прийняття людиною власного рішення шляхом

використання інтелектуальних і комунікативних технік (Шквир, 2019: 30).

Мета статті полягає у теоретичному аналізі проблеми формування критичного мислення на уроках математики та організації експериментально-дослідної роботи з формування критичного учнів початкової школи і аналіз її результатів.

Виклад основного матеріалу. Критичне мислення має важливе значення в контексті ідей Нової української школи, в рамках яких наголошується на необхідності його розвитку як наскрізного вміння. Це вміння повинно розвиватися через усі навчальні дисципліни і слугувати основою для формування компетентностей учнів.

Критичне мислення в цьому контексті розуміється як здатність людини: виявляти проблеми та ставити запитання; аналізувати, синтезувати й оцінювати інформацію з різних джерел; висувати гіпотези та оцінювати альтернативи; свідомо обирати та ухвалювати рішення, обґрунтовуючи його (Пометун, 2020: 13). Розвиток критичного мислення включає уміння усвідомлювати різноманітні впливи на прийняття рішень, долати чи враховувати обмеження. Критично мисляча людина, ухвалюючи важливі рішення, запитує себе: «Чому я обираю саме це рішення? Які фактори на мене впливають? Які є альтернативи?» Вчитель, обговорюючи з учнями їхні рішення, ставить їм подібні запитання, тим самим навчаючи їх ставити питання самим собі. Це сприяє формуванню усвідомленості та глибокого мислення, що робить людину більш незалежною та здатною до самостійних висновків

Згідно з Концепцією Нової української школи, для розвитку критичного мислення учнів початкової школи вчителю необхідно:

– виділяти час і створювати умови для застосування критичного мислення;

– надавати учням можливість для вільного розмірковування;

– заохочувати різноманітні ідеї та думки;

– активно залучати учнів до навчального процесу;

– створювати безпечне середовище, вільне від насмішок;

– вірити в здатність кожного учня генерувати критичні судження;

– цінувати критичні міркування учнів.

Для того щоб критично мислити, учні повинні: розвивати впевненість у собі, цінувати власні думки та ідеї, активно брати участь у навчальному процесі, поважати різноманітність думок, бути готовими висловлювати та обґрунтовувати власні судження, а також сприймати конструктивну критику (Нова українська, 2019: 75).

На нашу думку, критичне мислення можна визначити як організовану розумову діяльність, яка сприяє розвитку здатності аналізувати факти, систематизувати ідеї, обстоювати власні думки, порівнювати аргументи, робити логічні висновки та ефективно вирішувати проблеми.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури можна виділити кілька ключових особливостей критичного мислення молодших школярів: самостійність, аналітичність, логічність та соціальність.

Самостійність. Критичне мислення розвивається лише в тому випадку, якщо воно має індивідуальний характер. Більшість молодших школярів мають досвід дошкільної освіти, здобувають нові знання в школі та з інтернет-ресурсів, а також володіють певним життєвим досвідом. Завдяки цьому учні початкових класів можуть самостійно вирішувати проблеми, використовуючи інформацію, яку вони мають. Однак критичне мислення не обов'язково повинно бути оригінальним – учні можуть погоджуватися з ідеями або переконаннями інших людей, приймаючи їх як свої.

Аналітичність. Критичне мислення передбачає вміння відбирати і обробляти інформацію з використанням різноманітних інтелектуальних методів. Вчитель має навчити учнів аналізувати, порівнювати, узагальнювати і оцінювати дані, щоб вони могли формулювати власні думки (аргументи) і приймати обґрунтовані рішення.

Логічність. Аргументи та висновки учнів повинні відповідати основним вимогам логіки – бути чіткими, послідовними, несуперечливими та доказовими. У такому разі учень може побудувати правильне міркування і ефективно розв'язати проблему.

Соціальність. Критичне мислення є соціальним процесом. Кожна думка здатна поглиблюватися і уточнюватися під час обговорення з іншими. Це дозволяє учню переглянути і зміцнити свою позицію. Тому важливо, щоб учні мали можливість обґрунтовувати свої погляди під час спілкування з однокласниками і вчителем.

Як зазначив німецький педагог А. Дістервег: «Звичайний учитель подає істину, а хороший – учить її знаходити». Ці слова підкреслюють важливість створення умов для розвитку критичного мислення у школярів.

Значну увагу в своїх дослідження науковці приділяють питанню структури критичного мислення. С. Терно виділяє в критичному мисленні змістовий та операційний блок (Терно, 2015: 181). О. Шквир

акцентує на важливості постановки проблеми, пошуку інформації, чітку аргументацію та прийняття рішення. Н. Цьома вважає, що критичне мислення структурно поділяється на змістовне та операційне. Аналіз вищеозначених розвідок дозволяє виокремити такі структурні компоненти критичного мислення: діяльністний, інтелектуально-процесуальний та емоційний компоненти.

Працюючи з технологією розвитку критичного мислення, ми усвідомили, що навчити учнів критично мислити з першого уроку практично неможливо. Критичне мислення формується поступово, воно є результатом щоденної копіткої праці вчителя та учня, від уроку до уроку, з року в рік.

Навички критичного мислення набувають все більшої важливості в початковій освіті. Критичне мислення виходить за межі простого запам'ятовування фактів, стимулюючи учнів до з'єднання різних понять, розв'язування проблем, творчого мислення та новаторського застосування знань. Незважаючи на поширену думку, що ці навички стосуються лише предметів природничих наук та математики, насправді вони є життєво важливими не лише для успіху у всіх галузях знань, але й у повсякденному житті.

З огляду на це виникає питання використання методів розвитку критичного мислення в початковій школі. У цьому контексті не існує єдиного переліку таких методів або загальноприйнятої класифікації. Є методи, що переплітаються з поняттям «інтерактивний метод», адже їх застосування вимагає активної взаємодії між учнями. Також є методи, авторство яких складно встановити, однак це не заважає ефективно їх використовувати в навчальному процесі. До методів, що сприяють розвитку критичного мислення, можна віднести: аркуші самооцінювання та взаємооцінювання, бортовий журнал, метод виключення «зайвого», логічні ланцюжки, дерево передбачень, таблиця «З-Х-Д» («Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися»), метод «займи позицію», робота з істинними і хибними висловлюваннями, кластер, «Кошик ідей», мозковий штурм, незакінчені речення, обговорення в колі, метод «одним словом», опорні слова, плюс-мінус-цікаво, припущення на основі термінів, порівняльна таблиця, метод «Риб'яча кістка», робота в парах і малих групах, ромашка запитань, синквейн, метод «Чи вірите ви, що…», читання з зупинками та маркуванням тексту, метод шести «чому?» і «Шість капелюхів» (Пометун, 2020: 31).

Формування критичного мислення на уроках математики в початкових класах є важливою частиною освітнього процесу, оскільки допомагає учням розвивати здатність до аналізу, прийняття рішень та вирішення проблем. До підходів та методів, які можна застосувати для розвитку критичного мислення у дітей на уроках математики можна віднести:

1. Використання відкритих запитань, які спонукають учнів до роздумів, аналізу і пояснень.

2. Створення ситуацій, що потребують вирішення проблем, допомагає учням не лише застосовувати математичні знання, але й шукати шляхи вирішення через критичне оцінювання.

3. Навчання дітей виявляти і аналізувати помилки. Наприклад, під час розв'язання задач можна обговорювати, де учні зробили помилку і чому. Це допомагає не лише розуміти математику, а й розвиває здатність до самоаналізу та корекції своїх дій.

4. Використання математичних ігор, які можуть бути ефективним інструментом для розвитку критичного мислення. Сюди відносимо також головоломки, ребуси, математичні кросворди, які вимагають нестандартних підходів до вирішення.

5. Навчання учнів порівнювати різні способи розв'язання задач і вибирати найефективніший допомагає розвивати критичне мислення. Це також дозволяє оцінювати як правильність, так і доцільність рішень.

6. Взаємодія в групах сприяє розвитку колективного критичного мислення. Обговорення рішень задач, пояснення один одному свої міркування дозволяє дітям удосконалювати свої навички та бачити рішення з різних точок зору.

7. Впровадження інтерактивних вправ, програм і додатків для навчання може сприяти розвитку критичного мислення, оскільки вони дозволяють дітям отримувати миттєвий зворотний зв'язок, що допомагає їм коригувати свої дії.

8. Розвиток метакогнітивних навичок: Дітей варто навчати не лише вирішувати математичні задачі, але й розуміти, як вони це роблять. Обговорення стратегії вирішення задач, пошук альтернативних способів допомагає дітям краще усвідомлювати процес мислення.

9. Використання міжпредметних зв'язків: взаємозв'язок математики з іншими предметами, такими як природознавство, мистецтво або економіка, дозволяє учням бачити математичні концепції в реальному світі і застосовувати їх у різних контекстах.

Таким чином, формування критичного мислення в молодших класах на уроках математики сприяє розвитку не лише математичних навичок, а й когнітивних здібностей, таких як аналіз, синтез, аргументація та саморегуляція. Важливо вико-

ристовувати різноманітні методи та підходи, які стимулюють роздуми, заохочують до вирішення нестандартних задач та дають можливість учням самостійно робити висновки.

Експериментальне дослідження, яке ми проводили, відповідало ряду вимог, серед яких були: чітке визначення терміну проведення експерименту, коригування організації дослідження та відтворення отриманих результатів.

У нашій експериментальній роботі було чітко визначено мету, програму, методи, етапи та умови дослідження. Основне завдання експерименту полягало в реалізації поставленої мети та завдань, що випливали з теми дослідження.

Наше дослідження включало такі ключові етапи: науково-методологічний аналіз проблеми формування критичного мислення учнів початкових класів; педагогічне визначення цілей навчального процесу, пов'язаних із формуванням знань, умінь та особистісних якостей, що впливають на розвиток критичного мислення; організація експериментальної роботи, яка складалася з констатувального та формувального етапів; впровадження експериментальної програми «Звичка думати»; проведення контрольного зрізу для оцінки результатів експерименту та виявлення загальних тенденцій у формуванні критичного мислення учнів; підбиття підсумків формувального етапу дослідження для оцінки ефективності досягнутих результатів – зокрема, підвищення рівня розвитку критичного мислення у дітей.

З метою визначення рівня сформованості критичного мислення учнів початкових класів, студентами ННІ педагогіки ЖДУ імені Івана Франка (спеціальність «Початкова освіта») під час виробничої педагогічної практики було проведено експериментальне дослідження в закладах загальної середньої освіти м. Житомира. У ньому взяло участь 30 учнів 3 класу, віком 9 років. Вибір учасників дослідження був випадковим, що дозволило залучити дітей з різним рівнем навчальних досягнень, інтелектуальної активності, самостійності, ініціативності та пізнавальних інтересів. Отже, результати тестування є достовірними і відображають реальний стан розвитку критичного мислення учнів цього класу. Діагностика рівня сформованості критичного мислення здійснювалася за трьома критеріями: когнітивним, аналітичним та особистісним.

На етапі констатувального експерименту для визначення рівня сформованості критичного мислення учнів початкових класів використовувалися опитування, анкетування, аналіз творчих робіт та тестування.

Згідно з встановленими критеріями, було виділено три рівні розвитку критичного мислення у молодших школярів: низький, середній та високий. Визначено, що поняття «рівень» відображає діалектичний характер процесу розвитку та допомагає краще зрозуміти процес формування критичного мислення в учнів початкової школи, враховуючи різноманітність його властивостей, зв'язків і відносин.

Результати дослідження розвитку критичного мислення учнів 3 класу показали, що 33% мають низький рівень, 48% – середній, а 19% – високий рівень. Таким чином, експеримент дозволив підтвердити існування трьох рівнів розвитку критичного мислення у молодших школярів. Підсумовуючи отримані дані, зроблено висновок, що розвиток критичного мислення серед дітей молодшого шкільного віку є недостатнім.

З метою покращення цього рівня ми розробили та апробували авторську експериментальну програму «Звичка думати».

Програма «Звичка думати» спрямована на реалізацію організаційно-педагогічних умов, зокрема на врахування вікових особливостей та індивідуального рівня розвитку критичного мислення кожного учня. Вона включає інтерактивні технології як під час уроків, так і в позакласній діяльності, а також вправи, які стимулюють учнів до критичного мислення.

Метою програми є підвищення рівня розвитку критичного мислення серед учнів початкової школи. Завданнями програми є: розвиток критичного та творчого мислення; удосконалення навичок роботи в групах; виховання впевненості у власних силах та можливостях.

Структура програми «Звичка думати» включає різноманітні методи, форми та прийоми роботи, що використовують інтерактивні технології.

Програма передбачала застосування на уроках математики інтерактивних вправ:«Навчаючи – вчуся»; методу «Прес», «Незакінчені речення», «Дерево припущень», «Кубик Блума»; вправа «Очікування», «Асоціативний кущ», «Знаємо – дізналися», «6 капелюхів», «Фішбоун», «Мозковий штурм», «Спостереження», «Карусель» тощо.

На заключному етапі проводилась діагностика рівня сформованості критичного мислення у дітей за когнітивним, аналітичним і особистісним критерієм.

Після проведення формувального етапу експериментальної роботи на 19% зменшилася кількість учнів низького рівня та на 24% збільшилася кількість учнів високого рівня сформованості критичного мислення. Такі результати

засвідчили ефективність експериментальної роботи.

Висновки. Теоретичний аналіз розвитку критичного мислення у молодших школярів показав, що цей процес є важливою складовою розвитку особистості. Критичне мислення виявляється в здатності учнів самостійно оцінювати явища навколишнього світу, а також аналізувати інформацію, наукові знання та висловлювання інших людей, розрізняючи їх позитивні та негативні аспекти.

Аналіз наукових джерел свідчить про наявність теоретичного та практичного досвіду розвитку критичного мислення в учнів початкової школи. В сучасній педагогіці існують різні трактування терміну «критичне мислення». В рамках нашого дослідження ми визначаємо критичне мислення як систему суджень, що допомагає розвивати здатність аналізувати факти, формувати ідеї, відстоювати думки, проводити порівняння, робити логічні висновки, оцінювати аргументи та розв'язувати проблеми.

Навчання критичному мисленню є складним і тривалим процесом, який потребує постійної практики та зусиль. Це не завдання, яке можна виконати лише один раз – для успішного розвитку критичного мислення необхідно створити певні умови в класі і забезпечити регулярне залучення учнів до розв'язання складних задач.

Було визначено та охарактеризовано три основні критерії сформованості критичного мислення учнів початкової школи: когнітивний, аналітичний та особистісний.

Результати констатувального етапу експерименту показали, що рівень критичного мислення учнів початкових класів за всіма критеріями є недостатнім. У зв'язку з цим була розроблена та впроваджена авторська експериментальна програма «Звичка думати». Результати формувального етапу експерименту виявилися позитивними: кількість учнів з низьким рівнем критичного мислення зменшилася на 19%, а з високим рівнем зросла на 24%. Це свідчить про ефективність впровадження програми.

Проведене дослідження не охоплює всі аспекти цієї проблеми, і подальші дослідження будуть спрямовані на узгодження підходів до розвитку критичного мислення у молодших школярів, зокрема в умовах сучасних викликів, таких як військовий час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ : Освіта-Центр, 2018. 240 с.

2. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с.

3. Наволокова Н. П. Технологія розвитку критичного мислення. *Педагогічна майстерня*. 2014. № 4. Квітень. С. 28–31.

4. Пометун О. І. Нова українська школа : розвиток критичного мислення учнів початкової школи : навч.- метод. посіб. К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. 192 с.

5. Пометун О., Пилипчатіна Л., Сущенко І., Дюков В. Основи критичного мислення. Навчальна програма курсу за вибором для учнів профільних класів соціально-гуманітарного напряму. *Рідна школа*. 2010. № 9. С. 24–36.

6. Терно С. О. Критичне мислення: стратегії та процедури. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету,* 2015, вип. 44, том 2 С. 179–183.

7. Цьома Н. С. Сутність та структура критичного мислення. *Гуманізація навчально-виховного процесу.* 2018. № 4 (96). С. 207–221.

8. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. *Молодь і ринок* № 4 (171), 2019. С. 27–32.

REFERENCES

1. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity (2018). [State standard of primary education]. Typovi osvitni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity – Model educational programmes for general secondary education institutions. Kyiv : Osvita-Tsentr. 240 s. [in Ukrainian].

2. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia (2019). [New Ukrainian school: a guide for teachers] Za zah. red. N. M. Bibik – edited by N. M. Bibik. Kyiv: Litera LTD. 208 s. [in Ukrainian].

3. Navolokova N. P. (2014) Tekhnolohiia rozvytku krytychnoho myslennia. [Technology for the development of critical thinking]. *Pedahohichna maisternia – Pedagogical workshop.* № 4. Kviten. S. 28–31. [in Ukrainian].

4. Pometun O. I. (2020) Nova ukrainska shkola: rozvytok krytychnoho myslennia uchniv pochatkovoi shkoly [New Ukrainian school: development of critical thinking of primary school students]: navch. – metod. Posib. – Study guide. K. : Vydavnychyi dim «Osvita». 192 s. [in Ukrainian].

5. Pometun O., Pylypchatina L., Sushchenko I., Diukov V. (2010). Osnovy krytychnoho myslennia [Fundamentals of critical thinking]. Navchalna prohrama kursu za vyborom dlia uchniv profilnykh klasiv sotsialno-humanitarnoho napriamu. *Ridna shkola.* – The curriculum of the elective course for students of specialised classes in the social sciences and humanities. *Native school.* № 9. S. 24–36. [in Ukrainian].

6. Terno S. O. (2015) Krytychne myslennia: stratehii ta protsedury [Critical thinking: strategies and procedures]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhia National University,* vyp. 44, tom 2 S. 179–183. [in Ukrainian].

7. Tsoma N. S. (2018) Sutnist ta struktura krytychnoho myslennia [The essence and structure of critical thinking]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu. – Humanisation of the educational process.* № 4 (96). S. 207–221. [in Ukrainian].

8. Shkvyr O. (2019) Krytychne myslennia molodshykh shkoliariv: sutnist i osoblyvosti [Critical thinking of junior schoolchildren: essence and features]. *Molod i rynok. – Youth and the market.* №4 (171). S. 27–32. [in Ukrainian].

UDC 81'243
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-41

Anatolii SAVCHENKO,
orcid.org/0000-0002-4732-2045
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
State Tax University
(Irpin, Kyiv region, Ukraine) asavchenko0@gmail.com

ACTIVE INTERACTION AND INDIVIDUALIZED WORK OF STUDENTS IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

The article is about active interaction, the vivid evidence of which should be new non-standard approaches to solving educational tasks, dictated by both the needs of the present and the personality itself. The teacher should strive to prepare highly qualified specialists through the means of a foreign language who are able to think constructively, offer creative ways to solve problems, resist the routine approach to the matter, take a direct part in solving important problems, see and evaluate reality from different angles. To achieve effective learning results, individualized work, purposefulness and creative interaction of teachers and students become extremely important. The correspondence of the content and direction of the teacher's activities to the cognitive motives and needs of students and the requirements for their future profession reveals the reserves of their creativity and deepens professional competence.

Therefore, the task of the teacher, who directly organizes and manages the educational process and on whose successful activity the efficiency and effectiveness completely depend, is to establish a clear system of control over the level of training of students, which plays a stimulating role, thanks to which they will be able to demonstrate their skills and abilities in in-depth study of a foreign language. This is especially true for young teachers who do not have experience in practical work and sometimes conduct classes at an insufficiently complex level of tasks, treat knowledge control formally, sometimes use tasks that are too complex or simplified for this stage.

Thus, the cooperation of teachers and students should develop into active interaction, the vivid evidence of which should be new non-standard approaches to solving educational tasks, dictated by both the needs of the present and the personality itself. The teacher should strive to prepare highly qualified specialists through the means of a foreign language who are able to think constructively, offer creative ways to solve problems, resist the routine approach to the matter, take a direct part in solving important problems, see and evaluate reality from different angles. To achieve effective learning results, personal activity, individualized work, purposefulness and creative interaction of teachers and students are of utmost importance.

Key words: *active interaction, non-standard approaches, Internet resources, creative activity, individualized work, language initiative, educational process.*

Анатолій САВЧЕНКО,
orcid.org/0000-0002-4732-2045
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Державного податкового університету
(Ірпінь, Київська область, Україна) asavchenko0@gmail.com

АКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ТА ІНДИВІДУАЛІЗОВАНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті йдеться про активну взаємодію, яскравим свідченням якої мають бути нові нестандартні підходи до розв'язання навчальних завдань, що диктуються як потребами сьогодення, так і самої особистості. Викладач повинен прагнути засобами іноземної мови підготувати висококваліфікованих фахівців, які здатні конструктивно мислити, пропонувати креативні шляхи вирішення проблем, чинити опір рутинному підходу до справи, брати безпосередню участь у розв'язанні важливих проблем, бачити й оцінювати дійсність під різними кутами зору. Для досягнення ефективних результатів навчання надзвичайно важливого значення набуває індивідуалізована робота, цілеспрямованість та творча взаємодія викладачів і студентів. Відповідність змісту і спрямованості діяльності викладача пізнавальним мотивам і потребам студентів та вимогам до майбутньої професії розкриває резерви їхньої творчості, поглиблює професійну компетентність.

Тому завдання викладача, який безпосередньо організовує та керує навчальним процесом і від успішної діяльності якого повністю залежить ефективність і результативність, полягає у встановленні чіткої системи контролю за рівнем підготовки студентів, яка відіграє стимулюючу роль, завдяки чому вони зможуть проде-

монструвати свої вміння та навички у поглибленому вивченні іноземної мови. Особливо це стосується молодих викладачів, які не мають досвіду практичної роботи, іноді проводять заняття з недостатньо складним рівнем завдань, формально ставляться до контролю знань, іноді використовують занадто складні або спрощені для цього етапу завдання.

Отже, співпраця викладачів та студентів має перерости в активну взаємодію, яскравим свідченням чого мають стати нові нестандартні підходи до вирішення освітніх завдань, продиктовані як потребами сьогодення, так і самою особистістю. Викладач повинен прагнути підготувати засобами іноземної мови висококваліфікованих спеціалістів, здатних конструктивно мислити, пропонувати творчі шляхи вирішення проблем, протистояти рутинному підходу до справи, брати безпосередню участь у вирішенні важливих проблем, бачити й оцінювати реальність з різних сторін. Для досягнення ефективних результатів навчання вкрай важливі особиста активність, індивідуалізована робота, цілеспрямованість і творча взаємодія викладача та студента.

Ключові слова: *активна взаємодія, нестандартні підходи, Інтернет ресурси, креативна активність, індивідуалізована робота, мовна ініціатива, освітній процес.*

Statement of the problem.Teaching a foreign language at the present stage requires a systematic course that provide students with the opportunity in a short time consciously develop an individualized skill, on the basis of which they could understand and produce an endless flow of speech. It is the selection of the organization of the elements of the language system that becomes one of the essential reserves of educational work in a foreign language.

The problem of forming a socially active, creative, competent personality, who is able to independently generate new ideas, make non-standard decisions, is of particular relevance. The formation of such a personality is carried out in conditions of widespread use of interactive learning technologies, the essence of which is that the educational process takes place under the condition of constant, active interaction of all participants. The ability to formulate a new question is an extremely important stage of any creative process, since it is here that it is necessary to overcome the established point of view, break the usual stereotypes. Of great importance is the ability to transfer the solution from the situation in which it was found to a wide range of similar situations, as well as the flexibility of thinking, which determines the quick and easy transition between phenomena or situations that are distant in content. Flexibility of thinking (as opposed to its inertia) also helps to abandon a solution that turned out to be inadequate.

The purpose of the article. The main goal of this work is to highlight current problems of learning based on active interaction, individualized work of students in the educational process for practical mastery of a foreign language.

Analysis of research. Analysis of scientific literature shows that the problem of organizing and optimizing the educational process, improving teaching methods has always been one of the most urgent problems of education. These issues have been discussed in the scientific works of many psychologists and teachers. The specifics of teaching foreign languages and attempts to activate the educational process, make it more creative and individualized necessitate the use of interactive technologies. Modern teaching technologies should be oriented towards the student's personality, creating conditions for his self-expression and development, in which the desire to constantly optimize the educational process taking into account the peculiarities of the information society necessitates the need for new teaching technologies (Крилов, 2006: 3).

The use of modern interactive technologies is not an end in itself, but a means of creating an atmosphere of goodwill and understanding, eliminating feelings of fear and self-doubt, overcoming the language barrier, trying to make the student more relaxed, set him up for success, and reveal his creative abilities. The use of the project method is quite widespread, which completes the study of each conversational topic during the academic year and demonstrates not only the language skills and abilities of each student, but also the ability to think creatively. In the process of project work, the responsibility for learning falls on the student himself as an individual and as a member of the project group. The main thing is that the student himself determines what information the project will contain and in what form its presentation will take place (Гладун, Сабліна, 2018: 130).

The declared guidelines for restructuring the system of teaching foreign languages become factors in the introduction of various forms, methods and content of teaching. Problem-based, interactive methods, and cooperative learning technology are becoming widespread. A characteristic feature of all these technologies is learning based on active interaction of subjects of the educational process.

Therefore, modern linguodidactics faces the task of organizing the process of teaching foreign languages in such a way as to find opportunities to solve the above-mentioned needs. In this regard, the problem of types and forms of teaching and their place in the organization of the process of teaching foreign languages in a higher educational institution is quite relevant. In our opinion, the key to successful

teaching of foreign languages can be considered the active implementation of group learning and creative self-improvement of students.

Modern classes are characterized by four organizational forms: collective, group, pair and individual. The use of one or another form of learning depends on the stages of the lesson and the content of the educational material. All these forms of learning are based on the nature of interpersonal interaction of participants in the educational process.

It is necessary to create a system of foreign language learning that will be: "the essential components of cooperation are: positive interdependence; personal interaction that stimulates activity; individual and group accountability; interpersonal and small group communication skills; and data processing about the group's work. The structural and systematic inclusion of these basic elements in the learning situation allows us to hope that the group will apply joint efforts and that it will be possible to implement cooperative learning in a disciplined manner – successfully and for a long time" (Пометун, Пироженко, 2006: 22).

The comprehensive introduction of innovations into the process of training highly qualified specialists requires not only the use and successful combination of the latest technologies in work, but also a radical change in the position of the teacher. This problem becomes especially relevant in the study of a foreign language during the work of students. It is the teacher who organizes, manages, teaches. As N.P. Volkova notes, "research into the general patterns of professional activity has shown a decisive influence on its effectiveness and efficiency of the "human factor" – human factor, or rather, the internal subjective position in relation to oneself. This is especially clearly manifested in the teaching profession – one of the brightest professions of the socionomic type". Increasing the effectiveness of learning a foreign language largely depends on his professional and personal qualities, erudition, pedagogical and methodological training (Волкова, 2007: 70).

In order to be always at the proper level, to have a sufficient arsenal of knowledge, forms and methods of working with students, a teacher needs to work constantly on himself, to improve his skills.

A high level of professional skills involves constant study of his subject and improvement of his teaching techniques, especially in higher educational institutions where a foreign language is not a specialized subject and in this regard it is much more difficult to maintain the interest of students at the proper level. After all, the ability for professional self-development of future specialists is determined by the need for professional self-knowledge and self-improvement.

Presentation of the main material. We conducted a survey of foreign language teachers at higher education institutions who worked with students. The survey results showed that: 41% of teachers enrich students' knowledge thanks to Internet resources; 20% of teachers indicated the need to improve the control system; 7% experience difficulties in practical activities; 9% of teachers are inclined to choose modern approaches, the latest interactive technologies; 8% focused on the fact that students work at an inadequate level due to an insufficient level of school knowledge; 15% recognized psychological problems of interaction.

This indicator shows the need to take into account the psychological reserves of students as much as possible, since their mental state can directly or indirectly affect the learning outcome. After all, moral comfort is sometimes much more important than physical. Therefore, the task of the teacher is to create such conditions, to organize communication in such a way that the student can best use his intellectual potential, be confident in his abilities. A foreign language teacher, more than a teacher of any other subject, is obliged to intervene in the emotional sphere of the lesson, to monitor the possibility of students developing emotional states that will contribute to their learning activity.

Indeed, the ability to create a favorable psychological microclimate that has the following functions: cognition of the personality, exchange of information, organization of activity, exchange of roles during this activity, empathy and self-affirmation, will deepen the connection between the teacher and students, improve the process of professional and pedagogical communication.

The prognostic stage of activity, the question arises of taking into account the individual and psychological characteristics of students, the ability to see problems in perspective and imagine the demands that life will place on students in the future. The materials offered to students for independent study should be imagined by the foreign language teacher in a situation of future interaction and mentally work through as many options as possible. After all, during independent activity, students may experience various complications related to the insufficient, in their opinion, level of knowledge, lack of time, misunderstanding of the need to work on materials in a foreign language to improve knowledge in the specialty, etc.

The rapid development of technology has transformed traditional education, giving rise to

interactive learning platforms that engage students and enhance their learning experience. These innovative tools are designed to foster collaboration, creativity, and critical thinking among students. In an era where digital literacy is paramount, understanding interactive learning platforms is essential for educators and institutions seeking to improve teaching methods.

Another advantage of e-learning resources such as animations, interactive exercises or interactive workshops as part of the curriculum is that they help to teach abstract concepts or illustrate something that is difficult to understand. Students can often lose interest very quickly when they have to understand complex terms. However, with the help of direct examples, practical exercises and interactive materials, teachers can easily explain complex topics by providing moving images with creative ideas and examples at the same time.

E-learning also helps to increase students' ability to retain knowledge. Some students prefer hands-on learning, others prefer reading, and some learn visually. With animation-based learning, interaction, and interactivity, you can cater to different types of learning styles. In addition to increasing retention, animation increases motivation to learn foreign languages. If students find learning interesting and entertaining, you will have students who are more engaged in their own development.

The result of students' project work is the development of creative thinking, acquisition of skills of independent and group work, demonstration and explanation of the material. The use of interactive forms and methods of teaching is systematic and logically justified in the educational process, where role-playing games, dramatizations, group discussions, etc. – occupy a prominent place. These types of work are especially effective at the final stage of work on a certain topic. Their use enhances the personal and communicative orientation of learning, stimulates students' creativity and creates real conditions for achieving practical learning results (Гладун, Сабліна, 2018: 22).

The ability to interest students, to convey to them not only their knowledge, but also their attitude to the subject is determined by the personality and skill of the teacher. It is characterized by a significant development of special generalized skills and its essence lies in the personality of the teacher, his ability to competently manage the activities of the student team. Possession of a high technique of influence is determined by the ability to transform one's emotions, one's attitude to the subject and students into an apparatus of strong pedagogical influence. Therefore, we again draw attention to the need for foreign language teachers to take into account such a factor as the arousal and formation of a stable interest in language learning of students due to professionally oriented tasks offered to them for work.

Interest in the subject, desire and willingness to work creatively, which are formed in higher educational institutions and are an integral part of the professional training of a young specialist, largely depends on the level of professionalism of the teacher, who knows the subject not only within the scope of the curriculum, but much more broadly, is absolutely fluent in the material, knows how to create a process if necessary, and is engaged in a scientific activities himself.

Although it is not always immediately apparent, everything we do in the classroom is underpinned by beliefs about the nature of language and about language learning. In recent years there have been done some dramatic shifts in attitude both language and learning. This has sometimes resulted in contradictory messages to the teaching profession which, in turn, has led to confusion. Among other things, it has been accepted that language is more than simply a sistem of rules. Language is now generally seen as dynamic resource for the creation of meaning. In terms of learning, it is generally accepted that we need to distinguish between «learning that» and «knowing how». In other words, we need to distingwuish between knowing various grammatical rules and being able to use the rules effectively and appropriately when communicating (Nunan, 1989: 12).

Of great importance, based on the survey results, is the ability of teachers to stimulate students' initiative to search for new knowledge, the high level of intelligence of the teacher, his ability to create favorable conditions for creativity, self-realization of future specialists. The correct psychological influence on the group team by the teacher also helps to create favorable conditions for activating the creative and cognitive activity of students.

It is advisable to highlight the motivational and creative activity and orientation of the personality. The motivational sphere is the basis of the creative activity of both students and teachers. A higher education teacher for young intellectuals is always an example of a seeker of truth. His role in the educational process is to make the work of students purposeful, to facilitate their path to master the material. In particular, the teacher must solve a rather important pedagogical problem: to improve the management of students' educational activities by providing appropriate feedback in the process of its implementation.

Management of students' independent work involves its correct and timely control, which is aimed at identifying, comparing knowledge, skills and abilities and bringing them into line with the result that was planned earlier. After all, uncontrolled educational material will lead to a number of problems, namely: students may irregularly perform the tasks proposed to them, which will cause certain gaps in knowledge; an insufficient level of knowledge may cause difficulty or even the impossibility of performing the following ones; unsystematic work will lead to a reluctance to work independently. And from here, the interest in learning the language in general will gradually disappear.

In order to ensure the comprehensive development of all types of speech activity, it is important to constantly monitor the effectiveness of the organization and conduct of the educational process. Control is a necessary component of the pedagogical process. And one of the necessary types of control is assessment. It is important not to forget that assessment should not be formal in nature. It is necessary to involve students in the process of assessment activities, thus forming in them the ability to self-assess and stimulate them to better master the educational material.

Typically, assessment becomes a means of determining the level of development of a particular skill, the zone of lagging behind and the nearest development, as well as a tool for organizing educational and cognitive activity. Assessment should stimulate students to active creative activity, be an indicator of the real quality of knowledge. Only in this case will the creative potential of the individual be fully revealed, and the life aspirations of a young person be maximally realized. It will help to educate students in thinking free from stereotypes, who are able to make independent decisions to solve problems of a professional level.

Therefore, the task of the teacher, who directly organizes and manages the educational process and on whose successful activity the efficiency and effectiveness completely depend, is to establish a clear system of control over the level of training of students, which plays a stimulating role, thanks to which they will be able to demonstrate their skills and abilities in in-depth study of a foreign language. This is especially true for young teachers who do not have experience in practical work and sometimes conduct classes at an insufficiently complex level of tasks, treat knowledge control formally, sometimes use tasks that are too complex or simplified for this stage.

Sometimes it is unusual for teachers to be creators, leaders and organizers of students' activities, they are not able, using effective forms and methods of work, to teach students to perceive new ideas, to communicate actively, to express their thoughts meaningfully. Novice teachers, not having sufficient methodological training, quite often use outdated methods and techniques in classes. Control over the assimilation of knowledge is mainly reduced to passive reproduction of the material, therefore there is no creativity in their work, students do not show interest in learning a foreign language.

Performing the function of initiator, "conductor" of individualized activity of students, the teacher will be able to successfully manage and direct it, using modern effective types of control that are aimed at the result. Thus, students will be able to see from their own experience that the effectiveness and quality of their work depends not only on the level of complexity of the material offered for mastering, but also on rational methods of learning the language.

Conclusions. Thus, the cooperation of teachers and students should develop into active interaction, the vivid evidence of which should be new non-standard approaches to solving educational tasks, dictated by both the needs of the present and the personality itself. The teacher should strive to prepare highly qualified specialists through the means of a foreign language who are able to think constructively, offer creative ways to solve problems, resist the routine approach to the matter, take a direct part in solving important problems, see and evaluate reality from different angles. To achieve effective learning results, personal activity, individualized work, purposefulness and creative interaction of teachers and students are of utmost importance.

The effectiveness of foreign language learning, and therefore the result of their activity, depends on the personal qualities of the teacher, the ability to create a friendly psychological microclimate, to choose rational forms, means and methods of work taking into account favorable factors, to plan, organize and successfully manage the independent activities of students. The correspondence of the content and direction of teachers' activities to the cognitive motives and needs of students and the requirements for the future profession reveals the reserves of their creativity, deepens professional competence.

BIBLIOGRAPHY

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Підручник.Київ: Академ.видав, 2007. 616 с.
2. Гладун М. А., Сабліна М. А. Сучасні онлайн-засоби інтерактивного навчання як технологія співпраці. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2018. № 4. С. 33–43.
3. Крилов І. В. Інформаційні технології: теорія і практика. Київ. «Центр», 2006. С. 124–130.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання. Київ. А.С.К., 2006. 192 с.
5. Сидорчук Н.Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів у процесі вивчення предметів педагогічного циклу: дис... к.пед.н.: 13.00.04. Київ, 2001. 165 с.
6. Удовиченко І.В. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності: методичні рекомендації. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2021. 198 с.
7. McDonough J., Shaw C. Materials and Methods in Language Teaching. A Teacher's Guide. Oxford: Blackwell. 1993. 89 p.
8. Nunan D. Designing for the Communicative Classroom. Cambridge: Cambridge University Press. 1989. 150 p.

REFERENCES

1. Volkova N.P. (2007) Pedahohika. [Pedagogy] Pidruchnyk. Kyiv: Akadem.vydav, 616 s. [in Ukrainian].
2. Hladun M. A., Sablina M. A. (2018) Suchasni onlain-zasoby interaktyvnoho navchannia yak tekhnolohiia spivpratsi. [Modern online means of interactive learning as a technology of cooperation] Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu. № 4. S. 33–43. [in Ukrainian].
3. Krylov I. V. (2006) Informatsiini tekhnolohii: teoriia i praktyka. [Information technology: theory and practice] Kyiv. «Tsentr», S. 124–130. [in Ukrainian].
4. Pometun O., Pyrozhenko L. (2006) Suchasnyi urok: Interaktyvni tekhnolohii navchannia. [Modern lesson: Interactive learning technologies] Kyiv. A.S.K., 192 s. [in Ukrainian].
5. Sydorchuk N.H. (2001) Orhanizatsiia samoosvitnoi diialnosti maibutnikh uchyteliv u protsesi vyvchennia predmetiv pedahohichnoho tsyklu: [Organization of self-educational activities of future teachers in the process of studying subjects of the pedagogical cycle] dys... k.ped.n.: 13.00.04. Kyiv, 165 s. [in Ukrainian].
6. Udovychenko I.V. (2021) Dystantsiinyi format vzaiemodii subiektiv osvitnoi diialnosti: [Remote format of interaction between educational entities] metodychni rekomendatsii. Sumy: NVV KZ SOIPPO, 198 s. [in Ukrainian].
7. McDonough J., Shaw C. (1993) Materials and Methods in Language Teaching. A Teacher's Guide. Oxford: Blackwell. 89 p.
8. Nunan D. (1989) Designing for the Communicative Classroom. Cambridge: Cambridge University Press. 150 p.

UDC 378.147: 811.111
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-42

Olga SAVCHENKO,
orcid.org/0000-0003-0085-7189
PhD,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Ivan Kozhedub National University of Air Force
(Kharkiv, Ukraine) savolg106@gmail.com

Natalia HORBACH,
orcid.org/0000-0002-1965-902X
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kharkiv National University of Internal Affairs
(Kharkiv, Ukraine) leohoteev@gmail.com

Tatiana KALCHENKO,
orcid.org/0000-0003-2153-5883
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kharkiv National University of Internal Affairs
(Kharkiv, Ukraine) tatikalchenko@gmail.com

THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF MEDIA RESOURCES IN TEACHING ENGLISH IN THE CONTEXT OF HIGHER SCHOOL

The article focuses on optimal methods to intensify the linguistic educational process and improve its quality. In this regard, the potential of media resources, especially authentic audiovisual ones, is considered one of the most effective means of teaching language due to their information richness and expressiveness of audio and visual images and associations. Authentic audio and visual materials are of particular significance for teaching and learning because they get students acquainted with the culture of the country whose language they are studying and with the language and behavioral models of native speakers. These materials also increase the cognitive motivation of students when mastering a foreign language. Their use enables students to obtain information about the linguistic, social, and cultural characteristics of an authentic act of communication and to develop skills necessary to interpret typical situations of foreign language communication adequately. Using authentic audio and video resources in foreign language classes makes creating a virtual language environment possible, which actualizes the educational potential of authentic audio and video resources. Within the article, we attempt to focus on the peculiarities and advantages of audio and visual materials for teaching/ learning a foreign language, specify some principles the teacher should follow to select proper audio and visual materials to be used for educational objectives and discuss the possibilities of combining the didactic potential of media resources and interactive technologies to optimize and maximize students' communicative language learning. We also mention the basic teaching principles in authentic audio and visual materials use and single out the tasks that can be offered to students when working with audio and video resources.

Key words: *media resources, authentic audio and video materials, learning environment.*

Ольга САВЧЕНКО,
orcid.org/0000-0003-0085-7189
кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) savolg106@gmail.com

Наталія ГОРБАЧ,
orcid.org/0000-0002-1965-902X
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету внутрішніх справ
(Харків, Україна) leohoteev@gmail.com

Тетяна КАЛЬЧЕНКО,
orcid.org/0000-0003-2153-5883
викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету внутрішніх справ
(Харків, Україна) tatikalchenko@gmail.com

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕДІА-РЕСУРСІВ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У КОНТЕКСТІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті йдеться про оптимальні методи інтенсифікації процесу викладання мови та підвищення його якості. Потенціал медіаресурсів, особливо автентичних аудіовізуальних, вважається одним із найбільш ефективних засобів навчання мови завдяки їхній інформаційній насиченості, виразності аудіовізуальних образів та асоціацій. Підкреслюється, що автентичні аудіо- та візуальні матеріали мають особливе значення для викладання та навчання, оскільки знайомлять студентів із культурою країни, мову якої вони вивчають, з мовленнєвими та поведінковими моделями носіїв мови. Ці матеріали також підвищують пізнавальну мотивацію студентів під час опанування іноземної мови. Їх використання дозволяє студентам отримати інформацію про мовні, соціальні та культурні особливості автентичного акту спілкування та розвинути навички, необхідні для адекватної інтерпретації типових ситуацій іншомовного спілкування. Використання автентичних аудіо- та відеоресурсів на заняттях з іноземної мови дає можливість створити віртуальне мовне середовище. Це актуалізує освітній потенціал автентичних аудіо- та відеоресурсів. Стаття висвітлює особливості й переваги аудіо- та візуальних матеріалів для викладання/вивчення іноземної мови, визначити деякі принципи, яких має дотримуватися вчитель, щоб вибрати відповідні аудіо- та візуальні матеріали для використання в навчальних цілях, а також обговорити можливості поєднання дидактичного потенціалу медіаресурсів та інтерактивних технологій для оптимізації та максимізації комунікативного навчання мови студентами. Також актуалізуються основні принципи навчання в контексті використання автентичних аудіо- та візуальних матеріалів та пропонується низку завдань, які студенти можуть виконувати працюючи з аудіо- та відеоресурсами.

Ключові слова: *медіаресурси, автентичні аудіо та відеоматеріали, навчальне середовище.*

Introduction. The pedagogical community is increasingly interested in studying the authentic language environment and assessing its educational potential to improve learning. The language environment is a complex phenomenon of a systemic nature, a linguistic and communicative space based on a specific linguistic and cultural society. The educational environment is the student's immediate surroundings in the form of a set of phenomena, processes, conditions, factors, and other things that mutually affect and interact with one another. That is why, turning to media resources as information means and techniques used to convey messages to the recipient used as an educational tool is the most optimal. The university's linguodidactics is growingly focused on diverse media technologies and media resources in foreign language (ESL), teaching and teaching English for specific purposes (ESP), and prioritizes the development of an appropriate level of language proficiency and building of communicative competence. Constantly improving the mechanisms of teaching a foreign language, university teachers continuously use media resources as educational tools to increase students' cognitive abilities and develop their independent work skills and interpersonal interaction.

The goal of the article. The increasing popularity of media resources as a virtual language environment and their didactic potential made it possible to formulate the goal of the article, which is to study the possibilities of combining the didactic potential of media resources and interactive technologies to optimize and maximize the communicative language teaching of students.

Analysis of recent research and publications. The introduction to teaching/learning foreign languages using various authentic materials has drawn the attention of both domestic and foreign scholars who deal with linguistics and linguodidactics. Scholars pay attention to the use of media and Web technologies, multimedia means in the process of teaching (K. Gochitashvili, L. Kovalchuk, T. Pyatnychka, H. Lesyk, N. Dukhanina, Y. Pavlishcheva, J. Gejel, R. Mayer, C. Walter), focus on modern information and communicative technologies (S. Lazarenko, A Shamsitdinov, A. Bates), dicsuss the principles of media education (O. Voznyuk) and the opportunities media texts offer to develop language competencies (L. Petryk), they study the potential of media education within the higher school and its role in reforming the educational environment (O. Karpenko), explore factors that help to increase the media and information literacy of future specialists (H. Onkovych, D. Buckingham, R. Crisp, J. Pungente). The above works are of great interest not only for scientific aims but also for practical use in teaching. It seems interesting and useful to systematize some points of view on the target topic and specify the advantages of using media resources in the context of higher school, particularly

for the professional education of future military and law enforcement specialists.

Presentation of the basic material. Recently, media education has become a historical, epistemological, and practical field of study. Radical transformations in media technologies, aesthetic forms, media ownership models, and audience participation practices have driven some shifts in the application of new concepts and theories within the educational environment (Donaghy, 2017). Nowadays, technology offers rich access to all sorts of creative tools, and properly used technology can make creative learning processes unfold to the max. Teachers can benefit enormously from the emergence of video distribution sites and the proliferation of mobile devices (Frau-Meigs et al., 2020).

The dominant communicative-oriented methodology in teaching a foreign language and the importance of introducing students to the culture of native speakers actualizes authentic media environment as a means of learning. It seems interesting to consider its didactic potential and specify the criteria for selecting materials the teacher can use for academic purposes. Recently, there has been a certain shift in attitude towards media education from understanding media as a hostile environment, and young people as passive victims of this environment, to the understanding that there is no need to protect young people from the influence of the media environment; media is now understood as a tool by which young people acquire certain experience that gives them the ability to make their own decisions based on information received through the media (Buckingham, 2013). This shift – along with radical transformations in media technologies, aesthetic forms, ownership models, and audience participation practices – have driven the application of new concepts and theories across a range of both school and non-school settings (Donaghy, 2017). When we talk about media, we mean all sorts of new technologies fit for learning: text editing, digital photography, video, animation, social gaming, social networking, and all sorts of useful software and hardware (Gejel, 2012).

The moving image, coupled with sound, is a powerful medium. It has the ability to grab the attention of a casual viewer and to engage learners (Koumi, 2006). The influence of audiovisual art on the mass addressee and each person is significant because audiovisual or screen media culture is becoming the dominant media environment due to its wide-scale coverage. The screen acts as an important means of introducing a person to the world of modern culture, promotes socialization, and the formation of life positions of the audience (Sherman, 2003). Audiovisual teaching aids are effective due to the rich visual and auditory images that mirror typical communication situations and reveal the peculiarities of the culture of the country of the language being studied. Moreover, images have an emotional impact on students, which can serve as additional motivation for learning. Audiovisual aids successfully implement the principle of visibility and create opportunities for individualization of learning while simultaneously reaching the audience on a large scale (Herrero & Vanderschelden, 2019).

When teaching foreign languages, it is important to divide audiovisual media into educational and authentic.

Educational audiovisual aids are materials specially developed for educational purposes, taking into account the basic requirements for materials being studied and designed for a specific audience. They include an educational video, a coursebook for students, and a methodological guide for the teacher to determine the work with the material.

Authentic audiovisual materials do not initially address foreign language learners. These materials are created by native speakers; they convey the atmosphere of real language communication, making the process of mastering foreign language material more lively, interesting, convincing, and emotional. We can single out feature films, animated films, film adaptations, recordings of theatrical productions; documentaries; TV shows, and news, music, sports, etc. programs.

Authentic audiovisual materials are becoming more widespread today since they provide a variety of stimuli scaffolded by emotions and personally significant experiences; they are "probably the most challenging cultural product for language teaching designed to appeal most directly and fully to students' emotions" (Jiao & Qi, 2012: 1742). Some scholars belive that film is "an important means to help improve students" comprehensive ability of vision, hearing, speaking and writing. It can stimulate students' interest in learning, achieve context-orient teaching and incorporate language learning and culture learning. It provides a possibility for the students to conduct study to their own interest and characteristics" (ibid: 1743).

Nowadays, teachers actively use media materials in ESL classes. Authentic materials motivate students and cause their significant cognitive activity. However, to work with authentic audiovisual materials, the teacher needs to select materials properly, prepare text support and develop assignments for students to perform. Authentic video materials as a tool for ESL/ESP teaching are didactically valuable since they are:

(1) genuine (they contain realistic communication situations with a variety of communicants of different genders, professions, and social statuses, which are close to a real speech environment); (2) visual (they create a visual image of speech showing speech and behavioural features and national and cultural traditions of a target ethnic society); (3) integrative (they can combine not only teaching language but also other disciplines, for example, philosophy, history, economics, and even special subjects within the educational process); (4) influential (they affect students' perception through visual and auditory images as students are involved in the situation (e.g. a feature film or documentary) thanks to the plot or discussed universal human problems and begin to express certain emotions and empathy passing through themselves the information they see and hear; (5) polemical (they focus on various problems and the ways to resolve them so that they can lead to discussions). All this activates cognitive activity, interest, and motivation when ESL/ESP learning.

The use of authentic audio and visual materials allows the teacher to effectively implement the most essential principles of teaching a foreign language, namely (1) communicative orientation – they provide a context for natural contact with the language and offer situational meaningful material that stimulates the development of students' speaking and writing skills; (2) visibility – they demonstrate the language behaviour of native speakers and extralinguistic context; (3) accessibility – modern media formats, platforms, and applications make these materials fairly accessible sources for use in the classroom general thrust – they address the mass audience by showing typical situations and language behaviour that are easy to understand and interesting to students of different language levels; (4) cognitive stimulation and development of critical thinking – they focus on events and actions that encourage students to analyze what is happening and express their point of view; (5) connection between theory and practice – they contribute to mastering the skills of perception, interpretation, and imitation of language material and enable students to use these skills subsequently in role plays and situations of real-life communication, which result in the application of acquired knowledge in life in the context of interpersonal, academic and professional communication with native speakers.

Particular advantages of using authentic video in the context of ESL/ESP teaching include (1) access to the English-speaking world; (2) spoken language since video brings various kinds of voices in different types of situations, with full contextual back-ups; (3) language model, since authentic video represents a vast modern linguistic resource of accents, vocabulary, grammar, and syntax, and all types of discourse that show the language in most of its uses and contexts – something neither course book nor classroom can suggest; (4) exposure to English-speaking culture (Sherman, 2003).

Considering the process of making effective decisions about the choice and use of media for teaching and learning, A. W. Bates singles out the following aspects the teacher should keep in mind:

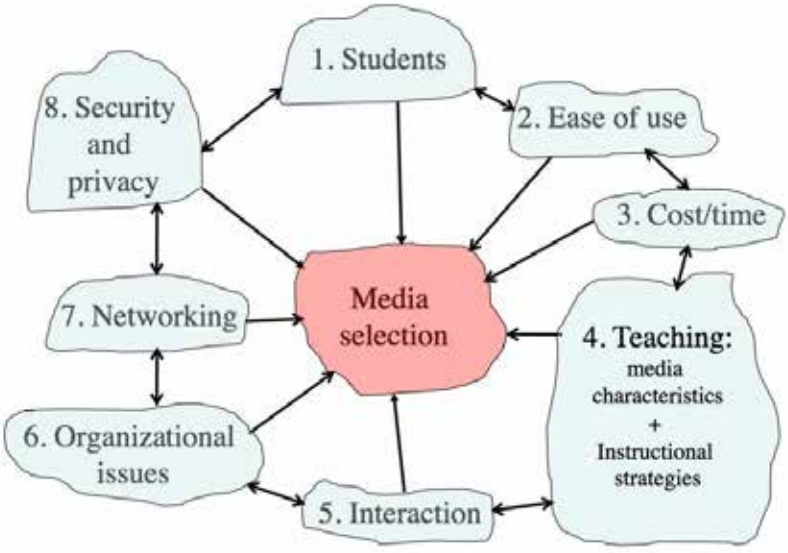

– students – their needs and interests; access to and preferences and the choice of technology;

– ease of use – the teacher's and students' computer and information literacy; Web site organisation, navigation and interface design; the reliability and robustness of the technology;

– costs needed to pull together or create learning materials using particular media or technologies;

– teaching and media selection – the appropriateness of media materials;

– interaction – with learning materials, between students and teacher, student-student interaction; the interactive characteristics of media and technologies; feedback;

– organisational issues – readiness for teaching with technology

– networking – external connections (i.e. social networks) with beyond the course learned (i.g. English for Specific Purposes), with others such as subject specialists, professionals in the field, and relevant people to communicate within the professional sphere;

– security and privacy – a private and secure place to work online (Bates, 2015).

Multimedia design should suggest the best combination of words and images and follow specific rules to ensure coherence and avoid cognitive overload. When deciding to use a particular multimedia application, teachers are supposed to keep firm guidelines (Mayer, 2020). It is necessary to select educational material based on media carefully and responsibly considering that "media messages contain ideological and value messages. All media products are advertising in some sense proclaiming values and ways of life. The mainstream media convey, explicitly or implicitly, ideological messages about such issues as the nature of the good life and the virtue of consumerism, the role of women, the acceptance of authority, and unquestioning patriotism" (Pungente, 2018) and so on. Thus, the teacher does not only aim to illustrate how the target lexical and grammatical material is used in real life but focuses on developing students' positive value attitudes toward the state, law, civil society, and personality, which is of special significance in the context of military and law enforcement universities since their students are future defenders of the homeland and the fundamental values of society and constitutional norms. When choosing audio and visual materials, teachers should meet the following principles: (1) pertinence (select different materials according to different teaching objectives – there are various kinds of materials but not all of them are suitable for English learning); (2) ideological content (the material selected should be healthy, praise the good and the beautiful, and praise justice, peace, and progress); (3) scientificity (the selected materials must be rich in linguistic information, clear in voice signal and appropriate for learners) (Sherman, 2003).

When teaching a foreign language for professional (military) purposes, the teacher can also use authentic audio and video resources since they simulate variable real-life communicative situations. Understanding events demonstrated through authentic audiovisual media has much in common with the perception of reality. But unlike real communication situations, audio and video have some advantages as educational material since the teacher can select certain episodes and prepare cadets for watching, the teacher can stop the audio or video fragment, change the sequence of episodes, comment on what the cadets saw, give a special task, play the fragment several times, and so on.

The teacher must arrange a special system of working with authentic audio and visual materials so that they help optimize the educational process. The system includes the following stages:

– pre-watching/listening (designed to draw student's interest, encourage their participation, prepare them for completing tasks, and also remove certain difficulties (sociocultural and linguistic) in perceiving the audio or video fragment);

– while watching/listening (aimed at developing the linguistic and sociocultural competencies of students, expanding their vocabulary and cultural knowledge, and improving their language skills);

– after watching/listening (designed to check how well students understand the watched/listened content and can process the information they got while watching/listening and to assess students' ability to produce oral or written statements).

The types of tasks the teacher offers to cadets differ depending on the stage and have particular didactic goals. At the *pre-watching/listening stage*, students do tasks aimed at (1) introducing target vocabulary (lexis enhancement) and consolidating it: cadets answer questions, add or match collocations, find synonyms or words with opposite meanings, anticipate the content of the fragment based on its name or keywords, read and repeat chains of words (chunks) that they are going to hear/ heard in the fragment; (2) familiarizing with linguistic and cultural material necessary for a more complete understanding of the fragment (reading reference material, commenting on quotes). During the *while watching/listening* stage, students perform tasks to search for linguistic information and develop receptive language skills, for example, students (1) decide whether the given statements are true or false; (2) fill in the gaps in the sentences with the necessary words and expressions from the text of the video fragment; (3) select all the adjectives used in the video fragment; (4) highlight/cross out from the list expressions that were/were not used in the video fragment; (5) arrange the fragment parts in the correct order. *After watching/listening stage* include tasks aimed at developing productive language skills, for example, students (1) answer the questions to the text (orally or in a written form); (2) do a test on a video

fragment, match given statements to the content of the fragment, choose the correct answer, supplement the statement; (3) reflect on the fragment watched (for example, assume what might happen to the heroes/ the invention in the future, etc.); (4) retell the events of the video fragment; (5) select a situation from those proposed and present it in the form of a dialogue/ polylogue between the characters.

At this stage, the teacher can offer cadets various projects, cases, role-plays, and debates, for example, cadets are asked to express their point of view on the shown event/behaviour in specific situations and discuss it with others or organise a press conference where cadets playing the roles of characters/the narrator talk about the film/event/invention. Students can complete not only oral tasks but also written ones, for example, write a letter/message/report on behalf of the hero/narrator; express your opinion regarding the event/hero/invention in the form of an essay.

Working with a feature film can also be very beneficial and rewarding. Some scholars believe that students can read a feature film much the same way as print texts, plus they understand the film viscerally. It's a language they all comprehend, from which they can make meaning (Crisp, 2021). However, teaching spoken language using the material of a feature film may require several lessons. Based on our own experience of working with *Renaissance Man*, an American comedy film (1994) directed by Penny Marshall, we can recommend organizing work on the film in two stages: first, students watch the whole film to understand its meaning and emotional mood, and then sequentially watch video fragments of the film, completing content comprehension tasks. Tasks for each video fragment include repetition of words, phrases, collocations, abbreviations, and study of background information, after which students are asked to think about some points concerning the film content or the author's intention, for example: *What is the meaning of the title of the film? Why does Bill Rago choose to study Shakespeare's play Hamlet?* Other exercises include answers to questions (for example, *How does Drill Sergeant Cass initially treat Bill Rago? Why? How does his attitude change later? Why?*), games and role-plays (for example, *Imagine that you are Private Hobbs, tell Bill Rago about your life in prison and what you are going to do after your release*), storytelling based on the content of the fragment watched (for example, *talk about the people you saw in the film, what you like or don't like about them*).

Conclusions. When integrated into ESL and ESP teaching, authentic audio and video materials make it possible to organize work on mastering the necessary language material and contribute to creating a problem-solving communicative linguistic environment. The teacher must clearly define the tasks authentic audio and video materials can help solve (developing listening skills, acquiring linguistic and cultural information, mastering authentic language structures, etc.) and follow specific criteria when selecting material to develop the student's language skills and communicative competencies. Authentic media can make the ESL/ESP learning process complete, rich, dynamic, and relevant. Working with authentic media activates the student's mental activity. It improves their analytical abilities and interpersonal skills in everyday, academic, and professional spheres to maintain communication with partners, interpret their behaviour, and build a strategy for their actions to solve problems that may arise during communication.

BIBLIOGRAPHY

1. Ковальчук Л. О., П'ятничка Т.В. Засоби мультимедіа у навчанні іноземних мов студентів економічних спеціальностей. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя.* Ніжин. 2012. Кн. 2. С. 87–90.

2. Лазаренко С., Шамсітдінов А. Використання сучасних засобів інформаційно-комунікативних технологій у процесі викладання іноземних мов у ВНЗ. *Науковий блог Національній університет «Острозька академія»*. 2015. URL: https://naub.oa.edu.ua/vykorystannya-suchasnyh-zasobiv-infor/

3. Лесик, Г. В., Духаніна Н. М. Використання медіа та WEB-технологій у навчанні іноземної мови в університетському курсі. *The 3 rd International scientific and practical conference – Results of modern scientific research and development‖ (May 29–31, 2021)*. Madrid, Spain. Madrid: Barca Academy Publishing, 2021. С. 327–332. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/RESULTS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-AND-DEVELOPMENT-29-31.05.21.pdf

4. Онкович Г.В. Професійно-орієнтована медіа освіта у вищий школі. *Вища освіта в Україні.* 2014. № 2. С. 80–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2014_2_14

5. Павліщева Я. О. Специфіка використання медіа-засобів у вивченні іноземної мови в юридичному вузі. *Young Scientist.* February, 2018. № 2 (54). С. 635–638. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/2/147.pdf

6. Bates A. W. Teaching in a digital age: Guidline for designing teaching and learning. DCCumpus. 2015. 572 p. URL: https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/

7. Buckingham, D. Media education: Literacy, learning and contemporary culture. Cambridge, 2013. 232 p.

8. Crisp, R.B. Using Film to Unlock Textual Literacy. NCTE, 2021. 241 p.

9. Donaghy, K. Film in Action: Teaching language using moving images. Delta Publishing. 2017. 112 p.
10. Frau-Meigs, D., Kotilainen, S., Pathak-Shelat, M., Hoechsmann, M., Poyntz, S.R. (Ed). The Handbook of Media Education Research. Wiley-Blackwell. 2020. 494 p.
11. Gejel J. Media-based learning. Lessons learned and open inspirations. 2012. URL: http://www.lablearning.eu/documents/doc_inspiration/media_based_learning_the_framework.pdf
12. Gochitashvili K. The role of IT technologies in the process of foreign/second language education. *International Journal of Multilingual Education*. 2013. № 2. С. 18–43. URL: https://multilingualeducation.openjournals.ge/index.php/ijml/issue/view/828/319
13. Herrero, C. & Vanderschelden, I. (Ed.). Using Film and Media in the Language Classroom: Reflections on Research-led Teaching. Multilingual Matters. 2019. 233 p.
14. Jiao X., Qi P. (2012). The effects of film appreciation on improving the students' intercultural communication competence // Theory and Practice in Language Studies, Vol. 2(8), P. 1741–1745. URL: https://www.academypublication.com/issues/past/tpls/vol02/08/27.pdf
15. Karpenko, O. Media Education as a Component of Reforming Higher Education in Ukraine. *Proceedings of 10th International Research Electronic Conference Media and Education. Prague*. 2017. Vol. 33. P. 59–63. URL: http://www.media4u.cz/mav/9788087570395.pdf
16. Koumi, J. *Designing video and multimedia for open and flexible learning.* London: Routledge. 2006. 256 p.
17. Mayer, R. E. *Multimedia Learning.* New York: Cambridge University Press. 2020. 252 p.
18. Petryk L. V. Forming of future teachers' foreign language communicative competence by means of media texts. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (19). Issue 38. P. 6–9. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/ped_psy_iii19_issue_38.pdf
19. Pungente, J. Canada's key concepts of media literacy. Center for Media Literacy. 2018. URL: https://cutt.ly/yxZApWJ
20. Sherman, J. Using authentic video in the language classroom. Cambridge University Press. 2003. 288 p.
21. Voznyuk O. V. Deepening the principles of media education based on the general systems theory. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2023. Вип. 1 (112). С. 29–38. URL: http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua/article/view/280125/277367
22. Walter, C. (Ed.) Advances in Web-Based Learning. Willford Press. 2016. 214 p.

REFERENCES

1. Kovalchuk L. O., Piatnychka T.V. (2012). Zasoby multymedia u navchanni inozemnykh mov studentiv ekonomichnykh spetsialnostei. [Multimedia tools in teaching foreign languages to students of economic specialties]. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Nizhyn. 2012. Kn. 2. S. 87–90. [in Ukrainian].
2. Lazarenko S., Shamsitdinov A. (2015). Vykorystannia suchasnykh zasobiv informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii u protsesi vykladannia inozemnykh mov u VNZ. [The use of modern means of information and communication technologies in the process of teaching foreign languages in universities]. Naukovyi bloh Natsionalnii universytet «Ostrozka akademiia». 2015. URL: https://naub.oa.edu.ua/vykorystannya-suchasnyh-zasobiv-infor/ [In Ukrainian].
3. Lesyk, H. V., Dukhanina N. M. (2021). Vykorystannia media ta WEB-tekhnolohii u navchanni inozemnoi movy v universytetskomu kursi. [The use of media and WEB-technologies in teaching a foreign language in a university course]. *The 3 rd International scientific and practical conference – Results of modern scientific research and development (May 29–31, 2021.* Madrid: Barca Academy Publishing, Spain. S. 327–332. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/RESULTS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-AND-DEVELOPMENT-29-31.05.21.pdf [In Ukrainian].
4. Onkovych H.V. (2014). Profesiino-oriientovana media osvita u vyshchyi shkoli. [Professionally oriented media education in higher education]. Vyshcha osvita v Ukraini. 2014. № 2. S. 80–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2014_2_14 [in Ukrainian].
5. Pavlishcheva Ya. O. (2018). Spetsyfika vykorystannia media-zasobiv u vyvchenni inozemnoi movy v yurydychnomu vuzi. [The specifics of the use of media tools in the study of a foreign language in a law university]. Young Scientist. February, 2018. № 2 (54). С. 635–638. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/2/147.pdf [In Ukrainian].
6. Bates A. W. (2015). Teaching in a digital age: Guidline for designing teaching and learning. DCCumpus. URL: https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/
7. Buckingham, D. (2013) Media education: Literacy, learning and contemporary culture. Cambridge. 232 p.
8. Crisp, R.B. (2021). Using Film to Unlock Textual Literacy. NCTE. 241 p.
9. Donaghy, K. (2017). Film in Action: Teaching language using moving images. Delta Publishing. 112 p.
10. Frau-Meigs, D., Kotilainen, S., Pathak-Shelat, M., Hoechsmann, M., Poyntz, S.R. (Ed). (2020). The Handbook of Media Education Research. Wiley-Blackwell. 494 p.
11. Gejel J. (2012). Media-based learning. Lessons learned and open inspirations. URL: http://www.lablearning.eu/documents/doc_inspiration/media_based_ learning_the_framework.pdf
12. Gochitashvili K. (2013). The role of IT technologies in the process of foreign/second language education. *International Journal of Multilingual Education*, No. 2, P. 18–43. URL: https://multilingualeducation.openjournals.ge/index.php/ijml/issue/view/828/319
13. Herrero, C. & Vanderschelden, I. (Ed.). (2019). Using Film and Media in the Language Classroom: Reflections on Research-led Teaching. Multilingual Matters. (2019). 233 p.

14. Jiao X., Qi P. (2012). The effects of film appreciation on improving the students' intercultural communication competence. *Theory and Practice in Language Studies*. 2(8), P. 1741–1745. URL: https://www.academypublication.com/issues/past/tpls/vol02/08/27.pdf

15. Karpenko, O. (2017). Media Education a Component of Reforming Higher Education in Ukraine. Proceedings of *The 10th International Research Electronic Conference Media and Education.* Prague, Vol. 33, 59–63. URL: http://www.media4u.cz/mav/9788087570395.pdf

16. Koumi, J. (2006). *Designing video and multimedia for open and flexible learning.* London: Routledge. 256 p.

17. Mayer, R. E. (2020). *Multimedia Learning*. New York: Cambridge University Press. 252 p.

18. Petryk L. V. (2015). Forming of future teachers' foreign language communicative competence by means of media texts. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology,* III (19), Issue 38, 6–9. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/ped_psy_iii19_issue_38.pdf

19. Pungente, J. (2018). Canada's key concepts of media literacy. Center for Media Literacy. URL: https://cutt.ly/yxZApWJ

20. Sherman, J. (2003). Using authentic video in the language classroom. Cambridge University Press. 288 p.

21. Voznyuk O. V. (2023). Deepening the principles of media education based on the general systems theory. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky. 2023. Vyp. 1 (112). C. 29–38.* URL: http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua/article/view/280125/277367

22. Walter, C. (Ed.). (2016). Advances in Web-Based Learning. Willford Press. 214 p.

УДК 37.013:39+373.5.015.31:392
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-43

Павло СТАРУХ,
orcid.org/0009-0009-9720-2410
аспірант кафедри української мови і літератури та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка
(Кременець, Тернопільська область, Україна) starukhpavlo@gmail.com

ЕЛЕМЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ТА ЕТНОПСИХОЛОГІЇ У КНИЗІ ХРИСТИНИ КІШИК «АНУ БІГОМ ХОДІТЬ ЇСТИ!»

Актуальність дослідження зумовлена великою кількістю літературних творів патріотичного спрямування сучасних українських письменників, розвитком духовної складової та збереження культурної спадщини українського народу в умовах російської агресії.

У статті акцентується увага на елементах національного виховання, етнопсихології та фольклористики в творчості Христини Кішик. Теоретичний аналіз текстів спрямований на пошук патріотичних засад, діалогів, традицій, які формують свідомість молодої людини та активізують громадянську активність. У дослідженні наголошується на важливості сучасної художньої літератури як засобу впливу на різні вікові групи та їхню подальшу соціалізацію в умовах сучасної української держави.

Надійним джерелом покращення знання з історії держави, етапів культурного розвитку та національних традицій є творчість сучасних українських письменників є засобом впливу на різні види виховання. Х. Кішик в художньому творі «Ану бігом ходіть їсти!» демонструє на власному прикладі елементи національного виховання в контексті родинних зв'язків у процесі фізичного та духовного розвитку. Педагогічна складова книги охоплює такі види виховання: конфесійне, трудове, моральне (національно-патріотичне), естетичне.

Літературна творчість Х. Кішик має чітке педагогічне навантаження та вагомий виховний вплив. Авторка охоплює різні види виховання та інтерпретує їх у двох часових вимірах – минулого та сьогодення. Різноплановість сюжету та національний колорит спонукають різні вікові групи здобувачів освіти до засвоєння принципів національного виховання, знання своє історії та культурної спадщини в умовах війни. Дослідження авторкою ключових засад етнопсихології, фольклору та діалектичного наповнення української мови дає науковцям пріоритети для подальшого дослідження.

Ключові слова: *етнопсихологія, етнопедагогіка, літературний твір, національне виховання, громадянська позиція, патріотичні переконання.*

Pavlo STARUKH,
orcid.org/0009-0009-9720-2410
Postgraduate student of the Department of Ukrainian Language and Literature and Methods of their Teaching
Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy
(Kremenets, Ternopil region, Ukraine) starukhpavlo@gmail.com

ELEMENTS OF NATIONAL EDUCATION AND ETHNOPSYCHOLOGY IN "COME ON, RUN AND EAT!" BOOK BY KHRYSTYNA KISHYK

The relevance of the study is determined by the large number of patriotic literary works, the creativity of modern Ukrainian writers, the development of the spiritual component and the preservation of the cultural heritage of the Ukrainian people in the conditions of Russian aggression.

The article focuses on the elements of national education, ethnopsychology and folklore in the work of Khrystyna Kishyk. Theoretical analysis of the texts is aimed at finding patriotic principles, dialogues, traditions that shape the consciousness of a young person and initiate civic activity. The study emphasizes the importance of modern fiction as a means of influencing different age groups, and their further socialization in the conditions of the modern Ukrainian state.

Given the need to improve knowledge of the history of the country, stages of cultural development and national traditions, fiction and the work of modern Ukrainian writers are a means of influencing various types of education. Kh. Kishyk in the work of fiction "Come on, run and eat!" demonstrates the elements of national education in the context of family ties in the process of physical and spiritual development. The pedagogical component of the book covers the following types of education: confessional, labor, moral (national-patriotic), aesthetic.

The literary work of Kh. Kishyk has a clear pedagogical load and a significant educational impact. The author covers different types of upbringing and interprets them in two time dimensions – the past and the present. The diversity of the plot and the national flavor encourage different age groups to master the principles of national upbringing, knowledge of the

history of their land and cultural heritage in wartime. The author's research into the key principles of ethnopsychology, folklore and dialectical content of the Ukrainian language gives scientists priorities for further research.

Key words: *ethnopsychology, ethnopedagogy, literary work, national education, civic position, patriotic beliefs.*

Постановка проблеми. Враховуючи важливість духовного та культурного розвитку різних вікових груп здобувачів освіти ЗЗСО зокрема, виникає потреба в залученні творів сучасної української літератури, де порушується питання національного виховання з подальшим його вивченням. Такий тип літератури сприяє пошуку генетичних зв'язків між поколіннями, передачею духовних надбань людства на різних історичних періодах. Книга Х. Кішик вміщує різні види виховання, яке проілюстроване в художньому тексті. Роль літератури у національному вихованні полягає в регулюванні моральних цінностей, розвитку духовної складової індивіда.

Національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості, духовності. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного й демократичного виховання. Таке виховання забезпечує етнізацію дітей як необхідний і невід'ємний складник їх соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях рідний народ, увічнює в підростаючих поколіннях, як специфічне, самобутнє, що є в кожної нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй світу (Харагіло, 2020: 9).

Метою національно-патріотичного виховання є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави (Лісовець, 2022: 10).

На теперішньому етапі розвитку української держави повинне здійснюватися національне виховання, завдяки якому, формується українська нація. Тому зразки сучасної української літератури є ефективним фактором впливу на свідомість молодої людини.

Художня література часто є засобом впливу на свідомість, духовні цінності та рівень розумового розвитку, допомагає появі активної життєвої позиції молодої людини, становленню її як особистості. В творчості Х. Кішик простежується національний характер, прив'язка до культурної спадщини та генетичних зв'язків. Зображення в творах образів незалежно від їх етнічного та соціального походження, релігії, передбачає створення спільноти самодостатніх громадян суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активний розвиток Етнопсихологічних досліджень активізувалися в 70-х роках ХХ ст. (Л.М. Дробіжева, І.С. Кон, Г.В. Старовойтова та ін.). Вітчизняна етнопсихологія 70–90-х рр. була зумовлена дискусіями, які стосувалися предмету вивчення етнопсихології (психічний склад населення, спільність національного характеру чи з'ясування окремих сторін психіки представників певного етносу). Сучасний культурологічний підхід здійснювався за допомогою психологічного аналізу проблеми етнічної свідомості.

Дослідженням етнічної ідентичності народу займалися (К.В. Коростеліна, В.П. Левкович, Н.Г. Пєшкова, Л.М. Дробіжева, Г.В. Старовойтова, О.В. Улибіна. О.М.Лозова розглядла психо-семантичну структуру етнічної свідомості в контексті перцептивних, рефлексивних та категоріальних компонентів. Вона провела психо-семантичну реконструкцію первинних структур свідомості давніх східних слов'ян: досліджено оцінність, емоційність, реактивність, просторову й часову категоризації світу (Савицька, 2011: 40–42).

Однією із найбільш фундаментальних праць є «Нариси до історії української етнопсихології» В. Яніва. На сучасному етапі наукового розвитку, актуальні проблеми з етнопсихології досліджують Воронова О.Ю., Крюкова М.А., Купчишина В.Ч., Ольховецька С.М., Савицька О.В., Цюняк О.П., Боднар М.Б. та інші.

Мета статті – виокремлення елементів національного виховання та дослідження міжособистісних зв'язків різних вікових груп в літературній площині за творчістю Х. Кішик.

Виклад основного матеріалу. Дослідження етнопсихології на сучасному розвитку науки здатне відбуватися за допомогою різноманітних культурних варіацій та систем комунікації. У деяких творах художньої літературі можна простежити основні аспекти етнопсихології, шляхом виокремлення певних типів комунікації, тобто обміну інформацією в соціумі. Особливе місце серед психологічних характеристик етносу займає етнічна самосвідомість. Більшість етнопсихологів стверджують, що етносом може вважатися лише та спільнота, яка усвідомлює себе як така. Дослід-

ниця, етнопсихологиня Х. Кішик у літературному творі «Ану бігом ходіть їсти!» демонструє етнопсихологічний компонент у спілкуванні людей певного роду з чіткою національною ознакою.

Етнічна психологія – це галузь психологічної науки, у якій вивчаються психологічні особливості нації (етносу, народу) та її представників; закономірності, джерела і чинники національної (етнічної) свідомості та самосвідомості, національний характер, механізми національної (етнічної) ідентифікації та етностереотипізації; психологія міжнаціональних (міжетнічних) відносин (Купчишина, 2021: 122).

Невід'ємний зв'язок етнопсихології із фольклористикою. Якщо фольклористика вивчає фольклор різних народів взагалі, то етнопсихологія приділяє увагу архетипам, які зафіксовані у фольклорі (Купчишина, 2021: 13).

Етнопсихологія здатна поєднуватися з іншими дотичними науками, а саме з етнопедагогікою. Етнопедагогіка – це фактично безперервна систематична творчість у справі вдосконалення виховної практики на основі успадкованих від старших поколінь традиційних засад народного життя, виховання. Цінність етнопедагогіки – в її органічній єдності з життям народу, його історією, культурними і побутовими традиціями, ідеї та засоби народної педагогіки, порівняно з багатьма засобами, ідеями наукової педагогіки, глибше і повніше втілюють у собі національну духовність, тобто національну психологію, філософію, світогляд, ідеологію та ін. Саме тому етнопедагогіка становить основу національної системи виховання (Харагірло, 2020: 21).

Забезпечити якість навчання та виховання підростаючого покоління в цілому неможливо без ґрунтовних знань з етнопедагогіки, яка існує впродовж багатовікової історії українського народу, але була означена як окрема галузь науково-педагогічного знання за М.Стельмаховичем у середині 70-х років двадцятого століття (Євтух, 2003: 17).

Етнос у структурі етнопсихології розглядається як соціальний організм певної території і певних груп людей. У цих людей, завдяки розвитку господарських, культурних, торговельних та інших зв'язків, клалась спільна мова, загальні риси культури та побуту, особливості психічного складу. Крім того, якщо ці групи відрізнялись одна від одної у расовому відношенні, то відбувалась їхня метисація (Воронова, 2019: 22).

Етнос – це усталена сукупність людей, що історично склалася на певній території та має спільні, відносно стабільні особливості мови, культури і психіки, характеризується усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших утворень (самосвідомість), що зафіксовано в її самоназві (етнонімі) (Цюняк, 2020: 64).

Беручи до уваги вищі психічні процеси, які з'являються при спільному житті значної кількості індивідів, науковці використовували термін «народна душа». Так називається зв'язок психологічних явищ, поєднаний зі змістом душевного переживання, загальних уявлень чи почуттів. Згідно твердження В. Вундта: «Душу народу варто вивчати методом аналізу конкретно історичних продуктів творчості народу: мови, міфів,звичаїв». Мова народу, за теорією В. Вундта, ідентична розуму; міфи – почуттям; звичаї – волі в індивідуальній психології (Ццюняк, 2020: 26).

Німецький богослов, мислитель та дослідник культури І.Г. Гердер (1744–1803) розглядав дух народу не як щось безтілесне, він практично не поділяв поняття «народний дух»,«душа народу» і «народний характер». На його думку «Душа народу не була для чимось всеосяжним, що містить у собі всю її своєрідність». Поняття «душі» використовувалося Гердером серед інших ознак народу, разом з мовою, забобонами, музикою. Науковець наголошував щодо залежності психічних компонентів від клімату і ландшафту, але допускав і вплив способу життя та виховання, громадського ладу та історії (Ольховецький, 2019, 41–423).

В нашому суспільстві постійно виникала необхідність у загальному пізнанні етнічних особливостей народів, їх поведінки. Ці особливості вивчалися психологами, філософами, істориками, соціологами, географами, економістами, мистецтвознавцями, етнографами, культурологами, релігієзнавцями та демографами (Савицька, 2011: 5).

Книга «Ану бігом ходіть їсти!» авторства Х. Кішик узагальнює за своїм змістом та структурою сюжету окремі елементи етнопсихології, фольклористики та основні принципи національного виховання.

Видання написане у літературній формі поштівок (авторська модифікація), яких налічується десять. У тексті часто простежуються вагомі історичні події, які пов'язані з творенням української держави та мали відношення до родини Х. Кішик. Авторка наголошує, що її рідні – дідусь та бабуся наполягали на засадах національного виховання та впроваджували патріотичні переконання різними способами. В цих художніх текстах загальний обрис сільської місцевості демонструє тісний зв'язок людини з місцем її дитинства та юності, що є одним з вагомих засобів відображення любові до рідної землі та Батьківщини в цілому.

Пізнання світу авторкою відбувається за допомогою всіх сенсорних та інших рецепторів: «Мій світ вимірювався барвами, запахами, відчуттями, доторками, смаками і… руками. У руках я тримала увесь світ і пізнавала його» (Кішик, 2024: 33).

Характерними лексичними особливостями утворені комунікативні зв'язки між дійовими особами в творі. Замість слів: «Я тебе люблю… звучало – «Ану бігом ходіть їсти!».

Трудове виховання. Окрім засад національно-патріотичного виховання, авторка отримувала виховання в праці. Вона зазначає: «Іноді не було часу розмовляти про щось таке, що торкається тільки серця. Тільки робота. Робота була з понеділка до суботи і влітку, і взимку, і повсякчас. В неділю можна було трохи перепочити, щоб зробити роботу, яку можна робити в неділю» (Кішик, 2024: 48). Таким чином, спостерігається комплексне виховання самої авторки та її подальшу соціалізацію, завдяки поєднанню національного та трудового виховання.

Інколи, впродовж дослідження тексту простежуються вікові міжконфліктні особливості: «Моя ж баба була геть інакшою за всіх. Іноді мені здається, що я почала розуміти свою бабу тільки тепер, коли її вже немає в цьому світі живих» (Кішик, 2024: 56).

У тексті зосереджена увага до важливих історичних дат, які Х. Кішик передає вже новому поколінню: «Щороку, в День пам'яті жертв Голодомору, ми запалюємо свічку пам'яті. Про трагедію Голодомору своїй дитині я вперше почала розповідати тоді, коли їй сповнився рік. Звісно, що така маленька дитина нічого не розуміла, але я їй простими словами пояснювала, чому ми запалюємо свічку і ставимо її на підвіконня. Я розповідала доні, що ця свічка тримає нашу пам'ять, тому вона має горіти» (Кішик, 2024: 61).

Конфесійне виховання. Характерними особливостями є ставлення до релігійних свят, усвідомлення їхньої важливості в житті людини та пояснення це дітям як необхідного елементу культурно-духовного розвитку. «Празник у селі – то таке поважне свято, як Великдень і Різдво. Ми малі навіть в той день до школи не йшли. Після служби Божої вже всі чекали на гостей, щоб сісти до столу і празникуватися» (Кішик, 2024: 66).

Особлива увага у творі приділена побутовим предметам: речам, одягу та кухонному начинню, які демонструють національний колорит та вагому культурну спадщину: «На кожній стіні в нас висіли образи з вишитими рушниками. І баба нам завжди пояснювала, що навіть коли ми зробимо щось погане, то Бог це побачить, в нього всюди є очі» (Кішик, 2024: 71).

Народні традиції та обряди займають особливе місце та підкреслюють важливість їх збереження: «Як би бідно не жили галичани, але до свєт готувалися всі від великого до малого!То був непорушний звичай, закон. То було щось неймовірно світле, радісне, казкове, може, навіть і ліпше за казку, то була жива традиція» (Кішик, 2024: 76).

Національна кухня виступає засобом виховання, передачею почуттів та атрибутом впливу на дітей: «А ми малі хотіли пампухів і хотіли вже, щоб свєта борше настали, щоб накласти цілу миску куті і їсти її великою ложкою. Такою смачною, як у дитинстві, кутя не була більше ніколи!» (Кішик, 2024: 77).

Обрядовість та збереження національних традицій з усіма деталями були невід'ємними складовими виховного процесу: «Потім ми збирали ложки, виделки зі столу і йшли з бабою надвір ворожити на судженого. Ложками товкли одна до одної і дослухалися звідки пси начнуть брехати. Якщо пси не гавкали, то починали ложками товкти до плоту, щоб голосніше було». Колядка як символ релігійних свят передавався з покоління в покоління і ми з колядою вибігали у різдвяну ніч! Це була одна з тих найсвітліших зимових ночей, коли безконечне небо аж розстріскувалося зорями, а місяць блискучими пацьорками розмальовував краї сніжного обруса на землі» (Кішик, 2024: 80).

Передача поколіннями своїх традицій була мірилом виховання цієї родини: «Баба з дідом дуже любили, щоби наші традиції українські були збережені. Хоча вони і сварили нас, бо завжди було багато роботи, але у кожному святі намагалися передати зміст святкування так, щоб ми були горді з того, що зростаємо українцями» (Кішик, 2024: 82).

В тексті використовується своєрідний психологічний метод: «Для моєї баби приготування страв було не тільки про їжу – то була її ментальна медитація: процес приготування, розмови, бажання всіх нагодувати і дати в родину здоров'я та любов. Наявні алегоричні та комічні прийоми – Ксьондз йде! – прибігла до нас з новиною сусідка, – вже був в Зоськи, – десь за п'ятнадцять хвилин буде у вас! Баба всіма приладами дальнього, ближнього і нічного бачення, вшитими в її голові, оглянула хату і нас, сплеснула в руки: «Ану бігом всім прибирати!» (Кішик, 2024: 86).

У творі присутній процес урбанізації зі збереженням родинних традицій: «Коли ми вже повиростали і роз'їхалися по великих містах, то баба нашу колекцію образків берегла і тримала в

кредансі разом з нашими фотографіями. І кожен день цілувала образки і фотографії внуків» (Кішик, 2024: 87).

Характерне зображення побуту для певного регіону вдало передане та ретельно про деталізоване: «Галичина любить підготування до Великодніх свят так само сильно, як і саме святкування. Жінки витягували вишиті рушники, скатертини, підбивали до розмірів великої хмари вишиті подушки і розставляли на ліжках, як на виставці» (Кішик, 2024: 88).

Метод гри як виховний засіб теж був сполучною ланкою між різними видами виховання. «Ми любили там сидіти і грати в карти, забавлятися в різні смішні ігри,плюватися з висоти, реготати і просто ховатися від дорослих. Хатка стала для мене такою ж рідною, як і власна справжня домівка» (Кішик, 2024: 89).

Естетичне виховання. Художньо-естетичні елементи виховання були дотичними до релігійних свят: «Баба навчила мене малювати писанки, а їй це вміння передалося від її матері – моєї прабаби. Дуже любила прабаба малювати на писанках квіти. Я бачила українську природу, яка розквітала білими вишнями та абрикосами, зелень степів, які дедалі ближче ставали жовтими, а потім чорну землю. Випалену чорну землю, яка горіла в червоному полум'ї» (Кішик, 2024: 96).

Моральне виховання. Сімейні цінності тісно переплітались з патріотизмом: «А дідо навчив мене жити з гордістю за Україну. Пам'ятаю, як кожної неділі він йшов на Службу Божу, а я його завжди питалася: «за що він так ходить молитися?». В діда була одна відповідь: «За Україну» (Кішик, 2024: 155).

Вплив війни на національну ідентифікацію та свідомість різних вікових груп. «Коли я була дитиною, то увесь час мучила бабу і діда розмовами про те, як вони пережили війну, як змогли вижити, де брали силу. Малою я ніяк не могла зрозуміти, як вони трималися, якщо повсюди були смерть, страх, невідомість і несправедливість» (Кішик, 2024: 201).

Висновки. Літературні твори, які дотичні до історії та культури народу стимулюють вивчення базових засад з етнопсихології, етнопедагогіки та фольклористики. На побутовому рівні комунікації між Х. Кішик та її рідними часто можна простежити ключові засади національного виховання. Таким чином, сімейне виховання, поєднане з життєвим досвідом старших поколінь здійснює вплив на формування світогляду дитини.

Загальнолюдські цінності та духовний розвиток особистості здатні формуватися в сімейному середовищі та мати чітке національне підґрунтя. Передача наступним поколінням знань, умінь та навичок має чітке сполучення з духовним та культурним надбанням країни. Здійснивши аналіз тексту, щодо наявності елементів національного виховання та етнопсихології, слід зазначити про важливість етносу у вихованні дітей, з метою продовження культурно- історичних традицій свого народу.

Наукові дослідження літературних творів аргументують те, що сутність та зміст виховання має національний характер. Це підтверджує поняття «нації» як системи, що сформувалася з багатьох компонентів, в тому числі з освітнього.

Наукові праці філософів, етнографів, педагогів, психологів наголошували на важливості національного виховання. Сюди входить модернізація форм, змісту, методів, підбір сучасної актуальної літератури.

Культурно-історичні надбання людства дають перспективу джерельної бази для наступних наукових досліджень, що стосуються основних ідей існування українського народу. Матеріальні та духовні цінності повинні спонукати різні вікові групи до цілісного вивчення свої культури та історії, особливо в умовах воєнного стану.

Проголошення національної ідеї в художніх творах та громадському житті відбувається за допомогою переконань, ідеалів, традицій звичаїв, освітніх осередків, закладів та інших форм. Книга «Ану бігом ходіть їсти!» є джерелом для організації виховного процесу, збільшення лексичного словника діалектизмів, довідником історичних дат, покращує естетичні смаки, пропагандує морально-естичне виховання загалом та виховання в сім'ї.

Читання творів сучасної української літератури є засобом розвитку особистості, покращення патріотичних переконань та розширення світогляду. Також книга має чітке педагогічне навантаження на форму та основі структурні елементи виховного процесу.

Перспективами подальших наукових досліджень вбачаємо у розробленні програми з етнопсихології, етнопедагоігки та національного виховання на основі творів сучасних українських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронова О. Ю. Етнопсихологія : курс лекцій з дисципліни для студентів заочної форми навчання напряму підготовки 6.0101101 «Дошкільна освіта». Мукачево : МДУ, 2019. 50 с.
2. Етнопедагогіка. Ч. І : навч. посібник / Євтух В. Б., Марушкевич А. А., Дем'яненко Н. М., Чепак В. В. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 149 с.
3. Кішик Х. Ану бігом ходіть їсти! Львів : ЛА «Піраміда», 2024. 256 с.
4. Крюкова М. А. Етнопсихологія : навчально-методичний посібник (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня магістра факультету психології, політології та соціології факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА») / за ред. М. А. Крюкової, Ю. В. Форманюк Одеса : Фенікс, 2020. 106 с.
5. Купчишина В. Ч. Етнопсихологія : навчально-методичний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 136 с.
6. Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.
7. Ольховецький С. М., Ольховецький В. С. Етнопсихологія. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2019. 155 с.
8. Савицька О. В., Співак Л. М. Етнопсихологія : навч. посіб. Київ : Каравела, 2011. 264 с.
9. Харагірло В. Є. Національне виховання здобувачів освіти на сучасному етапі : навчально-методичний посібник. Біла Церква : БІНПО, 2020. 93 с.
10. Цюняк О. П. Етнопсихологія : навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2020. 76 с.

REFERENCES

1. Voronova O. Yu. (2019). Etnopsykholohiia: kurs lektsii z dystsypliny dlia studentiv zaochnoi formy navchannia napriamu pidhotovky 6.0101101 «Doshkilna osvita [Ethnopsychology: a course of lectures on the discipline for students of correspondence studies in the direction of preparation 6.0101101 «Preschool Education»] Mukachevo: MDU, 50 p. [in Ukrainian].
2. Yevtukh V. B., Marushkevych A.A., Demianenko N.M., Chepak V.V. (2003). Etnopedahohika. Ch. I. [Ethnopedagogy. Part I] Kyiv: Publishing and Printing Center "Kyiv University", 149 p. [in Ukrainian].
3. Kishyk Khrystyna. (2024). Anu bihom khodit yisty! [Come on, run and eat!] Lviv: LA «Pyramid», 256 p. [in Ukrainian].
4. Kriukova M. A. (2020). Etnopsykholohiia: navchalno-metodychnyi posibnyk (v dopomohu do samostiinoi roboty dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia mahistra fakultetu psykholohii, politolohii ta sotsiolohii fakultetu psykholohii, politolohii ta sotsiolohii NU «OIuA») [Ethnopsychology: a teaching and methodological manual (to help with independent work for higher education students of the Master's degree of the Faculty of Psychology, Political Science and Sociology of the Faculty of Psychology, Political Science and Sociology of the National University «Odesa Law Academy»]. Odesa: Phoenix, 106 p. [in Ukrainian].
5. Kupchyshyna V. Ch. (2021). Etnopsykholohiia: navchalno-metodychnyi posibnyk [Ethnopsychology: a teaching and methodological manual]. Khmelnytskyi: Publishing House of the National Academy of Sciences of the Republic of Ukraine, 136 p. [in Ukrainian].
6. Lisovets O. V. (2022). Natsionalno-patriotychne vykhovannia z osnovamy narodoznavstva [National-patriotic education with the basics of ethnography]. Nizhyn: NDU named after M. Gogol, 111 p. [in Ukrainian].
7. Olkhovetskyi S.M., Olkhovetskyi V.S. (2019). Etnopsykholohiia [Ethnopsychology]. Uman: Publishing and Printing Center «Vizavi», 155 p. [in Ukrainian].
8. Savytska O.V., Spivak L.M. (2011). Etnopsykholohiia [Ethnopsychology]. Kyiv: Karavela, 264 p. [in Ukrainian].
9. Kharahirlo V.Ie. (2020). Natsionalne vykhovannia zdobuvachiv osvity na suchasnomu etapi [National education of education seekers at the present stage: Educational and methodological manual]. Bila Tserkva: BINPO, 93 p. [in Ukrainian].
10. Tsiuniak O.P. (2020). Etnopsykholohiia: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia samostiinoi roboty studentiv [Ethnopsychology: a teaching and methodological manual for students]. Ivano-Frankivsk: Publisher Kushnir G. M., 76 p. [in Ukrainian].

УДК 378:378.147.091.33-27.22]:811(043.3)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-44

Михайло СУКНОВ,
orcid.org/0000-0002-7567-9279
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) mykhailo.suknov@nure.ua

Ірина БУДАНОВА,
orcid.org/0000-0002-3609-8893
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) irina.budanova@nure.ua

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ВЕРБАЛЬНІ/НЕВЕРБАЛЬНІ СПОСОБИ ЇХ АКТУАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ ДЕМОВЕРСІЙ)

Останнім часом все більше людей складають міжнародні іспити з англійської мови. Комусь сертифікат потрібен для самоствердження, комусь для роботи чи навчання закордоном або ж для іміграції чи просто для успішної кар'єри. Сьогодні у зв`язку зі зростаючим інтересом до оволодіння англійською мови в міжнародних масштабах, існує об`єктивна потреба осмислення англомовного освітнього дискурсу, у межах якого видається можливим виокремити екзаменаційний тип дискурсу та з лінгвістичних позицій розглянути тексти британського сертифікованого екзаменаційного формату з англійської мови як його складову. Враховуючи увагу вітчизняних і зарубіжних вчених до проблем лінгвістичного осмислення текстів для читання. У статті розкрито композиційні, структурні та семантичні параметри, які відображають найбільш показові тенденції розвитку англійської мови на сучасному етапі. Доведено, що дискурс це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними та іншими чинниками. Розглянуто способи організації екзаменаційних текстів для читання англійською мовою в сучасному мультимедійному освітньому просторі. Описано структурні параметри текстів в англомовних демоверсіях британських сертифікованих іспитів, зокрема виявлено типологічні параметри аналізованих екзаменаційних текстів для читання з метою уточнення ключових позицій, релевантних для організації спеціально орієнтованих у дидактичному плані текстових фрагментів. Визначено функціональну спрямованість текстів для читання в парадигмі сертифікованих англомовних екзаменаційних матеріалів. Схарактеризовано вербальні та невербальні маркери, спрямовані на реалізацію прагматичного потенціалу аналізованих текстів для читання. Доведено роль прецедентності як системо-утворювального чинника в дискурсивному просторі текстів в англомовних демоверсіях британських сертифікованих іспитів. Описано особливості концептуального поля текстів для читання та виявлено базову групу концептів, їх лінгвістичні маркери. Зазначено, що є логічним використовувати апробовану схему лінгвістичного аналізу екзаменаційного типу англомовного освітнього дискурсу при виявленні та систематизації алгоритмів взаємодії експліцитних та імпліцитних маркерів структурування семантичного простору.

Ключові слова: *англомовний освітній дискурс, структурні параметри, сертифікований екзаменаційний формат, англомовні демоверсії, лінгвістичні маркери.*

Mykhaylo SUKNOV,
orcid.org/0000-0002-7567-9279
Ph.D. in Pedagogy, Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
Kharkiv National University of Radio Electronics
(Kharkiv, Ukraine) mykhailo.suknov@nure.ua

Irina BUDANOVA,
orcid.org/0000-0002-3609-8893
Senior Lecturer at the Department of of Foreign Languages
Kharkiv National University of Radio Electronics
(Kharkiv, Ukraine) irina.budanova@nure.ua

BASIC PARAMETERS OF ENGLISH TEXTS FOR READING AND VERBAL/NON-VERBAL WAYS OF ACTUALISING THEM (BASED ON THE MATERIAL OF ENGLISH-LANGUAGE EXAM DEMOS)

Recently, more and more people have been taking international English language exams. Some people need a certificate for self-affirmation, others for work or study abroad or for immigration, or simply for a successful career. Today, due to the growing interest in mastering English on an international scale, there is an objective need for a scientific understanding of English-language educational discourse within which it seems possible to distinguish the exam type of discourse and to consider the texts of the British Certified English Language Examination Format as its component from a linguistic point of view. Taking into account the attention of domestic and foreign scholars to the problems of linguistic comprehension of reading texts, the article reveals compositional, structural and semantic parameters that reflect the most significant trends in the development of the English language at the present stage. It is proved that discourse is a coherent text in combination with extralinguistic, pragmatic and other factors. The ways of organizing exam reading texts in English in the modern multimedia educational space are considered. The structural parameters of texts in the English-language demos of British certified examinations are described, the typological parameters of the analyzed exam reading texts are identified in order to clarify the key positions relevant to the organisation of specially oriented text fragments in terms of didactic content. The functional orientation of the reading texts in the paradigm of certified English-language examination materials is determined. The verbal and non-verbal markers aimed at realising the pragmatic potential of the analysed reading texts are systematised. The role of precedent as a system-forming factor in the discourse space of texts in the English-language demos of British certified exams is proved.

The article describes the peculiarities of the conceptual field of reading texts and identifies the basic group of concepts and their linguistic markers. Thus, it seems logical to use the tested scheme of linguistic analysis of the exam type of English educational discourse in identifying and systematizing the algorithms of interaction of explicit and implicit markers of semantic space structuring.

Key words: *English-language educational discourse, structural parameters, certified examination format, English-language demos, linguistic markers.*

Постановка проблеми. У сучасній Європі дуже багато років існує практика незалежних міжнародних іспитів, сертифікати яких визнаються найбільшими зарубіжними закладами вищої освіти і приймаються роботодавцями як документ про мовну освіту. Укладачі британських сертифікованих екзаменаційних матеріалів виходять із того, що володіння іноземною мовою, насамперед англійською, яка сьогодні має статус мови світового значення, передбачає крім кар'єрного зростання додатково входження тих, хто складає міжнародний іспит з англійської мови, в гомогенне соціокультурне поле, яке сформоване представниками сучасної наукової та ділової спільноти.

З метою впевненості в тому, наскільки повно кандидати оволоділи знаннями про універсальні загальноприйняті характеристики англомовного соціуму, щоб успішно підтримувати діалог і забезпечувати взаєморозуміння із суб'єктом англомовної соціокультури, розроблено так звані «демоверсії сертифікованих екзаменаційних матеріалів з англійської мови». Сьогодні у зв'язку зі зростаючим інтересом до оволодіння англійською мовою в міжнародних масштабах, існує об'єктивна потреба наукового осмислення англомовного освітнього дискурсу, у межах якого видається можливим виокремити екзаменаційний тип дискурсу та з лінгвістичних позицій розглянути тексти британського сертифікованого екзаменаційного формату з англійської мови як його складову.

Аналіз досліджень. Сьогодні мовну освіту усвідомлюють і розглядають як один з основних стратегічних ресурсів соціального та економічного розвитку, а вітчизняні та зарубіжні дослідники постійно приділяють увагу систематизації різних аспектів освітнього дискурсу. Зокрема, велика кількість досліджень присвячено опису базових характеристик навчального та організаційно-навчального дискурсу, такими авторами як С.В. Голик, М.В. Томахів, J. Ahmad, E. Benveniste, Z.S. Harris, в свою чергу, дослідження щодо навчально-наукового та навчально-дидактичного дискурсу описували А.Р. Габідулліна, Н.Ф. Баландіна, А.В. Нікітіна та інші. Увага вищезазначених авторів зосереджена головним чином на вивченні структурно-семантичних параметрів навчальних текстів, тоді як у нашому дослідженні об'єктом є «екзаменаційний текст», що належить до освітнього дискурсу. Екзаменаційний текст сприймається кандидатом як еталонний. Основною метою даного типу текстів є перевірка рівня готовності до розуміння і виконання завдань англійською мовою на різних етапах його вивчення.

Метою статті є дослідження та систематизація основних параметрів англомовних текстів для читання та вербальні/невербальні способи їх актуалізації, які застосовуються в англомовних екзаменаційних демоверсій, що, в свою чергу дозволяють здобувачам отримувати знання та

якісно підготуватись до конкретних міжнародних екзаменів.

Виклад основного матеріалу. У фокусі уваги сучасних досліджень з дискурсивного аналізу перебуває розв'язання теоретичних і практичних проблем, при цьому спільним моментом для них є соціальний контекст використання мови. У своїх роботах автори прагнуть поєднати вивчення конкретних соціокультурних практик з результатами мовної діяльності. Наприклад видатний професор Бацевич Ф. С. вважає, що необхідно застосовувати дискурс та дає даному поняттю таке трактування «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» (Бацевич; 2009: 138). Однак багатьма дослідниками (Мельник; 2013) приймається точка зору автора Романюка О. С. який описує дискурс як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними та іншими чинниками; текст, узятий у подієвому аспекті та мова, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мова, занурена в життя» (Романюк; 2016: 150). Тож, під освітнім дискурсом маємо розуміти регламентоване історичними та соціокультурними кодами (традиціями) смислотворчу діяльність, спрямовану на трансляцію та регуляцію певних знань, умінь і навичок, а також цінностей і моделей поведінки за допомогою когнітивних і комунікативних засобів. Так, в освітньому дискурсі можуть бути представлені тексти наукового дискурсу. Для прикладу наведемо назви науково-популярних текстів сертифікованого іспиту IELTS з питань психології (Obsessive-compulsive Disorder), екології (The. Truth about the Environment), філології (A Silent Force) та ін. Як показують спостереження, одночасно з інтересом до галузі наукового знання, специфіка сучасних текстів для читання сертифікованого екзаменаційного формату, представлених у розглянутих демоверсіях, полягає в інтердискурсивних властивостей, а саме, у повній або частковій інтерференції дискурсів. Це дає змогу екзаменованому впоратися з повсякденними типовими життєвими ситуаціями, з одного боку, а з іншого – може слугувати сигналом для підтвердження лінгво-синергетичних властивостей сучасного англомовного освітнього дискурсу, що адаптується до соціально-побутових вимог і потреб сучасності. Яскравим прикладом спілкування на соціально-побутову або культурно-просвітницьку тему можуть бути тексти для читання про здоровий спосіб життя – Fitness Centre (lELTS), медичне обслуговування – Bentley Hospital Catering Service (lELTS), працевлаштування – Looking for Work (lELTS) тощо.

У сучасному світі ефективність підготовки до складання іспитів з англійської мови з метою отримання міжнародного сертифіката підвищується із запровадженням нових технологій у систему освіти, оскільки сьогодні існує відкритий доступ до демоверсій екзаменаційних матеріалів в режимі on-line або у форматі PDF. У результаті розвитку нових інформаційних технологій однією із сучасних форм письмової комунікації стає гіпертекст. На думку автора (Князь; 2023: 68) «гіпертекстові системи в процедурі підготовки до складання міжнародного іспиту з англійської мови зазнали всебічного впливу на сучасну культуру та різні сфери людської діяльності» У зв'язку з цим твердженням найбільш переконливою видається позиція, згідно з якою під гіпертекстом розуміється «модель організації електронного тексту, що характеризується специфічною структурованістю і розгалуженою системою програмно-підтримуваних внутрішньо-текстових і міжтекстових переходів, що передбачає можливість читацького інтерактивного впливу на послідовність відтворення композиційних одиниць» (Паршак; 2014). Якщо обирати дане трактування, то основними рисами, властивими електронній текстуальності є нелінійність, інтерактивність та мультимедійність.

Стосовно текстів для читання в демонстраційних екзаменаційних версіях гіпертекст структурується за допомогою міжтекстових переходів (посилань або гіперпосилань), що призводить до зміни лінійності й зумовлює подальші специфічні риси електронної текстуальності (інтерактивність і мультимедійність). Інакше кажучи, тексти для читання в обстежених англомовних демоверсіях мають гіпертекстовий стратегічний потенціал, що дає змогу слугувати свого роду компасом під час вибору алгоритму розшифровки або інтерпретації інформації, закладеної укладачами в екзаменаційні зразкі.

Інтеграція вербальних і невербальних носіїв інформації в структуру гіпертексту є заключним етапом складання впорядкованого гіпертексту, має індивідуальний характер і є обов'язковою умовою успішної роботи з текстами для читання,

які є випробовуваними. Загалом, зв'язок композиційних елементів і збереження цілісності всієї композиційної структури екзаменаційних матеріалів забезпечується наявністю структурних посилань (Семенова; 2018). Демоверсії сертифікованих англомовних екзаменаційних матеріалів представлені не за допомогою спеціалізованого програмного продукту, а у форматі PDF, адаптують іншу систему внутрішніх навігаційних посилань, за яку приймаємо супровідні коментарі, що замінюють присутність екзаменатора і регулюють дії екзаменованого з проханням перегорнути сторінку (Turn over), при закінченні завдань екзаменаційних матеріалів (End of examination).

Назви міжнародних іспитів та гіперпосилань для скачування безкоштовних матеріалів, призначених для підготовки до іспитів, інформують про легітимний статус кваліфікаційного документа та потенційну цільову аудиторію екзаменованих. Вибір ініціалізмів (FCE, CAE, CPE, IDBC) і акронімів (KET, PET, IELTS, JETSET) як номінативних одиниць, що позначають британські сертифіковані іспити з англійської мови (ESOL), продиктований тим, що, вони відповідають принципу економії мовленнєвих засобів з метою конденсованого вираження думки та представляють гранично економні та семантично ємні номінативні одиниці, які простіше піддаються запам'ятовуванню і міцно входять в мову, що згодом призводить до широкого використання та легкого впізнавання цих скорочених лексичних одиниць на ринку освітніх послуг та адекватного вибору міжнародного іспиту.

Тож, розглянемо основні параметри англомовних текстів для читання та вербальні/невербальні способи актуалізації (на матеріалі англомовних екзаменаційних демоверсій) та наводемо вербальні характеристики малоформатних текстів для читання. Тексти для читання в демоверсіях сертифікованих англомовних іспитів відрізняються малим форматом, що дає змогу розглядати їх як малоформатні тексти, які характеризуються цілісністю, зв'язністю (граматичною, семантичною, логічною), смисловою завершеністю і самостійністю, стислістю, ситуативністю, комунікативно-прагматичною функціональністю (соціально-регулювальна та інформувальна функції належать до домінуючих у цьому контексті). В умовах функціонування в освітньому дискурсі виявляються тенденції та риси, властиві британському освітньому дискурсу, а саме, прагнення до усередненого моделювання текстових фрагментів. Це відповідає вимогам сучасного англомовного освітнього дискурсу, оскільки цей формат вирізняється стандартизованістю оформлення, повторюваністю лінгвістичних структур і робить його доступним для реципієнта, який опановує англійську мову на різних етапах (Чередніченко; 2010: 152). Завдяки цьому можна стверджувати, що клішовані малоформатні тексти переважають серед текстів для читання в демоверсіях британських сертифікованих екзаменаційних матеріалів.

Досліджуючи загальні характеристики сучасних англомовних екзаменаційних демоверсій, особлива роль приділяється комбінуванню вербальної та невербальної складових у структурі малоформатних англомовних текстів екзаменаційного формату. В результаті аналізу малоформатних текстів для читання, відібраних для демоверсій сертифікованих англомовних екзаменаційних матеріалів, встановлено наявність малоформатних текстів повної та часткової креолізації, знаків, а також широке розмаїття пара лінгвістичних засобів, що супроводжують ці тексти. Так, у демоверсії іспиту Cambridge YLE є варіант завдання у вигляді зображень на трьох картинах, який ілюструє ситуацію. Кандидат повинен дати відповіді на запитання, керуючись лише зображеннями на цих картинках, тому що будь-які текстові написи в даному випадку відсутні. Таким чином, вербальний текст відповідей на завдання стає повністю залежним від графічного ряду, і всі три зображення виступають як облігаторний елемент, що виконує інформативну функцію:

Проводячи аналіз і систематизація назв малоформатних текстів для читання в рамках демоверсій британських сертифікованих екзаменаційних матеріалів дозволив виявити, що основним засобом номінації в заголовках малоформатних текстів для читання в демоверсіях виступають ізольовані мовні одиниці (Colorblindness (IELTS), Surfing (City&Guilds, Bl), словосполучення (Exploring the Arctic (PET), Wildlife at risk (Trinity, ISE) і речення (Cheap flights era is over as fuel prices soar (loL, IDBC), What's so funny? (IELTS), Try It and See (IELTS), Recycling is better than rubbishl (Pearson, PTE General 2), при домінуванні прямого способу найменування. Це свідчить про те, що в екзаменаційних демоверсіях укладачі прагнуть уникати смислової неоднозначності, оскільки заголовки такого роду семантично. синтаксично та прагматично прагнуть уникати смислової неоднозначності й найефективніше передають інформацію про текст, призначений для читання. Інформативність і науковість забезпечуються точністю і фактуальністю аргументованих висловлювань за рахунок використання таких, дискурсивних маркерів, як прецедентні імена (NHS Direct,

the Royal Society), цитати ('The maestro as he is known, 'has always maintained that a society can be rescued through music,' says Marco Pitrelli, who is in charge of building the new academy. (Trinity, ISE UI)), терміни з різноманітних сфер людської діяльності (crime stories, protective gloves). Наочність та інформаційна достовірність малоформатних текстів у демоверсіях поряд з аргументованістю висловлюваних положень досягається використанням числівників: маркерів часу (the 24'hour city, in the early 1970s), вказівок на кількість предметів та людей (21buildings, 2,500 stars, groups of 6–10 women, seven out of ten teenagers), на процентне співвідношення кількісних показників (12% of poor households, 75% of bacteria, ten per cent of adults). Числівники також активно використовуються для позначення валютних грошових знаків (Although the project cost $1million (nearly £700,000), одиниць вимірювання довжини (30 miles, 12 to 15 centimetres deep, at 100 metres), адреси та контактна інформації (telephone: 0870 445 8999, post it to 36 Mulberry Lane, Thornton, T1 8GF (Trinity, SFL, E2).

Якщо брати до уваги соціальну регуляцію діяльності людей з різноманітних побутових сфер, то вона здійснюється за допомогою широкого використання маркерів дискурсу директивного типу: наказові речення (Please tick (Cambridge, SFL); Apply for a pharmacy record today! (Trinit, SFL, E2), модальні дієслова у значенні можливості та здатності The bank you can trust! (Trinity, SFL, B3), зобов'язання та рекомендації (Library books borrowed this week (11–15 June) must be returned before the July holiday (Cambridge, PET, on-line); Outs should be part of every lifestyle (Pearson, PTE General, L2), ймовірність вчинення дії (The office desk, as we know it, may have had its day (loL, DipTrans). Таким чином, вивчення малоформатних текстів для читання в демоверсіях британських сертифікованих екзаменаційних матеріалів дає змогу отримати нові дані про оновлену тематику, лінгвістичний статус, мовні способи когнітивного та лінгвістичного моделювання британського освітнього дискурсивного простору, мовних можливостях вираження закодованої інформації. Автори та укладачі намагаються уникати емоційності, безпосередньо викладаючи свою точку зору щодо описуваного предмету або події. Інформація виражена експліцитно і, як правило, у компресованій формі викладу за рахунок зменшення обсягу мовного вираження. Номінативні структури в текстах для читання в екзаменаційних демоверсіях мають чітко виражену інформативну конкретність та прагматичну адекватність.

Розглянемо лінгвістичні способи організації інформації в різних типах текстів для читання (на матеріалі англомовних екзаменаційних демоверсій) як системо-утворювального чинника в дискурсивному просторі. Клішовані тексти в демоверсіях характеризуються такою лінгвістичною специфікою, як «квазіпрецедентність» і «денаціоналізація». Квазіпрецедентність широко використовується в текстах для читання з метою збереження ефекту достовірності повідомлення. Джерелами квазіпрецедентності є: зміна літери або кількох літер у назві – Murchester Town Hall Floor Guide – Manchester Town Hall Floor Guide; зміна порядку слів – Price Cut Supermarket – Cut Price Supermarket; заміна слова або кількох слів – Return to Mars – Mission to Mars; опущення або додавання слова – Quick Shop Express Store – Quick Shop Express, Novus Health Centre – Novus Health Detox Centre. Наведемо ще один приклад можливих змін, внесених у малоформатний текст для читання в демоверсії порівняно з інформацією. Зміни полягають у додаванні певного артикля до назви студії та змінах цифр у номерах телефонів. Можна припустити, що у випадку з частково вим'якшими назвами, серед яких найчастішим джерелом квазіпрецедентності є зміна літери або кількох літер у назві, ми маємо справу з таким поняттям як «продакт плейсмент» (англ. product placement). Імовірно, створено спеціальний відділ (агентство), який застосовує цей рекламний прийом, який полягає в тому, що реквізит у фільмах, телевізійних передачах чи книжках, у нашому випадку, в екзаменаційних матеріалах має реальний комерційний аналог. Подібного роду реклама надає істотну підтримку компаніям, піднявши рекламу на якісно новий рівень.

Сучасні умови глобалізації потребують від інституту освіти створення спільноти, що являє собою гомогенне соціокультурне поле, індивіди які наділені уніфікованою моделлю взаємодії, яка легко інтерпретується представниками іншої культури (Кивлюк; 2014: 165). Як засоби зберігання, передавання та регуляція знання про це соціокультурне поле в англомовному освітньому дискурсі виступають екзаменаційні малоформатні тексти для читання, які наділені конкретними соціальними зразками, що володіють оригінальними соціокультурними характеристиками, насамперед, британської англомовної спільноти, що вирізняється своїм культурним світом цінностей. Це знаходить підтвердження в отриманих результатах про найбільшу кількість прецедентних феноменів, особливо прецедентних імен, представлених британськими реаліями (Victorian

England, the London Marathon, Wimbledon Tennis Championship, Agatha Christie, the British Museum та ін.). Можна також констатувати той факт, що у розглянутих малоформатних текстах для читання робиться спроба впровадження нових назв у культуру британського народу, які досить імовірно можуть у майбутньому сприйматися як незмінний атрибут даної культурної спільноти (Peaches Cafe, the Al-Shami restaurant, Swindon, Luton, Keswick, Stevenston).

Найбільш частотними базовими категоріями, які домінують у концептуальному полі в екзаменаційних текстах для читання, слід визнати універсальні категорії «простір» і «час». Звертає на себе увагу та обставина, що інформація в розглянутих текстах для читання, як правило, територіально маркована. Так, актуалізація універсального концепту «простір» відбувається за допомогою вживання в малоформатних текстах демоверсій топонімів (the Sahara desert, the RiverThames), прецедентних назв (Harvard University, George Washington University) (Козубська; 2017; 104). Численною за кількості прикладів є група маркерів часу, за допомогою яких актуалізується універсальний концепт часу (in 2024, Evans (1976), the first half of the twentieth century, six hours a day, on 22nd August 2024). Також, у текстах виявлено значну кількість мовних одиниць, що функціонують як маркери концепту «імміграція», характерного для сучасного британського суспільства

Висновок. Досліджено застосування та наданий опис певних параметрів англомовних текстів для читання та вербальні/невербальні способи їх актуалізації, які є важливою складовою для проведення занять з іноземної мови не тільки у закладах вищої освіти, а й для підготовки складання міжнародних іспитів у сучасному просторі освіти. Розглянуто способи організації екзаменаційних текстів для читання англійської мови в сучасному мультимедійному освітньому просторі. Описані структурні параметри текстів в англомовних демоверсіях британських сертифікованих іспитів дозволяють вирішити питання підготовки здобувача до складання конкретного міжнародного екзамену. Існуючі демоверсії сертифікованих екзаменаційних матеріалів з англійської мови дозволяють кандидату ознайомитись з екзаменаційним завданням, які представлені, по-перше, набором мовних і соціокультурних кодів зі своїми нормами та правилами, по-друге, зразками певної соціальної практики в різноманітних галузях у рамках якої люди виробляють, використовують і транслюють соціокультурні цінності та традиції, реалізуючи власні когнітивні та комунікативні потреби та створюючи нові моделі соціального досвіду. З метою створення певного комунікативного ефекту, укладачі екзаменаційних матеріалів включають у тексти для читання прецедентні імена, що актуалізують значущу фонову інформацію та апелюють до фонових знань, асоціацій і почуттів екзаменованих. Описано особливості концептуального поля текстів для читання та виявлено базову групу концептів, їх лінгвістичні маркери. Так, видається логічним використовувати апробовану схему лінгвістичного аналізу екзаменаційного типу англомовного освітнього дискурсу при виявленні та систематизації алгоритмів взаємодії експліцитних та імпліцитних маркерів структурування семантичного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ. Академія. 2009. С. 138.
2. Кивлюк О. П. Глобалізаційна спрямованість освітніх трансформацій, Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць, Київ: ПП «Видавництво «Гілея». Випуск 88 (№ 9). 2014. С. 263–267.
3. Князь Г. Гіпертекст як нова форма текстотворення в літературі. Сучасні філологічні і методичні студії: проблематика і перспективи [Електронне видання] : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. для науковців, викладачів, учителів, здобувачів вищ. освіти, Харків, 20 квіт. 2023 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. С. 68–70.
4. Козубська І. Г. Семантичні відношення між мовними одиницями (на матеріалі англійських монографій з інформаційних технологій). Одеський лінгвістичний вісник. Одеса, 2017. Вип. 9. Том І. С. 103–107.
5. Мельник Т. В. Навчально-педагогічний дискурс як типізована соціально-культурна взаємодія. Науковий вісник Донбасу: електрон. наук. фах. вид. Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2013_2_30.pdf (дата звернення: 15.01.2025)
6. Паршак К. Д. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 196–199.
7. Романюк О. С. Дискурс як інтерактивна комунікативна діяльність. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2016. С. 149–152.
8. Семенова М. А. Комунікативна специфіка вербальних та невербальних засобів в комунікативній системі інтерфейсів користувача. Закарпатські філологічні студії. Вип. 18. С. 243–248. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/18/46.pdf (дата звернення: 20.01.2025).
9. Чередніченко Г. А. Методика навчання іншомовного професійно-орієнтованого читання студентів немовних вищих навчальних закладів. Вісник ХНУ.2010. № 17. С. 150–157.

REFERENCES

1. Batsevych F. S. Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv. Akademiia. 2009. S. 138. [in Ukrainian]

2. Kyvliuk O.P. (2014) Hlobalizatsiina spriamovanist osvitnikh transformatsii [Globalisation orientation of educational transformations]. Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats, Kyiv: PP "Vydavnytstvo «Hileia». Vypusk 88 (№ 9), s. 263–267. [in Ukrainian].

3. Kniaz H. (2023) Hipertekst yak nova forma tekstotvorennia v literaturi. [Hypertext as a new form of text creation in literature]. Suchasni filolohichni i metodychni studii: problematyka i perspektyvy: [Elektronne vydannia] : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. dlia naukovtsiv, vykladachiv, uchyteliv, zdobuvachiv vyshch. osvity, Kharkiv, 20 kvit. 2023 r. Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. S. 68–70. [in Ukrainian].

4. Kozubska I. H. (2017) Semantychni vidnoshennia mizh movnymy odynytsiamy (na materiali anhliiskykh monohrafii z informatsiinykh tekhnolohii) [Semantic relations between linguistic units (based on the material of English monographs on information technology)]. Odeskyi linhvistychnyi visnyk. Odesa. Vyp. 9. Tom I. S. 103–107. [in Ukrainian].

5. Melnyk T. V. (2013) Navchalno-pedahohichnyi dyskurs yak typizovana sotsialno-kulturna vzaiemodiia [Educational and pedagogical discourse as a typified socio-cultural interaction]. Naukovyi visnyk Donbasu: elektron. nauk. fakh. vyd. Luhan. nats. un-t im. T. Shevchenka. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2013_2_30.pdf (data zvernennia:15.01.2025). [in Ukrainian].

6. Parshak K. D. (2014) Tekst yak obiekt linhvistychnoho doslidzhennia [Text as an object of linguistic research]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy. Vyp. 11. S. 196–199. [in Ukrainian].

7. Romaniuk O. S. (2016) Dyskurs yak interaktyvna komunikatyvna diialnist [Discourse as an interactive communicative activity]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia. S. 149–152. [in Ukrainian].

8. Semenova M. A. Komunikatyvna spetsyfika verbalnykh ta neverbalnykh zasobiv v komunikatyvnii systemi interfeisiv korystuvacha [Communicative specificity of verbal and non-verbal means in a communicative user interface]. Zakarpatski filolohichni studii. Vyp. 18. S. 243–248. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/18/46.pdf (data zvernennia: 20.01.2025). [in Ukrainian].

9. Cherednichenko H. A. (2010) Metodyka navchannia inshomovnoho profesiino-oriientovanoho chytannia studentiv nemovnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv [Methods of teaching foreign language professional-oriented reading to students of non-language higher education institutions] Visnyk KhNU № 17. S. 150–157. [in Ukrainian].

UDC 37.011.32
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-45

Anastasiia TOKARIEVA,
orcid.org/0000-0001-8980-9559
PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Lecturer
University of Siegen
(Siegen, Germany) Anastasiia.Tokarieva@uni-siegen.de

Inna CHYZHYKOVA,
orcid.org/0000-0003-2722-3258
Senior Lecturer at the Foreign Philology, Translation and Professional Training Department
University of Customs and Finance
(Dnipro, Ukraine) innachigikova1502@gmail.com

CITIZENSHIP EDUCATION: THEORETICAL ASPECTS, DIDACTICAL DISCUSSIONS IN UKRAINE AND GERMANY, NEW FORMS OF CITIZENSHIP ARTICULATION

The article is devoted to the analysis of citizenship concept, youth civic education, civic competence components and development in international, Ukrainian and German contexts. Over the last decades these themes have acquired importance in research, policy and practice in many parts of the world, including the EU, Ukraine and Germany.

In the first part of the article, we provide a historic look-back on citizenship concept formation, presented several definitions of the phenomenon and come to the conclusion that as a social phenomenon, citizenship can be taught and learnt, and as a quality of a personality and a moral value, it needs to be cultivated. Civic competence is defined as a path for a person to be included into a certain political or social community; it is knowledge and exercise of the rights and duties of this community; it is a civic self-identification and a quality of a personality that necessitates his/her active participation in political or public life and characterizes his/her community involvement; it is a moral value that is based on the sense of patriotism, respect for human rights, sense of duty, responsibility, tolerance, solidarity. The genesis and the formation of the citizenship from the time of Aristotle to the present has passed the way from seeing it as a critical engagement with others; understanding and exercising one's own rights and freedoms; towards realizing the necessity of interdependence of the world nations and the world equality.

The second part of the article substantiates the importance of youth civic education for both Ukraine, Germany and other countries as young people greatly influence the future of their nations. The main structural components of civic education are analyzed and include understanding key citizenry concepts, fostering respect for law, justice, democracy and common good, encouragement of thought independence, also, citizens' qualities development (skills of self-reflection, debate, conflict management, tolerance, empathy for different opinions, critical thinking).

The article also presents the models of civic education for secondary and higher schools and highlights the problems related to the formation of civic education in Ukraine and Germany. The emphasis is placed on digitalization as a new form of citizenship articulation and the use of Serious Video Games as a promising tool for the formation of civic competence. Conclusions are made about the need to recognize civic education not only as a subject of the curriculum, but as an integral part of educational policy – central to both educators and a society as a whole, both on international and national levels.

Key words: *civic competence, citizenship, citizen, civic virtues, civic culture, civic education, digitalization, serious video games, educational policy.*

Анастасія ТОКАРЄВА,
orcid.org/0000-0001-8980-9559
кандидат педагогічних наук, доцент,
лектор
Зігенського Університету
(Зіген, Німеччина) Anastasiia.Tokarieva@uni-siegen.de

Інна ЧИЖИКОВА,
orcid.org/0000-0003-2722-3258
старший викладач кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки
Університету митної справи та фінансів
(Дніпро, Україна) innachigikova1502@gmail.com

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ, ДИДАКТИЧНІ ДИСКУСІЇ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ, НОВІ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ

Статтю присвячено аналізу феномену громадянської компетентності студентської молоді у міжнародному та національному контекстах. Проаналізовано такі ключові поняття, як громадянство, громадянин, громадянські чесноти, громадянська культура, громадянська компетентність. Простежено генезис та становлення основних понять дослідження від часів Аристотеля до сьогодення. Спираючись на теоретичний аналіз, надано узагальнене визначення поняттю громадянська компетентність, яку розглянуто як соціальне явище, що можна сформувати шляхом навчання та виховання. У другій частині статті обґрунтовано значущість процесу громадянської освіти як для України, Німеччини так і для інших країн світу. Представлено основні структурні компоненти громадянської освіти, серед яких виявлено знання та розуміння ключових понять громадянськості; цінності та ставлення; навички та здібності. Наведено моделі громадянської освіти та окреслені шляхи її впровадження у середній та вищій школах. Виокремлено проблеми, пов'язані із становленням громадянської освіти в Україні та Німеччині. Зроблено акцент на цифровізації як новій формі артикуляції громадянства та на використанні серйозних відеоігор як перспективного інструменту формування громадянської компетентності. Зроблено висновки про необхідність визнання громадянської освіти не тільки і не стільки як предмета навчальної програми, а як важливої частини освітньої політики – центральної як для освітян, так і для суспільства в цілому, як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Ключові слова: *громадянська компетентність, громадянство, громадянин, громадянські чесноти, громадянська культура, громадянська освіта, цифровізація, серйозні відеоігри, освітня політика.*

Current state of research. Over the past decades, youth civic engagement acquired importance in research, policy and practice in the EU and Ukraine. Nowadays, most policy makers are aware that young people will greatly influence the future of their nations. It is not surprising then that at the international level, the World Bank has identified the exercise of active citizenship as one of the most important activities for healthy transition to adulthood for both the youth of today and the next generation (World Development Report, 2007).

Citizenship–integrative social and moral trait, characterised by respect to the state, people, civil society and oneself as a citizen is based on citizens' qualities (skills of self-reflection, debate, conflict management, tolerance, empathy for different opinions, critical thinking) and community participation (Crick, 1998).

The concept of citizenship has been widely studied by foreign and Ukrainian researches of the past and present, for example, A. Adler, W. Bennett, J. Dewey, I. Ivanyk, R. Khmelyuk, O. Ovcharuk, J. Pittman, A. Shestopalyuk, P. Woods. Moreover, the need for an "educated citizenry" is consolidated in several international and national official documents, such as the World Youth Report, published by the United Nations (World Youth Report, 2016). Therefore, citizenship education is seen as task number one for educational systems.

Beginning from 1990s, discussions around citizenship development started to accelerate in educational theory and practice in Ukraine, which can be explained by the launch of projects within the framework of Eastern Europe democratization. Despite recent years' variety of measures to promote citizenship education, postindustrial democracies acknowledged a crisis in young people's civic engagement. In Ukraine, for example, 77% of the youth who were asked about their political behaviours appeared to be apolitical, young people are motivated to act in their communities, but they lack skills, time and supporters among the peers and adults (The state of Youth in Ukraine Report, 2016). From the start of the full-scale russian invasion, young people in Ukraine have been active in volunteering and fundraising for military and humanitarian needs (increase from 6% in 2021 to 30% in 2022). At the same time, youth participation in civil society institutions over the period 2021–2022 was quite low, with the majority of respondents (70%) not participating in any of the activities (Impact of War on Youth in Ukraine, 2023). Similarly, our inquiry into citizenship education in Germany revealed that German 14-year-olds hardly identify with their national history; their commitment to social integration, tolerance and social, as well as political, involvement is remarkably low (Kenner, 2020). At the same time, citizenship education is of importance for the education system in Germany. It is a school subject with constitutional status in the states of Baden Württemberg (social studies) and North Rhine-Westphalia (civics) (Detjen, 2012).

It is important for this article to emphasise that the young generation of today is growing in interactive media world. They favour high-speed information acquisition, graphic images and multi-tasking, expression through producing a content, collaborative problem-solving, peer-to-peer activities. Digital pedagogy, playful learning, gamification and educational digital

games or Serious Games (both video and analog) are becoming a part of an everyday toolkit of learners and teachers. Studies of A. Chapman et al suggest that Serious Games (SGS) support civic development and are conductive to making meaning out of human past and present, "heritage experiences", "re-enactment of events" (Chapman, 2018). Such simulation games as "Quo Vadis, European Union?", "Kodori-Peace Talks", "Quo Vadis Ukraine?" (Berlin CRISP studio https://crisp-berlin.org) proved contributory to civic education and civil conflict management. Experience-based learning, risk-free environment, cooperation, self-reflection processes, critical thinking promotion – these features let participants experience the roots and dynamics of a given situation and develop citizens' qualities (CRISP Report, 2021).

The goal of the article. Taking into consideration the present-day importance of the citizenship education studies, in this article we **aim to** examine theoretical aspects of citizenship; analyse didactical discussions about citizenship education in Ukraine and in Germany; substantiate the idea about digitalization as a new form of citizenship articulation.

Main part. We begin theoretical analysis from the reference to the World Youth Report, which states that the transition from youth to adulthood marks a key period, characterized by greater economic independence, political involvement, and participation in community life (World Youth Report, 2016). Youth are important not merely because they are future adults, but because they define positive change of today, as the political and moral choices of young people help society see what is culturally important and achieve what is politically possible (World Development Report, 2007).

A historic look-back on citizenship concept formation. The study of political and civil engagement can be traced as far back as to Aristotle and the Roman city-states. The Aristotle's concept of a flourishing life, according to which all free men had to embrace their responsibility in the political system, thereby protecting the interests of personal lives, social class and community in Roman times widened to the understanding of who was considered to be a citizen. Being recognized as a citizen meant that an individual lived under the "rule of law", vested interest in his government, and demonstrated "civic virtue". The philosophical concept of "civic virtue", an important part of citizenry concept, presented ethical or moral obligation, the "blueprint" for an individual that outlined what to do in a given situation to further the common good and determine the way a good citizen should have behaved in a given "community" (Dagger, 1997).

In the nineteenth century, the liberal view of citizenship emphasized the importance of rights for all citizens, while in the twentieth century, the supporters of "social citizenship" went further in recognizing that civil and political rights are only a part of what citizens ought to be able to expect from the state and the rights of citizens ought to cover their own living and working conditions, rather than just their participation in "high" politics. So, the notion of citizenship extended beyond the walls of politics to include formal as well as informal social activities (Ivanyuk, 2013). As consequence, the notion of "civic engagement", tightly connected with citizenship, appeared.

According to Richard P. Adler and Judy Goggin "civic engagement" describes how an active citizen participates in the life of a community in order to improve conditions for others or to help shape the community's future. It can be seen as a community service, as volunteer service activities, as a collective action and a social change (Adler, 2005).

We maintain that the above-presented aspects of civic virtue, common good and shared identity, qualities of "real" citizens, civil and political engagement shape the contemporary international and national polemics around what citizenship is.

On defining "citizenship". The definition of citizenship, provided by the World Bank Report states that to be a citizen is to be a member of a political community and to enjoy the privileges and protections, as well as the incumbent obligations, associated with community membership. According to the Report, to exercise active citizenship means to "hold public officials accountable for their actions, demand justice for themselves and others, tolerate people who are ethnically or religiously different, and feel solidarity with fellow citizens and human beings" (World Development Report, 2007). This definition is based on the understanding of political and civil rights and duties as well as principles of common good and shared identity.

Another definition, given in Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools Report (also known as the Crick Report), singles out citizens' qualities and community participation as the main building bricks of what citizenship is. It states that citizenship is the way for people to think of themselves as active citizens, willing, able and equipped to have an influence in public life, to build on and to extend the best in existing traditions of community involvement and public service, and to be individually confident in finding new forms of involvement and action among themselves (Crick, 1998).

The analysis of Ukrainian researchers' works related to citizenship competence leads us to the con-

clusion that ethical and moral obligation and citizens' qualities are recognized as the key to citizenship understanding. In their theoretical study, V. Kravtsov and T. Kravtsova consider citizenship to be a specific moral quality of a personality that determines his/her social bent, is a precondition for achieving socially and individually significant goals in accordance with legal standards and moral norms (Kravtsov, 2012). Another Ukrainian researcher R. Khmelyuk describes a person of a high level of citizenship competency as the one who demonstrates patriotism, who possesses strong sense of duty, who is responsible, purposeful, self-organized, independent and persistent (Шевчук, 2018).

If we try to generalize the above-presented definitions of the *citizenship*, we may conclude that *it is a path for a person to be included into a certain political or/and social community; it is knowledge and exercise of the rights and duties of this community; it's a civic self-identification and a quality of a personality that necessitates his/her active participation in political/public life and characterizes his/her community involvement; it's a moral value that is based on the sense of patriotism, respect for human rights, sense of duty, responsibility, tolerance, solidarity.*

We strongly agree that though citizenship "accorded individually", the collective components of civil, political, and social make citizenship a social phenomenon. We also agree that as a social phenomenon, it can be taught and learnt, and as a quality of a personality and a moral value, it needs to be cultivated.

Didactic discourse. Here we come to the discussion of what citizenship education is, having pointed out that so far, there is limited shared understanding of what citizenship education should entail (Nabavi, 2010).

We consider it appropriate to mention that at the beginning of the 20th century, in his "Democracy and Education" J. Dewey wrote about the need for schools and classrooms to prepare youth for democracy. Civic education was seen by the scholar as the primary business of education. The way to do it by Dewey was to create "miniature communities" as places where diverse groups of individuals with shared interests join together, where novices were mentored by more experienced community members, where teamwork enabled all to benefit from the different skills of group members, and where collective problem solving led to collective intelligence (Waddington, 2015).

At the beginning of the 21st century, Citizenship Foundation gives the following answer to the question of what citizenship education is. "Citizenship education is about enabling people to make their own decisions and to take responsibility for their own lives and communities. It introduces pupils to society and its constituent elements, and shows how they, as individuals, relate to the whole. Besides understanding, citizenship education fosters respect for law, justice, democracy and nurtures common good at the same time as encourages independence of thought. It develops skills of reflection, enquiry and debate" (Citizenship Foundation, 2024).

Citizenship education in Ukraine. In Ukraine, citizenship education is an important part of a political socialization of youth. It is an understanding and exercising civil rights, freedom and dignity of the individual. It is critical attitude towards the government, an ability to protect one's own rights. Citizenship education is about building civic culture – giving the knowledge needed for effective functioning in modern society, the appreciation of human rights, ability not to allow authorities to restrict the legitimate rights to be involved in public life, to enter into a dialogue and cooperation with others (Civic Education Concept Draft, 2012).

One more understanding is found in "The Concept of Civic Education in High School of Ukraine" – a document, developed within "Education for Democracy in Ukraine" project. According to it, citizenship education is a complex and dynamic system that combines civic knowledge, civic skills, civic virtues (Ivanyuk, 2013).

Citizenship education in Germany. In Germany, citizenship education is of prime importance for the education system. At the same time, the challenges political educators are facing in Germany is the diversity of this discipline, as a variety of terms and concepts circulate within the field of research and practice of citizenship education. Also, citizenship education as a school subject in Germany is in constant competition with other novel subjects, such as ethics and economics (Kenner, 2020). Citizenship education is not protected from abolition as a subject of instruction, as a school fundamental, and as an extra-curricular task. In a quarter of the German federal states, citizenship education does not have a constitutional status (Kenner, 2020: 8). Federal Agency for Civic Education – the Bundeszentrale für politische Bildung (BpB) presents an important actor in this sphere. This institution promotes pilot projects in the field of citizenship education, specialist conferences and networking events. It also organizes congresses, publishes scientifically relevant articles and educational materials. Financed by public funds, the BpB plays a key role in strengthening citizenship education in Germany. The BpB mostly acts independently, although it is ultimately a subordinate authority within the Federal Ministry of the Interior.

The constitutive parts of citizenship education. Citizenship education is highly complex and dynamic system that has knowledge, values, attitudes, skills, engagement as its integral parts. In the Crick report, we find the following structural components to be developed: social and moral responsibility, community involvement, political literacy. As the outcome of this education, the following elements should be formed: 1) knowledge and understanding of the key concepts (democracy, equality, diversity, justice, etc.); 2) values and attitudes (the common good, belief in human dignity, disposition to work with and for others, etc.); 3) skills and aptitudes (ability to make a reasoned argument, to co-operate, to tolerate other viewpoints, etc.) (Crick, 1998).

A different frame of citizenship education is offered by the Ukrainian scholar A. Shestopalyuk. He states that as the result of this education we should form an integral phenomenon of four interrelated components: motivational (civic orientation), cognitive (civic knowledge), personal and dispositional (civic qualities) and behavioral (modes of civic behavior). If we concretize the four components by A. Shestopalyuk, we get: a) motivational (attitude to a man, a society, the state – as to higher order values, interest in the history of the state and society, acceptance of the values of the state, etc.); b) cognitive (awareness of civic duty to the state and the society, knowledge about the characteristics of civil society, etc.); c) personal and dispositional (civil responsibility, civil dignity, patriotism, tolerance, civil courage, etc.); d) behavioral (compliance with civil behavioral norms, ideals and beliefs, participation in public organizations and socially important public programs, etc.) (Шестопалюк, 2010).

Challenges of citizenship education in Ukraine. The application of varied models of citizenship education in high schools of Ukraine, designed within international projects' frameworks, revealed weaknesses and challenges of this process. The awareness of the drawbacks, we think, can help improve the existing frames and contribute to future international discussions around the citizenship education.

First, the analysis points to the absence of continuity in the development and exercise of educational policy targeted at citizenship education. Right now, in Ukraine, there are no solid connections between different educational initiatives, which leads to the duplication and/or studies from the ground up of the already developed topics. Second, very often citizenship education is reduced to the acquisition of a "knowledge" component, thus engagement, values, attitudes, skills components are excluded from the teaching process. The third area is the absence of relevant methods and techniques of citizenship teaching. Too often, the citizenship classroom is a teacher-centered environment with the translation of knowledge rather than its active acquisition. This, in turn, leads to the fourth big issue – the search for effective methods and the design of teacher training programs. To overcome some of the present-day challenges of citizenship education, several more initiatives have been launched in Ukraine. Among the recent one, we can name the "Dream and Act" program implemented with the financial support of the United States Agency for International Development (USAID) and IREX in partnership with the volunteer movement "Building Ukraine Together" (BUR), the Center for Corporate Social Responsibility Development (CSR Ukraine), Making Cents International (MCI), the International Republican Institute (IRI), and the Zinc Network with the aim to conduct educational activities in Ukrainian communities, organizations, educational institutions that would improve the ability of youth to take an active and constructive part in public life. As the outcome, the Civic Education Guide "Civic Education: How to Put it into Practice" was published (Громадянська освіта, 2022). Another noteworthy example is the work of non-governmental organization "All-Ukrainian Non-Governmental Organization "Poruch"" that initiated "Schools of Peace" programme for Ukrainian high schools to develop students' nonviolent communication skills, mediation and conflict transformation techniques in a safe environment. Within the project, "Schools of Peace" were opened in nine regions of Ukraine: Donetsk, Luhansk, Kherson, Ivano-Frankivsk, Kirovograd, Cherkassy, Khmelnytsky, Ternopil and Volyn (http://poruch.com.ua).

Challenges of citizenship education in Germany. In Germany citizenship education as a school subject is still quite young and competes on the timetable with long-established subjects, such as the German language, mathematics, and history, but also with new subjects, such as ethics and economics. Very often citizenship education is taught in combination with other subjects: economics, history, or geography. It is not unusual for these classes to be taught by a teacher who did not study the subjects. Representatives of democracy pedagogy stress the necessity of experiencing democracy in practice as early as possible. In order to anchor democratic basic values in as many pedagogical teaching-learning constellations as possible, a stronger orientation towards action and the necessity of making democracy a tangible experience is emphasized (Громадська освіта, 2022:11). Joachim Detjen states, for example, that the school is not a place to train real political action (Detjen,

2012: 235). As a result, extracurricular citizenship education also plays an important role here, which indicates that there is no agreement on the basic principles and objectives of successful citizenship education in Germany. However, agreement exists on the importance and the necessity of citizenship education as an educational goal in formal and non-formal learning settings.

Among other major challenges for citizenship education in Germany are inclusion, participation and digitalisation. Institut für Didaktik der Demokratie (Institute of Didactics of Democracy) at Leibniz University maintains that heterogeneity and diversity in educational contexts should not be perceived as a problem or danger for successful inclusive citizenship education. Citizenship education must not teach young people to take over tasks of the welfare state. Its primary goal is to support young people in the complex process of critical self- and world appropriation. Young people can engage socially at any time, but they must also be able to identify the causes of social inequalities and be empowered to engage in socio-political change (Kenner, 2020).

Digitalization as a new form of citizenship articulation. It's also important to state that young people are looking for new forms of articulation. They organize and mobilize themselves via the Internet. As we stated at the beginning of the preset work, citizenship education has the chance to take up those needs of the young generation and to take their desire for participation seriously. Digital media, including Serious Video Games (SVGs), offer the opportunity to create diverse learning environments that open up an interactive and multi-perspective exchange about political and social problems. Here, the "miniature communities" concept of J. Dewey echoes with "shared learning communities" concept by P. Gee and H. Jenkins that state that SVGs allow the creation of player communities that explore different phenomena and their interconnectedness in an informationally rich environment. The key features, describing such game communities are: open participation for any player; common game environment that is shared by "novices" as well as "mature" players; knowledge and expertise are divided between the players; there are different ways to achieve the goals of the game, different ways to participate in the game and get a new status. Such communities generate their own practices, social and cultural norms, values and goals, as well as identities of their members. K. Squire calls these communities "the ideological worlds" – gaming environments with their specific visions and ideas formed by the players and reflected by the common interpretative meaning (Squire, 2008).

As the main gateway to information for many young people, digitalization can definitely have a strong impact on the democratization processes of our time. As an example, the spring 2023 parliamentary elections in Finland were dubbed the "first TikTok elections", with some of the young candidates gaining publicity–and a seat in the parliament–quite possibly thanks to their visibility in the social media used by teens and young adults. Back then, some 70% of 18–21-year-olds said they had seen political advertising on TikTok (Laaninen, 2024).

There are also initiatives that are based on gamified approaches to conflict transformation and civic education. For example, a new Virtual-Reality-Simulation (VRS) "Bridging Communities" designed by CRISP studio, Berlin, tackles the issues of housing conflicts between refugees and host communities (https://crisp-berlin.org/).

Conclusion. We started our article from underlining the importance of the youth political and moral choices as the key to the societal analysis and understanding. We discussed what citizenship phenomenon is, presented a historic introspect on citizenship concept formation and the process of defining it. Then we moved on to the discussions of what citizenship education should entail, its expected outcomes and present-day challenges, based on international, Ukrainian and German examples.

On the global scale, citizenship education is about helping students to develop understandings of the interdependence among nations in the modern world, clarification of attitudes toward other nations and peoples, and reflective identifications with the world community. It is about helping students to develop a reflective commitment to justice and equality throughout the world (Banks, 2004).

We *conclude* this article with the idea that the understanding of citizenship and of what citizenship education is impacts upon the development of the identity of young people and the society itself. It is among the most important competencies documented on international and national levels. Being a path for personal inclusion into political and social life, a combination of knowledge, attitudes, values and skills, in the recent discourse citizenship sees its transition from emphasis on legal, civil, and political issues to the identity, virtue and civic self-identification.

Along with this, digitalization comes forward as a new form of citizenship articulation. This requires a digital citizenship education that teaches people technical skills, enables them to deal competently with digital media and allows them to develop a critically reflected awareness of democracy.

We realize that the idea expressed about citizenship education by J. Dewey at the beginning of the 20th century – that it is the primary business of education – is coming back and moving on to the foreground, as more and more voices assert that citizenship education should be treated not as a subject in a school curriculum, but as a significant part of the educational policy – the focal one for both educators and the society on both international and national level.

BIBLIOGRAPHY

1. World Development Report 2007. *Development and the Next Generation / the World Bank.* Washington, D.C., 2007. URL: http://www.ds.worldbank.org (Last accessed 02.10.2024).
2. Crick B. Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools: *Final Report of the Advisory Group on Citizenship*. London: Qualifications and Curriculum Authority, 1998. 83 p.
3. World Youth Report / the United Nations. New York: United Nations Publication, 2016. 161 p.
4. The State of Youth in Ukraine Report / the United Nations. Kyiv, 2019. 74 p. URL: https://ukraine.un.org (Last accessed 11.10.2024).
5. Impact of War on Youth in Ukraine, 2023 / the United Nations. Kyiv, 2023. 19 p. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/undp-ua-impact-war-youth-eng-findings-recommendations.pdf (Last accessed 11.10.2024).
6. Kenner S. Citizenship Education in Germany from marginalization to new challenges. *Journal of Social Science Education*. 2020. Vol. 19, No. 1. P. 118–135.
7. Detjen J. Das Handeln in der politikdidaktischen Theoriebildung. *[Action in Political Didactic Theory Formation] In: Weißeno, G./Buchstein, H. (Eds.): Politisch Handeln. Modelle, Möglichkeiten, Kompetenzen. [Political Action. Models, Possibilities, Competences.]* Bonn, 2012. P. 226–242.
8. Chapman A. Digital Games as History: How Videogames Represent the Past and Offer Access to Historical Practice. Routledge, 2018. 290 p.
9. CRISP Report. URL: https://crisp-berlin.org/fileadmin/ABOUT/Organisation/Downloads/Annual_Reports/2021/CRISP_Annual_Report_2021.pdf (Last accessed 01.11.2024).
10. Dagger R. Civic Virtues: Rights, Citizenship, and Republican Liberalism. Oxford University Press, 1997. 272 p.
11. Іванюк І. В., Овчарук О. В., Терещенко А. Б. Аналітичний звіт сучасного стану громадянської освіти в Україні: *Громадська організація «Агенція розвитку освітньої політики»*. Київ, 2013. С. 104.
12. Adler R. P., Goggin, J. What Do We Mean By "Civic Engagement"? *Journal of Transformative Education.* SAGE Publications, 2005.Vol. 3 №3. P. 236–253.
13. Кравцов, В. О., Кравцова Т. О. Теоретичні засади формування громадянської компетентності майбутнього соціального педагога. *Наукові записки серія: Педагогічні науки. КДПУ ім. В. Винниченка*. 2012. Вип. 103. С. 27–35.
14. Шевчук Т.Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців. *Молодий вчений*. №4.1 (56.1) квітень 2018. С. 85–88.
15. Nabavi M. Constructing the "Citizen" in Citizenship Education. *Canadian Journal for New Scholars in Education.* University of British Columbia, 2010. Vol. 3, Issue 1. P. 1–10.
16. Waddington D. I., Dewey and Video Games: From Education through Occupations to Education through Simulations. *Educational Theory*. Concordia University, 2015. Vol. 65, № 1, 2015. P. 1–20.
17. Citizenship Foundation. URL: http://www.citizenshipfoundation.org.uk/index.php (Last accessed 10.11.2024).
18. Проєкт Концепції громадянської освіти та виховання в Україні. Міністерство освіти, молоді та спорту України, 29 листопада 2012 р. URL: http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files/doc_30112012.doc (дата звернення 12.11.024).
19. Шестопалюк О. В. Теоретичні і практичні засади розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. К., 2010. С. 44.
20. Громадянська освіта: як втілити на практиці: посібник. *Міжнародний республіканський інститут (IRI), IREX, програма USAID «Мріємо та діємо», (USAID).* Київ, 2022. С. 414. URL: https://www.hromosvita.com (дата звернення 12.11.024).
21. Beutel W., Peter Fauser, P. Demokratiepädagogik. Lernen für die Zivilgesellschaft. Schwalbach, Ts.: Wochenschau Verlag [Rezension]. In: *ZEP: Zeitschrift für internationale Bildungsforschung und Entwicklungspädagogik 31(3)*. 2008. S. 38–38.
22. Squire K. Open-Ended Video Games: A Model for Developing Learning for the Interactive Age. *The Ecology Games: Connecting Youth, Games, and Learning*: Cambridge, MA: MIT Press, 2008, P. 167–198.
23. Laaninen T. Youth, social media and European elections. *EPRS (European Parliamentary Research Service), Members' Research Service*, PE 762.317. May 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/762317/EPRS_ATA(2024)762317_EN.pdf (Last accessed 11.11.2024).
24. Banks J. A. Teaching for Social Justice, Diversity, and Citizenship in a Global World. *The Educational Forum*. Taylor and Francis Online, 2004. Vol.68. P. 289–298.

REFERENCES

1. World Development Report. (2007) *Development and the Next Generation / the World Bank.* Washington, D.C. URL: http://www.ds.worldbank.org (Last accessed 02.10.2024).

2. Crick B. (1998) Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools: *Final Report of the Advisory Group on Citizenship*. London: Qualifications and Curriculum Authority, 83 p.

3. World Youth Report / the United Nations. (2016) New York: United Nations Publication, 161 p.

4. The State of Youth in Ukraine Report / the United Nations. (2019) Kyiv. 74 p. URL: https://ukraine.un.org (Last accessed 11.10.2024).

5. Impact of War on Youth in Ukraine / the United Nations. (2023) Kyiv. 19 p. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/undp-ua-impact-war-youth-eng-findings-recommendations.pdf (Last accessed 11.10.2024).

6. Kenner S. (2020) Citizenship Education in Germany from marginalization to new challenges. *Journal of Social Science Education*. 19, 1. 118–135.

7. Detjen J. (2012) Das Handeln in der politikdidaktischen Theoriebildung. *[Action in Political Didactic Theory Formation] In: Weißeno, G./Buchstein, H. (Eds.): Politisch Handeln. Modelle, Möglichkeiten, Kompetenzen. [Political Action. Models, Possibilities, Competences.]* Bonn. 226-242.

8. Chapman A. (2018) Digital Games as History: How Videogames Represent the Past and Offer Access to Historical Practice. Routledge. 290 p.

9. CRISP Report. (2021) URL: https://crisp-berlin.org/fileadmin/ABOUT/Organisation/Downloads/Annual_Reports/2021/CRISP_Annual_Report_2021.pdf (Last accessed 01.11.2024).

10. Dagger R. (1997) Civic Virtues: Rights, Citizenship, and Republican Liberalism. Oxford University Press. 272 p.

11. Ivaniuk I. V., Ovcharuk O. V., Tereshchenko A. B. (2013) Analitychnyi zvit suchasnoho stanu hromadianskoi osvity v Ukraini. [Analytical analysis of contemporary state of civic education in Ukraine] *Hromadska orhanizatsiia «Ahentsiia rozvytku osvitnoi polityky»*. Kyiv. 104. [in Ukrainian].

12. Adler R. P., Goggin, J. (2005) What Do We Mean By "Civic Engagement?" *Journal of Transformative Education.* SAGE Publications. 3.3. 236–253.

13. Kravtsov, V. O., Kravtsova T. O. (2012) Teoretychni zasady formuvannia hromadianskoi kompetentnosti maibutnoho sotsialnoho pedahoha. [Theoretical backgrounds of civic competence of future social teacher] *Naukovi zapysky seriia: Pedahohichni nauky. KDPU im. V. Vynnychenka.* 103. 27–35. [in Ukrainian].

14. Shevchuk T. Ie. (2018) Hromadianska kompetentnist yak element formuvannia osobystosti maibutnikh fakhivtsiv. [Civic competence as an element of personality formation of future specialists] *Molodyi vchenyi*. 4.1 (56.1) kviten. 85-88. [in Ukrainian].

15. Nabavi M. (2010) Constructing the "Citizen" in Citizenship Education. *Canadian Journal for New Scholars in Education.* University of British Columbia. 3, 1. 1–10.

16. Waddington D. I., Dewey and Video Games: From Education through Occupations to Education through Simulations. (2015) *Educational Theory*. Concordia University. 1, 1–20.

17. Citizenship Foundation. (2024) URL: http://www.citizenshipfoundation.org.uk/index.php (Last accessed 10.11.2024).

18. Proiekt Kontseptsii hromadianskoi osvity ta vykhovannia v Ukraini. (2012) [Project of civic education and behavior concept in Ukraine] Ministerstvo osvity, molodi ta sportu Ukrainy URL:http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files/doc_30112012.doc (data zvernennia 12.11.2024). [in Ukrainian].

19. Shestopaliuk O. V. (2010) Teoretychni i praktychni zasady rozvytku hromadianskoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 /In-t ped. osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. K. 44. [in Ukrainian].

20. Hromadianska osvita: yak vtilyty na praktytsi: posibnyk. (2022) [Civic education: how to implement in practice] Mizhnarodnyi respublikanskyi instytut (IRI), IREX, prohrama USAID «Mriiemo ta diiemo», (USAID). Kyiv. 414. URL: https://www.hromosvita.com (data zvernennia 12.11.024). [in Ukrainian].

21. Beutel W., Fauser P., Demokratiepädagogik P. (2008) Lernen für die Zivilgesellschaft. Schwalbach, Ts.: Wochenschau Verlag [Rezension]. In: *ZEP: Zeitschrift für internationale Bildungsforschung und Entwicklungspädagogik 31(3)*. 38–38.

22. Squire K. (2008) Open-Ended Video Games: A Model for Developing Learning for the Interactive Age. *The Ecology Games: Connecting Youth, Games, and Learning*: Cambridge, MA: MIT Press. 167–198.

23. Laaninen T. (2024) Youth, social media and European elections. *EPRS (European Parliamentary Research Service), Members' Research Service*, PE 762.317. URL:https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/762317/EPRS_ATA(2024)762317_EN.pdf (Last accessed 11.11.2024).

24. Banks J. A. (2004) Teaching for Social Justice, Diversity, and Citizenship in a Global World. *The Educational Forum*. Taylor and Francis Online. 68. 289–298.

УДК 378+792.028
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-46

Ярослава ТОПОРІВСЬКА,
orcid.org/0000-0003-1808-6271
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
деканка факультету мистецтв
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) toporivochka@gmail.com

Наталія ЛЕМІШКА,
orcid.org/0000-0003-3337-2145
народна артистка України,
доцентка кафедри театрального мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) toporivochka@gmail.com

Марія КИРЕЯ,
orcid.org/0000-0001-5872-9839
докторка філософії,
доцентка кафедри театрального мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) mariaganych@gmail.com

РОЛЬ ТРЕНІНГУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення професійної підготовки майбутніх акторів, де ключову роль відіграє тренінг як педагогічна технологія. Тренінг сприяє формуванню творчих здібностей, емоційної пластичності, креативності, здатності до імпровізації та швидкого реагування на зміни, що є важливими компонентами для успішної акторської кар'єри.

Метою статті є визначення ролі тренінгу в професійній підготовці майбутніх акторів, аналіз його складових та особливостей реалізації в освітньому процесі.

Методи дослідження включають аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, систематизацію, що дозволили дослідити використання тренінгових технологій у підготовці акторів.

У статті проаналізовано стандарти вищої освіти спеціальності «Сценічне мистецтво», які передбачають розвиток загальних і фахових компетентностей через інтеграцію тренінгу в навчальний процес. Визначено складові тренінгу: розвиток дихання, голосу, дикції, фізичної пластики, емоційної виразності, когнітивних здібностей. Наведено приклади вправ для кожної складової, таких як діафрагмальне дихання, артикуляційні вправи, емоційні етюди та аналіз тексту. Розглянуто використання сучасних медіаресурсів для оцінки та вдосконалення акторської майстерності.

Результати дослідження підтверджують, що тренінг є ефективним інструментом інтеграції теоретичних знань у практичну підготовку акторів, сприяючи формуванню професійних компетентностей. Зокрема, у структурі освітньої програми спеціальності «Сценічне мистецтво» тренінг є важливим практико-орієнтованим компонентом.

Дослідження показує, що акторська майстерність формується не лише завдяки природному таланту, але й через тривалу професійну підготовку, ключовим елементом якої є тренінг. Тренінгові технології в освіт ньому процесі забезпечують розвиток творчих здібностей, емоційної пластичності, креативності та здатності до імпровізації, що є критично важливими для успішної акторської кар'єри. Застосування тренінгів сприяє активізації пізнавальної діяльності, підвищенню мотивації здобувачів та створенню атмосфери творчого пошуку.

Ключові слова: *тренінг, професійна підготовка, акторське мистецтво, акторська майстерність, компетентності, навики.*

Yaroslava TOPORIVSKA,
orcid.org/0000-0003-1808-6271
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Arts
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) toporivochka@gmail.com

Nataliia LEMISHKA,
orcid.org/0000-0003-3337-2145
People's Artist of Ukraine,
Associate Professor at the Department of Theatre Arts
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) toporivochka@gmail.com

Mariia KYREIA,
orcid.org/0000-0001-5872-9839
Doctor of Philosophy,
Associate Professor at the Department of Theatre Arts
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) mariaganych@gmail.com

THE ROLE OF TRAINING IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ACTORS

The relevance of the research is determined by the necessity to improve the professional training of future actors, where training plays a key role as a pedagogical technology. Training facilitates the development of creative abilities, emotional flexibility, creativity, improvisation skills, and quick adaptation to changes, which are essential components of a successful acting career.

The aim of the article is to define the role of training in the professional preparation of future actors, analyze its components, and explore the specifics of its implementation in the educational process.

The research methods include analysis, synthesis, induction, deduction, and systematization, which allowed the exploration of training technologies in actor preparation.

The article examines the higher education standards for the "Performing Arts" specialty, which emphasize the development of general and professional competencies through the integration of training into the educational process. The components of training are identified: the development of breathing, voice, diction, physical flexibility, emotional expressiveness, and cognitive abilities. Examples of exercises for each component are provided, such as diaphragmatic breathing, articulation exercises, emotional sketches, and text analysis. The use of modern media resources for evaluating and improving acting skills is also discussed.

The research results confirm that training is an effective tool for integrating theoretical knowledge into the practical preparation of actors, fostering the development of professional competencies. Specifically, in the structure of the educational program for the "Performing Arts" specialty, training serves as a significant practice-oriented component.

The study demonstrates that acting mastery is developed not only through natural talent but also through prolonged professional preparation, with training as its key element. Training technologies in the educational process ensure the development of creative abilities, emotional flexibility, creativity, and improvisation skills, which are critically important for a successful acting career. The application of training stimulates cognitive activity, enhances students' motivation, and creates an atmosphere of creative exploration.

Key words: *training, professional preparation, performing arts, acting mastery, competencies, skills.*

Постановка проблеми. Професійна підготовка майбутніх акторів є складним і багатогранним процесом, що вимагає розвитку не лише технічних навичок, але й творчих здібностей, емоційного інтелекту та здатності втілювати різноманітні образи. У цьому контексті важливу роль відіграє тренінг, який забезпечує основу для подальшої успішної акторської кар'єри. Проте, попри загальне визнання важливості тренінгу, залишається низка питань щодо оптимальних підходів, методики та практики, що мають застосовуватись у програмах підготовки акторів. Ключовою проблемою є розуміння того, як різні види тренінгу – від традиційних технік до сучасних інновацій – можуть найбільш ефективно підготувати акторів до роботи у театральних, кінематографічних та телевізійних проєктах. З огляду на глобальні зміни в театральній, кінематографічній та телевізійній індустрії, необхідно розробити динамічний підхід до підготовки акторів, що включає врахування культурних, технологічних та стилістичних особливостей різних жанрів і форматів.

Аналіз досліджень. Вітчизняними та зарубіжними дослідниками у сфері педагогічних новацій використання тренінгових технологій стало предметом наукових та навчально-методичних праць. Так, Зливков В.Л., Лукомська С.О. у своєму посібнику «Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті» аналізують сучасні тренінгові технології в галузі освіти. Вони висвітлюють історичний контекст та теоретико-методологічні засади психологічних тренінгів в освіті приділяючи окрему увагу комунікативній складовій тренінгів зокрема соціокомунікативним стилям

тренера і моделям взаємодії учасників тренінгів (Зливков та Лукомська, 2022).

На основі теоретичного аналізу виокремлено види психологічного та соціально-педагогічного тренінгу. Наведено характерні риси, недоліки та переваги тренінгу як форми організації пізнавальної діяльності. Визначено методи та вправи інтерактивного навчання базовими у структурі педагогічного тренінгу. Наведено таксономію когнітивних (пізнавальних) цілей Б. Блума як визначальну при виборі форми організації навчання. Висунуто пропозиції щодо застосування окремих вправ інтерактивного навчання відповідно кожної структурної частини тренінгу.

На основі теоретичного аналізу виокремлено види психологічного та соціально-педагогічного тренінгу. Наведено характерні риси, недоліки та переваги тренінгу як форми організації пізнавальної діяльності. Визначено методи та вправи інтерактивного навчання базовими у структурі педагогічного тренінгу. Наведено таксономію когнітивних (пізнавальних) цілей Б. Блума як визначальну при виборі форми організації навчання. Висунуто пропозиції щодо застосування окремих вправ інтерактивного навчання відповідно кожної структурної частини тренінгу. На основі теоретичного аналізу виокремлено види психологічного та соціально-педагогічного тренінгу. Наведено характерні риси, недоліки та переваги тренінгу як форми організації пізнавальної діяльності. Визначено методи та вправи інтерактивного навчання базовими у структурі педагогічного тренінгу. Наведено таксономію когнітивних (пізнавальних) цілей Б. Блума як визначальну при виборі форми організації навчання. Висунуто пропозиції щодо застосування окремих вправ інтерактивного навчання відповідно кожної структурної частини тренінгу.

На основі теоретичного аналізу виокремлено види психологічного та соціально-педагогічного тренінгу. Наведено характерні риси, недоліки та переваги тренінгу як форми організації пізнавальної діяльності. Визначено методи та вправи інтерактивного навчання базовими у структурі педагогічного тренінгу. Наведено таксономію когнітивних (пізнавальних) цілей Б. Блума як визначальну при виборі форми організації навчання. Висунуто пропозиції щодо застосування окремих вправ інтерактивного навчання відповідно кожної структурної частини тренінгу.

Стратічук Н.В. розглядає методику проведення тренінгу як найефективнішої форми навчання сталому розвитку, а також аналізує походження і змістове наповнення дефініції «тренінг» та проводить аналіз тренінгових технологій на прикладі освітніх ігор (Стратійчук, 2017).

Тараненко Г.Г. та Поправко О.В. розглядають теоретико-методологічну основу використання тренінгових технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти як ефективного засобу формування професійної готовності майбутніх фахівців до інноваційної діяльності. Визначають при цьому особливості їх імплементації в освітній процес з метою особистісного та професійного зростання здобувача вищої освіти через формування soft skills (Тараненко та Поправко, 2021).

Тренінг як інноваційну соціально-педагогічну технологію, що має можливості для застосування в педагогічному процесі та є педагогічним засобом оптимізації навчально-виховної роботи досліджується у праці Шимановського М. (Шимановський, 2014).

Штефюк В. визначає акторський тренінг в площині соціо-культурності, тобто розглядає процес навчання актора як елемент традиційних культур і філософії Заходу й Сходу. Крім того, окреслює особливості мистецтвознавчого обґрунтування та феноменології акторського тренінгу як явища сучасної театральної школи (Штефюк, 2023).

Проблему впровадження акторських тренінгів у практику студентських театрів вищих навчальних закладів досліджує Лимаренко Н. При цьому, вагоме значення у дослідженні відводиться використанню акторських тренінгів у формуванні психотехніки та підкреслюється необхідність чіткого визначення основних завдань акторського тренінгу (Лимаренко, 2009).

Метою дослідження є визначення ролі тренінгу як педагогічної технології у професійній підготовці майбутніх акторів. У досягненні мети дослідження необхідним є вирішення ряду завдань:

1. Встановити особливості використання тренінгових технологій у процесі підготовки майбутніх акторів.

2. Визначити важливі складові елементи тренінгу в акторському мистецтві.

3. Охарактеризувати етапи проведення тренінгу в акторському мистецтві.

Виклад основного матеріалу. Акторська майстерність – це не лише вроджений талант, але й результат тривалої та систематичної професійної підготовки, яка включає різноманітні методи та техніки. Чільне місце тут відводиться проведенню тренінгу. Формування професійної компетентності майбутніх акторів потребує інноваційного підходу, де тренінг виступає ключовим інструментом у забезпеченні готовності до професійної діяльності.

Тренінг як одна із технологій, що доповнює освітній процес, дозволяє створити умови для розвитку творчих здібностей, формування навичок емоційної пластичності та гнучкості як критично важливі для розвитку творчих здібностей, що є критичними для успішної кар'єри на сцені.

Використання тренінгу сприяє пізнавальній активності студентів, підвищенню їхньої мотивації та створенню атмосфери творчого пошуку, а це стимулює розвиток креативності, здатності до імпровізації та швидкого реагування на зміни що є невід'ємними компонентами педагогіки в акторському мистецтві.

Матеріалами для дослідження є стандарти спеціальності 026 ОС «бакалавр», а також сформована на основі стандарту освітня програма «бакалаврського» за спеціальністю 026 Сценічне мистецтво, що реалізуються у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка. Серед методів дослідження нами обрано аналіз, синтез індукцію та дедукцію, а також систематизацію та низку методів, що сприяли у досягненні мети дослідження.

Стандартом спеціальності 026 Сценічне мистецтво передбачено використання таких методів, методик та технологій як: «методи мистецтвознавства; методи створення, методики аналізу, технології відтворення та критичної рецепції сценічного тексту; моделювання багатовимірної професійної реальності; технології підготовки, випуску, організаційного та педагогічного супроводу, просування, репродукування, презентації, популяризації сценічного продукту; інформаційні та комунікативні технології» (Стандарт спеціальності 026 ОС «бакалавр», 2021). При цьому необхідним є забезпечення восьми загальних компетентностей та сімнадцяти спеціальних (фахових, предметних) компетентностей.

Нормативний зміст підготовки бакалаврів сценічного мистецтва сформульовано у термінах результатів навчання, зокрема здатностях:

– застосовувати сучасні цифрові технології та спеціалізоване програмне забезпечення до розв'язання відповідних задач професійної діяльності у сфері сценічного мистецтва;

– аналізувати проблемні ситуації й приймати обґрунтовані рішення для їх розв'язання;

– обирати, аналізувати та інтерпретувати художній твір для показу (демонстрації), самостійно обирати критерії для його оцінки;

– співвідносити мистецькі ідеї та твори із соціальним, культурним та історичним контекстом для глибшого їх розуміння;

– обирати оптимальні художньо-виражальні та технічні засоби відтворення креативного задуму при реалізації сценічного твору (проєкту);

– знати основні етапи (епохи, стилі, напрямки) у розвитку театру, літератури, образотворчого мистецтва, музики, кіно; основні факти про видатних особистостей у сфері мистецтва; класифікувати види та жанри сценічного мистецтва;

– аналізувати та оцінювати досягнення художньої культури, твори літератури та мистецтва з урахуванням історичного контексту. Здійснювати аргументований критичний аналіз творів сценічного мистецтва. Виявляти тенденції розвитку сучасного мистецько-художнього процесу;

– презентувати результати професійної діяльності та проєктів у сфері сценічного мистецтва, доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, аргументацію та власний досвід (Стандарт спеціальності 026 ОС «бакалавр», 2021).

З огляду на стандарт спеціальності, необхідним у педагогічній практиці є формування таких освітніх компонент які забезпечують найкраще опанування усіх практичних навиків акторської майстерності через творчий пошук, пізнання, імпровізацію, атмосферу креативності.

Так, у структурі освітньої програми «Акторське мистецтво» першого бакалаврського рівня, що реалізується у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка нормативним освітнім компонентом є «Майстерність актора» загальним обсягом 48 кредитів. Водночас, змістовним доповненням цього освітнього компоненті є Тренінг з майстерності актора загальним обсягом 7 кредитів (Освітня програма, 2024). Розробниками освітньої програми виокремлено цей освітній компонент як практико-орієнтовану складову, оскільки використання тренінгових технологій сприяє активізації пізнавальної активності студентів, підвищенню їхньої мотивації та створення атмосфери творчого пошуку, що обумовлює розвиток креативності, здатності до імпровізації та швидкого реагування на зміни як невід'ємну частину професійної діяльності актора.

Тренінг як форма навчання передбачає залучення майбутніх акторів до різноманітних вправ, що сприяє їхньому гармонійному розвитку як творчої особистості. Важливо зазначити у контексті формування освітніх програм за спеціальністю 026, те що тренінг як практична складова дозволяє якісно сформувати професійні компетенції через навички правильного дихання, постановки голосу, управління емоціями, роботи з текстом та аналізу ролей. Завдяки тренінгу у майбутніх акторів вио-

кремлюється здатність взаємодіяти з партнерами на сцені, розуміти емоційний стан та відповідати на зовнішні впливи. Результативність тренінгових технологій у професійній підготовці акторів, на наш погляд, багато у чому залежить від рівня інтеграції інноваційних підходів, що включає використання сучасних медіаресурсів, цифрових інструментів, інтерактивних платформ для оцінки та аналізу акторської гри.

Для педагогічної практики важливо визначити основні складові елементи тренінгу. Беручи до увагу програмні результати стандарту та характеристики сучасного тренінгу основні елементи повинні забезпечити різноманітність навичків актора. Так, для реалізації технічних навичок на тренінговому занятті використовуються дихальні вправи, робота з голосом, розвиток дикції, фізична пластика. Серед дихальних вправ для майбутніх акторів важливо розвивати діафрагмальне дихання яке є основною правильної постановки голосу. Педагоги-практики рекомендують: «лежачи на підлозі і тримаючи текст перед собою, досліджувати у кожному реченні, фразі та слові всі образи та ідеї. Послідовність кроків може бути наступна: 1. Роздивитися сторінку і знайти фразу (не обов'язково першу). 2. Закрити очі. 3. Не вимовляючи фразу, постаратися побачити її перед очима, а потім надіслати її у дихальний центр. 4. Нехай слова «обростуть» баченнями. 5. Дозволити цим баченням викликати у виконавця емоції та різні асоціації. 6. Видихнути, звільнитися від емоцій. 7. Промовити пошепки слова обраної фрази, давши свободу виниклому почуттю. 8. Дозволити словам і почуттям отримати «власний голос»» (Гринчак, 2023).

Робота з голосом передбачає розспівування та артикуляційні справи, тобто під час тренінгового заняття виконуються різноманітні вокальні вправи (наприклад, розспівування голосних звуків з метою розвитку голосового діапазону та чіткості звуку). Водночас, артикуляція тут є як елемент розвитку м'язів язика, губ та нижньої щелепи через повторення важких скоромовок та слів.

Робота з голосом як складова тренінгового заняття обумовлює розвиток дикції. При розвитку дикції здобувачі працюють над чіткістю вимови через повторення текстів різної складності та над варіативністю інтонації через спеціальні вправи. Разом із цим, виконують і дихальні вправи, адже «з однієї сторони, дихання – акт рефлекторний, який здійснюється без втручання людської свідомості, виконуючи головну свою фізіологічну функцію газообміну в людському організмі. Але з другої сторони, дихання – процес, який керується, коли він безпосередньо зв'язаний з вимовою» (Грицан, 2020).

Для актора фізична пластика – це елемент його майстерності який формується протягом усього навчального процесу. На тренінговому занятті першим етапом розвитку фізичної пластики є комплексна розминка, яка обов'язково включає розтяжки та пластичні вправи для підвищення гнучкості тіла. Це дозволяє ефективно перейти до виконання вправ на координацію рухів, роботу з простором та взаємодію з партнером чи партнерами. Сюди ж відносимо роботу з реквізитом та рухи, які підкреслюють емоційний стан персонажа.

У формуванні емоційних навичок важливо зосередитися на управлінні емоціями, розвитку емпатії, роботи над емоційною виразністю та емоційною пам'яттю (табл. 1).

Важливо щоб втілюючи емоційні стани на сцені майбутні актори володіли здатністю аналізувати ролі, працювати з текстом, розуміти контекст. Усе це стає можливим завдяки когнітивним навикам майбутніх акторів які формуються на тренінгу.

«Когнітивні здібності інтелектуально-творчого потенціалу студентської молоді відображають єдність інтелектуально-творчих властивостей пізнавальної сфери майбутніх фахівців культури та мистецтв. За допомогою даного виду інтелектуально-творчого потенціалу мислення майбутній фахівець у сфері культури та мистецтв може знайти шлях вирішення будь-яких творчих проблемних ситуацій, брати активну участь у мистецьких заходах у межах закладу освіти, регіону та міжнародних творчих проєктах» (Шетеля, 2021).

Для реалізації когнітивних навичок на тренінговому занятті використовується ряд вправ, зокрема:

– «розбір персонажу», де здобувачі працюють над глибоким аналізом свого персонажу, вивчаючи його мотивацію, цілі, стосунки з іншими персонажами;

– «обговорення характеру», тут майбутні актори після розбору ролей беруть участь в обговоренні характеру персонажу намагаючись зрозуміти його психологічні особливості та можливі реакції на різні ситуації;

– «аналіз діалогів» передбачає вивчення тексту ролі з аналізом кожного рядка з метою розуміння емоційної насиченості кожної репліки, що допомагає визначити почуття персонажу через слова;

– «пошук підтексту», де здобувачі займаються пошуком підтексту в діалогах намагаючись зрозуміти, що саме приховується за словами персонажу, які емоції та думки він намагається передати.

Таблиця 1

Реалізація складової «Емоційні навички» на тренінговому занятті*

Групи вправ	Вправи	Характеристика вправ
Управління емоціями	Емоційний розгрів	Здобувачі виконують вправи для активізації різних емоційних станів (імітація радості, гніву, смутку, страху тощо). Результатом є вміння швидкого переходу від однієї емоції до іншої, контролюючи свої емоційні реакції
	Дихальні техніки для регуляції емоцій	Здобувачі вивчають як використовувати дихання для заспокоєння або навпаки – підвищення емоційного тонусу. Такі вправи допомагають управляти напруженням та тривогою під час виступу.
Розвиток емпатії	Робота в парах	Здобувачі виконують вправи на взаємодію в парах де один партнер повинен вловити емоційний стан іншого та відповісти відповідним чином. Це дозволяє розвинути здатність розуміти почуття інших людей та відповідно реагувати на них.
	Вправи на «емоційне дзеркало»	Один із учасників тренінгу виражає певну емоцію, а інший повинен її відобразити. акав права є запорукою кращого розуміння емоційного спектру та навчання швидкого відтворення емоцій.
Робота над емоційною виразністю	Емоційні етюди	Виконання коротких сценок у яких необхіно передати конкретний емоційний стан без слів, лише через вираз обличчя, рухи жести. Як результат – покращується виразність та пластичність емоцій.
	Імпровізація з емоційним обмеженням	Майбутнім акторам пропонується імпровізувати сцену, використовуючи обмежений емоційний діапазон (наприклад, грати лише сумм чи радість). В результаті чого набуваються навики управління емоціями та їх виразності у різних умовах.
Емоційна пам'ять	Вправи на згадку емоції	Учасники тренінгу працюють над відтворенням власних емоційних спогадів для використання їх у грі, що в подальшому сприяє кращому розумінню емоційних станів своїх персонажів

* Примітка. Сформовано авторами.

Якісний освітній процес за спеціальністю 026 Сценічне мистецтво включає надзвичайно важливу інноваційну складову, тобто вкрай необхідним є використання сучасного обладнання. Так, наприклад, в окремих випадках необхідно здійснювати відеозапис виступів здобувачів на відео для подальшого аналізу та визначенні помилок. Водночас, це дозволяє майбутнім акторам побачити себе «з боку» оцінити свої сильні та слабкі сторони.

З досвіду реалізації освітньої програми «Акторське мистецтво» матеріально-технічне забезпеченням професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня є спеціалізовані оснащені лабораторії та кабінети. А для забезпечення якісного навчального процесу за освітньою програмою, в тому числі і для проведення тренінгових занять, використовується (за умовами двохсторонньої угоди про співпрацю) матеріально-технічна база Тернопільського академічного українського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка (Освітня програма, 2024). Таким чином, структура і методика проведення тренінгу передбачає постійний розвиток здобувачів в усіх напрямах, що не лише забезпечує виконання державного стандарту спеціальності 026, але є важливим підґрунтям для професійного розвитку майбутніх акторів.

В результаті дослідження нами визначено роль тренінгу як методу навчання для здобувачів за спеціальністю 026, що дозволяє виконати державний стандарт спеціальності та розвивати різноманітні навички майбутніх акторів використовуючи при цьому сучасні інноваційні засоби.

Аналізуючи досвід Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка у реалізації освітньої програми «Акторське мистецтво» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, дослідження виокремлює тренінг, як надзвичайно важливий елемент практичної підготовки здобувачів. Значимість цього освітнього компоненту випливає із методики його проведення та складових елементів які дозволяють досягнути найкращих результатів у підготовці майбутніх акторів.

Відтак, дослідження показало, що тренінг для цієї спеціальності – це невід'ємний компонент освітнього процесу. Водночас, це й достатньо ефективний інструмент для практичної реалізації набутих теоретичних знань випускників спеціальності 026 Сценічне мистецтво, галузі знань 02 Культура і мистецтво.

Висновки. Акторська майстерність формується не лише завдяки природному таланту, але й через тривалу професійну підготовку, ключовим елементом якої є тренінг. Тренінгові технології в освітньому процесі забезпечують розвиток творчих здібностей, емоційної пластичності, креативності та здатності до імпровізації, що є критично важливими для

успішної акторської кар'єри. Застосування тренінгів сприяє активізації пізнавальної діяльності, підвищенню мотивації здобувачів та створенню атмосфери творчого пошуку. Це дозволяє сформувати професійні компетенції майбутніх акторів, включаючи роботу з голосом, диханням, текстом, фізичною пластикою, емоціями та когнітивними навичками. Тренінги також допомагають інтегрувати сучасні цифрові технології та медіа інструменти для аналізу і вдосконалення акторської майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті. Київ. 2022. 184 с.
2. Стратічук Н.В. Використання тренінгових технологій у навчанні студентів сталому розвитку суспільства. Таврійський науковий вісник. 2017. № 98. С. 214–220.
3. Тараненко Г. Г., Поправко О. В. Імплементація тренінгових технологій в освітній процес закладу вищої освіти як умова особистісного та професійного зростання майбутнього фахівця. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах 2021 р., № 74, Т. 3. С. 153–158.
4. Шимановський М. Особливості використання тренінгів у педагогічному процесі. https://salo.li/F027318
5. Штефюк В. Інтеркультурний акторський тренінг як ефективна форма розширення та формування професійних умінь і навичок актора. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Сценічне мистецтво. 2023. 6(2). С. 141–152.
6. Лимаренко Л.І. Основні завдання акторського тренінгу в студентському театрі. URL: https://salo.li/4a9D5ba
7. Стандарт вищої освіти першого бакалаврського рівня за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» URL: https://salo.li/B2883bf
8. Освітня програма «Акторське мистецтво» першого бакалаврського рівня за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» URL: https://salo.li/fe344B3
9. Гринчак Г. Особливості тренування сценічної мови під час репетеційного процесу вистави для дітей в навчальному театрі. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 59, том 1, 2023. С. 95–102.
10. Грицан Н.В. Техніка сценічного мовлення: навч.-методичний посібник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Івано-Франківськ, 2020. 286 с.
11. Шетеля Н. Розвиток інтелектуально-когнітивних здібностей майбутніх фахівців галузі культури та мистецтв. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2021, № 10 (114). С. 301–308.

REFERENCES

1. Zlyvkov V. L., & Lukomska S. O. (2022) Suchasni treninhovi tekhnolohii rozvytku osobystosti v osviti. [Modern training technologies for personal development in education] Kyiv, 184 [in Ukrainian].
2. Stratischuk N. V. (2017) Vykorystannia treninhovykh tekhnolohii u navchanni studentiv stalomu rozvytku suspilstva. [The use of training technologies in teaching students sustainable development of society] Tavriiskyi naukovyi visnyk. 98. 214–220 [in Ukrainian].
3. Taranenko H. H., & Popravko, O. V. (2021) Implementatsiia treninhovykh tekhnolohii v osvitnii protses zakladu vyshchoi osvity yak umova osobystisnoho ta profesiinoho zrostannia maibutnoho fakhivtsia. [Implementation of training technologies in the educational process of a higher education institution as a condition for personal and professional growth of a future specialist] Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 3, 74. 153–158 [in Ukrainian].
4. Shymanovskyi M. (2014) Osoblyvosti vykorystannia treninhiv u pedahohichnomu protsesi. [Peculiarities of using trainings in the pedagogical process] URL: https://salo.li/F027318 [in Ukrainian].
5. Shtefiuk V. (2023) Interkulturnyi aktorskyi treninh yak efektyvna forma rozshyrennia ta formuvannia profesiinykh umin i navychok aktora. [Intercultural acting training as an effective form of expanding and shaping the actor's professional skills]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia: Stsenichne mystetstvo 6, (2). 141–152 [in Ukrainian].
6. Lymarenko L. I. (2009) Osnovni zavdannia aktorskoho treninhu v studentskomu teatri. [The main tasks of acting training in student theater] URL: https://salo.li/4a9D5ba [in Ukrainian].
7. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2021) Standart vyshchoi osvity pershoho bakalavrskoho rivnia za spetsialnistiu 026 «Stsenichne mystetstvo». [Standard of higher education of the first bachelor's level in the specialty 026 «Performing Arts»] URL: https://mon.gov.ua [in Ukrainian].
8. Tarnopil V. Hnatiuk National Pedagogical University Osvitnia prohrama «Aktorske mystetstvo» pershoho bakalavrskoho rivnia za spetsialnistiu 026 «Stsenichne mystetstvo» [The educational program «Acting» of the first bachelor's degree in specialty 026 «Stage Art»] URL: https://tnpu.edu.ua [in Ukrainian].
9. Hrynchak H. (2023) Osoblyvosti trenuvannia stsenichnoi movy pid chas repetetsiinoho protsesu vystavy dlia ditei v navchalnomu teatri. [Features of training stage speech during the rehearsal process of a performance for children in the educational theater]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp. 59, tom 1, 95–102 [in Ukrainian].
10. Hrytsan N. V. (2020) Tekhnika stsenichnoho movlennia: navch.-metodychnyi posibnyk. [Technique of stage speech: a study guide]. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. Ivano-Frankivsk, 286 [in Ukrainian].
11. Shetelia N. (2021) Rozvytok intelektualno-kohnityvnykh zdibnostei maibutnikh fakhivtsiv haluzi kultury ta mystetstv. [Development of intellectual and cognitive abilities of future specialists in the field of culture and arts]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii, 10 (114). 301–308 [in Ukrainian].

УДК 378:378.147.091
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-47

Каміль УМЯРОВ,
orcid.org/0000-0002-5842-6536
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) kamil.umyarov@nure.ua

Тетяна КОНЬКОВА,
orcid.org/0000-0002-1514-1792
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету радіоелектроніки
(Харків, Україна) konjkova.t@gmail.com

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ В УМОВАХ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В ЗВО

Стаття розкриває сутність впровадження технології педагогічного проектування в умовах іншомовної освіти. За сучасних умов у вищій школі педагогічне проектування стає особливо актуальним через необхідність результативного досягнення випускниками низки професійних компетентностей, запропонованих сучасними освітніми стандартами. Доведено, що дослідники в педагогічній науці впродовж останніх десятиліть присвячували свої зусилля виявленню теоретико-методологічних засад проектування. Розкрито трактування поняття «педагогічне проектування», що є складною, за своєю суттю і змістом, комплексною і міждисциплінарною проблемою і яке має різні види та прояви. Суттєвою ознакою педагогічного проектування є те, що воно спрямовано на майбутнє, на створення нових продуктів і водночас на пізнання того, що лише може виникнути, реалізуватися, здійснитися в майбутній педагогічній діяльності. Доведено, що проектування і конструювання педагогічних об'єктів (система, процес, урок, ситуація) у сучасних умовах освіти стають особливо затребуваними. Методичні системи, технології навчання, навчальний процес підлягають проектуванню, конструюються основні педагогічні явища (урок, ситуація, завдання). Запропоновано основні складові, які необхідно враховувати при розробленні курсу професійної іноземної мови на основі інтегрованого предметно-мовленнєвого навчання. Заслуговує на увагу підхід до розроблення навчальних матеріалів у межах предметно-тематичного модуля інтегрованого курсу. Виявлено, що алгоритм проектування профільно-орієнтованого курсу англійської мови пов'язано з «аналізом потреб студентів у вивченні мови, лінгвістичними характеристиками конкретної професійної та навчальної сфери, з функцією використання мови та структури мови; точного визначення спеціальних цілей курсу (ділове спілкування, аудіювання чи читання науково-технічної літератури). Представлено розроблену структурно-логічну схему проектування іншомовного курсу, що використовується у закладах вищої освіти. Схарактеризовано кожний етап проектування іншомовного курсу, до якого належить: визначення контексту навчання; формулювання очікувань; концептуалізація змісту навчання; діагностика потреб учасників навчального процесу; постановка цілей та завдань навчання; структурна організація курсу; відбір мовних та мовленнєвих матеріалів; адаптація підручника; конструювання плану оцінювання комунікативної компетенції студентів.

Ключові слова: *педагогічне проектування, іншомовна освіта, алгоритм проектування, профільно-орієнтований курс англійської мови, модель проектування іншомовного курсу, заклади вищої освіти.*

Kamil UMYAROV,
orcid.org/0000-0002-5842-6536
Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
Kharkiv National University of Radio Electronics
(Kharkiv, Ukraine) kamil.umyarov@nure.ua

Tetyana KONKOVA,
orcid.org/0000-0002-1514-1792
Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
Kharkiv National University of Radio Electronics
(Kharkiv, Ukraine) konjkova.t@gmail.com

IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL DESIGN TECHNOLOGY IN THE CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN A UNIVERSITY

The article reveals the essence of introducing of pedagogical design technology in the context of foreign language education. In modern conditions in higher education, pedagogical design becomes especially relevant due to the need for graduates to effectively achieve a number of professional competences proposed by modern educational standards. It is proved that researchers in pedagogical science in recent decades have devoted their efforts to identifying the theoretical and methodological foundations of design. The interpretation of the concept of 'pedagogical design' is revealed which is a complex and interdisciplinary problem in its essence and content and which has the various types and manifestations. An essential feature of pedagogical design is that it is aimed at the future at creating new products and at the same time at learning what can only arise, be realised and be implemented in future pedagogical activities. It is proved that the design and construction of pedagogical objects (system, process, lesson, situation) are becoming especially in demand in modern educational conditions. Methodological systems, teaching technologies, the educational process are the subject to design and the main pedagogical phenomena (lesson, situation, task) are constructed. It is proposed the the main components that should be taken into account when developing a professional foreign language course based on integrated subject and language teaching. The approach to the development of teaching materials within the subject and thematic module of the integrated course is noteworthy. It is found that the algorithm for designing a profile-oriented English course is associated with 'analysing students' needs for language learning, linguistic characteristics of a specific professional and educational sphere, the function of language use and language structure; precise definition of special course objectives (business communication, listening or reading. scientific and technical literature). The developed structural and logical scheme of designing a foreign language course used in higher education institutions is presented. Each stage of designing a foreign language course is characterised which includes: determining the context of learning; formulating expectations; conceptualisation of learning content: diagnosing the needs of participants in the educational process; setting goals and objectives; structural organisation of the course; selection of language and speech materials; textbook adaptation; designing a plan for assessing students' communicative competence.

Key words: *pedagogical design, foreign language education, design algorithm, profile-oriented English course, model of designing a foreign language course, higher education institutions.*

Постановка проблеми. Розширення і якісна зміна міжнародного співробітництва, приєднання України до Болонського процесу, її входження в загальносвітовий ринок зробили іноземну мову не просто засобом спілкування в іншомовному професійному середовищі, а й реально затребуваним засобом вдосконалення інтелектуальної та практичної діяльності фахівця. Держава і суспільство стали відчувати нагальну потребу в людях, яки практично, а часто і на високому професійному рівні, володіють іноземними мовами. Поза всяким сумнівом, сучасне суспільство почало глибше усвідомлювати, що знання іноземної мови і культури країни цієї мови дає безперечні переваги: більше шансів інтегруватися в суспільство, що стрімко змінюється, з ринковою економікою, краще працевлаштуватися, повноцінно пізнати культуру інших народів, глибше розуміти світові проблеми. Вільне практичне володіння іноземними мовами стало сприйматися як особистісно значуще досягнення людини. Для фахівців іншомовна комунікативна компетентність набуває важливості як засіб взаєморозуміння і взаємодії людей між собою, як засіб включення в процеси обміну інформацією та інтернаціоналізації досягнень культури, науки, економіки і техніки, залучення до іншої національної культури, що істотно впливає на культурний та освітній рівень, ціннісні орієнтації особистості. Особливе значення іншомовна комунікативна компетентність має для фахівців інженерного профілю, оскільки саме вони за родом своєї діяльності покликані брати активну участь у зміцненні зовнішньоекономічних зв'язків України, сприяти розвитку міжнародного співробітництва. В умовах процесів інтернаціоналізації світового ринку праці, іншомовна комунікативна компетентність українських випускників закладів вищої освіти підвищує престижність одержуваної ними професійної освіти, а мовні ресурси посилюють конкурентоспроможність вітчизняних фахівців, розширюють їхній професійний і соціокультурний кругозір.

Включення України в міжнародне освітнє й економічне співтовариство, розширення різнобічних зв'язків із країнами об'єднаної Європи та США, зміна статусу іноземної мови в сучасному світі припускають оновлення змісту навчання іноземної мови з урахуванням інтернаціоналізації освіти, що дасть змогу українським студентам здобути освіту, відповідну міжнародним стандартам, збільшить привабливість закладів вищої освіти для іноземних студентів, уможливить порівняння з міжнародними стандартами, а також зробить можливим отримання освіти, яка відповідає міжнародним стандартам.

Процеси інтернаціоналізації освіти вимагають реалізації нових стандартів у сфері мовної освіти, розроблення відповідних навчальних

програм, обґрунтування принципів, технології проектування змісту навчання іноземної мови з урахуванням не тільки вітчизняного, а й зарубіжного досвіду. Наприкінці минулого століття було можливим планувати навчальний процес, а також займатися календарно-тематичним плануванням, складати плани практичних занять, однак сьогодні на їхню зміну прийшли проекти освітньої діяльності. Реалізація програми проекту як очно, так і дистанційно ґрунтується на дидактично доцільній комбінації традиційних та інноваційних (у тому числі авторських) форм, методів, прийомів організації освітнього процесу.

За сучасних умов у вищій школі педагогічне проектування стає особливо актуальним через необхідність результативного досягнення випускниками основних освітніх програм низки професійних компетентностей, запропонованих сучасними освітніми стандартами. Стрімкі зміни у сучасному суспільстві, зумовлені науково-технологічним розвитком та збільшенням інформаційних потоків, вимагають постановки нових педагогічних питань, вирішення яких оптимізує діяльність сучасного закладу освіти.

Аналіз досліджень. Соціальне замовлення є очевидним, а дослідники в педагогічній науці впродовж останніх десятиліть присвячували свої зусилля виявленню теоретико-методологічних засад проектування (С. М. Шевцова, К. С. Климова, О. Г. Кузьмінська, М. Іжа, С. Д. Максименко, В. Галушка, Л. Онищук, С. Прийма та інші); етапів проєктувальної діяльності (І. В. Дубко, О. В. Кіршова, В. В. Копилова, W. Emer, D. L. Fried-Booth, S. Haines, J. H. Helm, M. Legutke, H. Thomas, F. Stoller, G. H. Beckett та ін.). Водночас вивчення та теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема проектування та реалізації змісту навчання іноземної мови студентів закладів вищої освіти з урахуванням інтернаціоналізації освіти є недостатньо вивченою галуззю наукового знання. Зокрема, можна виявити таке протиріччя необхідність освітньої теорії та практики в проектуванні та реалізації змісту навчання іноземної мови студентів ЗВО, що враховують вимоги зростаючої інтернаціоналізації освіти і недостатньою обґрунтованістю педагогічних умов їхньої ефективності.

Тож, метою статті є впровадження педагогічних умов проектування та реалізація змісту навчання іноземної мови студентів ЗВО з урахуванням інтернаціоналізації освіти в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. В основу проектування, безсумнівно, входить поняття «проектність». Проектність нині органічно присутня в різних людських гуманітарних і природничо-наукових сферах: філософії, соціології, педагогіці, приватних методиках, лінгвістиці, економіці, техніці та відображає індивідуальне сприйняття світу. Порівнюючи традиційну і проектну освіту, виявлено низку явних переваг нового виду освіти:

– має соціальну спрямованість на перетворення і створення нових об'єктів;

– націлена на отримання відчутних результатів праці викладача та формування якостей і компетенцій студента;

– передбачає інтеграцію змісту навчання з різних предметних сфер;

– має велику варіативність у застосуванні різних алгоритмів, навчальних стратегій і тактик.

У педагогічній науці проводилися дослідження щодо трактування поняття «педагогічне проектування», а саме: «педагогічне проектування є складною, за своєю суттю і змістом, комплексною і міждисциплінарною проблемою, має різні види та прояви». Відповідно, воно включає методологічні підходи, педагогічні методи, принципи та засоби розв'язання проблеми педагогічного проектування знаходяться в області міжпредметного знання.

В свою чергу, більшість авторів розглядають педагогічне проектування з різних сторін. З одного боку, як динамічний процес, що відбувається у часовій і предметній площині, сполучною ланкою між якими є мета проекту, реально доступні ресурси та організаційні заходи, однак, з іншого боку – це інтелектуальна за своїм характером діяльність, основне призначення якої полягає у дослідженні, передбаченні, прогнозуванні, оцінюванні результатів, а також і ймовірних наслідків реалізації тих чи інших педагогічних задумів у навчально-виховному процесі. Наприклад автор Ягупов зазначає, що «суттєвою ознакою педагогічного проектування викладачем є те, що воно спрямовано на майбутнє, на створення нових продуктів і водночас на пізнання того, що лише може виникнути, реалізуватися, здійснитися в майбутній педагогічній діяльності» (Ягупов; 2012: 170). Можна побачити, що науковці розглядають педагогічне проектування з різних боків, обираючи власну методологію.

На нашу думку «педагогічне проектування» є новим видом професійної діяльності викладача, що включає оволодіння та реалізацію алгоритму цілісної побудови навчального процесу, який відповідає критеріям прогностичності та результативності. Тож, виходячи з вищезазначеного зауважимо, що у сучасному світі освіти проектування і конструювання педагогічних об'єктів (система,

процес, урок, ситуація) стає особливо затребуваними. Проектуванню підлягають такі педагогічні об'єкти як методична система, технологія навчання, навчальний процес, в яких конструюються основні педагогічні явища такі як урок, ситуація та завдання. Такий підхід має право на співіснування, оскільки включає елементи технологічності, цілепокладання, врахування умов навчання та орієнтованість на досягнення результатів. Науковець О. М. Устименко стверджує, що «проектування та реалізація міждисциплінарного проекту припускають адаптивність управління якістю освітнього процесу, що гарантується в результаті виокремлення проектів різного рівня складності: від мікропроекту до макропроекту» (Устименка; 2016: 349).

У межах параметра «складність» проекту, можна виокремити їхнє розмаїття в одній або декількох предметних сферах, в індивідуальній або груповій формах взаємодії учасників освітнього процесу. Представимо основні складові, які необхідно враховувати при розробленні курсу професійної іноземної мови на основі інтегрованого предметно-мовленнєвого навчання (рис. 1).

Показані складові точно передають послідовність процесу проектування, зокрема такий підхід розкриває певну логіку проектувальної діяльності, якою може скористатися викладач, розв'язуючи завдання у сфері освіти, але кожен етап потребує значущої, систематичної роботи з його підготовки та виконання (Білоножко; 2019: 69).

У сучасній освіті важливо приділити увагу до розроблення навчальних матеріалів у межах предметно-тематичного модуля інтегрованого курсу, який включатиме:

1)формулювання тем предметно-тематичних модулів інтегрованого курсу;

2) виокремлення підтем у межах кожного модуля;

3) відбір професійно-орієнтованих текстів у межах кожної підтеми модуля;

4) виокремлення активної професійної лексики;

5) розробка іншомовних мовленнєвих завдань;

6) розробка завдань професійної спрямованості.

На нашу думку даний модуль є раціональним, має етапний характер, логічно впорядкований і може бути використаний як технологія педагогічного проектування в умовах іншомовної освіти.

Правомірним та цікавим є алгоритм проектування профільно-орієнтованого курсу англійської мови, який пов'язаний з аналізом потреб студентів у вивченні мови, лінгвістичних характеристик конкретної професійної та навчальної сфери, функцій використання мови та структури мови; точного визначення спеціальних цілей курсу (ділове спілкування, аудіювання чи читання нау-

Рис. 1. Ключові складові розроблення курсу професійної іноземної мови на основі інтегрованого предметно-мовленнєвого навчання

ково-технічної літератури); проектування виявлених цілей для педагогічного завдання; відбором мовного змісту, визначенням рівнів навченості студента, з аналізом затребуваних компетенцій, знань, умінь, навичок, моделей володіння мовою, поєднаний із рівнем навченості та виявленням поля вирівнювання; відбором тематики предметного змісту курсу на основі аналізу змісту профілю, рівня навченості, потреб учнів та ситуацій використання мови; аналізом теорії та концепції навчання та вчення; вибором методів навчання; підготовкою дидактичних та діагностичних матеріалів курсу (Полонська; 2014). Мається на увазі лінгвістичні фактори проектування профільно-орієнтованого курсу, що також має цінність у теорії та практиці проективної освіти. Також у цьому підході очевидна методична складова, його віднесеність до теорії та практики викладання іноземних мов, що дозволяє викладачеві глибоко осмислити та розробити цільові, змістовні та процесуальні аспекти методичної системи навчання іноземних мов.

Представимо розроблену структурно-логічну схему етапів проектування іншомовного курсу, що використовується у закладі вищої освіти (рис. 2).

Схарактеризуємо кожний етап проектування іншомовного курсу окремо

1. Визначення контексту навчання передбачає, що викладачу необхідно продумати такі особливості: з яким вихідним рівнем навченості мови будуть студенти; яка їх кількість буде у групі; яка має бути тривалість та який має бути тип проектованого курсу з іноземної мови; які рівневі характеристики повинні мати студенти у своїх сформованих компетенціях після закінчення курсу.

2. Формулювання очікувань. Викладач проводить індивідуальний мозковий штурм та формулює власне розуміння мови та її соціальної природи; визначає сутність процесу навчання та ролі студентів; призначення процесу викладання.

3. Концептуалізація змісту навчання дозволить викладачу:

– встановити кількість та тематичне спрямування розділів курсу;

– орієнтація тем розділів на формування певних лінгвістичних знань, розширення обізнаності студентів;

– визначення переліку мовних умінь та мовних навичок, різних видів компетенцій, що входять до комунікативної компетенції;

– акцентування на досвіді емоційно-ціннісного розуміння навколишнього світу.

4. *Діагностика потреб учасників навчального процесу*. Визначення потреб, інтересів, намірів, очікувань, цілей (довготривалих та короткострокових), завдань, які можуть мати студенти, приступаючи до цього курсу, а також на проміжному та заключному етапах навчання за цим мовним курсом.

5. Постановка цілей та завдань навчання. Цілі завжди орієнтуються на досягнення запланованого результату. У навчанні іноземних мов у вищій

Рис. 2. Структурно-логічна схема етапів проектування іншомовного курсу у закладі вищої освіти

школі – це комунікативні компетенції студентів за професійно-орієнтованою специфікою. Завдання мають уточнюючий характер і відрізняються конкретним наповненням, тобто, наприклад, які види комунікативної компетенції (соціолінгвістична, дискурсивна чи прагматична) будуть формуватися у кожному тематичному розділі. Завдання сучасної теорії і практики навчання – створення таких умов навчальної діяльності, при яких учні прагнули б самостійно отримати нові знання і надалі успішно могли б використовувати їх у своїй практичній діяльності (Brown; 2015).

6. Структурна організація курсу. Логічно впорядкована послідовність мовних тем/модулів, підтем, комунікативних блоків, банків додаткових завдань.

7. Відбір мовних та мовленнєвих матеріалів. Матеріали можуть відбиратися в руслі базового підручника, авторських розробок, Інтернет джерел та ін.

8. Адаптація підручника. Досить складний процес співвідношення релевантності підручника з вихідними цілями та завданнями курсу. Існують підручники для різних типів студентів (національні аудиторії, корекційні групи, навчання специфічним умінням та навичкам), які неможливо використовувати у звичайних групах. Трапляється, що викладач не поділяє концептуальної/ідейної спрямованості підручника або спостерігається значна перевага кількості вправ на розвиток тих чи інших мовних навичок чи мовних умінь.

9. Конструювання плану оцінювання комунікативної компетенції студентів. Оцінювання відображає види комунікативної компетенції студентів, а саме мовну, мовленнєву, соціолінгвістичну, соціокультурну, дискурсивну та прагматичну у їх професійно-орієнтованому навчанні. Викладач розробляє поточні, модульні тести, залікові комунікативні завдання, професійні кейси та інші форми контролю (Добротвор; 2013: 240).

Специфіка проектувальної діяльності викладача вищої школи в навчанні іноземної мови полягає у включенні професійно-орієнтованого блоку до змісту освіти, використанні інтерактивних методик для організації ділового спілкування, створенні проблемних ситуацій і пошуку стратегій для вирішення різноманітних квазіпрофесійних ситуацій (Романова; 2009).

Таким чином, проектування навчального курсу з іноземної мови у вищій школі передбачає складну, поліфункціональну професійну компетенцію викладача, яка формується у часовому плані й допомагає досягти результативності та гарантованості очікуваних результатів в освітній діяльності. Педагогічне проектування дає змогу викладачеві ЗВО оволодіти прогностичним мисленням, актуалізувати власні аналітичні здібності, навчитися конструювати методичний інструментарій до навчального процесу, правомірно оцінювати результати власної педагогічної діяльності та комунікативну компетенцію студентів у професійно орієнтованому дискурсі (Стрельніков; 2021)

Висновок. Не викликає сумніву той факт, що оволодіння викладачем вищої школи проектувальною діяльністю передбачає знання як загальних дидактичних, так і спеціальних регулятивів стосовно предметної галузі «Іноземна мова», в якій провідним є компетентнісний підхід, а також формування різних видів комунікативної компетенції студентів у професійно-орієнтованому середовищі. Педагогічне проектування є новим видом професійної діяльності викладача, що включає оволодіння та реалізацію алгоритму цілісної побудови навчального процесу, який відповідає критеріям прогностичності та результативності, має на меті створення педагогічних об'єктів різного ступеня складності (педагогічна/методична система, навчальний процес, комунікативна ситуація та ін.) у структурованій, логічній, послідовній формі, впорядковуючи етапи їх функціонування, де конструювання орієнтовано на визначення послідовності дій з більш дрібними педагогічними об'єктами (завдання, план, тема тощо). Розроблено структурно-логічну схему етапів проектування іншомовного курсу, що важливо використовувати у закладі вищої освіти. Дані етапи проектувальної діяльності в навчанні іноземних мов передбачають врахування таких складових як формулювання очікувань викладача, врахування мовних потреб студентів до отримання постійного зворотного зв'язку про перебіг процесу з навчання іноземної мови, адаптації підручника, а також конструювання плану оцінювання комунікативної компетенції студентів. Останній являє собою багатокомпонентний аналіз інтересів студентів, які вивчають іноземну мову, оцінку навчальних досягнень у вигляді сформованості мовної, мовленнєвої, соціолінгвістичної, соціокультурної, дискурсивної, прагматичної компетенцій та оцінку ефективності всього іншомовного курсу.

Тож, педагогічне проектування дає змогу здійснити професійне самовизначення викладача, розвиває його вміння антиципації, прогностичності, авторського бачення навчальних реалій, концептуалізації, алгоритмізації та досягнення продуктивності у професійній діяльності. Відповідно

для студентів спроектований навчальний курс з іноземної мови стає більш легкозасвоюваним, дає змогу комфортно адаптуватися в його контекст, мотивує до досягнення бажаних результатів в іншомовній професійно-орієнтованій комунікації та особистісному саморозвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоножко Н., Кирилюк, О. Роль проектів з англійської мови за професійним спрямуванням у процесі інтернаціоналізації університетів України. Молодий вчений, 2019 9 (73). С. 67–70.
2. Добротвор О. Методи оцінювання комунікативної компетентності. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. 2013. Вип. 26. С. 239–243.
3. Полонська Т. К. Профільне навчання іноземної мови учнів старшої школи : метод. рек. К.: Педагогічна думка, 2014. 80 с. ISBN 978-966-644-377-2
4. Стрельніков В. Проектувальна діяльність як складник професійної культури педагога. Українська професійна освіта Ukrainian Professional Education, 2021 (4), 32–38.
5. Романова Г. М. Підготовка викладачів вищих економічних навчальних закладів до проектування навчальних технологій : монографія. К. КНЕУ, 2009. 252 с.
6. Устименко О. М. Типологія проектів у навчанні іноземних мов. Молодий вчений : науковий журнал. 2016. № 2 (29).С. 347–352.
7. Ягупов В. В. Проектування у педагогічній діяльності викладачів професійно-технічної освіти. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3247/1/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%94%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA.pdf (дата звернення: 15.01.2024).
8. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. New Jersey: Prentice Hall, 2015. 285 p.

REFERENCES

1. Bilonozhko N., Kyryliuk O. (2019). Rol proektiv z anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam u protsesi internatsionalizatsii universytetiv Ukrainy. [The role of professional English language projects in the process of internationalization of Ukrainian universities]. Molodyi vchenyi, 9 (73) s. 67–70. [in Ukrainian].
2. Dobrotvor O. (2013) Metody otsiniuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti [Methods of assessing communicative competence]. Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Filolohiia, pedahohika, psykholohiia. Vyp. 26. S. 239–243. [in Ukrainian].
3. Polonska T. K. (2014) Profilne navchannia inozemnoi movy uchniv starshoi shkoly [Profile teaching of a foreign language to high school students]. metod. rek. K.: Pedahohichna dumka. 80 s. ISBN 978-966-644-377-2. [in Ukrainian].
4. Strelnikov V. (2021) Proektuvalna diialnist yak skladnyk profesiinoi kultury pedahoha [Design activity as a component of the teacher's professional culture]. Ukrainska profesiina osvita Ukrainian Professional Education, (4), 32–38. https://upepnpu.pnpu.edu.ua/article/view/244968 [in Ukrainian].
5. Romanova H. M. (2009) Pidhotovka vykladachiv vyshchykh ekonomichnykh navchalnykh zakladiv do proektuvannia navchalnykh tekhnolohii [Training of teachers of higher economic educational institutions for the design of educational technologies]. monohrafiia. K, KNEU. 252 s. [in Ukrainian].
6. Ustymenko O. M. (2016) Typolohiia proektiv u navchanni inozemnykh mov. [Typology of projects in teaching foreign languages] Molodyi vchenyi: naukovyi zhurnal. № 2 (29). S. 347–352. [in Ukrainian].
7. Yahupov V. V. (2012) Proektuvannia u pedahohichnii diialnosti vykladachiv profesiino-tekhnichnoi osvity:[Designing in the pedagogical activity of teachers of vocational education] https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3247/1/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%94%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA.pdf [in Ukrainian].
8. Brown H. D. (2015) Principles of Language Learning and Teaching. New Jersey: Prentice Hall. 285 p.

УДК 78.01/+781.9/61+378.4
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-48

Ольга ЧЕБОТАРЕНКО,
orcid.org/0000-0001-8537-9264
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) hvostic7@gmail.com

Олена ОВЧАРЕНКО-ПЄШКОВА,
orcid.org/0009-0002-0722-1327
старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) elovcharenko.2013@gmail.com

РОЗВИТОК НАВИЧОК ХУДОЖНЬОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ФОРТЕПІАННИХ ТВОРІВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ-РОМАНТИКІВ

В контексті зростаючих вимог до майбутнього вчителя музичного мистецтва, сьогодні підкреслюється важливість оволодіння ним художньо-творчою компетентністю і навичками художньої інтерпретації як її невід'ємної складової. Проблеми інтерпретації композиторського тексту завжди займали важливе місце в музикознавстві, виконавстві, музичній педагогіці та інших гуманітарних і філософських науках. Звернення до поняття художньої інтерпретації дає можливість значно розширити культурологічний контекст, що може забезпечити особливу глибину і широту для смислового розуміння і втілення композиторського тексту музичного твору майбутнім учителем музичного мистецтва.

Мета статті – визначити особливості створення художньої інтерпретації на прикладі фортепіанних творів західноєвропейських композиторів-романтиків (Ф. Шопена, Ф. Ліста, Р. Шумана). Відмічається особлива світова роль фортепіанної музики Ф. Шопена для становлення композиторських шкіл ХХ–ХХІ століття, як для польської культури, так і для української. Виявляються важливі семантичні риси музичних творів Ф. Шопена, що мають особливу близькість для української культури, вивчення яких поглиблюється завдяки використанню культурологічного підходу. Зауважується на особливій ролі програмності в музиці, як явній, так і прихованій. Запропоновано використання конкретних творів інших видів мистецтв (живопису, літератури, поезії) для створення більш широкого контексту для поглиблення виконавської стилістики і виконавського мовлення. Звертається увага на важливість залучення інтерпретацій світових музикантів-виконавців, включаючи представників сучасної польської культури. Зазначається, що застосування широкого культурологічного контексту дає можливість з одного боку, виявити глибинні смислові рівні композиторського тексту, з іншого – на основі художньої інтерпретації, створити цікаву і змістовну бесіду і презентацію, що сприятимуть розумінню музики слухачами.

Ключові слова: *художньо-творча компетентність, художня інтерпретація, програмність, музичний інструмент, урок музичного мистецтва, вчитель музичного мистецтва, музичний текст, піаністична майстерність.*

Olha CHEBOTARENKO,
orcid.org/0000-0001-8537-9264
Candidate of Art Studie
Associate professor at the Department of Musicology, Instrumental and Choreographic Training
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) hvostic7@gmail.com

Olena OVCHARENKO-PIESHKOVA,
orcid.org/0009-0002-0722-1327
Senior Lecturer at the Department of Instrumental Performance Skills
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) elovcharenko.2013@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC INTERPRETATION SKILLS FOR EXAMPLE IN PIANO PIECES OF WESTERN EUROPEAN ROMANTIC COMPOSERS

Today is very important for future teacher of music art to own artistic-creative competence and skills in art interpretation as its undivided branch in the context of rising requirements to him. Problems of interpreting a composer's text have always occupied an important place in musicology, performance, music pedagogy, and other humanities and philosophical sciences. Addressing the concept of artistic interpretation makes it possible to significantly expand the cultural context, which can provide special depth and breadth for the semantic understanding and embodiment of the composer's text of a musical work by a future teacher of musical art.

The purpose of the article is to determine the features of creating an artistic interpretation using the example of piano works by Western European romantic composers (F. Chopin, F. Liszt, R. Schumann). The special global role of F. Chopin's piano music, is noted in the formation of composer schools of the 20th-21st centuries, both for Polish and Ukrainian culture. Important semantic features of F. Chopin's musical works are revealed, which have a special affinity for Ukrainian culture, the study of which is deepened through the use of a culturological approach. The special role of programmability is noted in music, both explicit and implicit. The use of specific works of other arts (painting, literature, and poetry) is suggested to create a broader context for deepening performing stylistics and performing speech. Attention is drawn to the importance of involving interpretations in the world musicians-performers, including representatives of the contemporary Polish culture. It is noted that the use of a broad cultural context makes it possible, on the one hand, to reveal the deep semantic levels of the composer's text, and on the other hand, based on artistic interpretation, in order to create an interesting and meaningful conversation and presentation. It will contribute to the understanding of music by listeners.

Key words: *artistic-creative competence, artistic interpretation, programmability, musical instrument, musical art lesson, musical art teacher, musical text, pianistic skill.*

Постановка проблеми. Діяльність вчителя музичного мистецтва передбачає як володіння на високому професійному рівні мистецтвом гри на музичному інструменті для демонстрації композиторських творів, так і вміння цікаво, змістовно і грамотно розповісти про них. Сьогодні на особливий рівень виходить важливість оволодіння майбутніми вчителями музичного мистецтва художньо-творчою компетентністю і, як її невід'ємною складовою – навичками художньої інтерпретації. На відміну від виконавської, художня інтерпретація потребує звернення до більш широкого спектру інформації, яку може забезпечити використання культурологічного підходу.

Аналіз досліджень. Різноманітні проблеми інтерпретації досліджувались багатьма вченими (Н. Кашкадамовою, І. Полусмяк, В. Москаленком, О. Потоцькою), особливості художньої інтерпретації розглядали О. Колесник, В. Корзун, О. Ляшенко; різноманітні аспекти професійної готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до художньо-творчої діяльності досліджували О. Гаврилюк, О. Масол та інші. Але, з одного боку, постійне оновлення інформації; з іншого – зростання вимог до вчителя мистецтва, потребують пошуку шляхів і методів для оволодіння художньо-творчою компетентністю на більш глибокому рівні, що обумовлює як широту теоретико-історичних знань майбутнього вчителя музичного мистецтва, так і рівень його виконавської майстерності.

Мета статті – визначити особливості створення художньої інтерпретації на прикладі фортепіанних творів західноєвропейських композиторів-романтиків.

Виклад основного матеріалу. Як вважає О. Колесник, важливою рисою художньої інтерпретації є те, що кінцевим результатом постає образ, який виникає на основі єдності процесів розуміння та вираження (Колесник, 2014). Відмітимо, що результатом виконавської інтерпретації теж є образ, який народжується на основі аналогічних процесів. Виникає питання, чи є різниця між виконавською і художньою інтерпретаціями, якщо так, то в чому вона полягає. Враховуючи те, що виконавська інтерпретація виникає на основі композиторського тексту, можна припустити, що художню інтерпретацію може відрізняти залучення більш широкого контексту (звернення до різних видів мистецтв, більш глибокого висвітлення особливостей історичних факторів та культурного середовища, вивчення композиторської поетики і документальних свідоцтв).

О. Колесник пропонує під поняттям художньої інтерпретації розуміти процес та результат створення версії «оригіналу», або ж власного художнього твору на основі творчого переосмислення позахудожніх фактів, або ж «первинного» мистецького твору, який може підлягати різним варіантам трансформацій (Колесник, 2014). Важливим і базовим етапом в процесі створення такої художньої інтерпретації композиторського твору є аналіз особливостей епохи і культури, до якої належав композитор, вивчення жанрово-стильових особливостей твору, композиторської поетики, естетичних поглядів. Ми згодні з думкою

О. Колесник про те, що у вивченні конкретного тексту має великого значення відкриття нових джерел, зв'язків, сенсів у відомих текстах, розкриття глобального полілогу, який протягом століть ведуть між собою автори, їх твори та реципієнти. Основою такого поглибленого аналізу стає залучення герменевтичного і семантичного підходів у процесі створення художньої інтерпретації твору.

Як зазначає О. Ляшенко, поняття «художня інтерпретація» починає розглядатись як грань, що зумовлена «співтворчістю інтерпретатора і творця, як суб'єктивна частина продукту виконавської творчості, яка в поєднанні з об'єктивним і точним осмисленням авторського задуму становить процес виконавської діяльності і її продукт, тобто музичний твір, котрий звучить» (Ляшенко, 2011: 60). Ми згодні з тим, що феномен інтерпретації є дуже складним процесом, який не обмежується тільки розумінням його як наукового методу пізнання. Він включає вміння спілкуватись специфічною музичною мовою (включаючи композиторську мову), розуміти логіку структури твору, вести особливий духовний діалог (як з композитором, так і зі слухачем); з одного боку, перекладати знаково-графічну мову на музичну, з іншого – навпаки, описувати особливості музичного тексту (образу) вербальною мовою. Словами О. Ляшенко, для максимально достовірної передачі своїх і композитора особистих переживань та їхнього осмислення, виконавець все «більше залучає додаткових описово-графічних засобів, таких, як образні й емоційно-психічні характеристики, літературно-поетичні програми, аналогії з іншими видами мистецтв» (Ляшенко, 2011: 62).

Розвитку вміння створювати художню інтерпретацію сприятиме вивчення композиторських творів епохи романтизму, в якій особливу роль відігравала програмність в музиці. Виконання фортепіанних творів західноєвропейських композиторів (Ф. Шопена, Ф. Ліста, Р. Шумана та інших) потребує вивчення не тільки літературних творів митців, творчість яких високо цінили композитори (відомо, що Р. Шуман радив читати твори Жана Поля; балади Ф. Шопена були навіяні баладами А. Міцкевича), але й знайомства з провідними художниками епохи романтизму (картинами Е. Делакруа, Т. Жеріко, К. Д. Фрідріха). Таким чином, важливого значення для оволодіння навичками художньої інтерпретації фортепіанних творів епохи романтизму набуває вивчення явища програмності в музиці і залучення синтезу мистецтв.

Програмність в музиці композиторів-романтиків виходить на особливий щабель, набуває значної складності і проявляється як явна програмність (через назву творів, наприклад, твори Р. Шумана: «Ввечері», «Вночі», «Порив»; Ф. Ліста: «Женевські дзвони», «Хоровод гномів», «Мрії кохання»; через літературні джерела, які мають відношення до твору: «Мефісто-вальс», «Соната з прочитання Данте»; картини або скульптури, що надихали твори: «Часовня Вільгельма Телля», «Заручення» Ф. Ліста), так і прихована програмність (через жанр, тональність, засоби виразності, виконавські знаки і т.і.).

Як відмічає О. Ляшенко, звернення до такого широкого кола інформації дає підставу розглядати художню інтерпретацію (творів різних видів мистецтв) як художньо-творчу діяльність, що включає сприймання твору, процес осмислення та відтворення його під час вербального та виконавського спілкування з аудиторією. Таким чином, студент – майбутній вчитель музичного мистецтва, повинен вміти розказати про композиторський твір, створити особливу психологічно-творчу атмосферу для сприйняття даного музичного твору (використовуючи презентації, відеоматеріали, інтернет-ресурси і т. і.) і виконати його на високому професійному рівні.

Вивчаючи особливості художньої інтерпретації музичних творів, В. Корзун зауважує, що сутнісною характеристикою виконавської майстерності виступають художньо-інтерпретаційні уміння виконавця, що відображають рівень його образного сприймання, культури почуттів, естетичних ідеалів і смаку, творчих здібностей (Корзун, 2014: 77). На збагачення художньо-інтерпретаційних умінь музиканта мають величезний вплив емоційно-естетичні чинники осягнення музичного мистецтва.

Як зазначає Л. Масол, цілі і завдання загальної мистецької освіти сьогодні «переосмислюються в контексті гуманістичної особистісно орієнтованої освіти» (Масол, 2015: 11). Стратегія загальної мистецької освіти повинна націлювати на естетичну соціалізацію школярів (інкультурацію), з іншої сторони, важливим є їх особистісна художньо-творча самореалізація (культуротворчість) (Масол, 2015). Зауважимо, що знайомство з романтичними творами західноєвропейських композиторів дає можливість активно розвивати в учнях поліхудожню свідомість, яка характеризується як «сукупність міждисциплінарних знань і уявлень про особливості різних видів мистецтва та їх взаємодію у багатогранному художньо-культурному просторі; здатність до інтуїтивного відчуття/схоплення міжвидових художніх імпульсів і смислів, до емоційно-естетичного резонансу;

інтегральність логіко-ейдетичного мислення, якому притаманні міжвидові художньо-образні асоціації, аналогії, паралелі; здатність інтерпретувати художні тексти» (Масол, 2015: 12).

Творчість композиторів-романтиків дає можливість показати широку картину світу, що складається з різних текстів: вербальних, візуальних, інтонаційно-звукових, тобто з того, з чого складається художньо-естетичний континуум. Ми згодні з думкою Л. Масол, що «у процесі діалогу культур і через «художні словники епох» налагоджуються духовно-естетичні контакти особистості з безмежним розмаїттям світу, герменевтично осягаються його неповторні культурні тексти й контексти» (Масол, 2015: 18).

Успішній і результативній художньо-творчій діяльності буде сприяти оволодіння мистецьким тезаурусом; технологією; вмінням нестандартно вирішувати творчі завдання і аналізувати результати. Ми приєднуємось до визначення О. Гаврилюк поняття «художньої творчої діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва» як діяльності, у процесі якої створюється нове у сфері мистецтва і результатом якої є мистецькі проекти, які відповідають певним професійним вимогам, критеріям художньої досконалості (Гаврилюк, 2017: 55).

Як цікавий мистецький проект можна запропонувати захід, присвячений знайомству з фортепіанною музикою Ф. Шопена в контексті культурологічного підходу, використовуючи синтез мистецтв. Корисним було б порівняння спільних рис художньої виразності в різних видах мистецтва: специфічних тембральних фарб фортепіанного звучання в таких фортепіанних творах як: Етюд №12 op. 10 c-moll, Прелюдія c-moll, Полонез fis-moll op. 44 (ладових, мелодичних, гармонічних, фактурних) і кольорових фарб в картинах Е. Делакруа («Шопен», «Свобода на барикадах», «Ладья Данте») і Т. Жеріко («Пліт Медузи», «Корабельна аварія»). Осмислення психологічних станів і специфіки їх втілення різними мовами (музичною і через фарби) дає можливість виконавцю не тільки більш глибоко зрозуміти композиторську мову і передати у власній інтерпретації, але й створити в художній інтерпретації для слухачів більш цілісний образ.

Розуміння композиторської мови Ф. Шопена не було б повним без залучення літературних творів А. Міцкевича (його балад «Світязянка» і «Конрад Валенрод», які надихнули балади Ф. Шопена №1 g-moll, №2 F-dur) – трагізм в музиці, особливі пейзажні музичні фарби доповнюються поетичними строками, що яскраво передають психологічні стани і настрої. Як зазначає А. Шклєнер, композитор залишив багато доказів своєї патріотичності. Так, події 1830 року мали величезний вплив на життя і творчість композитора, що відбилося на музичному стилі. За думкою А. Шклєнер, коли друзі не дозволили Ф. Шопену повернутися до рідної країни у важкі для неї часи, переживання і думки композитора втілювались в музику, яка стала насичуватись темними тонами, бурхливими динамічними контрастами, численними хроматичними пасажами, тобто рисами, які ламали класичну простоту мажорних і мінорних тональностей (Шклєнер, 2023). Дослідник зауважує, що саме в цей період були створені композитором і етюд c-moll op. 10 («революційний»), і Скерцо h-moll.

Висновки. На сьогоднішній день багато вчених і музикантів відмічають велике світове значення музики Ф. Шопена і для польської культури й для становлення композиторської школи XX–XXI століття. На думку Б. Болеславської, важливим є те, що в музиці Ф. Шопена можна побачити не тільки зв'язки з польською землею, але й з вишуканими традиціями європейської музики (Boleslawska, 2023: 87). Можна додати, що сьогодні музика Ф. Шопена як ніколи звучить актуально в нашій країні, яка потерпає від агресії.

Багатогранність і складність семантики музичних творів Ф. Шопена порівнюють з чарівною річчю, яка в кожному дзеркалі має різні відображення. Залучення широкого культурологічного контексту виявляє нові смислові і психологічні глибини композиторського тексту. На особливому місці для створення художньої інтерпретації стоїть підбір інтерпретацій видатних світових музикантів. Для передачі унікальності шопенівської стилістики, опора повинна бути на таких світових виконавців, як: М. Аргеріх, А. Бенедетті Мікеланджелі, Е. Вірсаладзе, А. Корто, А. Рубінштейн. Значний інтерес представляють представники польської школи інтерпретації фортепіанної музики Ф. Шопена, такі як: Т. Кох, В. Люк, Я. Олейнічак та інші.

Таким чином, застосування широкого культурологічного контексту дає можливість з одного боку, виявити глибинні смислові рівні композиторського тексту, з іншого – на основі художньої інтерпретації, створити цікаву і змістовну бесіду і презентацію, що сприятимуть розумінню музики слухачами. Ми приєднуємось до думки О. Самойленко про те, що «інтерпретація музики та в музиці, в цілому – це відношення з музикою як з художньо організованим культурним (культурно-історичним) середовищем, що накопичує, культивує досвід розуміння як глибинної смислової взаємодії між людьми» (Самойленко, 2021: 2).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилюк О. Психолого-педагогічні аспекти професійної готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до художньої творчої діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017, No 6 (70). С. 48–57. URL: https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cdb440dc-c90d-4582-bbf0-8f8aff0dbdfc/content (дата звернення 22.05.2024).

2. Колесник О. До визначення поняття художньої інтерпретації. *Культура народов Причерноморья*. 2014. № 270. С. 105–108.

3. Корзун В. Художня інтерпретація музичних творів як вищий щабель виконавської майстерності. *Педагогічні науки.* 2014. Вип. 120. С. 74–79. URL:https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8722/KORZUN.pdf;jsessionid=DE73859CD85392B2D44A87728EF4AC15?sequence=1 (дата звернення 12.06.2024).

4. Ляшенко О. Художня інтерпретація творів мистецтва в теорії та практиці наукового аналізу. *Неперервна музична освіта: теорія і методика.* 2011. Ч. 3. С.58–63. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/33689657.pdf (дата звернення 02.08.2024).

5. Масол Л. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/3496/1/2015.pdf (дата звернення 17.09.2024).

6. Самойленко О. Музично-мовна свідомість як історичний та психологічний феномен: творчі конекції і теоретичні пролонгації. *Нові віхи розвитку культури і мистецтва у XXI столітті :* колективна монографія / за заг. Ред. О. І. Самойленко. Львів–Торунь : Ліга–Прес, 2021. С. 1–23. URL: https://musicological-school.com/wp-content/uploads/2023/03/colmono_ONMA_culture.pdf (дата звернення 28.09.2024).

7. Шклєнер А. Шопен – поет польської свободи. 2023. URL: https://krytyka.com/ua/articles/fryderyk-shopen-poet-polskoi-svobody. (дата звернення 12.10.2024).

8. Beata Boleslawska (Boleslawska-Lewandowska). Chopin in the writtings and music of 20th–century polish composers. *The culturology ideas.* 2023. №23. P. 85–94. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD23_Boleslawska.pdf (дата звернення 09.11.2024).

REFERENCES

1. Havryliuk O. (2017). Psykholoho-pedahohichni aspekty profesiinoi hotovnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do khudozhnoi tvorchoi diialnosti. [Psychological and pedagogical aspects of the professional readiness of future music teachers for artistic creative activity]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. [Pedagogical sciences, theory, history, innovative technologies]. 6 (70). 48–57. URL: https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cdb440dc-c90d-4582-bbf0-8f8aff0dbdfc/content. [in Ukrainian].

2. Kolesnyk O. (2014). Do vyznachennia poniattia khudozhnoi interpretatsii. [To define the artistic interpretation concept]. Kultura narodov Prychernomoria. 270. 105–108. [in Ukrainian].

3. Korzun V. (2014). Khudozhnia interpretatsiia muzychnykh tvoriv yak vyshchyi shchabel vykonavskoi maisternosti. [The artistic interpretation of musical peaces as the highest level of performing skill]. Pedahohichni nauky. [Pedagogical sciences]. 120. 74–79. URL:https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8722/KORZUN.pdf;jsessionid=DE73859CD85392B2D44A87728EF4AC15?sequence=1 . [in Ukrainian].

4. Liashenko O. (2011). Khudozhnia interpretatsiia tvoriv mystetstva v teorii ta praktytsi naukovoho analizu. [The artistic interpretation of art compositions in the theory and practice of scientific analysis]. Neperervna muzychna osvita: teoriia i metodyka. 3. 58–63. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/33689657.pdf. [in Ukrainian].

5. Masol L. (2015). Khudozhno-pedahohichni tekhnolohii v osnovnii shkoli: yednist navchannia i vykhovannia: metod. posibnyk. [The artistic and pedagogical technologies in primary school: unity of education and upbringing]. Kharkiv: «Drukarnia Madryd». 178. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/3496/1/2015.pdf . [in Ukrainian].

6. Samoilenko O. (2021). Muzychno-movna svidomist yak istorychnyi ta psykholohichnyi fenomen: tvorchi konektsii i teoretychni prolonhatsii. [The musical-linguistic consciousness as a historical and psychological phenomenon: the creative connections and theoretical prolongations]. *Novi vikhy rozvytku kultury i mystetstva u XXI stolitti : kolektyvna monohrafiia*. [New landmarks in the culture and art development in the XXIst century]. / za zah. Red. O. I. Samoilenko. Lviv–Torun : Liha–Pres. 1–23. URL: https://musicological-school.com/wp-content/uploads/2023/03/colmono_ONMA_culture.pdf. [in Ukrainian].

7. Shkliener A. (2023). Shopen – poet polskoi svobody. [Chopin is the poet of Polish freedom]. URL: https://krytyka.com/ua/articles/fryderyk-shopen-poet-polskoi-svobody. [in Ukrainian].

8. Boleslawska (Boleslawska-Lewandowska) B. (2023.). Chopin in the writtings and music of 20th–century polish composers. *The culturology ideas.* 23. 85–94. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD23_Boleslawska.pdf.

УДК 378.147:78
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-49

Цзюньцзе ЯН,
orcid.org/0009-0004-5631-7047
аспірант кафедри педагогіки
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) Junjie1@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ШКОЛАХ КИТАЮ ТА УКРАЇНИ

У статті розкриваються досягнення сучасної освіти в Китаї в галузі формування музичного виховання учнів. Метою статті є виявлення особливостей формування музичного виховання в школах Китаю та України. У роботі автором коротко відтворюється історія становлення музичної шкільної освіти в Китаї, характеризуються основні методики формування музичного виховання, що виявляють ефективність у середовищі учнів шкіл. Автором окреслюється певна недосконалість китайських програм навчання музики, що виявляється детермінантним чинником важливості реформування і подальшого розвитку системи музичної освіти Китаю, зокрема й за допомогою звернення педагогів до українеської музичної шкільної практики. У результаті автором оформлюється перелік шляхів, що ефективізують процес формування музичного виховання китайських школярів.

Музичне виховання це один із найважливіших засобів формування та становлення особистості. Під впливом музики у людини розвиваються уявлення про прекрасне, виховуються найкращі якості добра, співпереживання, самопізнання. Укладаючи у собі не тільки внутрішній світ окремої людини, а світогляд цілого народу, музика впливає на особистість через емоції.

Автор характеризує специфіку музичних закладів освіти, що дають змогу здійснювати послідовне освоєння учнями знань, навичок і вмінь у галузі музичного мистецтва. Як приклади наводяться моделі освіти, що реалізуються в середніх спеціальних і вищих музичних установах освіти в Китаї та Україні. Виявляються спільні риси та стратегії організації музичної освіти в обох країнах, а також прогнозуються перспективи її подальшого розвитку. Схарактеризовано становлення витоків музичної освіти Китаю та України, визначено особливості їх розвитку. Розглянуто процес реформування системи музично-педагогічної освіти та її сучасний стан в Китаї та Україні. Зазначено, що становлення музично-педагогічної освіти в цих країнах відбувалося шляхом імплементації різним форм, методів та засобів у процес підготовки майбутніх учителів музики в Україні та Китаї.

Ключові слова: *музична освіта, музичне виховання, загальноосвітні школи, хорове мистецтво, музичні коледжі, консерваторії, музичні училища.*

Junjie YAN,
orcid.org/0009-0004-5631-7047
Postgraduate student at the Department of Pedagogy
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Poltava, Ukraine) Junjie1@gmail.com

PECULIARITIES OF MUSIC EDUCATION FORMATION IN SCHOOLS OF CHINA AND UKRAINE

The article reveals the achievements of modern education in China in the field of music education of students. The purpose of the article is to identify the peculiarities of music education in schools in China and Ukraine. The author briefly recreates the history of the formation of musical school education in China, characterizes the main methods of forming musical education, which are effective among school students. The author outlines certain imperfections in Chinese music curricula, which turns out to be a determining factor in the importance of reforming and further developing China's music education system, including through the use of Ukrainian music school practice by teachers. As a result, the author draws up a list of ways to enhance the process of forming music education of Chinese schoolchildren. Music education is one of the most important means of forming and developing a personality. Under the influence of music, a person develops ideas about beauty, cultivates the best qualities of kindness, empathy, and self-knowledge. Music reflects not only the inner world of an individual but also the worldview of an entire nation, and it influences a person through emotions.

The author characterizes the specifics of musical educational institutions that allow students to consistently master knowledge, skills and abilities in the field of musical art. As examples, the author cites the models of education implemented in secondary specialized and higher musical educational institutions in China and Ukraine. Common features and strategies for organizing music education in both countries are identified, and prospects for its further development are predicted. The formation of the origins of music education in China and Ukraine is characterized, and the peculiarities of their development are determined. The process of reforming the system of music and pedagogical education and its

current state in China and Ukraine is considered. It is noted that the formation of music and pedagogical education in these countries took place through the implementation of various forms, methods and means in the process of training future music teachers in Ukraine and China.

Key words: *music education, music education, secondary schools, choral art, music colleges, conservatories, music schools.*

Постановка проблеми. Східна культура в галузі музичного виховання та освіти продовжує зберігати свою неповторну самобутність у сучасній дійсності. З більшості країн Сходу впливу європейської музичної культури довгий час не зазнавав Китай. При цьому перші музичні навчальні заклади з'явилися тільки у 20 столітті.

У результаті в сучасному освітньому просторі, не дивлячись на невеликий шлях формування та розвитку європейської музичної освіти в Китаї, система китайської музичної освіти є однією з найавторитетніших в галузі світової педагогічної думки.

При цьому залишаються актуальними питання формування музичного виховання у китайських учнів у загальноосвітньому просторі. Лише за останні десятиліття в Китаї почали з'являтися духові та симфонічні оркестри на базі початкових і середніх загальноосвітніх шкіл. І тільки за останні п'ять років учні можуть обрати для навчання і навчитися грати на одному музичному інструменті.

Сьогодні в умовах сучасного розвитку, музична освіта в Китаї є важливою складовою частиною процесу навчання та виховання молодого покоління в умовах освітнього простору.

У сучасних реаліях процес формування музичного виховання в школах Китаю поступово набирає обертів. Отже, важливим аспектом є вивчення теоретичних засад у галузі дослідження музичного виховання та порівняння музичної освіти Україні та Китаю для формування успішного навчання школярів.

Аналіз досліджень. Сучасними науковцями України та Китаю в галузі музичної освіти, авторами програм музичної освіти школярів (Л. Арестова, І. Гадалова, С. Науменко, О. Ростовський, Бай Юньшень, Ван Чао-вень, Вей Лімін, Лі Фан, Фан Дінь Тан, Мен Фаньзюань, Ся Цзюань та ін.) розроблено основи музичної освіти та виховання учнів.

У наукових джерелах українських дослідників порушена проблема розглядається за напрямами: теорія і методика музичної освіти школярів: О. Матвєєва, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька; музичне виховання учнів початкових класів: О. Апраксіна, О. Гуманська, М. Леонтович, О. Лобова, Л. Масол, Е. Печерська, Л. Хлебнікова; обґрунтування психолого-педагогічних засад початкової школи: В. Зоц, В. Кремень, В. Пікельна, Ю. Чопик та ін.; шляхів запровадження виховних напрямів в українську школу: Л. Литвин, О. Лукашенко, О. Мезенцева, В. Партола, О. Передерій; узагальнення змісту особливостей естетичного виховання школярів: В. Новосельська та виховання учнів засобами музичного мистецтва: Г. Довганюк, Т. Нечитайло, С. Посохова та інші.

Окремі аспекти музичного виховання молодших школярів висвітлено у працях відомих науковців: Ван Бінчжао, Го Ціцзя, Лю Дехуа, Чжу Імін, Шень Іньчжень, Сюе Сяохуа; підготовці вчителів музичного мистецтва: Вен Пен, Гу Сін, Джан Цхіін, Ліан Джанхуа, Ван Юй, Гао Шенцзян, Люй Баося, Сунь Вей, Хао Бін, Цзо Лінь, Цзі Гуань, Чжан Сянь, Вей Лімінь та інші.

Метою статті є вивчення особливостей формування музичного виховання в школах Китаю та України, вивчення традицій музичного виховання учнів у Китаї і Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливо констатувати, що в Китаї з давніх часів розуміли виховне значення музичної освіти та її позитивного впливу на формування духовно-моральних засад особистості. Отже, в сучасних освітніх умовах, у яких навчаються школярі в Китаї та в Україні, музична освіта повністю має підтримку від держави. Це є потужним поштовхом для формування музичного виховання учнів.

У 80-х роках у школах Китаю було ухвалено модель навчання, що включає дванадцять класів, а для здобуття високопрофесійної музичної освіти в умовах консерваторії та музичних інститутів утворилася система, що визнана в усьому світі: баклавріат, потім магістратура та докторантура.

З 90-х років у Китаї на музично-педагогічних факультетах відкриваються нові дисципліни, які пов'язані з процесом комп'ютеризації музичної освіти. У сучасних умовах практично всі педагоги, які викладають музику в школі в Китаї, мають повну вищу освіту. У Китаї поширена система дошкільної музичної освіти для дитини (Li Y, 2013).

В основі сучасної концепції музичного виховання в Україні закладена ідея розвитку української національної та духовної культури шляхом залу-

чення школярів до національних культурних традицій українського народу; визначення провідної ролі українського фольклору у музичному навчанні та вихованні учнів; розгляду українського музичного фольклору у діалектичному зав'язку з фольклором інших народів світу; вивчення професійної музики крізь призму її фольклорних джерел.

У Державних стандартах початкової загальної освіти (Доронюк, 2008) метою дисциплін художньо-естетичного циклу, зокрема предметів музичного мистецтва визнається творчий розвиток особистості, здатності до сприйняття та розуміння музичного мистецтва, потреб до творчої самореалізації та самовираження. Метою музичного виховання дітей в Україні є формування у школярів музичної культури як важливої невід'ємної частини духовної культури особистост.

З 1840 року в Китаї починають відкриватися різні навчальні заклади, які заснували американці та французи. У навчальних закладах вивчалася, як китайська мова, так і арифметика, іноземна мова, музика. Школярі почали долучатися до європейського музичного мистецтва.

Вперше, дисципліну «музика», почали включати до освітнього процесу 8 травня 1907 року. З 1912 році « уроки музика» починає викладатися в усіх загальноосвітніх школах, як обов'язковий предмет не лише в початковій, а й у середній школі. У сучасних загальноосвітніх школах учнів починають навчати грі на фортепіано, флейті, баяні. Навчання у школах відбувається у дві зміни: у першій зміні учні навчаються співу, у другій – грі на різних музичних інструментах. На уроках музичного мистецтва учні вивчають традиційні китайські народні пісні (Лінь Хай, 2008).

Китайська народна пісенна музика – одноголосна, а інструментальна – зрідка зустрічаються елементи гармонізації. Протягом тисячоліть у зв'язку з духовним життям народу вироблявся і китайський національний стиль музичного мистецтва. Мелодия китайських народних пісень має характерний національний колорит, для якого характерно плавний рух мелодії ступенями ладу. Іноді утворюються стрибки від ч. 4 до ч. 8. Мелодії китайських пісень, в основному, будуються на пентатонічних ладах й мають широкий діапазон, включають рух не лише секундами, а й м. 3, в. 3, ч. 4, ч. 5 та ширшими інтервалами.

Одним із характерних способів мелодичного розвитку є введення розвиненого приспіву, що йде слідом за основною фразою. Цей спосіб розвитку спостерігається також у трудових піснях форми «шачан» (спів з декламацією) і в китайській оперній музиці.

Особливості китайського мелосу поступово акумулювалися в китайському музичному середовищі, одночасно сформувавши духовну ауру Китаю, неповторність художньо-естетичної палітри народно-музичного мистецтва, різноманітність вокально-хорових жанрів.

Сучасні композитори Не Ер, Сі Сін-хай, Цзі Чжоу, Май Чжі-цзен, Гу Цзянь-фень, Чжан Пей та інші зробили багато аранжувань народних пісень, які вивчаються у загальноосвітній школі. Це такі китайські пісні як «Наші пісні», «Просимо залишитися далекого гостя», «Луден», «Квітка жасмину», «Майра», «Радісна пісня», «Нічка прийшла», «Ван Сань-цзе їде на ярмарок» та інші.

Звертання сучасних китайських композиторів до багатоголосної хорової музики ставить перед ними необхідність вивчення європейської гармонії та поліфонії. Тенденція до освоєння європейського хорового мистецтва та збереження національного колориту китайської народної музики – притаманні сучасним тенденціям музичного виховання учнів у Китаї. Музичне виховання у загальноосвітніх школах Китаю останнім часом дедалі більше спирається на національні музичні традиції. У освітні програми музичного виховання учнів, викладачі використовують пісні народів світу.

Загалом, музичне мистецтво в КНР має одне з найважливіших місць, відіграючи важливу роль у вихованні дітей та молоді у системі шкільної, позакласної та позашкільної освіти. Музична освіта школярів у Китаї характеризується залученням до навчального процесу хорових творів європейських композиторів (Лінь Хай, 2008).

В Україні процес формування музичного виховання починається задовго до загальноосвітньої школи. Перебуваючи в дошкільних освітніх установах, основна увага приділяється розвитку музичного навчання дитини, створенню творчої атмосфери для формування та реалізації музичних здібностей дошкільнят.

Базові знання про музичне мистецтво в освітній системі Китаю та України надано на рівні початкових і середніх шкіл. У китайських загальноосвітніх школах діти знайомляться з музикою як з мистецтвом звуків за посередництва співу, уроків гри на музичних інструментах, занять зі слухання зразків китайської музики та європейської класики. В українських школах перше знайомство з музикою та її компонентами відбувається під час вивчення дисципліни «Музика», діти вчаться слухати, а потім і співати нескладні твори групами або всім класом. Крім того, у початкових і середніх класах загальноосвітніх шкіл організо-

вано факультативні заняття з музики для охочих, де відбувається поглиблене вивчення музичних основ.

У Китаї та Україні першим етапом професійної музичної освіти для учнів є середні спеціальні музичні заклади освіти (коледжі) при консерваторіях. Основне їхнє завдання – підготовка учнів з хорошою музичною базою і всебічним розвитком (моральним, інтелектуальним і фізичним) для навчання в консерваторії, академії музики або інших вищих музичних і мистецьких закладах освіти. У процесі навчання в середніх спеціальних музичних закладах освіти виявляються молоді люди, які мають явно виражені таланти в галузі музичного мистецтва.

Китайські музичні коледжі при консерваторіях мають 3-річний (вищий ступінь середньої школи) і 6-річний (середній і вищий ступінь середньої школи) терміни навчання. Деякі коледжі починають набирати учнів з 3 класу початкової школи, наприклад середня музична школа (коледж) при Шанхайській консерваторії. Завданнями подібних коледжів є розвиток творчої особистості, поглиблення і розширення профільних дисциплін, що вивчаються, а також здобуття спеціальної теоретичної та практичної підготовки з присвоєнням кваліфікації фахівця (виконавця, педагога, артиста ансамблю, оркестру і т. д.).

На початку XXI ст. у Китаї працюють музичні коледжі, що дають середню спеціальну освіту при 11 консерваторіях: Шанхайській, Тяньцзіньській, Сичуанській, Шеньянській, Уханьській, Сіаньській, Сінхайській, Чжецзянській, Харбінській тощо. Крім цього, при інститутах мистецтв відкрито 7 художніх коледжів із музичними спеціальностями.

Найбільшою популярністю серед абітурієнтів користується музичний коледж при Центральній консерваторії (керівник На Мула). Коледж являє собою середню спеціальну музичну установу освіти з 6-річним терміном навчання, де викладають такі предмети: гра на клавішних інструментах, гра на оркестрових інструментах, гра на китайських інструментах, загальна теорія музики, композиція, диригування, музикознавство, створення музичних інструментів, викладання музики, вокальне й оперне виконання та ін. У коледжі організовано «Молодіжний народний оркестр», «Молодіжний камерний оркестр “Чотири сезони”», «Молодіжний симфонічний оркестр» і «Дитячий хор» (Lau W. T., 2003).

Україна успадкувала трирівневу систему музичної освіти з часів СРСР. У 1991–2014 роках в Україні діяли 5 вищих навчальних закладів – консерваторії (з часом перейменовані в «музичні академії») у Львові (з 1858), Одесі (з 1913), Києві (з 1913), Харкові (з 1917), Донецьку (з 1991) і Дніпрі (з 2006), 33 музичні училища і більше 1000 музичних шкіл та шкіл мистецтв.

Після освітньої реформи 2014 року музичні академії отримали статус закладів вищої освіти IV рівня акредитації, Дніпропетровська консерваторія та Київське музичне училище – III рівня акредитації, інші музичні училища отримали – I–II рівня акредитації й зазнали перейменувань у коледжі (Київське училище, як і Дніпропетровська консерваторія – в академію). Одночасно Україна втратила навчальні заклади на окупованих територіях, колективи яких частково були евакуйовані до Києва, а частково продовжили роботу під керівництвом окупаційних адміністрацій. Музичні ЗВО IV рівня акредитації знаходяться у сфері управління Міністерства культури (з 2020 – МКІП), натомість інші заклади – у сфері управління місцевих органів влади.

При цьому кількість студентів у музичних училищах в період з 1993 по 2013 роки зменшилась удвічі, внаслідок чого окремі музичні училища в 1997 році були об’єднані з училищами культури. Також спостерігається тенденція до зменшення музичних шкіл. Ці процеси надихають чиновників Міністерства культури до реформування галузі, що не знаходить, однак, підтримки серед викладачів мистецьких навчальних закладів (Походзей, 2015).

Вищу музичну освіту в Китаї можна здобути в консерваторіях – установах освіти вищого ступеня, що спеціалізуються на викладанні та дослідженнях музичного мистецтва. Багато з китайських консерваторій, створених до заснування Нового Китаю, було реорганізовано відповідно до потреб суспільства. Так, у першій освітній установі – Шанхайській консерваторії (заснована 1927 р.) нині функціонують 13 факультетів, музичний дослідницький інститут, бібліотека, музей східних музичних інструментів, кабінет історії консерваторії, також випускається періодичне видання «Музичне мистецтво» тощо.

Крім того, в Інституті музики Нанкінського університету є багатофункціональна концертна зала, яка є майданчиком для фахової практики та проведення концертів для викладачів і студентів. Загалом в інституті розв’язуються педагогічні завдання соціальної освіти для дорослих: надається можливість здобути вищу музичну освіту та забезпечити післядипломну освіту – спецкурси, бакалаврат, магістратура та докторантура (Quan H., Jia L., 2021).

Звертаючись до ретроспективного аналізу формування музичного виховання дітей у Китаї, необхідно констатувати, що в історичному контексті розвитку Китаю, процес історії розвитку музичної культури зазнавав серйозних труднощів. Унаслідок тривалих воєнних дій музичне виховання та освіта зазнавали великих труднощів.

З 90-х років завдяки державній підтримці в Китаї багато школярів отримали можливість навчання гри на музичному інструменті, посилилося формування якісної освіти у сфері музичної культури. При цьому в загальноосвітніх школах є необхідність більш глибоко і детально досліджувати питання музичної культури.

У сучасних школах Китаю учні недостатньо добре знають композиторів європейської музичної культури. Тим часом у музичному освітньому просторі української школи є глибокі музичні знання, які здатні збагатити музичну культуру учнів у Китаї та дозволити розкрити не тільки музичні здібності школярів, а й справити позитивний вплив на формування духовно-моральної культури учнів загалом (Xu J., 2022).

Важливим структурним елементом у процесі формування музичного виховання учнів китайських шкіл залишається збереження концептуальних основ національної музичної культури Китаю. І тут перед педагогами стоїть не просте завдання поєднання тонкої музичної культури Китаю і широкої європейської музичної культури.

Важливо, щоб у процесі музичного навчання і виховання діти увібрали найкращі традиції європейської музичної культури і при цьому зберегли самобутність своєї культурної традиції (Sun Z., Leung B. W., 2014).

У зв'язку з цим основоположним завданням буде формування музичного виховання в навчальних програмах, починаючи з раннього дитинства і продовжуючи при навчанні музики в школі, вивчаючи і створюючи можливість дітям отримати ази гри на музичних інструментах (Sun Z., Leung B. W., 2014).

У результаті в процесі навчання дітей у школі формуватиметься молоде покоління, яке знається на стилях музичних епох, яке вміє грати на музичних інструментах, яке формуватиме базові знання в царині опанування музичної грамотності, розвиватиме почуття ритму та формуватиме тонкий музичний смак до вивчення музичної культури.

Крім того, важливу увагу слід приділити і процесу підготовки педагогічного складу, який працює з дітьми, і необхідно звернути пильну увагу на передовий досвід музичної психології та педагогіки, який вже напрацьований в умовах реалізації освітнього процесу з музичного виховання і навчання в європейських та в тому числі українських школах.

Що стосується навчання музики в загальноосвітніх школах в Україні у сучасних умовах, то тут необхідно констатувати, що сьогодні також хотілося б приділяти більше уваги музичному вихованню та освіті, у зв'язку з постійним ускладненням освітнього стандарту українських шкіл, занять музикою приділяють дедалі менше годин.

Тим часом важливо констатувати, що саме музичне виховання збагачує духовно-моральну культуру школярів, формуючи той необхідний духовний пласт культурного розвитку, який дає змогу формувати гармонійно розвинену особистість.

Сьогодні і серед китайських, і серед українських учнів є тенденція захоплення комп'ютерними технологіями, коли жива музика замінюється електронним звучанням сучасних технічних інструментів.

Дослідник Лі Янь у своїй статті про сучасні аспекти вивчення музичної грамотності в Китайській Республіці висловлює побоювання, що, у зв'язку з тим, що останнім часом у Китаї безумовно зріс інтерес до застосування новітніх педагогічних технологій у сфері використання комп'ютерних досягнень у сфері музичного навчання та виховання, усе ж таки не можна концентруватися лише на використанні електронних технологій у навчанні, наприклад, студентів, які здобувають музично-педагогічну освіту в умовах вищої освіти, і, як наслідок, не можна віддавати перевагу електронній технології в процесі навчання.

Автор конкретизує, що важливо віддавати перевагу класичній взаємодії між викладачем і студентом у процесі навчання гри на фортепіано, вважаючи, що тактильний контакт дає змогу сформувати необхідні музичні навички, що дають змогу більш тонко розвивати музичне сприйняття (Li Y, 2013).

Висновки. В умовах формування музичного виховання в Китаї та України, учні загальноосвітніх шкіл повинні мати однакові можливості для вивчення музичної грамоти. Для розвитку і формування музичного виховання дітей в умовах загальноосвітніх шкіл важливо враховувати такі аспекти:

1. Створювати умови для формування інтересу в учнів до осягнення музичної культури.

2. Пропонувати зразки кращої класичної музичної культури, ретельно відбираючи репертуар для занять музикою з дітьми.

3. Використовувати сучасні освітні технології (наприклад, комп'ютерних технологій) як допоміжні, але не основні форми роботи з дітьми на музичних заняттях.

4. Створювати умови для підготовки майбутніх учителів музики для викладання в загальноосвітній школі, формуючи духовно-моральні цінності та високу музичну культуру у майбутніх педагогів.

5. Важливо переглянути навчальне навантаження в загальноосвітній школі, оскільки вважаємо, що музичним заняттям у школі приділяється недостатньо годин, щоб сформувати інтерес до музики та розвинути музичні здібності дитини до гри на музичних інструментах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доронюк В. Д. Шкільне хорознавство : навч. посіб. Вид. ЦІТ. Івано-Франківськ, 2008. 336 с.
2. Лінь Хай. Традиції та сучасні тенденції розвитку вокально-хорової школи Китаю. *Педагогіка вищої середньої школи.* 2006. №16. Ч. І. С. 265–271.
3. Походзей І. І. Музичні училища України в системі підготовки мистецьких кадрів: історія, стан, перспективи. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.* 2015. № 2. С. 82–95.
4. Li Y. How does the music that students listen to affect their level of musical literacy? Comparative analysis of Chinese students' musical literacy formed with modern online technologies in the context of music and non-music academic majors. *Interactive Learning Environments.* 2023. P. 1–15.
5. Wai Tong Lau. The historical and musical frameworks for developing a curriculum to teach Chinese music literacy: dis. …doctor of philosophy: music education / Northwestern University. Illinois, 2003. 233 p.
6. Quan H., Jia L. Innovative music education in China: Theory and practice. *International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology*. 2021. Vol. 6. №. 1. P. 63–76.
7. Xu J. The Most Influential Elements of the Chinese Traditional Music Culture before the Ming Dynasty in Southeast Asia. *Critical Arts*. 2022. Vol. 36. №. 5–6. P. 177–190.
8. Sun Z., Leung B. W. A survey of rural primary school music education in Northeastern China. *International Journal of Music Education.* 2014. Vol. 32. №. 4. P. 437–461.

REFERENCES

1. Doroniuk V. D. (2008) Shkilne khoroznavstvo [School choral studies]: navch. posib. Vyd. TsIT. Ivano-Frankivsk, 336. [in Ukrainian].
2. Lin Khai. (2006) Tradytsii ta suchasni tendentsii rozvytku vokalno-khorovoi shkoly Kytaiu. [Traditions of the Chinese vocal school development] Pedahohika vyshchoi serednoi shkoly, 16. I. 265–271. [in Ukrainian].
3. Pokhodzei I. I. (2015) Muzychni uchylyshcha Ukrainy v systemi pidhotovky mystetskykh kadriv: istoriia, stan, perspektyvy [Music Colleges of Ukraine in the System of Artistic Personnel Training: History, Status, Prospects] Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho, 2. 82–95. [in Ukrainian].
4. Li Y. (2023) How does the music that students listen to affect their level of musical literacy? Comparative analysis of Chinese students' musical literacy formed with modern online technologies in the context of music and non-music academic majors. Interactive Learning Environments, 1–15.
5. Wai Tong Lau. (2003) The historical and musical frameworks for developing a curriculum to teach Chinese music literacy: dis. …doctor of philosophy: music education / Northwestern University. Illinois, 233.
6. Quan H., Jia L. (2021) Innovative music education in China: Theory and practice. International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology, 6. №. 1. 63–76.
7. Xu J. (2022) The Most Influential Elements of the Chinese Traditional Music Culture before the Ming Dynasty in Southeast Asia. Critical Arts, 36. №. 5–6. 177–190.
8. Sun Z., Leung B. W. (2014) A survey of rural primary school music education in Northeastern China. International Journal of Music Education, 32. №. 4. 437–461.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Юрій МИХАЛЬСЬКИЙ, Мар'яна МИРОНОВА
ІНСТИТУЦІЙНЕ ПОЛЕ ГОСПОДАРСЬКОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ **4**

Павло ПЕНЯК, Олександр МАЛЕЦЬ, Наталія МАЛЕЦЬ
АРХЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АРТЕФАКТИ ПІЗНЬОЇ БРОНЗИ ТА РАННЬОГО ЗАЛІЗА ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЗАКАРПАТТЯ **10**

Валентина ПЕТРОВИЧ
ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ВИДИ **17**

Олексій ТЕРЕЩУК, Валентин КОРЕНЕВИЧ, Василь ПОВОРОЗНЮК
ТЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ЦЕРКВОЮ І ДЕРЖАВОЮ В КОНТЕКСТІ СВЯТОГО ПИСЬМА **24**

Микола ТРУБЧАНІНОВ
РОЗВИТОК КУСТАРНОГО КИЛИМАРСТВА ТА КОЦАРСТВА В СЛОБОДАХ І СЕЛАХ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ **30**

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Валентин РУКОМОЙНІКОВ
ФУНКЦІОНУВАННЯ АПАРАТУ ПІАНІСТА У РОБОТІ НАД ПОЛІФОНІЧНИМ ТВОРОМ (НА ПРИКЛАДІ ФУГИ ФА МАЖОР МИРОСЛАВА СКОРИКА) **37**

Олександра САПСОВИЧ
ФЕНОМЕН ОДЕСЬКОЇ ФОРТЕПІАННОЇ ШКОЛИ: ПРОЛЕГОМЕНИ ТА ПЕРШІ ІМЕНА **45**

Дар'я СЕРДЮК
ІНТОНАЦІЙНА СЕМАНТИКА ЯК ПІДҐРУНТЯ ДРАМАТУРГІЧНОГО РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО ОБРАЗУ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЩАЛЬНОЇ АРІЇ МІМІ В ОПЕРІ ДЖ. ПУЧЧІНІ «БОГЕМА») **50**

Тетяна СИРЯТСЬКА
СПЕЦИФІКА МЕТОДІВ РОБОТИ НАД ПОЛІФОНІЧНИМИ ЦИКЛАМИ М. СКОРИКА (НА ПРИКЛАДІ ПРЕЛЮДІЇ ТА ФУГИ C-DUR) **59**

Тан Гао СІЦЗЯ
ТВОРЧІСТЬ ЛЕЙ ЛЯНА: ДО ПИТАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МИТЦЯ **66**

Олена ТІТОВА, Ігор СУБОТНИЦЬКИЙ
ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ **72**

Марина ТОКАР, Олег СТАНИЧНОВ
АНАЛІТИЧНИЙ РОЗГЛЯД ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ЯЦЕКА МАЛЬЧЕВСЬКОГО ЗА ТРЬОМА РІЗНОВИДАМИ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ **79**

Роман ТОТИКОВ
КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКА: ГЕНЕЗА І РОЗВИТОК: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ **86**

Ольга УМАНЕЦЬ
ЖАНРОВА МОДЕЛЬ ОПЕРИ У СУЧАСНОМУ ПРОСТОРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ **94**

Світлана ФЕДОРЕНКО, Лариса БУТКО, Володимир МАСЛАК
НАРБУТІВСЬКИЙ ШРИФТ ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ **101**

Єлизавета ЧАБАН, Наталя КРИВОРУЧКО
СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ДЛЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНТЕР'ЄРНИХ РІШЕНЬ **110**

Анатолій ШАПОВАЛ, Юлія СИЛЕНКО, Маргарита ІВАНОВА
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ
МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ДИЗАЙНУ.....**118**

Denys SHARYKOV, Stepan KUTS, Vasyl KUTS
PROFESSIONAL CIRCUS SPECIFICS OF TRAINING DUET JUGGLERS
FOR INTERNATIONAL FESTIVALS.....**124**

Борис ШЕРЕМЕТА
ОБРАЗ ІСУСА ХРИСТА У СТРАСНОМУ ЦИКЛІ ЮЛІАНА БУЦМАНЮКА:
ЦЕРКВА РІЗДВА ХРИСТОВОГО В ЖОВКВІ (1911–1939 РР.) **130**

Юлія ШПИГ
IL PRIMO LIBRO DELLE MUSICHE ФРАНЧЕСКИ КАЧЧІНІ:
ХУДОЖНЯ ЦІЛІСНІСТЬ І ДИДАКТИЧНА НОВИЗНА.....**138**

Діана ШТЕРР, Олександр МАЛЕЦЬ, Мирослава ЧОРІЙ
ПРОЄКТ РЕСТАВРАЦІЇ ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ
ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ГРАНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....**144**

Svitlana SHUMAKOVA
ACTUAL DEVELOPMENT OF THE SOCIO-CULTURAL SPHERE TODAY:
ART CREATING THE IMAGE OF CULTURAL EVENTS
IN THE AREA OF CREATIVE ACTIONS.....**150**

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ірина САЛАТА, Наталя ЄВТУШЕНКО
ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ
ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....**155**

Оксана СЛАБА
СЕМАНТИКА НЕОЛОГІЗМІВ ВОЄННОЇ СФЕРИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ
ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....**161**

Tetiana STAROSTENKO, Alyona SHEVCHENKO
MICROSYMBOLS AS A NARRATIVE DEVICE AND THE INTRICACY
OF DETAIL IN THE NOVEL BY DON DELILLO *"WHITE NOISE"*.....**167**

Сергій ТЕРЕЩЕНКО
ФРАЗЕМІКА ІДІОСТИЛЮ В. КОРОТКЕВИЧА ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ФРАЗЕМНОГО
ФОНДУ СУЧАСНОЇ БІЛОРУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....**174**

Оксана ТИХОВСЬКА
МОТИВ ВІДЧУЖЕННЯ ТА ГРИ В РОМАНІ ЗОЇ ГЕЛЛЕР «СПОВНЕНІ ВІРИ».....**180**

Вікторія ТОВСТЕНКО
СЛОВО ЯК ОСНОВНИЙ НОСІЙ ІНФОРМАЦІЇ В РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ.....**190**

Людмила ФЕНЮК
ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНИХ НЕВІДПОВІДНОСТЕЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ
ТА СПОСОБИ ЇХНЬОЇ ПЕРЕДАЧІ.....**196**

Іванна ЧЕЙПЕШ, Василь КУХТА, Наталія КІЗІМ
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ:
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ.....**203**

Олена ШАПАРЕНКО
ОГЛЯД ЄВРОПЕЙСЬКОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПЛЮРИЛІНГВАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ УКРАЇНЦІВ З УРАХУВАННЯМ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЛАНДШАФТІВ.....**210**

Галина ШЕВЦІВ
ПРО АВТОБІОГРАФІЧНЕ ПИСЬМО ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....**218**

Oksana SHOVAK, Natalia PETIY, Tetiana YUDYTSKA
TRANSLATING CULTURE-SPECIFIC ITEMS IN ENGLISH SONGS OF ANIMATED DISCOURSE.**224**

Людмила ЮРСА, Оксана НЕГЕР
СЛЕНГ ЯК РІЗНОВИД МОВЛЕННЯ УКРАЇНОМОВНИХ БЛОГІВ..... **232**

Володимир ПАСІЧНИК, Максим ЯРОМИЧ
ВЕЛИКІ МОВНІ МОДЕЛІ ТА ОНТОЛОГІЇ У ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ:
АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ..... **236**

ПЕДАГОГІКА

Тарас ПАСКА
ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ПРИКАРПАТТЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО
ЕТНОГРАФІЧНОГО КОМПОНЕНТА..... **251**

Ольга ПРОЦИШИНА
ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ
МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕНК..... **257**

Ірина П'ЯТИКОП
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПРОФЕСІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРІВ В СИСТЕМІ ВИШОЇ ОСВІТИ..... **262**

Яна РАДЧУК
ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ІНОРМАТИКИ, ЇХ ВИКОРИСТАННЯ
ТА ЗАСТОСУВАННЯ..... **269**

Неля РУДНИЦЬКА
ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ..... **274**

Anatolii SAVCHENKO
ACTIVE INTERACTION AND INDIVIDUALIZED WORK OF STUDENTS IN LEARNING
A FOREIGN LANGUAGE..... **281**

Olga SAVCHENKO, Natalia HORBACH, Tatiana KALCHENKO
THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF MEDIA RESOURCES
IN TEACHING ENGLISH IN THE CONTEXT OF HIGHER SCHOOL..... **287**

Павло СТАРУХ
ЕЛЕМЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ТА ЕТНОПСИХОЛОГІЇ
У КНИЗІ ХРИСТИНИ КІШИК «АНУ БІГОМ ХОДІТЬ ЇСТИ!»..... **295**

Михайло СУКНОВ, Ірина БУДАНОВА
ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ЧИТАННЯ
ТА ВЕРБАЛЬНІ/НЕВЕРБАЛЬНІ СПОСОБИ ЇХ АКТУАЛІЗАЦІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ ДЕМОВЕРСІЙ)..... **301**

Anastasiia TOKARIEVA, Inna CHYZHYKOVA
CITIZENSHIP EDUCATION: THEORETICAL ASPECTS,
DIDACTICAL DISCUSSIONS IN UKRAINE AND GERMANY,
NEW FORMS OF CITIZENSHIP ARTICULATION..... **308**

Ярослава ТОПОРІВСЬКА, Наталія ЛЕМІШКА, Марія КИРЕЯ
РОЛЬ ТРЕНІНГУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ..... **316**

Каміль УМЯРОВ, Тетяна КОНЬКОВА
ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ
В УМОВАХ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В ЗВО..... **323**

Ольга ЧЕБОТАРЕНКО, Олена ОВЧАРЕНКО-ПЄШКОВА
РОЗВИТОК НАВИЧОК ХУДОЖНЬОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ФОРТЕПІАННИХ
ТВОРІВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ-РОМАНТИКІВ..... **330**

Цзюньцзе ЯН
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
У ШКОЛАХ КИТАЮ ТА УКРАЇНИ..... **335**

CONTENTS

HISTORY

Yuriy MYKHALSKYI, Mariana MYRONOVA
THE INSTITUTIONAL FIELD OF ECONOMIC SELF-ORGANIZATION OF UKRAINIANS IN GALICIA IN THE SECOND HALF OF THE XIX AND FIRST HALF OF THE XX CENTURY..... **4**

Pavlo PENIAK, Oleksandr MALETS, Natalia MALETS
ARCHAEOLOGICAL SOURCE STUDY ARTIFACTS OF THE LATE BRONZE AND EARLY IRON AGES AS A COMPONENT OF THE CULTURAL HERITAGE OF TRANSCARPATHIA..... **10**

Valentina PETROVICH
ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES: CHARACTERISTICS AND MAIN TYPES..... **17**

Oleksii TERESHCHUK, Valentyn KORENEVYCH, Vasyl POVOROZNYUK
THEOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CHURCH AND STATE IN THE CONTEXT OF HOLY SCRIPTURE..... **24**

Mykola TRUBCHANINOV
THE DEVELOPMENT OF ARTISANAL CARPET WEAVING AND CARPET WEAVING IN THE SETTLEMENTS AND VILLAGES OF SLOBODA UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES..... **30**

ART STUDIES

Valentine RUKOMOINIKOV
THE FUNCTIONING OF THE PIANIST'S APPARATUS IN THE WORK ON A POLYPHONIC WORK (ON THE EXAMPLE OF THE FUGUE IN F MAJOR BY MYROSLAV SKORYK)..... **37**

Oleksandra SAPSOVYCH
THE PHENOMENON OF THE ODESSA PIANO SCHOOL: PROLEGOMENES AND THE VERY FIRST NAMES..... **45**

Daria SERDIUK
INTONATION SEMANTICS AS THE BASIS FOR THE DRAMATURGICAL DEVELOPMENT OF A MUSICAL IMAGE (ON THE EXAMPLE OF MIMI'S FAREWELL ARIA IN G. PUCCINI'S OPERA "LA BOHÈME")..... **50**

Tetiana SYRIATSKA
SPECIFICITY OF METHODS OF WORKING ON POLYPHONIC CYCLES BY M. SKORYK (USING THE EXAMPLE OF THE PRELUDE AND FUGU IN C-DUR)..... **59**

Tang Gao SIJIA
CREATIVITY OF LEI LIAN: ON THE QUESTION OF THE CULTURAL IDENTITY OF THE ARTIST..... **66**

Olena TITOVA, Ihor SUBOTNYTSKYI
PECULIARITIES OF A CONCERTMASTER'S WORK IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN TODAY'S CONDITIONS..... **72**

Maryna TOKAR, Oleg STANYCHNOV
ANALYTICAL CONSIDERATION OF THE ARTISTIC WORKS OF JACEK MALCHEVSKY BY THREE TYPES OF COMPOSITION STRUCTURE..... **79**

Roman TOTIKOV
DOCUMENTARY FILM: GENESIS AND DEVELOPMENT: CURRENT TRENDS AND TECHNOLOGIES..... **86**

Olha UMANETS
THE GENRE MODEL OF OPERA IN THE CONTEMPORARY SPACE OF NATIONAL CULTURE..... **94**

Svitlana FEDORENKO, Larysa BUTKO, Volodymyr MASLAK
NARBUT'S TYPEFACE AS A REPRESENTATION OF UKRAINIAN IDENTITY
IN THE ARTISTIC SPACE..... **101**

Yelyzaveta CHABAN, Natalia KRYVORUCHKO
STRATEGY FOR USING AUGMENTED REALITY FOR VISUALIZATION
OF INTERIOR SOLUTIONS..... **110**

Anatolii SHAPOVAL, Yuliia SYLENKO, Marharyta IVANOVA
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF MULTIMEDIA DESIGN
OBJECTS DEVELOPMENT..... **118**

Denys SHARYKOV, Stepan KUTS, Vasyl KUTS
PROFESSIONAL CIRCUS SPECIFICS OF TRAINING DUET JUGGLERS
FOR INTERNATIONAL FESTIVALS..... **124**

Borys SHEREMETA
THE IMAGE OF JESUS CHRIST IN THE PASSION CYCLE OF YULIAN BUTSMANIUK:
THE CHURCH OF THE NATIVITY OF CHRIST IN ZHOVKVA (1911–1939)..... **130**

Yuliya SHPYG
IL PRIMO LIBRO DELLE MUSICHE BY FRANCESCA CACCINI:
ARTISTIC INTEGRITY AND DIDACTIC NOVELTY..... **138**

Diana SHTERR, Oleksandr MALETS, Myroslava CHORII
RESTORATION PROJECT OF ARCHITECTURAL MONUMENTS
OF NATIONAL IMPORTANCE INVOLVING EUROPEAN UNION GRANT..... **144**

Svitlana SHUMAKOVA
ACTUAL DEVELOPMENT OF THE SOCIO-CULTURAL SPHERE TODAY:
ART CREATING THE IMAGE OF CULTURAL EVENTS IN THE AREA OF CREATIVE ACTIONS... **150**

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Iryna SALATA, Natalia YEVTUSHENKO
FORMATION OF POSITIVE MOTIVATION TO LEARN ENGLISH FROM APPLICANTS
FOR HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION USING INTERACTIVE TECHNOLOGIES..... **155**

Oksana SLABA
SEMANTICS OF MILITARY NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH
AND GERMAN: A COMPARATIVE ANALYSIS..... **161**

Tetiana STAROSTENKO, Alyona SHEVCHENKO
MICROSYMBOLS AS A NARRATIVE DEVICE AND THE INTRICACY
OF DETAIL IN THE NOVEL BY DON DELILLO *"WHITE NOISE"*..... **167**

Serhii TERESHCHENKO
PHRASEMICS OF IDIOSTYLE V. KOROTKEVYCH AS A SOURCE OF SUPPLEMENTATION
OF THE PHRASEOLOGICAL FUND OF MODERN BELARUSIAN LITERARY LANGUAGE..... **174**

Oksana TYKHOVSKA
THE MOTIF OF ALIENATION AND PLAY IN ZOE HELLER'S NOVEL "THE BELIEVERS"..... **180**

Viktoriia TOVSTENKO
THE WORD AS THE MAIN CARRIER OF INFORMATION IN ADVERTISING TEXT..... **190**

Liudmyla FENIUK
PARTICULARITIES OF TRANSLATING STRATEGIES OF SOCIAL AND POLITICAL
INTERNATIONALISMS..... **196**

Ivanna CHEYPESH, Vasyl KUKHTA, Nataliia KIZIM
INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES
IN HIGHER EDUCATION: USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE
TO PERSONALISE LEARNING..... **203**

Olena SHAPARENKO
OVERVIEW OF EUROPEAN SCIENTIFIC THOUGHT ON FORMATION OF PLURYLINGUAL COMPETENCE OF UKRAINIANS TAKING INTO ACCOUNT LINGUISTIC LANDSCAPES..... **210**

Halyna SHEVTSIV
ON AUTOBIOGRAPHICAL WRITING OF THE MIDDLE AGES..... **218**

Oksana SHOVAK, Natalia PETIY, Tetiana YUDYTSKA
TRANSLATING CULTURE-SPECIFIC ITEMS IN ENGLISH SONGS OF ANIMATED DISCOURSE..... **224**

Liudmyla YURSA, Oksana NEHER
SLANG AS A VARIETY OF SPEECH IN UKRAINIAN-LANGUAGE BLOGS..... **232**

Volodymyr PASICHNYK, Maksym YAROMYCH
LARGE LANGUAGE MODELS AND ONTOLOGIES IN PHILOLOGICAL RESEARCH: ANALYTICAL REVIEW OF SOURCES..... **236**

PEDAGOGY

Taras PASKA
FORMATION OF DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS OF VOCATIONAL EDUCATION IN THE CARPATHIAN REGION IN THE PROCESS OF STUDYING THE REGIONAL ETHNOGRAPHIC COMPONENT..... **251**

Olha PROTSYSHYNA
FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE ART SCHOOL TEACHERS USING E-COURSES..... **257**

Iruna PYATIKOP
PEDAGOGICAL CONDITIONS OF USING A FOREIGN LANGUAGE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF ENGINEERS IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION..... **262**

Yana RADCHUK
GAME TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS: THEIR USE AND APPLICATION..... **269**

Nelya RUDNYTSKA
FORMATION OF CRITICAL THINKING OF PRIMARY SCHOOL PUPILS IN MATHEMATICS LESSONS IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL..... **274**

Anatolii SAVCHENKO
ACTIVE INTERACTION AND INDIVIDUALIZED WORK OF STUDENTS IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE..... **281**

Olga SAVCHENKO, Natalia HORBACH, Tatiana KALCHENKO
THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF MEDIA RESOURCES IN TEACHING ENGLISH IN THE CONTEXT OF HIGHER SCHOOL..... **287**

Pavlo STARUKH
ELEMENTS OF NATIONAL EDUCATION AND ETHNOPSYCHOLOGY IN "COME ON, RUN AND EAT!" BOOK BY KHRYSTYNA KISHYK..... **295**

Mykhaylo SUKNOV, Irina BUDANOVA
BASIC PARAMETERS OF ENGLISH TEXTS FOR READING AND VERBAL/NON-VERBAL WAYS OF ACTUALISING THEM (BASED ON THE MATERIAL OF ENGLISH-LANGUAGE EXAM DEMOS)..... **301**

Anastasiia TOKARIEVA, Inna CHYZHYKOVA
CITIZENSHIP EDUCATION: THEORETICAL ASPECTS, DIDACTICAL DISCUSSIONS IN UKRAINE AND GERMANY, NEW FORMS OF CITIZENSHIP ARTICULATION..... **308**

Yaroslava TOPORIVSKA, Nataliia LEMISHKA, Mariia KYREIA
THE ROLE OF TRAINING IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ACTORS..... **316**

Kamil UMYAROV, Tetyana KONKOVA
IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL DESIGN TECHNOLOGY
IN THE CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN A UNIVERSITY..... **323**

Olha CHEBOTARENKO, Olena OVCHARENKO-PIESHKOVA
THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC INTERPRETATION SKILLS FOR EXAMPLE
IN PIANO PIECES OF WESTERN EUROPEAN ROMANTIC COMPOSERS..... **330**

Junjie YAN
PECULIARITIES OF MUSIC EDUCATION FORMATION
IN SCHOOLS OF CHINA AND UKRAINE..... **335**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES

ВИПУСК 83. ТОМ 3
ISSUE 83. VOLUME 3

Редактори-упорядники
Микола Пантюк
Андрій Душний
Василь Ільницький
Іван Зимомря

Здано до набору 10.02.2025 р. Підписано до друку 28.02.2025.
Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 36,27. Зам. № 0325/197. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.